

Pravnopolitički mehanizmi za sprječavanje sukoba i postizanje mira na prostoru bivše Jugoslavije od 1990. - 1995.

Dagen, Tomislav

Doctoral thesis / Disertacija

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:236:057970>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-18**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Doctoral School, Josip Juraj University in Osijek](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
DOKTORSKA ŠKOLA

Poslijediplomski interdisciplinarni sveučilišni studij Europski studiji

Tomislav Dagen

**PRAVNOPOLITIČKI MEHANIZMI ZA
SPRJEČAVANJE SUKOBA I POSTIZANJE
MIRA NA PROSTORU BIVŠE JUGOSLAVIJE
OD 1990. DO 1995.**

Doktorska disertacija

Osijek, 2018.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
DOKTORSKA ŠKOLA

Poslijediplomski interdisciplinarni sveučilišni studij Europski studiji

Tomislav Dagen

**PRAVNOPOLITIČKI MEHANIZMI ZA
SPRJEČAVANJE SUKOBA I POSTIZANJE
MIRA NA PROSTORU BIVŠE JUGOSLAVIJE
OD 1990. DO 1995.**

Doktorska disertacija

Osijek, 2018.

Mentor: prof. dr. sc. Budislav Vukas, ml., redoviti profesor

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Doktorska škola

**PRAVNOPOLITIČKI MEHANIZMI ZA SPRJEČAVANJE SUKOBA I
POSTIZANJE MIRA NA PROSTORU BIVŠE JUGOSLAVIJE OD
1990.-1995.**

Tomislav Dagen

Znanstveno područje: Društvenih znanosti

Znanstveno polje: Interdisciplinarne društvene znanosti

Doktorska disertacija sadrži:

Broj stranica: 302

Broj slika: 4

Broj tablica: 5

Broj literaturnih navoda: 769

Povjerenstvo za ocjenu doktorske disertacije:

- 1. prof. dr. sc. Josipa Vrbošić, redoviti profesor Pravnog fakulteta Osijek (u mirovini), predsjednik**
- 2. prof. dr. sc. Pero Maldini, redoviti profesor Odjela za komunikologiju Sveučilišta u Dubrovniku, član**
- 3. prof. dr. sc. Budislav Vukas, ml., redoviti profesor Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, mentor i član**

Povjerenstvo za obranu doktorske disertacije:

- 1. prof. dr. sc. Josipa Vrbošić, redoviti profesor Pravnog fakulteta Osijek (u mirovini), predsjednik**
- 2. prof. dr. sc. Pero Maldini, redoviti profesor Odjela za komunikologiju Sveučilišta u Dubrovniku, član**
- 3. prof. dr. sc. Budislav Vukas, ml., redoviti profesor Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, mentor i član**

Datum obrane: 4. listopada 2018.

UDK oznaka:

Disertacija je pohranjena u:

- 1. Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici Zagreb, Ul. Hrvatske bratske zajednice 4, Zagreb;**
- 2. Gradskoj i sveučilišnoj knjižnici Osijek, Europska avenija 24, Osijek;**
- 3. Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Trg Sv. Trojstva 3, Osijek**

**Josip Juraj Strossmayer University of Osijek
Doctoral School**

**LEGALPOLICIES MECHANISMS FOR THE PREVENTION OF CONFLICTS AND
THE ACHIEVEMENT OF PEACE IN THE REGION OF FORMER YUGOSLAVIA
FROM 1990-1995**

Tomislav Dagen

Scientific/Artistic Area: Social sciences

Scientific/Artistic Field: Interdisciplinary social sciences

Thesis contains:

Number of pages: 302

Number of figures: 4

Number of tables: 5

Number of references: 769

Commission for assessment of the doctoral thesis:

- 1. Josip Vrbošić, PhD, Full professor, Faculty of Law, Josip Juraj Strossmayera University of Osijek (retired), President of Commission**
- 2. Pero Maldini, PhD, Full professor, Department of Communicology, University of Dubrovnik, member**
- 3. Budislav Vukas, Jr., PhD, Full professor, Faculty of Law, University of Rijeka, member**

Commission for the defence of the doctoral thesis:

- 1. Josip Vrbošić, PhD, Full professor, Faculty of Law, Josip Juraj Strossmayera University of Osijek (retired), President of Commission**
- 2. Pero Maldini, PhD, Full professor, Department of Communicology, University of Dubrovnik, member**
- 3. Budislav Vukas, Jr., PhD, Full professor, Faculty of Law, University of Rijeka, member**

Date of the thesis defense: 4th October 2018

UDK label:

Thesis deposited in:

- 1. National and University Library in Zagreb, Ul. Hrvatske bratske zajednice 4, Zagreb;**
- 2. City and University Library of Osijek, Europska avenija 24, Osijek;**
- 3. Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Trg Sv. Trojstva 3, Osijek**

Ime i prezime: Tomislav Dagen

Matični broj studenta: 25

OIB: 20093273156

E-mail: tdagen@net.hr

Naziv studija: Poslijediplomski interdisciplinarni sveučilišni studij Europski studiji

Naslov doktorske disertacije: Pravnopolitički mehanizmi za sprječavanje sukoba i postizanje mira na prostoru bivše Jugoslavije od 1990.-1995.

Mentor: prof. dr. sc. Budislav Vukas., ml.

**IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI,
NE PLAGIRANJU I SUGLASNOSTI ZA OBJAVU
U INSTITUCIJSKIM REPOZITORIJIMA**

1. Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je doktorska disertacija isključivo rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu, a što pokazuju korištene bilješke i bibliografija.
2. Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da sam upoznat/upoznata s pravilima citiranja, znam pravilno citirati izvore drugih autora i da neću (auto)plagirati znanstvene i stručne radove, kao ni mrežne stranice. Također potvrđujem kako ni jedan dio doktorske disertacije nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši ničija autorska prava.
3. Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da bez prethodne suglasnosti voditelja studija neću objavljivati niti stavljati drugima na raspolaganje svoju doktorsku disertaciju ili dijelove doktorske disertacije izrađene u okviru poslijediplomskog interdisciplinarnog sveučilišnog studija Europski studij u Doktorskoj školi Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
4. Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da sadržaj elektroničke inačice doktorske disertacije u potpunosti odgovara sadržaju obranjene i nakon obrane uređene disertacije.
5. Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da se trajno pohrani i objavi moja doktorska disertacija u digitalnom repozitoriju Doktorske škole Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, repozitoriju Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku te javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, Narodne novine broj 123/03., 198/03., 105/04., 174/04., 2/07.-Odluka USRH, 46/07., 45/09., 63/11., 94/13., 139/13., 101/14.-Odluka USRH i 60/15.-Odluka USRH).

Tomislav Dagen

U Osijeku, 4. listopada 2018.

(potpis)

SAŽETAK

Tema disertacije je analiza djelovanja putem pravno-političkih mehanizama međunarodne zajednice, a prvenstveno misleći Europske ekonomske zajednice (kasnije Europske unije) na sprječavanje sukoba i postizanje mira na prostoru bivše Jugoslavije u vremenu od 1990. g., tj. od trenutaka prvih znakova početaka krize, pa sve do kraja oružanih sukoba/ratova 1995. g. i potpisivanja Daytonskog mirovnog sporazuma. Upravo vrijeme prvih znakova krize i početaka prvih oružanih sukoba na prostoru bivše Jugoslavije bilo je vrijeme kada je Europska ekonomska zajednica stvarala Zajedničku vanjsku i sigurnosnu politiku. Ujedno jugoslavenska kriza odvijala se paralelno s stvaranja nove ujedinjene Europe koja se našla pred izazovom dokazivanja uloge regionalnog i globalnog igrača u kreiranju svjetske politike, te u dokazivanju mogućnosti samostalnog rješavanja eventualnih sukoba na svom teritoriju bez upliva politike Sjedinjenih Američkih Država.

Jugoslavenska kriza reflektirana kasnije kroz oružane sukobe i ratove predstavlja je test institucionalnom sistemu dotadašnje i buduće ujedinjene Europe, te je ista bila indikator, smjernica institucijskom razvoju Europske ekonomske zajednice, a uslijed same činjenice nemogućnosti implementacija usvojenih politika/odluka kojima bi riješila krizu i spriječila sukobe. Oružani sukobi/ratovi i sama kriza na prostoru bivše Jugoslavije s vremenom je bila u suprotnosti s duhom buduće ujedinjene Europe nakon pada Berlinskog zida, a nemogućnost uporabe rješenja za kraj krize, oružanih sukoba i postizanje mira povlačilo je za sobom i pitanje održivosti takve zajednice. Prekrajanje granica silom od strane lokalnih politika na području bivše Jugoslavije s ciljem osiguranja življenja jednog naroda u jednoj državi bili su u suprotnosti s načelom *uti possidetis iuris* i vladavinom prava na koje se u stvaranju suvremene Europe nakon II. Svjetskog rata ista pozivala. Upravo kroz navedeno načelo međunarodnog prava, Europska ekonomska zajednica, a i kasnije Europske unija, kao i svi ostali dionici međunarodne zajednice uključeni u sprječavanju sukoba i postizanje mira na prostoru bivše Jugoslavije svojim pravno-političkim mehanizmima navedeno načelo koje predstavljalo razloge/polazište svih oružanih sukoba na prostoru bivše Jugoslavije nisu znale i mogle zaštititi.

Činjenica djelovanja međunarodne zajednice, prvenstveno Europske ekonomske zajednice/Europske unije u skladu s izvorima europskog i međunarodnog javnog prava, te koristeći pravno-političke mehanizme koji su upravo proizlazili iz navedenih izvora, a bez mogućnosti fizičke, stvarne primjene istih prema onima na koje se odnosilo, kao i neaktivnost u angažiranju od početaka sukoba od strane Sjedinjenih Američkih Država, stvarali su subjektivni dojam da ne postoji politička volja oko temeljnih pitanja ključnih za sprječavanje sukoba i

postizanje mira, kao ni volja zaštite međunarodnog prava na prostoru bivše Jugoslavije. Upravo željom za globalnom dominacijom u novom svjetskom poretku, kao i činjenica dokazivanja Europi da ne može samostalno upravljati i rješavati krize na svom području, Sjedinjene Američke Države preuzele su aktivnu ulogu u rješavanju krize koristeći pravno-političke mehanizme u skladu s odredbama međunarodnog javnog prava, čime su spriječile daljnje sukobe/ratove i postigle mir. Političkom reaktivacijom u odnosu na prostor bivše Jugoslavije, Sjedinjene Američke Države jasno su dokazale svoju političku dominaciju u rješavanju i „upravljanju krizom“ na tlu Europe, a ujedno su očuvale svoj i kredibilitet NATO-a i same Europske unije.

Ključne riječi: Europska ekonomska zajednica, Europska unija, bivša Jugoslavija, kriza, oružani sukobi, rat, mehanizmi za sprječavanje sukoba, mirovna rješenja, mirovni sporazumi, reaktivacija Sjedinjenih Američkih Država, Daytonski sporazum

ABSTRACT

The topic of this dissertation is the analysis of acting through legal and political mechanisms of an international community, namely the actions the European Economic Community (later known as the European Union) had undertaken to prevent conflicts and achieve peace on the territory of the former Yugoslavia from 1990 and the first signs of a crisis up to the end of the armed conflicts/wars in 1995 and the signing of the Dayton Peace Agreement. Just when the first signs of the crisis and the first armed conflicts began to appear in the former Yugoslavia, the European Economic Community created the Common Foreign and Security Policy. Also, the Yugoslav crisis took place in parallel with the creation of a new united Europe that faced the challenge of proving to be a regional and global force in the creation of the world policy, as well as proving its ability to independently resolve possible conflicts within its territory without interference from the policy of the United States.

The Yugoslav crisis, later manifested in armed conflicts and wars, was a test of the institutional system of the former and future united Europe, a guideline for the institutional development of the European Economic Community, and an indicator of the inability to implement the adopted policies/decisions that would resolve the crisis and prevent conflicts. Armed conflicts/wars and the crisis in the former Yugoslavia were eventually contrary to the spirit of the future united Europe after the fall of the Berlin Wall, and the inability to find a solution to end the crisis and armed conflicts, as well as to achieve peace, raised the issue of sustainability of such a community. Redrawing the borders perforce by the local policies in the former Yugoslavia with the aim to ensure the settlement of one nation in one state was contrary to the principle of *uti possidetis iuris* and the rule of law relied upon by the modern Europe after World War II. The European Economic Community, and later the European Union, as well as all the other members of the international community engaged in conflict prevention and achieving peace in the former Yugoslavia, did not know how to use their legal and political mechanisms to protect the aforesaid principle which represented the reasons/starting point for all the armed conflicts in the former Yugoslavia.

The action of the international community, primarily the European Economic Community/European Union in line with the sources of European and international public law, using the legal and political mechanisms stemming from the aforesaid sources, without the possibility of their actual implementation, as well as the USA's decision not to engage in the conflict from the beginning, created a subjective impression that there is no political will to tackle issues crucial for conflict prevention, achieving peace, and protecting international law in

the former Yugoslavia. It was the desire for global domination in the new world order and the desire to show Europe the independence in managing and addressing the crises in its territory that enabled the USA to take an active role in addressing the crisis by using legal and political mechanisms in line with international public law provisions, which prevented further conflicts/wars and ensured peace. Political reactivation in the former Yugoslavia enabled the USA to clearly demonstrate its political domination in “crisis management” in Europe, whilst preserving its own credibility as well as the credibility of NATO and the European Union.

Keywords: European Economic Community, European Union, former Yugoslavia, crisis, armed conflicts, war, conflict prevention mechanisms, peace settlements, peace treaties, reactivation of the USA, Dayton Peace Agreement

SADRŽAJ

I. UVOD.....	1
II. ODNOS EUROPSKE EKONOMSKE ZAJEDNICE I BIVŠE JUGOSLAVIJE OD PRVIH DIPLOMATSKIH ODNOSA PA DO KRAJA HLADNORATOVSKJE PODJELE	13
II.1. Razlozi (motivi) suradnje Europske ekonomske zajednice i bivše Jugoslavije	13
II.2. Diplomatsko/politički i ekonomski odnosi Europske ekonomske zajednice i bivše Jugoslavije	17
III. UZROCI I POČETCI KRAJA BIVŠE JUGOSLAVIJE.....	30
III.1. Uvod.....	30
III.2. Kraj jednog razdoblja – smrt Josipa Broza Tita.....	33
III.3. Ekonomski kriza i krah socijalizma kao jedan od uzroka kraja jugoslavenske federacije	38
III.4. Pojava i uspon nacionalizma –instrument za stjecanje vlasti i za daljnja političko/društvena djelovanja	48
III.5. Raspad Saveza komunista Jugoslavije - geopolitičke i političke okolnosti u Europi s kraja 80-ih i početka 90-ih godina 20. stoljeća - utjecaj istih na razvoj događaja u bivšoj Jugoslaviji.....	61
III.5.1. Raspad Saveza komunista Jugoslavije	61
III.5.2. Geopolitičke i političke okolnosti u Europi s kraja 80-ih i početka 90-ih godina 20. stoljeća – njihov utjecaj na razvoj događaja u bivšoj Jugoslaviji.....	70
III.5.2.1. Slabljenje utjecaja Sovjetskog Saveza i val demokratskih promjena u zemljama Istočnog bloka.....	72
III.5.3. Utjecaj geopolitičkih i političkih događaja u Europi s kraja 80-ih i početka 90-ih godina na razvoj političkih događaja u bivšoj Jugoslaviji.....	76
III.6. Zaključak	88
IV. UKLJUČIVANJE I PRAVNOPOLITIČKI MEHANIZMI MEĐUNARODNE ZAJEDNICE U RJEŠAVANJU KRIZE, SPRJEČAVANJU SUKOBA I POSTIZANJU MIRA NA PROSTORU BIVŠE JUGOSLAVIJE (1990.-1995.).....	91
IV.1. Izvori međunarodnog prava u smislu pravno-političkog djelovanja (korištenja pravno-političkih mehanizama).....	95

IV.2. Motivi/razlozi uključivanja Europske ekonomske zajednice u rješavanje krize na prostoru bivše Jugoslavije	100
IV.3. Provedba Zajedničke vanjske politike kroz institucije Europske ekonomske zajednice/Europske unije u vremenu od 1990.-1995.	103
IV.4. Pravnopolitički mehanizmi međunarodne zajednice u rješavanju krize u trenutcima početaka disolucije jugoslavenske federacije do proglašenja samostalnosti i suverenosti Republike Slovenije i Republike Hrvatske (17. kolovoz 1990. – 25. lipanj 1991.)	118
IV.5. Početak ratova na prostoru bivše Jugoslavije i aktivnija uloga međunarodne zajednice u rješavanju sukoba i postizanju mira	140
IV.5.1. Institucionalizacija i internacionalizacije jugoslavenske državne krize	153
IV.5.1.1. Mirovna konferencija o Jugoslaviji - korištenje mehanizama u smislu okončanja jugoslavenske državne krize.....	162
IV.5.1.2. Uvođenje ekonomskih sankcija – pokušaj djelovanja putem međunarodnopravnih normi u odnosu na postavljene političke ciljeve	174
IV.5.1.3. Mišljenje(a) Arbitražne komisije – put prema donošenju odluke o međunarodnopravnom priznanju republika	177
IV.6. UN preuzima ulogu pokušaja postizanja mira.....	184
IV.6.1. Djelovanje mirovnih snaga UN-a u Bosni i Hercegovini i snaga NATO-a kao mehanizma u primjeni Rezolucija UN-a	192
IV.7. (Carrington) – Cutilierov plan – posljednji pokušaj EEZ-a/EU-a da putem Međunarodne mirovne konferencije samostalno upravlja krizom.....	198
IV.8. Zajednički mehanizmi EEZ-a i UN-a u iznalaženju rješenja za postizanje mira na prostoru bivše Jugoslavije	206
IV.8.1. Vance-Owenov mirovni plan – nedostatak mehanizama za prihvaćenjem i primjenom plana.....	212
IV.8.2. Posljednji zajednički mehanizam/mirovni plan EEZ-a i UN-a za postizanje mira u Bosni i Hercegovini – Owen-Stoltenbergov mirovni plan	222
IV.9. Akcijski plan EU – realitet prvog djelovanja Zajedničke vanjske i sigurnosne politike u odnosu na prostor bivše Jugoslavije.....	229

V. REAKTIVACIJA AMERIČKE POLITIKE (VOJNO/POLITIČKI) I MIROVNI PLANOVI KONTAKTNE SKUPINE – POČETCI KRAJA RATA/RATOVA I POSTIZANJE MIRA.....	234
V.1. Washingtonski sporazumi – prvi uspjeh reaktivirane američke politike u prostoru bivše Jugoslavije	237
V.2. Kumulacija korištenja međunarodnopravnih mehanizama	241
V.2.1. Plan(ovi) Kontaktne skupine – neuspjeh međunarodnopravnih mehanizama	243
V.2.2. „Oružana diplomacija“ – rješenje za okončanje rata(ova) i postizanje mira	252
V.3. Značaj „Daytona“ u kontekstu dotadašnje uporabe pravno-političkih mehanizama međunarodne zajednice	268
VI. ZAKLJUČAK	274
POPIS LITERATURE.....	278

I. UVOD

Na valu demokratskih promjena koje su zahvatile središnju i istočnu Europu (istočni blok), kao i u vremenu stvaranja novih integracijskih procesa unutar tadašnje Europske ekonomske zajednice i stvaranja zajedničke vanjske i sigurnosne politike pojavili su se prvi znaci demokracije i demokratskih procesa na prostoru bivše Jugoslavije. Prvi znaci demokracije pojavili su se paralelno s pojavom jačanja nacionalističke retorike i velike gospodarske krize, a koja je vjerojatno i doprinijela jačanju prvotne pojave. Već nakon prvih provedenih višestranačkih izbora u Republici Sloveniji i Republici Hrvatskoj od strane novih na demokratski način izabраниh političkih vodstava tih republika otpočeli su procesi promjena dosadašnjeg federalnog ustroja. Nove politike i procesi novoizabраниh demokratskih vlasti u primarnom političkom djelovanju imale su za cilj prijedlog stvaranja novog oblika zajednice na konfederativnim načelima sa mogućnošću stjecanja neovisnosti pojedinih federativnih jedinica (republika). Na takve nove reformističke prijedloge ustroja bivše Jugoslavije i nove politike republičkih vodstava međunarodna zajednica (prvenstveno misleći na tadašnju Europsku ekonomsku zajednicu) nije bila spremna i nije pokazivala znakove prepoznavanja povijesnih i geopolitičkih procesa koji su istovjetno zahvatili ostale zemlje bivšeg Istočnog bloka.

Jugoslavenska kriza, prvotna politička kriza koja je analogijom događanja prerasla u oružane sukobe i u same ratove predstavljala je izravnu i ozbiljnu prijetnju novoj europskoj politici, te je stvarala i produbljivala institucionalnu krizu samoj Europskoj ekonomskoj zajednici u trenutcima stvaranja nove ujedinjene Europe. Takva kriza bila je u suprotnosti s načelima i politikama u kojima je ugrađen optimizam stvaranja nove Europe nakon pada Berlinskog zida i same „željezne zavjese“. Kriza/oružani sukobi i kasnije ratovi u bivšoj Jugoslaviji bili su eklatantan primjer na kojem će međunarodna zajednica, a prvenstveno misleći Europska ekonomska zajednica pokazati svu institucionalnu nemoć Zajednice iz razloga nepostojanja institucije Europske ekonomske zajednice koja bi mogla implementirati usvojenu vanjsku politiku u odnosu na prostor zahvaćen krizom. Činjenica institucionalne nemoći vođenja i implementiranja vanjske politike Europske ekonomske zajednice od početaka jugoslavenske krize i prvih sukoba i ratova biti će test za kasnije stvorene zajedničke upravljačke institucije nakon Maastrichtog sporazuma. Novostvorena Europska unija kao željeni globalni svjetski igrač svojom Zajedničkom vanjskom i sigurnosnom politikom pored globalne dominacije Sjedinjenih Američkih Država u trenutku pada Berlinskog zida i Istočnog bloka, težit će za ujedinjenom Europom koja će se moći oduprijeti regionalnim krizama u svom susjedstvu, Europi koja će

jasno postaviti svoje zadaće i ciljeve, ali će ujedno dokazati svu stvarnu nemoć iste da svoje zajedničke politike implementira na terenu, a što bi za odraz imalo sprječavanje sukoba/ratova i postizanje mira.

Na tragu navedene težnje za dokazivanjem svijetu i samim Sjedinjenim Američkim Državama da je nova europska politika i lideri istih ti koji mogu sami riješiti krize u Europi i upravljati krizom/ma, a poglavito u trenutku kad su Sjedinjene Američke Države postigle nedvojbenu pobjedu u Perzijskom zaljevu i kad su prepuštale Europskoj zajednici i oslanjale se na nju da se pozabavi jednim, „kako je općenito procjenjivalo, ograničenim regionalnim ratom“¹, (zlo)kobna je i simbolična izjava luksemburškog ministra vanjskih poslova Jacquesa Poosa, predsjedatelja Vijeća ministara Europske ekonomske zajednice koja glasi: „*Ovo je vrijeme Europe, a ne vrijeme Amerikanaca. Ako ijedan problem mogu riješiti Europljani, onda je to jugoslavenski problem. To je europska država i zato ne odlučuju Amerikanci.*“²

Na proklamiranim težnjama za globalnom igrom i stvaranjem Zajedničke vanjske i sigurnosne politike Europske ekonomske zajednice koja će se moći oduprijeti izazovima krize u svojem okruženju u trenutcima Zaljevskog rata, konačnog raspada Sovjetskog Saveza, te usred pregovora u Maastrichtu, kao i na temelju samih nerealnih izjava pojedinih dužnosnika Europske ekonomske zajednice (vidi bilješku 1.),

Predmet istraživanja disertacije je analiza djelovanja putem pravno-političkih mehanizam kao jedinih mehanizama međunarodne zajednice, prvenstvo Europske ekonomske zajednice (kasnije Europske unije) korištenih u smislu sprječavanja sukoba i postizanje mira na prostoru bivše Jugoslavije od 1990. do 1995. godine. Nadalje **predmetom razmatranja** disertacije uzeo se vremenski okvir od 1990. do 1995. godine, iz razloga što će počeci svih daljnjih povijesnih zbivanja na prostoru bivše Jugoslavije iz navedenog vremenskog okvira otpočinjati od prvih višestranačkih izbora u Republici Sloveniji, Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini i same „pobune“ dijela srpske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj u kolovozu 1990. godine i proglašenja u rujnu iste godine Srpske autonomne oblasti unutar Republike Hrvatske, pa sve do potpisivanja Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini ili Daytonskog mirovnog sporazuma 14. prosinca 1995. u Parizu.

Kako međunarodna zajednica, a prvenstveno misleći na Europsku ekonomsku zajednicu i kasnije Europsku uniju nije imala institucije/mehanizme vojnog djelovanja koji bi proizašli iz institucija zaduženih za Zajedničku vanjsku i sigurnosnu politiku, upravo takva činjenica

¹ Hodge, Carol: *Velika Britanija i Balkan*, Detecta, Zagreb, 2007., str. 16.

² Glaurdić, Josip: *Vrijeme Europe: Zapadne sile i raspad Jugoslavije*, Mate d.o.o. Zagreb, str. 12.

nepostojanja zajedničkih institucija/institucije za implementacijom usvojenih politika/mehanizama kojima bi prisilila na prihvaćanje mirovnih sporazuma pojedina strane u sukobu na prostoru zahvaćenom krizom/oružanim sukobom/ratom, rezultiralo je (ne)sprječavanjem oružanih sukoba i postizanju mira na prostoru bivše Jugoslavije. Stoga će upravo ovom disertacijom **naglasak** biti na pravno-političkim mehanizmima na koje se međunarodna zajednica (prvenstveno misleći EEZ, kasnije EU) koristila u pregovaračkim procesima za sprječavanje sukoba i postizanje mira na prostoru bivše Jugoslaviji. I sam Hans Dietrich Genscher u svojim „Sjećanjima“ navodi: *U pouke koje se dadu izvući iz tijeka događanja u bivšoj Jugoslaviji, mora u svakom slučaju uči čvrsta ustrajnost na odustajanju od sile: samo se tako može očuvati ili stvoriti ona kultura zajedničkog života na koju cilja Pariška povelja*“.³

Nadalje, razlog istraživanja teme ove disertacije leži u činjenici da unatoč literaturi koju su sa povijesnog i znanstvenog aspekta, kao i subjektivnog stajališta pisali pojedini znanstvenici ili dionici povijesnih zbivanja iz perioda obrade ove disertacije, ne postoji(e) radovi koji bi dokazali ili opisali kauzalnu povezanost politika i mehanizama, uključujući pravnih mehanizama međunarodnih aktera uključenih u rješavanje krize i postizanje samog mira sa samim stanjem i djelovanje lokalne politike na terenu (prostoru bivše Jugoslavije). Kako se ovom disertacijom naglasak daje u najvećoj mjeri na pravne mehanizme i politike Europske ekonomske zajednice-Europske unije pojedini autori su pisali u kontekstu politika i odnosa međunarodne zajednice prema prostoru bivše Jugoslavije u vremenu izbijanja krize i samih oružanih sukoba, te stoga sama navedena činjenica odražavala se na razlog istraživanja teme ove disertacije.⁴ Razlog istraživanja odnosi se i na činjenicu da i nakon vremenskog odmaka iako postoji mišljenje u dijelu javnosti da je međunarodna zajednica, prvenstveno misleći Europska ekonomska zajednica, kasnije Europska unija sa svojom prvotnom politikom zadržavanja postojećeg stanja stvari uslijed prvih pojava krize na prostoru bivše Jugoslavije pokazala unatoč činjenici višegodišnje suradnje s bivšom Jugoslavijom i aktivnijem praćenjem političkog stanja u istoj od Titove smrti pa sve do prvih višestranačkih izbora nepoznavanje povijesnih, pravnih i društvenih

³ Genscher, Hans-Dietrich: *Sjećanja*, Hrvatska Sveučilišna naklada, Zagreb, 1999., str. 551.

⁴ Knjiga Glaurdić Josipa *Vrijeme Europe: Zapadne sile i raspad Jugoslavije*, možda najbliže se može staviti u korelaciju s ovom disertacijom, jer autor upravo u svom radu objašnjava odnos Zapada prema prostoru bivše Jugoslavije u trenutcima izbijanja krize i njegovog djelovanja spram istog. Također, a kontekstu istraživanja teme disertacije, Petković D. Ana u doktorskoj disertaciji „SAD i raspad Jugoslavije, američka diplomatija i balkanski konflikt 1989-1995.“, analizira odnos Sjedinjenih Američkih Država prema prostoru bivše Jugoslavije, te glavni naglasak daje na politike i mehanizme samih Sjedinjenih Američkih Država prema prostoru bivše Jugoslavije.

činjenica, a što je prepoznala u ostalim integracijskim procesima zemalja srednje i istočne Europe nakon pada Berlinskog zida i Istočnog bloka.

Upravo na takvom mišljenju dijela javnosti, razloge istraživanja ovim radom će se dokazati upravo suprotno da je Europska ekonomska zajednica-Europska unija baš kroz činjenicu dugogodišnje suradnje sa bivšom Jugoslavijom i samim njenim nakon Titove smrti političkim angažmanom, odnosno slanjem političkih poruka tijekom 80-ih godina prošloga stoljeća bila upoznata sa političkim i drugim prilikama koje su počele dovoditi do pojava krize na prostoru bivše Jugoslavije, a samim time i kasnije do disolucije Jugoslavenske federacije, oružanih sukoba i samih ratova. Europska ekonomska zajednica/Europska unija stoga unatoč činjenici da je imala sve informacije o samim događanjima na prostoru bivše Jugoslavije i da je bila upoznata sa svim činjenicama koje su dovele do nemilih događaja nije imala mehanizme kako bi mogla spriječiti sukobe/ratove i postići mir.

Također **namjera istraživanja** je dokazati činjenicu da je unatoč želji za samostalnim rješavanjem krize i svih budućih regionalnih kriza na tlu Europe, svojom politikom i svojim djelovanjem Europa pokazala nemogućnost samostalnog rješavanja krize bez utjecaja i reaktivacije Sjedinjenih Američkih Država u odnosu na prostor bivše Jugoslavije. Upravo na činjenici nepostojanja institucija/mehanizama za implementacijom usvojene Zajedničke vanjske politike, za nametanjem i prisiljavanjem prihvaćanja pojedine strane u sukobu da prihvate predložene mirovne planove, a u vremenu stvaranja svoje zajedničke vanjske i sigurnosne politike kada je htjela postići ulogu globalnog igrača u međunarodnim odnosima, Europska ekonomska zajednica/Europska unija neposredno je takvom politikom (politikama) i formalnim postupanjem bez stvarne moći prisile utjecala na daljnji tijek zbivanja i same posljedice na prostoru bivše Jugoslavije, a što je obuhvaćeno vremenskim okvirom predmeta istraživanja ove disertacije.

Cilj istraživanja nam je dokazati da međunarodna zajednica, prvenstveno misleći Europska ekonomska zajednica/Europska unija unatoč činjenici dugogodišnje suradnje sa bivšom Jugoslavijom i općeg mišljenja da ista nije poznavala povijesne i političke odnose u navedenoj zemlji, htjela samostalno riješiti nastali jugoslavenski problem s početka 90-ih godina prošloga stoljeća. S obzirom na (ne)postojanje vlastitih institucija koje bi mogle usvojena stajališta implementirati na prostor bivše Jugoslavije, odnosno fizički nametnuti predložena mirovna rješenja pojedinoj strani u sukobu, Europska ekonomska zajednica/Europska unija nije mogla sa postojećim institucijama i pravopolitičkim mehanizmima (u okvirima međunarodnog i europskog prava), a bez fizičke implementacije (institucije koja će provesti određenu politiku)

istih spriječiti oružane sukobe, ratove i postići mir na prostoru bivše Jugoslavije. Politike zajedničkog djelovanja (mirovne konferencije) i donesene (pravne i političke) odluke ili mirovna rješenja, a sve u okvirima međunarodnog prava i izvorima europskog prava kao jedini mehanizmi djelovanja od strane Europske ekonomske zajednice/Europske unije biti će nedostatni u smislu rješavanja samog stanja na području zahvaćenom krizom.

Nemogućnosti institucionalnog (vojnog) djelovanja Europske ekonomske zajednice/Europske unije u provedbi usvojenih politika, biti će upravo prepoznato kao institucijska/provedbena nemoć međunarodne zajednice od strane onih politika na prostoru bivše Jugoslavije koje će i dalje izazivati sukobe i voditi ratove. Također, a s obzirom na činjenicu da je Europa htjela samostalno riješiti krizu u bivšoj Jugoslaviji, **cilj** nam je dokazati da će se reaktivacijom Sjedinjenih Američkih Država prema navedenom području u političkom smislu i aktivnim uključivanjem iste postići sprječavanje sukoba i postizanje mira – Washingtonski sporazum/Erdutski sporazum/Daytonski mirovni sporazum. Nadalje, **cilj disertacije** je dokazati da načelo međunarodnog prava *uti possidetis iuris* kao primarno međunarodnopravno načelo s kojim se trebalo zaštititi pojedine republike bivše Jugoslavije i kasnije novonastale države, međunarodna zajednica i sama Europska ekonomska zajednica/Europska unija nije imala adekvatni mehanizam zaštite istog načela, odnosno same fizičke zaštite kasnije priznatih unutarnjih granica kao vanjskih/međunarodnih granica samih bivših republika, tada nastalih država. Nadalje povijesnim činjenicama će se prikazati tijekom razvoja i involviranosti međunarodne i europske politike i uporabljenih pravnih i drugih mehanizama međunarodne zajednice (u okvirima međunarodnog prava i izvorima europskog prava) s pojavom prvih oružanih sukoba u Republici Hrvatskoj, eskalacije otvorenog oružanog sukoba i samog rata Jugoslavenske narodne armije u Sloveniji, pa sve do okončanja ratnih zbivanja u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1995. godine i potpisivanja Erdutskog/Daytonskog mirovnog sporazuma.

Također ovom disertacijom pokušat će se dokazati činjenica da su prvi znaci krize u bivšoj Jugoslaviji, kao i prvotni oružani sukobi na prostoru bivše Jugoslavije 1991. godine zatekli međunarodnu zajednicu, prvenstveno misleći na Europsku ekonomsku zajednicu institucionalno nespremnu, a kasnije unatoč činjenici institucionalno vođenoj Zajedničkoj vanjskoj i sigurnosnoj politici bez samih mehanizama za preveniranje i sprečavanje oružanih sukoba, odnosno same institucije koja bi mogla prevenirati, spriječiti i postići mir na prostoru bivše Jugoslavije, odnosno koja bi mogla fizički nametnuti pojedinoj strani u sukobu prihvaćanje mirovnih rješenja međunarodne zajednice/Europske ekonomske zajednice/Europske unije.

Utvrđujući činjenicu realnog stanja stvari i uviđajući institucionalnu nespremnost Europske ekonomske zajednice, kasnije Europske unije na učinkovite i pravedne poteze (prvenstveno misleći prepoznavanje demokratskih snaga u federalnim jedinicama, kao i u drugim zemljama Istočne Europe nakon pada Istočnog bloka) u vremenu stvaranja Zajedničke vanjske i sigurnosne politike i stvaranja Europske unije, lokalni politički akteri iz pojedinih federalnih republika bivše Jugoslavije uvidjet će takvu institucionalnu slabost i nespremnost Zajednice na učinkovitije djelovanje, odnosno fizičko nametanje usvojenih politika, predloženih mirovnih planova. Na temelju takve činjenice upravo će lokalni politički akteri i njihove politike imati otvoreni put za nastavak svog djelovanja (oružanih sukoba). Stoga možemo reći da pravno-politički mehanizmi međunarodne zajednice, poglavito Europske ekonomske zajednice/Europske unije nisu mogli polučiti rezultate na terenu time što bi spriječili sukobe i postigli mir, unatoč želji Europske ekonomske zajednice/Europske unije za samostalnim rješavanjem sukoba i upravljanjem krizom bez uplitanja i same reaktivacije vanjske politike Sjedinjenih Američkih Država u odnosu na prostor bivše Jugoslavije. U smislu samog cilja istraživanja možemo reći da je

Hipoteza istraživanja

da pravno-politički mehanizmi (pravni mehanizmi: npr. načela međunarodnog prava (uti possidetis), Nicklesonov amandman Kongresa SAD-a, finansijski protokol EEZ-a – Uredba o suspenziji, Deklaracija EZ-a o naputcima o priznavanju novih država u Istočnoj Europi i SSSR-u, Deklaracija o Jugoslaviji, Mišljenje Badinterove komisije – priznanje neovisnosti republika primjena izvora prava Europske unije kroz rješavanje krize na prostoru bivše Jugoslavije) međunarodne zajednice prvenstveno Europske ekonomske zajednice/Europske unije nisu uspjeli spriječiti sukobe/ratove i postići mir na prostoru bivše Jugoslavije u vremenu od 1990. – 1995.

Kao pomoćne hipoteze u smislu dokazivanja glavne teze možemo navesti:

Zamjetna je disproporcija između normativnih akata i provedbenih mogućnosti Europske ekonomske zajednice/Europske unije u odnosu na sukobe/ratove na području bivše Jugoslavije

kao i

Reaktivacijom (vojnopolitičkom) Sjedinjenih Američkih Država spriječen je daljnji rat i postignut mir.

METODOLOGIJA

U dokazivanju teze istraživanja polaziti će se od činjenice da je Jugoslavenska kriza predstavljala institucionalni i politički problem Europske ekonomske zajednice u trenutcima stvaranja suvremene posthladnoratovske povijesti Europe. Hladni rat je završio, Njemačka se ujedinila, blokovska podjela nestala, a Europa se suočila sa povijesnim izazovima gdje se granice zapadnjačke demokracije pomiču prema istoku. Val zapadnjačke demokracije unosi promjene u zemlje srednje i istočne Europe koje su bile potrebne za integriranje u suvremene tokove stvaranje nove Europe. Postavljaju se novi politički i geopolitički odnosi Europe spram Sjedinjenih Američkih Država koje kako u svom radu Vukadinović navodi: „više nisu imale primarnu ulogu vojnog zaštitnika Europe i gdje je istodobno i čitava forward strategy NATO-a baziranog u Njemačkoj sada postajala nepotrebna“.⁵ Iz nepostojanja političkog i geopolitičkog interesa Sjedinjenih Američkih Država u novoj Europi gdje više ne postoji bojazan jakog Sovjetskog Saveza i „neprijatelja“ s one strane „željezne zavjese“, Europska zajednica nametnula se kao ključni igrač u stvaranju i definiranju novih geopolitičkih i političkih odnosa u samoj Europi. Definiranje novih odnosa unutar Europske zajednice ka putu ujedinjavanja i stvaranja Europske unije, zajednička vanjska i sigurnosna politika imala je primarno mjesto u stvaranju takve unije čime se htjelo pokazati i dokazati da Europa može biti globalni igrač koji može rješavati pojave kriza.

Rješavati krizna stanja i prepoznati prve pojave krize, kao i sprječavati postojeće ili buduće sukobe znači imati zajednički konsenzus oko poimanja i detektiranja samih uzroka pojedine krize. Konsenzus znači prepoznavanje pravno-povijesnih i društveno-političkih temelja koji dovode do krize ili koji mogu pomoći u rješavanju kriza i samih sukoba. Upravo takvo poznavanje ili nepoznavanje pravnih i povijesnih činjenica i samih društvenih kretanja jasno se moglo vidjeti kroz prizmu međunarodne politike, a prvenstveno naglašavajući u ovom radu Europske ekonomske zajednice u bivšoj Jugoslaviji. Politika Europske ekonomske zajednice u bivšoj Jugoslaviji ponajviše su uvjetovali sukobljeni interesi zemalja članica, koji su se „zapletali i raspletali na marginama Maastrichta.“⁶ i/ili kako bi u svom radu navela Sabrina P. Ramet; „sve je to rezultiralo zbrkanom politikom Zapada koja se nastavila i u vrijeme rata 1991./1995., a izazvale su je iluzije o Jugoslaviji i Miloševiću, nedovoljno korištenje ekspertize koja kreatorima politike na Zapadu stoji na raspolaganju, potpune dezinformacije (primjerice uvjerenje

⁵ Vukadinović, Radovan i Čehulić, Lidija: *Politika europskih integracija*, Topical, Zagreb, 2005., str. 208.

⁶ Hodge, op.cit., str. 31.

britanskog premijera Johna Majora kako problemi u Jugoslaviji sežu iz davnih vremena), germanofobija koja je onemogućavala bilo kakvo zalaganje Bonna u prilog Sloveniji ili Hrvatskoj, neosjetljivost na kršenja ljudskih prava na tom području i neshvaćanje interesa Zapada na jugoslavenkom prostoru“.⁷

Nepostojanja formalnih institucija za vođenje zajedničke vanjske politike Europske ekonomske zajednice, a kasnije unatoč formaliziranju kroz institut Zajedničke vanjske i sigurnosne politike Europske unije, ali uz činjenicu nepostojanja one institucije/a da usvojene politike vanjskopoličkog djelovanja i donesene odluke iz takvog djelovanja implementira (fizički nametne/vojno djeluje) na području zahvaćenom krizom/oružanim sukobima/ratovima, kao i da fizički uvjetuje prihvaćanje mirovnih planova pojedinih strana iz sukoba, biti će prepoznato kao ključno polazište lokalnih politika i postupanja političkih aktera na prostoru bivše Jugoslavije u vremenu od 1990. do 1995. godine. Upravo takva činjenica biti će zeleno svjetlo lokalnim politikama u smislu produbljiivanja krize, izazivanju oružanih sukoba i vođenju daljnjih ratova. Neodlučnost i neefikasnost međunarodne zajednice i same Europske ekonomske zajednice/Europske unije u neiznalazanju/nemogućnosti donošenja i implementaciji usvojenih rješenja/mirovnih planova za sprječavanje, prestanak sukoba i postizanje mira na prostoru bivše Jugoslavije, potaknut će i reaktivirati vanjsku politiku Sjedinjene Američke Države u preuzimanju uloge glavnog aktera koji će stvoriti sve preduvjete za uspostavom vojne ravnoteže na ratom zahvaćenom prostoru i među sukobljenim stranama, okončanje rata/ova i postizanje mira.

U dokazivanju postavljene glavne i pomoćnih teza polazit će se primarno od interpretativne, povijesne i komparativne metode dobiveno kao rezultat korištenja primarnih izvora prilikom istraživanja i pisanja same disertacije. Nadalje, na spomenute korištene izvore, u dokazivanju postavljene glavne i pomoćnih teza u ovoj disertaciji koristit će se sljedeće istraživačke varijable:

- Koje će dokazati odnos nepostojanja formalne institucije koja će provoditi zajedničku vanjsku i sigurnosnu politiku EEZ-a/koja će fizički nametnuti prihvaćanje predloženih mirovnih planova i samog stanja na prostoru bivše Jugoslavije
- Koje će staviti u odnos diplomaciju i međunarodnog prava kao jedinih mehanizama međunarodne zajednice, prvenstveno Europske ekonomske zajednice/Europske unije i samog činjeničnog stanja

⁷ Ramet, P. Sabrina: *Balkanski babilon*, Alinea, Zagreb, 2005., str. 100.

- Koje će dokazati da međunarodna zajednica prihvaća načelo međunarodnog prava *uti possidetis* u smislu priznavanja unutarnjih granica bivših jugoslavenskih republika kao međunarodne granice i same nemoći Zajednice da osigura zaštitu takvih granica
- Koje će dokazati da utjecaj krize na prostoru bivše Jugoslavije utjecalo na jačanje/formiranje budućih tijela/institucija Europske unije
- Koje će dokazati provedbenu nemoć Europske ekonomske zajednice/Europske unije i prebacivanje operativnih postupaka u smislu osiguranja mira na prostoru bivše Jugoslavije na UN
- Koje će dokazati da Europska unija ne može samostalno rješavati krizu i upravljati krizom na svom području bez djelovanja Sjedinjenih Američkih Država
- Ponovno iskazivanja interesa i aktivnost Sjedinjenih Američkih Država prema prostoru bivše Jugoslavije i rezultata takve reaktivirane politike na području zahvaćenom ratom/ratovima.

Iako se u ovoj disertaciji radi o temi iz bliske nam prošlosti i gdje još politika kreira povijesne činjenice i željena povijesna tumačenja, izvori i literatura korišteni u ovoj disertaciji podijeljeni su kroz primarne izvore (Rezolucije UN-a, Biltene Europske političke suradnje, Službeni glasnik Europske unije, izvještaje, zaključke, ugovore, nacрте mirovnih planova, odluke, kartografski prikazi, mrežne stranice vlada i parlamenata i dr, arhivske građe neposrednih dionika mirovnih pregovora), sekundarne izvore (memoari, dnevници, monografije, svjedočanstva i analize neposrednih i aktivnih sudionika događanja, znanstvene i stručne analize o samim događajima u vremenu od 1990. do 1995.) i tercijarne izvore (novinski izvještaji, novinarske analize, internetski dokumenti). Stoga, a na temelju navedenih znanstvenih metoda, varijabli korištenih u istraživanju i dokazivanju glavne i pomoćnih teza, a u smislu strukture same disertacije sam rad možemo podijeliti kroz:

Uvodno poglavlje (I. poglavlje) u kojem će se postaviti glavna te pomoćne hipoteze, kao i struktura disertacije.

Nadalje, u II. poglavlju „Odnos Europske ekonomske zajednice i bivše SFRJ od početaka diplomatskih odnosa same Zajednice pa do kraja hladnoratovske podjele“ analizirat će se odnosi između Europske ekonomske zajednice i bivše Jugoslavije od njenog osnutka pa do kraja hladnog rata i prestanka blokovske podjele. Upravo kroz ovo poglavlje pokušat će se analizirati politike Europske ekonomske zajednice prema bivšoj Jugoslaviji u kontekstu blokovske podjele i samih diplomatskih i trgovinskih odnosa koje je Zajednica imala sa bivšom Jugoslavijom do kraja hladnog rata. Također u ovom poglavlju dokazat ćemo da je unatoč

ekonomskoj/trgovinskoj suradnji s bivšom Jugoslavijom, Europska ekonomska zajednica od početaka izbijanja krize u zemlji s početka 80-ih godina prošloga stoljeća počela slati političke poruke, a da je s kraja 80-ih godina i s početka 90-ih godina upotpunosti bila upoznata sa samim događajima u bivšoj Jugoslaviji, te da stoga nije mogla ostati iznenađena daljnjim događanjima i općeproširenom činjenicom nepoznavanja povijesnih činjenica.

U III. poglavlju „Uzroci i početci kraja bivše Jugoslavije“ analizirat će se vremenski okvir od 1980. godine i Titove smrti pa do početaka slamanja i fundamentalne destabilizacije jugoslavenske federacije (do 17. kolovoza 1990. godine). Analizirat će se ključni događaji, uzroci i vođene politike unutar bivše Jugoslavije koje su uzrokovale počecima raspada Jugoslavenske federacije. Također, analizirat će se utjecaj vala proširenja zapadnjačke demokracije i demokratskih promjena koje su zahvatile zemlje Srednje i Istočne Europe nakon pada Berlinskog zida i prestanka hladnoratovske podjele na sam prostor bivše Jugoslavije.

IV. poglavlje „Uključivanje i pravno-politički mehanizmi međunarodne zajednice u rješavanju krize, sprječavanju sukoba i postizanju mira na prostoru bivše Jugoslavije (1990. – 1995.)“ generirat će sve dokaze i podastrati sve činjenice rabeći sve ranije navedene znanstvene metode koje će se koristiti u ovoj disertaciji u smislu dokazivanja glavne i pomoćne hipoteze. Upravo navedeno poglavlje zorno će nam prikazati ulogu međunarodne zajednice, poglavito Europske ekonomske zajednice/Europske unije u rješavanju krize i (ne)postizanju mira na prostoru bivše Jugoslavije. U tom smislu, kako bi se dokazala postavljena glavna i pomoćna teza, upravo kroz ovo poglavlje i kroz potpoglavlja u istom polazit će se primarno od interpretativne, povijesne i komparativne metode dobiveno kao rezultat korištenja primarnih izvora prilikom istraživanja. U tom smislu kroz potpoglavlje IV.1. „Izvori međunarodnog prava u smislu pravno-političkog djelovanja (korištenja pravnoopolitičkih mehanizama)“ analizirat će se izvori europskog i međunarodnog prava koje će koristiti Europska ekonomska zajednica/Europska unija, kao i sama međunarodna zajednica u smislu korištenja međunarodnopravnih i pravno-političkih mehanizama u smislu sprječavanja sukoba i postizanja mira na prostoru bivše Jugoslavije. U potpoglavlju IV.2. „Motivi/razlozi uključivanja Europske ekonomske zajednice u rješavanje krize na prostoru bivše Jugoslavije“ dokazivat ćemo geopolitičke i političke interese Europske ekonomske zajednice u odnosu na prostor bivše Jugoslavije, a uslijed gubitka geostrateškog interesa Sjedinjenih Američkih Država za istim. Upravo činjenica i želja za globalnim dokazivanjem i za samostalnim rješavanjem kriznih žarišta na tlu Europe, po prvi put će staviti Europu u kušnju i rješavanje stvari bez upliva Sjedinjenih Američkih Država. Potpoglavlje IV.3. „Provedba Zajedničke vanjske politike kroz institucije EEZ-a/EU u vremenu

1990. – 1995., će nam dokazati razloge postupanja Europske ekonomske zajednice/Europske unije tijekom krize na prostoru bivše Jugoslavije. Upravo intitucionalna nemoć za implementacijom usvojenih politika pokazati će se ključnom u operativnom djelovanju Zajednice/Unije, a što će biti prepoznato od lokalnih politika za daljnjim izazivanjem krize i vođenjem oružanih sukoba/ratova. Potpoglavlje IV.4. „Pravopolitički mehanizmi međunarodne zajednice u rješenu krize u trenutcima početaka disolucije jugoslavenske federacije do proglašenja samostalnosti i suverenosti Republike Slovenije i Republike Hrvatske (17. kolovoza 1990. – 25. lipnja 1991.)“ analizirat će involviranje međunarodne zajednice, poglavito Europske ekonomske zajednice s pojavama prve krize i oružanih sukoba. Upravo navedeno razdoblje biti će ključno u disolucijskim procesima jugoslavenske federacije, jer međunarodna zajednica neće podržati demokratske procese pojedinih federalnih jedinica, a na pojavu krize putem diplomacije pokušat će smanjiti takve pojave.

U daljnjem dokazivanju postavljene hipoteze (glavna/pomoćna/e) upravo kroz potpoglavlje IV.5. „Početak ratova na prostoru bivše Jugoslavije i aktivnija uloga međunarodne zajednice u rješavanju sukoba i postizanju mira“ dokazat ćemo apsurd politike međunarodne zajednice/Europske ekonomske zajednice u njenom djelovanju i korištenju pravopolitičkih mehanizama u smislu rješavanja sukoba/ratova i postizanju mira. U tom smislu kroz potpoglavlja „Institucionalizacija i internacionalizacija jugoslavenske državne krize (IV.5.1.)“, „Uvođenje ekonomskih sankcija – pokušaj djelovanja putem međunarodnopravnih normi u odnosu na postavljene političke ciljeve (IV.5.1.2.)“, kao i „Mišljenje(a) Arbitražne komisije – put prema donošenju odluke o međunarodnopravnom priznanju republika (IV.5.1.3.)“ analizirat će se i dokazati nesvrshodnost navedenih pravopolitičkih mehanizama/rješenja na daljnje vođenje oružanih sukoba/ratova. Nemogućnost samostalnog rješavanja i upravljanja krizom od strane EEZ-a utjecati će na djelovanja UN-a u odnosu na prostor bivše Jugoslavije, kao i samog NATO-a u operacionalizaciji donesenih Rezolucija, a što ćemo dokazati u potpoglavlju IV.6. „UN preuzima ulogu pokušaja postizanja mira, kao i u potpoglavlju IV.6.1. „Djelovanje mirovnih snaga u Bosni i Hercegovini i snaga NATO-a kao mehanizma u primjeni Rezolucija UN-a.“

Kroz potpoglavlja IV.7. („(Carington) – Cutilierov plan – posljednji pokušaj EEZ-a/EU-da putem Međunarodne mirovne konferencije samostalno upravlja krizom“), kao i u potpoglavljima IV.8. (Zajednički mehanizmi EEZ-a i UN-a u iznalaženju rješenja za postizanje mira na prostoru bivše Jugoslavije“, IV.8.1. („Vance-Owenov mirovni plan – nedostatak mehanizama za prihvaćanjem i primjenom plana“), IV.8.2. („Posljednji zajednički

mehanizam/mirovni plan EEZ-a i UN-a za postizanje mira u Bosni i Hercegovini – Owen-Stoltenbergov mirovni plan“) i IV.9. („Akcijski plan EU-realitet prvog djelovanja Zajedničke vanjske i sigurnosne politike EU u odnosu na prostor bivše Jugoslavije“) analizirati ćemo mirovne planove, pravno-političke mehanizme međunarodne zajednice od prvih znakova krize u Bosni i Hercegovini pa sve do reaktivacije američke politike u odnosu na prostor bivše Jugoslavije. Upravo navedena potpoglavlja dokazat će uzročno-posljedičnu vezu između djelovanja međunarodne zajednice i samog stanja na ratom zahvaćenom području.

U V. poglavlju „Reaktivacija američke politike (vojno/politički) i mirovni planovi Kontaktne skupine – početci kraja rata/ratova i postizanje mira, kao i u potpoglavljima V.1. („Washingtonski sporazumi – prvi uspjeh reaktivirane američke politike u prostoru bivše Jugoslavije“), V.2. („Kumulacija korištenja međunarodnopravnih mehanizama“) analizirat ćemo razloge i samu ulogu Sjedinjenih Američkih Država u reaktivaciji i rješavanju sukoba/ratova na prostoru bivše Jugoslavije. Upravo aktivno uključivanje Sjedinjenih Američkih Država u rješavanje sukoba/ratova biti će ključno u postizanju mira, a takva činjenica će i dokazati ponovnu geopolitičku i političku nadmoć Sjedinjenih Američkih Država u odnosu na Europsku uniju u smislu upravljanja krizom na području Europe. U potpoglavlju V.3. „Značaj Daytonu u kontekstu dotadašnje uporabe pravno-političkih mehanizama međunarodne zajednice“ upravo ćemo analizirati ulogu „Daytona“ u postizanju mira i koji je upravo značaj bio istog u odnosu na dotadašnje pravno-političke mehanizme.

U završnom poglavlju bit će navedeni zaključni argumenti kojima će se dokazati postavljene hipoteze u ovoj disertaciji.

II. ODNOS EUROPSKE EKONOMSKE ZAJEDNICE I BIVŠE JUGOSLAVIJE OD PRVIH DIPLOMATSKIH ODNOSA PA DO KRAJA HLADNORATOVSKJE PODJELE

II.1. Razlozi (motivi) suradnje Europske ekonomske zajednice i bivše Jugoslavije

Raspad SFR Jugoslavije 1990-ih često se opisuje kao polazna točka za početak i sudjelovanje Europske ekonomske zajednice, kasnije Europske unije u politici prema prostoru bivše Jugoslavije, s time da se upravo zaboravlja i stavlja u drugi plan ekonomski i politički i odnosi koji su se razvili između Europske ekonomske zajednice i bivše Jugoslavije u doba hladnog rata i same podjele na dva svjetska bloka. Stoga, a kako bi se mogla napraviti sveobuhvatna analiza pravnih i političkih mehanizama koje je poduzela Europska ekonomska zajednica u trenucima izbijanja krize, prvih oružanih sukoba i samih ratova u bivšoj Jugoslaviji, potrebno je analizirati sveobuhvatne odnose između Europske ekonomske zajednice i bivše Jugoslavije od njenog osnutka 1957. godine, odnosno od prvih diplomatskih odnosa između dviju strana od 1967. godine pa do kraja hladnog rata i prestanka blokovske podjele 1990. godine i za nas u ovoj disertaciji ključnog datuma i to do 17. kolovoza 1990. godine, tj. do pobune dijela srpske nacionalne manjine protiv legitimno izabrane vlasti u Republici Hrvatskoj.

Upravo kroz ovo poglavlje pokušat ćemo analizirati činjenicu da je bivša Jugoslavija kao prva zemlja sa socijalističkim uređenjem i kao članica nesvrstanih s Europskom ekonomskom zajednicom imala dugogodišnji prvenstveno ekonomski, a manje politički odnos koji s vremenom od pojave krize u bivšoj Jugoslaviji s početaka 80-ih godina prošloga stoljeća počeo sve više uzimati primat u međusobnim odnosima. Stoga upravo činjenica postojanja ekonomskog i političkog odnosa Europske ekonomske zajednice i bivše Jugoslavije jasno nam nameće tvrdnju da je Europska ekonomska zajednica imala vanjskopolitičke mehanizme i zajedničku vanjskopolitičku orijentaciju u vidu ekonomskih mehanizama suradnje s drugim zemljama, a i onu političku da je u trenucima krize izražavala svoja politička stajališta. Za Europsku ekonomsku zajednicu, trgovinske integracije sa bivšom Jugoslavijom predstavljale su implementaciju zajedničkih carinskih tarifa i zajedničke trgovinske politike na istok, a što je bio ključni element mediteranskog širenja Europske ekonomske zajednice u 1970-im i 1980-im godinama u borbi protiv Comecon-a i Istočnog bloka.⁸

⁸ Dennison, Rusinow: Yugoslavia, u: Eric N. Baklanoff (ur.), *Mediterranean Europe and the Common Market, studies of economic growth and integration*, Alabama: University of Alabama Press, 1976, xii, str. 244.

Da bi jasno mogli odrediti važnost-razloge-motive odnosa između bivše Jugoslavije i Europske ekonomske zajednice⁹, valjalo bi uzeti u obzir činjenicu da je bivša Jugoslavija već 1948. godine uživala specijalni odnos sa Zapadom nakon što se Tito odvojio od Staljina i Sovjetske politike, te samim time doveo u značaj geostrateški i politički položaj Jugoslavije u tada već podijeljenoj Europi.¹⁰ Daljnje blokovske podjele u svijetu u trenutcima osnivanja Europske ekonomske zajednice i sam geostrateški i politički položaj bivše Jugoslavije u Europi,¹¹ kao i svrstavanje u grupu zemalja nesvrstanih koje nisu bile niti u jednom bloku priskrbili su SFR Jugoslaviji značajan položaj u međunarodnoj zajednici. Upravo da je važna politika nesvrstanih i sama uloga bivše Jugoslavije u istom Pokretu, na način da drži opreke između Zapada i Istoka primjećuje i sam Hans-Dietrich Genscher koji navodi „ako bi se pokret i nesvrstanosti i dalje shvaćao kao antieuropski pokret, sudjelovanje te važne europske zemlje bilo je dobitak, dobrodošao čitavu kontinentu.“¹²

Također činjenica intervencije Varšavskog ugovora u Čehoslovačkoj 1968. godine i nepriklanja Istočnom bloku, kao i zaustavljanja širenja Sovjetske interesne sfere prema jugu Europe, priskrbit će SFR Jugoslaviji značajne političke i ekonomske poene kod zemalja Zapada.¹³ Shvativši ozbiljnost utjecaja Sovjetskog Saveza na zemlje Srednje i Istočne Europe, kao i disperziju interesa istog prema jugu Europe, bivša Jugoslavija kako navodi Vukadinović bila je od strane Europske ekonomske zajednice promatrana u sklopu širih europskih zbivanja, te se htjelo pokazati da se „Jugoslavija vidi kao dio tzv. sive europske zone. To je trebala bit jasna poruka jugoslavenskom vodstvu, ali isto tako i tadašnjem sovjetskom vodstvu.“¹⁴ Možda znakoviti prikaz geostrateškog položaja bivše Jugoslavije i činjenice važnosti samog položaja

⁹ Ugovorima iz Rima od 25. ožujka 1957. godine osnovana je Europska ekonomska zajednica i Europska zajednica za atomsku energiju. O samom tekstu Osnivačkih ugovora vidi više na službenim stranicama Europske unije, http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/index_hr.htm/14. 01. 2017.

¹⁰ *Journal of European Integration History*, Editorial Bord Loth, Wilfried and all, Centre d'etudes et de recherches europeennes Robert Shuman, Luxembourg, 2004., Volume 10, str. 37.

¹¹ O važnosti geostrateškog položaja SFRJ dr. sc. Radovan Pavić u svom izlaganju pod nazivom „Jugoslavija u širim regionalnim i balkanskim odnosima“ navodi: „Međutim u vezi s položajem Jugoslavije u okruženju treba ipak ukazati na konstante nekih interesa – naime dokle god postoje blokovi (i dokle god Albanija ne definira svoj status kao trajni izvanblokovski status) Jugoslavija će se nalaziti u međuprostoru na rubovima kojeg će blokovski interesi biti neprijeporni, a njihova težnja zadržavanja utjecaja i status quo neprikosnoveni“. Za cijeli tekst, vidi, Pavić, Radovan: *Jugoslavija u širim regionalnim i balkanskim odnosima*, *Politička misao*, vol., XXV (1988.), br. 2., str. 21.-38.

¹² Genscher, op. cit., str. 512.

¹³ Upravo činjenicu važnog geostrateškog položaja bivše Jugoslavije u vremenu blokovske podjele Europe primjećuju Artisien, F. R. Patrick i Stephen Holt, Stephen u: *Yugoslavia and the EEC in the 1970's*, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 18, No. 4, 1980, str. 355-369. U istom tekstu autori navode: „Proširenje ograničenih trgovinskih povlastica trebalo je da podrži nezavisnost Jugoslavije od Istočnog bloka i proširi utjecaj EZ na jednu od tampon država.“

¹⁴ Vukadinović, Čehulić, op. cit., str. 135.

bivše Jugoslavije vidi u svom radu i Ginsberg koji upravo navodi da „Ekonomska zajednica vidi Jugoslaviju kao most između istoka i zapada“.¹⁵

Nadalje, razloge odnosa Europske ekonomske zajednice i bivše Jugoslavije moraju se sagledavati u ključnom desetljeću od 70-ih godina 20. stoljeća, gdje su odnosi između Europske ekonomske zajednice i bivše Jugoslavije bili utemeljeni na jakom političkom obrazloženju, a što je bila posljedica evolucije Hladnog rata u Europi i na Mediteranu. Glavni argument je da su odnosi između dviju stranaka bili primarno pod utjecajem potrebe da se spriječi širenje sovjetskog utjecaja na Balkanu i da se potakne detant u Europi. Razloge uspostavljanja odnosa Europske ekonomske zajednice i bivše Jugoslavije također možemo tražiti i u činjenici da u vremenu uspostavljanja istih cijeli Istočni blok na čelu sa Sovjetskim Savezom vodio politiku diplomatskog nepriznavanja Europske ekonomske zajednice kao subjekta međunarodnog prava,¹⁶ stoga je Jugoslavija za Europsku ekonomsku zajednicu tim više bila važnija, jer se kroz istu uspostavila veza sa socijalističkom zemljom i spriječio sam utjecaj Sovjetskog saveza.¹⁷

Ako su politički motivi bili prvenstveni razlog za uspostavom odnosa između Europske ekonomske zajednice i bivše Jugoslavije, možda kao sekundarne razloge ili jednako važne možemo uzeti činjenicu stvarne gospodarske (ne)razvijenosti i gospodarskog stanja tadašnje Jugoslavije. Kako je bivša Jugoslavija bila ovisna o uvozu visoko razvijene tehnologije i otvaranju novčarskih krugova iz zemalja Europske ekonomske zajednice, a istodobno Europska ekonomska zajednica po povoljnim cijenama dolazila do jeftine potrebite sirovine za svoju proizvodnju, diplomatski odnosi i potpisani trgovinski sporazumi upravo će imati u svom sadržajnom obliku osim političkih konotacija i one ekonomske koje će biti potrebite za obje strane potpisnice budućih Sporazuma. Dokaz takvoj činjenici i samoj tvrdnji možemo tražiti i u službenom Izvješću Veleposlanstva Sjedinjenih Američkih Država u Beogradu – A 385 upućenog State Departmentu od 23. srpnja 1973. godine u kojem navode:

„Široke regionalne razlike u gospodarskom razvoju predstavljaju najozbiljniju stalnu potencijalnu prijetnju jugoslavenskom koheziji. Čak i uz decentralizaciju gospodarstva i zahtjevima stabilizacijskog programa ekonomije, Vlada će i dalje kanalizirati resurse na najmanje razvijenim dijelovima zemlje. Potreba za kapitalom i tehnologijom iz

¹⁵ Ginsberg, H. Roy: *The European Union in International politics*, Rowman&Littlefield Publishers, Inc, Boston, 2001., str. 59.

¹⁶ Više o odnosima Europske ekonomske zajednice i Sovjetskog saveza, vidi, Rhodes, Carolyn, ur.: *The European Union in the World Community*, Lynne Reinner Publishers, London, 1998., str. 88.-90.

¹⁷ Razloge početaka diplomatskih i kasnije trgovinskih odnosa između Europske ekonomske zajednice i bivše Jugoslavije najiluzornije nam prikazuje i tekst na službenoj mrežnoj stranici Gornjeg doma/parlamenta Velike Britanije pod podnaslovom „Titova ostavština“. Više o tome vidi na: <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200102/ldselect/ldecom/107/10704.htm/19.01.2017>.

inozemstva zahtijevati će, kao i u prošlosti, aktivnu politiku Jugoslavije za povećanje bilateralnih gospodarskih kontakta u samoj zemlji, kao i traženje više korisnih odnosa s Europskom zajednicom.....Potreba za kapitalom i tehnologijom iz inozemstva za unutarnji razvoj je ostao glavna značajka jugoslavenske vanjske ekonomske politike.“¹⁸

Nastavno na političke i u višoj mjeri na gospodarsko/ekonomske razloge uspostave odnosa između Europske ekonomske zajednice i bivše Jugoslavije, valjalo bi uzeti u obzir i činjenicu ljudskog faktora, odnosno značajku „ekonomskih migranata“ koji su iz bivše Jugoslavije kao radna snaga otišli raditi u Zapadne zemlje, prvenstveno u zemlje članice Europske ekonomske zajednice, a poglavito tijekom 60-ih godina prošloga stoljeća kada se uslijed otvaranja granica bivše Jugoslavije i samog ekonomskog rasta i pune zaposlenosti u Europskoj ekonomskoj zajednici dogodila masovna ekonomska migracija u istu.¹⁹ Da su ekonomski migranti bili važni za budućnost samih odnosa između bivše Jugoslavije i Europske ekonomske zajednice i samih zemalja iste možemo vidjeti i kroz primjer potpisanih Sporazuma o reguliranju zapošljavanja što ih je sklopila bivša Jugoslavija s pojedinom zemljom članicom Europske ekonomske zajednice ili s pojedinom zemljom Zapada (Austrija, Švedska, Njemačka, Belgija, Luxemburg, Nizozemska), a prije same uspostave diplomatskih odnosa između Europske ekonomske zajednice i bivše Jugoslavije.²⁰ Važnost i ulogu ekonomskih migranata u uspostavi i razvoju odnosa između dviju strana naglašava i sam Europski parlament, koji u svom radnom materijalu iz 1993. godine²¹ ističe pored ostalih elemenata koji su utjecali na razvoj odnosa između Europske ekonomske zajednice i bivše Jugoslavije i činjenicu velikog broja ekonomskih imigranata iz bivše Jugoslavije koji su radili u zemljama Europske ekonomske zajednice.

Slijedom navedenih činjenica razvidno je da je postojao kako politički, tako i ekonomsko/gospodarski interes za uspostavom i reguliranjem međusobne suradnje između Europske ekonomske zajednice i bivše Jugoslavije, a što će u konačnici rezultirati trgovinskim sporazumima i financijskim protokolima zaključenim između obje strane, kao i samim u ekonomskom smislu riječi ulaskom Europske ekonomske zajednice na tržište i prostor bivše Jugoslavije čime će se nedvojbeno zaustaviti širenje Sovjetskog utjecaja prema jugoistočnoj

¹⁸ Izvješće Veleposlanstva Sjedinjenih Američkih Država u Beogradu upućenog State Departmentu od 23. srpnja 1973. O samom Izvješću više vidi na na službenim stranicama Vlade Sjedinjenih Američkih Država: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76ve15p1/d62/20.01>. 2017.

¹⁹ Radoš, Ranko: Vanjske suvremene migracije kao čimbenik integracije Hrvatske u zapadnoeuropske asocijacije, *Društvena istraživanja*, Zagreb, 2005., 3 (77), str. 384.

²⁰ Ibidem

²¹ European Parliament, Working Papers, The crisis in the former Yugoslavia, Political Series 18, Urednik, The Directorate-General for Research European Parliament, L-2929 Luxembourg, 15. siječnja 1993., str. 61.

Europi. Takvim djelovanjem nesumnjivo će se stvoriti pored ekonomsko/trgovačkih i financijskih odnosa alibi za paralelno političko djelovanje i iznošenje političkih stavova Europske ekonomske zajednice prema bivšoj Jugoslaviji od trenutaka izbivanja prvih znakova političke i općedruštvene krize u zemlji od 1981. godine pa nadalje sve do početaka disolucije jugoslavenske federacije.

II.2. Diplomatsko/politički i ekonomski odnosi Europske ekonomske zajednice i bivše Jugoslavije

Kako je hladni rat 60-ih godina prošloga stoljeća doživio kulminaciju, za Europsku ekonomsku zajednicu, trgovinski odnosi i trgovinske integracije sa bivšom Jugoslavijom bili su projekt zajedničke ekonomske politike za Istok i Mediteran, a što je bilo afirmativno djelovanje u borbi protiv Comecon-a i Istočnog bloka da proširi svoj utjecaj na prostor bivše Jugoslavije. Kao što je i navedeno u ranijem dijelu ovog rada upravo činjenica uspostave diplomatskih odnosa i proširenja trgovinskih povlastica od strane Europske ekonomske zajednice na prostor bivše Jugoslavije bila je čista politička poruka kojom se htjelo podržati status Jugoslavije u odnosu na Istočni blok, a samim time proširiti utjecaj Europske ekonomske zajednice na jednu od nesvrstanih i ujedno socijalističkih država. Stoga pod utjecajem sveopćih geopolitičkih i političkih odnosa u Europi s kraja 60-ih godina 20. stoljeća i navedenih činjenica/razloga Europska ekonomska zajednica i bivša Jugoslavija 2. prosinca 1967. zaključuju Deklaraciju o međusobnim odnosima.²² Zaključenom Deklaracijom stranke potpisnice utvrdile su političke osnove budućih odnosa, kao i same okvire za buduće, različite ekonomske odnose. U svrhu implementacije i produbljivanja budućih odnosa, bivša Jugoslavija 1968. godine otvara stalnu Misiju pri Europskoj ekonomskoj zajednici u Brüsselsu, čime pokazuje jasnu politiku budućih odnosa.²³

Upravo na činjenici ekonomskih odnosa, kao i činjenici ovisnosti o financijskim institucijama Zapada i zapadnim tehnologijama s kojima bi se stvorio konkurentni izvozni sektor, u vremenu detanta u Europi bivša Jugoslavija sklopila je 1970. godine nepreferencijalni Trgovinski Sporazum sa Europskom ekonomskom zajednicom.²⁴ Kako je sam Sporazum bio

²² O zaključenoj Deklaraciji između EEZ-a i bivše Jugoslavije, vidi, <http://www.eubrussels.mfa.gov.rs/lat/doktext.php?subaction=showfull&id=1379508889&ucat=206&template=MeniENG&/02.02.2017>.

²³ Vidi bilješku 13.

²⁴ Službene stranice Europske unije, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-85-92_en.htm/06.02.2017.

vremenskog karaktera i važenja (na tri godine), Europska ekonomska zajednica i bivša Jugoslavija sklopili su u Luxembourg 26. lipnja 1973. novi nepreferencijalni Trgovinski sporazum s rokom važenja na pet godina.²⁵ Navedenim Sporazumima bivša Jugoslavija dobila je povlaštenu status sa recipročnim koncesijama, te je samim time bila uključena u sistem opće sheme preferencijala.²⁶ Nepreferencijalnim Trgovinskim Sporazumima i samim povlaštenim statusom bivše Jugoslavije htjelo se od strane Europske ekonomske zajednice pokazati političku dimenziju i potrebiti interes za uspostavljanje bližih ekonomskih veza između Europske ekonomske zajednice i bivše Jugoslavije u vremenu napetih blokovskih podjela Istoka i Zapada koje su tada oslikavale međunarodne odnose u Evropi, a i svijetu.²⁷ Također Trgovinski Sporazumi Europske ekonomske zajednice sa bivšom Jugoslavijom bili su dio Globalne Mediteranske politike Europske ekonomske zajednice koja je usvojena na pariškom samitu 1972. godine.²⁸

Kako su Trgovinski Sporazumi sa Europskom ekonomskom zajednicom iz 1970. i 1973. godine doveli bivšu Jugoslaviju u zavisnost od uvoza robe iz Europske ekonomske zajednice, a po nekim analizama svojim sadržajem i takvim uvozom tehnologije i zaduživanjem pri financijskim institucijama doveli u nepovoljni položaj istu²⁹ (vidi Tablicu 1.), „Beogradskim protokolom“³⁰ od 2. prosinca 1976. godine upravo su proklamirani zajednički ciljevi u poboljšanju bilateralnih odnosa, prvenstveno trgovinskih odnosa između Europske ekonomske zajednice i bivše Jugoslavije. Na osnovama „Beogradskog protokola“, 29. ožujka 1977. godine u Brüsselu i 27. listopada 1977. godine u Beogradu na ministarskoj razini s

²⁵ Trade Agreement between the European Economic Community and the Socijalist Federal Republic of Yugoslavia, OJ L, 224 od 13.8.1973. O samom potpisanom Trgovinskom Sporazumu između Europske ekonomske zajednice i bivše Jugoslavije vidi i u *Bulletin of the European Communities*, no 7/8, 1973., Volume 6, str. 62., 63.

²⁶ O sadržaju Trgovinskih Sporazuma između Europske ekonomske zajednice i bivše Jugoslavije vidi više u: Yugoslavia and the European Community, *Europe information*, Spokesman s Group and Directorate General for information, Brussels, br. 20/79., (srpanj 1979.) str. 4.

²⁷ Znakovitu i politički jaku poruku implementaciji sklopljenih Sporazuma predstavljalo je i dolazak Predsjednika Europske komisije Beogradu 1975. godine, kao i posjet istom tijelu Europske ekonomske zajednice 1976. godine od strane Džemala Bijedića, predsjednika SIV-a, O tome više, Ibidem, str. 3.

²⁸ O samoj Globalnoj Mediteranskoj politici Europske ekonomske zajednice vidi, u Piening, Christophehr: Global Europe, *The European union in World Affairs*, Boulder, London, 1997., str. 72.-74.

²⁹ Da su Trgovinski Sporazumi iz 1970. i 1973. godine u svom sadržajnom smislu bili nepovoljni za bivšu Jugoslaviju u svojoj službenoj komunikaciji sa State Departmentom zaključuje i veleposlanik Sjedinjenih Američkih Država u bivšoj Jugoslaviji. O samom tekstu/dokumentu vidi više bilješku 16.

³⁰ Zajedničkom Deklaracijom „Beogradskog protokola“ između bivše Jugoslavije i Europske ekonomske zajednice, predvođene Van der Stoelom, predsjednikom Vijeća Europske ekonomske zajednice i članom Komisije F.O. Gundelach u smislu proklamacije Mediteranske politike Europske ekonomske zajednice naglašena je potreba stvaranja posebnog statusa Jugoslavije u odnosima sa samom Zajednicom. Više o „Beogradskom protokolu“, vidi u: *Europe information, Commission of the European Communities, Directorate-General Information, Communication, Culture, The European community and Yugoslavia*, srpanj 1988., str. 1.

jugoslavenske strane i predstavnici Europske komisije započeli su pregovori između dvije strane upravo sa ciljem stvaranja novih odnosa koji će bivšu Jugoslaviju staviti u poseban odnos s obzirom na vanjsku trgovinsku i političku politiku Europske ekonomske zajednice prema zemljama izvan same Zajednice.³¹ Nadalje razloge pregovora između dvije strane, a u svrhu uspostave novih odnosa i sklapanja novog trgovinskog sporazuma treba gledati kroz činjenicu velike inozemne zaduženosti bivše Jugoslavije pri novčarskim institucijama na Zapadu s kraja 70-ih godina prošloga stoljeća i zbog isteka važenja postojećeg Sporazuma (petogodišnji vremenski rok važenja Trgovinskog Sporazuma iz 1973.).

Na temelju dotadašnjih odnosa koji su većoj mjeri i samoj trgovinskoj razmjeni između Europske ekonomske zajednice i bivše Jugoslavije bili nepovoljniji za potonju i samog gospodarskog stanja bivše Jugoslavije s kraja 70-ih i početka 80-ih godina prošloga stoljeća, kao i same činjenice sveobuhvatnih političkih odnosa u Europi nakon Sovjetske intervencije u Afganistanu³², kako bi se sam utjecaj ekonomske politike Europske ekonomske zajednice ojačao na Mediteranu u sklopu Mediteranske politike, 2. travnja 1980. godine Europska ekonomska zajednica i bivša Jugoslavija u Beogradu su potpisali Sporazum o suradnji.³³ Navedeni Sporazum ulazio je u grupu tzv. „Mediteranskih sporazuma“ Europske ekonomske zajednice, a što je predviđalo korištenje znatnih jednostranih trgovinskih koncesija Europske ekonomske zajednice Jugoslaviji.³⁴

³¹ Službene stranice Europske unije, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-86-92_en.htm/25.02.2017.

³² Da su sveukupne geopolitičke prilike u Europi uslijed Sovjetske intervencije u Afganistanu i događaja u Poljskoj utjecale na razvoj odnosa i sklapanju Sporazuma o suradnji 1980. godine između bivše Jugoslavije i Europske ekonomske zajednice vidi više u; Preston, Christopher: *The Enlargement and Integration of the European Union*, Issues and Strategies, Routledge, London, 1997., str. 196.

³³ Sporazum o suradnji između Europske ekonomske zajednice i Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Bulletin of the European Communities, OJ L 41, 14. 02. 1983., p 1
Zakon o ratifikaciji Sporazuma SFRJ i EEZ, „Službeni list SFRJ“, Međunarodni ugovori, br. 2/1983., str. 15.-81.

³⁴ Lopandić, Duško: Razvoj bilateralnih veza Evropske unije i Srbije, *Reforma Evropske unije, Zapadni Balkan i Srbija, Zakasnela integracija*, http://www.raris.org/download/regionalizacija/reforma_eu_zapadnibalkan_srbija%20Dusko%20Lopandic.pdf

Tablica 1.

Trgovina između Europske ekonomske zajednice i SFR Jugoslavije (u milijunima ECU)						
	1968.	1973.	1974.	1975.	1976.	1977.
EEZ uvoz	480	1169	1193	1041	1459	1565
EEZ izvoz	808	1785	2828	2783	2686	3556
Balance	+ 328	+ 616	+ 1635	+1742	+ 1228	+ 1991

Izvor: Eurostat - Europe information, Commission of the European Communities, Directorate-General Information, Communication, Culture, The European community and Yugoslavia, srpanj 1979., str. 7.

Upravo iz činjenice da je Sporazum o suradnji kao *sui generis* bez vremenskog važenja i ograničenja spadao pod „Meditranske sporazume Europske ekonomske zajednice“, isti se zbog svoje ekonomske i političke važnosti s obzirom na sveopće političko i geopolitičko stanje u Europi i Svijetu u sadržajnom smislu bazirao na preferencijalnom statusu Jugoslavije (potpadao pod opću shemu preferencijala - Generalized Scheme of Preference (GPS), te je kroz svoj sadržajni oblik omogućavao suradnju u polju robnih razmjena, financijskoj i industrijskoj suradnji, poljoprivredi, prometu, turizmu, zaštiti okoliša, znanstvenoj-tehničkoj suradnji, energetici kao i suradnju u području socijalnih prava.³⁵ Iako je kroz sam Sporazum o suradnji i ekonomski oblik suradnje bivša Jugoslavija bilježila trgovinski deficit (vidi tablicu 2.), Sporazum o suradnji je ipak imao dalekosežne političke poruke i konotacije. U prilog takvoj tvrdnji možemo uzeti i činjenicu otvaranja Stalne misije Europske ekonomske zajednice u Beogradu krajem 1980. godine.³⁶

Tablica 2.

Trgovina između Europske ekonomske zajednice i SFR Jugoslavije (u milijunima ECU)							
	1981.	1982.	1983.	1984.	1985.	1986.	1987.
EEZ uvoz	2210	2763	3586	4361	4815	4893	5076
EEZ izvoz	4365	4278	4605	5123	5914	5853	5342
Balance	+ 2155	+ 1515	+ 1019	+ 762	+ 1099	+ 960	+ 266
Indeks of Balance	100	70	47	35	51	45	12

³⁵ Službene stranice Europske unije, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-86-92_en.htm/02.03.2017.

³⁶ Op. cit., Europe information, srpanj 1988., str. 13.

Izvor: Eurostat- Europe information, Directorate-General Information, Commission of the European Communities, Directorate-General Information, Communication, Culture, The European community and Yugoslavia, srpanj 1988., str. 11.

Prije samog otvaranja stalne misije Europske ekonomske zajednice u Beogradu, ista je pored ekonomskih pitanja i trgovinskih odnosa sa bivšom Jugoslavijom nakon smrti Josipa Broza Tita pratila i trenutno političko stanje u zemlji. Da je političko pitanje i političko stanje u zemlji nakon smrti Tita imalo značajnu važnost za političke i ekonomske odnose između Europske ekonomske zajednice i bivše Jugoslavije, kao i važnost geostrateškog položaja same Jugoslavije vidi se i kroz Radni dokument Europskog parlamenta od 19. svibnja 1980. godine. U navedenom dokumentu zastupnici Europskog parlamenta s obzirom na sporazum o suradnji između Europske ekonomske zajednice i Jugoslavije i ugovor sklopljen od strane država članica Europske zajednice za ugljen i čelik s Jugoslavijom, kao i s obzirom na velik broj jugoslavenskih radnika migranata koji borave na području Zajednice, kao i na samu činjenicu potrebe uspostavljanja bliskih veza između Europskog Parlamenta i jugoslavenske skupštine, predložili su donošenje rezolucije sa zahtjevom za hitnom raspravom o stanju Jugoslaviji nakon Tita.³⁷ Također u istom dokumentu zastupnici Europskog parlamenta jasno prepoznaju političko stanje u zemlji i geopolitičku važnost iste za Europu, a što možemo zaključiti iz njihovih navoda kako slijedi;

- „Pozivaju vlade devet zemalja članica da ponovno izraze Jugoslaviji njihovu duboku zabrinutost za suverenitet i teritorijalnu cjelovitost Jugoslavije
- Naglašavaju da bi gospodarska i socijalna suradnje između EEZ i Jugoslavije bila ozbiljno ugrožena u slučaju nestabilnosti u regiji
- Osuđuju sovjetsku hegemoniju i ekspanzionizam
- Poziva sve zemlje da se suzdrže od povećanja napetosti u tom području i da nastave provoditi miroljubivu politiku
- Napominju da je Jugoslavija, osim što je mediteranska zemlja sa svim političkim i ekonomskim problemima karakterističnim za to područje, ona je i nesvrstana zemlja koja vješto balansira svojom unutarnjom i vanjskom politikom, te upućuju svoga predsjednika da proslijedi ovu rezoluciju Vijeću, komisiji i stranim ministrima.“³⁸

³⁷ European Communities, European Parliament, Working Documents, 1980-1981., 19. svibanj 1980., Document 1-170/80, Motion for a resolution, with request for urgent debate pursuant to Rule 14 on Yugoslavia after Tito/, službene stranice dokumenata Europske političke suradnje, http://aei.pitt.edu/62884/1/EPWD_2pp_B14_40.pdf/03.03.2017.

³⁸ Ibidem

Daljnje praćenje stanja u bivšoj Jugoslaviji i praćenje onih odnosa koji ne ulaze u sferu ekonomskih odnosa između same Zajednice i bivše Jugoslavije koji proizlaze iz Sporazuma o suradnji, možemo vidjeti i kroz izražavanja zabrinutosti tijela Europske ekonomske zajednice zbog prvih demonstracija na Kosovu 1981. godine. Dokaz navedenoj tvrdnji da je Europska ekonomska zajednica politiku svojeg djelovanja proširila na dnevnopolitička zbivanja u bivšoj Jugoslaviji imamo u činjenici da je na inicijativu zastupnika u Europskom parlamentu pokrenuto donošenje Rezolucije o Kosovu.³⁹ U radnom materijalu za donošenje Rezolucije od 17. rujna 1981. godine, zastupnici su se zalagali da se Rezolucijom;

- Kao kroz završni akt Konferencije o sigurnosti u Europi, a čiji je Jugoslavija potpisnik, ugradi da je poželjno da sve zemlje sa preferencijalnim Sporazumom s Europskom ekonomskom zajednicom poštuju ljudska prava i temeljne slobode, a sve u svezi događaja na Kosovu u ožujku/travnju 1981. godine
- Pozovena ukidanje izvanrednih mjera poduzetih u vrijeme od događaja te ponovnu uspostavu ustavnog uređenja
- Izražava zabrinutost zbog činjenice da je publikacija na albanskom jeziku jako cenzurirana
- Pozovena ponovno uspostavljanje normalnih turističkih odnosa na Kosovu
- Konačno, pozove jugoslavenska vlada da ispita mogućnost priznavanja prava građana Kosova koji su se raspršili širom svijeta da se vrate u svoju zemlju u skladu člankom 13. Opće deklaracije o ljudskim pravima
- Savjetuje predsjednika Europskog Parlamenta da proslijedi prijedlog rezolucije Komisiji i Vijeću Europskih zajednica, inozemnim ministrima koju se su sastali u svezi političke suradnje s jugoslavenskom vladom.

Nadalje, a da je sam Sporazum o suradnji imao utjecaja i na financijske odnose vidimo i kroz činjenicu da su bivšoj Jugoslaviji kroz Financijski protokol odobreni krediti od 200 milijuna ECU za razdoblje od 1980. do 1985. godine za financiranje kapitalnih projekata kao što su modernizacija željezničke i cestovne mreže kao i za proširenje energetske mreže.⁴⁰ Kako je bivša

³⁹ European Communities, European Parliament, Working Documents, 1981-1982., 17. rujna 1981., Document 1-500/81, Motion for a resolution tabled by Mr Israel, Mr Remilly, Mr Habsburg, Mrs Maij-Weggen, Mr Pannella, Mrs Rabbethge, Mr Barbi, MrI ngo Fridrich, Lord Bethell, Mr Janssen van Raay, Mr Lucker and Mr Diligent, pursuant to Rule 47 of the Rules of Procedure on the situation in Kosovo, Yugoslavia/Službene stranice Europske političke suradnje, http://aei.pitt.edu/62663/1/EPWD_2pp_B10_78.pdf/08.03.2017.

⁴⁰ Vidi bilješku 31.

Jugoslavija sredinom 80-ih godina bila u ekonomskoj i financijskoj krizi⁴¹ drugi Financijski protokol koji se odnosio na vremensko razdoblje od 1. srpnja 1985. do 30. lipnja 1991. godine uključivao je 550 milijuna ECU za razvoj cestovne infrastrukture, te 60 milijuna ECU za financiranje autoceste (Sjever-Jug).⁴² Također, a u smislu produbljivanja daljnjih odnosa između dvije strane i važnosti suradnje s bivšom Jugoslavijom, 23. srpnja 1987. godine službenim posjetom SFR Jugoslaviji boravio je Jacques Delors, predsjednik Europske komisije.⁴³ Upravo na temelju navedenih diplomatskih kontakata, kao i zbog činjenice ekonomske i financijske krize u bivšoj Jugoslaviji, Europska ekonomska zajednica i bivša Jugoslavija sklopili su 10. prosinca 1987. godine Dodatak Sporazuma o suradnji koji je sadržavao tri Protokola koja su se odnosila na odredbe o trgovini (prvi je bio isključivo trgovački protokol koji se odnosio na poboljšane pristupa jugoslavenskih proizvoda na tržište Zajednica, a ostala dva odnosila su se na prilagodbu na način da se pristupi tržištu Zajednice kao što su pristupile Španjolska i Portugal).⁴⁴

O samoj implementaciji i institucionalnim aspektima Sporazuma o suradnji i svim potpisanim protokolima skrbio je Savjet za suradnju koji je imao opću odgovornost za razvoj suradnje između dvije strane potpisnice Sporazuma.⁴⁵ Kako se Savjet za suradnju sastajao u svibnju 1983., lipnju 1984., lipnju 1985., svibnju 1986., srpnju 1986. i prosincu 1987. godine, jasno stoga možemo vidjeti da su upravo članovi Savjeta iz Europske ekonomske zajednice mogli na nižem stupnju diplomatskih odnosa biti upoznati sa ekonomskim/društvenim i političkim odnosima u bivšoj Jugoslaviji.⁴⁶ Iz navedenog jasno možemo zaključiti da je Europska ekonomska zajednica imala pravovremene i sveobuhvatne informacije o općem gospodarskom i političkom stanju u bivšoj Jugoslaviji.

Kako je ekonomska/gospodarska i politička kriza u bivšoj Jugoslaviji sredinom i s kraja 80-ih godina prošloga stoljeća bila sve izraženija i sve se više intenzivirala, međunarodna

⁴¹ O samoj ekonomskoj/financijskoj krizi bivše Jugoslavije tijekom 80-ih godina 20. stoljeća vidi više poglavlje III. (Uzroci i počeci kraja bivše Jugoslavije).

⁴² Da je razvoj cestovne mreže, odnosno transportne infrastrukture koja će povezivati Jugoslaviju sa Grčkom, Turskom i u konačnici sa Bliskim istokom bio od znatne važnosti za same odnose između bivše Jugoslavije i Europske ekonomske zajednice u svom radu primjećuju i Zrinka Erent-Sunko, Ivan Obadić, Miran Marelja u radu, *The legal Basis of Trade and Cooperation Between EEC and Yugoslavia – Pre – history of Bosnia and Herzegovina Accession to the European Union*, u: 2nd International Conference „Economic System of the European Union and Accession of Bosnia and Herzegovina“, Travnik: Sveučilište/Univerzitet Vitez, 2013., str. 253. Objavljeno u obliku CD-a ISBN 978-9958-641-10-7.

Europe information, Commission of the European Communities, Directorate-General Information, Communication, Culture, The European community and Yugoslavia, srpanj 1988., str. 7

⁴³ Mrežne stranice Europske unije, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-87-323_en.htm/14.03.2017.

⁴⁴ Op. cit., Europe information, srpanj 1988., str. 2. i 3., Zakon o ratifikaciji Drugog protokola uz Sporazum o suradnji između SFRJ i EEZ, kojim se uspostavlja novi trgovinski režim, sa Aneksima i Prilozima: „Službeni list SFRJ“, Međunarodni ugovori, br. 1/1988., str. 8. i dalje

⁴⁵ Mrežne stranice Europske unije, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-90-64_en.htm/14.03.2017.

⁴⁶ Op. cit., Europe information, srpanj 1988., str. 12.

zajednica, a poglavito Europska ekonomska zajednica počela je od primarne misije i primarnog odnosa sa bivšom Jugoslavijom (ekonomskog/gospodarskog/financijskog odnosa) naglasak davati i na dnevno politička pitanja/zbivanja koja su se u glavnoj mjeri upravo i odnosila na sveobuhvatnost političke i gospodarske krize i samog stanja u bivšoj Jugoslaviji. U prilog takvoj tvrdnji idu i iz ožujka 1988. godine na sastanku ministara vanjskih poslova Europske ekonomske zajednice izjave zapadno-njemačkog ministra vanjskih poslova Hans-Dietrich Genschera i Jacques Delorsa, predsjednika europske komisije koji su ostale kolege upozorili da je „Jugoslavija pred gospodarskim slomom pa i mogućim političkim raspadom“.⁴⁷ Znači ove izjave nam jasno i nedvosmisleno ukazuju da Europska ekonomska zajednica osim implementacije Sporazuma o suradnji i razvoja ekonomsko/financijskih odnosa je počela analizirati dnevnopolitičku situaciju u bivšoj Jugoslaviji. Takva činjenica upravo ide u prilog tezi da je Europska ekonomska zajednica bila upoznata sa političkom situacijom u zemlji i da je nedvosmisleno isključena bilo kakva kasnija teza da je ostala iznenađena situacijom u bivšoj Jugoslaviji koja je dovela do disolucije federacije, oružanih sukoba i kasnije ratova. U smislu navedenog možemo podvući i sam službeni posjet Branka Mikulića, predsjednika Saveznog izvršnog vijeća ispred bivše Jugoslavije 7. prosinca 1988. godine Europskoj komisiji sa ciljem upoznavanja iste o gospodarskoj i političkoj situaciji u zemlji i o Programu reformi koje je usvojila Savezna Skupština SFR Jugoslavije.⁴⁸

Nastavno na dotadašnje kontakte Savezne vlade i Europske ekonomske zajednice, uslijed rapidnog pogoršanja sveopćeg društvenog, političkog i gospodarskog stanja u zemlji, jugoslavenska vlada intenzivirala je diplomatske odnose i same kontakte sa čelništvom i samom Europskom ekonomskom zajednicom u smislu traženja financijske pomoći od strane iste kao najvećeg gospodarskog partnera bivše Jugoslavije. U smislu navedenog i već ranije iznesenog Programa reformi Europskoj ekonomskoj zajednici, Budimir Lončar, ministar vanjskih poslova, o stanju u Jugoslaviji i provedbi ekonomskih reformi upoznao je 17. travnja 1989. godine Abela Matutesa, člana Komisije za pitanja provedbe mediteranske politike Europske ekonomske zajednice, kao i 19. travnja 1989. godine Jacques Delorsa, predsjednika Europske komisije.⁴⁹ Navedenim političkim i diplomatskim kontaktima jasno i opetovano možemo vidjeti da je Europska ekonomska zajednica bila upoznata sa stanjem i razvojem političkih i drugih odnosa u bivšoj Jugoslaviji, kao i razvojem same krize u istoj.

⁴⁷ Glaurdić, op. cit. str. 23., a citirano prema: Palmer, John: Yugoslavia Close to Disintegration: EEC Ministers Get Warnings on Belgrade's Predicament, *Guardian*, 7. ožujka 1988.

⁴⁸ Službene mrežne stranice Europske unije, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-88-776_en.htm/18.03.2017.

⁴⁹ European yearbook, ur. Council of Europe, vol. XXXVII, 1989., Martinus Nijhoff Publishers, str. 99.

Da se odmak od političkih kontakata i samih ekonomskih odnosa između Europske ekonomske zajednice i bivše Jugoslavije nastavio fokusirati i na druge političke probleme i samu krizu koja se dešavala u bivšoj Jugoslaviji i da je Europska ekonomska zajednica intenzivnije počela pratiti stanja u zemlji možemo vidjeti i kroz činjenicu da je (kao i 1981. kad je uslijed krize na Kosovu Europski parlament izrazio zabrinutost stanjem u bivšoj Jugoslaviji) paralelno s intenziviranjem diplomatskih akcija jugoslavenske vanjske politike prema Europskoj ekonomskoj zajednici u svrhu traženja financijskih sredstava, tijela Europske ekonomske zajednice, konkretno Europski parlament u istom vremenu na svojoj sjednici održanoj 13. srpnja 1989. godine raspravljao o stanju u bivšoj Jugoslaviji. Na svojoj sjednici Europski parlament je iznio zabrinutost političkim stanjem u zemlji nakon ukidanja autonomije Kosova i štrajka rudara jer oba događaja su vidjeli kao opasnost nestabilnosti u regiji koja se smatra vrlo važnom po pitanju stabilnosti cjelokupnog europskog kontinenta. Nadalje, u svojoj debati većina zastupnika nije mislila da je Jugoslavija na pragu građanskog rata, niti da su događaji u istoj prijetnja miru u Europi, ali otvoreno su izrazili svoju zabrinutost s najnovijim događajima u zemlji ističući da Europa nosi veliku odgovornost prema Jugoslaviji, te su smatrali da je važno da se ista uključi direktno u rješavanje unutarnjih političkih sukoba u bivšoj Jugoslaviji.⁵⁰ Iz navedene debate unutar Europskog parlamenta vidljivo je da Europska ekonomska zajednica imala potpune informacije o političkom stanju u zemlji, te iz istog opetovano možemo zaključiti da u kasnijim političkim događajima u bivšoj Jugoslaviji nije mogla ista ostati iznenađena sa stanjem događanja u istoj zemlji.

Paralelno sa slabljenjem utjecaja Sovjetskog Saveza na zemlje Istočnog bloka i razvojem prvih demokratskih procesa u istim zemljama nakon pada komunizma, jugoslavenski demokratski procesi bili su povezani sa dva ključna elementa, a to su gospodarska kriza i jačanje utjecaja nacionalizma na društvena i politička pitanja. S ciljem zaustavljanja gospodarske kataklizme, a uslijed političke krize i ostavke predsjednika Saveznog izvršnog vijeća Branka Mikulića, novi premijer (predsjednik Saveznog izvršnog vijeća) SFR Jugoslavije Ante Marković predstavio je u prosincu 1989. godine reforme kojima bi oživio gospodarstvo, a ujedno i zaustavio započete procese koji su doveli kasnije do disolucije jugoslavenske federacije.⁵¹ Upravo o važnosti reformi i provedbi istih u bivšoj Jugoslaviji, Ante Marković je u

⁵⁰ European Parliament debates of 13 April 1989 on human rights in East Germany and Yugoslavia, No 2, Democratic Change in Central and Eastern Europe 1989-90, The European Parliament and the end of the Cold War, Study European Parliament History Series, str. 25.

⁵¹ U svom svjedočenju pred Međunarodnim sudom za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije Ante Marković je naveo da je uveo u prosincu 1989. program ekonomskih reformi i program demokratizacije. O

pratnji Budimira Lončara, ministra vanjskih poslova i Mihajla Crnobrnje, veleposlanika SFR Jugoslavije pri Europskoj ekonomskoj zajednici upoznao 8. ožujka 1990. godine Jacques Delorsa, predsjednika Europske komisije i Abela Matutesa, člana Komisije za pitanja provedbe mediteranske politike Europske ekonomske zajednice.⁵² Znači iz posjeta bivšeg predsjednika SIV-a i ministra vanjskih poslova sjedištu Europske ekonomske zajednice, kao i samih diplomatskih odnosa nameće se nedvojbeno zaključak o spoznaji Europske ekonomske zajednice o političkom, gospodarskom i svakom drugom stanju u bivšoj Jugoslaviji.

S obzirom da s kraja 1989. godine došlo do pada Berlinskog zida i otvaranja Istočne Europe, Europska ekonomska zajednica pitanje početaka jugoslavenske krize i samih prvih naznaka disolucije jugoslavenske federacije nije stavljala kao prioritetno vanjskopolitičko pitanje. Kako je padom Berlinskog zida najavljeno ujedinjavanje Zapadne i Istočne Njemačke, politička pitanja i sam interes Europske ekonomske zajednice, a kroz pojedinačne vanjske politike zemalja članica iste Zajednice u najvećoj mjeri fokus svojih politika usmjerili su na pitanje ujedinjenja Njemačke, stanju u Sovjetskom Savezu i kasnije tijekom 1990. godine na stanje u Perzijskom zaljevu. Upravo činjenica javnog i snažnog neslaganja najvećih zapadnoeuropskih sila oko budućnosti Njemačke, jasno će se odraziti i kako navodi Glaurdić u svom radu i na „koordinaciji njihovih akcija u vezi sa situacijom u Jugoslaviji.“⁵³

Činjenica da je bivša Jugoslavija u doba Hladnog rata imala poseban geostrateški položaj između dvaju blokova i uslijed toga poseban odnos sa Zapadom i samom Europskom ekonomskom zajednicom, demokratske promjene u zemljama Srednje i Istočne Europe i uspostava demokracije u istima upravo će utjecati na to da će zbog navedenih okolnosti bivša Jugoslavija izgubiti dotadašnji „posebni tretman“ kod Zapada⁵⁴, a fokus vanjskopolitičkih interesa kao što smo ranije naveli bilo je prebacivanje na događaje u Sovjetskom savezu, procesu ujedinjenja Njemačke kao i na događaje u Perzijskom zaljevu.⁵⁵

samom programu vidi na službenim stranicama Međunarodnog suda za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije, http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/proswitness/bcs/mil-wit-markovic.htm/22.03.2017.

⁵² Službene stranice Europske unije, <http://ec.europa.eu/avservices/photo/photoByReportage.cfm?ref=001846&sitelang=en/02.04.2017>.

⁵³ Glaurdić, op. cit., str. 72 i.73.

⁵⁴ Woodward, L. Susan: *Balkan tragedy, chaos and dissolution after the cold war*, The Brookings Institution, Washington D.C., 1995., str. 104.

⁵⁵ Da je bivša Jugoslavija izašla iz zone geopolitičkog interesa od strane Sjedinjenih Američkih Država s kraja 80-ih i početka 90-ih godina prošloga stoljeća vidimo i u tekstu koji se odnosi na raspad Jugoslavije na službenim mrežnim stranicama United States Department of State, <https://history.state.gov/milestones/1989-1992/breakup-yugoslavia/02.04.2017>.

Kako je glavnina geopolitičkih interesa i samih političkih odluka Europske ekonomske zajednice bila usmjerena prema zemljama Istočnog bloka i samom Sovjetskom savezu, politika Europske ekonomske zajednice s početka 1990. godine spram bivše Jugoslavije ostala je i dalje na tome da se SFR Jugoslavija čvršće poveže sa samom Zajednicom i to kroz tri područja:

- Obnova i poboljšanje financijskog protokola sa znatnim povećanjem sredstava
- Prihvaćanje i sudjelovanje SFR Jugoslavije u Grupi G24 (prihvaćanje i sudjelovanje je podložno političkim i ekonomskim uvjetima utvrđenim u Dublinu 20. siječnja 1990.)
- Pretvorba (konverzija) Ugovora o suradnji u Sporazum o asocijaciji, a u skladu s politikom izraženom na posebnom sastanku Europskog vijeća u Dublinu.

Iako su se u bivšoj Jugoslaviji s početka 1990. godine događala dramatična stanja, kao što je raspad Saveza komunista Jugoslavije iz kojeg je bilo vidljivo da postoje nacionalni, politički i svaki drugi prijevori koji nedvosmisleno su utjecali na znakove raspada jugoslavenske ideje, zajedničkog tržišta i same države, a val nacionalizma s unitarizmom iz Beograda jačao protiv demokratskih promjena u SR Sloveniji i SR Hrvatskoj, unatoč svemu tomu, a u smislu sklapanja novog Ugovora između dviju strana Europska ekonomska zajednica smatrala je da se treba prije kraja 1990. godine započeti pregovarati s SFR Jugoslavijom. Pregovori su se odnosili o financijskoj suradnji i trgovini, kao i da se kroz pregovore ispituju odnosi s Jugoslavijom u pogledu političkih i gospodarskih promjena ne samo u Jugoslaviji, već i u ostatku Europe i samim mediteranskim zemljama.⁵⁶ Razloge takvoj činjenici daljnjih političkih i ekonomskih odnosa Europske ekonomske zajednice i bivše Jugoslavije s početka i prve polovice 1990. godine, a unatoč svim pokazateljima da se jugoslavenska federacija nesumnjivo raspada valja sagledati u sveobuhvatnoj vanjskoj politici Sjedinjenih Američkih Država prema bivšoj Jugoslaviji u vremenu nestanka Istočnog bloka i gubitka važnog geostrateškog položaja same SFR Jugoslavije za same Sjedinjene Američke Države.

Također razloge moguće daljnje suradnje između Europske ekonomske zajednice i bivše Jugoslavije možemo izvući iz objektivnih okolnosti koje su proizašle iz posjeta zamjenika državnog tajnika Sjedinjenih Američkih Država Lawrencea Eagleburgera Beogradu 25. i 26. veljače 1990. godine, gdje je nakon posjeta od strane Sjedinjenih Američkih Država problem jugoslavenske krize prebačen na Europu i gdje je pozvana „Europa da izrazi svoju potporu

⁵⁶ Ako sagledamo Izvješće Europske komisije od 30. svibnja 1990. godine, jasno možemo vidjeti da Europska ekonomska zajednica i dalje računa na SFR Jugoslaviju u pogledu budućih gospodarskih i drugih odnosa. O tome, vidi službene stranice Europske unije, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-90-428_en.htm/06.04.2017.

jedinstvu i demokraciji u Jugoslaviji i Markovićevom programu reforme“.⁵⁷ Na temelju navedenih točaka izraženih kroz stavove Europske ekonomske zajednice s početka i prve polovice 1990. godine vidljivo je unatoč činjenici općepolitičkog i ekonomskog stanja u zemlji, kao i činjenice raspada Saveza komunista Jugoslavije i provedenih prvih višestranačkih izbora u SR Sloveniji i SR Hrvatskoj da Europska ekonomska zajednica izražava daljnju spremnost za suradnju s bivšom Jugoslavijom⁵⁸ ali pod određenim uvjetima koje je ista usvojila kao svoju zajedničku politiku.

Slijedom navedenog i kroz samu analizu ovog poglavlja, kao zaključno mišljenje nedvojbeno možemo podvući pod tezu da je postojala dugogodišnja ekonomsko/gospodarska, pa i politička suradnja između Europske ekonomske zajednice i bivše Jugoslavije. Uzroci takve suradnje i samih odnosa također su bili uvjetovani općepolitičkom stanju u Europi nakon II. Svjetskog rata i same blokovske podjele, gdje je pozicija bivše Jugoslavije za Europsku ekonomsku zajednicu bila od geostrateške i političke važnosti i same činjenice zaustavljanja širenja Sovjetskog utjecaja. Također, Europska ekonomska zajednica je kroz bivšu Jugoslaviju dolazila do jeftinih sirovina, a dobivala mogućnost širenja svoje tehnologije i svojih financijskih usluga koje su bile potrebite za razvoj gospodarstva bivše Jugoslavije. S pojavom političke krize nakon Titove smrti i prvih demonstracija na Kosovu 1981. godine uočavamo činjenicu da se iz ekonomskog aspekta Europska ekonomska zajednica počela zanimati i za politička pitanja u zemlji, te da je počela izražavati i političke stavove u svezi istog. Razvojem ekonomske krize i sve većom ovisnošću bivše Jugoslavije o financijskim institucijama s Zapada tijekom 80-ih godina i s početka 90-te godine prošloga stoljeća, Zapad-Europska ekonomska zajednica kroz financijske i ekonomske odnose paralelno s istima počinje izražavati sve veću zabrinutost stanjem u jugoslavenskoj federaciji, a izražavajući politička stajališta u svezi događanja u zemlji.

Da je Europska ekonomska zajednica počela sve više izražavati svoja politička mišljenja/stajališta i izražavati svu veću zabrinutost razvojem događanja u bivšoj Jugoslaviji, dokaz tome možemo naći i u diplomatskim aktivnostima članova Vlade (SIV-a) bivše

⁵⁷ Paradoks je činjenica da su Sjedinjene Američke Države tražile od Europe da daju potporu Markovićevim reformama, a same reforme i Jugoslaviju se po Zimmermanovim riječima gledalo „kao bezvrijedni rizik i stoga niskog prioriteta“. O tome više, vidi: Zimmerman, Warren: *Izvori jedne katastrofe*, Znanje, Zagreb, 1997., str. 64. i 84.

⁵⁸ Ivica Miškulin u svom radu „Sladoleđ i sunce – Promatračka misija Europske zajednice i Hrvatska, 1991. – 1995.“, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 2., Zagreb, 2010. str. 300. primjećuje činjenicu da je Europska ekonomska zajednica unatoč postojanju krize, pored nepremostivih antagonizama među različitim nacionalnim entitetima koji mogu dovesti do raspada države, kao i o samoj spoznaji uzročnika krize, ista sve do kraja svibnja 1991. godine nade u rješenje krize polagala u Saveznog premijera i njegov program političke i ekonomske demokratizacije. Takva činjenica vidljiva je ako sagledamo i samo Izvješće Europske komisije od 30. svibnja 1990. godine.

Jugoslavije i čelnika tadašnje Europske ekonomske zajednice, kao i u samim kontaktima pojedinih radnih skupina zaduženih za implementaciju Sporazuma o suradnji između Europske ekonomske zajednice i SFR Jugoslavije. Kroz navedene diplomatske kontakte, kao i same spoznaje Europska ekonomska zajednica bila je upoznata sa razvojem krize (ekonomko-društveno-političke) u bivšoj Jugoslaviji s kraja 80-ih i početka 90-ih godina, a koja će kasnije dovesti do disolucije same jugoslavenske federacije. Stoga upravo kroz ovo poglavlje disertacije možemo zaključiti, a kroz samu istraživačku varijablu dokazivanja odnosa EEZ-a i SFR Jugoslavije, da je Europska ekonomska zajednica kroz višegodišnju suradnju i same kontakte nije mogla ostati iznenađena kasnijim događanjima u bivšoj Jugoslaviji, kao i samoj činjenici da ista nije poznavala pravnu, povijesnu, ekonomsku i političku problematiku koja će dovesti do takve krize i do prvih oružanih sukoba i kasnije ratova na prostoru bivše Jugoslavije, a što je prepoznala u ostalim integracijskim procesima zemalja srednje i istočne Europe nakon pada Berlinskog zida.

III. UZROCI I POČETCI KRAJA BIVŠE JUGOSLAVIJE

“Nacionalizam je po prirodi neciviliziran i antidemokratski, jer uzdiže jednu etničku grupu iznad ostalih i daje joj sve ovlasti. Čak i kad nacionalizam dođe na vlast demokratskim putem, on ne prihvaća obvezu da se i ponaša demokratski.”⁵⁹

„Ništa na Balkanu nije jednostavno. Povijest dominira nad svime, a zapletenosti pomućuju i najpomnije proučavanje“.⁶⁰

III.1. Uvod

Definicijom nacionalizma što ju je dao Warren Zimmerman, veleposlanik Sjedinjenih Američkih Država u bivšoj Jugoslaviji jasno se određuje i opisuje jedan od čimbenika koji su djelovali na proces početaka kraja postojanja jugoslavenske federacije, dok se samom izjavom lorda Davida Owena „kako na Balkanu ništa nije jednostavno“ ukazuje na činjenicu sveuobuhvatnog utvrđivanja uzroka krize i samom raspadu bivše Jugoslavije. Utvrđujući činjenice (uzroke) koje su dovele do kraja postojanja jugoslavenske federacije, s vremenskim odmakom od vremena samih događanja koja su predmet istraživanja ovog poglavlja disertacije, pokušat će se povući paralele između uzroka i samog proces dezintegracije i prestanka postojanja jugoslavenske federacije.

Kako jugoslavenska kriza nije počela u ljeto 1991. godine⁶¹, već same uzroke i početke iste možemo detektirati desetljeće/desetljećima prije, stoga nam se nameće znanstveno i povijesno pitanje ključnih događaja, uzroka i vremena od kada počinje kriza u bivšoj Jugoslaviji. Upravo utvrditi sve događaje, uzroke, kronološki slijed uzroka i sam početaka ili početke krize koje su dovele do kraja postojanja i opstojnosti, pojedini autori o tome imaju oprečna mišljenja ali u svakom slučaju ključni događaji i uzroci koji su doveli do raspada bivše Jugoslavije navode se kao; Ustav SFRJ iz 1974., ekonomska kriza s kraja 70-ih godina koja se nastavila 80-ih godina, smrt Josipa Broza Tita, kriza marksizma i socijalizma, pojava nacionalizma i nacionalnih težnji, kulturne razlike među narodima SFRJ, borba za prevlast unutar same države i Saveza komunista SFRJ, krah Saveza komunista Jugoslavije, geopolitičke i političke okolnosti u Europi

⁶⁰ Zimmerman, op. cit., str. 88.

⁶¹ Upravo o činjenici da Jugoslavenska kriza nije započela u ljeto 1991. godine, već mnogo ranije, navodi i Michael Libal u svojim zapisima, a o čemu više možemo vidjeti u Libal, *Michael Njemačka politika i jugoslavenska kriza 1991.-1992. godine*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2004., str. 154.

uslijed slabljenja moći Sovjetskog saveza i pojava prvih znakova demokracije u zemljama Istočnog bloka, raspad multinacionalnih država, nefunkcioniranje središnjih tijela vlasti – institucionalni razlozi.⁶² Nastavno na takva mišljenja uzroka krize, pojedini europski političari, poput

- ministra vanjskih poslova Republike Austrije Aloisa Mocka, gledajući s distance procese u bivšoj Jugoslaviji uzroke krize vide u „nacionalnim raznolikostima i u politici Komunističke partije koja je te nacionalne pokrete i nastojanja tlačila te – s druge strane – u težnji postkomunističkih političara za osvajanjem vlasti, čime su i te kako ostvarivali vlastite nacionalističke interese“.⁶³
- Thomas Patrick Melady, Veleposlanik Sjedinjenih Američkih Država pri Svetoj Stolici uzroke i početke krize vidi u činjenici da je „razdoblje otuđenja katoličkih Hrvata od pravoslavnih Srba tijekom Drugoga svjetskog rata ostavilo trajne ožiljke na njihovim odnosima. Kada je Titova čelična ruka prestala postojati, počeo je raspad Jugoslavije, a stare etničke mržnje ubrzo su se nanovo pojavile.“⁶⁴
- Leo Tindemans, predsjednik Međunarodne komisije za Balkan, bivši predsjednik belgijske Vlade i ministar vanjskih poslova zajedno s Međunarodnom komisijom za Balkan uzroke i početke krize vidi u činjenici „da uzrok nedavnog sukoba nije bila manipulacija lokalnim nacionalizmima od strane neke velike sile (kao što je slučaj 1914.), i ni jedna velika sila ne kani započeti Treći svjetski rat zbog Bosne. Stvarna novina je u tome što o balkanskim narodima, poslije završetka hladnog rata, po prvi put u suvremenoj povijesti nitko ne brine i što su oni prepušteni samima sebi. Uzroci ovoga rata nisu izvan Balkana, nego unutar njega. Ono što je doista odigralo ulogu nije izravna uključenost vanjskih sila, nego promijenjeno međunarodno okruženje izvan Balkana. Utjecaj tog okruženja na jugoslavenski status quo bio je dvostruk. Tito je veoma vješto koristio prijeteće što su dolazile od strane Sovjetskog Saveza, koristeći ih za poticanje unutarnje kohezije i za dobivanje potpore od Zapada.....Drugi čimbenik bio je raspad komunističkog sustava. Nema nikakve

⁶² Najzornije i najpreciznije o uzrocima koji su doveli do raspada jugoslavenske federacije govori u svom radu i Dejan Jović, koji govori o osam faktora za „kolaps“ Jugoslavije, a to su: ekonomska kriza, tzv. „drevna mržnja“ (ancient ethnic hatred) među jugoslavenskim narodima, nacionalizam, kulturalne razlike među jugoslavenskim narodima, promjene u međunarodnoj politici, uloga raznih ličnosti u stvaranju i razaranju jugoslavenske države, predmoderni karakter jugoslavenske države, koji se često uspoređuje s carstvima, nasuprot nacionalnoj državi, te strukturalno-institucionalni karakter, rad objavljen u: *Reč*, Beograd, no. 62/8, lipanj 2001., str. 92.

⁶³ Mock, Alois, priredio Vytiska Herbert: *Dossier Balkan i Hrvatska, Ratna agresija u bivšoj Jugoslaviji – perspektive za budućnost*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1998., str. 14.

⁶⁴ Melady, Thomas Patrick: *Veleposlanikova priča*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1997., str. 156.

sumnje da je kraj komunizma i hladnog rata omogućio veći manevarski prostor lokalnim i regionalnim čimbenicima s dugo potisnutim težnjama i starim dugovima, koje oni sada nastoje naplatiti.“⁶⁵

Sveobuhvatnost i različitost uzroka koji su doveli do sveopće krize i dezintegracije bivše Jugoslavije s posljedicama oružanih sukoba upravo su ukazivali na sam rasplet događanja koja su se desila s početka do sredine 90-ih godina prošloga stoljeća, te stoga Josip Glaurdić s pravom tvrdi kako se „jugoslavenska kriza razvijala tijekom dužeg perioda i njen pad u ekstremno nasilje bio je postupan, često otvoreno najavljen i stoga od mnogih očekivan. Ništa u njenom razvoju nije bilo iznenadno niti novo“.⁶⁶ Kako ništa nije u razvoju krize na prostoru bivše Jugoslavije bilo iznenadno niti novo, stoga se postavlja pitanje nije li isto u kontradikciji s kasnijim djelovanjem međunarodne zajednice i međunarodnim čimbenicima koji su sudjelovali u sprječavanju sukoba i postizanju mira na prostoru bivše Jugoslavije.

Iako se Jugoslavija raspala više od dva desetljeća, subjektivizam i ideološke razlike i dalje utječu na utvrđivanje uzroka koji su doveli do raspada bivše Jugoslavije, te i stoga ne čudi da se kao jedan od uzroka raspada same jugoslavenske federacije uzima teza da je Jugoslavija razbijena izvana. Takva teza definitivno nema uporišta u ovoj disertaciji, te će se u sljedećim poglavljima disertacije dokazati da je upravo u trenutcima izbijanja krize u Sovjetskom Savezu i neizvjesne budućnosti iste zemlje, očuvanje jedinstvene jugoslavenske federacije bio cilj međunarodne zajednice koja je svojim politikama i svim uporabljivim mehanizmima do samog kraja vjerovala u očuvanje same federacije.⁶⁷ Stoga u ovom poglavlju disertacije dokazat ćemo da su upravo sljedeći pojedinačni uzroci kao glavni uzroci imali za posljedicu dezintegraciju jugoslavenske federacije;

- smrt Josipa Broza Tita,
- ekonomska kriza i krah socijalizma,
- pojava i uspon nacionalizma,
- raspad Saveza komunista Jugoslavije - geopolitičke i političke okolnosti u Europi s kraja 80-ih i početka 90-ih godina 20. stoljeća, te utjecaj istih na razvoj događaja u

⁶⁵ Izvještaj Međunarodne komisije za Balkan: *Nedovršeni mir*, Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava, Zagreb, 1997., str. 15., 16.

⁶⁶ Glaurdić, op. cit., str. 5.

⁶⁷ Činjenicu da razbijanje Jugoslavije nije došlo izvana upravo navodi Dejan Jović koji smatra da raspad Jugoslavije bio protivan želji (pa i interesima) glavnih međunarodnih faktora, i u neskladu s trendovima suradnje u Europi i otvaranja granica u svijetu, o tome više, Jović, Dejan: *Jugoslavija država koja je odumrla, uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije (1974-1990)*, PROMETEJ, Zagreb, 2003., str. 21.

bivšoj Jugoslaviji (prvi znaci višestranačja i demokratskih promjena u Europi i bivšoj Jugoslaviji).

III.2. Kraj jednog razdoblja – smrt Josipa Broza Tita

*„Nestanak Tita, simbolično govoreći, otvorio je put ozbiljnim spoticanjima i dilemama. Suviše smo navikli na prisutnost Titovog autoriteta i njegovog poznatog osjećanja mjere za cjelovitost zajedničkog jugoslavenskog interesa“.*⁶⁸

Uvodnim tekstom Raifa Dizdarevića, predsjednika Predsjedništva SFRJ jasno se može vidjeti uloga i veličina ličnosti Josipa Broza Tita nakon njegove smrti na opstojnost jugoslavenske federacije i njena daljnja povijesna zbivanja tijekom 80-ih godina prošloga stoljeća. Upravo s tim citiranjem, kao i većinom analiza o raspadu bivše Jugoslavije od strane mnogih autora polazi se od naglaska važnosti smrti Josipa Broza Tita kao početka kraja Jugoslavenske federacije (4. svibnja 1980.). Kako se smrt Josipa Broza Tita dogodila u trenutcima ekonomske krize upravo ta dva aspekta s početka 80-ih godina prošloga stoljeća u velikoj mjeri su utjecali na sam tijek daljnjih povijesnih zbivanja na području bivše Jugoslavije. Josip Broz Tito kao jugoslavenski predsjednik i vođa jugoslavenskih komunista do svoje smrti znao je koliko je osjetljivo nacionalno pitanje u višenacionalnoj državi kao što je bila bivša Jugoslavija, te je, a kako navodi Rudolf znao koliko je snažan socijalni eksploziv u svakome nacionalizmu, posebice u onom najbrojnije nacije u višenacionalnoj državi.⁶⁹

Upravo vladajući čvrstom rukom i na karizmatski način zagovarajući socijalizam, koncepciju „bratstva i jedinstva“, a ujedno prepoznajući problem višenacionalne i kulturalno podijeljene zemlje, Titovom smrću Jugoslavija i vladajuća Komunistička partija Jugoslavije izgubila je moćnog arbitra čija je konačna riječ i autoritet bilo jamstvo rješenja sukoba ako je do istih i došlo. Takvu činjenicu prepoznaje i sam Goldstein koji jasno oslikava ulogu Josipa Broza Tita u bivšoj Jugoslaviji na način da istom inputira ulogu osobe koja je krizne vrhunce rješavao svojim autoritetom i neprijepornom ulogom, te navodi da njegova smrt bila kraj jednog razdoblja i početak kraja socijalističke Jugoslavije kao države za koju se sa pravom može propitivati je li

⁶⁸ Dizdarević, Raif: *Od smrti Tita do smrti Jugoslavije, Svjedočenja*, Oko, Sarajevo, 1999., str. 75.

⁶⁹ Rudolf, Davorin: *Rat koji nismo htjeli, Hrvatska 1991.*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1999., str. 46.

doista bila država smislena samo za njegova života.⁷⁰ Neki autori kao Krsto Cvičić napominju da je Tito bio karizmatični vođa koji je vješto manipulirao jugoslavenskim nacijama (i arbitrirao između njih) unutar federacije sastavljene od šest republika i dvije pokrajine⁷¹, te se stoga i nameće zaključak da je smrću Tita, a godinu dana ranije i smrću Edvarda Kardelja zemlja ostala ne samo bez ujedinjujućih simbola nego, što je još važnije bez snažnih vođa koji su mogli nametnuti jedinstvo.⁷²

Možda najznačajnije viđenje uloge Josipa Broza Tita u bivšoj Jugoslaviji kao regulatora svih političkih i društvenih odnosa opisuju u svojim radovima Hans Dietrich Genscher i Mario Nobilo. Genscher upravo navodi kako je Tito rabeći svoj autoritet proveo niz državnopravnih mjera pomoću kojih je stvoren uravnotežen odnos između pojedinih republika i naroda, koji su zajedno živjeli u jugoslavenskom državnom savezu, te da je „on“ (misleći na Josipa Broza Tita) uvidio da dominacija jednoga naroda (H.D. Genscher navodi Srbe) mora dovesti do centrifugalnih sila. Upravo je po Genscherovu mišljenju njegova spoznaja o Titovoj ulozi u samoj državi nakon Titove smrti pokazala točnom, te isti naglašava da su bez Titovog osobnog autoriteta srpske hegemonijske težnje ojačale, te isto tako kao njihova posljedica i centrifugalne tendencije u drugim narodima bivše Jugoslavije.⁷³ Slično viđenje uloge Josipa Broza Tita u bivšoj Jugoslaviji vidi i Nobilo, a koji u svom radu jasno i precizno navodi zašto je s nestankom karizmatičke Titove ličnosti počelo unutrašnje urušavanje jugoslavenske države. Nobilo upravo sistematično i taksativno navodi elemente stabilnosti (autor rabi riječ; Amortizeri krize Titove Jugoslavije) jugoslavenske države na kojima je ista počivala, a koji su postojali za života Josipa Broza Tita i koji su se urušili njegovom smrću;

- „- Stalnoj indoktrinaciji i dubokoj usađenoj ravnoteži straha od povampirenog nacionalizma te stapajućem bratstvu i jedinstvu
- Vanjskoj političkoj i financijskoj podršci Jugoslaviji kao sivoj zoni, mostu, vodećoj nesvrstanoj zemlji, političkom laboratoriju, socijalizmu s ljudskim likom, otvorenoj zemlji
- Relativno prihvatljivom životnom standardu koji je počivao na djelomičnoj privatizaciji i širokom toleriranju financijske samovolje, varanju države, sivoj ekonomiji, te solidnom srednjem sloju

⁷⁰ Goldstein, Ivo: Josip Broz Tito između skrupuloznog historičarskog istraživanja i političke manipulacije, *Dijalog povjesničara i istoričara*, Zagreb, 2003., br. 6., str. 315.

⁷¹ Cvičić, Krsto: *Jugoistočna Europa od konflikta do suradnje*, EPH LIBER, Zagreb, 2008., str. 26.

⁷² Ramet, op. cit., str. 26.

⁷³ Genscher, op. cit., str. 513.

- Titovoj karizmi i vještini u unutrašnjoj ideološkoj i međuetničkoj ravnoteži
- Suptilnim, a po potrebi i otvoreno represivnim mjerama discipliniranja i eliminiranja neprijatelja države i naroda.⁷⁴

Kako se uz Tita gradila politička moć i kako je ista bila u rukama jednog čovjeka koji je na sebi svojstven način tumačio i ustavne odredbe samog Ustava iz 1974.⁷⁵, smrću Tita nastala je praznina u državnomu i partijskom vrhu Jugoslavije, iako je ustavnim amandmanima iz 1971., a preuzeto u Ustavu SFRJ 1974. uvedena institucija „kolektivnog šefa države“ u obliku Predsjedništva SFRJ.⁷⁶ Problem strukture i funkcioniranja partijskog vrha riješen je potkraj 1978. u sklopu Titove ideje o kolektivnom rukovođenju u svim institucijama političkog sistema. Na osnovi Titove ideje oba vrha, i državni i partijski organizirani su na sličnim principima, te je time socijalističko samoupravljanje kao nastavak demokratsko-revolucionarne prakse iz ratnog i poratnog perioda smanjivao moć državno-partijske centralističke strukture. Uvođenje kolektivnog rukovodstva i u Komunističkoj partiji Jugoslavije bio je kraj jedne ideje i koncepcije razvoja revolucije u Titovoj eri vladanja zemljom nakon II. svjetskog rata.⁷⁷ Ustavotvorna mogućnost vođenja države putem „kolektivnog šefa države“ jasno će odrediti nemogućnost takvog načina funkcioniranja države 80-ih godina i sve do kraja postojanja bivše Jugoslavije, jer će se upravo zamijetiti nedostatak čvrste ruke i odlučnosti u provedbi određenih mjera i donošenja konačnog rješenja. Smrt Tita kao posljednjeg simbola centralističke vlasti, a kako navodi Hartmann „zbunjuje narod i dovodi do velike pometnje u okviru Partije, otkrivajući više nego ikad slabosti jugoslavenskog sistema“.⁷⁸ Takvu činjenicu nefunkcioniranja vlasti nakon Titove smrti utvrđuje i bivši načelnik Generalštaba vojske SFR Jugoslavije Branko Mamula, koji navodi da „u kritičnom periodu, upravljanje zemljom preuzelo je kolektivno državno rukovodstvo bez pravih i jasnih ustavnih ovlašćenja, karizme ličnosti i potrebne efikasnosti federalnih institucija – sistem vlasti federalne države jedva da je postojao. Vojska je ostala bez vrhovnog komandanta.“⁷⁹

⁷⁴ Nobilo, Mario: *Hrvatski feniks, Diplomatski procesi iza zatvorenih vrata 1990.-1997.*, Globus, Zagreb, 2000., str. 15.,16.

⁷⁵ Ustav Socijalističke Federativne Jugoslavije, Službeni list SFRJ od 21. veljače 1974.

⁷⁶ Bilandžić, Dušan: *Propast Jugoslavije i stvaranje moderne Hrvatske*, AGM, Zagreb, 2001., str. 31.

⁷⁷ Bilandžić, Dušan: *Jugoslavija poslije Tita (1980-1985)*, Globus, Zagreb, 1986., str. 13.

⁷⁸ Hartman, Florence: *Milošević, dijagonala ludaka*, Globus, Zagreb, 2002., str. 20.

⁷⁹ O samoj ulozi kolektivnog vođenja države i uloge Predsjedništva SFRJ kao vrhovnog zapovjednika oružanih snaga bivše Jugoslavije, načelnik Generalštaba Branko Mamula navodi „da bi itko razuman mogao shvatiti da je kolektivni vrhovni komandant od tridesetak osoba išta drugo do kreatura s kojom su se poslije Titovog odlaska, sreala JNA i oružane snage“ O samom viđenju uloge Predsjedništva, vidi više u, Mamula, Branko: *Slučaj Jugoslavija*, CID, Podgorica, 2000., str. 14.

Nastavno na iznesena mišljenja pojedinih autora, Nobilo najpreciznije opisuje sustav vlasti u bivšoj SFRJ na temelju Ustava iz 1974. sa svim njenim posljedicama, te možda i naglašava važnost Ustava kao faktora destabilizacije sustava nakon Titove smrti, te stoga navodi da je „entropija jugoslavenskih institucija započela sa smrću Josipa Broza Tita, koji je ostavio u nasljeđe jedan od najsloženijih i svakako najoriginalniji politički sustav u svijetu. Čak i uz pretpostavku da su glavne političke snage u Jugoslaviji 80-ih i početkom 90-ih godina doista iskreno željele sačuvati jedinstvo SFRJ, bilo bi uz najbolju volju teško i mukotrpno reformirati njezin politički sustav. On je bio toliko zamršen, neujednačen i protuslovan da je bilo teško postići konsenzus o njegovoj radikalnoj promjeni. Sustav je stoga i bez snažnog nacionalnog emancipatorskog potencijala bio osuđen na raspad jer je u sebi ugradio toliko suprotstavljenih prava i privilegija da reforma nikako nije mogla biti dosljedna i jednostavna.“⁸⁰

U prilog tezi da je Titova smrt jedan od uzroka kasnijih događaja koji su utjecali na raspad bivše Jugoslavije leži i činjenica da je nakon „njegove“ smrti nastale sve dublje podjele u Savezu komunista, kao i samog cjeplanja vlasti koje je posljedica Titova „kvazikonfederalnog“, a zapravo jednopartijskog okvira koji je stvarao institucijske slabosti i politički kaos.⁸¹ „Kvazikonfederalni“ Ustav primjećuje i svom radu i Hans Stark navodeći da su Ustavom osnovne nadležnosti prenesena na šest republika i dvije autonomne pokrajine, te da takav Ustav utemeljen na decentralizaciji područja i političkom ujedinjenju nije imao izgleda nadživjeti svoga „duhovnoga oca“, Josipa Broza Tita i da je stoga isti vodio ravno slomu države.⁸² Budući slom države i samu kauzalnu povezanost između činjenice smrti Tita i općedruštvenog stanja u zemlji nakon smrti Tita možemo uzeti i svjedočanstva Raifa Dizdarević, Predsjednika Predsjedništva BiH u vrijeme Titove smrti i kasnije člana i Predsjednika Predsjedništva SFRJ, koji kao svjedok vremena detektira probleme i osnove razjedinjenosti zemlje koje su se počele pojavljivati nakon Titove smrti. Dizdarević jasno uočava pojave u odnosima između republika i pokrajina, kao i realne i normalne razlike u razvijenosti istih koje su prenošene na područje ideoloških i političkih rasprava među političkim elitama same zemlje.

Nadalje, a možda na najprezentniji način Dizdarević vidi stanje u zemlji navodeći da su „objektivno počele da bujaju i bojali smo se da će postati sve ozbiljnije klice nacional-egoizma, slijepog i nespremnog da razumije i prihvati realno stanje čitave zemlje; interese drugih u

⁸⁰ Nobilo, op. cit., str. 15.

⁸¹ Ramet, P. Sabrina: *Tri Jugoslavije, izgradnja države i izazov legitimacije 1918.-2005.*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2009., str. 407.

⁸² Stark, Hans: *Kronologija jugoslavenskog rata*, rad objavljen u Jean Cot *et al: Posljednji balkanski rat? Bivša Jugoslavija, svjedočenja, raščlambe, izgladi*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1997., str. 37.

jugoslavenskoj zajednici, potrebu uvažavanja skupnog, jugoslavenskog interesa. Zemlji je, već u startu tzv. posttitovskog perioda, počela više da prijete ekonomska autarhija pojedinih republika. Ona je korak po korak primjer po primjer, rasprava po rasprava, objektivno uticala na tendencije prvog ozbiljnijeg nejedinstva. Nazirala se sve veća opasnost od mogućnosti da upravo te i takve pojave autarhičnosti ne postanu prava i zahvalna hrana narastanju nacionalizma i njegovu prodoru u poglede i shvatanje nacionalnih interesa u pojedinim rukovodstvima.⁸³

Slijedom navedenog u ovom poglavlju disertacije, a citirajući pojedine aktere samog vremena u kojem je djelovao Josip Broz Tito i uvažavajući znanstveni doprinos pojedinih znanstvenih krugova i autora (citiranih u ovom dijelu disertacije) jasno možemo zaključiti da sustav koji ovisi o jednom čovjeku ne može biti dobar, te da postoji uzročno-posljedična veza između činjenice smrti Josipa Broza Tita i daljnjih događanja u jugoslavenskoj federaciji. Smrt Josipa Broza Tita imala je dalekosežne implikacije za posljednju fazu razvoja i opstojnosti jugoslavenske federacije kakva je bila u doba Titova života i za kakvu se „on“ zalagao. Unatoč jugoslavenskom Ustavu iz 1974. i svim naporima da se uspostavom kolektivnih partijskih i državnih tijela nadoknadi neosporni Titov autoritet ili kako su pojedini autori nazvali „karizma“, situacija nakon njegove smrti pokazala je da dugogodišnje potiskivanje nacionalne, kulturne i ekonomske različitosti više se nije moglo kompenzirati administrativnim/zakonodavnim mjerama kao što je bio tadašnji nedemokratski i jednopartijski režim s nekonkurentnom i nefleksibilnom (zastarjelom) privredom socijalističkog tipa, koja je bila vođena složenim sustavom samoupravljanja. Kako se Jugoslavija nakon Titove smrti našla na raskrsnici jer stanje u zemlji u kojoj je industrija počela nazadovati, vanjski dug rastao, nezaposlenost i inflacija rasla, gdje Komunistička Partija Jugoslavije sputana proturječnostima nije mogla iznaći rješenja za gospodarsku i krizu vladanja, jasno se sve to odražavalo na buduća događanja i sama povijesna zbivanja koja su dovela do raspada bivše jugoslavenske federacije. Stoga, pokazalo se da je nakon Titove smrti Jugoslavija bila „brod bez kapetana“⁸⁴, a raspodjela vlasti i način vladanja putem kolektivnog vladanja putem Predsjedništva SFRJ, uz sve političke, nacionalne i ekonomske podjele, kako navodi Marijan bili „jamstvo da se nakon Tita neće pojaviti novi vladar“.⁸⁵

⁸³ Dizdarević, op. cit., str. 72.

⁸⁴ Ramet, Balkanski babilon, op. cit., str. 28.

⁸⁵ Marijan, Davor: *Slom Titove armije, JNA i raspad Jugoslavije, 1987.-1992.*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2008., str. 71.

III.3. Ekonomski kriza i krah socijalizma kao jedan od uzroka kraja jugoslavenske federacije

„Autori koji slijede liberalno-demokratsku tradiciju često naglašavaju važnost ekonomije za stabilnost i razvoj političkih sistema i država. Stabilnost država i njihov opstanak dovode se u direktnu vezu s ekonomskim blagostanjem. Ako su ljudi (i narodi) bogatiji, manje je vjerovatno da će tražiti alternative postojećoj vlasti, ili državi u kojoj žive. Ako su nezadovoljni ekonomskom situacijom, na drugoj strani, učinit će nešto da izmijene stanje u kome se nalaze.“⁸⁶

Navedeni tekst Dejana Jovića jasno se može staviti u kontekst zbivanja i događanja na prostoru bivše Jugoslavije i samim time jasno doći do zaključka da je ekonomska kriza (ekonomski argument) jedan od uzroka raspada bivše Jugoslavije. Zašto je ekonomska kriza ključna za opstojnost i stabilnost pojedine zemlje? Odgovor tome možemo tražiti i u povijesnim činjenicama i povlačenju određenih paralela kojima možemo dokazati da se uslijed ekonomske krize uvijek odvijale revolucije, ratovi i borbe za prevlast s nuđenjem izlaska iz iste. Neupitno je da ekonomska kriza uvijek traži krivca tomu (bilo u samoj vlasti ili u nekom drugom narodu), ali znakovito je da u pitanju bivše Jugoslavije ekonomska kriza se pojavljuje paralelno s usponom nacionalizma. Ako uzmemo povijesne činjenice Njemačke 30-ih godina prošloga stoljeća i iste stavimo u kontekst vremena bivše Jugoslavije 80-ih godina istog stoljeća vidjet ćemo da postoje određene poveznice u događanjima i samoj politici – Njemačka uspon nacionalizma/nacizma (krivac za krizu drugi narodi i nesposobna buržoazija) – bivša Jugoslavija uspon nacionalizma (Srbija se smatra ekonomski ugroženom i potlačenom – krivica u drugim narodima, političkom sustavu i postojećem rukovodstvu zemlje). Ekonomska kriza kao argument ili kao jedna od činjenica koje su uzrokovale raspad bivše Jugoslavije odrazila se na činjenicu kraha jednog društvenog uređenja, kraha socijalizma i socijalističkog samoupravljanja i usponu nacionalizma i nacionalističke, a ujedno ratne retorike.

Možda u samoj povezanosti ekonomske krize i utjecaju njezinom s raspadom bivše Jugoslavije vidi i Petak koji u svom radu smatra da je ekonomsku pozadinu raspada bivše Jugoslavije najbolje promatrati u svjetlu povezivanja ekonomskog nacionalizma s troškovima bankrota socijalističkog sustava, kao i sa činjenicom opće nesklonosti nacija koje su tvorile

⁸⁶ Jović, Dejan, op. cit., str. 25.

socijalističke federacije da trošak bankrota socijalizma podijele s drugim nacijama.⁸⁷ Nastavno na razmišljanja Petaka o ekonomskom nacionalizmu kao uzroku raspada bivše Jugoslavije, Jović preciznijim i koegzistentnim zaključkom smatra da se ekonomski argument kao uzrok raspada bivše Jugoslavije razvio u dva smjera i to prvi koji je fokusiran na problem razvoja, a drugi na problem pravednosti, odnosno jednakosti.⁸⁸ Da je ekonomska kriza prisutna i da su njene implikacije vrlo ozbiljne po pitanju funkcioniranja same bivše Jugoslavije ističe i sam tadašnji načelnik Generalštaba JNA Branko Mamula koji navodi da su se u „vojsci ekonomski problemi i neposredna ograničenja doživjela kao i kod svih ostalih građana. Prvi put nakon Tita osjetila se opća sumnja u ne(izvjestnost) puta kojim idemo. Čak više od toga, sumnja da li rukovodstvo zemlje sposobno naći izlaz iz krize“.⁸⁹

Povijesna je činjenica da iza svake ekonomske krize postoje uzroci koji su utjecali na njen nastanak, stoga uzroke ekonomske krize u bivšoj Jugoslaviji prvenstveno treba tražiti prije Titove smrti. Tako pojedini autori poput Gardea smatraju da pored gospodarskog rasta koji do 1970. godine bio oko 6 posto, a što je iznad postotka rasta drugih zemlja s kojima se bivša Jugoslavija u to vrijeme mogla uspoređivati (Španjolskom, Portugalom, Grčkom), zemlja koja je bila uglavnom poljoprivredna i koja se naglo industrijalizirala, kroz mehanizme samoupravnog socijalizma nije mogla omogućavati gospodarstvu prilagodbu na posljedice svjetske krize i prvog naftnog udara.⁹⁰ Uzroke ekonomske krize treba gledati i u svjetlu činjenica da su poduzeća kao samoupravni subjekti poticana na pojačavanje djelatnosti putem velikih ulaganja i samim time zaduživanja, a bez izračuna same rentabilnosti i ekonomičnosti takvog zaduživanja i ulaganja.

Uzroke ekonomske krize možda najbolje detektira Sekelj koji ih prepoznaje u ustavnom ustroju iz 1974. godine i stvaranju osam nacionalnih/republičkih ekonomija, te stvaranju neracionalnih i na svjetskom tržištu apsolutno nepriznatih troškova proizvodnje po jedinici proizvoda koji su bili pokriveni stranim kreditima.⁹¹ Takvu činjenicu prepoznaje i Korošić koji smatra da se uzroci teškoća nalaze u „osnovama privrednog sistema koji nije poštivao ekonomske zakone zaduživanja. Ni jedna privreda ne može postojati bez strogog poštivanja društvenih normi“.⁹² Upravo zaduživanje na svjetskom tržištu novca i kapitala, a isto ne koristiti

⁸⁷ Petak, Zdravko: *Ekonomski pozadina raspada socijalističke Jugoslavije, Dijalog povjesničara-istoričara*, Friedrich Naumann Stiftung, Zagreb, 2005., str. 58.

⁸⁸ Jović, Dejan, op.cit., str. 26.

⁸⁹ Mamula, op. cit., str. 73.

⁹⁰ Garde, Paul; *Život i smrt Jugoslavije*, Ceres, Zagreb, 1996., str. 103.

⁹¹ Sekelj, Laslo: *Jugoslavija, struktura raspadanja*, Rad, Beograd, 1990., str. 150.,151.

⁹² Korošić, Marijan: *Jugoslavenska kriza*, Naprijed, Zagreb, 1989., str. 120.

za uvećavanje akumulacije i investicije u osnovna sredstva, već strane kredite koristiti za smanjivanje ovisnosti radnih organizacija od poslovnih banaka, jasno se reflektiralo na daljnji tijek događanja. Možda stoga ključne uzroke ekonomske krize treba tražiti u dvije činjenice;

1. Nepoštivanja društvenih normi/pravnih normi u vidu vraćanja dugova prema inozemstvu, kao ni plaćanje dugova u samoj zemlji, a da za to ne postoje nikakve sankcije.
2. „Monetarna vlast, a to je prije svega sistem narodnih banaka, u Jugoslaviji nije samostalan politički faktor koji bi uspijevao pribaviti monetarnoj stabilnosti odgovarajući rang prioriteta prilikom formuliranja ekonomske politike. Prikazuje se i to da monetarna vlast, prije svega Narodna banka Jugoslavije, u pravilu niti ne pokazuje neku volju da se odupre partikularnim i kratkoročnim interesima republika i pokrajinama i pojedinim ekonomskim subjektima.“⁹³

Paralelno s činjenicom Titove smrt 1980. godine dok su Jugoslavija i međunarodna zajednica bile usredotočene na političke implikacije i posljedice „njegove“ smrti gospodarska/ekonomska kriza već je bila u zamahu, a javnost je kako navodi Bilandžić bila gotovo šokirana podacima da su dugovi Jugoslavije 1980. gotovo premašili 20 milijardi dolara, a inflacija 1981. je bila 45 posto.⁹⁴ Indikatori ekonomskog stanja tadašnje Jugoslavije bili su poražavajući i neoptimistični za novo desetljeće. Stoga odraz ekonomskog stanja ili same ekonomske krize možemo vidjeti kroz sljedeće indikatore/činjenice;

- Od 1979. do 1984. godine realni osobni dohoci pali za 34 %
- Mirovine su bile snižene za više od 40 %
- Da 11 % domaćinstava nije moglo pokrivati tekuće životne potrebe
- Da je 79 % domaćinstava donekle pokrivalo tekuće životne potrebe
- Da je realna kupovna snaga opadala na način da je 1979. za 1 kg kruha bilo potrebno raditi 14 minuta, a 1984. 29 minuta⁹⁵
- Da država nije bila u stanju plaćati uvoz nafte, opreme i sirovina
- Da su nastali prekidi u procesu proizvodnje, počela se uvoditi racionirana opskrba deficitarnim proizvodima⁹⁶
- Da je na Kosovu sredinom 1980-ih godina stopa nezaposlenosti bila preko 50 %, dok u Sloveniji praktični nije ni postojala.⁹⁷

⁹³ Ibidem, str. 227.

⁹⁴ Bilandžić, Propast Jugoslavije i stvaranje moderne Hrvatske, op. cit., str. 31.

⁹⁵ Bilandžić, Jugoslavija poslije Tita 1980-1985., op. cit. str. 118.

⁹⁶ Ibidem, str. 49.

Činjenica da je zemlja u stvarnoj ekonomskoj krizi i da svi ekonomski/financijski pokazatelji upravo ukazuju na ekonomsko stanje države, ekonomsku krizu nije se moglo sakriti od naroda nakon Titove smrti. Goldsetein u svom radu navodi da tijekom osamdesetih, ekonomska se kriza uz onu političku sve više produbljivala, apatija rasla, a socijalistička je ideologija posve izgubila na uvjerljivosti.⁹⁸ Da se nazire krah socijalizma i socijalističkog samoupravljanja jasno se iz ekonomskih indikatora može zaključiti. Stoga, po mišljenju Bilandžića ekonomska kriza je najveći izazov za socijalističko samoupravljanje od njegova uvođenja 1950. godine, jer snaga i performanse jednog društvenog sistema najsigurnije se provjeravaju u izvanrednim situacijama kao što su npr. razni društveni sukobi, krize, rat i slično.⁹⁹ Živjeti u vremenu stalne nestašice osnovnih životnih namirnica, redukcijama opskrbe električnom energijom kućanstava, te zbog nedostatka naftnih derivata i korištenja osobnih motornih vozila po sistemu „par-nepar“ imalo je uzročne posljedice na opstojnost socijalističkog nauka i na samo političko djelovanje tadašnje savezne vlasti. Na tragu toga, a kako navodi Bilandžić, „iako na početku krize, politička su rukovodstva odbila promjene koje su govorile da je riječ o krizi, a samu krizu nisu predvidjela ni politička rukovodstva, ni znanosti, ni privredne strukture, ni bilo tko treći“,¹⁰⁰ te kako u samoupravnom socijalizmu ne može izbiti kriza, Savezni društveni savjet je 1981. formirao Komisiju za pitanja ekonomske stabilizacije (ili kolokvijalno nazvana Kraigherova komisija) na čelu sa slovenskim političarom-predsjednikom i članom Predsjedništva SFRJ Sergejom Kraigherom.

Kraigherova komisija koju je sačinjavalo 300 političara i znanstvenika imala je za cilj predložiti program svladavanje krize, te pronaći njezine uzroke. Možda najznačajnije, a po mišljenju Ribičića i Tomca je činjenica da je Kraigherova komisija u svom *Dugoročnom programu ekonomske stabilizacije (DPES)* iz 1982/1983.godine nije utvrdila da su uzroci krize u ustavnom sistemu zemlje, te da kriza nije posljedica provedbe osnovnih ustavnih načela.¹⁰¹ Možda je takvo promišljanje i zaključivanje od strane Kraigherove komisije sa današnjeg

⁹⁷ Petak, op. cit., str. 67.

⁹⁸ Goldstein, Ivo: *Hrvatska 1918-2008*, EPH LIBER, Zagreb, 2008., str. 595.

⁹⁹ Bilandžić, Jugoslavija poslije Tita 1980-1985., op. cit., str. 113.

¹⁰⁰ Ibidem, str. 49.

¹⁰¹ Cyril Ribičić i Zdravko Tomac naglasak daju na činjenici da Ustav SFRJ iz 1974. nije uzrok opće društvene i ekonomske krize u bivšoj Jugoslaviji 80-ih godina. Kako se poticalo na promjenu Ustava i istog smatralo temeljem krize, autori naglasak daju na činjenicu, a što je i sama Kraigherova komisija potvrdila da bi se izašlo iz krize da udruženi radnici odlučuju o svojim uvjetima, sredstvima i rezultatima rada, da isti snose sudbinu dohotka koji se ostvaruje na tržištu, što znači da kriza nije posljedica realizacije koncepcije da ukupnu vlast radnici i svi radni ljudi ostvaruju delegatskim sistemom, niti je posljedica sporazumijevanja i dogovaranja i samoupravnog načina udruživanja. Više o Kraigherovoj komisiji i zaključcima iste, vidi u; Ribičić, Cyril i Tomac, Zdravko: *Federalizam po mjeri budućnosti*, Globus, Zagreb, 1989., str. 101.

gledišta i samog autora ove disertacije je bilo hrabro i promišljeno od strane navedene, jer prebacivati odgovornost za ekonomsku krizu na Ustav i samim time otvarati neka druga pitanja koja nisu u svezi ekonomske situacije pogodovalo bi određenim političkim elitama u pojedinim federalnim republikama koje su uvijek htjele prikazati kako Ustav iz 1974. razvija nejednakost pojedinih republika u gospodarskom i ekonomskom smislu. Ako se vratimo na ekonomske pokazatelje krize bivše Jugoslavije s početka 80-ih godina i osnovnu činjenicu da normativna rješenja za promjenu Ustava nisu rješenje izlaska iz ekonomske krize, Kraigherova komisija kroz sukcesivno iznošenje viđenja uzroka krize konstatirala je; da Jugoslavija mora ostati vjerna samoupravljanju, da je jugoslavensko društvo ozbiljno zahvatio val fragmentacije, da radnici nisu „prirodno“ skloni samoupravnoj orijentaciji, te da treba učiniti neke manje modifikacije u političkom sistemu.¹⁰²

Kako Kraigherov „DPES“ nije dao sveobuhvatnu analizu uzroka i razvoja krize, već je konstatirao poznate činjenice kao što su inflacija, veću potrošnju od ostvarenog dohotka, gospodarsku autokračnost, prekomjerno zaduživanje u inozemstvu, nenadzirane investicije, pad produktivnosti rada, nestašice roba i visoku nezaposlenost. Po mišljenju Bilandžića „DPES“ je u svom ekstezivnom obliku i kompromisnim formulacijama „izraz kompromisa različitih pristupa i politika velikog broja autora koji su izražavali različit pa i latentno suprotne interese“¹⁰³, stoga jasno možemo zaključiti da nije postojala politička volja za promjenama i da je sama ekonomska kriza pogodovala političkim krugovima i vodstvima pojedinih federalnih jedinica u njihovom daljnjem djelovanju tijekom 80-ih godina prošlog stoljeća. Činjenica ne dobivanja političke volje za provedbom Kraigherova plana koji je u sebi imao i neke naznake tržišne osnove ekonomskog sistema, razlike u samoj ekonomiji i ekonomskoj snazi pojedinih republika i pokrajina ukazivale su da je samo omjer u razini BDP-a među pojedinicima republikama dosežao i omjer 1:8.¹⁰⁴ Prosječna plaća sredinom 1980-ih u Sloveniji je bila 40 posto viša od jugoslavenskog prosjeka, dok je u Makedoniji bila 30,6 posto niža od tog prosjeka te se isto događalo i s cijenama koje su varirale 20-30 posto od jedne do druge republike.¹⁰⁵ Kako se gospodarska situacija od 1982. dramatično pogoršavala i kako je bivša Jugoslavija u pojedinim trenucima bila blokirana na svjetskom monetarnom tržištu, uviđajući ekonomsko stanje stvari i sve ekonomske pokazatelje, Milka Planinc, predsjednica Saveznog Izvršnog Vijeća – SIV-a izjavom na sjednici partijskog vrha Jugoslavije 25. kolovoza 1982. godine navodi; „Širi se teza da socijalizam nije u stanju da

¹⁰² Jović, Dejan, op. cit., str. 247., 248.

¹⁰³ Bilandžić, Jugoslavija poslije Tita 1980-1985., op. cit. str. 65.

¹⁰⁴ Petak, op.cit., str. 66.

¹⁰⁵ Jović, Dejan, op. cit., str. 218.

se ekonomski nosi sa kapitalizmom. I sami lošom ekonomskom politikom i situacijom doprinosimo toj ocjeni i mišljenjima da dolazi trenutak poraza socijalizma kao sistema“¹⁰⁶ jasno je i decidirano uvidjela političku i ekonomsku budućnost bivše Jugoslavije tijekom 80-ih godina prošlog stoljeća.

Budući se ekonomska kriza u bivšoj Jugoslaviji protezala kroz 80-te godine prošloga stoljeća, ista je zahvatila rad dvije vlade (Vlada je u SFRJ imala naziv Savezno Izvršno Vijeće, skraćeno SIV, op. a.) na čelu s Milkom Planinc (1982.-1986.) i Brankom Mikulićem (1986.-1989.). Politika Vlade Milke Planinc koja se odnosila na reprogramiranje ili odgađanja otplate dugova te proizvodnjom novca, kao i masovnim restrikcijama kojima se mislilo stabilizirati stanje nije urodilo plodom. Dolaskom na čelo Vlade Branka Mikulića također se pokušalo iz krize izaći reprogramiranom stabilizacijom i liberalizacijom cijena, ali svi daljnji ekonomski pokazatelji i dalje su bili neumoljivi, Jugoslavija je i dalje bila u ekonomskoj krizi. Utjecaj srpskog republičkog rukovodstva na predsjednika SIV-a da administrativno preraspodjeljuje dohodak unutar jugoslavenske federacije imao je za posljedicu ostavkom predsjednika i svih članova SIV-a, prvoj takvoj u socijalističkoj Jugoslaviji.¹⁰⁷ Kolektivnom ostavkom Vlade na čelu s Brankom Mikulićem i dolaskom Ante Markovića na čelo SIV-a 1989. godine, unatoč programu gospodarske reforme s ciljem obaranja hiperinflacije, stopa inflacije u SFR Jugoslaviji iznosila je iste godine već nevjerojatnih 2679 posto.¹⁰⁸

Tablica 3. STOPE GODIŠNJEGA GOSPODARSKOG RASTA (1981.-1988. – U POSTOTCIMA)

Godina	Nacionalni dohodak	Bruto industrijski proizvod	Bruto poljoprivredni proizvod
1981.	-0,4	4,0	1,0
1982.	-0,2	-1,0	7,0
1983.	-1,5	1,9	-1,0
1984.	-0,0	5,7	2,0
1985.	-0,5	2,7	-7,0
1986.	3,5	3,9	11,0
1987.	-1,0	1,0	-5,0
1988.	-2,0	-1,0	-5,0

Izvor: Sabrina P. Ramet: *Social Currents in Eastern Europe: The Sources and Consequences of the great Transformation*, Durham, N.C.: Duke University Press, 1995., str. 33.

¹⁰⁶ Dizdarević, op. cit., str. 97.

¹⁰⁷ Radelić, Zdenko *et al*: *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, Školska knjiga, Zagreb, 2006., str. 56

¹⁰⁸ Goldstein, op. cit., str. 645.

Unatoč gospodarskom stanju u kojem je bila bivša Jugoslavija, program gospodarskih reformi novoizabranog premijera nije naišao na plodno tlo u Srbiji koja se protivila liberalizmu cijena, kao i u Sloveniji koja se opirala svakoj mjeri štednje što je trebala ojačati gospodarsko spajanje na razini federacije.¹⁰⁹ Liberalizacija cijena, otvaranje tržišta, prema inozemstvu, uspostavljanje konvertibilnosti dinara, zamrzavanje plaća, bankarska reforma, kao i jačanje nadležnosti u gospodarstvu na federalnoj razini bilo je osuđeno na propast jer pojedine republike poput Srbije protivile su se navedenim mjerama, a posebice zamrzavanju plaća, zadržavanju visokih kamatnih stopa i zatvaranju starih državnih poduzeća smatrajući ih nepravdnim sa socijalnog stajališta. Neuspjeh protuinflacijske politike nove Vlade i samog premijera Ante Markovića popraćen je ubrzanim raspadom gospodarskog i trgovinskog prostora Jugoslavije. Znači, i u ovim činjenicama imamo neposredni dokaz nefunkcioniranju federalnih tijela vlasti i funkcioniranju savezne države, a ujedno dokaz o jačanju nacionalističkih stavova pojedinih republika.

Kako su ekonomski pokazatelji uzrokovali da „ionako značajne razlike u životnom standardu stanovništva sad budu dodatno povećane“¹¹⁰, daljnje indikatore razlika u ekonomiji pojedinih republika i pokrajina možemo sagledavati i kroz činjenicu da je problem nerazvijenih republika bila i niža radna učinkovitost čije su se stope kao udjela u jugoslavenskom prosjeku smanjivale. Niža učinkovitost rada utjecalo je na samu nerazvijenost i efikasnost ulaganja/investiranja u južnim dijelovima bivše Jugoslavije.¹¹¹ Upravo na činjenici velikog nerazmjera u ekonomskim pokazateljima između pojedinih republika i pokrajina, Jović navodi da „ideološki problem kojeg je otvaralo povećanje razlika između Slovenije i Kosova, nije bio izazvan samo neravnomjernim ekonomskim razvojem. Ono se još više temeljilo na osjećaju (dakle, percepciji) nepravde i nejednakosti u SFR Jugoslaviji; koji se sad pojavio ne samo kod Slovenaca i Albanaca, nego i kod mnogi drugih. I najrazvijeniji i najnerazvijeniji, počeli su se pitati o korisnosti daljnjeg ostanka u takvoj zajednici. Ekonomske su razlike pritom imale samo ulogu inicijatora tog vala percepcija o nepravednom društvu.“¹¹²

Činjenicu jugoslavenskih regionalnih nejednakosti u osobnim dohocima radnika Korošić zapaža i utvrđuje kako kako se radi o stalnim takvim pojavama koje se sve više proširuju. O samoj ekonomske nejednakosti među republikama i pokrajinama Dragosavac

¹⁰⁹ Stark, op., cit., str. 40.

¹¹⁰ Ibidem.

¹¹¹ Više o samim indikatorima koji su dokazivali nesrazmjer među republikama i pokrajinama bivše Jugoslavije, vidi, Garde, op. cit. str. 339.

¹¹² Jović, Dejan, op. cit., str. 219.

navodi da je za „uspješan razvoj socijalističkih, pa prema tome i nacionalnih odnosa, neophodno stalno imati na umu i postojanje još velikih razlika u ekonomskoj razvijenosti republika i pokrajina u SFR Jugoslaviji. To se unutar republika i pokrajina ogleda u slabijoj privrednoj razvijenosti pojedinih krajeva gdje pretežno žive narodi ili narodnosti koji ne pripadaju većinskoj naciji date republike i pokrajine.“¹¹³

Tablica 4. ČISTI OSOBNI DOHODAK PO RADNIKU

	(SFRJ=100)				
SR i SAP	1965.	1975.	1980.	1985.	1986.
Slovenija	124	115	119	135	145
Hrvatska	105	106	108	107	107
Vojvodina	92	99	95	97	93
Srbija (uža)	96	95	96	93	93
Bosna i Hercegovina	96	95	91	91	87
Crna Gora	90	88	90	79	81
Kosovo	83	89	81	77	73
Makedonija	83	86	83	73	70

Izvor: Korošić, Marijan: *Jugoslavenska kriza*, Naprijed, Zagreb, 1989., str. 133.

Tablica 5. Indeksi BDP-a po glavi stanovnika u odnosu na prosječni BDP po glavi stanovnika u Jugoslaviji 1952.-1989. godine (podaci prema vrijednosti američkog dolara 1972. godine)

	1952.	1960.	1970.	1980.	1989.
BiH	95.50	75.95	67.58	65.98	67.91
CG	87.60	65.67	76.36	79.00	73.70
Hrvatska	121.39	119.30	125.56	126.68	126.26
Makedonija	71.42	63.85	69.95	67.24	64.75
Slovenija	181.82	180.53	193.64	198.32	196.80
Srbija	92.52	91.80	89.30	89.59	91.51
Srbija (uža)	101.96	96.39	95.67	98.24	103.62
Kosovo	46.51	37.36	34.45	28.21	25.66
Vojvodina	89.54	107.78	105.82	112.75	119.28

Izvor: Petak, Zdravko: *Ekonomska pozadina raspada socijalističke Jugoslavije*, rad objavljen u *Dijalog povjesničara-istoričara*, Friedrich Naumann Stiftung, Zagreb, 2005., str. 67., podaci preuzeti od Vojnić, Dragomir: *Disparity and Disintegration: The Economic Dimension of Yugoslav s Demis: Payam Akhavan/Robert Howse*, ur., *Yugoslavia, the Former and Future; Reflections by Scholars from the Region: The Brookings*

¹¹³ Dragosavac, Dušan: *Aktualni aspekti nacionalnog pitanja u Jugoslaviji*, Globus, Zagreb, 1984., str. 48.

Insistution/Ženeva; The United Nations Research Institute for Social Development, 1995., str. 78-81.

Budući su svi ekonomski pokazatelji jasno ocrtavali razliku između bogatog „Sjevera“ i siromašnog „Juga“, izlaz iz krize nerazvijene republike su vidjele u solidarnosti i preraspodjeli, tj. ulozi fonda za nerazvijene, uzdržavanje nadgradnje i administrativnom usklađivanju cijena, a na što su se Hrvatska i Slovenija koje su upravo u navedeni fond davale 60% sredstava zalagale za slobodnom i tržišnom oblikovanju cijena. Iako se u fond za nerazvijene davala značajna sredstva razvijenijih republika, razlike u ekonomskom stanju republika i dalje su bile značajne i još više se povećavale iz razloga što su se sredstva iz fonda trošila u neproaktivnim investicijama.

Upravo razlika među republikama i pokrajinama, odnosno između bogatog „Sjevera“ i nerazvijenog „Juga“ jasno se s današnjeg stajališta može zaključiti da je ekonomski nerazmjer među federalnim jedinicama bilo ključno pitanje u daljnjem tijeku događanja na prostoru bivše Jugoslavije, te da se time vraćamo na Jovićev zaključak o „percepciji nepravednog društva i osjećaja nepravde i nejednakosti.“¹¹⁴ Analizirajući ovo poglavlje i samu činjenicu ekonomskih pokazatelja kao stanja stvari u bivšoj Jugoslaviji, s pravom bi mogli navesti dobro uočen i obrazložen odnos između federalnih jedinica, nerazvijenosti i daljnjih događanja na prostoru bivše Jugoslavije od strane Mirjane, Cupek Hamill koja navodi: *„Razlika između razvijenog sjevera i nerazvijenog juga, s kojom je Jugoslavija još 1918. započela svoju egzistenciju kao jedinstvena država, stalno se povećavala i bila razlog i izvor međurepubličkog nepovjerenja i mogla se lako koristiti kao dokaz unutarne eksploatacije siromašnijih od bogatijih republika ili kao čimbenik koji je usporavao rast bogatijih prelijevanjem njihova bogatstva u siromašne regije. Svi su se osjećali izrabljivanima i okradenima....Ekonomski nerazmjer je tako uvelike pridonosio pogoršanju međurepubličkih odnosa, a njegove su stvarne i tendenciozne percepcije, razmjeri i tumačenja bili jedan od jačih argumenata za potrebu rekonstrukcije, i kada ona nije uspjela, dezintegracije Jugoslavije.“*¹¹⁵

Ekonomski problemi i nejednakosti u stopama razvijenosti pojedinih federalnih jedinica (republika) dovelo je do situacije da su pojedine intelektualne skupine utvrdile da postoji “zastoj u razvoju društva, ekonomske teškoće, narasle društvene napetosti i otvoreni međunarodni

¹¹⁴ Vidi bilješku 30.

¹¹⁵ Cupek Hamill, Mirjana: *Konferencija o miru u Jugoslaviji i raspad jugoslavenske federacije (1991.-1992.)*, Leykam international, Zagreb, 2008., str. 35.

sukobi koji izazivaju duboku zabrinutost u našoj zemlji.”¹¹⁶ Pojedini autori smatraju da se vrijeme ekonomske krize moglo nazivati još i “ekonomski nacionalizam”¹¹⁷ koji se reflektirao kroz činjenicu bankrota socijalizma, uspostavu novih gospodarskih veza između privrednih subjekata iz pojedinih republika sa zemljama zapada, bez angažmana savezne vlade, čime je uloga saveznih fiskalnih institucija bila dovedena do minornog značenja. Kako se kriza rješavala na različite načine i kako je svaka tvrtka i federalna jedinica štitila svoje interese, Radelić takav način gospodarskog života u bivšoj Jugoslaviji naziva „gospodarski nacionalizam“ koji je rascjepkao jugoslavensko tržište.¹¹⁸ Na takvoj pojavi ekonomskog/gospodarskog nacionalizma, kao i zbog nemogućnosti organiziranja „spontanog“ masovnog prosvjeda protiv službene vlasti u Ljubljani, od strane pojedinih federalnih jedinica (SR Srbije) dolazi do sprječavanja slobodnog protoka roba (embarga) iz drugih federalnih jedinica (konkretno SR Slovenije), kao i do oduzimanja imovine slovenskih i hrvatskih tvrtki.¹¹⁹

Višegodišnja ekonomska i političke krize sa svim svojim indikatorima odrazit će se potkraj 1990. godine kada se u prosincu 1990. šest republika ne uspijevaju dogovoriti o izglasavanju proračuna. Razlog tome je proizlazi iz činjenice što je slovensko rukovodstvo odlučilo da više neće uplaćivati u jugoslavenski fond za financiranje nerazvijenih područja.¹²⁰ Kako je vanjski dug 1990. godine iznosio 22 milijarde dolara,¹²¹ na Novu godinu 1991. Srbija je „upala u platni sustav Jugoslavije knjigovodstvenom operacijom ubacivši 1,8 milijardi američkih dolara u dinarskoj protuvrijednosti, tzv. primarnog novca. Po svojim razmjerima bio je to slučaj »krivotvorenja« bez presedana u svjetskoj financijskoj praksi”.¹²²

I na kraju ovog poglavlja disertacije, sama činjenica upada Srbije u monetarni sustav SFR Jugoslavije bio je posljednji čin koji je jasno ukazivao da savezna vlada i savezna tijela jugoslavenske federacije nisu više mogla nadzirati zajedničke elemente ekonomske politike i osiguranja tadašnjeg jedinstvenog pravnog i financijskog sustava u zemlji. Kako se

¹¹⁶ O stanju u zemlji (SFRJ) grupa akademika Srpske akademije nauka i umetnosti piše u Memorandumu SANU 1986. O tome detaljnije, Despot, Zvonimir i Tadić, Danijel: *Ideja o Velikoj Srbiji: od Ilije Garašanina do Tomislava Nikolića*, Večernji list d.o.o, Zagreb, 2012., str. 111.

¹¹⁷ O činjenici nejednakosti pojedinih republika u ekonomskom razvoju i samom načinu vođenja ekonomske politike koja je bila nespremna više pokrivati troškove i gubitke proizvodnje na način da se osigurava zatvaranjem u okviru jugoslavenskog tržišta, kao i o samoj nesklonosti financiranju bilo kakvih potreba na razini federacije, vidljivo je bilo kroz sam pojam ekonomskog nacionalizma, više o tome, Petak., op.cit. str. 70.

¹¹⁸ Upravo kao i Petak, Radelić „gospodarski nacionalizam“ vidi kroz sukob tadašnjih republika, jer je bivša Jugoslavija postala jedna od najdezintegriranijih država na svijetu, a dokaz tomu navodi kako su se razbili veliki sustavi kao što su bili željeznica, pošta, elektrogospodarstvo, a razmjena među republikama pala je ispod razine kakvu su imale države Europske ekonomske zajednice. O tome više, vidi, Radelić, op. cit., str. 55

¹¹⁹ Petak, op. cit., str. 72.

¹²⁰ Cot, Jean *et al.*, op. cit., str. 41.

¹²¹ Ramet, Balkanski babilon, op.cit., str. 71.

¹²² Geiger, Vladimir: Krivotvoreni novac, *Hrvatska revija*, br. 3./2003.

jugoslavenska ekonomska kriza protezala čitavo desetljeće, ona je imala dalekosežne implikacije na politički sustav naslijeđen od Tita, onakav kakvim ga je uobličio Ustav iz 1974. i koji se gradio još od završetka II. Svjetskog rata i za vrijeme vladavine Josipa Broza Tita. Samoupravni socijalizam ili socijalizam s ljudskim predznakom po kojem se bivša Jugoslavija hvalila čitavom svijetu nestao je, a mračne strane koje su bile potiskivane u trenucima gospodarske krize otkrile su svoje djelovanje i svoje aspiracije. Iako je premijer Ante Marković mislio da će svojim promjenama imati reformatorsku ulogu, iste su bile u socijalističkom sustavu unaprijed osuđene na neuspjeh zbog prirode samog sustava.¹²³ Takve činjenica otvorila je put i dala alibi za daljnja nacionalistička i unutarnja politička djelovanja, te je šest mjeseci prije no što su Slovenija i Hrvatska proglasile neovisnost postalo jasno da su se ustavno uređenje i gospodarski prostor Jugoslavije raspali. Na tragu takvog promišljanja Petak u svom radu daje objašnjenje da se raspad SFR Jugoslavije izvodi iz “postavke o bankrotu socijalizma, pri čemu, usto, ekonomska dimenzija raspada asocira na ekonomski nacionalizam”.¹²⁴

III.4. Pojava i uspon nacionalizma –instrument za stjecanje vlasti i za daljnja političko/društvena djelovanja

U ovom poglavlju obradit će se vremenski period od prvih pojava nacionalističkih retorika nakon Titove smrti i same pojave nacionalizma 1981. godine, do kraha Saveza Komunističke Jugoslavije na XIV. izvanrednom kongresu 1990. godine. Nacionalizam kao sredstvo političkog djelovanja i sredstvo pridobivanja širih narodnih masa nakon Titove smrti i sveopće krize u kojoj se našla bivša Jugoslavija 80-ih godina poslužilo je političkim grupacijama/elitama za dolazak na vlast i samo učvršćivanje postojeće vlasti, kao i za politički obračun s drugim narodima koji ne prihvaćaju nacionalističku ideologiju i jednostrana/unitarna i ultimativna politička rješenja. Iako je nacionalizam na prostoru bivše Jugoslavije bio duboko ukorijenjen među samim narodima, on se putem komunističke i socijalističke ideologije i pod Titovim vodstvom uspijeva marginalizirati i zataškati. Upravo smrću Josipa Broza Tita 1980. godine, kao odraz ukupnog gospodarskog i društvenog stanja, kao i vječitog nezadovoljstva pojedinih

¹²³ Šetić, Nevio: *Ostvarenje suvremene hrvatske države*, Geaidea, Pula, 2013., str. 159.

¹²⁴ Petak, op. cit., str. 58.

republičkih rukovodstava jugoslavenske federacije na implementaciju ustavnih odredbi Ustava SFRJ iz 1974. godine¹²⁵, nacionalizam je dobio zamah i plodno tlo za svoju disperziju.

U vremenu pojave prvih znakova demokracije s kraja 80-ih godina prošloga stoljeća i prve pojave višestranačja u bivšoj Jugoslaviji kao odraza sveopćeg političkog stanja u Istočnoj Europi nakon pada „željezne zavjese“, krah Saveza komunista Jugoslavije 1990. godine bio je neminovan, jer upravo nacionalizam i nacionalistička retorika zahvatila je političke grupacije unutar takve Partije koja se kroz svoja programska načela zalagala ravnopravnost svih naroda i narodnosti bivše Jugoslavije. Program budućeg djelovanja i viđenja izlaska iz krize u kojoj je bila bivša Jugoslavija, nakon kraha Saveza komunista Jugoslavije kao vodeće političke stranke do pojave višestranačja, ponudit će novoosnovane političke stranke. Novoosnovne političke stranke u valu demokratskih promjena i neriješenih povijesnih pitanja, putem nacionalizama nudili su rješenje za izlaz iz krize. Upravo sve jačim naglašavanjem i podržavanjem nacionalizma od strane političke i intelektualne elite, nacionalizam je definitivno kao takav bio jedan od uzročnika i pokretača raspada Saveza komunista Jugoslavije, kao i kasnije same jugoslavenske federacije 1991. godine. On je poslužio kao alibi za ekspanzionističke politike i politike osvajanja tuđih teritorija u svrhu tobožnje zaštite određenih naroda.

Intencija autora u ovom dijelu rada je dokazati pretpostavku da je jedan od uzroka raspada i disolucije bivše jugoslavenske federacije bio sam nacionalizam i nacionalistička djelovanja koja su imala plodno tlo među vladajućom političkom elitom za političko i svako drugo djelovanje, kao i za sam razvoj daljnjih događaja koji su uslijedili nakon Titove smrti do početka 90-ih godina i konačnog raspada jugoslavenske federacije. Stoga će u ovom dijelu disertacije predmet istraživanja biti povezivost utjecaja nacionalizma i nacionalističkog djelovanja na daljnja povijesna zbivanja koja su se dogodila na prostoru bivše Jugoslavije od Titove smrti do kraha Saveza komunista Jugoslavije u siječnju 1990. godine. Da bi mogli objektivno razlučiti što je nacionalističko djelovanje i što je sam nacionalizam, trebali bi početi od same definicije nacionalizma koju najbolje Ivan Šijaković definira;

„Nacionalizam je nastojanje da se ispolji sebičan, agresivan i netolerantan odnos prema ekonomskim, socijalnim, kulturnim i političkim interesima drugih nacija, da se vlastiti interesi realizuju kroz sprečavanje i potiskivanje drugih. To je težnja da se ostvari privilegovan

¹²⁵ Da je Ustav SFRJ iz 1974. krivac za pokretanje nacionalizma i zahtjeva za unitarizmom, kao i svih daljnjih procesa od strane srpskog političkog rukovodstva vidljivo je i kroz izjavu člana Predsjedništva CK SKJ dr. Stanka Radmilovića: „Pogoršanje političke i međunacionalne situacije u Jugoslaviji rezultat je u prvom redu tvrdokornog branjenja koncepta federacije, odnosno odnosa u federaciji, sadržanih u Ustavu iz 1974. godine“. Objavljeno u dnevnom tisku, „Večernji list“ 10. listopada 1989., str. 6., pod naslovom „Krivac svemu – Ustav iz 1974.“

*položaj za svoju naciju u određenom prostoru, na osnovu njenih "posebnih" vrlina, zasluga i "misije", koja joj je namenjena u regionu, na kontinentu, u svetu. To je pokušaj da se "isprave" nepravde koje su nanete "našoj" naciji delovanjem različitih faktora i u različitim istorijskim okolnostima. Nacionalizam je uvek politički projekat jedne uske grupe, nacionalne "elite", koja svoje posebne interese (najčešće kamuflirane lične frustracije i neuspehe) nameće kao "opšte interese" nacije, stavlja naciju u prvi plan, govori o opasnostima po nacionalni suverenitet i nacionalnu državu. Nacionalizam prerasta u ideologiju, koja nastoji da prikrije sve objektivne i subjektivne nedostatke, protivrečnosti i sukobe unutar svoje nacionalne grupe, da za sve okrivi "istorijsku sudbinu" i "loše" namere drugih, da opravda postupke nacionalne "elite" i nacionalnih "vođa", da stalno drži nacionalnu "hipertenziju" i da mobilise "nacionalne snage" protiv imaginarnog neprijatelja (unutrašnjeg i spoljašnjeg), da širi "teoriju zavere i nepravedne žrtve". Nacionalizam u suštini nema pozitivan odnos prema svojoj naciji, niti naciji i etničkoj grupi uopšte. Ne postoji "blagi", "liberalni" nacionalizam. Svi nacionalizmi su štetne i negativne pojave, koje razaraju biće jedne grupe i celog društva."*¹²⁶

Upravo iz navede definicije nacionalizma najbolje se mogu definirati politike i politička djelovanja u bivšoj Jugoslaviji iz 80-ih i s početka 90-ih godina. Nacionalizam je definitivno kao oruđe u rukama vladajuće i monopolističke političke elite bivše Jugoslavije poslužio u doba ekonomske krize¹²⁷ i slabljenja utjecaja federalnih jedinica vlasti kao sredstvo dolaska na vlast u višenacionalnoj državi, za održavanja i jačanja vlasti, za zataškavanja i potiskivanja stvarnog stanja stvari, za početak oružanih sukoba, za prekrajanje granica i same ratove na prostoru bivše Jugoslavije. Iako je znakova nacionalizma bilo i prije Titove smrti, on je svojom karizmom i državničkim umijećem uspijevao amortizirati takve pojave, te je promjenama ustavih rješenja statusa nacionalnog pitanja bio odgovor na pojavu nacionalnog nezadovoljstva u pojedinim jugoslavenskih federalnim jedinicama.¹²⁸ Iako se ustavnim rješenjima pokušalo prikriti nacionalističke i nacionalne porive, Rudolf jasno primjećuje da se nacionalni osjećaj „kao trajna ljudska vrijednost u socijalizmu, u javnome životu, nacionalizmi i oni normalni, mjereni, tolerantni, i oni u pejorativnome smislu riječi, ekstremni, pomiješani sa

¹²⁶ O samoj teoriji nacionalizma, šovinizma i etnocentričnosti, vidi više u; Što je nacionalizam? Postoji li meki i tvrdi nacionalizam?, objavljeno na <http://www.sijakovic.com/02/sta-je-nacionalizam/06.05.2017>.

¹²⁷ Znakovita je činjenica da je upravo od tadašnje političke nomenklature prepoznata povezivost nacionalizma i ekonomske krize, a što možemo vidjeti i u ondašnjem dnevnom tisku („Večernji list“, 4. listopada 1989., str. 4.) gdje se u tekstu pod naslovom „Krizu uzrokuje nacionalizam“ naglašavaju riječi Drage Dimitrovića kako su uzroci nacionalizma u pojedinim sredinama u teškom stanju privrede i drugih djelatnosti.

¹²⁸ Cupek Hamil, op. cit., str. 40.

šovinizmom, samo potisnuti i zatambljeni policijskim mjerama i represijom.“¹²⁹ Stoga jasno iz uvodne citirane definicije nacionalizma možemo zaključiti da korijeni nacionalističkih nezadovoljstava se nisu uspjeli prikriti kroz formu federalizma u socijalističkoj državi, a parole „bratstva i jedinstva“ stvoriti lažno jedinstvo naroda i narodnosti unutar same jedinstvene države.

Ispoljavanje nacionalističkih i nacionalnih osjećaja u pitanju jugoslavenskog nacionalizama Nobilo podvlači pod crtu „militantnog populizama“ s „događanjem naroda“, te naglašava da je upravo nacionalistička retorika ujedno bila i populistička retorika i „najizraženija kod „rubnih“ pripadnika naroda u prostoru povijesnih trenja, a ne u stabilnoj etničkoj jezgri.“¹³⁰ Populizam pomiješan s nacionalističkom retorikom imao je svoje prvo djelovanje i samu pojavu u SAP Kosovo 1981. godine, gdje su među albanskim stanovništvom izbili široki protusrpski prosvjedi (ožujak/travanj 1981.).¹³¹ Prosvjedi su imali za cilj stjecanja statusa punopravne republike SFR Jugoslavije.¹³² Podizanju napetosti i stvaranja nepovjerenja pridonijeli su i pojedini mediji u Beogradu, koji su sustavno preuveličavali navodno nasilje albanske većine nad srpskom manjinom, a nakon ugušenih demonstracija bila je i optužba kako Albanci nisu htjeli samo republiku, već odvajanje i pridruživanje Albaniji, a sami Albanci prozivani su separatistima i nacionalistima.¹³³

Upravo Jović smatra da sudbina Kosova nije više bila samo pitanje Kosova, odnosno Albanaca i Srba koji žive na Kosovu, za alternativnu Srbiju, to je bilo pitanje srpske časti, srpskog identiteta i srpskog opstanka.¹³⁴ Pobuna Albanaca tretiranih kao nacionalna manjina na Kosovu koji su htjeli izjednačavanje uloge Kosova s ostalim republikama, kao i sama Titova smrt 1980. godine bili su povod za srpsku inteligenciju i političku elitu za pokretanjem kampanje protiv Ustava i samo poticanje otvaranja srpskog pitanja.¹³⁵ Nastavno na takve činjenice, u prilog istih ide i sama izjava Slobodana Miloševića kojom se potkrjepljuje činjenica da je pojava nacionalizma samo nastavak sveopće krize u bivšoj Jugoslaviji; „Kosovo nije uzrok, već

¹²⁹ Rudolf, op. cit., str. 45.

¹³⁰ U svom radu Nobilo nacionalizam veže uz populističke pokrete („događanje naroda“), te zaključuje da bi SKJ možda imao snage da se nisu desili populistički pokreti, te bi bez populističkih pokreta SKJ možda imao snage barem izolirati Miloševića unutar institucija i sustava. Autor u svom radu jasno definira te mase iz „događanja naroda“ kao mase s niskom političkom kulturom i tradicijom okupljene u populističkim pokretima koje nisu zahtijevale tržište i politički pluralizam, nego kraj korupcije i socijalnih nepravdi. Nadalje, Nobilo u svom radu populističke pokrete vidi kod svih naroda, te populizam vidi tamo manje gdje je ratni sukob bio kratak ili ga uopće nije bilo. Više o populizmu, vidi, Nobilo, op. cit., str. 19.-23.

¹³¹ Ramet, op. cit., str. 26.

¹³² Jović, Dejan, op. cit., str. 279.

¹³³ Hodge, Carole i Grbin, Mladen: *Europa i nacionalizam, Nacionalni identitet naspram nacionalnoj netrpeljivosti*, Durieux, Zagreb, 2000., str. 167.

¹³⁴ Jović, Dejan, op. cit., str. 345.

¹³⁵ Radelić, op. cit., str. 66.

posljedica krize jugoslavenskog društva.“¹³⁶ Da je Kosovo tipičan primjer na kojem se odražava cjelokupno stanje bivše Jugoslavije nakon Titove smrti, Horvat u istoj autonomnoj pokrajini vidi sve nagomilane proturječnosti jugoslavenskog razvoja – privredne, političke i socijalne, a koji se „umnožavaju u višestruko ovoj zaostaloj sredini i na kraju eksplodiraju u iracionalnom nacionalizmu.“¹³⁷

Albanski nemiri bili su po Bilandžiću „detonator i katalizator“ obnove krize što je bila presječena 1971./1972. nakon smjenjivanja političkih čelnika u Hrvatskoj, Srbiji, Sloveniji i Makedoniji. Pobunu Albanaca Bilandžić smatra da je Srbija doživjela kao „ubod nožem u srce“, jer je Kosovo u srpskoj mitologiji kolijevka srpstva i pravoslavlja.¹³⁸ Vječito srpsko pitanje neriješenih nacionalnih i teritorijalnih odnosa odnosilo se na činjenicu da Srbija postane „cjelovita država bez priznatih autonomnih pokrajina“, te je od strane političkih čelnika Srbije, a na osnovi pritiska srbijanske javnosti koja je smatrala da je Srpski narod ugrožen na Kosovu, pokrenut postupak razmatranja ustavne reforme. Pitanje Srbije kao republike sa dvije autonomne pokrajine, bilo je vječito pitanje i činjenica na koju Srbija nije pristajala nakon Titove smrti, te je isto u daljnjem političkom životu bivše Jugoslavije bilo ključno pitanje definiranja ustavnih promjena nauštrb dosadašnjeg saveznog ustava. Na temelju narušenih nacionalnih odnosa i općedruštvenog stanja u SFR Jugoslaviji, a uvidjevši da vladajuća komunistička partija nije u stanju donijeti adekvatno političko i nacionalno rješenje za „zaštitu“ srpskog naroda od strane Srpske akademije nauka i umetnosti kao strateški plan i program zaštite i rješenja srpskog pitanja u istoj državi 1986. godine izrađen je Memorandum SANU.¹³⁹

Memorandum kao dokument radne grupe Srpske akademije nauka i umetnosti prvi je doneseni nacionalni program mimo Saveza komunista Jugoslavije, svojim sadržajem kako navede Despot i Tadić “predstavlja moderniziranu verziju prije iznijetih velikosrpskih programa, te se time svrstava u niz djela koja su prenosila ideje o stvaranju Velike Srbije. Time se izravno utjecalo na obnovu i rasplamsavanje srpskog nacionalističkog pokreta.”¹⁴⁰ Pojavom Memoranduma Srbi su prikazani kao žrtve komunističkog režima, dok su Hrvati i Albanci

¹³⁶ Milošević, Slobodan: *Godine raspleta*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1989., str. 270.

¹³⁷ Horvat, Branko: *Kosovsko pitanje*, Globus, Zagreb, 1988., str. 110.

¹³⁸ Bilandžić, Propast Jugoslavije i stvaranje moderne Hrvatske, op. cit., str. 32.

¹³⁹ Memorandumu SANU Jović vidi kao non-paper ili skica nacrtu izvještaja specijalne komisije SANU-a koji je na nezakonit način prisvojen od strane dnevnog lista *Večernje novosti*, te kao nedovršen neslužben tekst objavljen u istim dnevnim novinama 24. rujna 1986., vidi više, Jović, Dejan, op. cit., str. 362..

O samom Memorandumu SANU vidi više u Hudelist, Darko: *Moj Beogradski dnevnik – Susreti i razgovori s Dobricom Ćosićem 2006. – 2011.*, Profil Knjiga, Zagreb, 2012., str. 160. – 185.

¹⁴⁰ Despot, Tadić, op.cit., str. 44.

optuženi za navodnu “genocidnu politiku i postupke uperene protiv srpskog naroda.”¹⁴¹ Memorandum kao zbirka radikalnih srpskih pritužbi na jugoslavensku federaciju u svom tekstu naglašava kako status Srbije i srpskog naroda u okviru Jugoslavije je gospodarski i politički neravno pravan, te se tvrdilo kako zbog autonomnih pokrajina Vojvodine i Kosova srpski narod nema državu kao što je imaju svi ostali narodi. Situacija na Kosovu okarakterizirana je kao genocid što ga Albanci provode nad Srbima pa su Srbi pozvani na „odlučnu odbranu svog naroda i svoje teritorije.“¹⁴²

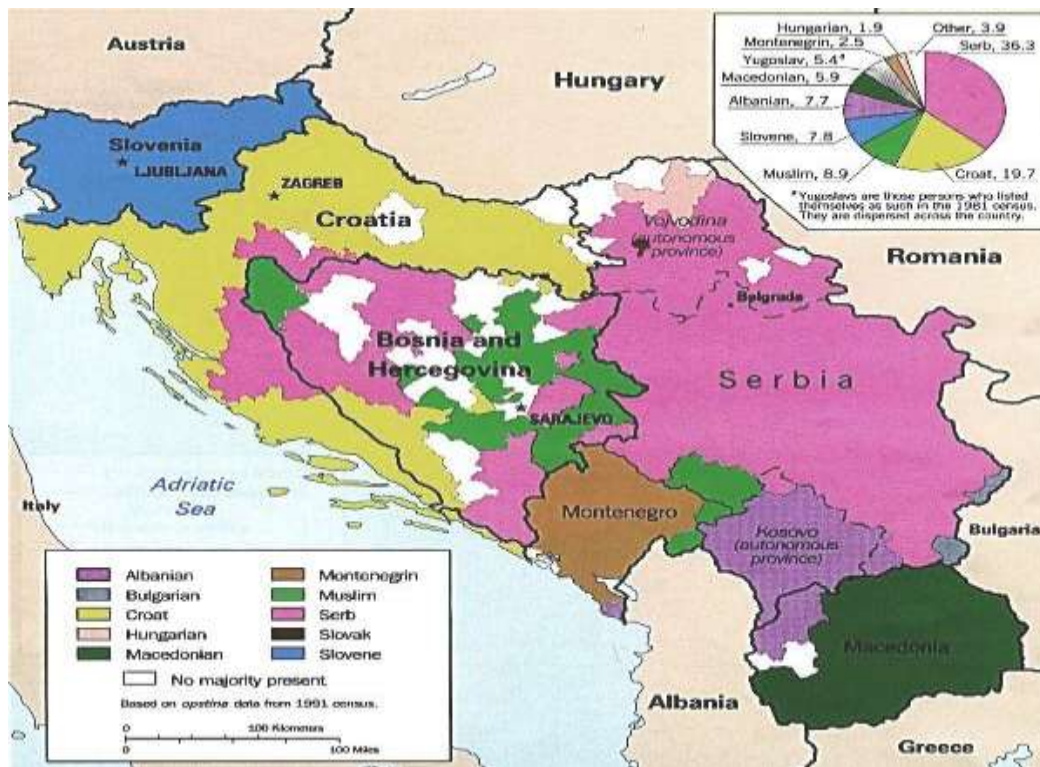
Memorandum u je svom tekstu izražavao paranoju koja se pripisivala ostalim republikama jugoslavenske federacije da tvore antisrpsku koaliciju, te da Hrvatska i Slovenija spremaju zavjeru protiv Srbije.¹⁴³ Takvim zaključcima povijesnih činjenica, od strane intelektualnih skupina (Srpske akademije nauka i umetnosti) jasno možemo zaključiti da je Memorandum u sebi inkorporirao sve nacionalističke postavke koji će se putem službene/vladajuće politike, kasnije opozicijskih/nacionalističkih snaga i same Srpske pravoslavne crkve pothranjivati mržnja i pokretati sukobi (kasnije i ratovi) na prostoru bivše Jugoslavije. Memorandum je definitivno u svom sadržajnom obliku pozivao na rušenje države kao takve, jer tadašnja država nije zadovoljavala srpske interese i nacionalno jedinstvo srpskog naroda (*o etničkoj zastupljenosti u bivšoj Jugoslaviji, vidi Mapa 1.*). Kako primjećuje Mock, u Memorandumu Srpske Akademije nauka i umetnosti „riječ je ponajviše o prikazu duševnog stanja srpske nacije, o uvidu u način razmišljanja srpskih nacionalista koji su uvjereni u to da je postojeći društveno-politički-socijalni poredak na štetu srpskog naroda.“¹⁴⁴

¹⁴¹ Ramet, op. cit., str. 43.

¹⁴² Glaurdić, op. cit., str. 16.

¹⁴³ Upravo Florence Hartmann u svom radu uočava elemente Memoranduma kojima se hoće proturiti misao da se bivša Jugoslavija neprestano pokušava osvetiti Srbima za prevlast koju su bili nametnuli u vrijeme prve Jugoslavije. Ista primjećuje da objavljivanjem Memoranduma kao dokumenta pokrenulo val prosvjeda i izazvalo veliku uznemirenost u ostalim republikama jugoslavenske federacije. Više o samom Memorandumu, vidi, Hartmann, op. cit., str. 49-53.

¹⁴⁴ Mock, op. cit., str. 32.

Mapa 1. Etnička i nacionalna podijeljenost u bivšoj Jugoslaviji 1991.

Izvor: <http://www.historyplace.com/worldhistory/genocide/ethnic-yugo.jpg>

Za samu primjenu Memoranduma nije se trebalo dugo čekati, te nije bilo potrebno dugo čekati osobe koje će biti spremne implementirati zamisao srpske elite u stvarnom životu. Kao i u prošlosti, vidjet ćemo da upravo ispred takvih nacionalističkih programa mora stajati uvijek osoba koja će preuzeti ulogu provedbe samih nauma nacionalističke retorike i programa. Takve osobe sebi uvijek pripisuju povijesna značenja i sebe smatraju odabranim spasiteljima vlastitog naroda. Srbija je u tom vremenu, spasitelja srpskog naroda vidjela u liku Slobodana Miloševića, predsjedniku CK SK Srbije. Milošević je upravo prepoznao povezivost ekonomske krize, općedruštvenog stanja u zemlji i samog nacionalizma kao uspješnu formulu za osvajanje vlasti i održavanje na vlasti, te stoga smatramo da je takva činjenica bila ključni moment u samim daljnjim povijesnim događanjima na prostoru bivše Jugoslavije. Nacionalizam kao sredstvo korištenja ili manipuliranja masa u svrhu političke borbe i borbe s drugim političkim opcijama uspješno je Milošević sebi pridavao, te je politikom prikrivenog nacionalizma i „događanjem naroda“ širio svoj interes i zacrtani program iz Memoranduma, iako se u prvi mah ograđivao od njega. Baš takvu činjenicu dobro je prepoznali i kroničari ondašnjeg vremena, kako bivši član Predsjedništva SFRJ i Predsjednik CK SKJ, Stipe Šušar koji je naveo da je Slobodan Milošević „sam zajahao tigra srpskog nacionalizma i postao u neku ruku kaplar tog srpskog nacionalizma.

Poslužio se onim što bismo mogli definirati kao nacionalistički populizam koji se formirao u cijeloj Jugoslaviji, ali srpski je bio najjači i koji je, nažalost, razbio Jugoslaviju¹⁴⁵, tako i Anđelko Runjić, Predsjednik Sabora koji je naveo: „Ne bih volio reći da nam je nacionalizam sudbina. Ali u zajednici kao što je naša, te vrste probijanja, ti nacionalni udari u svim kriznim situacijama gotov da postaju zakonita pojava.“¹⁴⁶

„Događanje naroda“ ili „mitinzi istine“ koje je od strane srpske političke elite pokrenuto na Kosovu putem osnivanja Odbora za proteste i solidarnost sa kosovskim Srbima i Crnogorcima, u kome su bili ekstremni srpski i crnogorski nacionalisti, bili su novostvoreno oruđe u rukama vladajuće političke elite tadašnje SR Srbije i samog Slobodana Miloševića. Na valu probuđenog srpskog nacionalizma Slobodanu Miloševiću Odbor za proteste i solidarnosti poslužio je stoga kao instrument novoformiranih komunista i nacionalista za organiziranje protesta i mitinga „događanje naroda“ u drugim dijelovima bivše Jugoslavije, te za smjenu pokrajinskog rukovodstva u SAP Vojvodini 1988. godine i kasnije kao Antibirokracijska revolucija“ ili „Jogurt revolucija“ za smjenu republičkog rukovodstva u Crnoj Gori.¹⁴⁷

Značajnu ulogu u jačanju samog nacionalizma tijekom 1980-ih i početkom 1990-ih godina po Bilandžiću odigrala je „pseudokomunistička partija, Srpska pravoslavna crkva (SPC)¹⁴⁸ koja je stala u obranu i provedbu Memoranduma SANU, SANU i srpska dijaspora.“¹⁴⁹ Srpska pravoslavna crkva prepoznajući vrijeme buđenja nacionalne svijesti i iskorištavanja općedruštvenog stanja u zemlji, uvodi pojam „Nebeska Srbija“ koji će se definitivno poistovjetiti sa idejom Velike Srbije i samim načelima Memoranduma.¹⁵⁰ Nadalje, a sad već s vremenskim odmakom, pojedine velikosrpske nacionalističke težnje i govore mržnje nije se možda shvaćalo ozbiljno, ali svakako pojedini govori političara imali su snažan nacionalistički odjek i provalu

¹⁴⁵ Intervju Stipe Šuvara radiju Slobodna Europa 27. veljače 2008. pod naslovom „Moji obračuni s njima“, vidi na mrežnoj stranici Radia Slobodna Europa, <http://www.slobodnaevropa.org/content/article/1045346.html/14.05.2017>.

¹⁴⁶ Intervju s dr. sc. Anđelkom Runjićem objavljen u dnevnom tisku, „Večernji list“, 5. kolovoza 1989., str. 8.-9.

¹⁴⁷ Marijan, op. cit., str. 78, 79.

¹⁴⁸ Da je Srpska pravoslavna crkva igrala na kartu nacionalizma i samu ugroženost srpske nacionalne manjine konkretno u tadašnjoj SR Hrvatskoj znakovit je i sam intervju Jovana Pavlovića, mitropolita zagrebačko-ljubljanskog časopisu „NIN“, a koji prenosi dnevni tisak, „Večernji list“ 12. listopada 1989. godine pod naslovom „Srbima mnogo nedostaje“, te se u istom navodi; „...znači pored ostalog svaki narod pa tako i srpski u Hrvatskoj mora da ima škole na svom jeziku i pismu, da izučava svoju tradiciju, književnost, kulturu, da ima svoju štampu i najzad svoju slobodnu crkvu. Mislim da danas u Hrvatskoj Srbima mnogo šta od toga što sam nabrojao u velikoj mjeri nedostaje.“

¹⁴⁹ Bilandžić, Propast Jugoslavije i stvaranje moderne Hrvatske, op. cit., str. 172.

¹⁵⁰ „Nebeska Srbija“, pojam koji prvi put spominje šabačko-valjevski episkop u svojoj poslanici uoči obilježavanja godišnjice kosovske bitke, vidi više u: *Velikosrpska ideologija*, objavljeno pri Institutu za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2010., str. 90.

sirovog nacionalizma.¹⁵¹ Najupečatljiviji primjer nacionalističkog govora i širenja nacionalističke retorike, bilo je u govoru Slobodna Miloševića, predsjednika Predsjedništva SR Srbije na Gazimestanu (SAP Kosovo) 28. lipnja 1989. godine, gdje je isti u govoru iznio “prikrivena upozorenja i prijetnje protiv onih kojih koji bi zaustavili srpske nacionalne aspiracije. Tu je po prvi put otvorio vrata budućeg rata rekavši: I danas, nakon šest stoljeća, mi smo još uvijek u svađama i borbama. To nisu oružane borbe, iako i to ne treba zasad isključiti”.¹⁵² Igranje s povijesnim činjenicama i različito tumačenje povijesti od strane onih društveno-političkih struktura kojima je povijest bila strana, imalo je sasvim jasan učinak na one koje je to isto trebalo djelovati, jer upravo iskrivljenim povijesnim činjenicama pokušavali su se pojedini narodi proglasiti genocidnim i neprijateljskim.

Činjenicu ostvarivanja novog, velikosrpskog koncepta od 1988. i rušenja pokrajinskih i republičkih političkih vodstava, bivši načelnik Generalštaba Jugoslavenske narodne armije, Branko Mamula jasno i eksplicitno navodi da se pred milionima Jugoslavena „demonstrira velikosrpski nacionalizam koji ruši sve pred sobom...Mnogi se otrežnjavaju i vide, da iz antibirokratske revolucije ili kako su je realizatori sami sebi preveli i željeli vidjeti reformi srpskog i jugoslavenskog društva izrasta nacionalistički pokret koji potresa Jugoslaviju i dovodi u pitanje njezin daljnji opstanak...Nacionalistički sukob je politički pripremljen i bilo je samo pitanje vremena i odabranog povoda da se povuče obarač i započne međunacionalni rat.“¹⁵³ Da će doći do sukoba uzrokovanog nacionalizmom i da svako rješenje koje nije u interesu srpskog političkog vodstva u provedbi Memoranduma SANU-a jasno i decidirano sam Milošević potkrjepljuje izjavom; „Moram odmah da kažem, da ako bi Jugoslavija bila zamišljena kao zajednica u kojoj je Srbija podijeljena na tri dela i na kolenima, onda bi Srbija bila protiv takve zajednice, protiv takve Jugoslavije.“¹⁵⁴ Ovakvo mišljenje dionika povijesnih zbivanja u vojno-političkom životu bivše Jugoslavije potkrjepljuje našu tezu da je nacionalizam definitivno jedan od uzroka raspada bivše Jugoslavije.

Sama pojava nacionalizma u SFR Jugoslaviji pratila je pojava želje za tuđim teritorijem i svojatanja prava pojedinog naroda koja mu ne pripadaju. Retorika je bila ciljana da se granice Srbije moraju prekrajati, jer nisu u skladu sa srpskim etničkim područjem, čime se opetovano vraćamo na sam Memorandum SANU, koji je bio temelj takve retorike. Potrebe za prekrajanjem

¹⁵¹ Zimmerman, op. cit., str. 37.

¹⁵² Ibidem.

¹⁵³ Mamula, op. cit., str. 120., 121.

¹⁵⁴ Milošević, op. cit., str. 330.

republičkih granica iz Ustava SFR Jugoslavije iz 1974.¹⁵⁵ počele su se javno iznositi s tezom da svi pripadnici istog naroda žive u jednoj državi. Kako je Memorandum svojim sadržajem bio poziv za ujedinjenje svih Srba koji žive na prostoru Jugoslavije i kako je isti dovođio u pitanje granice među federalnim jedinicama bivše Jugoslavije, analogno takvim nacionalnim težnjama i nacionalističkim porivima vidimo da je kasnija implementacija Memoranduma u sebi inkorporirala povredu međunarodnog prava i samog načela *uti possidetis iuris*, a zahtjeve da svi Srbi žive u jednoj državi bi mogli podvući pod povijesnu zbilju nacističke Njemačke o povezivosti krvi i tla.¹⁵⁶

Val buđenja nacionalnih interesa pojedinih naroda počeo se paralelno buditi i u drugim dijelovima jugoslavenske federacije pored Srbije i Kosova sredinom 80-ih godina. Kako se u Istočnoj Europi sredinom 80-ih godina počinju javljati prvi znakovi demokratskih trendova u vidu političkog izražavanja putem medija, u Sloveniji kao najrazvijenijoj jugoslavenskoj federalnoj jedinici prvi znakovi buđenja demokracije poistovjećuju se s buđenjem nacionalne svijesti o svrsishodnosti ostanka u dotadašnjoj federaciji. Kao svojevrsni odgovor na srpski nacionalni program izražen kroz Memorandum, Slovenska intelektualna scena u veljači 1987. godine u časopisu „Nova revija“ objavila je „slovenski nacionalni program.“¹⁵⁷ Slovenski nacionalni program uključivao je prosvjed zbog drugorazrednog položaja slovenskog jezika u Jugoslaviji, kao i poticanje javnog mijenja u proces nezavisnosti Slovenije. Autori takvog programa nisu krili da je tema programa slovenski, a ne jugoslavenski nacionalni program. Iako navedeni program nije bio nacionalistički s ciljem prisvajanja tuđih teritorija, ipak objavom programa autori su htjeli Slovencima dokazati da je „nezavisnost u njihovom interesu i da isti mora biti prioritet u odnosu na socijalizam i na Jugoslaviju.“¹⁵⁸ Da je val nacionalističke retorike zahvatio cjelokupni prostor jugoslavenske federacije može se vidjeti i na primjeru donošenja amandmana na Ustav SR Makedonije, gdje je makedonska Skupština 17. svibnja 1989. godine prihvatila amandman kojim je bio preformuliran članak 1. Ustava. Njime je Makedonija

¹⁵⁵ Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije od 21. veljače 1974., Službeni list SFRJ, broj, 9/74.

¹⁵⁶ „Konceptija krvi i tla“ označuje one karakteristike jedne nacije po kojima je ona duboko fundirana u vlastito tlo, odgovarajući prirodni i kulturni pejzaž, uz koji je vezana i odgovarajuća tradicija“, o tome više, vidi, Pavić, Radovan: Hitlerove geopolitička koncepcija 1922-1939-1943., *Politička misao*, Vol. XXII/1985/No. 1-2, str. 87.

¹⁵⁷ Prema mišljenju Dejana Jovića „slovenski nacionalni program“ nije alternativa srpskom Memorandumu, te svoj zaključak potkrjepljuje činjenicom da se „slovenski nacionalni program“ počeo pisati od sredine 1985. godine, znači paralelno s Memorandumom. O tome više, vidi, Jović, Dejan, op. cit., str. 432., bilješka 14.

¹⁵⁸ Ibidem, str., 434.

proglašenja nacionalnom državom makedonskog naroda bez spominjanja albanske i turske nacionalnih skupina.¹⁵⁹

Da se s nacionalizmom kao tvorevinom srpske političke i intelektualne elite koristilo za ostvarivanje ciljeva i određenih grupacija osim putem „mitinga istine, dešavanja naroda i antibirokracijske revolucije“ vidimo i kroz infiltraciju nacionalizma na način da su nacionalisti „upotrijebili“ kako navodi Mamula Jugoslavensku narodnu armiju na nedozvoljen način.¹⁶⁰ Mamula upravo primjećuje utjecaj nacionalizma i njegovog utjecaja na najviše rukovodstvo koje gubi hrabrost i vjeru u njene mogućnosti da samostalno istupi, a ujedno primjećuje da se uznemiravaju „starješine“ drugih nacionalnosti koji gube ugled i moć vladanja velikim armijskim mehanizmom.¹⁶¹ Iako Mamula ne navodi decidirano da se radi o srpskom nacionalizmu koji je „iskoristio“ Jugoslavensku narodnu armiju“, Davor Domazet Lošo iznosi jasne činjenice koje govore da se srpski nacionalizam i sama implementacija Memoranduma Srpske akademije nauka i umetnosti indirektno implementiralo i kroz odraz strukture časničkog zbora Jugoslavenske narodne armije.¹⁶²

Da je nacionalističko djelovanje posljedica političkog djelovanja vladajuće partijske nomenklature i tihe sprege sa vjerskim institucijama i pojedinim intelektualnim krugovima jasno se moglo vidjeti u nadolazećim događanjima s kraja 80-ih godina. Možda ne direktno, ali indirektno propagiranje nacionalističke retorike i predlaganje novih ustavnih rješenja poglavito za SR Srbiju, odrazilo se i na događaje poput štrajka albanskih rudara iz Starog trga na Kosovu koji je počeo 21. veljače 1989. i reakcija na to uvođenjem izvanrednog stanja od strane Predsjedništva SFRJ na Kosovu. Potpora srpskoj političkoj eliti i njenoj politici sada se putem

¹⁵⁹ Ramet, *Tri Jugoslavije; izgradnja države i izazov legitimacije, 1918.-2005.*, op. cit., str. 452. „Iako je donijela amandmane na vlastiti ustav, CK SKM na sjednici održanoj 2. listopada 1989. godine iznosi da „nacionalizam i šovinizam raspiruju se i u kulturi i kada smo mislili da je završeno sa starim avetima one se ponovno javljaju na našem horizontu bez energičnog suproavljanja najodgovornijih, ali i intelektualaca. Jedan nacionalizam u jednoj sredini napada se drugim iz druge i svaki posebno, i svi zajedno uništavaju kulturu i kulturnu komunikaciju“. Izvor: „Aveti nacionalizma“, dnevni tisak „Večernji list“, 3. listopada 1989., str. 5.

¹⁶⁰ Upravo Mamula povlači paralelu između Jugoslavenske narodne armije i nacionalista koji su istu upotrijebili za realizaciju svojih političkih programa i na način kako su Rusi učinili u svim povijesnim zbivanjima. Mamula navodi da se „nacionalna društva moraju prethodno transformirati i odrediti. Do tada, i bez tih odrednica, vojske su vrlo ranjive, nesigurne u iskušenjima, bez jasnih ciljeva i čvrstih motiva za koje se treba žrtvovati i poginuti. Ne treba očekivati da će vojska samim tim što je profesionalna lako izvršavati složene zadatke.“ Mamula, op. cit., str., 144.

¹⁶¹ Ibidem, str. 121.

¹⁶² Davor Domazet Lošo navodi da je JNA imala sva obilježja vojske tipa ideološke jednakosti, te da se preoblikovanje u srpsku imperijalnu silu odvijalo dugotrajno i sustavno i to; na polju jezika, nacionalnog sastava i upravnog, zapovjednog časničkog zbora i ratnog umijeća. Najveći nesklad od 1986. do 1990. nakon Memoranduma SANU i preustroja Oružanih snaga SFRJ Davorin Domazet Lošo primjećuje u časničkom zboru gdje udio Srba prelazi 70%. O tome više vidi, Domazet, Davor Lošo: *Hrvatska i veliko ratište, Međunarodne igre na prostoru zvanom bivša Jugoslavija*, Udruga Sv. Jurja, Zagreb, 2002., str. 42.-44.

„mitinga istine“ daje podrška i iz onih dijelova bivše Jugoslavije gdje je nastanjeno srpsko stanovništvo, te se kao reakcija i senzibiliziranje sa Srbima sa Kosova dešava događanje naroda 28. veljače 1989. u Kninu, a zatim po mjestima u Bosni i Hercegovini gdje je također većinsko srpsko stanovništvo.¹⁶³ Da se nacionalizam definitivno shvaća ozbiljno kao sredstvo za ispravljanje tzv. povijesnih činjenica i nepravdi jasno se može vidjeti i kroz djelovanje Udruženja književnika Srbije koje je na izvanrednoj skupštini 4. ožujka 1989. godine ponovno uvodi terminologiju srpske krvi i Kosova, kao i spominjanje zapadnih granica Srbije.¹⁶⁴

Daljnji potezi srpskog političkog vodstva politički su djelovali samo u jednom smjeru, a to je definitivno bila implementacija Memoranduma SANU, te nam jasan dokaz u prilog toj tvrdnji ide i činjenica da je Skupština SR Srbije 28. ožujka 1989. godine proglasila amandmane na Ustav SR Srbije čime su ukinuti konstitutivni statusi pokrajina u jugoslavenskoj federaciji Vojvodini i Kosovu i Metohiji, a što je bio prvi korak implementacije Memoranduma.¹⁶⁵ Takvim potezom jasno se vidjelo u kojem smjeru političko rukovodstvo SR Srbije djeluje i koji je cilj takvog djelovanja. Ekonomsko stanje i općedruštveno nezadovoljstvo u Srbiji i na Kosovu, bili su dovoljni razlozi da se u tu svrhu nacionalizam pokrene i uporabi kao mehanizam da se dođe na vlasti i na takvoj vlasti održi.¹⁶⁶

Sveopće stanje u društvu, kao i ispunjavanje nacionalističkih i političkih ciljeva nacionalizam se putem medija javno koristio kao produžena ruka politike i sredstvo za obračun sa neistomišljenicima. Moć medija u jugoslavenskoj federaciji i njihovu zlouporabu primjećuje i sam veleposlanik Sjedinjenih Američkih Država u bivšoj Jugoslaviji, Warren Zimmerman koji navodi da je „zahvaljujući nacionalističkim medijskim impresarijima u Srbiji i Hrvatskoj, etnička nesnošljivost postala svakodnevnica. Vijesti, novinske senzacije pa čak i crtani filmovi rađeni su

¹⁶³ Glaurdić, op. cit., str., 46.

Da su „mitinzi istine“ nedvojbeno sredstvo za širenje mržnje i nacionalizma primjećuje i dr. Ivan Cvitanović, sekretar Predsjedništva CK SK BiH koji navodi „Nacionalistička lavina koja se sa strane spustila u Bosnu i Hercegovinu dovela je do pogoršanja međunacionalnih odnosa i do vidljivih obrisa nacionalne homogenizacije. U BiH se danas preko crkvenih manifestacija nastoji postići ciljevi koji su pretvoreni u mitinge. Svjedoci smo sve češćih zloupotreba vjerskih skupova i njihove politizacije. Izvor: dnevni tisak, „Večernji list“ pod naslovom „Igre oko BiH“, 18. listopada 1989., str. 4.

¹⁶⁴ Da je posrijedi politika prekrajanja granica i korištenja naroda od strane političkog rukovodstva SR Srbije primjećuje i sam Stanko Stojčević bivši predsjednik CK SKH koji u svom intervjuu danom u dnevnom tisku „Večernji list“, pod naslovom „Nema pogađanja i odstupanja“ navodi; „Velikosrpski nacionalizam u namjeri prekrajanja SFR Jugoslavije poseže starom taktikom, po kojoj srpski narod u Hrvatskoj treba biti moneta za potkusurivanje u sukobima i nagodbama hrvatskog i srpskog nacionalizma“. Izvor: dnevni tisak „Večernji list“, 24. rujna 1989. godine, str. 4.

¹⁶⁵ Bilić, Ivan: Kronologija raspada SFRJ i stvaranje Republike Hrvatske 15. siječnja 1992., *National security and the future* 1-2(6) 2005., str. 79.

¹⁶⁶ Pogledati i sam naslov „Memorandum na djelu“, objavljeno u dnevnom tisku „Večernji list“ od 4. rujna 1989., str. 2.

s namjerom da ocrne druge etničke skupine.”¹⁶⁷ Da su mediji bili ključni za fragmentaciju jugoslavenske federacije zaključuje u svom radu i Sabrina P. Ramet koja navodi: „Sve veće fragmentiranje države odrazilo se na podjelu tiska po republikama, što je bio jedan u nizu čimbenika guranja zemlje prema raspadu.“¹⁶⁸ Da je utjecaj medija kao sredstva za ostvarivanje određenih političkih ciljeva imalo dalekosežne posljedice za daljnje događaje koji će uslijediti u bivšoj Jugoslaviji možemo vidjeti i na primjeru suđenja Slobodanu Miloševiću pred Međunarodnim kaznenim sudom za područje bivše Jugoslavije, gdje je na zahtjev Tužiteljstva Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju, izvještaj o medijima u bivšoj Jugoslaviji sastavio Renaud de La Brosse, redoviti profesor na Sveučilištu Reims Champagne-Ardenne (Francuska). U svom Izvješću nazvanom „Politička propaganda i projekt - Svi Srbi u jednoj državi: posljedice instrumentalizacije medijaza ultranacionalističke svrhe“ Renaud de La Brosse navodi: „Iz brojnih izveštaja, studija, članaka i svedočanstava proizlazi da je zajednička crta nacionalnih političkih programa u bivšoj Jugoslaviji prisutnih od kraja osamdesetih godina pa do prvih godina trećeg milenijuma to što su ih podržavali i omogućili mediji koji su postali najverniji službenici nacionalističkih stranaka na vlasti u pojedinim republikama.....U Srbiji, Slobodan Milošević je svesno koristio i kontrolisao medije za nametanje lajtmotiva nacionalističke propagande kako bi u očima građana opravdao stvaranje države unutar čijih bi granica živeli svi Srbi, ali i ojačao sopstvenu vlast“.¹⁶⁹

Na kraju ovog dijela rada jasno možemo reći da je sublimacija nacionalizma s iskrivljenim povijesnim činjenicama i korištenja sveopćeg političkog/ekonomskog i društvenog stanja u bivšoj Jugoslaviji bilo najlakše sredstvo za rješavanje političkih i društvenih problema, kao i samo sredstvo za dolazak na vlast. U prilog naznačenoj tezi mogli bismo reći da upućuje i sami naslovi dnevnog tiska, poput „*Nacionalizam kao joker*“¹⁷⁰, koji jednim naslovom ili rečenicom upravo potvrđuju izneseno. U tom kontekstu vremena kad je utjecaj Partije slabio¹⁷¹,

¹⁶⁷ Zimmerman, op. cit., str. 144.

¹⁶⁸ Sabrina P. Ramet u svom radu jasno povlači paralele između medija i raspada SFRJ. Ona u svojim istraživanjima zaključuje da je svaki narod „vjerovao“ određenim medijima u bivšoj Jugoslaviji, a što je upravo i dovelo do izbijanja međuetničkog sukoba. Najočitiiji primjer i dokaz takvom zaključku Sabrina P. Ramet navodi Bosnu i Hercegovinu, gdje navodi kako su sve veće razlike u mišljenjima određenih medija ubrzo odrazile na sve veće razlike u gledištima triju velikih nacionalnih grupa. O tom više, vidi, Ramet, Balkanski babilon, op. cit., str. 63.-64.

¹⁶⁹ O utjecaju samih medija na politička zbivanja u procesu raspada bivše Jugoslavije, vidi na službenoj mrežnoj stranici Međunarodnog suda za ratne zločine počinjene na prostoru bivše Jugoslavije, http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/prosexp/bcs/rep-srb-b.htm/01.06.2017.

¹⁷⁰ Dnevni tisak, „Večernji list“, 1. kolovoza 1989., str. 4.-5.

¹⁷¹ Da je utjecaj Partije iliti samog Saveza komunista Jugoslavije slabio i zbog rastućeg nacionalizma unutar iste Partije jasno se da vidjeti u novinskim izvješćima nakon drugog dana rada 25. Sjednice Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije, gdje je pod naslovom „Svi trebamo Jugoslaviju“ iznesen stav sa iste Sjednice

ne samo u bivšoj Jugoslaviji, već i u zemljama Srednje i Istočne Europe, a jačao utjecaj novih snaga koje su koristile upravo takvu poziciju Partije u društvu i državi, nacionalizam se najlakše putem medija ili kroz programe određenih intelektualnih skupina pokazao jasnim oruđem upravljanjem, vođenjem ili manipuliranjem masa.¹⁷²

Kao i u ranijim povijesnim zbivanjima (Njemačka iz 30-ih godina prošloga stoljeća, op. a.) iskorištavanje nepovoljnog ekonomskog, političkog i društvenog stanja rješavalo se utjecajem i jačanjem nacionalističke retorike gdje se opetovano poseže za retorikom povezivosti krvi i tla (parole srpski nacionalisti; „gdje god je koji grob umrlog Srbina tu je i Srbija“). Takva retorika nudila se kao rješenje svih problema za pojedine narode (mislimo na srpski narod), a čime je pokrenuta lavina daljnjih nacionalističkih, a i separatističkih događanja, a što će u konačnici dovesti do požara nacionalizma koji će među ostalim uzrocima glavninom utjecati na fragmentaciju jugoslavenskog nacionalnog prostora, prvih oružanih sukoba i samih ratova.

III.5. Raspad Saveza komunista Jugoslavije - geopolitičke i političke okolnosti u Europi s kraja 80-ih i početka 90-ih godina 20. stoljeća - utjecaj istih na razvoj događaja u bivšoj Jugoslaviji

III.5.1. Raspad Saveza komunista Jugoslavije

Sam raspad Saveza komunista Jugoslavije možemo gledati u kontekstu vremena 80-ih godina 20. stoljeća, jer je naznačeni proces započeo paralelno s općedruštvenom i ekonomskom krizom nakon Titove smrti. Definitivno političko odumiranje na političkoj sceni kao glavnog čimbenika opstojnosti jedinstvene jugoslavenske federacije, Savez komunista je imao na XIV. Kongresu Saveza komunista Jugoslavije u siječnju 1990. godine. Raspad Saveza komunista

Dušana Dragosavca, a koje je prenio dnevni tisak „Večernji list“; „Ne možemo zatvoriti oči da Savez komunista gubi socijalističke i humane oslobodilačke attribute jer sada zavađa naše narode i narodnosti. Odnosi između Srba i Hrvata su odavno dramatični. Sve dramatičniji su odnosi između Srba i Slovenaca“. Izvor; dnevni tisak „Večernji list“, 1. kolovoza 1989. „Prevladati međunacionalne odnose – Svi trebamo Jugoslaviju“, str. 2.3.

¹⁷² Da bi se nacionalizam kao oruđe prospješio i predimenzionirao u svrhu ostvarivanja određenih ciljeva, jasno se može vidjeti i iz činjenice korištenja različitih metoda kojima će se isto prospješiti, makar i korištenjem unutarnje špijunaže od strane srpskog SDB-a u Bosni i Hercegovini. O samoj aferi i „upada“ srbijanskog SDB-a u prostor tadašnje SR BiH u tisku je pisano poput „Unutrašnja špijunaža – Slučaj neovlaštenog djelovanja Službe državne sigurnosti Srbije svjedoči o još jednom pokušaju da se preko navodne ugroženosti Srba u SR BiH ta Republika politički destabilizira.....SDB Srbije dozvolila je sebi toliku slobodu ne samo da se bavi onim što joj nije posao i gdje joj nije mjesto, nego se upustila i u dalekosežne ocjene za koje nije ponudila nikakve argumente. Ovdje bismo nešto više progovorili o stalnim insinucijama koje se plasiraju iz SR Srbije, a po kojim je stupanj ugroženosti Srba u SR Bosni i Hercegovini dosegao kulminacionu točku“. Izvor, dnevni tisak „Slobodna dalmacija“ pod naslovom „Unutrašnja špijunaža“, prenio „Večernji list“, 23. listopada 1989., str. 5.

Jugoslavije kao ključnog elementa opstojnosti jedinstva jugoslavenske politike i same federacije moramo sagledati i povezivati također u kontekstu povijesnih i društvenih promjena u Europi u trenutcima slabljenja Istočnog bloka i samog njegovog nestanka. Upravo kauzalna povezanost općedruštvenog stanja u bivšoj Jugoslaviji od sredine 80-ih godina kao i utjecaj političkih i društvenih promjena u zemljama Istočnog bloka u naznačenom vremenu, imat će odlučujuće utjecaje na opstojnost Saveza komunista Jugoslavije. Kraha političkog djelovanja i opstojnosti Saveza komunista Jugoslavije pokazao je u kojem smjeru idu sva daljnja politička djelovanja političkih vodstava bivših jugoslavenskih federalnih jedinica. Razjedinjenost Saveza komunista Jugoslavije jasno se odražavalo na razjedinjenost politika i razjedinjenost u viđenju opstojnosti Jugoslavije u dotadašnjem obliku. Stoga, u ovom dijelu rada analizirat ćemo pojedinačne politike i viđenja od strane republičkih vodstava dijametralno suprotnih rješenja oko budućnosti jugoslavenske federacije kao takvih prije i tijekom njenog raspada 1990. godine na XIV. Kongresu Saveza komunista Jugoslavije.

Kako su se prvi znaci pojave krize počeli javljati s početka 80-ih godina, te kako je ista sve više odmicala prema kraju desetljeća, jugoslavenska federacija suočavala se vrhuncem krize koje se manifestirala od pojave „antibirokratske revolucije“ i održavanja „dešavanja naroda“, uvođenja izvanrednog stanja na Kosovu do pojave uvođenja 1989. godine trgovinskog embarga među republikama jugoslavenske federacije. Osamostaljivanje republika u vođenju ekonomske i unutarnje politike, a što je započeto već krajem 60-ih, te „legalizirano“ Ustavom iz 1974.¹⁷³, jasno će se nakon Titove smrti takav decentralizirani sustav funkcioniranja Federacije i Saveza komunista pokazati neučinkovitim. Do Titove smrti jedinstvo političkih tijela vlasti kao i samog Saveza komunista jedino je Tito mogao svojim autoritetom očuvati i unositi potrebiti naizgled konsenzus među republičkim organizacijama Komunističke partije. Bez obzira na formalne propise u slučaju izbijanja krize među članovima i samom Partijom, Tito je svojim autoritetom i uspostavljanjem ravnoteže uspijevaio postići potrebiti konsenzus i osiguravao ravnotežu u funkcioniranju i prividu jedinstva Saveza Komunista.

Kako je komunistička partija imala institucionalnu poziciju u cijelom političkom sustavu bivše Jugoslavije od kraja II. svjetskog rata, i kako je mali broj institucija u Jugoslaviji održavao „privid saveznog jedinstva ili opredjeljenja za zajedničke ciljeve jugoslavenskih

¹⁷³ Upravo kao faktor destabilizacije i legalizacije razbijanja bivše Jugoslavije vidi u Ustavu iz 1974. Takvu činjenicu primjećuje i Veljko Kadijević, koji navodi da je „Ustav 1974. godine predstavljao ustavno-pravni osnov čija dosledna primena neminovno i zakonito vodi zemlju u raspad“. Kadijević, Veljko: *Protiv udar, moje viđenje raspada Jugoslavije*, Filip Višnjić, Beograd, 2010., str. 66.

naroda“¹⁷⁴, kao ključni mehanizam održavanja takvog jedinstva nestajao je postepeno tijekom 80-ih godina prošloga stoljeća. Prijepori među Savezom komunista Jugoslavije su se nakon Titove smrti uslijed sveopće gospodarske i političke krize vodili oko reforme političkog sustava zemlje. Kako primjećuje u svom radu Pauković u Jugoslaviji su se u svezi budućeg političkog uređenja pojavila/oblikovala dva politička bloka; reformatori koji su smatrali da je nužno promijeniti politički sustav utemeljen na Ustavu iz 1974., te ustavobranitelji koji su smatrali da se izlazak iz krize i iznalaženje rješenja treba postići u sklopu postojećeg Ustava.¹⁷⁵ U skupinu reformatora i zagovornika promjene Ustava bila je Srbija koja se zalagala za jaču centralizaciju, uvećanje ovlasti Federaciji i samu promjenu Ustava iz 1974., čime opet dolazimo do povezivanja takve politike s objavljenim Memorandumom SANU i daljnjih događanja na disoluciji Federacije.¹⁷⁶ U skupinu obrane Ustava iz 1974. i decentralizacije dosadašnjeg političkog sustava stale su one republike (Hrvatska i Slovenija) i autonomne pokrajine koje su tim Ustavom dobile statute konstitutivnih dijelova jugoslavenske federacije.

Definitivni prijevor između federalnih jedinica, a poglavito između Srbije i Slovenije, a samim time i republičkim vodstvima Komunističke partije vodio se oko ustroja zemlje konstituiranog Ustavom iz 1974. Činjenicu prijepora oko ustroja zemlje zapaža i sam Bilandžić koji navodi: „Početkom 1980-ih godina Jugoslavija je zapala u totalnu društvenu krizu, kojoj se nije vidio kraj, a uzroke takve krize političko rukovodstvo Srbije procijenilo da je uzrok ukupne krize u tome što su republike razbile jedinstvenu jugoslavensku državu, te da je zato jedini i pravi put jačanja autoriteta i moći saveznog političkog, državnog, upravnog centra, što podrazumijeva ograničavanje suverenosti republika.“¹⁷⁷ Viđenje dijametralno suprotnih koncepata uređenja jugoslavenske federacije od strane Slovenije i Hrvatske u odnosu na Srbiju, a pritom imajući u vidu da je nacionalizam kao proces obuhvatio i Saveza komunista koji je postao socijalno i interesno duboko podijeljen, stoga jasno možemo vidjeti sad s vremenske distance da su sve takve činjenice vodile prema kraju opstojnosti avnojske Jugoslavije i samog Saveza komunista Jugoslavije.

¹⁷⁴ Glaurdić, op. cit., str. 65.

¹⁷⁵ Pauković, Davor: Posljednji kongres Saveza komunista Jugoslavije: uzroci, tijek i posljedice raspada, *Suvremene teme*, Centar za politološka istraživanja, 2008., God. 1., br. 1., str. 21.

¹⁷⁶ Upravo o činjenici da je promjena Ustava SFRJ ključni element prijepora između republika bivše Jugoslavije primjećuje i Borislav Jović u svojoj knjizi, te isti navodi da je „promena Ustava Jugoslavije po našoj proceni je fundamentalni uslov za povratak stabilnosti zemlje i izlaz iz krize. Slovenci, a izgleda i Hrvati, uporno izbegavaju da se s tim suoče, jer im to ne ide u prilog; oni smatraju da Jugoslaviju ne treba jačati na račun republika, a svim je jasno da ovako ne može da funkcioniše“. Jović, Borislav: *Posljednji dan SFRJ*, Drugo izdanje, Prizma, Kragujevac, 1996., str. 25.

¹⁷⁷ Bilandžić, Dušan: Državna kriza Jugoslavije, *Politička misao*, Vol XXVIII (1991.), br. 2., str. 54.

U vremenu „antibirokratske revolucije“, duboke ekonomske krize i pojave nacionalizma, buđenje nacionalne svijesti u Srbiji i pojave „Nebeske Srbije“, te ukidanje autonomnih pokrajina mimo saveznog ustava, tako je i buđenje slovenske nacionalne svijesti putem „slovenskog nacionalnog programa“¹⁷⁸ i donošenja amandmana na slovenski ustav¹⁷⁹ 1989. godine bio paralelni čin koji je definitivno ukazao na nepremostive podjele u vladajućoj partiji i samom jugoslavenskom društvu.¹⁸⁰ O alarmantnosti stanja u bivšoj Jugoslaviji, kao i o tome da postoje duboke podjele u zemlji možda nam dovoljno govori i činjenica da je tada slovenski predsjednik SK Milan Kučan upozorio da je Jugoslavija na rubu građanskog rata.¹⁸¹ Podjele republičkih vodstava i republičkih organizacija Saveza komunista u viđenju budućeg ustrojstva jugoslavenske federacije zamjećuje i sam vrh Jugoslavenske narodne armije, te stoga Mamula navodi nakon održane 17. Sjednice CK SKJ sljedeće: „nama u JNA samo je načelno poznata Šušteršičeva zamisao da unutar SKJ ne mogu postojati dva izrazito suprotstavljena stanovišta – Srbije i Slovenije....Poraz na 17. Sjednici CK bio je i konačan poraz progresivnih ideja i snaga u SKJ. Nacionalističke i rušilačke snage bile su ohrabrene u čitavom jugoslavenskom društvu.“¹⁸² Definitivni sukob dviju vizija, dviju koncepcija uređenja i budućnosti Jugoslavije, one srbijanske vizije s jakom Federacijom i centraliziranom zemljom kako bi se smanjio utjecaj i ovlasti Savezu komunista u drugim republikama i slovenske vizije decentralizirane zajednice država s demokratskim pluralizmom i jačim povezivanjem sa Zapadom desit će se na XIV Izvanrednom Kongresu SKJ od 20. do 22. siječnja 1990. godine.

Sagledavajući okolnosti trenutka održavanja Izvanrednog Kongresa Saveza komunista Jugoslavije i same činjenice da je pao Berlinski zid i da su svi događaji rapidno utjecali na sve komunističke partije u Istočnoj Europi¹⁸³, jasno možemo razlučiti da su takvi utjecaji definitivno uvjetovali na stavove pojedinih republičkih rukovodstava i njihove ciljeve koje su željeli postići na Izvanrednom kongresu. Stavovi slovenskih komunista kretali su se prema uvođenju

¹⁷⁸ O „slovenskom nacionalnom programu“, vidi bilješku 102.

¹⁷⁹ O donošenju amandmana na slovenski ustav i u hrvatskim medijima se navodilo, tako dnevni tisak „Večernji list“ od 31. kolovoza 1989., na stranici 2. pod naslovom „Širi republički ustav“, navodi: „U radnoj verziji amandmana još se na dva mjesta predviđa zaštita republičkog suvereniteta ako bi on bio kršen odlukama organa federacije. Slovenija će tako u rujnu najvjerojatnije olabaviti veze s federacijom i pokušati djelomično u praksi zaživjeti asimetričnu federaciju“.

¹⁸⁰ Da su nepremostive podjele u vladajućoj Partiji, a poglavito između slovenskih i srpskih komunista, kao i da postoje različita viđenja budućnosti jugoslavenske federacije vidljivo je iz amandmana na slovenski Ustav. Upravo braneći amandmane kao odgovor na sveukupnu politiku Srbije i centralnih organa, Ribičić napominje da „usvojeni amandmani ne mijenjaju ustavno uređenje ali sprečavaju centralizaciju“. Za tekst, vidi, „Slovenija nije Kosovo“, dnevni tisak „Večernji list“, 3. listopada 1989., str. 5.

¹⁸¹ Ramet, *Tri Jugoslavije, izgradnja države i izazov legitimacije, 1918.-2005.*, op. cit., str. 457.

¹⁸² Mamula, op. cit., str. 165, 166.

¹⁸³ Woodward, op. cit., str. 114.

pluralizma i reforme Federacije, kao napuštanje demokratskog centralizma s organiziranjem Saveza komunista Jugoslavije kao saveza samostalnih republičkih saveza.¹⁸⁴ Pitanje unutarnjeg ustrojstva bivše Jugoslavije, slovenski komunisti vidjeli su u smislu asimetrične federacije¹⁸⁵ što je dijametralno suprotno viđenje koncepta iznalaženja rješenja za izlazak iz krize od srpskog federalizma i srpskih stavova koji su se čvrsto zalagali nakon ujedinjenja autonomnih pokrajina za federativnu Jugoslaviju u kojoj „niti jedna Republika ne može imati pravo da bude u federaciji onoliko koliko joj to odgovara“.¹⁸⁶

Glede budućnosti same Partije, stav srbijanskog komunističkog rukovodstva bio je usmjeren ka jedinstvu Saveza komunista Jugoslavije, te je naglašeno opredjeljenje za načelo demokratskog centralizma kao modela funkcioniranja SKJ-a (jedan čovjek jedan glas)¹⁸⁷ kao osnovnog oblika funkcioniranja SKJ¹⁸⁸, odnosno viđenje SKJ-u kao centraliziranoj organizaciji i povratak na lenjinističku praksu demokratskoga partijskog centralizma.¹⁸⁹ Iako se vidjelo da komunistička partija u dijelu Europe koja je bila pod Sovjetskim interesnom sferom gubi ubrzano vlast pod novonastalim političkim okolnostima, srbijansko komunističko rukovodstvo nije vidjelo budućnost srpskog političkog života u pluralizmu i višestranačju iz čistog nacionalističkog stava i bojazni da bi time od strane albanske nacionalne manjine i njihove političke stranke izgubili Kosovo.¹⁹⁰

Ako smo do 1989. godine imali dvije različite koncepcije viđenja budućnosti jugoslavenske federacije i dva viđenja uloge Komunističke partije Jugoslavije u jugoslavenskom društvu (Srbija-Slovenija), program hrvatskih komunista nije nudio originalna rješenja ni liberalizacije društva ni preuređenja federacije.¹⁹¹ Razloge takvog političkog postupanja možemo

¹⁸⁴ Pauković, op. cit., str. 23.

¹⁸⁵ „Sukob dviju koncepcija“, objavljeno u dnevnom tisku „Večernji list“, 23. rujna 1989. godine, str. 3

¹⁸⁶ Časopis KPJ, *Komunist*, Beograd, 19. 01. 1990., str. 13.

¹⁸⁷ Da je namjera srbijanskog komunističkog rukovodstva i uvođenje načela „jedan čovjek jedan glas“ neprihvatljiv govori i sam Josip Vrhovec, bivši član Predsjedništva SFRJ koji navodi: „Teza jedan čovjek jedan glas je samo uljepšana priča kojom se treba prikriti težnja da se srpstvo (odnosno njezin vladajući sloj) učini glavnim konstitutivnim faktorom i okosnicom budućeg modernog federalizma, a ostale narode držat će se na okupu putem demokratskog centralizma i monolitnog jedinstva, a potom po logici stvari to bi vodilo ka žandarskom redu i miru“. Objavljeno u dnevnom tisku „Večernji list“, 14. listopada 1989., str. 8-9.

¹⁸⁸ Ibidem

¹⁸⁹ Tanner, Marcus: *Hrvatska-država stvorena u ratu, Hrvatska sveučilišna naklada*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1999., str. 256.

¹⁹⁰ O mogućnosti uvođenja višestranačja u Srbiji najzorniji je razgovor Borisava Jovića i Slobodana Miloševića od 13. listopada 1989. godine – „Sloba se slaže sa tom ocenom, ali iznosi elemente koji ga upućuju na opreznost. U Srbiji bi u tom slučaju došlo do formiranja albanske partije. Njih je skoro 2 miliona. Bilo kako da nazovu tu svoju partiju oni bi preuzeli vlast u svojim sredinama i mi bismo izgubili Kosovo. Dakle, to je državni razlog koji nam ne dozvoljava da idemo u Srbiji na višestranački sistem.“ Jović, Borisav, op. cit., str. 61.

¹⁹¹ Da kod hrvatskih komunista nisu postojala rješenja ni liberalizacije društva ni preuređenje federacije, Mirjana Cupek Hamill u svom radu, a citirajući Radelić Zdenka navodi da je razlog tome nakon „ušutkavanja poslije Hrvatskog proljeća 1971., hrvatske su komunističke elite trudile dokazati svoju pravovjernost i njihove političke

sagledati u činjenici nacionalne strukture hrvatskih komunista, kao i činjenici da je nakon „hrvatskog proljeća“, bilo kakvo nacionalno političko djelovanje bilo onemogućeno.¹⁹² Uslijed općedruštvenog stanja u zemlji i pojavi demokracije u zemljama bivšeg Istočnog bloka, kao i činjenice da je SKH „dramatično težio da nadoknadi propuštene prilike iza faze „hrvatske šutnje“¹⁹³, u prosincu 1989. godine Savez komunista Hrvatske na 11. Kongresu usvojio je završni dokument naziva *Osnovni pravci djelovanja SKH na reformi društva i SK* u kojem je jasno potvrdio inicijativu o provedbi slobodnih višestranačkih izbora, kao i za napuštanje demokratskog centralizma i uvođenje načela demokratskog jedinstva na sljedećem kongresu Saveza komunista Jugoslavije.¹⁹⁴ Da su hrvatske i slovenske političke ideje o ustrojstvu bivše Jugoslavije različite od stavova srpskih komunista, vidljivo je i iz tajnog sastanka slovenskog i hrvatskog političkog rukovodstva od 10. prosinca 1989. godine na kojem su zajednički poduprli internacionalizaciju krize u Jugoslaviji, kao i zajedničko viđenje buduće Jugoslavije kao saveza država koja bi kao konfederacija mogla ući u europske integracije.¹⁹⁵

Iz navedenih stavova republičkih vodstava Saveza komunista vidimo dijametralno suprotne stavove i političke ideje o samoj budućnosti Saveza komunista Jugoslavije, kao i budućeg uređenja jugoslavenske federacije. Sa takvim političkim programima i stavovima pripremljena je za XIV kongres SKJ deklaracija („Novi projekt za demokratski socijalizam i Jugoslaviju“) kao opći dokument koji bi trebao predstavljati kongresnu sintezu, ali biti i dopuna ostalim kongresnim dokumentima. Deklaracija je trebala biti prijelazni dokument dok se ne usvoji novi program Saveza komunista Jugoslavije, odnosno ona je kako navodi Pauković trebala premostiti razdoblje između postojećeg i budućeg Programa SKJ.¹⁹⁶

Na temelju različitog viđenja budućeg uređenja jugoslavenske federacije i samog Miloševićevog koncepta uspostave velikosrpske hegemonije nad čitavom federacijom, a zagovarajući centralističke ustavne promjene još od 1988. godine, značit će „konačni obračun

ideje nisu izlazile iz federalnog okvira za koji su tvrdile da mora počivati na avnojevim načelima, dakle jamčiti suverenitet republika i njihovu ravnopravnost u donošenju odluke na saveznoj razini“. O tome, više, vidi, Cupek Hamill, op. cit., str. 42.,43., a preuzeto od Radelić, Zdenko: *Hrvatska u Jugoslaviji. Od zajedništva do razlaza*, Školska knjiga, Zagreb, 2006., str. 590., 591.

¹⁹² Slovensko „Delo“, a koje prenosi hrvatski dnevni tisak „Večernji list“, 3. listopada 1989. godine, str. 24. pod naslovom „Hrvatska na slovenskom putu“ upravo detektira hrvatsku šutnju, te navodi“Među uzroke dosadašnje šutnje hrvatskog političkog vodstva može se ubrojiti činjenica da je u toj republici brojna srpska manjina... U Hrvatskoj štampi i srpsku manjinu označavaju kao „meki trbuh Hrvatske“, što dovoljno govori o ograničenom manevarskom prostoru hrvatske politike“.

¹⁹³ Bilandžić, Dušan: *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, 1999., str. 771.

¹⁹⁴ Pauković, op. cit., str. 23.

¹⁹⁵ Jović, Borisav, op. cit., str. 83.

¹⁹⁶ Više o samoj Deklaraciji „Novi projekt za demokratski socijalizam i Jugoslaviju“, vidi u Pauković, op. cit., str. 26.

Srbije i Slovenije“¹⁹⁷ na XIV Izvanrednom Kongresu Saveza komunista Jugoslavije koji se održavao od 20. do 22. siječnja 1990. godine. Kongres će definitivno reflektirati politike i težnje pojedinih republika i njihova viđenja buduće uloge Saveza komunista u vremenima sloma komunizma, demokratskih promjena u zemljama bivšeg Istočnog bloka i slabljenja utjecaja Sovjetskog Saveza. Paralelno s takvim promjenama i već raspisanim slobodnim izborima u SR Sloveniji i SR Hrvatskoj za proljeće 1990., srbijansko rukovodstvo Saveza komunista i njihovi saveznici odbijali su bit i oblik političkog pluralizma u obliku višestranačja, kao i potpunu neovisnost republičkih Saveza komunista.

Upravo prijašnje politike pojedinih političkih rukovodstava prenijele su se i na sam Kongres, te su sa istim stavovima i prijedlozima nastupila republička partijska rukovodstva. Sam Kongres definitivno će kanalizirati i polarizirati sve različitosti jugoslavenskog političkog korpusa. Kongres će dovesti do trenutka istine u kojem će se zaključiti da je odbijanje svih prijedloga od strane srpskog partijskog vodstva i njihovih saveznika na stavove slovenske delegacije (svih podnijetih amandmana na deklaraciju) koji uključuju političke promjene u duhu vremena u kojem se našla Europa, kao i prijedloge za većom decentralizacijom partije, povezivanje Jugoslavije s Europskom ekonomskom zajednicom, te prijedlog koji se odnosio na ljudska prava poput poziva na zabranu političkih procesa i mučenja,¹⁹⁸ značiti kraj prisustva slovenskog partijskog rukovodstva na samom Kongresu.

Napuštanje slovenskog partijskog rukovodstva Kongresa, a samim time i podrška od strane hrvatskog rukovodstva („establišment jednopartijskoga sustava“)¹⁹⁹ označit će kraj Kongresa i definitivni neuspjeh ideje i prikrivene želje kako će ipak Savez komunista Jugoslavije biti ta snaga koja bi mogla još održati jedinstvo svih tijela vlasti jugoslavenske federacije.²⁰⁰ Da je krah Saveza komunista Jugoslavije odlučujuća prevaga u budućim političkim i drugim događajima koji su uslijedili u fragmentaciji jugoslavenske federacije, slikovito navodi Zimmermann: „Savez komunista Jugoslavije postao je prva vodeća komunistička partija na svijetu koja je izvršila samoubojstvo. Desilo se to prigodom 14. Izvanrednog partijskog kongresa, održanom na inzistiranje triju glavnih stupova centralizma u Jugoslaviji – Srbije, Crne Gore i vojske. Oni su htjeli zaustaviti kretanje prema decentralizaciji koje se javilo u zemlji

¹⁹⁷ Silber, Laura, Little, Allan: *Smrt Jugoslavije*, Otokar Keršovani, Opatija, 1996., str. 68.

¹⁹⁸ Glaurdić, op. cit., str. 67.

¹⁹⁹ Da će napuštanjem slovenskih i hrvatskih delegata „establišment jednopartijskog sustava“ značiti najavu kraja Jugoslavije, vidi, Klemenčić, Matjaž: Tipologija oružanih sukoba na prostoru bivše Jugoslavije devedesetih godina 20. stoljeća, *Polemos*, 5, (2002), 1-2., str. 71.

²⁰⁰ Macdonald, Hugh: National separatisms and the disintegration of Yugoslavia, *Institut for forsvarsstudier, Norwegian Institute for Defence Studies*, IFS, Info, 6/1996., str. 9.

odmah nakon Titove smrti. Međutim, umjesto da ga zaustave, oni su ga samo ubrzali. Kao i obično, problem je započeo sa Slovenijom“.²⁰¹

Da će duboka podijeljenost jugoslavenskog političkog korpusa i samog Saveza komunista Jugoslavije uoči i tijekom samog Kongresa dovesti do konačnog sloma takve partije primjećuje i Mock koji navodi; „Otvoreni je sukob izbio na XIV., izvanrednom kongresu Saveza komunista Jugoslavije, održanom od 20. do 22. siječnja 1990. Rasprave i rezolucije su pokazale da se nužne reforme na saveznoj razini ne mogu ostvariti zbog posve oprečnih i međusobno nespojivih koncepcija. Slovenska je partija u većini prijedloga nadglasana, pa napušta kongres. Slijedi je hrvatska delegacija. Kongres odlaže, da se nikad ne bi nastavio. Time je Komunistička partija – koja u Titovoj Jugoslaviji nije bila samo čimbenik moći nego i integracije – faktički prestala postojati.“²⁰² Da odgovornost na raspad Saveza komunista Jugoslavije leži upravo na onoj politici koja je bila protiv promjena u jugoslavenskom društvu i koja nije htjela prihvatiti činjenice opće društvenih promjena u Europi, kao i činjenica da je raspad Saveza komunista Jugoslavije utjecao na daljnji tijek događaja Mamula jasno dokazuje svojim navodima; „Kongres i raspad Partije bila je gotova stvar. SKJ nije bio u stanju da se preustroji na vrijeme, a sada je propustio zadnju priliku. Organi države nisu bili sposobni djelovati bez Partije.“²⁰³

Iz ovog dijela rada jasno možemo vidjeti da je postojala duboka podijeljenost u Savezu komunista Jugoslavije koje se očigledno nije moglo premostiti. Upravo srbijansko političko rukovodstvo i njihovi saveznici nisu prepoznali trenutak vremena u kojem se našla Europa, kao i promjene koje su dovele do uspostave novih demokracija u zemljama bivšeg Istočnog bloka. Komunistička partija kao posljednji mehanizam održavanja integriranosti i privida jedinstva bivše Jugoslavije bila je odraz sveopćeg društveno-političkog stanja u kojem se našla bivša Jugoslavija od trenutka Titove smrti pa sve do posljednjeg Kongresa Saveza komunista Jugoslavije. Duboka podijeljenost partijskog i društvenog bića uzrokovana usponom i djelovanjem nacionalizma dovest će do fragmentacije same Partije i odrediti njenu daljnju budućnost, kao i budućnost jugoslavenske federacije. Navedenu činjenicu primjećuje i Hartmann koja piše: „Dva osnivačka načela Titova jugoslovenstva, komunizam i bratstvo među narodima, istovremeno su nestali....Ali nakon upravo odigrane drame na XIV. kongresu, jugoslavenski je

²⁰¹ Zimmermann kao posljednji veleposlanik SAD-a u SFR Jugoslaviji i kroničar ondašnjih događaja jasno ukazuje na činjenicu duboke podijeljenosti unutar Saveza komunista Jugoslavije, vidi više, Zimmermann, op. cit. str. 73.

²⁰² Mock primjećuje činjenicu da je komunistička partija bila faktor jedinstva i integracije različitih političkih ideja, te je samim time odavala privid sveukupnog jedinstva. Stoga je logično daljnje zaključivanje od istog autora da prekidom XIV. Izvanrednog kongresa Saveza komunista Jugoslavije i nikad ne nastavljenim kongresom, prestaje postojati jedinstvena komunistička partija Jugoslavije. Vidi, Mock, op. cit., str. 42., 43.

²⁰³ Mamula, op. cit., str. 170.

savez umro, a zajednički život nije više imao budućnosti. Savez komunista Jugoslavije se nije poskliznuo samo na srpsko-slovenskom rascjepu. U ogromnoj dvorani Sava-centra sukobila su se dva suprotna gledišta o budućnosti Jugoslavije. Tim je raskolom postao vidljivijim sukob koji je postojao između srpskog bloka, koji je namjeravao odlučivati o sudbini Federacije zahvaljujući svojoj brojčanoj nadmoći i uskoj vezi sa saveznom vojskom, i onih koji su zahtijevali demokratski dijalog o gospodarskoj i političkoj reformi neophodnoj za izlazak zemlje iz krize i komunizma.²⁰⁴

Na kraju ovog dijela rada, možemo zaključiti da je dugogodišnja podijeljenost jugoslavenskog političkog korpusa svoj vrhunac doživjela na Kongresu Saveza komunista Jugoslavije, a prekidom Kongresa prestao je postojati i sam Savez komunista Jugoslavije odnosno, Kongres je artikulirao sve podijeljenosti i različita viđenja budućnosti kako Partije, tako i same jugoslavenske federacije. Kako je bivša Jugoslavija do Kongresa bila „partijska država“, a što prema Čepulovoj definiciji pojma takve „partijske države“ značilo paralelizam stranačkih i državnih tijela (to jest stranačka struktura u osnovi slijedi strukturu državnih organa), gdje se odluke donose isključivo u partijskim tijelima, dok su državna tijela bila samo bespogovorni prijenosni mehanizmi koji su davali formu odlukama prethodno raspravljenima i donesenim u partijskim tijelima²⁰⁵, a Partija prema Jovićevom navodima bila „formulator njena identiteta, arbitar u sporovima između njenih republika i pokrajina, njen politički mehanizam i čuvar, ona je uvijek vjerovala da bez nje nema opstanka Jugoslavije“²⁰⁶, nestankom takve ideološke stranke nestao je čimbenik opstojnosti i jedinstva, a što znači i sama partijska država. Temeljem takvog definiranja „partijske države“ i partije, ako uzemo u činjenicu da je sama bivša država većim dijelom građena na komunističkoj i socijalističkoj ideologiji i Partiji kao temelju provedbe takve ideologije i odakle su sve „legitimne odluke donošane“, raspadom jedinstvene Partije nestala je i takva ideologija, ideologija koja je i držala Jugoslaviju u zajedništvu i samoj federaciji, odnosno odnosno prestala je postojati „partijska država“ koja je kao takva donosila sve odluke ključne odluke o funkcioniranju države kao takve.²⁰⁷

²⁰⁴ Hartmann, op. cit. str. 82.

²⁰⁵ O pojmu „Partijske države“, vidi više u Čepulo, Dalibor: *Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu: od srednjeg vijeka do suvremenog doba*, Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2012., str. 309. – 311.

²⁰⁶ Dejan Jović primjećuje činjenicu izjava bivših čelnika partijskih rukovodstava, kao i novonastalih političkih opozicija u Hrvatskoj i Sloveniji koji navode da „bez Partije nema Jugoslavije“, kao i izjava da je „14. Kongres ne samo zadnji kongres Partije, nego i kraj jugoslavenske države, kakva sada postoji“. Jović, Dejan, op. cit., str. 476., 477.

²⁰⁷ O samoj „legitimnosti“ odluka „partijske države“ usp. s Blažević, Robert: *Legitimnost političkih poredaka*, Politička kultura, Zagreb, 2010. str. 215. – 220.

Prekidom samog Kongresa i raskolom Saveza komunista Jugoslavije na dvije političke opcije nestali su navedeni ključni faktori koji su mogli održati opstojnost političkog jedinstva, a i samog funkcioniranja središnjih tijela federacije. Da će prekid i nenastavak rada Kongresa imati duboke posljedice na opstojnost Saveza komunista Jugoslavije, kao na samu jugoslavensku federaciju, znakovito je i viđenje Borisava Jovića koji je i naveo da je to „početak kraja bilo kakvog mogućnosti za sporazumijevanjem, pa i za funkcioniranjem Jugoslavije.“²⁰⁸ Raspad Saveza komunista Jugoslavije značit će i kraj političke snage i političkog utjecaja Partije na vođenje jedinstvene federacije. U daljnjem procesu disolucije jugoslavenske federacije političku ulogu u kreiranju i vođenju politika preuzeti će republička vodstva putem novoformiranih političkih stranaka, kao i novoformiranim strankama izizašlim iz dotadašnjih republičkih komunističkih partija.

III.5.2. Geopolitičke i političke okolnosti u Europi s kraja 80-ih i početka 90-ih godina 20. stoljeća – njihov utjecaj na razvoj događaja u bivšoj Jugoslaviji

Kako se jugoslavenska kriza s kraja 80-ih godina počela ubrzano disperzirati po cijelom teritoriju jugoslavenske federacije i počela pokazivati prave uzroke zbog kojih je ista i izbila, paralelno s jugoslavenskim događajima u zemljama Istočnog bloka u Europi počele dešavati političke i društvene promjene. Takve promjene će definitivno utjecati i biti jedan od čimbenika disolucije jugoslavenske federacije. Upravo stoga u ovom dijelu rada analizirat će se povezivost geopolitičkih i političkih okolnosti u Istočnoj i Srednjoj Europi s kraja 80-ih godina i početka 90-ih godina i kako su prvi znaci demokracije i pojave višestranačja u zemljama bivšeg Istočnog bloka utjecali na društvena i politička zbivanja u bivšoj Jugoslaviji. Također, smatramo da su upravo geopolitičke i političke okolnosti koje su dovele do političkih i društvenih promjena u zemljama Istočnog bloka, pojave prvih znakova demokracije i višestranačja samo slijed unutarnjeg slabljenja moći Sovjetskog Saveza i samim time „njegova“ utjecaja na cijeli Istočni blok.

Iako bivša Jugoslavija nije spadala u zemlje Istočnog bloka i Varšavskog ugovora, slabljenje ekonomske moći Sovjetskog Saveza i uslijed toga i postepenog odustajanja od interesnih i geopolitičkih utjecaja na zemlje Srednje i Istočne Europe nedvojbeno se val

²⁰⁸ Borisav Jović prekid Kongresa Saveza komunista Jugoslavije vidi i kao opasnost od napuštanja slovenskih političara i iz saveznih tijela vlasti i samim time mogućnost nastupanja odcjepljenja Slovenije, te upravo i stoga daje na važnosti samom događaju prekida XIV. Kongresa Saveza komunista Jugoslavije. O tome vidi, Jović, Borisav, op. cit., str. 93.

političkih promjena implicirao i na društvena i politička zbivanja u bivšoj Jugoslaviji.²⁰⁹ Također, smatramo da teze pojedinih autora²¹⁰ o tome da je bivša Jugoslavija srušena „izvana“ nisu u realnom i činjeničnom stanju fundamentalni uzrok raspada bivše jugoslavenske federacije, već ako uzimamo vanjske faktore kao uzroke koji su utjecali na disoluciju jugoslavenske federacije moramo uzeti samo u kontekst one opće političke i društvene promjene koje su se dešavale u Europi slabljenjem utjecaja Sovjetskog Saveza i samog njegova raspada kao takve države, što se onda akceleratori odrazilo na sveopće političko stanje u zemljama Sovjetskog bloka. Stoga, a upravo s povijesnim zbivanjima u zemljama bivšeg Istočnog bloka u Europi s kraja 80-ih godina prošloga stoljeća i dolaskom klime demokratskih promjena u tim zemalja u ovom dijelu rada povući ćemo poveznicu između takvih društveno-političkih promjena i kako su se iste manifestirale kroz događaje u bivšoj Jugoslaviji 1990. godine.

Također, analizirat će se proces odvijanja rušenja komunističkih jednopartijskih sustava i uvođenja zapadne demokracije u zemaljama Istočne Europe i kako je utjecaj demokratskih promjena u zemaljama Istočnog bloka posljedično se reflektirao na višestranačke izbore u bivšoj Jugoslaviji i na različita viđenja budućeg ustrojstva jugoslavenske federacije. Demokratske promjene u SR Sloveniji i u SR Hrvatskoj s različitim pogledima/rješenjima istih Republika na buduće političko ustrojstvo jugoslavenske federacije, rezultirati će nacionalističkim stavovima i neprihvatanjem demokratskih promjena u navedenim Republikama, konkretno u SR Hrvatskoj od strane dijela srpske nacionalne manjine. Takvo neprihvatanje demokratskih promjena rezultirati će prvom oružanom pobunom dijela srpske nacionalne manjine protiv demokratski izabrane vlasti u Republici Hrvatskoj.

²⁰⁹ Da su promjene u SSSR-u imale dalekosežne posljedice na razvoj daljnjih zbivanja u Europi i Jugoslaviji Kadijević navodi: Promene u SSSR-u i istočnoeuropskim zemljama, uzroci koji su do njih doveli kao i način na koje su izvršene, zaslužuju posebnu pažnju, jer su direktno i indirektno vrlo bitno uticale i na razvoj događaja u Jugoslaviji“, Kadijević, op. cit., str. 28.

²¹⁰ Autori, poput Veljka Kadijevića u svom radu ključnu ulogu u raspadu bivše jugoslavenske federacije vidjeli su u međunarodnim čimbenicima, prvenstveno u utjecaju Sjedinjenih Američkih Država i Njemačke, a nakon slabljenja moći Sovjetskog Saveza i samog njegovog raspada – „Sve dotle dok je postojala mogućnost da se zaustavi raspad SSSR-a, Nemačka je i prema Jugoslaviji nastupala oprezno, a u otvorenu agresiju krenula je kada je bilo posve jasno da se Sovjetski Savez definitivno i nepovratno raspada....dok je zvanična politika SAD javno zastupala stav o jedinstvu i celovitosti jugoslavenske države, praktično ponašanje realizatora te politike na tlu Jugoslavije, pre svih ambasadora SAD u Jugoslaviji gospodina Cimermana, bilo je isključivo u funkciji razbijanja Jugoslavije. O tome, više, vidi, Kadijević, op. cit., str. 16.-18.

III.5.2.1. Slabljenje utjecaja Sovjetskog Saveza i val demokratskih promjena u zemljama Istočnog bloka

Kako je svijet i sama Europa nakon II. svjetskog rata bio bipolarno podijeljen na Istok i Zapad (*Mapa 2. Hladnoratovska podjela Europe*), promjene koje su se zbile u Europi 1989. godine i kako navodi Brzezinski kao najvažnijem događaju našeg doba pobjede Zapada u dugom četrdesetgodišnjem Hladnom ratu, pobjede Amerike nad Rusijom,²¹¹ definitivno su utjecale na odnose unutar europske(ih) integracije(a), na buduće stvaranje Europske unije i na sam proces postupovne integracije zemalja bivšeg Istočnog bloka u buduću ujedinjenu Europu. Iako je bivša Jugoslavija spadala u skupinu nesvrstanih zemalja, svojim političkim sustavom i političkim habitusom (kao i vojnom doktrinom) pripadala je zemljama Istočnog bloka, stoga sve promjene koje su se zbivale uslijed „pobjede Zapada i zapadne demokracije nad Istokom i zemljama komunističkog/socijalističkog bloka“ reflektirale su se na daljnje unutarnje politike i političke procese 1989., 1990. i 1991. godine unutar bivše jugoslavenske federacije.

Političke promjene u zemljama Istočnog bloka u drugoj polovici i s kraja 80-ih godina moramo sagledati u kontekstu slabljenja utjecaja političke i gospodarske moći Sovjetskog Saveza ili Sovjetskog „carstva“. Takav proces, a koji će imati dalekosežne posljedice na ostale zemlje Istočnog bloka i na samu bivšu Jugoslaviju bile su smjene u sovjetskom vrhu 1985. i dolazak Mihaela Gorbačova na položaj generalnog sekretara KPSS-a. Od strane Gorbačova vjerovalo se da bez neke vrste demokratske obnove i gospodarske transformacije Sovjetski Savez neće moći ostati konkurentan na međunarodnom polju, te da bi nastavak prisilne kontrole nad zemljama Istočne Europe, a što je bio imperativ sigurnosne politike u doba konfrontacije, bio u nesuglasju s demokratskim i gospodarskim reformama u Sovjetskom Savezu.²¹²

²¹¹ Brzezinski, Zbigniew: *Izvan kontrole, globalna previranja uoči 21. stoljeća*, Otvoreno Sveučilište Zagreb, 1994., str. 131.

²¹² Upravo želja za povezivanjem gospodarskih i demokratskih promjena unutar Sovjetskog Saveza i utjecaj gospodarskog faktora na vojnu prisutnost u zemljama Istočne i Srednje Europe imalo je odlučujuće implikacije na daljnja politička zbivanja u Sovjetskom Savezu i zemljama Istočnog bloka, o tome vidi više, Painter S., David: *Hladni rat; Povijest međunarodnih odnosa*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., str. 149.

Mapa 2. Hladnoratovska podjela Europe

Izvor: <http://www.nationalarchives.gov.uk/education/focuson/film/activities/cold-war/2-behind-the-smiles-pc.htm>

Činjenica da sovjetska strategija sigurnosti uslijed gospodarskih poteškoća u 80-im godina više nije zahtijevala utjecaj i prisilno održavanje vojno-političkog nadzora nad zemljama Istočnog bloka u Europi²¹³, zemlje Istočnog bloka prepoznale su takvu priliku i krenule sa vlastitim političkim promjena bez dosadašnjeg dirigiranog i nametnutog političkog mišljenja od strane Moskve. Takvu priliku prvu je uvidjela Poljska gdje je uslijed neuspjelih gospodarskih reformi i same gospodarske krize²¹⁴ u zemlji, 5. travnja 1989. godine dogovorom Vlade i predstavnika Solidarnosti prihvaćen Sporazum o pokretanju političkih reformi koje će voditi prvim demokratskim izborima i stvaranju višestranačkog političkog sustava u zemlji.²¹⁵ Upravo iz ove činjenice vidimo da se razvoj političkih događanja i val demokratskih promjena koji su započeli u Poljskoj dogodilo nekoliko mjeseci prije samih demokratskih događaja u bivšoj Jugoslaviji i federalnim jedinicama, te da je ekonomska kriza jedan od uzroka takvih promjena.

²¹³ Ibidem, str. 151.

²¹⁴ Gospodarska situacija u Poljskoj ukazivala je na sljedeće činjenice; Europska zajednica osnovala je posebni izvanredni fond radi kupnje hrane za Poljsku i osigurala trogodišnje subvencije od same Zajednice, SAD-a i Japana, plaće su izgubile petinu kupovne moći, inflacija se približila stopi od 500% na godinu, a vanjski dug prema Zapadu je bio 35 milijardi USD. O tome više, vidi; Calvocoressi, Peter: *Svjetska politika nakon 1945.*, Nakladni zavod Globu Adamić, Zagreb, 2003., str. 317.

²¹⁵ Vukadinović, Radovan, et al: *NATO, Euroatlantska integracija*, Topical, Zagreb, 2007., str. 131., 132.

Upravo s prvim višestranačkim izborima u Istočnom bloku koji su bili održani u Poljskoj 4. lipnja 1989. godine, uslijed gospodarske krize, neuspjelih gospodarskih reformi i slabljenja utjecaja radi nove politike političkog vodstva Sovjetskog Saveza, val demokratskih promjena lančano je zahvatio i ostale zemlje tog bloka. Po uzoru na Poljsku i pod okolnostima gubljenja geopolitičkog interesa za zemlje Istočnog bloka u Europi od strane Sovjetskog Saveza, Mađarska je u srpnju 1989. godine ozakonila političke stranke, te je Vlada sa oporbom u rujnu iste godine postigla sporazum da se za šest mjeseci održe prvi slobodni i višestranački izbori. Val demokratskih promjena i želja za boljim životom odrazio se i na Istočnu Njemačku gdje je uslijed masovnog bijega stanovnika prema Zapadu preko Mađarske i želja za ujedinjenjem imalo najdalekosnažnije posljedice po čitav bivši Istočni blok. I u ovom slučaju, zbog teškog ekonomskog stanja u zemlji i nove politike Sovjetskog Saveza prema zemljama Istočnog bloka, kao i upućenog upozorenja samog Gorbačova prema generalnom sekretaru Jedinствene socijalističke partije Honeckeru „na opasnosti koje na njega vrebaju ako ne bude išao ukorak s vremenom“²¹⁶, promjene u politici i masovni prosvjedi u Istočnoj Njemačkoj će imati za posljedicu „pada“ Berlinskog zida 9. studenog 1989. godine.

Pad Berlinskog zida kao simbola podijeljene Njemačke i Europe, simbola socijalističke/komunističke doktrine, imalo je za posljedicu i na daljnje političke promjene u ostalim zemljama Srednje i Istočne Europe u kojima se promjene događale paralelno sa slabljenjem i nestajanjem utjecaja vladajuće Komunističke partije. Tako, u Čehoslovačkoj kroz praške demonstracije studenata - „Baršunastu revoluciju“ imamo promjene koje su uvjetovale da je 24. studenog 1989. godine brisanjem iz Ustava odredbe o vodećoj ulozi Komunističke partije, a 29. prosinca 1989. godine izabran je prvi nekomunistički predsjednik države nakon 1948. godine.²¹⁷ Pored samih demokratskih promjena koje su zahvatile Čehoslovačku, valja dodati i trendove kao i u bivšoj Jugoslaviji, a to je da je slabljenjem i padom socijalističkog sustava i samog socijalističkog nauka, buđenje nacionalne svijesti i pripadnosti kod Čeha i Slovaka za posljedicu imati miroljubivu i sporazumno podjelu zemlje na Češku i Slovačku. Bugarske demokratske promjene iz 1989. godine također će rezultirati masovnim demonstracijama i buđenjem nacionalne svijesti, a što je uvjetovalo masovnim egzodusom turske nacionalne manjine. Uslijed sveopćeg gospodarskog stanja, jačanja nacionalne svijesti i samog nacionalizma spram turske nacionalne manjine, putem masovnih demonstracija Komunistička partija Bugarske 13. prosinca 1989. godine odrekla se vodeće uloge u društvu, a sam bivši

²¹⁶ Calvocoressi, op. cit., str. 320.

²¹⁷ Mock, op. cit., str. 38.

komunistički predsjednik uslijed optužbi za tešku zlouporabu položaja 18. siječnja 1990. godine uhićen.²¹⁸ Val želje za demokratskim promjenama i promjenom dosadašnjeg političkog sustava, a uslijed teškog gospodarskog stanja zahvatio je i Rumunjsku, gdje su 21. prosinca 1989. godine izbili nemiri i pale prve žrtve. Uslijed masovne pobune stanovništva i ljudskim žrtava, promjene su nastupile uhićenjem i vojnim suđenjem predsjedniku Ceausescu, te se od 28. prosinca 1989. država više nije zvala Socijalistička Republika, već samo Rumunjska.

Ako bi trebali zaključiti ovo poglavlje u smislu povezivosti i važnosti utjecaja promjena u zemljama Istočnog bloka 1989. godine na sveopće stanje u bivšoj Jugoslaviji s kraja 80-ih godina, jasno bi mogli uvidjeti sličnosti sveopćeg stanja jugoslavenske federacije i zemalja bivšeg Istočnog bloka. Neupitno je da je 1989. godina bila godina velikih promjena u Srednjoj i Istočnoj Europi i klasičnih revolucija i potvrde građanskih prava, a što se temeljilo na ekonomskom kolapsu, borbi protiv korupcije i tiranije i pojave nacionalnog osviještenja. Želja za promjenama svrgnule su partije sa dugogodišnjih privilegiranih položaja i s vlasti, a utjecaj demokracije i demokratskih trendova odrazio se na pojavu višestranačja i demokratskog odlučivanja naroda o svojoj političkoj sudbini. Značaj promjena i cijeli proces u Istočnoj Europi, tj. u zemljama Istočnog bloka ukajim je srušena željezna zavjesa ne bi bio moguć bez promjene političke-ideološke klime u Sovjetskom Savezu.

Upravo takva klima u Sovjetskom Savezu gdje su s promjenama u političkom vrhu i sa novim partijskim vodstvom uvidjeli da ukupna ekonomska situacija neodrživa na daljnje političko djelovanje i sam daljnji razvoj geopolitičkih odnosa u zemljama Srednje i Istočne Europe, stoga smatramo da je upravo takvo političko stanje u Sovjetskom Savezu nedvojbeno utjecalo i na politička i društvena zbivanja na prostoru bivše Jugoslavije od sredine 80-ih godina pa sve do samog raspada jugoslavenske federacije. Raspad Sovjetskog Saveza i paralelno s tim i slabljenje utjecaja vojno-političkog aparata koji je držao veliku zemlju na okupu, kako navodi Vukadinović „nužno je otvorio put raspadu socijalističkog državnog sustava u Istočnoj Europi i multilateralnih oblika suradnje,...a ujedno s nestankom glavnoga središta europskog državnog socijalizma nestao je i sam socijalistički sustav, njegovi instrumenti suradnje, kao i sve tri socijalističke federacije (sovjetska, jugoslavenska i čehoslovačka).“²¹⁹

²¹⁸ Ibidem

²¹⁹ Vukadinović, Radovan: *Međunarodni odnosi od hladnog rata do globalnog poretka*, Agencija za komercijalnu djelatnost, Zagreb, 2001., str. 244.

III.5.3. Utjecaj geopolitičkih i političkih događaja u Europi s kraja 80-ih i početka 90-ih godina na razvoj političkih događaja u bivšoj Jugoslaviji

Kako se uslijed napuštanja Sovjetske interesne sfere nad zemljama Istočnog bloka i pada Berlinskog zida proširio val zapadnjačke demokracije u smislu nestajanja komunističkih režima, pojave parlamentarnih stranaka, provođenja prvih višestranačkih izbora 1989./1990. godine kao i procesi osamostaljivanja bivših sovjetskih republika (Litva, Letonija, Estonija), razvoj takvih događanja smatramo da se direktno odražavalo/reflektiralo na sveukupno političko i društveno stanje u bivšoj Jugoslaviji 1990. godine. Iako suočena sa dugogodišnjom ekonomskom krizom, eskalacijom političkog nasilja, pojavom i usponom nacionalizma, demokratske promjene bile su pored općeg pokreta u europskim socijalističkim zemljama i odraz konačnog kraha socijalističkog/komunističkog poretka i samog Saveza komunista Jugoslavije koje je se dogodilo na samom i nakon XIV. Kongresa. Nakon XIV. Kongresa Saveza komunista Jugoslavije kada je definitivno bilo jasno da Partija kao takva više ne postoji i da ona nije u moći provoditi one reforme i demokratske promjene koje bi se odrazile na cjelokupnu jugoslavensku federaciju, demokratske snage (većim dijelom i nacionalistički orijentirane) potaknute promjenama u Srednjoj i Istočnoj Europi uvidjele su trenutak vremena i iskoristile takva događanja za pokretanje nužnih promjena u jugoslavenskom političkom prostoru.

Stoga upravo u ovom dijelu rada naglasak istraživanja stavljamo na činjenice kauzalne povezivosti utjecaja raspada Istočnog bloka u Srednjoj i Istočnoj Europi i vala demokratskih promjena u takvim zemljama, s promjenama koje su se dogodile u bivšoj Jugoslaviji uslijed osnivanja višestranačja i provedbe 1990. godine (do 17. kolovoza 1990. godine) prvih višestranačkih izbora u pojedinim federalnim republikama (SR Slovenija i SR Hrvatska). Uslijed takvih procesa (pojave višestranačja, provedbe prvih višestranačkih izbora i uspostave prvih demokratski izabраниh republičkih vodstava u pojedinim republikama), analizirat će se način na koji su demokratske promjene u bivšim federalnim republikama (Slovenija i Hrvatska) imale za posljedicu početak pobune dijela srpske nacionalne manjine protiv demokratski izabrane vlasti u Republici Hrvatskoj, a što će se kasnije odraziti kao početak oružanih sukoba i ratova na prostoru bivše jugoslavenske federacije.

Provedba prvih višestranačkih izbora u tadašnjim republikama (SR Sloveniji i SR Hrvatskoj) započela je kako navodi Bilandžić posljednja faza raspadanja režima u Jugoslaviji, a koje se poklapala sa sličnim procesima u ostalim komunističkim zemljama Europe.²²⁰ Pobjeda

²²⁰ Bilandžić, Hrvatska moderna povijest, op., cit., str. 767.

demokratskih snaga u SR Sloveniji i SR Hrvatskoj rezultirat će novim konceptima viđenja budućnosti ustrojstva jugoslavenske federacije. Uslijed toga od strane novoformirane vlasti u Republici Hrvatskoj uslijedi će donošenje amandmana na postojeći ustav. Takav potez nove vlasti imati će akceleratorne implikacije na prvu pobunu (dijelom i oružanu) dijela srpske nacionalne manjine protiv prve demokratski izabrane vlasti u Republici Hrvatskoj u kolovozu 1990. godine. Stoga u ovom dijelu rada naglasak istraživanja biti će vremenski okvir od pojave prvih demokratskih stranaka na području bivše Jugoslavije do 17. kolovoza 1990. godine i pobune dijela srpske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj, uslijed čega će jugoslavenski politički prostor dobiti novu političku dimenziju u dezintegracijskim procesima.

Kako korijeni demokratskih promjena iz 1990. godine sežu također iz europski prijelomne i povijesne 1989. godine, te su se promjene prvenstveno odnosile na pojavu i registraciju prvih nekomunističkih stranaka u pojedinim federalnim republikama. Jačanjem utjecaja nacionalizma na politička djelovanja tadašnjih komunista i političkih rukovodstava po pojedinim federalnim jedinicama, prvenstveno u srpskom političkom rukovodstvu, kao i nezadovoljstvo viđenja političkih rješenja za izlazak iz sveopće društvene i političke krize (politika SR Slovenije) bili su motivi nastajanja novih političkih platformi i programa, a samim time i nastajanja novih političkih snaga (stranaka). Iako su se odvijale političke promjene u zemljama Srednje i Istočne Europe i pojave novih demokracija na političkoj karti Europe, presudni utjecaj na razvoj takvih događaja smatramo da je bila „eutanzija“ komunizma i socijalizma kako u zemljama Istočnog bloka, tako i političko samoubojstvo Saveza komunista Jugoslavije koje se desilo na XIV. izvanrednom Kongresu u siječnju 1990. godine.

Upravo navedene činjenice kao odraz političkih i društvenih promjena u zemljama bivšeg Istočnog bloka u Europi jasno su utjecale kako na „eutanziju“ samoupravnog socijalizma u bivšoj Jugoslaviji, tako i na osviještenost naroda, prvenstveno misleći na tadašnju SR Hrvatsku i SR Sloveniju na političko djelovanje u rješavanju političke budućnosti dotadašnjeg modela jugoslavenske federacije. Svjesni Miloševićeve unitarističke politike s naglašenim nacionalističkim stavovima, a u vremenu rastućeg nezadovoljstva općom gospodarskom i političkom krizom koja se po mišljenju Metke Arah mogla rezultirati masovnom pobunom i preuzimanjem vlasti silom po istočnoeuropskim uzorima, politička vodstva SR Slovenije i SR Hrvatske su upravo u svemu tome vidjele kroz višestranačke izbore jedino rješenje.²²¹

²²¹ Metka Arah u svom radu primjećuje povezanost općepolitičkog i društvenog stanja u istočnoeuropskim zemljama sa početkom demokratskih promjena u bivšoj Jugoslaviji. Autorica pored utjecaja događanja u istočnoeuropskim zemljama vidi i presudni utjecaj na stanje stvari u bivšoj Jugoslaviji kroz prizmu neodobravanja Miloševićeve

Da su promjene nužne uslijed unutarnjeg političkog stanja u zemlji gdje je jugoslavenska federacija u posttitovskom razdoblju iscrpila svoje posljednje razvojne poticaje, primjećuje i Andrea Bekić koja jasno i nedvosmisleno povezuje činjenice u kojima zaključuje da „demokratsku tranziciju i uspostavu neovisnosti Hrvatske, kao i Slovenije, izvana su potaknule tektonske promjene u Istočnoj Europi, a iznutra višegodišnja gospodarska i politička kriza komunističkoga sustava posttitovske Jugoslavije. Na europskoj razini, nacionalna i demokratska emancipacija Hrvatske odvijala se usporedo s jačanjem pokreta za afirmaciju političkih i ljudskih prava u zemljama sovjetskoga bloka, koji je u konačnici doveo do pada željezne zavjese, raspada SSSR-a i propasti komunističkoga sustava u čitavoj Istočnoj Europi.“²²² Na unutarnjem planu, utjecaj gospodarskog stanja u zemlji i jugoslavenskog tržišta koje je bilo opterećeno restriktivnim saveznim zakonodavstvom postalo „kočnicom“ najrazvijenijim republikama čije su „političko-gospodarske, ali i kulturne elite u Europskoj zajednici vidjele novi, pogodniji okvir modernizacije i emancipacije svojih nacija. Premda komunističko po naravi, ni hrvatsko ni slovensko republičko vodstvo više nije bilo spremno popuštati sve agresivnijoj unitarističkoj politici Srbije, inspiriranoj Memorandumom SANU koji je zagovarao novu centralizaciju Jugoslavije i dominaciju najbrojnijeg, srpskog naroda.“²²³

Pad komunizma u Europi s kraja 80-ih godina i okončanje „hladnog rata“ imao je prema mišljenju Miroslava Tuđmana za posljedicu val promjena koje je prisilio komunističke strukture da priznaju realnost izvan oficijelnih definicija zbilje, kao i da „odbace neuporabljivo institucionalizirano znanje za rješavanje političkih i gospodarskih kriza“, te da otvore društveni prostor alternativnom legitimiranju zbilje. Isti autor zaključuje da s današnjeg motrišta te promjene doživljavamo kao domino efekt koji se dogodio, i s političkog i s povijesnog stajališta, u vrlo kratkom vremenu“²²⁴, te da su upravo „svi ti prevrati u Europi vođeni idejom demokracije i socijalne pravde, zaštite dostojanstva čovjeka, zahtjevom za samostalnošću i suverennošću kao garancijom oslobađanja od hegemonije u višenacionalnim državama ili od sovjetske

politike od strane Slovenije i Hrvatske, kao i kroz samu „zaoštrenu“ jugoslavensku partijsku scenu i otvorenu borbu između liberalne reformističke i tradicionalne centralističke struje. Arah, Metka: *Europska unija, vizija političkog udruživanja*, Arah consulting, Ljubljana, 1995., str. 305.

²²² Andrea Bekić primjećuje činjenicu političkih promjena u zemljama Istočne Europe, čije su promjene upravo i bile jedan od ključnih elemenata za početak demokratskih i drugih promjena u bivšoj jugoslavenskoj federaciji, Bekić, Andrea: „London i Bonn – dva pola politike Europske zajednice prema priznanju Republike Hrvatske 1991. godine“, *Časopis za suvremenu povijest*, Zagreb, br. 2., 2010., str. 340., 341.

²²³ Ibidem - Nastavno na bilješku 154. ovog rada, autorica pored sloma komunističkog sustava u Istočnoj Europi jasno povezuje vanjskopolitičke utjecaje sa unutarnjim političkim i gospodarskim utjecajima na razvoj događanja u tadašnjoj SR Hrvatskoj, a i u samoj bivšoj jugoslavenskoj federaciji.

²²⁴ Tuđman, Miroslav: Međunarodni poredak i mali narodi u djelu povjesničara i državnika Franje Tuđmana, *KOLO*, br. 3., 2010.

supremacije.“²²⁵ Upravo problem rješavanja višenacionalnih federacija, s pravom na samoodređenje do odcjepljenja federativnih jedinica, nastalih u nedemokratskim režimima postaje ključni element u procesu demokratizacija zemalja bivšeg Istočnog bloka, gdje Davorin Rudolf ml. primjećuje da svaki narod teži svojoj posebnosti i svojoj samostalnoj državi ako mu središnja vlast ne zadovoljava njegove interese.²²⁶

Na temelju takvih političkih i povijesnih okolnosti doći će do otvaranja „društvenog prostora“ alternativama, utjecat će se na stvaranje novih političkih ideja nasuprot postojećoj političkoj nomenklaturi, gdje će se propašću komunizma počinjati javljati nacionalni pokreti kroz sam proces pojave novih stranaka i novih ljudi na političkoj sceni, čime se po mišljenju Miroslava Tuđmana pokazalo da je ideja „nacionalizma jača od ideje komunizma.“²²⁷ Činjenicu probuđenog nacionalizma i gladi za obnavljanjem identiteta i državom po Nobilu su bili pokretači sloma komunističkih sustava širom Istočne Europe i svijeta, a ne samo socijalna bijeda i gospodarska neracionalnost.²²⁸ Upravo na takvim promišljanjima/zaključcima i samim povijesnim činjenicama shvaćanja realnosti vremena u kojem su se nalazile zemlje Istočnog bloka, kao i samog političkog/ekonomskog /društvenog stanja i neriješenih nacionalnih pitanja u jugoslavenskoj federaciji, stvorila se kohezivna sila u stvaranja novih pokreta i stranaka mimo dotadašnje komunističke partije, kao jedine političke snage u jugoslavenskoj federaciji. Stoga autor smatra da upravo na takvim političkim promjenama koje su imale za posljedicu buđenje nacionalnih svijesti u složenim državama i jačanje demokratskih snaga uslijed odumiranja komunizma neposredno je i utjecalo pored bujanja ekstremnog i ekspanzionističkoga nacionalizma u Srbiji i iz Srbije na jačanje demokratskih i reformističkih stranaka, a kako vidi Vladimir Đuro Degan i u jačanju „snažne partikularističke težnje u svih nesrpskih naroda.“²²⁹

Nakon rušenja Berlinskoga zida prvi znakovi i procesi demokratizacije i organizacije prvih višestranačkih i slobodnih izbora u zemljama Srednje i Istočne Europe, u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, demokratski legitimitet po Deganu namjesto komunista stječu nacionalne stranke

²²⁵ Ibidem

²²⁶ Rudolf, Davorin ml. i Čobanov, Saša: Jugoslavija: Unitarna država ili federacija, povijesne težnje srpskoga i hrvatskog naroda – jedan od uzroka raspada Jugoslavije, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god 46., 2/2009., str. 308.

²²⁷ Ibidem

²²⁸ Prema Nobilu, komunistički sustav SFRJ nije se primarno branio od socijalnih nemira već od nabujale nacionalne svijesti, te je politički sustav stalno balansirao između snažnih i suprotstavljenih etničkih, vjerskih i civilizacijskih identiteta. Također, Nobilo smatra da obnova identiteta unutar složenih država, narodi Istočne Europe, subordinirani unutar složenih država ili sovjetskog imperija, instinktivno su osjetili jedinstvenu priliku da se na ruševinama hladnoratovske Europe i na temeljima novih integracija u Europi i novih sustava kolektivne sigurnosti pojave s ojačanim ili obnovljenim identitetima. Više o tome, vidi, Nobilo, op. cit., str. 18.

²²⁹ Degan, Vladimir Đuro: *Hrvatska država u međunarodnoj zajednici; Razvitak njezine međunarodnopravne osobnosti tijekom povijesti*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2002., str. 224.

s populističkim programima, dok u Sloveniji i Makedoniji savezi komunista uspijevaju se preoblikovati u demokratske stranke.²³⁰ I prije samih prvih višestranačkih izbora u Sloveniji, a pod utjecajem pada Berlinskog zida i sveopćeg političkog stanja u zemlji, kao odgovor na takve činjenice/stanje, od strane Saveza komunista Slovenije izrađen je program pod nazivom *Za europsku kvalitetu života*, iz kojeg su bili vidljivi osnovni pravci budućeg djelovanja slovenskih komunista i slovenske politike; politički i socijalni pluralizam, demokratski izbori, samoupravljanje i participacija, slovenski kulturni prostor, asimetrična federacija, integracija s Europom, demilitarizacija društva, ljudska i individualna prava.²³¹

Paralelno s takvim programom i samim ustavnim promjenama (donošenjem amandmana na slovenski ustav u rujnu 1989. godine), Slovenija se s prvim višestranačkim parlamentarnim i predsjedničkim izborima održanim 8. travnja 1990. godine jasno izrazila da prihvaća promjene sličnim onima u ostalim zemljama Istočne i Srednje Europe koje su bile zahvaćene novonastalim valom demokratskih promjena. Pobjeda DEMOS-a na parlamentarnim izborima i imenovanje Lojza Peterlea, kršćanskog demokrata uz Milana Kučana, reformiranog komunista koji se odrekao članstva u partiji odmah poslije izbora, pretvorili su Sloveniju u prvu jugoslavensku republiku koja je demokratskim putem zbacila komuniste s vlasti.²³²

U odnosu na Sloveniju gdje je proces demokratizacije bio vezan uz pojavu demokratskih procesa u Istočnoj Europi, pitanja pravične raspodjele nacionalnog dohotka u bivšoj Jugoslaviji, neprihvatanja srbijanske politike spram AP Kosova i samog pitanja dosadašnjeg ustrojstva jugoslavenske federacije, proces demokratizacije i demokratskih promjena u tadašnjoj SR Hrvatskoj smatramo da je usko bilo vezano uz hrvatsko-srpsko nacionalno pitanje, te se sam demokratski proces razvijao kao odgovor na rastući srpski nacionalizam. Demokratske promjene i pojava stranaka u SR Hrvatskoj u trenutcima pada komunizma u Istočnoj Europi bile su nakon dugogodišnje političke šutnje (od „gašenja Hrvatskog proljeća“) svojevrsni odgovor na Miloševićev uspon i srpsku politiku unitarizma, te je isti pokret i same novoosnovane političke stranke bile svojevrsna obrana od takve politike i bile „jedra onima koji su tražili da Hrvatska izađe iz Jugoslavije kako bi se oslobodila srpskog jarma; i bilo upozorenje čak i najjugoslavenskije orijentiranim Hrvatima kako je vrijeme za hitne reforme.“²³³

²³⁰ Ibidem, str. 225.

²³¹ Nobilo, op. cit., str. 40., 41.

²³² Više o slovenskim prvim demokratskim izborima, vidi, Glaurdić, op. cit., str. 79.

²³³ Silber, Allan, op. cit., str. 72.

Iako je proces nastajanja novoosnovanih političkih stranaka ili političkih udruga u tadašnjoj SR Hrvatskoj počeo kao i u ostalim zemljama Istočne i Srednje Europe s početkom 1989. godine, njihovo formalno političko djelovanje bilo je od same njihove pojave nelegalno jer nije bilo zakonske osnove za njihovu registraciju i osnivanje. Kada je vladajući komunistički režim uvidio sveopće političko i društveno stanje u tadašnjoj SR Hrvatskoj i samoj bivšoj jugoslavenskoj federaciji, kao i početke demokratskih promjena u bivšim komunističkim zemljama Istočne i Srednje Europe, CK SKH je pod pritiskom javnosti morao djelovati te je na svojem 11. Kongresu u prosincu 1989. godine usvojio završni dokument naziva *Osnovni pravci djelovanja SKH na reformi društva i SK* u kojem je jasno potvrdio inicijativu o provedbi slobodnih višestranačkih izbora.²³⁴ Takva odluka vladajućih komunista u SR Hrvatskoj imala je dalekosnažnu poruku i kroz same medije, te možemo zaključiti da je demokratizacija i samo vrijeme političkih promjena u tadašnjoj SR Hrvatskoj jednostavno nastupilo paralelno kao i u drugim državama Srednje i Istočne Europe gdje se počela uvoditi zapadnjačka demokracija.²³⁵ Da su vladajući komunisti spremni provesti pluralizam i višestranačje, unatoč javnom neslaganju armijskog vrha²³⁶ koji je bio nesklon pluralizmu i višestranačju, politička volja vladajućih komunista osnažena je pravnim aktom kada je Sabor 14. veljače 1990. godine usvajanjem dvaju ustavnih amandmana, približio SR Hrvatsku demokratskim procesima i trendovima koji su zahvatili samu Europu, te su oni glasili:

Amandman LV

1. Građani su jednaki u pravima i dužnostima bez obzira na nacionalnost, rasu, spol, jezik, vjeroispovijest, političko uvjerenje i društveni položaj.

Amandman LVI

1. Jamči se sloboda štampe i drugih oblika informiranja, sloboda političkog i drugog udruživanja, sloboda zbora i drugog javnog okupljanja²³⁷

²³⁴ Vidi bilješku 136.

²³⁵ Ako pogledamo samo dnevni tisak „Večernji list“ od 13. prosinca 1989. godine pod naslovom „Hrvatska za višepartijski sistem“, str. 4., gdje se prenose reakcije „svijeta“ o Kongresu SKH, jasno možemo zaključiti da je navedena Odluka Saveza komunista Hrvatske imala povijesne i dalekosežne posljedice na daljnja događanja u bivšoj Jugoslaviji.

²³⁶ Javno neslaganje s naznakama i idejama uvođenjem višestranačja i pluralizacije društva iznosi Blagoje Adžić, načelnik Generalštaba JNA koji navodi da“ SFRJ, njenom društvenom karakteru i daljem razvoju u ovom momentu ne odgovara stranački pluralizam i da će naše društvo uspjeti da pronađe najpogodniji način usklađivanja različitih interesa na socijalističkoj i općeljudskoj platformi“, Izvor „Narodna Armija“, a prenio dnevni tisak „Večernji list“ 8. prosinca 1989., godine, str. 10.

²³⁷ „Narodne novine“, br. 7./1990.

Na temelju navedenih ustavnih amandmana, Sabor SR Hrvatske je 15. veljače 1990. godine donio i nove izborne zakone u svrhu provođenja prvih višestranačkih izbora, i to: Zakon o izboru i opozivu odbornika i zastupnika, Zakon o izbornim jedinicama za izbor zastupnika u Vijeće udruženog rada Sabora SR Hrvatske i Zakon o izbornim jedinicama za izbor zastupnika u Društveno-političko vijeće Sabora SR Hrvatske²³⁸, čime se jasno krenulo u proces stvaranja novog demokratsko-političkog ozračja kao i u ostalim zemljama bivšeg sovjetskog bloka. S programom odlučnog branitelja i zagovaratelja interesa i težnji Hrvatske i hrvatskog naroda, a što uključuje afirmaciju hrvatskog suvereniteta, odnosno preustroj Jugoslavije u konfederalnu zajednicu, Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) na prvim višestranačkim izborima u travnju i svibnju mjesecu 1990. godine osvojila je vlast ispred reformiranih komunista organiziranih u Savezu komunista Hrvatske – stranci demokratskih promjena (SKH-SDP), čime je jasno određeno političko djelovanje i smjer u kojem će ići tadašnja SR Hrvatska.

Upravo pobjeda na prvim višestranačkim izborima HDZ-a u SR Hrvatskoj (41,9% glasova)²³⁹ s populističkim i nacionalno definiranim programom kojim bi se suprostavilo ekspanzionističkoj i unitarističkoj politici Miloševića, izazvao je kako tijekom predizborne kampanje (skup desetaka i više tisuća Srba iz Hrvatske ali i iz drugih dijelova bivše Jugoslavije, 04. ožujka 1990. godine na Petrovoj gori), tako i nakon provedenih izbora neslaganje, protivljenje i zabrinutost među hrvatskim Srbima koji su istodobno bili pored nacionalističke politike srpskog političkog rukovodstva, izloženi i beogradskoj propagandi o „obnovi ustaštva“.²⁴⁰ Da će pitanje budućih odnosa između Srba u Hrvatskoj i novih hrvatskih vlasti biti fundamentalno za daljnje događaje koji će uslijediti u procesu disolucije jugoslavenske federacije, smatramo da je bilo vidljivo i prije samih parlamentarnih izbora i odlučivanja o izbornom pobjedniku u SR Hrvatskoj kroz same planove srbijanske politike. Primjer tomu idu i Jovićeve bilješke, gdje jasno iznosi dokaze o smjernicama srbijanskog političkog vodstva o budućnosti jugoslavenske federacije i poziciji cjelokupnog srpskog naroda, uključujući i onog u SR Hrvatskoj.²⁴¹ Upravo zbog navedene srpske politike i cjelokupno društveno-političkog stanja

²³⁸ Ibidem

²³⁹ Službene mrežne stranice Zavoda za statistiku, http://www.izbori.hr/arhiva/pdf/1990/1990_2_3_Sabor_Statistika_Republicki_zavod_za_statistiku.pdf/18.07.2017.

²⁴⁰ Barić, Nikica: *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990-1995.*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2005., str. 59.

²⁴¹ Borisav Jović u svom dnevniku upravo navodi kako je na sastanku najviših dužnosnika Srbije, održanom 26. veljače 1990. godine doneseni zaključci u vezi sa srbijanskom politikom u narednom razdoblju, te je ocijenjeno da će se Jugoslavija raspasti, jednako kao što se raspao i SKJ. U tom slučaju treba će osigurati nove granice srpskoga nacionalnog prostora, a „bitka oko teritorije bez krvi teško je zamisliva“. Nadalje, isti autor navodi kako se na navedenom sastanku smatralo da bi za srbijansko vodstvo bilo neprihvatljivo da se Jugoslavija

u zemlji, a na valu demokratskih promjena u Istočnoj i Srednjoj Europi, višestranački izbori u SR Hrvatskoj možemo reći da su bili i plebiscitarnog karaktera i značenja jer su odredili smjer buduće hrvatske politike u procesu disolucije jugoslavenske federacije.

Smjer i politika novoformirane vlasti u SR Hrvatskoj nakon provedenih višestranačkih izbora i samog, kako smo naveli, možda plebiscitarnog opredjeljenja hrvatskih građana putem izbora, bila je nespojiva s političkom vizijom službene srbijanske politike i politike dijela srpske nacionalne manjine u Hrvatskoj koja je pod neospornim utjecajem Beograda svoju političku budućnost vidjela u politici Beograda.²⁴² Prihvaćajući tezu o ustašoidnoj vlasti i prizivajući duhove prošlosti iz II. svjetskog rata, dio srpske nacionalne manjine u Hrvatskoj nije se mogao pomiriti s činjenicom izražene volje hrvatskih građana putem provedenih izbora, a kojim su dali legitimitet novoformiranoj vlasti za provedbu one politike koja će stati na put nacionalističkoj i unitarističkoj politici Slobodana Miloševića i srpskog političkog vrha, a pritom poštujući prava svim manjinama u Hrvatskoj. Neprihvatanje činjenice nove hrvatske politike, a u ime zaštite prava srpskog naroda i provodeći ekspanzionističku velikosrpsku politiku²⁴³, Skupština općine Knin je 27. lipnja 1990. godine donijela odluku o osnivanju i konstituiranju Zajednice općina sjeverne Dalmacije i Like sa sjedištem u Kninu, čime je, mogli bismo zaključiti, započela pravno/politička pobuna dijela srpske nacionalne manjine protiv legitimnog ustrojstva SR Hrvatske.²⁴⁴ Da je donesena Odluka samo odraz konstantne i koordinirane politike iz Beograda, a u svrhu destabilizacije hrvatskog političkog prostora i daljnje destabilizacije političkog stanja u bivšoj Jugoslaviji u prilog takvom zaključku dokaze nam kroz svoj dnevnik podastire i sam Borisav Jovića gdje navodi; „*Slobo je dao dve ideje, prvo da se odsecanje Hrvatske izvrši tako što će ličko-banijske i kordunaške opštine koje su stvorile zajednicu ostati sa naše strane, s tim da se tu kasnije narod referendumom izjasni da li hoće da ostane ili izađe...*“²⁴⁵

preobrazi u konfederalnu zajednicu, jer se smatralo da u tom slučaju srpskom narodu izvan Srbije neće biti osiguran ravnopravan položaj. Procijenjeno je da će pojedine republike, počevši sa Slovenijom, donijeti nove ustave koji će biti u sukobu sa važećim Ustavom, dok u novom ustavu Jugoslavije neće biti postignuta suglasnost. Na taj način će Jugoslavija nestati, pa će se postaviti pitanje konfederacije do koje neće doći, nego će nastati sukob „usled neslaganja srpskog naroda u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini sa takvom nacionalnom pozicijom odvajanja od matice i pretvaranja u nacionalnu manjinu“. Jović, Borisav, op. cit., str. 131.

²⁴² „Rukovodstvo Srbije počinje se direktno miješati u nastale prilike u Hrvatskoj. Motivi su nađeni na humanom i moralnom planu – da se zaštiti srpski narod od ustaške opasnosti“. Mamula, op. cit., str. 201.

²⁴³ O ekspanzionističkoj politici Srbije Borisav Jović navodi: „Sada se radi etnička karta srpskog prostora naročito u BiH i Hrvatskoj, da se jasno prikaže teritorija gde su Srbi u većini; od Šibenika preko Like, Bosanske krajine, pored Save do Bijeljine, svuda su Srbi u većini.“ Jović, Borisav, op. cit., str. 193.

²⁴⁴ Odluka o osnivanju i konstituiranju Zajednice općine sjeverne Dalmacije i Like, *Službeni vjesnik općina Drniš, Knin i Šibenik*, br. 12./1990. Da je odlukom o osnivanju i konstituiranju povrijeđen Ustav SR Hrvatske vidi se i iz obrazloženja Odluke Ustavnog suda Hrvatske od 28. kolovoza 1990. godine, Službene mrežne stranice „Narodnih novina“, http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1990_09_35_699.html/02.08.2017.

²⁴⁵ Jović, Borisav, op., cit. str. 161.

Da je odnos hrvatske vlasti i dijela srpske nacionalne manjine zastupane kroz Srpsku demokratsku stranku nakon prvih demokratskih izbora i mirne tranzicije vlasti bio samo nastavak provedbe srpske politike nacionalizma i njegova korištenja u svrhu ostvarivanja političkih ciljeva srbijanskog političkog vrha, pokazuje razvoj daljnjih događanja. Upravo destabilizacija hrvatske političke vlasti odvijati će se paralelno s počecima kulminacije političke krize u jugoslavenskoj federaciji. Kako je Sabor SR Hrvatske donio 25. srpnja 1990. godine amandmane na Ustav²⁴⁶ kojima je SR Hrvatska preimenovana u Republiku Hrvatsku (uz promjenu hrvatske zastave i grba, uvedeno je službeno pismo u Republici Hrvatskoj latinica, ali se jamčilo u područjima s većinskim srpskim stanovništvom i službena upotreba ćirilice), oni od strane SDS-a nisu prihvaćeni. Da bi se prikazali kao žrtve hrvatske politike kroz donošenje ustavnih amandmana i prijedloga novog ustava u kojem Srbi gube status konstitutivnog naroda u Republici Hrvatskoj, politika SDS-a bila je osnivanje „Srpske autonomne oblasti Krajine“ s ciljem zaštite ugroženog srpskog stanovništva, a samim time i destabilizacije hrvatskog političkog prostora.²⁴⁷

Daljnja destabilizacija političkih prilika u Republici Hrvatskoj biti će najavom Srpskog nacionalnog vijeća o provođenju referenduma o autonomiji hrvatskih Srba za 19. kolovoza 1990. godine, čime se opetovano dokazuje da se na tom području ne želi prihvatiti hrvatska vlast. SDS i dio srpske nacionalne manjine zbog navodne ugrožene elementarne sigurnosti od nove hrvatske vlasti, koja je uspoređivana s ustašama, otpočeli su procese u kojima su se organizirale srpske straže na području Knina, a što će nedugo potom 17. kolovoza 1990. rezultirati oružanom pobunom i proglašenjem ratnog stanja od strane političkih vođa u Kninu.²⁴⁸ Upravo s tim događajem i direktnom umiješanošću Jugoslavenske narodne armije da spriječi legitimnu hrvatsku vlast da uspostavi ustavnopravni poredak u Republici Hrvatskoj označit će početak

²⁴⁶ „Narodne novine“, br. 31/90.

²⁴⁷ Znakovito je da je istog dana kada je i Sabor donosio amandmane na Ustav (25. srpnja 1990. godine) održan skup u Srbu na kojem je strane SDS-a osnovana „Srpska autonomna oblast Krajine“ na kojem je donesena „Deklaracija o suverenosti i autonomiji srpskog naroda u Hrvatskoj“ u čijem sadržaju je naznačeno da će predstavnik srpskog naroda u Hrvatskoj biti Srpski Sabor, a izvršno tijelo Srpsko nacionalno vijeće. Više o osnivanju „Srpske autonomne oblasti Krajine“, vidi, Valentić Mirko: *Rat protiv Hrvatske 1991.-1995., Velikosrpski projekti od ideje do realizacije*, Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje – Slavonski Brod i Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata – Zagreb, 2010., str. 87.

²⁴⁸ Da je postojao scenarij za početak oružane pobune dijela srpske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj možemo vidjeti i izjavu Petra Gračanina (dokumentarnoj seriji *Death of Yugoslavia*) koji je potvrdio da je 12. kolovoza 1990. godine dao Milanu Babiću naputke kako započeti oružanu pobunu kninskih Srba i kako da ona izgleda spontano. O tome više, vidi: Serijal 2, izjava Petra Gračanina u *Death of Yugoslavia*, BBC, London, 1995.

oružane pobune dijela srpskog naroda protiv legitimne vlasti u Zagrebu i početak sukoba na prostoru bivše Jugoslavije.²⁴⁹

U SR Bosni i Hercegovini sam socijalizam i socijalistički nauk nije u potpunosti prihvaćen i smatran realnom društvenom idejom i poretkom²⁵⁰, te je stoga početak raspada Sovjetskog Saveza i pad komunističkih režima diljem istoka Europe izazvao kod strane bosanskih komunista zabrinutost za općedruštveno stanje u Republici. Kao i u zemljama bivšeg Istočnog bloka, uz tešku gospodarsku situaciju, u SR BiH uz samu pojavu nacionalizma na prostoru jugoslavenske federacije, počinju se javljati sve glasnjiji zahtjevi za ljudskim, nacionalnim, političkim pravima i slobodama. Uviđajući takve zahtjeve, a uz dramatične promjene u Europi, kao i na demokratskim procesima u Sloveniji i Hrvatskoj, počinju se osnivati pored vladajućih komunista i nove političke stranke, prvenstveno s nacionalnim predznakom (Osnivačka skupština Stranke demokratske akcije 26. svibnja 1990., 12. srpnja 1990. Srpska demokratska stranka, 18. kolovoza 1990. Prvi opći sabor Hrvatske demokratske zajednice)²⁵¹ koje su svoje osnivanje i organizaciju imale pod znatnim utjecajem političkih središta iz SR Hrvatske.²⁵² Na temelju navedenog općedruštvenog, političkog stanja, vladajući komunisti odlučuju kroz Amandmane na Ustav SR BiH²⁵³ pokrenuti demokratske promjene kojima bi se stvorile ustavne pretpostavke za uvođenje višestranačkog političkog sistema u Bosni i Hercegovini i održavanje višestranačkih izbora.

Političke promjene s naglašenim i primarnim programom ostvarivanja nacionalnih prava pojedinog naroda u tadašnjoj SR BiH bilo je najznačajniji motiv za organizirano političko djelovanje stranaka. Stoga su tri stranke (iako Stranka demokratske akcije nema u svom predznaku nacionalnu osnovu, ista je u „Programskoj deklaraciji“ navela vrijednosti i ciljeve za koje će se boriti, a koji su prepoznati od strane bošnjačkog naroda u BiH)²⁵⁴ u svom osnivanju i

²⁴⁹ Da je 17. kolovoza 1990. ključan datum u procesu početaka oružanih pobuna i kasnije samih ratova na prostoru bivše Jugoslavije možemo vidjeti i kroz „Zakon o praznicima Republike Srpske Krajine“ od 20. travnja 1993. godine u kojem je naznačeno da se 17. kolovoza slavi kao „Dan ustanka srpskog naroda“. Više o tome vidi, Službeni glasnik RSK, br. 3. od 20. travnja 1993., str. 188.

²⁵⁰ Da socijalizam nije bio prihvaćen u cijeloj SR BiH kao u ostalim dijelovima Jugoslavije možemo vidjeti i kroz primjer Zapadne Hercegovine. Razlozi navedenom leže u činjenici tradicionalnog poistovjećivanja naroda sa vjerom, kao i ponašanja komunističke vlasti nakon II. Svjetskog rata spram naroda u Zapadnoj Hercegovini, o tome više, vidi; Lučić, (Ivo) Ivica: *Uzroci rata, Bosna i Hercegovina od 1980. do 1982. godine*, Despot Infinitus, Zagreb, 2013., str. 223.

²⁵¹ Službene mrežne stranice Parlamenta Bosne i Hercegovine, www.parlament.ba/istorija/default.aspx?id=27926&langTag=bs-BA&pril=b/08.08.2017.

²⁵² Lučić u svom radu upravo primjećuje činjenicu da SDA usuglašena u krugu Islamskoga kulturnog centra u Zagrebu, SDS BiH osnovan kao svesrpski nacionalni pokret, a HDZ BiH organiziran kao dio „planetarne organizacije koja predstavlja pokret svih Hrvata na svijetu“, Lučić, op. cit., str. 285.

²⁵³ Amandmani LIX-LXXX na Ustav SR BiH, NIO Službeni list SR BiH, Sarajevo, 1990., str. 8-15.

²⁵⁴ Lučić, op. cit., str. 257.

nazivlju uvodile nacionalni predznak kako bi time privukli najveći dio glasačkog korpusa i ujedno homogenizirali svaki od tri konstitutivna naroda u Bosni i Hercegovini za predstojeće izbore koji su se održali 18. studenog 1990. godine.²⁵⁵ Rezultati prvih višestranačkih izbora u SR Bosni i Hercegovini u kojoj su stranke s nacionalnim predznakom dobile najviše glasova, upravo će potvrditi duboku nacionalnu podijeljenost u samoj Republici, a što će imati dalekosežne posljedice za daljnja politička i druga djelovanja u narednom vremenu.²⁵⁶

Proširenje i utjecaj vala demokratskih promjena koji je otpočeo na zapadu, također je zahvatio i SR Makedoniju. Kao u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini pitanje demokracije i višestranačja isključivo je bilo u Makedoniji vezano uz pitanje nacionalnih manjina, te u odnosu na ostale republike i pitanje same makedonske osobnosti koju odriču bugarska i grčka država.²⁵⁷ Na činjenici sveopćeg političkog stanja u Europi i samoj jugoslavenskoj federaciji, Skupština SR Makedonije usvojio je 20. kolovoza 1990. godine „Zakon za izbor i otpovikovanje na pratenici i odbornici“²⁵⁸, čime je ta jugoslavenska republika ušla u proces demokratskog odlučivanja i višestranačja. U strahu od velikosrpske politike i sveopćeg geopolitičkog okruženja SR Makedonije, političke stranke usvojile su platforme koje su branile suverenitet Republike, a što je bilo na tragu slovenske i hrvatske pobjedničke političke opcije nakon prvih višestranačkih izbora u svojim republikama. Nakon provedenih prvih višestranačkih izbora u studenom i prosincu 1990. godine pobjedu je odnijela VMRO-DPMNE ispred Saveza komunista Makedonije (SKM-PDP) i Partije za demokratski prosperitet koja je zastupala interese albanske nacionalne manjine. Analizu izbornih rezultata nakon provedenih prvih višestranačkih izbora u Makedoniji, i da će politika nacionalnih programa (Makedonaca i Albanaca) imati presudne utjecaje na daljnja politička djelovanja u SR Makedoniji u procesu disolucije jugoslavenske federacije i kasnije, najbolje nam ocrtava Slavko Milosavljević, koji navodi; „još početkom devedesetih zaključio sam da u izbornoj »bitci« 1990. godine ove dve nacionalne partije snažno su »podržale« jedna drugu nastupajući s radikalnim nacionalnim programima i sloganima. Kasnije, svaka od njih, tražeći opštedemokratsku legitimaciju, staviće na stranu svoj nacionalni

²⁵⁵ Vidi bilješku 183.

²⁵⁶ O rezultatima prvih višestranačkih izbora u Bosni i Hercegovini održanih 18. studenog 1990. godine, vidi, službene mrežne stranice Parlamenta Bosne i Hercegovine, <https://www.parlament.ba/istorija/Default.aspx?id=27926&langTag=bs-BA&pril=b/13.08.2017>.

²⁵⁷ Garde, op. cit., str. 285.

²⁵⁸ „Službeni vesnik na Republika Makedonija“, br. 28. od 21. kolovoza 1990. godine

radikalizam, čak će i naći način za saradnju u vlasti, ali i dalje će karakterizirati državni i partijski život u Makedoniji.“²⁵⁹

Ako smo u ranijem dijelu rada govorili o utjecaju demokratskih promjena i valu zapadnjačke demokracije koji je zahvatio zemlje bivšeg Istočnog bloka u Europi i koji je imao utjecaja kako na raspad Saveza komunista Jugoslavije i provedbu prvih višestranačkih izbora po pojedinim federalnim jedinicama jugoslavenske federacije, analizirajući prve višestranačke izbore u SR Srbiji i SR Crnoj Gori vidjet ćemo da bez obzira na osnivanje novih političkih stranaka i same prve višestranačke izbore, val demokratskih promjena nije prošao kao u ostalim zemljama realnog socijalizma i kao u drugim jugoslavenskim federalnim jedinicama. Iako su kasnije od ostalih federalnih republika bivše Jugoslavije, SR Srbija i SR Crna Gora Zakonom o političkim organizacijama i Zakonom o udruživanju građana ozakonili djelovanje političkih stranaka kako bi se mogli provesti prvi višestranački izbori.²⁶⁰ Novoformirane političke stranke u SR Srbiji i SR Crnoj Gori na valu prividne demokracije i demokratskih promjena svoje programe i političke manifeste gradile su pod utjecajem nacionalizma²⁶¹ i sveopćeg gospodarskog i političkog stanja kako u istim republikama, tako i u samoj jugoslavenskoj federaciji.

Kako se vladajući Savez komunista Srbije u srpnju 1990. godine preobrazio u Socijalističku partiju Srbije, ista stranka i dalje je bila pored novoosnovanih političkih stranaka prema mišljenju Glaurdića glavni „barjaktar Miloševićeve politike i provjereni aparat srpskog nacionalizma.“²⁶² Upravo iz navedenog leži činjenica da je Socijalistička partija Srbije pobijedila na prvim višestranačkim izborima u SR Srbiji u prosincu 1990. godine za članove Skupštine Srbije, a sam Milošević na predsjedničkim izborima, čime je mogli bismo reći demokratskim putem odobren kontinuitet dosadašnje Miloševićeve politike.²⁶³ U SR Crnoj Gori politički diskurs i demokratsko političko opismenjavanje također se odvijalo po obrascu iz SR Srbije, te je

²⁵⁹ Prof. dr. sc. Slavko Milosavljević, veleposlanik Republike Makedonije u Republici Srbiji i Crnoj Gori (1996-2003. g.) iznosi svoje viđenje vremena raspada komunizma i socijalizma i prvih demokratskih izbora u SR Makedoniji, pod naslovom: Makedonija: stvaranje nove države Traktat o desetogodišnjim izbornim krivudanjima: *Politika, Glasilo građanskog samooslobođanja*, br. 266-267, Beograd, 1. kolovoz 2001.

²⁶⁰ Zakon o političkim organizacijama, „Službeni glasnik SRS“, br. 37./90., Zakon o udruživanju građana, „Službeni list RCG“, br. 23./90.

²⁶¹ Pod naslovom: Srpski pokret obnove, Evropska desnica Srbije, Program navodi se: „Osnivačka programska deklaracija bila je ekstremni srpski nacionalni izazov ekstremnim nacionalnim programima drugih u tadašnjoj Jugoslaviji, a pre svega antijugoslovenskom i antisrpskom ekstremizmu u Hrvatskoj“. Više o programu Srpskog pokreta obnove, vidi, službena mrežna stranica Srpskog pokreta obnove, <http://www.spo.org.rs/doc/program-spo-eds.pdf/19.08.2017>.

²⁶² Glaurdić, op. cit., str. 104.

²⁶³ O rezultatima izbora u SR Srbiji 1990. godine, vidi više, Goati, Vladimir: *Izbori u SRJ od 1990. do 1998., volja građana ili izborna manipulacija*, II. dopunjeno izdanje, Centar za slobodne izbore i demokratiju, Beograd, 2001., str. 28. – 32.

sama Crna Gora koja je bila usko vezana za Srbiju glasovala u isto vrijeme kad i ona i s istim ishodom.²⁶⁴

I na kraju umjesto zaključka, možemo u ovom dijelu rada reći da je populizam i samo političko djelovanje, kao i nacionalističke retorika dovele do toga da su na prvim održanim višestranačkim izborima u republikama bivše Jugoslavije 1990. godine pobijedile upravo stranke s nacionalnim predznakom.²⁶⁵ Pobjedom takvih političkih struja i “dovevši na vlast nacionalizam, izbori su pripomogli gašenju istog onog plamena demokracije kojeg su sami zapalili.”²⁶⁶ Upravo činjenica da su nacionalističke struje pobijedile na prvim višestranačkim izborima u vremenu gospodarske krize, kao i u povijesnim događanjima, došavši na vlast od strane nove nomenklature, nije se prvotno tražio izlazak iz gospodarske krize, već se prvotno rješavalo nacionalno pitanje jer ono kao i drugim složenim državama nije bilo riješeno na način koji bi zadovoljavao sve strane. Stoga možemo reći da utjecaj demokratskih promjena koje su zahvatile bivše zemlje Sovjetskog bloka nakon pada „željezne“ zavjese nisu se u potpunosti involvirale na prostoru bivše jugoslavenske federacije. Iako je nestala jedinstvena komunistička partija sa političke scene, iako su provedeni prvi višestranački izbori, demokracija i demokratski principi nisu uspjeli u potpunosti zaživjeti jer duh nacionalizma i neriješenog nacionalnog pitanja ostao je otvoreni problem koji se u narednim vremenima rješavao oružanim sukobima i samim ratovima.

III.6. Zaključak

Analizirajući uzroke koji su doveli do početaka dezintegracije jugoslavenske federacije nedvojbeno je da se projekt jugoslavenske federacije koji je nastao 1945. godine nije mogao sačuvati na temeljima koji bi mogli zadovoljiti sve interese naroda i politika s prostora bivše Jugoslavije, kao niti oduprijeti utjecaju onih uzroka koji će nadjačati samu neuspjelu integraciju i „želju“ za jedinstvom unutar takve federacije. Upravo sinteza pojedinačnih uzroka, kao i partikularni interesi koji su djelovali svaki pojedinačno na proces slabljenja postojeće federacije, u kumulaciji i međusobnoj funkciji isti će snažno djelovati na procese koji će dotadašnji privid jedinstva i integracije uspjeti razbiti i dokazati da projekt jugoslavenske federacije nije održiv.

²⁶⁴ Ibidem

²⁶⁵ Više o populizmu u Hrvatskoj nakon 1989. godine i pojavi istog u vidu „obrambenog masovnog pokreta protiv srbijanskog masovnog populističkog pokreta“, vidi, Milardović, Anđelko: *Populizam i globalizacija*, Centar za politološka istraživanja, Zagreb, 2004., str. 146.

²⁶⁶ Zimmerman, op.cit., str. 88.

Elementi/uzroci koji će utjecati na kasnije procese dezintegracije imat će svaki ponaosob posljedičnu vezu na slabljenje same jugoslavenske federacije i dokazivanje da oni još više produbljuju pojavu političke/ekonomske, a mogli bismo reći i pojavu same općedruštvene krize u bivšoj Jugoslaviji.

Ako se ovim radom htjela dokazati pretpostavka da su određeni uzroci direktno utjecali na početke kraja jugoslavenske federacije, nakon vremenskog odmaka i vremena koje je predmet istraživanja u ovoj disertaciji, nedvojbeno je da možemo zaključiti da su činjenice, a samim time činjenice označene kao uzroci poput smrt Josipa Broza Tita, ekonomska kriza i krah socijalizma, pojava i uspon nacionalizma, raspad Saveza komunista Jugoslavije, kao i geopolitičke i političke okolnosti u Europi s kraja 80-ih i početka 90-ih godina 20. stoljeća utjecali na političke procese koji će se događati u dezintegracijskim procesima na prostoru bivše Jugoslavije s kraja 1990. samu 1991. godinu.

Proces političke nestabilnosti u bivšoj Jugoslaviji nakon Titove smrti pokazat će svu ranjivost i nespremnost političke elite na vođenje jugoslavenske federacije i rješavanje onih problema koje je svojim autoritetom Tito rješavao, te će upravo njegova smrt značiti prekretnicu u političkom životu bivše Jugoslavije od koje će početi prvi dezintegracijski procesi. Privid jedinstva preko noći će nestati, a sve duboke podijeljenosti, kako političke, tako i nacionalne počet će se pojavljivati i dokazivati činjenicu o neodrživosti višenacionalnih država gdje nacionalno pitanje nije u potpunosti riješeno. Suočena s dubokom ekonomskom krizom s početka 80-ih godina, nefunkcioniranje i neiznalaženje političkog modusa koji bi anulirao ekonomske razlike između republika i pokrajina i kako bi ublažio ekonomske pokazatelje koji su jasno prikazivali ekonomsku nejednakost među federalnim jedinicama, stvorilo je još veću percepciju nepravde u socijalističkom sustavu i samim vrijednostima koje je on propagirao. Upravo socijalna/ekonomska nejednakost potaknut će daljnje procese udaljavanja od zajedništva i iznalaženja zajedničkih rješenja za izlazak iz krize.

Percepcija nepravde društva i osjećaja nepravde i nejednakosti odrazit će se ili će se pojaviti paralelno s pojavom nacionalizma, jer osjećaj nepravde i ekonomske ugroženosti ili ekonomske eksploatacije dovoljni će biti uzroci za nacionalistička djelovanja i traženje izlaska iz krize. Ekonomski nerazmjer uvelike će pridonijeti pogoršanju međurepubličkih odnosa, a njegove će stvarne i tendenciozne percepcije, razmjeri i tumačenja oko razloga takvog nerazmjera u ekonomskoj razvijenosti ili nerazvijenosti biti jedan od presudnih argumenata za potrebu pravno-političke rekonstrukcije dosadašnjeg modela ustrojstva jugoslavenske federacije, a kasnije zbog neuspjeha samog novog ustrojstva i za dezintegraciju Jugoslavije. Činjenica

neriješenog nacionalnog pitanja pomiješana sa percepcijom stvorene nepravde i stalnog traženja krivca u drugim narodima, upravo će putem iskorištavanja naroda od strane političkih nomenklatura stvoriti manipulaciju masa s ciljem stvaranja dublje političke krize, a ujedno iznjedriti nacionalizam kao mehanizam za iznalaženja rješenja u pravnom i političkom smislu. U takvoj konstelaciji odnosa unutar federalnih jedinica i samih političkih rukovodstava, Savez komunista Jugoslavije postat će arhaično tijelo suočeno s vlastitom nemoći da se odupre takvoj krizi i nastaloj političkoj situaciji koja je vodila prema počecima procesa dezintegracije jugoslavenske federacije.

U vremenu političkih i društvenih promjena u Europi, tj. zemljama bivšeg Sovjetskog bloka, proces demokratskih promjena i uvođenja zapadne demokracije reflektirao se na prostor bivše Jugoslavije, te je paralelno s političkom i ekonomskom krizom stvorio novo političko ozračje. Novo političko ozračje sa slabljenjem i nestankom jedinstvene komunističke partije na prostoru jugoslavenske federacije, biti će jedan od faktora uvođenja pluralizma i prvih višestranačkih izbora. Demokratske promjene u bivšoj Jugoslaviji neće se moći oduprijeti rastućem nacionalizmu i daljnjem pogoršanju političkog stanja, jer faktor nestabilnosti (SR Srbija i njeno političko rukovodstvo) neće pristajati na kompromisna rješenja i politiku postavljanja jugoslavenske federacije na novim ravnopravnim osnovama, a što će uključivati novi oblik političkih i pravnih odnosa među jugoslavenskim republikama. Zalaganje za unitarizam, za nametanje ekonomskih sankcija za protok i distribuciju robe prema ostalim republikama, zalaganje za zaštitu srpskog naroda od fizičke i svake druge ugroženosti, kao i namećući formulu spojivosti krvi i tla, kao i korištenjem srpske nacionalne manjine u ostalim republikama za ostvarivanje politike srpskog rukovodstva, stoga će ono biti glavni element destabilizacije i glavni pokretač dezintegracijskih procesa. Slijedom navedenih činjenica, nedvojbeno možemo zaključiti da počeci kraja bivše Jugoslavije i sami uzroci koji svaki pojedinačno ili u sveobuhvatnoj sintezi predstavljaju dokaz da je projekt jugoslavenske federacije i jedinstva „jugoslavenskih naroda“ neostvariv, a što će značiti početak dezintegracije jugoslavenske federacije, početak oružane pobune, oružanih sukoba i samih ratova na prostoru bivše Jugoslavije.

IV. UKLJUČIVANJE I PRAVNOPOLITIČKI MEHANIZMI MEĐUNARODNE ZAJEDNICE U RJEŠAVANJU KRIZE, SPRJEČAVANJU SUKOB I POSTIZANJU MIRA NA PROSTORU BIVŠE JUGOSLAVIJE (1990.-1995.)

Kako su analizirani odnosi bivše Jugoslavije s Europskom ekonomskom zajednicom od prvih diplomatskih odnosa do prvih ozbiljnih znakova krize i analizirani uzroci krize na njezinu prostoru, a koji će kasnije i dovesti do početaka dezintegracije jugoslavenske federacije, oružanih sukoba i ratova, slijed povijesnih zbivanja jasno će nam prikazati kako se kriza bila produbljivala i eskalirala uloga međunarodne zajednice, prvenstveno misleći Europske ekonomske zajednice biti će uslijed gubitka za Sjedinjene Američke Države geostrateškog položaja Jugoslavije sve veća u političkom prostoru iste. U smislu spoznaje tijeka razvoja krize na prostoru bivše Jugoslavije, a kroz višegodišnju suradnju između Europske ekonomske zajednice i bivše Jugoslavije, Europska ekonomska zajednica ne samo da nije bila institucionalno pripremljena za razvoj događaja na prostoru bivše Jugoslavije, već kao Zajednica nije imala međunarodnopravnu mogućnost djelovanja izvan teritorija svojih članica na isti način kako i unutar same Zajednice, te nije imala zajedničke oružane snage/fizičku moć (power) za implementaciju usvojenih politika i mehanizama na terenu. Institucionalna nepripremljenost u formalnom smislu odnosila se na činjenicu da Europska ekonomska zajednica nije imala kroz formalne institucije donošenje zajedničke vanjske politike, a kasnije i kroz oformljene institucije moć i snagu da donesene vanjskopolitičke odluke implementira na samom terenu.

Uključivanje međunarodne zajednice, a poglavito Europske ekonomske zajednice/Europske unije u rješavanju krize ponudit će iz navedenih razloga jedino ono što je u trenucima izbijanja krize, prvih sukoba i kasnije samih ratova jedino imala međunarodna zajednica, a to su u okviru međunarodnog javnog prava i izvora europskog javnog prava pravni i politički mehanizmi (**diplomacija, međunarodni odnosi, pružanje dobrih usluga, posredovanje/medijacija, mirenje, zagovaranje sporazumnog rješenja, zajedničke izjave - zaključci, deklaracije, donošenje pravnih akata – amandmana, arbitraže, sklapanje finansijskih protokola, pružanja deklarativnih rješenja**) - rješenja bez stvarne moći (power) za njihovu implementaciju na području zahvaćenih krizom/sukobom/ratom. Stoga, upravo pravno-politički mehanizmi bez mogućnosti uporabe zajedničkih oružanih snaga Europske ekonomske zajednice bilo kroz sam NATO ili samostalno bili su jedina rješenja Zajednice bez stvarne moći za njihovu primjenu na terenu, ali i ne cjelokupne međunarodne zajednice (Sjedinjenih Američkih Država, KESS, NATO-a, UN-a) u koju se vjerovalo da ima mehanizme

za rješavanje krize/sprječavanje sukoba na prostoru bivše Jugoslavije. Dokaz navedenom valjalo bi vidjeti i kroz mišljenje Davida Owena koji naglašava; „Jesu li Europljani u NATO-u mogli vojno djelovati 1991. bez SAD-a? Nažalost, odgovor je ne. Nijemci su bili isključeni iz vojnog sudjelovanja, djelomično zbog ustavnih zapreka koje su i same bile rezultat uloge Njemačke u Drugom svjetskom ratu, a zbog toga razloga ni Italija nije dolazila u obzir. Smatralo se da se Turska i Grčka međusobno isključuju, dok Francuska i Britanija nikad nisu bile spremne dati kopnenim snagama borbenu ulogu u ratu za koji su držale da je građanski i mnogo složeniji nego što se to predstavljalo, ili se uopće moglo predstaviti u televizijskim vijestima.“²⁶⁷

Upravo kroz ovo poglavlje analizirat će se počeci i sva daljnja uključivanja međunarodne zajednice u rješavanju krize na prostoru bivše Jugoslavije od prvih pojava ozbiljne krize tj. od 17. kolovoza 1990. godine (pobune dijela srpske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj), prvih oružanih sukoba, rata u Republici Sloveniji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovina do potpisivanja Daytonskog mirovnog sporazuma u prosincu 1995. godine u Parisu. Kako je politička kriza sve više rasla i kako je bilo nemoguće iznaći rješenja među političkim akterima na području bivše Jugoslavije koja bi zadovoljila sve strane političke scene, a ujedno i zaustavila ekspanzionistička i nacionalna politika srpskog političkog korpusa, uloga međunarodne zajednice u političkom prostoru bivše jugoslavenske federacije dobivala je s razvojem takvih događaja svakim danom novu ulogu i dimenziju političkog njezinog mišljenja/djelovanja prema prostoru i događajima u bivšoj Jugoslaviji.

Stoga upravo aktivnost i uloga međunarodne zajednice prema prostoru bivše Jugoslavije u trenucima kraja bipolarnosti i blokovske podjela i kad se Europa suočavala s prvom pravom krizom nakon kraja Hladnog rata i kasnije prvim ratom nakon II. svjetskog rata na svom području (prvim ratom na teritoriju sadašnje jedne od zemalja članica Europske unije), analogija nametanja Europe i same Europske ekonomske zajednice kao svjetske sile reflektirat će se kroz same politike i uporabljene pravne i političke mehanizme prema području bivše Jugoslavije, a u okvirima izvora međunarodnog i europskog prava. Temeljem navedenog analizirat ćemo pravno-političke mehanizme međunarodne zajednice, prvenstveno Europske ekonomske zajednice/Europske unije, te dokazivati (povlačiti paralele) kako oni nisu imali stvarnu moć za rješavanje krize, sprječavanje sukoba i postizanju mira na terenu, odnosno staviti ćemo u korelaciju akciju (političko djelovanje, međunarodne zajednice, Europske ekonomske zajednice/Europske unije u smislu rješavanja nastale krize i sprječavanju sukoba/postizanju

²⁶⁷ Owen, David: *Balkanska odiseja*, Hrvatska sveučilišna naklada, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1998., str. 46.

mira) i reakciju odnosno činjenično stanje na prostoru bivše Jugoslavije (prepoznavanje nemoći da se politički i pravni stavovi institucijski (vojnom silom) implementiraju od strane same Zajednice/Unije u smislu rješavanja krize/sprječavanju sukoba i postizanju mira).

Upravo činjenica nepostojanja od strane međunarodne zajednice, prvenstveno Europske ekonomske zajednice/Europske unije u trenutcima izgradnje Europske unije zajedničke institucije za vođenje zajedničke vanjske politike kao i institucije/mehanizma za implementaciju usvojenih politika na prostoru obuhvaćenom krizom, a čime se htjelo postići rješavanje krize, sprječavanje sukoba i postizanje mira, rezultirat će i različitim politikama pojedinih političkih/vojnih aktera koji su bili uključeni u rješavanje sukoba na prostoru bivše Jugoslavije, kao i samih različitih politika pojedinih članica Europske ekonomske zajednice. Dokaz navedenoj tvrdnji različitih politika unutar Europske ekonomske zajednice možemo vidjeti i kroz sam Radni materijal Europskog parlamenta u kojem se navodi; „The Europe' s position on the Yugoslav crisis has involved both joint attempts to mediate within the European Community and the adoption of differing unilateral approaches (Položaj Europe na jugoslavensku krizu uključivao je i pridruživanje pokušajima posredovanja unutar Europske zajednice i usvajanje različitih unilateralnih pristupa)²⁶⁸, kao i kroz viđenje u svom memoarskom izričaju Richarda Holbrookea pod naslovom „Završiti rat, u podnaslovu „Najveći kolektivni neuspjeh“ gdje je najbolje detektirao razloge „neuspjeha povijesnih dimenzija“, na način da je neuspjeh bio posljedica pet velikih faktora zbog kojih je i došlo do navedenih događaja, a to su: pogrešno čitanje povijesti, kraj hladnog rata, **ponašanje samih jugoslavenskih lidera, neadekvatan američki odgovor na krizu i pogrešno vjerovanje Europljana da sami mogu razriješiti svoj prvi posthladnoratovski izazov.**²⁶⁹ Upravo kroz navedeno viđenje Richarda Holbrookea možemo prikazati istraživačke varijable u dokazivanju postavljene hipoteze (glavne i pomoćnih), a koje će dokazati nemoć Europske ekonomske zajednice/Europske unije i prebacivanje operativnih postupaka u smislu osiguranja mira na prostoru bivše Jugoslavije na UN, koje će dokazati da Europska unija ne može samostalno rješavati problem na svom prostoru bez upliva i utjecaja Sjedinjenih Američkih Država.

Stoga iz navedenog vidimo da nedostaci kako samih formalnih institucija za vođenje zajedničke vanjske politike ili za implementaciju zajedničke vanjske politike –implementaciju donesenih odluka i usvojenih politika, tako i različitosti politika kao ključne činjenice da

²⁶⁸ European Parliament, Working Papers, The crisis in the former Yugoslavia, The Directorate-General for Research European Parliament L-2929 Luxembourg, 15. January 1993., str. 62.

²⁶⁹ Holbrooke, Richard: *Završiti rat*, Šahinpašić, Sarajevo, 1998., str. 21., 22.

Europska ekonomska zajednica/Europska unija nije mogla sama razriješiti kako je gore navedeno prvi posthladnoratovski izazov na teritoriju Europe, stoga će upravo takva činjenica biti prepoznata kao zeleno svjetlo za sva daljnja postupanja od strane lokalnih politika na prostoru bivše Jugoslavije, a koje su upravo svojim djelovanjem i dalje inicirali i produbljivali krizu, inicirali oružane sukobe i vodili ratove – ne prihvaćale rješenja međunarodne zajednice u smislu prestanka oružanih sukoba/ratova i postizanja mira.

Nastavno na navedeno, u ovom dijelu disertacije prikazati i dokazati ćemo tezu prema kojoj kakva je god koja politika bila usvojena ili sam pravno-politički mehanizam usvojen/donesen/predložen od međunarodne zajednice, prvenstveno Europske ekonomske zajednice/Europske unije, a koji je proizašao iz međunarodnopravnih izvora, isto nije djelovalo na razvoj događaja na prostoru bivše Jugoslavije (Republika Slovenija, Republika Hrvatska, Republika Bosna i Hercegovina) na način na koji je ona predvidjela i na koga se sama politika odnosila (iznalaženje rješenja političkoj krizi, sprječavanju sukoba i završetku rata). Temeljem navede činjenice, moći ćemo jasno povući paralelu između akcije (djelovanje međunarodne zajednice/Europske ekonomske zajednice/Europske unije) i reakcije (činjeničnog stanja na području bivše Jugoslavije zahvaćenom krizom/oružanim sukobima/ratom).

Također kroz ovo poglavlje analizirati ćemo tezu da međunarodna zajednica/Europska ekonomska zajednica/Europska unija samo načelo međunarodnog prava *uti possidetis iuris* iako ga je priznala kao pravno polazište za donošenje određenih odluka, isto nije znala i nije mogla zaštititi na prostoru bivše Jugoslavije (prema državama nastalih iz bivše jugoslavenske federacije) unatoč činjenici po nekim mišljenjima ondašnjih političkih dionika postojanja političkih i vojnih mehanizama-instrumenata koji su isto mogli osigurati.²⁷⁰

Stoga upravo kroz ovo poglavlje povlačimo paralelu između

Pravni/politički mehanizmi međunarodne zajednice (prvenstveno Europske ekonomske zajednice/Europske unije) - nepostojanje institucija/e za provedbom istih na terenu - prepoznavanje institucionalne nemoći i samih usvojenih politika i mehanizama/instrumenata međunarodne zajednice od strane lokalnih politika (djelovanje politika i mehanizama u okviru izvora međunarodnog i prava Europske ekonomske zajednice/Europske unije) – odraz stanja na prostoru obuhvaćenom krizom (daljnje napetosti i razvoj političke krize, oružani sukobi,

²⁷⁰ Richard Holbrooke u svojim memoarskim zapisima kao neposredni dionik povijesnih događanja na prostoru Republike Hrvatske, Bosne Hercegovine i SR Jugoslavije navodi da „više od pola vijeka Evropa nije bila kadra djelovati kao jedinstvena sila bez američkog vodstva. ...Jugoslavensku krizu trebao je razriješiti NATO, atlantska institucija koja je bila najvažnija, a čija su okosnica bile Sjedinjene Države“. Upravo navedena činjenica je ona u koju se vjerovalo da može zaustaviti oružane sukobe, ratove i same granice unutar bivše Jugoslavije i samih novonastalih država. O tome više, vidi: Holbrooke, op. cit., str. 27., 28.

rat), odnosno kroz pomoćnu hipotezu („Zamjetna je disproporcija između normativnih akata i provedbenih mogućnosti Europske ekonomske zajednice/Europske unije u odnosu na sukobe/ratove na području bivše Jugoslavije“) dokazujemo glavnu hipotezu ove disertacije („da pravno-politički mehanizmi (pravni mehanizmi: npr. načela međunarodnog prava (uti possidetis), Nicklesonov amandman Kongresa SAD-a, financijski protokol EEZ-a – Uredba o suspenziji, Deklaracija EZ-a o naputcima o priznavanju novih država u Istočnoj Europi i SSSR-u, Deklaracija o Jugoslaviji, Mišljenje Badinterove komisije – priznanje neovisnosti republika primjena izvora prava Europske unije kroz rješavanje krize na prostoru bivše Jugoslavije) međunarodne zajednice prvenstveno Europske ekonomske zajednice/Europske unije nisu uspjeli spriječiti sukobe/ratove i postići mir na prostoru bivše Jugoslavije u vremenu od 1990. – 1995.“).

IV.1. Izvori međunarodnog prava u smislu pravno-političkog djelovanja (korištenja pravno-političkih mehanizama)

U smislu jasnog zaključivanja i razlučivanja samog postupanja međunarodne zajednice/Europske ekonomske zajednice u početcima involviranja iste u jugoslavensku krizu, kao i kasnijem razdoblju tijekom prvih oružanih sukoba i kasnije ratova na prostoru bivše Jugoslavije do potpisivanja Daytonskog mirovnog sporazuma, moramo sagledati kroz činjenicu iz kojih međunarodnopravnih izvorišta su takva djelovanja proistekla, odnosno iz kojeg javnog prava su proizašli pravno-politički mehanizmi koje će koristiti međunarodna zajednica u smislu vlastitog djelovanja kako bi spriječila sukobe/ratove i postigla mir na prostoru bivše Jugoslavije u vremenskom razdoblju koje je predmet ove disertacije. Upravo navođenje izvorišta-legitimiteta samog djelovanja međunarodne zajednice smatramo nakon vremenske distance od samih događaja i lišeni subjektivizma da je značajno iz razloga objektivnog shvaćanja postupanja prema prostoru i događajima u procesu disolucije jugoslavenske federacije i stvaranja neovisnih država na području bivše Jugoslavije.

Prije samog utvrđivanja i navođenja izvorišta iz kojih su proizašli postupci i djelovanje međunarodne zajednice, smatramo da je pored navedenog bitna značajka razumijevanja samog postupanja i činjenica razlučivanja pojmova i odnosa teorije međunarodnih odnosa, diplomacije, vanjske politike i komparativne politike u smislu rješavanja „jugoslavenske krize“. Razlog pojašnjavanja navedenih pojmova i odnosa obrazlažemo činjenicom da je upravo kroz djelovanje

međunarodne zajednice u odnosu na „jugoslavensku krizu“ dolazilo u punom smislu do primjene vanjske politike, diplomacije, međunarodnih odnosa i komparativne politike.

- **Vanjska politika, diplomacija, međunarodni odnosi, komparativna politika**

Vanjska politika – je program akcije koji određena država ostvaruje na planu međunarodnih odnosa. Vanjska politika određuje strategiju i dugoročne ciljeve koje treba ostvariti.

Diplomacija – metoda uz čiju se pomoć vanjska politika u praksi ostvaruje, tj. prenosi, objašnjava, pregovara i zastupa osnovnu političku liniju jedne države. Taktičko sredstvo da bi se ostvarili dugoročni vanjskopolitički ciljevi.

Međunarodni odnosi su društveni odnosi, a komuniciranje do kojeg dolazi u međunarodnoj zajednici izraz je napora aktera međunarodnih odnosa, prije svega država da ostvare svoje ciljeve i interese (međunarodne organizacije, grupe, pokreti, države, nacije.).²⁷¹

Komparativna politika,, jedna je od tri glavne discipline političke znanosti uz političku teoriju i međunarodne odnose. Bavi se unutarnjim političkim strukturama (institucijama kao što su parlamenti i izvršna vlast) pojedinačnim i kolektivnim akterima (biračima, strankama, društvenim pokretima, interesnim skupinama) i procesima (stvaranjem javnih politika, procesima komunikacije i socijalizacije i političkim kulturama).²⁷²

Međunarodnopravni izvori pravopolitičkih mehanizama međunarodne zajednice/Europske ekonomske zajednice/Europske unije korištenih u odnosu na prostor bivše Jugoslavije u vremenu od 1990.-1995. godine, proizlazili su iz **izvora međunarodnog javnog prava (običajno pravo - običaji, ugovorno pravo – međunarodni ugovori, Opća načela prava priznata od civiliziranih naroda, sudske rješidbe i naučavanje pisaca, akti međunarodnih organizacija, pravičnost)**²⁷³ i **izvora europskog javnog prava (primarno (osnivački ugovori) i sekundarno zakonodavstvo (uredbe, direktive, odluke, preporuke, mišljenja), opća načela prava Unije i međunarodni sporazumi koje je sklopila Unija).**²⁷⁴ Upravo iz izvora međunarodnog javnog prava, odnosno iz same Povelje UN-a, članka 33. stavka

²⁷¹ Vukadinović, Radovan: *Međunarodni politički odnosi*, Politička kultura, Zagreb, 2004., str. 177. – 179.

²⁷² Caramani, Daniele ur.: *Komparativna politika*, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2013., str. 2.

²⁷³ O izvorima međunarodnog javnog prava vidi više u Andrassy, Juraj *et al*: *Međunarodno pravo I*, Školska knjiga, Zagreb, 2010., str. 15. – 35.

²⁷⁴ Službena mrežna stranica Europskog parlamenta, http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/hr/FTU_1.2.1.pdf/01.09.2017.

1. proizaći će pravna osnova pravno-političkog djelovanja međunarodne zajednice – mehanizama za postizanje mira u odnosu na prostor bivše Jugoslavije iz razloga što se u navedenom članku i stavku Povelje navodi da „Stranke svakog spora čije bi nastavljanje moglo dovesti u opasnost održavanje međunarodnog mira i sigurnosti, moraju prije svega tražiti rješenje pomoću pregovora, ankete, medijacija - posredovanja, mirenja, arbitraže, sudskog rješavanja, obraćanja regionalnim ustanovama ili sporazumima ili pomoću drugih mirnih sredstava prema vlastitom izboru“.²⁷⁵ Stoga, svako djelovanje koje je poduzela međunarodna zajednica u postupku sprječavanja sukoba i postizanja mira na prostoru bivše Jugoslavije proizlazilo je upravo iz izvora međunarodnog javnog prava.

Neki od navedenih mehanizma mirnog rješavanja sukoba upravo će i Europskoj ekonomskoj zajednici/Europskoj uniji dati potrebiti legitimitet djelovanja u odnosu na prostor bivše Jugoslavije kroz;

- **posredovanje među stranama u sukobu (medijacija) – pružanje dobre usluge (*good offices*– „ministarska Trojka“ – rezultat Brijunska deklaracija)**

Kako navodi Andrassyjev udžbenik „Haškom konvencijom o mirnom rješavanju međunarodnih sporova od 1907., posredovanje (medijacija - mediation) je opisano kao djelovanje jedne ili više država koje nisu umiješane u spor, s pomoću kojega one nastoje pomiriti suprotstavljena stajališta i ublažiti napetost između država u sporu, kako bi se spor miroljubivo riješio“.²⁷⁶ Sama činjenica navedene definicije s vremenom s izmijenila na način da ulogu posredovanja nemaju samo države pojedinačno, već organi i razne organizacije.²⁷⁷

Dobre usluge (*good offices*) – Paragrafom 101. Priručnika UN-a o mirnom rješavanju sporova između država naznačeno je da se *Dobre usluge* koriste u mirnom rješavanju spora kada „države stranke u sporu ne mogu izravno riješiti između sebe, treća strana može ponuditi svoje dobre usluge kao sredstvo sprečavanja daljnjeg pogoršanja spora i kao način olakšavanja napora na mirnom rješavanju spora. Takva

²⁷⁵ Članak 33. stavak 1. Povelje UN-a

²⁷⁶ Andrassy, Juraj *et al.*: *Međunarodno pravo 3*, Školska knjiga, Zagreb, 2006., str. 10. Također u Priručniku UN-a o mirnom rješavanju sporova između država, paragrafom 123. Medijacija je definirana kao metoda mirnog rješavanja međunarodnog spora u kojem treća strana intervenira kako bi pomirila stranke u sukobu i unaprijedila vlastite prijedloge usmjerene na međusobno prihvatljivo kompromisno rješenje. Usp s Handbook on the Peaceful Settlement of Disputes between States, United Nations • New York, 1992.

²⁷⁷ Ibidem. Autori u svom radu upravo navode činjenicu da posredovati mogu razne organizacije, regionalne organizacije, Sveta Stolica, nacionalne i nevladine organizacije, te da se posredovanje „sastoji u prenošenju i tumačenju zahtjeva, odgovora i prijedloga između stranaka, u davanju savjeta i prijedloga strankama spora, s pomoću koji se nastoje približiti njihova stajališta i omogućiti sporazumno rješavanje sporova.“

ponuda dobre usluge, bilo na inicijativu treće strane o kojoj se radi ili na zahtjev jedne ili više stranaka u sporu, podložano je prihvaćanju svih strana u sporu. Drugim riječima, treća strana koja nudi dobre usluge, bilo da je to jedna država ili skupina država, pojedinac ili organ univerzalne ili regionalne međunarodne organizacije, moraju biti prihvatljivi za sve strane u sporu. Treća strana koja obavlja dobre usluge obično nastoji potaknuti stranke u sporu da nastave pregovore, pružajući im „kanal“ za međusobnu komunikaciju. Međutim, postoje slučajevi u kojima strana koja pruža dobre usluge je ovlaštena učiniti više nego samo djelovati, te joj je dopušteno aktivno sudjelovati u procesu rješavanja spora, dajući prijedloge za njegovo rješavanje, a što uključuje održavanje sastanaka sa strankama u sporu kako bi razgovarali o takvim prijedlozima. U takvim situacijama, treća strana ne samo da pridonosi njegovim dobrim uslugama, nego također preuzima „poduzetničko“ posredovanje. Prema tome, za dobre usluge se može reći da dijele zajedničke karakteristike s posredovanjem kao metodom olakšavanja dijaloga između stranaka u međunarodnom sporu, s ciljem, ovisno o slučaju, na smanjenju neprijateljstava i napetosti, a kako bi postiglo prijateljsko rješavanje spora.²⁷⁸

- **kroz postupak mirenja - conciliation –Međunarodna mirovna konferencija - Haška konferencija)**

Mirenje kao posebna vrsta u nizu sredstava za mirno rješavanje međunarodnih sporova definiran je kao postupak u kojem države iznose svoj spor pred sporazumno izabranog pojedinca ili zbor sa zadatkom da spor ispita i predloži neko prikladno rješenje, ali se stranke postupka unaprijed ne obvezuju da će donijeto rješenje i prihvatiti. Postupak mirenja vodi pojedinac ili zbor koji uživa povjerenje stranaka, te se u samom postupku ne traži odgovarajuće pravno rješenje, nego rješenje koje će biti prihvatljivo objema strankama. Glede pravnih izvorišta iz kojih proizlazi postupak mirenja, kako je navedeno u Priručniku UN-a o mirnom rješavanju sporova između država, oni proistječu još iz Preporuke Skupštine Lige naroda iz 1922. godine, iz Općeg ženevskog akta iz 1928. godine, članka 33. stavka 1. Povelje UN-a, te ostalih regionalnih organizacija, a kako je navedeno upravo u paragrafima 142-150. navedenog Priručnika.

²⁷⁸ Handbook on the Peaceful Settlement of Disputes between States, United Nations • New York, 1992,

- **kroz postupak arbitraže (Badinterova komisija – izvršno tijelo mirovne konferencije, iznalaženje pravnog okvira rješavanja „jugoslavenskog pitanja“)**
 Haška konvencija o mirnom rješavanju međunarodnih sporova iz 1907. godine definira arbitražu kao postupak kojemu je cilj uređenje sporova između država od strane sudaca koje su one izabrale, na temelju poštivanja prava.²⁷⁹ Stranke u međunarodnoj arbitraži jesu države i drugi subjekti međunarodnog prava. Kako navode pojedini autori i stručnjaci međunarodnog javnog prava (Andrassy, Bakotić, Seršić, Vukas) subjekti međunarodnog prava podvrgavaju se arbitraži samo prema vlastitoj odluci, tj. sporazumno.²⁸⁰ Na temelju različitih međunarodnih konvencija arbitraža se katkad daje izabranim tijelima sa zadaćama kako navode navedeni autori koje odstupaju od pravog značenja ovog sredstva mirnog rješavanja sporova, odnosno koja nemaju „zadaću da sama konačno odlučuju o sporovima“ (primjer Arbitražne komisije koja je djelovala kao jedno od tijela Konferencije o Jugoslaviji – o radu i zadaćama Arbitražne komisije suglasile su se sve republike – federalne jedinice bivše SFRJ).²⁸¹
- **kao i putem obraćanja regionalnim ustanovama ili sporazumima (KESS, ECMM –EC monitoring mission – legitimitet djelovanja ministarske Trojke – Brijunska deklaracija – djelovanje promatračke misije ECMM).**
 Upravo kroz ranije navedenu odredbu članka 33. stavka 1. i sam članak 52. stavak 1. Povelje UN-a („Ništa u ovoj Povelji ne isključuje postojanje regionalnih sporazuma ili ustanova za rješavanje predmeta koji se tiču održavanja međunarodnog mira i sigurnosti, a koji su prikladni za regionalnu akciju, time da su ti sporazumi ili ustanove i njihovo djelovanje sukladni ciljevima i načelima Ujedinjenih naroda“) dat je dodatni legitimitet djelovanja Europske ekonomske zajednice putem Konferencije o europskoj sigurnosti i suradnji (KESS - CSCE) u odnosu na njeno djelovanje prema nastaloj krizi na području bivše Jugoslavije. Navedena regionalna organizacija će upravo putem vlastitih mehanizama, a u skladu s izvorima međunarodnog prava (Helsinški završni akt iz 1975., Pariška povelja za novu Europu iz 1990. godine) kao i samim mehanizmima za postizanje mira koje prepoznaje i povelja UN-a (medijacija) djelovati na prostoru bivše Jugoslavije na

²⁷⁹ Paragraf 168. Priručnika UN-a o mirnom rješavanju sporova između država.

²⁸⁰ Andrassy, et al, Međunarodno pravo III, op. cit., str. 26.

²⁸¹ Ibidem, str. 28.

način da će upravo rezultirati takvo djelovanje kroz prvi pozitivni uspjeh same Zajednice i CSCE-a u vidu Brijunske deklaracije.

IV.2. Motivi/razlozi uključivanja Europske ekonomske zajednice u rješavanje krize na prostoru bivše Jugoslavije

*„Prvi put nakon Drugog svjetskog rata Washington je veliko pitanje sigurnosti u cijelosti prepustio Europljanima. U svojim memoarima, sekretar Baker se ne opravdava za ovu odluku: Bilo je vrijeme da Europljani stupe na scenu i pokažu da mogu djelovati kao jedinstvena sila. Jugoslavija je bila prvi test, dobar kao i svaki drugi“.*²⁸²

Da bismo mogli sagledati sama postupanja međunarodne zajednice, poglavito Europske ekonomske zajednice u procesu uključivanja rješavanja političke krize na prostoru bivše Jugoslavije, moramo prvenstveno utvrditi razloge/motive njezinog uključivanja u prostor bivše Jugoslavije. Iz uvodnog citata u ovom poglavlju jasno se može zaključiti da međunarodna zajednica, a prvenstveno Europska ekonomska zajednica u cilju stvaranja buduće Europske unije se htjela pokazati upravo kroz jugoslavensku krizu kao globalni igrač koji je mogao rješavati političke i sve druge probleme na svom području.

Također politička kriza u bivšoj Jugoslaviji, a s obzirom na politička događanja u Srednjoj i Istočnoj Europi nakon pada Berlinskog zida nije mogla ostati bez odjeka u međunarodnoj zajednici, prvenstveno takvoj Europi koja se širila prema istoku i koja je svoje političke interese upravo željela proširiti i na prostor bivše Jugoslavije. Stoga upravo valja ukazati na činjenicu da je s jačanjem dominacije Europske ekonomske zajednice prema rješavanju krize na prostoru bivše Jugoslavije paralelno slijedilo povlačenje Sjedinjenih Američkih Država s ovog područja uslijed gubitka za njih geostrateškog i političkog interesa prema bivšoj Jugoslaviji. Razloge takvog gubitka interesa za postupanje Sjedinjenih Američkih Država prema području bivše Jugoslavije i da je bivša Jugoslavija izašla iz zone geopolitičkog interesa Sjedinjenih Američkih Država s kraja 80-ih i početka 90-ih godina vidimo i u tekstu koji se odnosi na raspad bivše Jugoslavije na službenim mrežnim stranicama United States Department of State²⁸³ gdje se jasno navodi koji su u tim trenucima bili primarni geopolitički interesi Sjedinjenih Američkih Država u svijetu.

²⁸² Holbrooke, op. cit., str. 28.

²⁸³ Vidi bilješku 55.

Kako je politika Sjedinjenih Američkih Država bila usmjerena drugim važnijim političkim i geopolitičkim ciljevima u Europi, Sovjetskom Savezu i Perzijskom zaljevu, sama takva činjenica otvorit će vrata Europskoj ekonomskoj zajednici za djelovanjem u kojem će moći kroz bivšu Jugoslaviju testirati i oblikovati svoju buduću politiku zajedništva, građenja globalne političke sile, a ujedno prerasti okvire gospodarske zajednice koje je imala od samog osnivanja Zajednice. Možebitne razloge Europske ekonomske zajednice za uključivanjem u „jugoslavensko pitanje“ treba tražiti i u studiji CIA-e iz studenog 1990. godine gdje je ona predviđala raspad jugoslavenske federacije²⁸⁴, a što se moglo reflektirati kroz stanje oružanih sukoba. Europski interes u uključivanje u jugoslavensku krizu je pored činjenice da bi kriza mogla lako prijeći u stanje oružanih sukoba u sjeverozapadnim republikama, također i opasnost od priljeva velikog broja izbjeglica u zemlje Europske ekonomske zajednice.

Razlog za intervenciju Europske ekonomske zajednice na prostor bivše Jugoslavije su bili geopolitičke naravi i iz razloga što bi pogoršanjem stvari na takvom području moglo se reflektirati i na Sovjetski Savez. Situacija u takvom slučaju definitivno bi onda utjecala na projekt europskog povezivanja, čiji je nositelj upravo bila Europska ekonomska zajednica.²⁸⁵ Slično navedenom, kao razlog intervencije Europe (misleći Europske ekonomske zajednice) Nobilo u svom radu navodi: „Europa je nerado zagrizla južnoslavensku kiselu jabuku, ali ju je na to silio tijekom događaja, paraliza jugoslavenske države koja je prijetila širim regionalnim poremećajima.“²⁸⁶ Stoga upravo iz navedenih činjenica, a ponajprije zbog bojazni širenja jugoslavenske krize u trenutcima europskog širenja i ujedinjavanja, jugoslavenska kriza bila je test za izgradnju buduće Zajedničke vanjske i sigurnosne politike (ZVSP) buduće Europske unije, Maastricht-ske Europe, kao i test za „europske kreatore vanjske politike da aktivnije traže da se razvije zajednička Europska unija i pristup rješavanju nasilničkih etničkih sukoba u blizini Unije.“²⁸⁷

²⁸⁴ Studijom (analizom događanja) CIA-e kako prenosi „The New York Times“ u tekstu „Bushova administracija“ je bila upoznata ali nije postupala u skladu s istom. O tome više, vidi „The New York Times“, „C.I.A. Doubtful on Serbian Sanctions“, 22. prosinca 1993., <http://www.nytimes.com/1993/12/22/world/cia-doubtful-on-serbian-sanctions.html/22.09.2017>. ili u George, Z. Roger i Kine, D. Robert., ur.: *Intelligence and the national security strategist with a new introduction*, Rowman & Littlefield publisher, Lanham, USA, 2006., str. 344.

²⁸⁵ Miškulin, Ivica: Republika Hrvatska i mirovna operacija Ujedinjenih naroda: kada, kako i zašto je došlo do njezine realizacije?, *Historijski zbornik*, 2011, br. 1. str. 123., a citirano prema Brenner, Michael: *The EC in Yugoslavia: A Debut Performance*, *Security Studies*, 1992, br. 4., str. 587.

²⁸⁶ Nobilo, op. cit., str. 111.

²⁸⁷ Razloge uključivanja Europske ekonomske zajednice/Europske unije u rješavanju krize na područje bivše Jugoslavije možemo vidjeti više i kroz materijal pod nazivom „The EU as a Global Conflict Manager“, urednici Richard G. Whitman i Stefan Wolff, Routledge, str. 138., koji je imao oznaku tajnosti i objavljeno na službenim mrežnim stranicama Ujedinjenog kraljevstva, <https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads>

Nastavno na navedeno, kao i činjenicu važnosti europskog postupanja u krizi na području bivše Jugoslavije možemo potkrijepiti i kroz viđenje Hansa-Dietricha Genschera o jačanju uloge Europe u rješavanju političke krize u bivšoj Jugoslaviji koji je u svom djelu „Sjećanja“ uoči poglavlja o ratu u Jugoslaviji napisao političku krilaticu/geslo „Za europsku odluku“, čime je jasno dao do izričaja da je problem krize bivše Jugoslavije bio isključivo europski problem.²⁸⁸ Prema riječima Hansa-Dietricha Genschera jugoslavenska politika europskim državama nudila je priliku da dokažu svoju sposobnost za zajedničko djelovanje. Ako iščitavamo izjavu luksemburškog ministra vanjskih poslova; „*Ovo je vrijeme Europe, a ne vrijeme Amerikanaca. Ako ijedan problem mogu riješiti Europljani, onda je to jugoslavenski problem. To je europska država i zato ne odlučuju Amerikanci*“²⁸⁹, kao i izjavu Državnog tajnika Sjedinjenih Američkih Država James Bakera; „*Sad je bilo na njima, a ne na Amerikancima, da preuzmu vodstvo kako bi smirili krizu u Jugoslaviji. Europljani su priželjkivali takvu vodeću ulogu*“²⁹⁰ možemo zaključiti da je kriza u bivšoj Jugoslaviji ulazila u europsku interesnu sferu i da je diplomatsko polje djelovanja prepušteno Europi i Europljanima koji su stoga i imali motiv djelovanja.

Pravopolitički mehanizmi i naponi Europske ekonomske zajednice za smirivanje krize, kasnije sprječavanje sukoba i završetka ratnih zbivanja, vidjet ćemo kasnije u ovom dijelu disertacije da su bili pogrešni od samih početaka europskog uključivanja u politički prostor bivše Jugoslavije, a razlog možemo tražiti kako što smo u uvodnom dijelu ovog poglavlja naveli kroz možebitno nepostojanja zajedničkih institucija za provedbu vanjske politike, tako i samih zajedničkih oružanih snaga Europske ekonomske zajednice/Europske unije koji bi mogli usvojene politike i donesene odluke neposredno implementirati prema onima kojima su bili/e namijenjene. Kako svom radu navodi Calvocoressi, „članice Europske ekonomske zajednice bile su svjesne prigode za potvrdu ili barem testiranje svoje kolektivne snage, ali ni sama Zajednica ni njezine članice nisu mnogo razmišljale o krizi koja se razvijala već jedno desetljeće i više.“²⁹¹

Kako bi mogli dokazati naše navode da nije bilo institucije Europske ekonomske zajednice tijekom koja bi mogla usvojiti zajedničku vanjsku i sigurnosnu politiku, te takvu

/attachment_data/file/224469/evidence-stefan-wolff-rodt-bosnia-and-herzegovina-and-macedonia.pdf/01.10.2017.

²⁸⁸ Genscher, op. cit., str. 511.

²⁸⁹ Vidi bilješku 2. Navedena izjava luksemburškog ministra vanjskih poslova imala je odjeka u svijetu i u medijima stoga možemo primijetiti da istu izjavu se prenijeli mnogi tadašnji mediji, npr. „The New York Times“ od 29. lipnja 1991. godine, službene mrežene stranice „The New York Times“-a, <http://www.nytimes.com/1991/06/29/world/conflict-in-yugoslavia-europeans-send-high-level-team.html>/02.10.2017.

²⁹⁰ Baker, James A.: *Drei Jahre, die die Welt varanderten. Erinnerungen*, Siedler, Berlin, 1996., str. 637.

²⁹¹ Calvocoressi, op. cit., str. 336.

provoditi/implementirati na terenu tijekom izbijanja krize, oružanih sukoba i ratova na prostoru bivše Jugoslavije u vremenskom razdoblju od 1990.-1995. godine, stoga ćemo i prikazati u narednom poglavlju koje su to institucije Europske ekonomske zajednice postojale u navedenom razdoblju i zbog čega upravo i nije bila moguća zajednička vanjska i sigurnosna politika, kao i implementacija pojedinih usvojenih rješenja na samom terenu/području bivše Jugoslavije.

IV.3. Provedba Zajedničke vanjske politike kroz institucije Europske ekonomske zajednice/Europske unije u vremenu od 1990.-1995.

Kako je u ovoj disertaciji navedena kao pomoćna hipoteza da je *zamjetna disproporcija između normativnih akata i provedbenih mogućnosti Europske ekonomske zajednice/Europske unije u odnosu na sukobe/ratove na području bivše Jugoslavije* i kako će se kroz samu disertaciju povlačiti teza da je Europska ekonomska zajednica, a kasnije i Europska unija tijekom svog političkog djelovanja na prostoru bivše Jugoslavije u vremenskom razdoblju od 1990. do 1995. godine pokazala nemoć u rješavanju jugoslavenske krize, a koja je bila rezultat nedostatka formalne institucije koja bi se isključivo bavila vanjskom politikom, provodila i implementirala usvojenu vanjsku i sigurnosnu politiku Zajednice/Unije na terenu, kroz ovaj dio disertacije ćemo stoga prikazati institucije Europske ekonomske zajednice/Europske unije. Analizom institucija Europske ekonomske zajednice/Europske unije upravo ćemo dokazati zbog čega je bila nemoć implementacija tako usvojenih politika na samom terenu i zbog čega upravo iste nisu mogle imati moć (power) da provedbom usvojenih politika spriječe oružane sukobe i kasnije ratove na prostoru bivše Jugoslavije.

U smislu dokazivanja glavne i pomoćnih hipoteza u ovoj disertaciji kroz ovo poglavlje disertacije će upravo biti naglašena ona istraživačka varijabla koja će dokazati nepostojanja formalne institucije koja će provoditi zajedničku vanjsku i sigurnosnu politiku, a koja bi se onda neposredno reflektirala na samo stanje na prostoru bivše Jugoslavije, a koje ćemo obraditi u drugim poglavljima disertacije i samim time dokazati zamjetnu disproporciju između normativnih akata i provedbenih mogućnosti Europske ekonomske zajednice/Europske unije u odnosu na sukobe/ratove na području bivše Jugoslavije. Također u smislu dokazivanja postavljene glavne i pomoćne hipoteze u ovom poglavlju nastojati ćemo dokazati kroz istraživačku varijablu da na primjeru bivše Jugoslavije i uviđanja institucionalne inferiornosti Europske ekonomske zajednice, utjecaj krize na prostoru bivše Jugoslavije utjecalo na jačanje/formiranje tijela buduće Europske unije.

Rimskim ugovorom²⁹² od 25. ožujka 1957. godine, a koji je stupio na snagu 1. siječnja 1958. godine osnovana je Europska ekonomska zajednica, te je ista za provedbu usvojenih načela i politika rabila tri formalne političke institucije (Vijeće ministara, Europski parlament i Komisiju) koje su držale izvršnu i zakonodavnu funkciju Europske ekonomske zajednice, uz jednu sudsku instituciju i Sud revizora koji je osnovan 1975.²⁹³ Ove institucije (osim Suda revizora) iako su nastale 1957. godine od strane Europske ekonomske zajednice se tek od 1967. godine pa nadalje primjenjuju na sve države zajednice. Pored navedenih formalnih političkih institucija Pariškim sastankom šefova država ili vlada članica Europske ekonomske zajednice iz prosinca 1974. godine utjelovljeno je Europsko vijeće kao neformalno tijelo (činili su šefovi država ili vlada, kao i ministri vanjskih poslova) koje će rješavati probleme oko institucionalizacije političke suradnje – forum za neslužbene rasprave.²⁹⁴

Kako je Europska ekonomska zajednica osnovana s ciljem unaprjeđivanja ekonomskih odnosa i temeljena isključivo na gospodarskom povezivanju zemalja članica, stoga nadležnosti djelovanja pojedinih formalnih (Rimskim ugovorom utjelovljenih) političkih institucija Zajednice su razumljive same po sebi. Vijeće ministara je predstavljalo vlade zemalja članica, te je imalo glavnu ulogu u procesu donošenja odluka. Nadležnost djelovanja Vijeća ministara temeljem navedenog Ugovora bila su pitanja od najvišeg interesa i, kako se to ističe u članku 145. Ugovora, Vijeće je osiguravalo koordinaciju opće privredne politike Zajednice, odnosno osiguravalo je koordinaciju općih ekonomskih politika država članica i Zajednice.²⁹⁵ Europski parlament predstavljalo je građane, tj. temeljem odredbe članka 137. Ugovora Parlament se sastojao od predstavnika naroda država okupljenih u Zajednici, izvršavao je savjetodavne i nadzorne ovlasti koje su joj dodijeljene sklopljenim Ugovorom.²⁹⁶ Komisija je predstavljala europski interes, te je temeljem odredbi članka 155. Ugovora radi osiguranja pravilnog

²⁹² Cjeloviti tekst Ugovora o osnivanju Europske ekonomske zajednice/Ugovor iz Rima vidi službenoj mrežnoj stranici Europske unije, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX:11957E/TXT/06.10.2017>.

²⁹³ Dana 20. travnja 2016. godine upućena je od strane autora ove disertacije elektronska pošta na službenu adresu elektronske pošte Europske unije s pitanjem o tome koje su formalne institucije Europske Ekonomske zajednice postojale 1991. i 1992 godine, do potpisivanja Ugovora iz Maastrichta, te je li do Maastrichtskog ugovora postojala institucija za zajedničku vanjsku politiku i ako da, u kojem aktu je bila opisana njezina funkcija? Na sam upit putem elektronske pošte no_reply@communi-k.eu dobiven je odgovor kako slijedi:

„Postojale su tri političke institucije koje drže izvršnu i zakonodavnu moć EEZ, plus jedna sudska institucija i sud revizora osnovan 1975. Ove institucije (osim revizora) su nastale 1957. godine od strane EEZ, ali tek od 1967. pa nadalje oni se primjenjuju na sve države zajednice. Vijeće predstavlja vlade, Parlament predstavlja građane i Komisija predstavlja europski interes“, te „Zajednička vanjska i sigurnosna politika (ZVSP) Europske unije uspostavljena je 1993. i otad je osnažena Ugovorima koji su uslijedili, posljednje Ugovorom iz Lisabona.“

²⁹⁴ Službena mrežna stranica Europske unije, http://europa.eu/about-eu/institutions-bodies/european-council/index_hr.htm/07.10.2017.

²⁹⁵ Službena mrežna stranica Ministarstva vanjskih i europskih poslova, http://www.mvep.hr/custompages/static/hrv/files/EUugovori/11957E_Ugovor_o_osnivanju_EEZ-a_hrv.pdf/07.10.2017.

²⁹⁶ Ibidem

funkcioniranja i razvoja zajedničkog tržišta osiguravala primjenu odredaba samog Ugovora i mjera koje je na temelju Ugovora provodile institucije – oblikovala preporuke ili davala mišljenja u područjima obuhvaćenim samim Ugovorom ako je Ugovor to izrijekom predviđao ili ako je to Komisija smatrala nužnim.²⁹⁷

Kako je Pariški sastanak iz 1974. godine imao povijesno značenje za daljnji razvoj Europske ekonomske zajednice (kasnije i u osnivanja Europske unije) u smislu osnivanja Europskog vijeća kao neformalne institucije Zajednice, budući da takvo tijelo nije predviđeno Rimskim ugovorom, upravo navedena činjenica da se radi o neformalnom tijelu koje je raspravljalo u svezi same političke suradnje zemalja članica, rješavanja gorućih problema djelovanja zajednica, kao i u svezi s nacionalnim problemima i osnovnim pitanjima međunarodne politike odluke takvog tijela formalno nisu mogle biti obvezujuće.²⁹⁸

Problem zajedničke ili unificirane vanjske politike Europske ekonomske zajednice bio je jedan od izazova u procesu stvaranja Zajednice, te se stoga putem Luksemburškog izvješća ili Davignonovim sporazumom iz 1970. godine zaključilo da je potrebna koordinacija vanjskih politika zemalja članica u smislu ubrzanja procesa političke unifikacije, te je dana preporuka zemljama članicama da surađuju na području vanjske politike. Upravo iz problema unificirane vanjske politike nastao je pojam i proces među zemljama članica pod nazivom Europska politička suradnja.²⁹⁹ Europska politička suradnja kao preteća kasnijoj uspostavi zajedničke vanjske i sigurnosne politike bez obzira što je imala za cilj da se redovitim savjetovanjima i razmjenom informacija među državama članicama usuglase stavovi o temeljnim pitanjima međunarodnih odnosa, uspostavi veća solidarnost, kao i harmonizacijom različitih stavova i pogleda dogovara zajedničko djelovanje, nije se uspjela unatoč donesenim deklaracijama i odlukama inkorporirati i integrirati u Europsku ekonomsku zajednicu tijekom sedamdesetih godina prošloga stoljeća.³⁰⁰

Upravo s ciljem normativnog/formalnopravnog inkorporiranja i uređenja Europske političke suradnje, te prijedloga reforme same Europske ekonomske zajednice stvoren je 17. i 28. veljače 1986. godine jedinstveni dokument Europske ekonomske zajednice – Jedinstveni

²⁹⁷ Ibidem

²⁹⁸ Arah, op. cit., str. 116., 117.

²⁹⁹ O tekstu Luksemburškog izvješća, više vidi na http://www.cvce.eu/content/publication/1999/4/22/4176efc3-c734-41e5-bb90-d34c4d17bbb5/publishable_en.pdf/07.10.2017.

³⁰⁰ Šegvić, Saša, Belohradsky, Frano: Sigurnosna-obrambena politika EU, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 2/2008, str. 364.

europski akt (JEA).³⁰¹ Razloge navođenja upravo ovog dokumenta Europske ekonomske zajednice, a u smislu dokazivanja teze, nalazimo u činjenici da je Jedinstvenim europskim aktom i to u samoj njegovoj preambuli potpisnice (zemlje članice) konstatiraju da su; „čvrsto odlučne oživotvoriti Europsku uniju na temelju: prvo, Europskih zajednica koje djeluju u skladu s vlastitim pravilima i, drugo, Europske političke suradnje među zemljama potpisnicama na području vanjske politike i tu Uniju opskrbiti potrebnim sredstvima djelovanja“³⁰², čime je upravo iskazana želja i odlučnost za institucionalizacijom zajedničke vanjske politike. U smislu oživotvorenja buduće Europske unije i unificiranja zajedničke politike Jedinstvenim europskim aktom Europska politička suradnja dobila je novu dimenziju na način da se usustavljivala:

- obveza međunarodnog informiranja, razmjene mišljenja i djelovanja radi usklađivanja stavova i akcija
- obveza razmjene mišljenja prije prihvaćanja stavova na nacionalnoj razini kad se oni odnose na vanjskopolitičke stvari od općeg interesa
- odlučivanje konsenzusom
- tajnost razmjene mišljenja
- neposredna povezanost među ministarstvima vanjskih poslova, koja omogućuju veću ažurnost i fleksibilnost.³⁰³

Ako iz navedenih odredbi Jedinstvenog europskog akta, Rimskog ugovora o osnivanju Europske ekonomske zajednice, samog Pariškog sastanka kojim je utjelovljeno Europsko vijeće kao neformalno tijelo Europske ekonomske zajednice kao i kroz Europsku političku suradnju vidimo koje su nadležnosti političkog djelovanja pojedine formalne i neformalne političke institucije Zajednice, od trenutaka izbijanja ozbiljne krize na području bivše jugoslavenske federacije (17. kolovoza 1990. godine) do Maastrichtskog ugovora³⁰⁴ (potpisan 7. veljače 1992. godine, stupio na snagu 1993. godine), jasno će nam se upravo ukazati činjenica nepostojanja **formalnih institucija koje bi mogle isključivo baviti vanjskom politikom, kao i time da usvojenu zajedničku vanjsku politiku i same takve odluke/deklaracije/usvojena zajednička stajališta/politike formalno implementiraju -provoditi na terenu, a u konkretnom slučaju na prostoru bivše Jugoslavije.**

³⁰¹ Službena mrežna stranica Europske unije, [http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaties_establishing_the_european_communities_single_european_act/treaties_establishing_the_european_communities_single_european_act_en.pdf](http://europa.eu/eu-law/decision/making/treaties/pdf/treaties_establishing_the_european_communities_single_european_act/treaties_establishing_the_european_communities_single_european_act_en.pdf)/http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/index_hr.htm/08.10.2017.

³⁰² Arah, op. cit., str. 157.-172.

³⁰³ EPC, Office for Official Publications of the European Communities, 1988, Luxembourg, str. 5.

³⁰⁴ Službena mrežna stranica Europske unije, http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaty_on_european_union/treaty_on_european_union_hr.pdf/12.10.2017.

Koji je utjecaj bio kod Europske političke suradnje gdje je postojao neobvezujući karakter odluka koje su nastale tijekom vanjskopolitičkih konzultacija, kao i na utjelovljenje zajedničke vanjske politike tadašnje Europske ekonomske zajednice najbolje opisuju riječi europskih federalista koji kažu da „sve to zajedno nije dovoljno i čitava europska politička kooperacije je nesavršen i bolestan pokušaj rasprostiranja uloge Europske zajednice na sferu međunarodnih odnosa.“³⁰⁵ Kako je prema Vukadinovićevim riječima Europska ekonomska zajednica ušla u fazu djelovanja na političkom planu prije stvaranja Europske unije, te da je Jedinstvenim europskim aktom dobila stanoviti institucionalni oblik i da je put prema većoj jedinstvenosti Europske unije, posebno nakon 1992. zahtijevao da se u novom svjetlu postavi i pitanje organa koji se bave širim spletom odnosa, a ne samo ekonomskih odnosa, jasno nam se stoga nameće misao da nije bilo tijela/organa ili institucije koja bi se u formalnom smislu riječi bavila kako isključivo vanjskom politikom, tako i implementacijom/provedbom vanjske politike tadašnje Europske ekonomske zajednice, odnosno realizacijom i provedbom usvojenih politika prema onima na koje se ista odnosila.³⁰⁶ Također istu činjenicu uočava u svom istraživanju i Nataša Beširević koja navodi: „*Dokaz navedene tvrdnje možemo prikazati kroz činjenicu pokušaja primjene instrumenata Europske političke suradnje (pregovaračka Trojka –Brijunska deklaracija – raspoređivanje promatrača Europske ekonomske zajednice) na prekid oružanih sukoba i početke ratnih djelovanja u Republici Hrvatskoj, pri čemu je „implementacija instrumenata vanjske politike prebačena s raspoređivanja mirovnih promatrača EZ-a na pokroviteljstvo UN-a“ doživjela potpuni neuspjeh.*“³⁰⁷

Kako Europska ekonomska zajednica do izgradnje Europske unije, Ugovora o Europskoj uniji nije imala formalne institucije koje bi mogle usvajati/oblikovati i provoditi zajedničku vanjsku politiku na terenu, te kako je Europska politička suradnja (EPC) kao mehanizam i institucija kritizirana kao pretjerano reaktivna s deklarativnim značajkama nadležnosti kojoj je nedostajalo proaktivnosti i instrumenta za praćenje usvojene politike, Zajednička vanjska i sigurnosna politika je upravo stoga i dizajnirana s ciljem rješavanja tih slabosti.³⁰⁸ U dokazivanju iznesene činjenice ide u prilog i to da je upravo 4. svibnja 1991. godine austrijski ministar vanjski poslova Alois Mock u jednom intervjuu izrekao misao o slanju

³⁰⁵ Vukadinović, Čehulić, Politika europskih integracija, op. cit., str. 107.

³⁰⁶ Ibidem

³⁰⁷ Upravo Nataša Beširević prepoznaje nemoć implementacije instrumenata Europske političke suradnje Europske ekonomske zajednice na prekid vatre u Republici Hrvatskoj, te na činjenicu da je raspoređivanje mirovnih promatrača EZ-a u smislu navedenog prebačeno na instrumente UN-a. O tome više, vidi, Beširević, Nataša: *Vanjska politika Europske unije i Zapadni Balkan*, Biblioteka Politička misao, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2013., str. 34.

³⁰⁸ Izvor, <http://www.politics.co.uk/reference/common-foreign-and-security-policy/15.10.2017>.

mirovnih postrojbi te je tom prilikom i naveo: „*Europska bi Jugoslaviji trebala ponuditi mirovnu postrojbu. Prošlo je vrijeme kad se protiv nasilja nešto moglo postići apelima. Kako bi spriječio građanski rat koji bi imao posljedice za Europu – treba djelovati brzo.*“³⁰⁹

Ugovorom o Europskoj uniji uvodi se stoga novi pojam/institut pod nazivom *Zajednička vanjska i sigurnosna politika (Common Foreign and Security Policy, krat. CFSP)*. Razloge uvođenja instituta Zajedničke vanjske i sigurnosne politike Europske unije treba tražiti u činjenici prestanka Hladnog rata i raspada bipolarne međunarodne zajednice, te posljedično tome dinamičnim promjenama u europskom političkom korpusu Srednje i Istočne Europe, kao i samim time u okolnostima težnje Europe da „*zaživi kao samostalni politički subjekt na kojeg se ozbiljno računa u uspostavi novog globalnog političkog, gospodarskog i sigurnosnog poretka*“³¹⁰, odnosno u smislu „*dokazivanja identiteta na međunarodnoj sceni.*“³¹¹ Navedene razloge uvođenja Zajedničke vanjske i sigurnosne politike možda najbolje opisuje NATO u svom Priručniku iz 2006. godine kada navodi da je „*upravo s početkom devedesetih postalo jasno da će europske zemlje morati preuzeti veću odgovornost za zajedničku sigurnost i obranu, te da je preraspodjela ravnoteže odnosa između Europe i Sjeverne Amerike bila značajna iz dva razloga: prvi je ponovna podjela ekonomskog tereta koji osigurava trajnost europske sigurnosti, a drugi, pružanje slike postupne pojave snažnijeg i integriranijeg europskog sigurnosnog i obrambenog identiteta u okviru europskih institucija, te uvjerenje mnogi zemalja članica EU-a o potrebi razvijanja sposobnosti Europe za vojno djelovanje u onim okolnostima u kojima NATO vojno ne djeluje.*“³¹²

Upravo činjenica iz gore navedenog teksta NATO priručnika... „*sposobnosti Europe za vojno djelovanje u onim okolnostima u kojima NATO vojno ne djeluje*“ je ona bitna odrednica koja se proteže kroz cijelu ovu disertaciju i nameće nam jasan odgovor nakon svih povijesnih zbivanja na području bivše Jugoslavije i nakon vremenskog odmaka da možemo činjenično upravo reći da Europska ekonomska zajednica nije imala tu stvarnu nadležnost (power) za djelovanjem u svojem susjedstvu na način da je mogla spriječiti sukobe/ratove i osigurati mir i samim time dokazati da može samostalno djelovati na političkoj sceni bez utjecaja i moći Sjedinjenih Američkih Država. Dokaz navedenom mišljenju/tvrdnji opetovano možemo vidjeti i kroz citiranje NATO priručnika gdje se navodi... „*Pojave ovih novih pogleda na probleme*

³⁰⁹ Mock, op. cit., str. 67.

³¹⁰ Vukadinović, Čehulić, Politika europskih integracija, op. cit., str. 223.

³¹¹ Službena mrežna stranica Europske Unije za pravne stečevine Europske unije, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV%3Aa19000/18.10.2017>.

³¹² NATO handbook, 2006., Poglavlje 28, Strateško partnerstvo NATO-a i Europske unije, str. 252./vidi, [www.nato.int/docu/handbook/2006/hb-cr-2006/part 8.pdf](http://www.nato.int/docu/handbook/2006/hb-cr-2006/part%208.pdf)./18.10.2017.

*sigurnosti europskog područja uvelike je bila uvjetovana sukobima na zapadnom Balkanu tijekom devedesetih. Nemogućnost Europe da intervenira u sprječavanju ili razrješenju sukoba, dovela je do zajedničke svijesti da Europska unija mora nešto učiniti glede neravnoteže između vlastite dalekosežne ekonomske moći s jedne strane, i ograničene političke snage s druge. Mnogima je postalo jasno da je koordinirane diplomatske napore za prekid sukoba političkim sredstvima potrebno u nuždi pojačati uvjerljivom vojnom moći. Ovo je dovelo do veće predanosti Europske unije, tijekom devedesetih, razrješenju sukoba i upravljanju kriznim situacijama izvan svojih teritorijalnih granica“.*³¹³

Također, razlog uvođenja instituta Zajedničke vanjske i sigurnosne politike inicirano je iz čistog činjeničnog i praktičnog stanja, a u svjetlu navedene neučinkovitosti i neuspjeha politike Europske ekonomske zajednice u cilju sprječavanja i smirivanja oružanih sukoba na području bivše Jugoslavije prije donošenja Maastrichtskog sporazuma.³¹⁴ Upravo činjenica neučinkovitosti međunarodne zajednice, poglavito Europske ekonomske zajednice u smislu vođenja vanjske politike i njezine realizacije/implementacije u odnosu na događanja na prostoru bivše Jugoslavije u trenutcima izbijanja krize i prvih oružanih sukoba (a što će biti detaljnije razrađeno u nastavku ove disertacije) otkrit će „zbunjenu, podijeljenu i bolesnu reakciju“³¹⁵ Europske zajednice na to, te dokazati da teritorijalni ratovi stvaraju veliku sigurnosnu prijetnju.

Zajednička vanjska i sigurnosna politika, a nastavno na navedene uzročne razloge/motive uvođenja, dotadašnje odredbe o europskoj političkoj suradnji zamijenila je drugim stupom međuvladine suradnje unutar struktura Zajednice time što je Europska unija iz pretežno gospodarske integracije prerasla u političku uniju. Kako bi ojačala svoju diplomatsku prepoznatljivost, temeljem odredbe članka J.1 Glava V. Ugovora o Europskoj uniji³¹⁶, ciljevi Zajedničke vanjske i sigurnosne politike upravo ponukani događajima u bivšoj Jugoslaviji su bili čuvanje zajedničkih vrijednosti, temeljnih interesa i neovisnosti Europske unije, jačanje sigurnosti Europske unije i njezinih članica, očuvanje mira i jačanje međunarodne sigurnosti u skladu s načelima Povelje Ujedinjenih naroda, Helsinškog završnog akta i ciljeva navedenih u Pariškoj povelji, jačanje međunarodne suradnje, razvoj i stabilnost demokracije i vladavine prava

³¹³ Ibidem, str. 252., 253.

³¹⁴ Da je razlog prerastanja Europske političke suradnje u institut Zajedničke vanjske i sigurnosne politike bilo ponukano i općepolitičkim postupcima Europske ekonomske zajednice prema razvoju događanja na prostoru bivše Jugoslavije u svom radu navodi Davorin Rudolf, ml. O tome više, vidi: Rudolf, Davorin, ml.: Zajednička sigurnosna i obrambena politika Europske unije prema Lisabonskom ugovoru, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 3/2014., str. 559.

³¹⁵ Izvor, <http://www.politics.co.uk/reference/common-foreign-and-security-policy/22.10.2017>.

³¹⁶ Službena mrežna stranica Europske unije, http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaty_on_european_union/treaty_on_european_union_en.pdf/26.10.2017.

te poštovanje ljudskih prava i temeljnih sloboda. Provedba ili zaštita navedenih načela ili ciljeva vanjske politike upravo će se pokazati u primjeru oružanih sukoba i ratova na prostoru bivše Jugoslavije kao načela/ciljevi koja/koji se ne mogu ostvariti ili zaštititi, a što će samim time pokazati i dokazati svu političku nemoć Europske unije da riješi krizu na svom području. Navedena načela/ciljevi Europske unije i nemoć ostvarenja istih na slučaju bivše Jugoslavije, kao dio teze ovog rada, dokazati ćemo upravo kroz samu uzročno-posljedičnu vezu između navedenih političkih ciljeva i odraza samog stanja stvari na terenu.

U smislu odredbi Maastrichtskog ugovora Unija je tražila od Zapadnoeuropske unije (WEU), koja je predstavlja sastavni dio razvoja Unije, da priprema i provodi odluke i akcije Unije s implikacijama u području obrane, a da Vijeće u dogovoru s institucijama WEU-a donosi potrebne praktične aranžmane, stoga je WEU upravo trebala biti mjesto/forum kako navodi Vukadinović „za elaboriranje i raspravljavanje svih tih sigurnosnih pitanja, ali i konkretnu realizaciju pitanja koja se tiču obrambene politike Europske unije.“³¹⁷ Kada sagledamo sve ciljeve zajedničke vanjske i sigurnosne politike o kojima se govori u Ugovoru o Europskoj uniji, te instrument WEU i izjavu luxembourškog ministra vanjskih poslova Jacques Poosa, njegovu povijesnu rečenicu „Ovo je vrijeme Europe, a ne vrijeme Amerikanaca...Ako ijedan problem mogu riješiti Europljani, onda je to jugoslavenski problem“³¹⁸, možemo shvatiti motive Europske ekonomske zajednice/Europske unije u stvaranju buduće zajedničke vanjske i sigurnosne politike, kao i samih institucija kojima bi isto provodili.

U formalnom smislu (institucijskom) i samog članka J.2.1.Ugovora³¹⁹, a kako bi se osiguralo da zajednički utjecaj država članica bude što djelotvorniji usklađenim i konvergentnim djelovanjem, države se članice međusobno u okviru Vijeća obavješćuju i savjetuju o svakom pitanju vanjske i sigurnosne politike koje je od općeg interesa. Vijeće, temeljem navedenog Ugovora (članak J.2.2. i J.3.) kao instrumente provedbe zajedničke vanjske i sigurnosne politike koristi *zajednički stav i zajedničku akciju*.³²⁰ *Zajednički stav je upravo Vijeće koristilo kao pravno sredstvo/mehanizam/instrument (kao što i navodimo kroz samu disertaciju pravopolitički mehanizmi za sprječavanje sukoba) kojim „države članice osiguraju da njihove nacionalne politike budu u skladu sa zajedničkim stajalištem.“*³²¹ Zajednički stav kao pravni instrument Europske unije funkcionirao je temeljem samog Ugovora isključivo ako su sve

³¹⁷ Vukadinović, Čehulić, Politika europskih integracija, op. cit., str. 234.

³¹⁸ Vidi bilješku 2.

³¹⁹ Vidi bilješku 299.

³²⁰ Ibidem

³²¹ Ibidem

države članice jasno i nedvosmisleno iskazale i izrazile svoju spremnost za poduzimanjem određenih radnji i zauzimanjem zajedničkog stava o određenim međunarodnim problemima koji su se smatrali važnim za djelovanje institucija Europske unije. Upravo kroz primjer brojnih deklaracija o (bivšoj) Jugoslaviji vidjet ćemo da navedeni instrument u formalno-pravnom smislu nije zaživio na način da je imao dosljednost u smislu određivanja i definiranja pojma „zajednički stav“ kojeg su države članice mogle prepoznati i shvatiti ovisno o svojim nacionalnim potrebama i samim okolnostima.³²²

Odredbom članka J.3. Ugovora propisuje se postupak za donošenje *zajedničke akcije kao instrumenta provedbe zajedničke vanjske i sigurnosne politike* u pitanjima obuhvaćenima vanjskom i sigurnosnom politikom. U odnosu na zajedničko stajalište/stav zajednička akcija kako navodi Nataša Beširević jasnije je samim Ugovorom definirana i uključuje zahtjeve da se o njoj jednoglasno očituje Vijeće ministara vodeći se općim direktivama Europskog vijeća, pri čemu jednom usvojena, postaje definirana kroz domašaj, opće i posebne ciljeve, sredstva, postupke, uvjete i vrijeme za realizaciju na temelju kvalificirane većine.³²³ Također i kroz ovaj institut ćemo vidjeti da mehanizam ili instrument zajedničke vanjske politike -zajednička akcija nije se implementirala u slučaju jugoslavenske krize, jer upravo pokazala nedostatak moći da se postavljeni ciljevi jasno i nedvosmisleno primjenjuju, konkretno ostvaruju na terenu. U smislu institucijskog djelovanja tijela Europske unije u provedbi vanjske i sigurnosne politike člankom J.5. Ugovora propisano je da Predsjedništvo predstavlja Uniju u pitanjima koja potpadaju pod zajedničku vanjsku i sigurnosnu politiku, te da je ono odgovorno za provedbu zajedničkih mjera; u tom svojstvu Predsjedništvo u načelu izražava stajalište Unije u međunarodnim organizacijama i na međunarodnim konferencijama. U smislu bolje provedbe zadaća Predsjedništvu prema potrebi pomažu prethodna i sljedeća država članica koje su obnašale, odnosno koje će obnašati dužnost Predsjedništva, te je kao tijelo Europske unije Komisija temeljem odredbi članka J.9. Ugovora u cijelosti uključena u zadaće koje potpadaju pod vanjsku i sigurnosnu politiku.

Nastavno na navedene odredbe iz Ugovora koje govore o formalnim institucijama Europske unije koje bave predmetom vanjske i sigurnosne politike, u smislu provedbe usvojenih politika iz nadležnosti vanjske i sigurnosne politike, člankom J.4. Ugovora propisano je da zajednička vanjska i sigurnosna politika uključuje sva pitanja povezana sa sigurnošću Unije, a

³²² Da je „zajednički stav“ kao instrument zajedničke i vanjske politike bio u mnogim slučajevima nedjelotvoran upravo navodi u svom radu i Nataša Beširević, koja primjećuje da mnoge Deklaracije Europske unije nisu mogle imati težinu jer se nije moglo od strane država članica definirati pojam „zajednički stav“ zbog samih vlastitih potreba i okolnosti. Za tekst, vidi, Beširević, op. cit., str. 38.

³²³ Ibidem

dugoročno uključuje i oblikovanje zajedničke obrambene politike koja bi s vremenom mogla dovesti do zajedničke obrane, te da Unija traži od Zapadnoeuropske unije (ZEU/WEU), koja predstavlja sastavni dio razvoja Unije, da priprema i provodi odluke i akcije Unije s implikacijama u području obrane. Vijeće u dogovoru s institucijama ZEU-a donosi potrebne praktične aranžmane.³²⁴ Kako je u samom tekstu članka J.4., točka 2. Ugovora stavljen naglasak na **razvoj Unije i kako je Zapadnoeuropska unija definirana kao integralni dio Unije koja kao operativno tijelo priprema odluke i izvodi akcije koje se odnose na obranu Unije, jasno se iz navedenog daje zaključiti da se kroz ZEU/WEU isključivo gleda kao instrument „obrane“ Europske unije i dio obrambenog sustava Europske unije, a ne u smislu djelovanja izvan prostora same Unije.**

Stoga je i kroz samu Izjavu o Zapadnoeuropskoj uniji (pod točkom 2.) iz Ugovora o Europskoj uniji naglašeno da će se „*WEU razvijati kao obrambena sastavnica Europske unije i kao sredstvo za jačanje europskog stupa Atlantskog saveza. U skladu s tim ciljem oblikovat će zajedničku europsku obrambenu politiku i nastaviti njenu konkretnu provedbu daljnjim razvojem svoje vlastite operativne uloge.*“³²⁵ Temeljem citirane odredbe Ugovora, kao i kroz Deklaraciju o Zapadnoeuropskoj uniji³²⁶ kao dio Ugovora iz Maastrichta, jasno se nameće pitanje je li ZEU/WEU bila obvezna da izvršava zajedničku vanjsku i sigurnosnu politiku na temelju Ugovora o Europskoj uniji budući je Zapadnoeuropska unija na pravnoj osnovi, koja kao polazište/temelj svakog djelovanja, kao i na načelima nadležnosti, organiziranosti i samog članstva čini međunarodnu organizaciju koja djeluje i ima pravnu osobnost neovisno u Europskim zajednicama, kasnije Europskoj uniji.³²⁷ Upravo kroz Deklaraciju o Zapadnoeuropskoj uniji i same njezine postupke/akcije u jugoslavenskom pitanju vidjet ćemo puni karakter i (ne)moć takve asocijacije u provedbenom smislu na koji se naslanjala Europska ekonomska zajednica odnosno Europska unija u svojem razvoju.

Oslanjanje Europske unije na snage Zapadnoeuropske unije i želja za razvojem europske sigurnosne arhitekture u pitanju bivše Jugoslavije, kako navodi u svom radu William Bradford otkrit će svu nezrelost koherentnog obrambenog identiteta i institucija u

³²⁴ Vidi bilješku 299.

³²⁵ Ibidem

³²⁶ Ibidem

³²⁷ Metka Arah u svom radu upravo primjećuje da kroz formalno-pravno tumačenje odredbi Ugovora o Europskoj uniji može se postaviti pitanje je li WEU zaista ima obvezatnost postupanja da izvršava zajedničku vanjsku i sigurnosnu politiku Europske unije, budući je ista međunarodna organizacija koja djeluje izvan i neovisno o Europskim zajednicama i Europskoj uniji. Za tekst vidi, Arah, op. cit., str. 388.

području obrane, kao i u razvoju europskih integracija.³²⁸ Također, a u smislu realnog viđenja institucijskih i operativnih (ne)mogućnosti tadašnje Europske ekonomske zajednice i buduće Europske unije da bude respektabilna politička sila koja bi nakon sloma hladnoratovske podjele mogla globalno politički djelovati u posthladnoratovskom svijetu, „njena“ pasivnost tijekom oružanih sukoba/ratova na prostoru bivše Jugoslavije reflektirale su se na činjenicu da Europska ekonomska zajednica/Europska unija nije mogla da zaustavi diplomatskim naporima navedene sukobe/ratove jer ih nije podržala kredibilnom vojnom silom putem Zapadnoeuropske unije koja nije imala kapacitete za takva djelovanja, kao ni pravnu osnovu samog djelovanja iste na području bivše Jugoslavije. Upravo naglasak na pravnoj osnovi djelovanja moramo uzeti kao jedan od primarnih čimbenika/elemenata ne mogućnosti vojnog djelovanja/postupanja Europske ekonomske zajednice putem Zapadnoeuropske unije prema prostoru bivše Jugoslavije, jer se Glavom VIII, člankom 53. stavkom 1. Povelje UN-a regionalnim organizacijama zabranjuje primjenu oružane sile bez prethodne odluke Vijeća sigurnosti.³²⁹ Stoga je upravo djelovanjem putem pravnopolitičkih mehanizama proizašlim iz izvora međunarodnog i europskog prava preostala mogućnost Europskoj ekonomskoj zajednici/Europskoj uniji da postupa u odnosu na sam prostor bivše Jugoslavije, a Zapadnoeuropskoj uniji putem UN-a u mirovnim operacijama u okviru Povelje UN-a.

Sagledamo li sam sadržaj Deklaracije iz St. Petersberga³³⁰ u kojoj su predočeni glavni pravci razvoja Zapadnoeuropske unije (jačanje WEU i europske obrane, povećanje operativne uloge WEU, jačanje odnosa između WEU i drugih članica Europske unije i Atlantskog saveza), kao i sami tzv. Petersberški ciljevi (sudjelovanje WEU u humanitarnim i drugim operacijama spašavanja, operacijama očuvanja mira, uporaba vojnih snaga u upravljanju krizama radi uspostavljanja mira) jasno možemo reći da je Zapadnoeuropska unija dobila po Vukadinovićevim riječima mogućnost vojnog angažiranja u **mirovnim operacijama** u ime Europske unije.³³¹

Iako je Ugovorom o Europskoj uniji razvijena institucijska struktura donošenja europske vanjske politike u odnosu na dosadašnju Europsku političku suradnju, te sami ciljevi mnogo jasnije i eksplicitnije artikulirani osnivačkim ugovorom, u takvoj ranoj fazi osnivanja

³²⁸ Bradford, William: The Western European Union, Yugoslavia, and the (DIS)Integration of the EU, *The Sick Man of Europe*, *Boston College of International and Comparative Law Review*, 24, 2000., str. 13.-84.

³²⁹ The Charter of the United Nations, o Povelji UN-a vidi na službenoj mrežnoj stranici UN-a, <http://www.un.org/en/charter-united-nations/index.html/30.10.2017>.

³³⁰ Mrežna stranica Zapadnoeuropske unije, <http://www.weu.int/documents/920619peten.pdf/06.11.2017>.

³³¹ Vukadinović, Čehulić, Politika europskih integracija, op. cit., str. 236.

Europske unije bilo je nejasno koji su vojni instrumenti stajali na raspolaganju u implementaciji donesenih odluka u okviru Zajedničke vanjske i sigurnosne politike. Kako smo već u ranijem dijelu naveli da je upravo Europska unija u početku vjerovala da će kroz instituciju WEU moći usvojene politike i odluke provesti na terenu, ubrzo se vidjelo da postoje različiti stavovi zemalja članica oko samog djelovanja WEU u pitanju krize u bivšoj Jugoslaviji, kao i strah od gubitka života vojnika zemalja članica ako bi iste uputila na prostor bivše Jugoslavije.³³² Iako se WEU uključila 1992. godine prvotno svojim snagama (ograničenog djelovanja), a kasnije i u suradnji s NATO snagama u implementaciji Rezolucije UN-a u pomorskom nadzoru provedbe embarga prema sljednicama bivše Jugoslavije³³³, sama činjenica nepostojanja snaga za intervenciju i provedbu zajedničke vanjske i sigurnosne politike od strane Europske unije počelo se ozbiljno razmišljati i rješavati tek na summitu NATO-a u Bruxellesu 11. siječnja 1994. godine.³³⁴ Na navedenom summitu dogovoreno je da europske države u okviru NATO razvijaju svoj sigurnosni i obrambeni identitet kroz WEU/ZEU putem takozvanih Kombiniranih i združenih namjenskih snaga (eng. CJTF), te je Sjevernoatlantskom vijeću povjerena zadaća uspostave potrebite infrastrukture i ostalih uvjeta za njihovu implementaciju. Da je stvaranje navedenih snaga bio proces jasno se vidi da je tek na summitu NATO-a u Berlinu 3. i 4. lipnja 1996. godine ministri vanjskih poslova članica NATO-a i formalno prihvatili i potpisali ugovor o uspostavi CJTF-a.³³⁵

S obzirom na događaje iz bivše Jugoslavije i poučeni nezainteresiranošću međunarodnih tijela (organizacija) i međunarodnih subjekata koji su raspolagali instrumentima za sprječavanje sukoba i postizanje mira, Europa je upravo na temelju takvih gorkih iskustava iz događaja na prostoru bivše Jugoslavije uvidjela da su neophodni vlastiti vojni kapaciteti koji bi bili u stanju da brzo interveniraju na pojavu krize i spriječe

³³² Da nije postojala mogućnost vojne intervencije od strane WEU u prostoru bivše Jugoslavije i nametanje mira u Republici Hrvatskoj na dogmatskim temeljima, dokaz navedenom možemo vidjeti i kroz dokument Europske ekonomske zajednice, Deklaraciju o Jugoslaviji Europske političke suradnje – ministara vanjskih poslova od 19. rujna 1991. godine (Dokument 4b/65) gdje se navodi da su pojedine zemlje zahtijevale vojnu intervenciju Zapadnoeuropske unije (Nizozemska, Francuska i Njemačka), dok je Velika Britanija bila protiv takvog prijedloga (zbog situacije u Sjevernoj Irskoj). Kako se stoga odustalo od djelovanja vojnim putem ostala je jedino mogućnost djelovanja i podupiranju WEU u mirovnim operacijama UN-a, CSCE-a i ostalih međunarodnih organizacija. Izvor: European foreign policy, Key documents, ur. Hill, Christopher, Smits, E. Karen u suradnji s Secretariat of the European Parliament, Routledge, London, 2000., str. 359, 364.

³³³ Operacija Maritime Monitor, Maritime Guard i zajednička operacija WEU-NATO Sharp Guard. O tome više, vidi http://www.globalsecurity.org/military/ops/maritime_monitor.htm/08.11.2017., http://www.globalsecurity.org/military/ops/maritime_guard.htm/08.11.2017. i NATO handbook, 2001, str. 457.

³³⁴ Više o Deklaraciji šefova država i vlada članica NATO-a Bruxelleskog summita od 10-11. siječnja 1994. vidi, službenu mrežnu stranicu NATO-a, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24470.htm?mode=pressrelease/08.11.2017.

³³⁵ Više o uspostavi CJTF-a vidi na službenoj mrežnoj stranici NATO-a <http://www.nato.int/docu/comm/1996/9606-brl/9606-brl.htm/08.11.2017.>

njenu daljnju eskalaciju. Uviđajući potrebu unaprjeđivanja zajedničke vanjske i sigurnosne politike Amsterdamskim sporazumom³³⁶ pored instituta Visokog predstavnika Europske unije za vanjsku i sigurnosnu politiku uvedena je mogućnost, a u skladu s Deklaracijom iz St. Petersberga vođenje vojno zahtjevnijih operacija poput razdvajanja dviju zaraćenih strana i stvaranja uslova za okončanje sukoba. U smislu implementacije Amsterdamskog ugovora i „petersberških zadaća“, kao i konačnog preuzimanja brige za sigurnost na vlastitom kontinentu od strane Europske unije, na Helsinškom summitu³³⁷ u prosincu 1999. godine donesena je odluka kojom se potiče razvoj vojnih snaga sposobnih za brz razmještaj, tzv. Snaga za brzo djelovanje, kroz dobrovoljne, ali koordinirane, nacionalne i multinacionalne doprinose članica Europske unije.

I na kraju ovog dijela, a u smislu dokazivanja postavljene glavne i pomoćne hipoteze u disertaciji, jasno možemo vidjeti (zaključiti), a u smislu izvedenih dokaza i činjenica zašto je upravo pravne i političke poteze (mehanizme) Europska ekonomska zajednica/Europska unija kao jedino sredstvo koristila u smislu vlastitog djelovanja na prostoru bivše Jugoslavije tijekom izbijanja krize, oružanih sukoba i samih ratova (**institucionalna i pravna nemogućnost djelovanja**). Ako sagledamo iznijete činjenice iz ovog dijela disertacije razvidno je da od prvih trenutaka izbijanja krize, još dok je u punom smislu postojala Europska ekonomska zajednica, ona nije kroz institut **Europske političke suradnje** imala u konstitutivnom smislu razvijena i formirana tijela/institucije za provedbom vanjske, a poglavito sigurnosne politike, a samim time niti provedbena tijela za implementacijom donesenih političkih odluka na terenu. Kako je Europa shvaćala važnost vlastitog djelovanja u posthladnoratovskoj eri i kako je smatrala da osim ekonomske asocijacije i djelovanja u području ekonomskih odnosa značaj treba da daje i na polju vanjske i sigurnosne politike, čime bi pokazala vlastitu snagu, poglavito u „Jugoslavenskom sukobu“ i u odnosu na same Sjedinjene Američke Države, ista je Ugovorom iz Maastrichta osnovala novi institut pod nazivom **Zajednička vanjska i sigurnosna politika**.

³³⁶ Za tekst Amsterdamskog sporazuma vidi, službenu mrežnu stranicu Europske unije, https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_of_amsterdam_en.pdf/10.11.2017.

³³⁷ Službena mrežna stranica Parlamenta Europske unije,

http://www.europarl.europa.eu/summits/hel1_en.htm/10.11.2017.

Preteča donošenju helsinške odluke bila je britansko-francuska inicijativa/sastanak na vrhu u St. Malou, u prosincu 1998. gdje je zaključeno da Europska unija mora imati kapacitete za autonomno djelovanje, potpomognute uvjerljivim vojnim snagama, mogućnostima odluke uporabe istih, te spremnost za uporabu, kako bi mogla djelovati u slučaju međunarodne krize. Na sastanku u Koelnu u lipnju 1999. čelnici Europske unije su pozdravili dogovor iz St. Maloa, te su se, imajući na umu Sporazum iz Amsterdama koji je obuhvatio WEU-ove Petersburške zadaće, složili oko koncepta i ciljeva Europske sigurnosne i obrambene politike za Europsku uniju. O pretečama donošenja Helsinške odluke, vidi: NATO handbook, 2006., Poglavlje 28, Strateško partnerstvo NATO-a i Europske unije, str. 254., 255. „službena mrežna stranica NATO-a, [www.nato.int/docu/handbook/2006/hb-cr-2006/part 8.pdf/10.11.2017](http://www.nato.int/docu/handbook/2006/hb-cr-2006/part%208.pdf/10.11.2017).

Kako je Ugovor o Europskoj uniji koji je bio inspiriran događajima koji su se dogodili u Europi s kraja 80-ih i početka 90-ih godina prošloga stoljeća, po pitanju vanjske politike trebalo je donijeti tri značajne novine koje bi se mogle implementirati u djela i riječi Jacques Poosa (jedinstveni institucionalni okvir za vanjske odnose, definiran koncept zajedničkog stava i zajedničke akcije i uključenje pitanje obrane u području ZVSP-a). Kroz događaje tijekom oružanih sukoba i ratova na prostoru bivše Jugoslavije vidimo da se nisu implementirale „tri značajne novine“ u provedbenom smislu, te da Europska unija nije imala kroz Zapadnoeuropsku uniju fizičku i stvarnu moć (power) djelovanja u smislu fizičkog sprječavanja sukoba i postizanja mira. Dokaz takvoj tvrdnji moglo se vidjeti kroz sama događanja na prostoru bivše Jugoslavije. Također činjenice koje idu u prilog iznesenoj tvrdnji ukazuju na nam to da će Europa biti ponukana reaktiviranjem Sjedinjenih Američkih Država u smislu okončanja rata u Bosni i Hercegovini, kao i kasnije u samom angažiranju na Kosovu. Razvoj takvih događanja potaknuti će Europu da tek na **summitu u Helsinkiju 1999. godine i formalno oformi Snage za brzo djelovanje** čime će moći u potpunosti provoditi kako zajedničku vanjsku i sigurnosnu politiku, tako i same Petersburške zadatke. Iz navedenog djelovanja Europske unije vidimo u smislu dokazivanja postavljene glavne i pomoćnih hipoteza, a kroz istraživačku varijablu kako se kroz „slučaj bivše Jugoslavije“ **išlo na jačanje pojedinih institucija Europske unije.**

Stoga institucijska provedba Zajedničke vanjske i sigurnosne politike, kao i provedba politika Europske unije prema događajima u bivšoj Jugoslaviji u vremenu od stupanja na snagu Maastrichtskog ugovora 1. 11. 1993. pa do ratificiranja Daytonskog sporazuma u Parisu 14. 12. 1995. otkrit će sve nedostatke i ograničenja/limite u postupanju maastrichtske Europske unije i svu nemoć implementacije politika u pravcu sprječavanja sukoba i postizanja mira na prostoru bivše Jugoslavije navedenom vremenu, jer ista nije imala iza sebe niti pravnu osnovu djelovanja (jednostranog djelovanja putem oružane sile), niti onu moć/silu s kojom bi mogla kako spriječiti daljnje sukobe/ratove, tako i postići mir. Da je postojala stvarna nemoć u provedbenom smislu usvojenih politika Europske unije prema prostoru bivše Jugoslavije u smislu njenog aktivnog i provedbenog značaja u smislu sprječavanja sukoba i postizanja mira, pokazuje izjava Marka Eyskenssa bivšeg belgijskog ministra vanjskih poslova objavljena u The New York Times-u 25. siječnja 1991. godine, koji kaže da je “ Europska unija ekonomski div, politički mrav i vojni patuljak.”³³⁸ Na istom tragu je bila i izjava Cristophera Hilla koji detektiranu slabost i

³³⁸ Eyskensovu izjavu je prenio dnevni tisak „The New York Times“, 25 siječnja 1991. godine, pod naslovom „Gulf Fighting Shatters Europeans’ Fragile Unity“, Za tekst vidi, službena mrežna stranica „The New York Times“-a,

nemogućnost vojnog djelovanja Europske ekonomske zajednice/Europske unije u oružanim sukobima/ratovima na prostoru bivše Jugoslavije (čak i u samom Zaljevskom ratu), a u smislu okončanja sukoba i postizanja mira naziva „jaz između očekivanja i kapaciteta (eng. capability-expectations gap“),³³⁹ kao i izjava Douglasa Hurda, ministra vanjskih poslova Velike Britanije od 25. rujna 1992. godine u britanskom Parlamentu gdje je izjavio „Europska zajednica, međutim, nije vojna sila i još uvijek nije u potpunosti opremljena za zajedničko djelovanje u vanjskoj politici.“³⁴⁰

Kroz citiranje izjava navedenih, kao i kroz priložene činjenice u potpunosti možemo na kraju ovog dijela disertacije dokazati disproporciju između normativnih akata i provedbenih mogućnosti Europske ekonomske zajednice/Europske unije u odnosu na sukobe/ratove, te zbog čega je Europska ekonomska zajednica/Europska unije isključivo koristila pravno-političke mehanizme u okvirima izvorišta međunarodnog prava i izvora europskog prava bez mogućnosti vojnog djelovanja u smislu sprječavanja sukoba i postizanju mira na prostoru bivše Jugoslavije 1990-1995., a kako slijedi:

1990/1991. Početak krize/ oružanih sukoba na prostoru bivše Jugoslavije---Europska politička suradnja-nepostojanje formalnih institucija za djelovanjem u području vanjske politike Europske ekonomske zajednice - oslanjanje na Zapadnoeuropsku uniju---nepostojanje pravne osnove samostalnog djelovanja Zapadnoeuropske unije bez suglasnosti Vijeća sigurnosti---Zapadnoeuropska unija djeluje isključivo u akcijama u okviru Rezolucija UN-a---nemogućnost vojnog djelovanja u smislu sprječavanja sukoba, postizanja mira---nepostojanje vojnih snaga Europske ekonomske zajednice

1992./1993.Osnivanje Europske unije---uvođenje instituta Zajednička vanjska i sigurnosna politika---uvođenje formalnih instituta za vođenjem vanjske politike---razvijanje Zapadnoeuropske unije paralelno s Europskom unijom---nemogućnost vojnog djelovanja i implementacije usvojenih zajedničkih vanjskih politika i djelovanja---nepostojanje zajedničkih snaga Europske unije---oslanjanje na NATO

<http://www.nytimes.com/1991/01/25/world/war-in-the-gulf-europe-gulf-fighting-shatters-europeans-fragile-unity.html>

³³⁹ Hill, Christopher: The Capability Expectations Gap, or Conceptualizing Europe's International Role, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 31, No.3, 1993., str. 305-308.

³⁴⁰ Službena stranica Parlamenta Velike Britanije, <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm199293/cmhansrd/1992-09-25/Debate-1.html>

1999. Summit u Helsinkiju---osnivanje Europskih snaga za brzo djelovanje---prvi put uvedena mogućnost vojnog djelovanja vlastitim snagama Europske unije u smislu implementacija usvojenih sigurnosnih i obrambenih politika.

IV.4. Pravopolitički mehanizmi međunarodne zajednice u rješavanju krize u trenutcima početaka disolucije jugoslavenske federacije do proglašenja samostalnosti i suverenosti Republike Slovenije i Republike Hrvatske (17. kolovoza 1990. – 25. lipanj 1991.)

Obzirom se cjelokupni ovaj znanstveni rad (disertacija) bazira na glavnoj hipotezi da pravopolitički mehanizmi međunarodne zajednice, prvenstveno Europske ekonomske zajednice/Europske unije nisu uspjeli spriječiti sukobe i ratove i postići mir na prostoru bivše Jugoslavije u vremenu od 1990. – 1995., stoga u ovom dijelu disertacije upravo želimo analizirati koje je pravopolitičke mehanizme koristila u kontekstu izvora međunarodnog i europskog prava u smislu „vjerovanja“ kako će navedenim mehanizmima smiriti krizu i spriječiti učestale oružane sukobe na prostoru bivše Jugoslavije, te kakvu je politiku koja je upravo proizišla iz navedenih izvora vodila međunarodna zajednica u smislu početka involviranja u jugoslavensku krizu u vremenu od 17. kolovoza 1990. (pobune dijela srpske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj) do 25. lipnja 1991. (proglašenja neovisnosti Republike Slovenije i Republike Hrvatske).

Upravo kroz ovo poglavlje, a u dokazivanju postavljene glavne i pomoćnih hipoteza u ovoj disertaciji koristit ćemo istraživačku varijablu koja će staviti u odnos samu diplomaciju i prava kao jedinih mehanizama međunarodne zajednice, prvenstveno Europske ekonomske zajednice i samog činjeničnog stanja na području bivše Jugoslavije u trenutcima izbijanja krize i prvih oružanih sukoba koji su proizašli iz same krize. Stoga činjenica uporabe politika i pravopolitičkih mehanizama u smislu rješavanja nastale krize od strane međunarodne zajednice nije utjecalo na one lokalne politike (politike s prostora bivše Jugoslavije koje su neposredno utjecale na razvoj događaja na terenu) i njihova postupanja. Upravo prepoznajući takvu političku/institucionalnu nemoć Europske ekonomske zajednice, lokalne politike i dalje će biti usmjerene na izazivanje krize i iniciranje oružanih sukoba. Temeljem toga može se reći da pravopolitički mehanizmi međunarodne zajednice, poglavito Europske ekonomske zajednice kako nisu imali potrebitu snagu (Power-prisilna sredstva – provedbene mjere-vojnim putem)

kojom bi se implementirali sadržaji usvojenih politika i donesenih mehanizma neposredno su utjecali na nastalu krizu i daljnju eskalaciju krize, kao i na pojavu oružanih sukoba.

Stoga navedeno vremensko razdoblje biti će ključno u daljnjem postupanju lokalnih politika (srpsko-crnogorske politike unitarizma i očuvanja jugoslavenske federacije po njihovom viđenju opstojnosti same federacije) koje će prepoznati sve slabosti (nemoć) vođenja vanjske politike Europske ekonomske zajednice i mogućnost implementacije donesenih odluka od strane iste, kao i samu „nezainteresiranost“ Sjedinjenih Američkih Država uslijed gubitka geopolitičkih interesa nakon prestanka Hladnog rata i blokovske podjele preventivno i aktivno postupaju u iznalaženju rješenja političke krize i sprječavanju samih prvih oružanih sukoba na prostoru tadašnje Jugoslavije.

U smislu općedruštvenih promjena koje su zahvatile Europu, poglavito Srednju i Istočnu Europu nakon pada berlinskog zida i kraja hladnoratovske podjele s početka 90.-ih godina prošloga stoljeća, općedruštveno i političko stanje u jugoslavenskoj federaciji nakon sloma Saveza komunista Jugoslavije i provedenih prvih višestranačkih izbora u Republici Sloveniji i Republici Hrvatskoj, a kasnije i u drugim republikama bivše jugoslavenske federacije poprimilo je nove oblike političkih događanja uzrokovane različitim političkim shvaćanjima čelnštva tadašnjih republika jugoslavenske federacije u smislu viđenja budućnosti dosadašnjeg oblika takve jugoslavenske federacije. Prvi višestranački izbori upravo su kroz novoformirane vlasti i novodeklarirane politike unutar pojedinih republika dokazali da postoji duboka podijeljenost i antagonizam između prvenstveno nacionalnih entiteta, a koje upravo može dovesti do disolucije/raspada jugoslavenske federacije.

Upravo u tom smislu sam početak oružane pobune dijela srpske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj protiv legitimno i demokratskim putem izabrane vlasti od 17. kolovoza 1990. godine označio je početak deklariranja i ispoljavanja političkih stajališta putem oružja tj. oružane pobune. Uviđajući činjenicu ne samo navedenih događaja u Republici Hrvatskoj, nego i činjenice općepolitičke krize na cijelom prostoru tadašnje SFR Jugoslavije gdje su kako navodi u svom radu Budislav Vukas „međurepublički odnosi obilježeni zategnutošću i suprotstavljanjima demokratskih i antidemokratsko-hegemonističkih snaga“³⁴¹, i gdje je ponovno obilježeno novim raspravama o reorganizaciji jugoslavenske države, Predsjedništva Republike Hrvatske i

³⁴¹ Vukas, Budislav ml.: Prijedlozi i nacrti konfederalizacije Jugoslavije 1990./91. – posljednji pokušaji spašavanja zajedničke države, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, vol. 27, br. 2., 2006., str. 771.

Republike Slovenije 3. listopada 1990. godine predložila su saveznom Predsjedništvu konfederalni model uređenja jugoslavenske zajednice.³⁴²

Zajednički Prijedlog za konfederativno uređenje odnosa između republika u tadašnjoj SFR Jugoslaviji bio je temeljen na primjerima tadašnjeg iskustva stvaranja europske supranacionalne pravne strukture, odnosno on je bio prema Deganovim riječima kao autoru samog tekst Prijedloga „pripremljen na temelju teoretskih uopćavanja primjera konfederacija iz povijesti i iskustava Europske zajednice.“³⁴³ Kako nadalje navodi autor spomenutog Prijedloga ovaj „koncept ne predstavlja labavu i nedjelotvornu federaciju ili labavu i nedjelotvornu konfederaciju, nego veoma čvrst i konsolidiran savez suverenih država na temelju zajedničkih interesa, s namjerom da dugoročno djeluje, pa da u svom prirodnom razvoju možda zadobije, poput Evropske unije 1993. i neka federalistička obilježja.“³⁴⁴ Odgovor Predsjedništva SFR Jugoslavije od 10. listopada 1990. godine na spomenuti Prijedlog je prema navodima u memoarima Borisava Jovića od strane Predsjedništva nije prošao budući su se Srbija i Crna Gora zalagale za koncept čiste federacije, a Bosna i Hercegovina i Makedonija nešto između „otprilike ono što sad imamo ali ne funkcionira“,³⁴⁵ stoga Predsjedništvo SFRJ nije prihvatilo konačni zaključak o novom uređenju države, već je predloženo se da se s prijedlozima upozna Savezna Skupština, dok bi se u republikama koje se zalažu za konfederativni model možebitno prišlo provedbi referenduma o budućem uređenju Jugoslavije.³⁴⁶

Politički odgovor/reakcija i stajalište međunarodne zajednice, prvenstveno Europske ekonomske zajednice na samu pojavu takve krize, vojno/politička događanja, kao i na sam Prijedlog modela konfederacije od strane onih republika koje su zagovarale demokratske promjene i novo pravno i političko ustrojstvo između republika je bila i dalje politika očuvanja jedinstva jugoslavenske federacije, pružanja potpore političke i ekonomske demokratizacije i zaštita ljudskih prava. Dokaz navedenoj tvrdnji i postavljene teze u ovoj disertaciji su korištenje političkog mehanizma u vidu - zaključka rimskog sastanka Vijeća Europske zajednice održanog 27.-28. listopada 1990. godine gdje su upravo iznesena

³⁴² Tekst Nacrta objavljen je 12. listopada u dnevnom tisku „Vjesnik“, a objavio ga je i Vladimir, Đuro Degan. Za tekst vidi: Degan, Hrvatska država u međunarodnoj zajednici – razvitak njezine međunarodnopravne osobnosti tijekom povijesti, op. cit., str. 281–306.

³⁴³ Ibidem

³⁴⁴ Degan, Vladimir, Đuro: Konfederalizam, *Politička misao*, No. 2., 1991. str. 44.

³⁴⁵ Jović, Borisav, op. cit., str. 203.

³⁴⁶ Ibidem

navedena stajališta Europske ekonomske zajednice sveobuhvatnost krize u jugoslavenskoj federaciji.³⁴⁷

Takva politika i sama reakcija međunarodne zajednice kroz potporu politici jedinstvenoj jugoslavenskoj federaciji i saveznom premijeru Anti Markoviću upravo je predstavljalo prema Albertu Bingu „nastavak pružanja potpore onim snagama u Jugoslaviji u kojima je EZ dobrim dijelom prepoznao nositelja vlastitih zamisli o postupnoj preobrazbi jugoslavenske države, s naglaskom na periodičnoj demokratizaciji.“³⁴⁸ Odras navedene politike i samog političkog mehanizma donošenja zaključaka bez mogućnosti ikakvog utjecaja na one na koje se isti odnosi krajem 1990. prepoznato je kao zeleno svjetlo za daljnja postupanja u smislu pojačavanja političke krize i provedbi onih politika koje su je i generirali. Dokaz navedenom možemo vidjeti i kroz razgovor od 26. listopada 1990. godine između Borisava Jovića i Slobodana Miloševića i njihove namjere kao jugoslavensko-srbijanskog političkog vrha u svezi daljnjih radnji u smislu izazivanja sukoba i pojačavanja krize gdje Borisav Jović tijekom razgovora sa Slobodanom Miloševićem prenosi gledišta i namjere vojnog vrha prema Hrvatskoj i Sloveniji, a sam Slobodan Milošević predlaže da se „*akcija preduzme što pre, ali samo prema Hrvatskoj, da Sloveniju ostavimo na miru, i to u Hrvatskoj samo tamo gdje žive Srbi, ako do sukoba dođe, a doći će.*“³⁴⁹

Pored navedenih razmišljanja i djelovanja političkog vrha bivše Jugoslavije i Republike Srbije, Europska ekonomska zajednica nije poduzimala političke mehanizme koji bi podupirali afirmativna i demokratske djelovanja u pojedinim jugoslavenskim republikama i koji su nudili nove koncepte političkog rješenja, već je djelovala u smislu pružanja daljnje potpore jedinstvenoj jugoslavenskoj politici i onim snagama koje su budućnost bivše Jugoslavije vidjeli u samoj federaciji po njihovom viđenju. U tom smislu, kao i zbog činjenice da bivša Jugoslavija za razliku od zemalja socijalističkog bloka imala dužu tradiciju ekonomsko-političko/diplomatske veze, Europska ekonomska zajednica opetovano svojom vanjskom politikom kroz *Deklaraciju o budućim odnosima Jugoslavije i EZ-a*³⁵⁰ nije prepoznala one demokratske procese i političke snage koje su htjele viđenje novih odnosa i novog ustroja unutar jugoslavenskog političkog prostora, već je kroz samu Deklaraciju bila usmjerena na deklaratorno pružanje podrške onim snagama u okvirima jedinstvene Jugoslavije čime se htjela otvoriti mogućnost postankom iste

³⁴⁷ Special meeting of the European Council Reproduced from the Bulletin of the European Communities, No. 10/1990, str. 10.

³⁴⁸ Bing, Albert: Hrvatska u međunarodnoj zajednici, Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat, u Radelić, Zdenko et. al., op. cit., str. 306.

³⁴⁹ Jović, Borisav, op. cit., str. 217.

³⁵⁰ Bulletin of the European Communities, No 12 1990. Vol., 23. str. 118

članicom EEZ-a. Takvu činjenicu primjećuje i sam Genscher koji navodi da „*promijenjen stav Srbije prema pitanju nacionalnosti i velikosrpska težnja za hegemonijom ugrožavali su iznutra opstanak zajedničke države. Zapad, kao i cjelokupna međunarodna zajednica, odlučno su se zauzimali 1990. i još dugo u 1991. godini za očuvanje državnog saveza. To je vrijedilo i za njemačku vanjsku politiku.*“³⁵¹

Ovakve izjave, kao i stajališta Europske ekonomske zajednice i same međunarodne zajednice bile su u smislu međunarodnopravnih propisa *lege artis*, tj. u okvirima međunarodnog javnog prava, ali u smislu viđenja i prepoznavanja činjeničnog stanja na samom terenu u „koliziji“ sa stajalištem – Izvješćem CIA-e koja je u svom izvješću pod naslovom „Yugoslavia transformed“ od 18. listopada 1990. godine predvidjela na temelju samih događanja u SFR Jugoslaviji da će se jugoslavenska federacija raspasti u roku od godinu dana.³⁵²

Iako je CIA u svojem Izvješću predvidjela buduća događanja u svezi jugoslavenske federacije, službena politika Sjedinjenih Američkih Država i dalje je zagovarala jedinstvo jugoslavenske federacije ili kako bi veleposlanik Sjedinjenih Američkih Država u Vatikanu Thomas Patrick Melady u svojim memoarima naveo da je „Američko gledište bilo utemeljeno, u prvom redu, na vjerovanju u asimilacijski lonac.“³⁵³ Iako iznenađen snažnim zagovaranjem State Departmenta da se sačuva Jugoslavija Thomas Patick Melady razloge takve službene politike Sjedinjenih Američkih Država vidi u tome da je washingtonska politika vjerovala da pravoslavni Srbi, katolički Hrvati i Slovenci, Muslimani i Albanci mogu živjeti zajedno u jednoj državi – naciji, te da se takvo viđenje temeljilo na američkim nastojanjima da prenose američku demokraciju diljem svijeta.³⁵⁴

Na temelju navedenih političkih stajališta međunarodne zajednice i politike očuvanja jedinstva Jugoslavije, kao i samih političkih događanja s kraja 1990. i početka 1991. godine u bivšoj SFR Jugoslaviji, gdje je unitaristička politika i politika srpskog nacionalizma dobila ekspanziju s podrškom Jugoslavenske narodne armije, smatramo da je sve ukazivalo na nužnost političkog i svakog drugog preventivnog djelovanja od strane međunarodne zajednice, poglavito Europske ekonomske zajednice u podržavanju onih političkih opcija koje su zagovarale na demokratskim principima konfederativno uređenje države, čime bi se spriječila daljnja eskalacija krize i početak oružanih sukoba. Razlog takvog preventivnog djelovanja Europske ekonomske

³⁵¹ Genscher, op. cit., str. 515.

³⁵² Central Intelligence Agency: „Yugoslavia Transformed 18 October 1990“, službena mrežna stranica CIA-e, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/1990-10-01.pdf/14.11.2017>.

³⁵³ Melady, op. cit. str. 153.

³⁵⁴ Ibidem

zajednice na području bivše Jugoslavije moramo sagledati kroz činjenicu što su Sjedinjene Američke Države padom Istočnog bloka i završetkom Hladnog rata, a uslijed interesa očuvanja Sovjetskog Saveza, kao i samog rata u Perzijskom zaljevu izgubile geostrateške interese za područje bivše Jugoslavije, čime je fokus djelovanja u smislu jačanja političkih i institucionalnih kapaciteta u stvaranju globalnog svjetskog igrača pružena Europskoj ekonomskoj zajednici.³⁵⁵

Neaktivno djelovanje i neprepoznavanje demokratskih snaga i procesa u bivšoj Jugoslaviji kao u ostalim zemljama bivšeg Istočnog bloka, dovelo je do političke pogreške od strane međunarodne zajednice, poglavito od strane Europske ekonomske zajednice, kao i samih svjetskih sila time što su pružile potporu jedinstvenoj SFR Jugoslaviji, čime će se navedeno realizirati u smislu eskalacije krize i početku oružanih sukoba. Potvrdu navedenom dokazujemo kroz razmišljanja/viđenja Michaela Libala, voditelja Odjela za jugoistočnu Europu u njemačkom Ministarstvu vanjskih poslova od 1991.-1995., koji u svom radu upravo navedeno primjećuje i navodi; *„Zapravo, ta neupitna odanost ideji jugoslavenskog jedinstva-čime se strankama u Jugoslaviji prepuštalo da same pronađu izlaz-izazvala je ozbiljnu pogrešku, i to pogrešku u posve suprotnom smjeru od onoga za što su kasniji kritičari osumnjičili Njemačku. Ta je pogreška onemogućila Njemačkoj, kao i svim ostalim europskim zemljama, da potpuno i dovoljno rano uoči i sagleda smrtnu prijetnju Miloševića i njegove politike opstanku Jugoslavije. Međunarodna diplomacija nije se zbog toga čak ni potrudila, dok je za to još bilo vremena i izgleda (posebice u zimi 1990-1991. godine), ozbiljno podrži i stane uz projekt konfederalnog preustroja zemlje, koji bi mogao biti prihvatljiv i nesrpskim republika.“*³⁵⁶

Da su politička gledišta i viđenja aktera jugoslavenske političke scene dijametralno suprotni i da polako političkim potezima dolazi do disolucije jugoslavenska federacije bilo je vidljivo i nakon slovenskog referenduma o neovisnosti od 23. prosinca 1990. godine gdje je jasno odaslana poruka s političkim stajalištem Slovenije. Daljnji razvoj događaja s početka 1991. godine jasno će odrediti duboku podijeljenost viđenja jugoslavenske opstojnosti kao takve. Eklatantni primjer navedenog, možemo vidjeti i kroz činjenicu da je od strane srpske politike putem Slobodana Miloševića i predsjednika Predsjedništva SFRJ Borisava Jovića 23. siječnja 1991. godine u Beogradu održan sastanak u svezi „razoružavanja Hrvatske“ i inzistiranju da vojska „pokrije srpske krajeve u Hrvatskoj“, kao i činjenica u kojem se navodi da je JNA

³⁵⁵ Da područje bivše Jugoslavije nije više bilo s kraja 1990. godine od geostrateškog interesa za Sjedinjene Američke Države nakon završetka Hladnog rata, a uslijed samih problema u svezi održavanja jedinstva Sovjetskog Saveza, samog ujedinjenja Njemačke i rata u Perzijskom zaljevu možemo vidjeti i kroz tekst na službenoj mrežnoj stranici Vlade Sjedinjenih Američkih Država, <https://history.state.gov/milestones/1989-1992/breakup-yugoslavia/16.11.2017>.

³⁵⁶ Libal, op. cit., str. 15., 16.

sprema izvršiti nužna uhićenja kao i druge aktivnosti.³⁵⁷ Takve prijetnje s pokušajem vojnog udara u Republici Hrvatskoj u svom dramatičnom pismu upućenog 24. siječnja 1991. godine od strane predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana američkom predsjedniku G.W. Bushu³⁵⁸, međunarodna zajednica nije pridonosila velikom značaju i prepoznavala kao što je navedeno u ovom radu one demokratske procese i snage koje su htjele samo iste osnove i političke standarde kao u ostalim zemljama Europe koje su izašle iz Istočnog bloka, a koje je znala prepoznati i podupirati Europska ekonomska zajednica u demokratskim procesima.³⁵⁹

Odras navedenih procesa možemo vidjeti kroz činjenice da su Sjedinjene Američke Države bile u razdoblju političke krize i samih početka disolucije jugoslavenske federacije geopolitički fokusirane vanjskom politikom prema Sovjetskom Savezu i ratom u Zaljevu, a Europska ekonomska zajednica upravo kao ekonomska zajednica imala je jedino lajtmotiv djelovanja i interesa u svojim programskim načelima ekonomsko povezivanje i djelovanje. Putem Europske političke suradnje tek se pokušavalo djelovati na polju zajedničke vanjske politike, ali bez jasne institucije zajedničke vanjske politike, čime je i razvidna činjenica određenih razjedinjenosti u viđenjima kako ostalih međunarodnih pitanja, tako samo pitanje jugoslavenske političke krize. Takve činjenice nam stoga jasno i nameću mišljenje da Europska ekonomska zajednica i nije mogla djelovati drukčije nego što je, te dokaz kojim podupiremo navedeno može vidjeti na samoj službenoj mrežnoj stranici Vlade Velike Britanije pod naslovom „The EU as a Global Conflict Manager – EU conflict management in Bosnia and Herzegovina and Macedonia.“³⁶⁰ U objavljenom tekstu na službenoj mrežnoj stranici Vlade Velike Britanije upravo se navodi da se Europska ekonomska zajednica nije mogla s početka 90-ih godina pomiriti s različitim pogledima zemalja članica što i kako učiniti u svezi krize na prostoru tadašnje Jugoslavije, kao i na prirodu samog problema.

³⁵⁷ Jović, Borisav, op. cit., str. 257., 258.

³⁵⁸ Šeks, Vladimir: *1991. Moja sjećanja na stvaranje Hrvatske i Domovinski rat*, Večernji edicija, Zagreb, 2015., str. 19.

³⁵⁹ Dana, 24. siječnja 1991. godine, predsjednik Republike Hrvatske dr. Franjo Tuđman uputio je pismo američkom predsjedniku Georgu Bushu u kojem ga upoznaje s realnom prijetnjom jugoslavenskog vojnog vrha oružanim udarom u Hrvatskoj. Reakcija međunarodne zajednice na navedeno pismo, kako navodi u svom radu Josip Glaurdić je bila ta da su „Europska dvanaestorica 25. siječnja 1991. odlučila da Jugoslaviji neće uputiti kolektivni demarš protiv vojne akcije i odbacila izvještaje o aktivnostima JNA kao paničarske“ Citirano prema Glaurdić, op. cit., str. 126., a prema „EC Review of Situation in Yugoslavia“, 28.1.1991., Yugoslavia – General Hutchings 1991: Yugoslavia {6 of 6}, CF01412, George H. W. Bush Presidential Library

³⁶⁰ The EU as a Global Conflict Manager, „EU conflict management in Bosnia and Herzegovina and Macedonia“, ur. Whitman, G. Richard i Wolff Stefan - Izvor, službena mrežna stranica Vlade Velike Britanije, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/224469/evidence-stefan-wolff-rodt-bosnia-and-herzegovina-and-macedonia.pdf/18.11.2017.

Da je postojala razjedinjenost političkih postupanja pojedinih zemalja članica Europske ekonomske zajednice početku političke krize, vremenu prvih oružanih sukoba, te zašto je postojao okvirni stav Europske ekonomske zajednice prema konceptu održanja jedinstva jugoslavenske federacije, dokaz navedenoj tvrdnji možemo vidjeti na službenoj mrežnoj stranici Vlade Velike Britanije i tekstu s iste stranice, koji glasi:³⁶¹ **„Francuska, povijesni saveznik Srbije i sama centralizirana država, te da je stoga htjela Jugoslaviju ostaviti kakva je, dok je Italija upravo podržavala navedeni pristup zbog svojih snažnih veza sa jugoslavenskom vladom, dok se Njemačka samo nekoliko mjeseci ranije zalagala za jedinstvenu Jugoslaviju, a pod utjecajem jakog javnog mijenja i tradicionalno jake veze s Hrvatskom kroz etničke Hrvate koji žive u Njemačkoj počela podržavati poteze za nezavisnost Slovenije i Hrvatske. Nizozemska, Belgija, Italija i Francuska preferirali su ranu intervencije UN-a u Jugoslaviji pod pretpostavkom da strane u sukobu pristanu na isto. Francuska se zauzimala za akciju Zapadnoeuropske unije (WEU), ali bez podrška od drugih članova, dok Ujedinjeno Kraljevstvo (UK) nije želio poslati vojnike, u svjetlu svojih nedavnih iskustava na Cipru i Sjevernoj Irskoj,a Njemačkoj je još uvijek bilo zabranjeno slanje vojnika u bilo kojem području izvan NATO-a. To su samo neki od primjera kako zemlje članice EU percipiraju prirodu problema kao i kako rješenje problema vide različito.“**³⁶²

Upravo ovaj izvor, kao i ranije navedene vidimo da politički mehanizmi međunarodne zajednice, poglavito Europske ekonomske zajednice s početka 1991. godine bili u smislu ne miješanja u unutarnjopolitičke probleme i kroz korištenja jedino okvirnih i paušalnih izjava „očuvanja jedinstva jugoslavenske federacije“, a da se u pozadini takvih izjava između samih članica Europske ekonomske zajednice krilo različito viđenje prirode problema. Različito viđenje problema koji su doveli do krize u Jugoslavije i na samu krizu, procese europskog političkog korpusa stoga možemo detektirati kroz činjenicu institucijskih nedostataka za vođenjem zajedničke vanjske politike Europske ekonomske zajednice s početka 1991. godine. Dokaz navedenom vidimo kroz same službene stavove kako instituta Europske političke suradnje, tako i Europskog parlamenta. Konkretno, nakon prvih oružanih sukoba između legitimno izabrane vlasti i snaga reda u Republici Hrvatskoj i dijela srpske nacionalne manjine u Pakracu 1. ožujka 1991. godine, Europska politička suradnja u obliku odgovora na postavljeno pitanje europarlamentarca Blota od 13. ožujka 1991. godine u svezi stanja u Jugoslaviji je bilo da

³⁶¹ Ibidem

³⁶² Ibidem

se „Europska politička suradnja i dalje zalaže za integritet i jedinstvo u demokratskim okvirima te u skladu s Pariškom Poveljom zalažu se za mirno i demokratsko rješenje krize uz puno poštivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda. ...Predstavnici Zajednice i njene države članice izrazito se nadaju da će dijalog između republika i Savezne vlade dovesti do novih ustavnih aranžmana koji će omogućiti osnivanje nove Jugoslavije na načelima slobode i demokracije. Zajednica i njene države članice i dalje će blisko pratiti razvoj događaja.“³⁶³

Dijametralno suprotno stajalište u odnosu na Europsku političku suradnju, Rezolucijom o situaciji u Jugoslaviji Europskog parlamenta od 13. ožujka 1991. godine, pod točkom 8. isti je zaključio da „Prihvaća da konstitutivne republike i autonomne pokrajine Jugoslavije moraju imati pravo slobodno odrediti vlastitu političku budućnost na miran i demokratski način i na temelju prepoznatih vanjskih i unutarnjih granica“.³⁶⁴

Iz navedene Rezolucije Europskog parlamenta, a u odnosu na Europsku političku suradnju prvi put vidimo da postoji bezrezervna podrška u primjeni načela međunarodnog prava *uti possidetis*, kao i u sadržajnom smislu, iako se u samoj Rezoluciji ne spominjena iste one pravne osnove na koje se hrvatski Sabor u preambuli usvojene Rezolucije poziva, a to su prije svega republički ustav, temeljno načelo o pravu naroda na samoodređenje koje je unijeto i u Povelju UN-a, Završni akt Konferencije o europskoj sigurnosti i suradnji (Helsinški završni akt – poglavlje 1. točka VIII. - *Jednaka prava i samoodređenje naroda*)³⁶⁵ kao i na Završni dokument Pariške konferencije o sigurnosti i suradnji u Europi.³⁶⁶ Iako tekst Rezolucije o situaciji u Jugoslaviji u svom dijelu prepoznaje mogućnost da konstitutivne republike i autonomne pokrajine moraju imati pravo slobodno odrediti vlastitu političku budućnost i da se poštuju vanjske i unutarnje granice, iako je navedeni tekst Rezolucije u skladu s odredbom Poglavlja 1. točke VIII. Helsinškog završnog akta koja glasi „*Države sudionice poštivat će jednaka prava*

³⁶³ Question No H-IIS/91 by Mr Blot concerning threats to the Croatians and Slovenes from the Yugoslav army, Bilten Europske političke suradnje, EPC bulletin, 1991., Vol. 7, str. 153., 154.

³⁶⁴ Resolution on the situation in Yugoslavia, Official Journal of the European Communities, No, C 106, 22. travanj 1991, str. 169. Rezolucija Europskog parlamenta donesena je nakon što je hrvatski Sabor 21. veljače 1991. godine usvojio *Rezoluciju o prihvaćanju postupka za razdruživanje SFRJ i o mogućem udruživanju u savez suverenih republika* u kojoj prihvaća Rezoluciju Skupštine Republike Slovenije o sporazumnom razdruživanju SFRJ na više suverenih i samostalnih država. U istoj Rezoluciji hrvatskog Sabora navodi se da nove države koje nastaju razdruživanjem SFRJ suverene su u punom smislu riječi na cjelokupnom prostoru u okviru postojećih granica Republike. Sabor Republike Hrvatske predlaže da se postupak razdruživanja izvede postupno, demokratski i u interesu svih ugovornih strana, te da je Republika Hrvatska spremna na udruživanje samo s onim republikama – državama današnje SFRJ koje uzajamno priznaju temeljna prava svake od njih na opstanak, samostalnost, suverenost, jednakost, međunarodni subjektivitet i štovanje te koje se obvezuju na nemiješanje u poslove unutrašnje nadležnosti, osim kada je to dopušteno pravilima međunarodnog prava. („Narodne novine“, br. 8./1991.)

³⁶⁵ Službene mrežne stranice OSCE-a, <http://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true/22.11.2017>.

³⁶⁶ Za tekst „Pariške povelje za novu Europu“, vidi službena mrežna stranica OSCE-a, [/http://www.osce.org/mc/39516?download=true/22.11.2017](http://www.osce.org/mc/39516?download=true/22.11.2017).

naroda i njihovo pravo na samoodređenje, uvijek postupajući u skladu s ciljevima i načelima Povelje Ujedinjenih naroda kao i s važećim normama međunarodnog prava, uključujući i one koje se odnose na teritorijalnu cjelovitost država“, nastavak europske politike prema razvoju događaja u bivšoj Jugoslaviji upravo će nam dokazati ne samo prvotnu razjedinjenost iznalaženja rješenja krize, nedostatak zajedničke vanjske politike, nego i opetovanu nemogućnost implementacije usvojenih politika i mehanizama za mirno rješavanje na samom kriznom prostoru.

Razvoj političke krize s prvim elementima oružanih sukoba, kao i činjenica da postoje toliki antagonizmi i tolike razlike u viđenju same opstojnosti postojećeg političkog sustava, od strane Europske ekonomske zajednice inzistiralo se i nadalje na politici očuvanja cjelovitosti Jugoslavije, a što u svom radu politiku Europske ekonomske zajednice Norbert Both naziva *ad absurdum*.³⁶⁷ Upravo u smislu potvrđivanja politike *ad absurdum*, a zanemarujući Helsinški završni akt, a pozivajući se na Parišku konferenciju o sigurnosti i suradnji u Europi ministri vanjskih poslova Europske ekonomske zajednice kroz Europsku političku suradnju 26. ožujka 1991. godine u Senningenu donijeli su Deklaraciju i sam politički stav prema Jugoslaviji.³⁶⁸

U usvojenoj Deklaraciji Europska politička suradnja navodi općepoznate i ponovljene fraze da Zajednica i njezine države članice prate s najvećom zabrinutošću stanje u Jugoslaviji, te da potiču napore za rješavanje ustavne krize putem dijaloga, kao i to da apeliraju na sve strane da se suzdrže od korištenje sile i da se poštuju u potpunosti ljudska prava i demokratska načela u skladu s Pariškom poveljom o novoj Europi. Znakovito je u samoj Deklaraciji to da se Zajednica i njezine države članice, a pozivajući se na svoje prethodne izjave i dalje vidi demokratske procese u okvirima jugoslavenskog društva, te su uvjereni da se demokratske reforme u Jugoslaviji trebaju temeljiti na rezultatima političkog dijaloga između svih zainteresiranih strana. Nadalje u samom tekstu Deklaracije ministri Europske političke suradnje smatraju da će navedeni proces omogućiti potpuni razvoj suradnje koja već postoji između Zajednice i savezne vlasti, te da će u „*pogledu dvanaestorice ujedinjena i demokratska Jugoslavija imati najbolje šanse da se integrira u novu Europu*.“³⁶⁹ S obzirom na navedene zaključke Europske ekonomske zajednice, politika Sjedinjenih Američkih Država prema jugoslavenskoj krizi ako pogledamo u navode Warrena Zimmermana nije previše u navedenom razdoblju i s obzirom na nastale

³⁶⁷ Both, Norbert: *From Indifference to Entrapment: The Netherlands and the Yugoslav Crisis 1990-1995*, Amsterdam University press, Amsterdam, 2000., str. 86.

³⁶⁸ Declaration by the Informal European Political Cooperation Ministerial Meeting on Yugoslavia, Chateau de Senningen, 26 March 1991, Document 4b/61/European foreign policy, Key documents, ur. Hill, Christopher, Smith, E. Karen, Routledge, London, 2000., str. 362.

³⁶⁹ Ibidem

političke okolnosti s elementima oružanih sukoba odstupala od stavova Europske ekonomske zajednice, te je ista snažno podupirala središnju vlast i razrješenje nacionalnih nesuglasica u kontekstu „jedne države.“³⁷⁰

Iz takvih izjava europske dvanaestorice i same politike pružanja potpore jedinstvenoj Jugoslaviji, „nekoj demokratskoj Jugoslaviji“ u novoj Europi, Norbert Both će takvu politiku nazvati politikom *ad absurdum*. Stoga se i nameće konkluzija navedenog, a to da je ostalo sveprisutno neprepoznavanje demokratskih procesa i inicijativa kod pojedinih federalnih jedinica i ne pružanja podrške takvim snagama od strane europske dvanaestorice, te je time zapravo pružena neformalna podrška velikosrpskom nacionalizmu. U smislu daljnjih događanja koja su se počela ubrzano događati iz dana u dan i koji su svakim danom potencirali političku krizu, već i krizu s elementima uporabe oružja i prvim ljudskim žrtvama („Krvavi Uskrs“ na Plitvicama 31. ožujka 1991. godine), povlačenje paralele između akcije (događaja i stanja na prostoru bivše Jugoslavije) i reakcije (samih političkih poteza) međunarodne zajednice, vidimo da je poglavito Europska ekonomska zajednica vjerojatno u smislu preuzimanja političke odgovornosti za situaciju u svojem susjedstvu počela provoditi politiku „neposrednog“ uvida u stanje stvari – *diplomatske aktivnosti* u vidu posjeta i direktnog kontakta sa političkim čelnicima jugoslavenske federacije.

Apostrofirajući upravo riječ *neposrednog* ukazujemo na činjenicu da je europska trojka kao još neformalno političko tijelo Europske političke suradnje i same Europske ekonomske zajednice na čelu sa luksemburškim ministrom vanjskih poslova J. Poosom, nizozemskim H. V. Broekom i talijanskim G. de Michelis posjetila dana 4. travnja 1991. godine Beograd, gdje su se o političkoj situaciji i samom stanju u jugoslavenskoj federaciji upoznali isključivo u susretu sa Antom Markovićem, predsjednikom Saveznog izvršnog vijeća i Budimirom Lončarom, ministrom vanjskih poslova, dok se sa predstavnicima Republike Hrvatske i Republike Slovenije nisu htjeli sastati.³⁷¹ Stoga u smislu utvrđivanja svih činjenica i neposrednog uvida u stvarno stanje, delegacija Europske ekonomske zajednice nije htjela i nije mogla utvrditi sve činjenice, a takvu tvrdnju možemo braniti sa činjenicom što nije saslušala o stvarnim problemima u jugoslavenskoj federaciji i sa političkim čelnicima pojedinih federalnih republika. Takvim činom

³⁷⁰ U svojim navodima Warren Zimmerman, veleposlanika SAD-a u SFR Jugoslaviji navodi da je „predsjednik Bush osobno stupio u kontakt s s premijerom Markovićem tijekom proljeća 1991., jednom pismeno, a drugi put telefonski. Time je htio izraziti snažnu potporu SAD-a Markoviću, te ujedno jasno izložiti američke stavove. Vlada Sjedinjenih Država željela je razrješenje nacionalnih nesuglasica u kontekstu jedne države“. O tome više, vidi, Zimmerman, op., cit., str. 150.

³⁷¹ O posjeti „Trojke“ Europske ekonomske zajednice Beogradu, vidi više u, Meier, Viktor: *Jugoslavia: A History of its Demise*, Routledge, London, 1999., str. 211.

i jednostranim viđenjem sveukupne političke krize Europska ekonomska zajednica nije kako smo naveli htjela i mogla donijeti niti daljnje političke korake i primijeniti pojedine mehanizme u smislu rješavanja nastale krize, tako i u sprječavanju sve učestalijih oružanih sukoba.

Također, navedenim činom jednostranog uvida u političko stanje u zemlji i iako je Trojka iskazala zabrinutost sa samim stanjem, ne pridavanje političkog legitimiteta Hrvatskoj i Sloveniji time što se članovi Trojke nisu sastali sa njihovim političkim predstavnicima republika jasno nam govori o provedbenoj politici koju su članovi Trojke u ime Europske ekonomske zajednice odaslali takvim potezom. Kao prvo pokazali su da jedino priznaju federalnu vlast i da budućnost prema Jugoslaviji vide samo u smislu jedinstvene Jugoslavije. U smislu navedenog i samog zaključivanja koje su poruke odaslane posjetom Trojke bivšoj Jugoslaviji, znakovito je viđenje Matjaža Klemenčića u svom radu *The International Community and the FRY/Belligerents*, a pozivajući se na *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, gdje se spominje da su na Samitu Europske ekonomske zajednice 8. travnja 1991. godine predsjednici i premijeri zemalja članica EZ-a ponovno zahtijevali da jugoslavenski teritorijalni integritet bude sačuvan i da je to politika Europske komisije za sljedećih nekoliko mjeseci. Također se u istom tekstu navodi izjava premijera Luksemburga Jacques Santer koji je izjavio da će, a ukoliko Jugoslavija bude očuvala teritorijalni integritet moći se nadati statusu pridruženog članstva u Europskoj ekonomskoj zajednici. U samom tekstu koji prenosi navedeni novinski nakladnik, a na koji se Klemenčić poziva navodi se da su Predsjednik Europske komisije Jacques Delors i Jacques Santer pri posjetu Beogradu objasnili navedeno stajalište predstavnicima federalne vlasti, te da su prije odlaska za Beograd obojica naglasila da se **Europska komisija ne želi miješati u unutarnje poslove Jugoslavije i da neće prihvatiti ulogu posrednika među suprotnim stranama u jugoslavenskoj krizi.**³⁷²

U odnosu na europsku politiku, odgovor Sjedinjenih Američkih Država na navedeno političko stanje u zemlji i sam razvoj oružanih sukoba prema Zimmermanovim navodima i samim natuknicama koje je on dobio od Ministarstva vanjskih poslova je bio taj da su se Sjedinjene Države snažno protivile uporabi sile, te su navele da se Jugoslavija ne može sačuvati na okupu pod prijetnjom sile, a Jugoslavenska narodna armija ne smije biti u službi interesa pojedinih republika.³⁷³ Također u smislu viđenja rješavanja jugoslavenske političke krize s obrisima oružanih sukoba, znakovito je da se američka vanjska politika oslonila i na vlastite

³⁷² Klemenčić, Matjaž: *The International Community and the FRY/Belligerents*, a pozivajući se na *Frankfurter Allgemeine Zeitung* od 14. svibnja 1991., tekst objavljen u *Confronting the Yugoslav controversie*, urednici Ingraio, Charles i Emmert, A. Thomas, West Lafayette, IN [etc.] : Purdue University Press, 2009., str. 152.-198.

³⁷³ Zimmerman, op. cit., str. 150.

pravne okvire misleći da će pravnim sredstvima/mehanizmima moći utjecati na razvoj političkih događaja na prostoru tadašnje jugoslavenske federacije, konkretno u smislu poštivanja ljudskih prava. U tom smislu konkretan pravni mehanizam koji je od strane američkog Kongresa upotrijebljen/donesen u studenom 1990. godine je bio Nicklesov amandman na Zakon o namjenskim sredstvima za aktivnosti u inozemstvu (Foregin Operations Appropriation Act) za fiskalnu 1991. godinu čijom se aktivacijom od 5. svibnja 1991. godine obustavila financijska pomoć od strane u iznosu od 5 milijuna dolara jugoslavenskoj federaciji.³⁷⁴

Upravo u stajalištu da se Europska komisija, a samim time i Europska ekonomska zajednica neće miješati u unutarnje poslove u Jugoslaviji smatramo da je najveća vanjskopolitička greška Europske ekonomske zajednice u smislu sprečavanja daljnje kulminacije političke krize, tako i sprječavanju i zaustavljanju prvih oružanih sukoba sa ljudskim žrtvama na prostoru jugoslavenske federacije. Takav politički stav i političko razmišljanje, a uključujući samo općenite političke stavove Sjedinjenih Američkih Država bez konkretnog političkog i pravnog poteza (osim Nicklesovog amandmana) u smislu preveniranja ili aktivnog uključivanja u nastalu situaciju, smatramo pogrešnim, te da se zajedničkom i odlučnom politikom i mehanizmima za mirno rješavanje sukoba koji proistječu iz međunarodnog prava trebalo prevenirati i zaštititi demokratske procese i demokratske snage koje su htjele drukčije odnose među federalnim jedinicama. Europska ekonomska zajednica kao primarni politički igrač na europskoj sceni nakon završetka hladnoratovske podjele na tlu Europe, nekoordinirano je (ako sagledamo kakvo je stajalište zauzeo Europski parlament) i u fazi vlastite izgradnje buduće Europske unije i samim time buduće Zajedničke vanjske i sigurnosne politike nije pružila niti poduzela niti jednu radnju niti jedan mehanizam za mirno rješavanje sporova koji bi također proizašao iz izvora međunarodnog prava, a s kojim bi zaustavila političku eskalaciju, a koja je vodila disoluciji jugoslavenske federacije i prvim oružanim sukobima. Svojom diplomacijom i blagim pristupom kroz deklarativne izjave i stalnim ponavljanjem političkih stavova o očuvanju jugoslavenske federacije, kao i različitim vanjskopolitičkim interesima unutar samih članica Europske ekonomske zajednice, a i samom neaktivnom politikom Sjedinjenih Američkih Država uslijed gubitka geostrateškog interesa prema prostoru Jugoslavije direktno je pružena politička potpora središnjoj federalnoj vlasti, indirektno i srbijanskom političkom rukovodstvu.

Korištenjem diplomacije i općih, deklarativnih stavova međunarodne zajednice (Sjedinjenih Američkih Država i Europske ekonomske zajednice) prema jugoslavenskoj krizi s

³⁷⁴ Službena mrežna stranica „The New York Times“-a, <http://www.nytimes.com/1991/05/22/world/bush-tells-belgrade-that-us-may-consider-restoring-aid.html>/28.11.2017.

početka 1991. godine kao i u prvoj polovici godine nije prepoznata mogućnost ili nije se htjelo/moglo primijeniti kako pojedini mehanizmi o mirnom rješavanju sporova i osiguranje mira koji su proizlazili iz Povelje UN-a, sama Povelja UN-a, tako i Helsinški završni akt o pravu naroda na samoodređenje, odnosno primijeniti međunarodne pravne norme u praksi. Samu tvrdnju da Europska ekonomska zajednica zajedno sa Sjedinjenim Američkim Državama nisu htjele ili nisu mogle primijeniti međunarodnopravne norme možemo potkrijepiti i stavovima za koje se zalagao tijekom krize i samih oružanih sukoba 1991. godine u ime Republike Austrije ministar vanjskih poslova Alois Mock. Upravo u primjeni međunarodno pravnih normi u slučaju jugoslavenske krize, kako na početku krize, tako i tijekom oružanih sukoba bilo je rješenje austrijske vanjske politike, te je Austrija kako navodi Mock konkretno zahtijevala da se u slučaju sukoba u Jugoslaviji iz međunarodno valjanih dokumenata primijene sljedeća načela:

- „Zabrana primjene ili prijetnje silom u međunarodnim odnosima (Povelja UN-a, članak 2)
- Promjene granica silom povezane s pravom na ponovno osvajanje ne smiju se priznati (rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a i načela Londonske konferencije)
- Poštivanje ljudskih prava, demokracije i pravne države, uključujući zaštitu manjina (Pariška povelja za Novu Europu od 21. studenoga 1990.)
- Pravo na samoodređenje (Završni dokumenti KESS-a, Helsinki 1975.)
- Prirodno pravo na individualnu i kolektivnu samoobranu (Povelja UN-a, članak 51.).³⁷⁵

Samom takvom činjenicom i političkim aktivnostima prema prostoru bivše Jugoslavije od strane Europske ekonomske zajednice da se zaključiti da je takva Zajednica politički i stvarno bila utemeljena na dominantno gospodarskoj/ekonomskoj osnovi i gospodarskoj suradnji između zemalja članica, te stoga i ne čudi politička neaktivnost u smislu vanjskopolitičkog preventivnog djelovanja (ne djelovanja) koje će se upravo pokazati kao ključna greška Europske ekonomske zajednice u smislu mogućeg sprečavanja daljnje političke krize i samih oružanih

³⁷⁵ U svom viđenju razloga (ne)primjene međunarodno pravnih normi prema jugoslavenskoj krizi i sukobu, Mock navodi „...No, promotrimo li kronologiju sukoba u Jugoslaviji, vidimo li kako se postupalo s međunarodnim pravnim normama, odvagamo li argumente za i protiv koji su se čuli tijekom razvoja situacije, tada moramo postaviti pitanje: koliko zbilja vrijede sve te postavke međunarodnog prava, ako ugroženi narodi u ozbiljnom slučaju zatraže njihovu primjenu“. Iz takvog promišljanja jasno se vide obrisi međunarodne politike u primjeni međunarodnopravnih normi prema jugoslavenskoj krizi i koliko se ustvari isto htjelo i moglo primijeniti i koliko se pojedini narodi mogu na navedena međunarodnopravna načela osloniti u svojim političkim aktivnostima. Mock, op., cit., str. 51.

sukoba.³⁷⁶ Također institucionalna podkapacitiranost iz koje proizlazi disproporcija između normativnih akata i provedbenih mogućnosti najviše se reflektiralo kroz nepostojanje formalnog instituta zajedničke vanjske politike Europske ekonomske zajednice (pokazat će se s obzirom na politička događanja/političku krizu i prve oružane sukobe u jugoslavenskoj federaciji kašnjenjem u reakcijama na sama događanja) kao i kroz samu mogućnost implementacije donesenih odluka (mogućnost vojnog djelovanja).

Na daljnji razvoj dramatičnih događaja tijekom svibnja 1991. godine, poglavito oružani sukob srpskih paravojnih formacija sa pripadnicima Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske u Borovu Selu sa ljudskim žrtvama (2. svibnja 1991. godine) Europska ekonomska zajednica je svojom Izjavom o Jugoslaviji od 8. svibnja 1991. godine navela da „*Zajednica i njezine države prate s najvećom zabrinutošću najnovija zbivanja u Jugoslaviji, te da suosjećaju gubitak ljudskih života. Pozivajući se na svoje prijašnje izjave i diplomatske akcije, protive se upotrebi sile i podsjećaju da je se samo dijalogom između svih zainteresiranih strana osigurati trajno rješenje za sadašnje teško stanje i time će se osigurati budućnost za demokratsku i ujedinjenu Jugoslaviju. Zajednica i njezine države članice upućuju hitan poziv svima onima u institucijama i tijelima zemlje da moraju djelovati u skladu s vladavinom prava, a kako bi se osiguralo njihovo normalno funkcioniranje*“.³⁷⁷ Takvom službenom Izjavom o Jugoslaviji koja predstavlja odraz vanjske politike i političkog djelovanja Europske ekonomske zajednice izvan vlastitog prostora, ona je opetovano iznijela općenito stajalište s ciljem ne ulaženja svojom politikom u *meritum* stvari koji su doveli kako do navedenog oružanog sukoba, tako i do disolucijskih procesa u jugoslavenskoj federaciji, a ujedno je ponovila već poznatu političku frazu razvijanja demokratske i ujedinjene Jugoslavije.

Suspenzija Stjepana Mesića za predsjednika Predsjedništva SFRJ, nepostizanje dogovora između republika o uređenje buduće zajednice, kao i održavanja referenduma u Republici Hrvatskoj i dalje će obilježavati kroz politiku deklarativnih izjava, bez stvarnih implementacijskih mogućnosti kako Europske ekonomske zajednice, tako i donekle Sjedinjenih Američkih Država. U smislu iskazivanja formalne sve veće zabrinutosti na same događaje u bivšoj Jugoslaviji, od strane međunarodne zajednice počelo se samo malo intenzivnije u njihovim političkim tijelima o situaciji na navedenom prostoru raspravljati, ali sveukupna

³⁷⁶ U svom radu Sandro Knezović upravo detektira kako u vrijeme procesa demokratizacije koji je zahvatio Istočnu Europu krajem osamdesetih godina argument prava na samoodređenje nije bilo jednostavno primijeniti u praksi, tj. u bivšoj Jugoslaviji. O tome više, vidi: Knezović, Sandro: Europska politika u vrijeme disolucije jugoslavenske federacije, *Politička misao*, Vol. XLIII, (2006), br. 3., str. 113.

³⁷⁷ EPC Bulletin, 1991 Vol. 7 91/126., Statement concerning Yugoslavia, str. 226., 227.

politika i politički mehanizmi koje je međunarodna zajednica koristila u navedenom vremenu misleći da će time riješiti nastalu situaciju i spriječiti sve učestalije oružane sukobe nisu niti u kojem slučaju zaustavili daljnji rascjep među republikama, kao ni to da su spriječili disolucijske procese jugoslavenske federacije.

Daljnijim političkim izjavama kao jedinim političkim mehanizmom u smislu djelovanja prema prostoru bivše Jugoslavije Europska ekonomska zajednica je i dalje provodila politiku pružanja potpore jedinstvenoj Jugoslaviji i time zanemarivala osnovna pravna načela proizašla iz međunarodnog prava, kako iz Povelje UN-a, tako i iz Helsinškog završnog akta, a poglavito nakon provedenih referenduma u Republici Sloveniji i Republici Hrvatskoj, kao i politiku pružanja potpore mirnog rješavanja krize bez uporabe sile. Dokaz navedenom možemo sagledati kako kroz zajedničku izjavu francuskog predsjednika Francois Mitteranda i njemačkog kancelara Helmuta Kohla u kojem su oni poslali zajedničko pismo svim članovima saveznog Predsjedništva i svim predsjednicima republika u SFR Jugoslaviji u kojem naglašavaju nužnost opetovanog rješavanja krize kroz politički dijalog i bez uporabe sile i kroz pozivanje na deklaracije Europske zajednice. Znakovito je u samoj izjavi čelnika dviju država, a kako navodi Michael Libal (voditelj Odjela za jugoistočnu Europu u njemačkom Ministarstvu vanjskih poslova od 1991. do 1995. godine) da je u istoj izostala izričita privrženost jugoslavenskom jedinstvu, a što je prikriveno općim pozivanjem na deklaracije Europske zajednice.³⁷⁸

U smislu analize politike Europske ekonomske zajednice prema prostoru bivše Jugoslavije, kao i u dokazivanju činjenice da je prvo uključivanje neke međunarodne institucije u rješavanje krize na prostoru bivše Jugoslavije bilo od strane Europske ekonomske zajednice, ona je putem diplomacije i diplomatskih aktivnosti, tj. svojim drugim posjetom Beogradu na najvišoj razini (Jacques Delors kao predsjednik Europske komisije i Jacques Santer kao predsjednik Europskog vijeća) 29. i 30. svibnja 1991. godine, ponovno iznijela politička stajališta Europske ekonomske zajednice i njihovo viđenje same krize na način da su spremni pomoći razvoju demokracije i samim reformama u Jugoslaviji.³⁷⁹ Nadalje samim posjetom navedene delegacije Europske ekonomske zajednice, od strane iste je i dalje bila iskazana politika podrške jedinstvenoj Jugoslaviji, te kako se navodi u Biltenu Europske ekonomske zajednice „.....G. Delors i g. Santer također spominju vezanost Europske zajednice na određene načela poput

³⁷⁸ Libal, op. cit., str. 17.

³⁷⁹ Bethlehem, Daniel i Weller, Marc, ur.: *The Yugoslav crisis in international law: General issues, Part I.*, Cambridge University press, 1997., str. XXVII.

*pridržavanja postojećeg Institucionalnog okvira i poštivanje teritorijalnog integriteta, potrebe za dijalogom u traženju mirnog rješenja....*³⁸⁰

Upravo takvu politiku Europske ekonomske zajednice kojom se ne rješava i ne sprječava daljnja eskalacija političke napetosti s elementima sve češćih oružanih sukoba, odnosno ne provođenja niti jednog političkog mehanizma, odnosno mehanizma za mirno rješavanje sporova kojim bi riješili nastalu krizu vidimo i u navodima Davorina Rudolfa, tadašnjeg ministra vanjskih poslova Republike Hrvatske i neposrednog dionika sastanka između predstavnika hrvatskog državnog vrha i predstavnika Europske ekonomske zajednice koji upravo potvrđuje naše tvrdnje slijedećim:

*...“ Visoki dužnosnici EZ-a Santer i Delors uvjerali su u Beogradu 29. svibnja 1991. (nakon proglašenja naše i slovenske neovisnosti!) srbijanske političare kako Bruxelles neće trpjeti buntovne sjeverozapadne republike, jer nepokolebljivo stoji iza jedinstvene i teritorijalno cjelovite Jugoslavije.”*³⁸¹

Znakovito je da je jedino od strane Aloisa Mocka, ministra vanjskih poslova Austrije (iako je Austrija tada nije bila članica Europske ekonomske zajednice) prepoznat trenutak odlučnog djelovanja Europske ekonomske zajednice nakon izbijanja oružanih sukoba i sveopćeg stanja u zemlji. Mock upravo u smislu jačanja uloge Europske ekonomske zajednice i buduće ujedinjene Europe smatra da, a kao što smo ranije naveli u ovom istraživanju i samoj dizertaciji da Europska unija trebala Jugoslaviji ponuditi mirovnu postrojbu, te da je po njegovom shvaćanju prošlo vrijeme kada se protiv nasilja nešto moglo postići apelima, a da bi se spriječio građanski rat koji bi imao posljedice za cijelu Europu – trebalo djelovati brzo.³⁸² Takvo viđenje korištenje legitimnih mehanizama za sprječavanje sukoba i rješavanja kriznih situacija, a koji definitivno proizlaze iz same Povelje UN-a i imaju pravni legitimitet, Europska ekonomska zajednica u postupku izgradnje buduće Unije i razvoja svojih institucija formalno i pravno nije bila kadra u vremenu kojim zahvaćamo u ovom radu isto učiniti, stoga upravo kao što smo i naveli kao jednu od varijabli u dokazivanju postavljene teze leži u činjenici da je upravo jugoslavenska kriza poslužila Europskoj ekonomskoj zajednici, a kasnije Europskoj uniji da navedene prijedloge Aloisa Mocka realizira kasnije i u stvarnom političkom životu.

³⁸⁰ Bulletin of the European Communities 5/1991, str. 65.

³⁸¹ Samostalnost i suverenost Republike Hrvatske su proglašene 25. lipnja 1991. godine, kada je Sabor Republike Hrvatske donio Ustavnu Odluku o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske i Deklaraciju o proglašenju suverene i samostalne Republike Hrvatske. Navedeno citiranje odnosi se na, Rudolf, Davorin: Proklamiranje neovisnosti – trenutak koji je promijenio povijest – Feljton: Zapisi iz vremena stvaranja države Hrvatske (VII. dio), *Vijenac*, br. 544., Matica hrvatska, 8. siječnja 2015.

³⁸² Vidi bilješku 307.

Vanjskopolitičko stajalište i pravopolitičke mehanizme koje su upotrijebile Sjedinjene Američke Države na navedene događaje u svibnju 1991. godine u SFR Jugoslaviji, možemo sagledati i utvrditi kroz sadržaj službene izjave Glasnogovornika State Departmenta Margaret Tutwiler od 24. svibnja 1991. godine.³⁸³ Analizirajući sadržaj navedene Izjave možemo zaključiti da su u odnosu na prethodna stajališta i izjave Sjedinjenih Američkih Država ovom Izjavom odredili uzročnika ili generatora krize, a to je upravo Republika Srbija, kao i to da ako dublje sagledamo sam sadržaj navedene Izjave i primjena međunarodnog prava u smislu očuvanja vanjskih granica SFR Jugoslavije, tako i međunarodno pravnog načela očuvanja unutarnjih granica između jugoslavenskih republika. Upravo u tom smislu vidimo da postoji potreba pozivanja na načelo međunarodnog prava *uti possidetis*, ali njegova stvarna zaštita kroz daljnja događanja i nasilne politike putem oružanih sukoba i ratova u smislu prekrajanja granica će izostati sve do Daytonskog mirovnog sporazuma.

Analizirajući dalje Izjavu State Departmenta vidjet ćemo iako je detektirala glavnog krivca jugoslavenske političke krize, Sjedinjene Američke Države ne namjeravaju poticati i nagrađivati odcjepljenje pojedinih republika, već će ona poštivati svaki oblik, federalnog, konfederalnog ili bilo kojeg drugog oblika uređenja oko kojeg se dogovore narodi Jugoslavije. U smislu same provedbe budućih političkih koraka i mehanizama od strane Sjedinjenih Američkih Država u procesu rješavanja jugoslavenske krize i sprječavanja daljnjih oružanih sukoba samom Izjavom navedeni su političko-pravni mehanizmi koje će Sjedinjene Američke Države poduzeti u narednom vremenu, a to su:

- „1. Državni tajnik je pozvao stručni mehanizam Nickles-Bentley amandmana;
2. Sjedinjene Američke Države će nastaviti pomoć Jugoslaviji na selektivnoj osnovi; i
3. Sjedinjene Američke Države će pozivati na drugi korak KESS-ovog mehanizma mehanizam s obzirom na kršenja ljudskih prava u Srbiji i potaknuti ostale KESS-ove članove da učine isto.“³⁸⁴

Unatoč svim tim političkim izjavama i političkim akcijama kako Europske ekonomske zajednice, kao i samim prvim uporabljenim pravnim mehanizmom od strane Sjedinjenih Američkih Država kojim se neposredno htjelo utjecati na političko ponašanje na prostoru tadašnje Jugoslavije (smatramo da Nickles –Bentley amandman pored samog političkog poteza pravni mehanizam koji je proizišao iz političkog postupanja), isto nije dovelo ni do jednog konkretnog rješenja kojim bi se politička napetost s elementima oružanih sukoba u bivšoj

³⁸³ US Department of State Dispatch, Vol 2, No 22, June 3, 1991

³⁸⁴ Ibidem

Jugoslaviji smirila. Ako kronološki sagledamo same političke događaje na prostoru bivše Jugoslavije u mjesecu lipnju 1991. godine, a do donošenja povijesnih odluka hrvatskog i slovenskog parlamenta 25. lipnja 1991. godine, temeljem samih činjenica jasno zaključujemo da je proces disolucije jugoslavenske federacije bio nezaustavljiv, unatoč uporabljenim političkim i pravnim mehanizmima međunarodne zajednice (diplomacija, deklaracije, izjave, amandmani). Dokaz navedenom uviđamo kroz to da šestim sastankom predsjednika jugoslavenskih republika održanog u Sarajevu 6. lipnja 1991. godine, kao ni sastankom predsjednika Hrvatske, Srbije i Bosne i Hercegovine od 12. i 19. lipnja 1991. godine, nije usvojeno ni jedno rješenje kojim bi se nepremostive i politički različita stajališta uspjela prebroditi u smislu donošenja zajedničkog rješenja o budućim odnosima jugoslavenskih republika odnosno novom savezu republika-država.³⁸⁵

Odgovor međunarodne zajednice i ponuđena pravno-politička rješenja iste tijekom lipnja 1991. g. sve do proglašenja neovisnosti Republike Slovenije i Republike Hrvatske, na sam nezaustavljiv proces disolucije jugoslavenske federacije, na iskazana demokratska stajališta građana Republike Slovenije i Hrvatske kroz provedene referendumne koje će stremiti proglašavanju neovisnosti, kao i na sve učestalije oružane sukobe između legitimnih tijela vlasti Republike Hrvatske i paravojnih srpskih formacija je bio

a) Od strane Sjedinjenih Američkih Država

– Prema navodima W. Zimmermana, veleposlanika u Beogradu - „odcjepljenje Hrvatske imati će katastrofalne posljedice. Time bi mogli izazvati građanski rat i čak izgubiti Krajinu....Sjedinjene Američke Države neće pružiti nikakvu potporu militarizaciji njegove republike....predvidio sam da bi jednostrani čin secesije odveo u nasilje i nestabilnost. Založio sam se za to da Slovenija potraži svoju budućnost u Jugoslaviji.“³⁸⁶

- Korištenje političkog mehanizma diplomacije - službenog posjeta i nuđenja rješenja/jednostranog viđenja rješenja, temeljem razgovora sa svim političkim čimbenicima i akterima koji sudjeluju u postupcima odlučivanja – konkretno, službeni posjet Državnog tajnika Sjedinjenih Američkih Država James Bakera 21. lipnja 1991. godine Beogradu. U ovom slučaju ne možemo govoriti da se radi o političkoj medijaciji ili posredovanju već prvom i konkretnom političkom potezu Sjedinjenih Američkih Država da pokuša pored Europske ekonomske zajednice iznaći rješenje trenutne političke situacije u jugoslavenskoj federaciji. A rješenje za

³⁸⁵ O samim sastancima predsjednika jugoslavenskih republika, vidi u Valentić, Mirko: *Rat protiv Hrvatske 1991. – 1995., velikosrpski projekti od ideje do realizacije*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2010., str. 122. – 126.

³⁸⁶ Zimmerman, op. cit., str. 164., 165.

Sjedinjene Američke Države koje je iznio James Baker u svojoj misiji, a nakon razgovora sa čelnicima svih federalnih republika, prema navodima Davorina Rudolfa kao neposrednog dionika susreta hrvatske delegacije sa istim su upravo bila na samim stajalištima KESS-a od 20. lipnja 1991. Također prema navodima Davorina Rudolfa Sjedinjene Američke Države podupiru jedinstvo Jugoslavije, ali su istodobno protiv uporabe sile da bi se to jedinstvo održalo! Također, prema navodima Davorina Rudolfa, James Baker je ponovio: „ako se SAD moraju odlučiti između demokracije i jedinstva Jugoslavije, uvijek će izabrati demokraciju!“³⁸⁷ Upravo navedeni posjet Državnog tajnika označit će prekretnicu u daljnjim, za sada povijesnim događanjima na prostoru bivše Jugoslavije iz razloga što su svi čelnici jugoslavenskih republika na svoj način tumačili izjave (upućene poruke) Državnog tajnika, ali nedvojbeno je bilo da sama izjava navedenog glede vojnog i srpskog političkog čelništva protumačeno kao zeleno svjetlo za aktiviranje Jugoslavenske narodne armije u smislu očuvanja jugoslavenskog jedinstva i federacije nakon proglašenja neovisnosti Republike Slovenije 25. lipnja 1991. godine.³⁸⁸

b) Od strane Europske ekonomske zajednice

- Dresdenskim susretom ministara vanjskih poslova Europske ekonomske zajednice (2. i 3. lipnja 1991.) opetovano je ponovljen isti stav i isti politički smjer Europske ekonomske zajednice u svezi događanja u jugoslavenskoj federaciji na način: „podrška integritetu i jedinstvu Jugoslavije, poštovanje ustavnosti, posebno u vezi sa smjenom u Predsjedništvu, poštovanje ljudskih prava u skladu s Pariškom poveljom, poštovanje prava manjina, zalaganje za novo ustrojstvo Jugoslavije kroz dijalog i reforme SIV-a.“³⁸⁹

- Donesena je još jedna u nizu Deklaracija Europske političke suradnje od 08. lipnja 1991. godine³⁹⁰ kojom Zajednica opetovano provodi politiku apsurdna i vjerovanja u opstojnost Jugoslavije, odnosno ne uviđanja da je proces disolucije i stvarnog stanja u kojem postoje dijametralno suprotne politike Hrvatske i Slovenije u odnosu na srpsku unitarističko/nacionalističku politiku, čime takvo realpolitičko stanje će i implicirati realizaciju

³⁸⁷ Rudolf, Davorin: Proklamiranje neovisnosti – trenutak koji je promijenio povijest – Feljton: Zapisi iz vremena stvaranja države Hrvatske (VII. dio), op. cit.

³⁸⁸ Zimmerman u svojim memoarskim zapisima, a u svezi pitanja je li je J. Baker svojim izjavama potaknuo oružane sukobe i ratove protiv od strane vojnog i srbijanskog vrha protiv republika Slovenije i Hrvatske, navodi: „Baker nije ni indirektno dao naslutiti ni dao zeleno svjetlo Miloševiću ili vojsci da napadnu odmetnute republike. Ali, je li bilo crvenog svjetla? Ne kao takvog, jer Vlada Sjedinjenih Američkih Država nije uzela u razmatranje uporabu sile kako bi spriječila srbijanski napad i napad JNA na Sloveniju ili Hrvatsku...Uporaba sile ići će u korist onima koji žele rušiti Jugoslaviju jer će Jugoslavija izgubiti potporu većeg dijela međunarodne zajednice. Ja ne vidim način na koji bi se Sloveniju moglo spriječiti da preuzme granične prijelaze. Možda će biti logično uporabiti vojsku kako bi se to spriječilo, ali to će pokrenuti lavinu“. Zimmerman, op. cit., str. 165., 166.

³⁸⁹ Mesić, Stipe: *Kako je srušena Jugoslavija*, Mislav PRESS, Zagreb, 1994., str. 32., 33.

³⁹⁰ EPC Bulletin, 1991 Vol. 7 91/126., Statement concerning Yugoslavia, str. 298., 299.

same volje građana Slovenije i Hrvatske – donošenje Ustavnih odluka parlamenata. Stoga, ako analiziramo sam sadržaj Deklaracije koja glasi:

- „Zajednica i njezine države članice sa zadovoljstvom konstatiraju na ishod susreta šest predsjednika republika, održanog 6. lipnja u Sarajevu. To je ohrabrujući korak prema povratku na ustavni poredak i mirni dijalog o budućoj strukturi ustroja Jugoslavije. Zajednica i njezine države članice izražavaju nadu da će svojim budućim sastancima dovesti do daljnjeg napretka. Normalna rotacija saveznog Predsjedništva, pregovori o budućim ustavnim strukturama, poštivanje ljudskih prava u svim dijelovima zemlje, jačanje demokratskog procesa kao i daljnje provođenje ekonomske reforme i programa premijera Markovićem, dopustiti novu dimenziju odnosa između Zajednice i Jugoslavije, u skladu tradicionalnim vezama koje ih ujedinjuju“,

kao i

- Izjava ministara vanjskih poslova Europske ekonomske zajednice od 23. lipnja 1991. godine u kojem navode da su se isti složili da se suzdrže od priznavanja svakog jednostranog čina suvereniteta ili neovisnosti, te da će suspendirati sve posjete predstavnika secesionističkih republika³⁹¹

kao i

- Potpisani Treći financijski protokol između Europske ekonomske zajednice i Jugoslavije od 24. lipnja 1991. godine kojim se osigurava dodjela od strane Europske investicijske kreditne banke u ukupnom iznosu od 730 milijuna ECU Jugoslaviji u razdoblju do 30. lipnja 1996. godine³⁹²

c) Od strane CSCE-a (KESS-a)

- Ministri vanjskih poslova zemalja članica CSCE-a na zasjedanju u Berlinu 19. i 20. lipnja 1991. godine svojom službenom Izjavom izrazili su zabrinutost i svoju potporu demokratskom razvoju i teritorijalnom integritetu Jugoslavije, na temelju ekonomske reforme, pune primjene ljudskih prava u svim dijelovima Jugoslavije, uključujući i prava manjina, kao i mirno rješenje trenutne krize u zemlji. U istoj Izjavi ministri su pozvali na nastavak dijaloga među svim stranama, te su iskazali uvjerenje da će se postojeći ustavni problemi otkloniti bez

³⁹¹ Libal, op., cit., str. 23., kao i Caplan, Richard: *Europe and the recognition of new states in Yugoslavia*, New York: Cambridge University Press, 2007., str. 100., citirano prema Agence Europe (Brussels) No 5519, 24-25 June 1991, pp 4-5.

³⁹² O samom Trećem financijskom protokolu i u koje svrhe se trebalo investirati po dobivanju financijskih sredstava od strane Europske ekonomske zajednice, vidi više na službenim mrežnim stranicama Europske unije, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-91-600_en.htm/02.12.2017.

pribjegavanja upotreba sile, te u skladu sa zakonskim i ustavnim postupcima. Upravo na navedenim stajalištima ministri su izrazili uvjerenje kako će na temelju navedenog međunarodna zajednica biti spremna pomoći Jugoslaviji kako bi se ekonomski i politički transformirala.³⁹³

Na kraju ovog poglavlja disertacije u kojem su komparirana pojedina događanja na prostoru bivše Jugoslavije u vremenu od 17. kolovoza 1990. do 25. lipnja 1991. godine koji su nesumnjivo utjecali na disolucijski proces, prve oružane sukobe i kasnije ratove, kao i same pravno-političke (re)akcije međunarodne zajednice na ista, temeljem navedenih činjenica u potpunosti možemo zaključiti da međunarodna zajednica (Sjedinjene Američke Države i Europska ekonomska zajednica) nisu svojim političkim i pravnim postupcima (mehanizmima) niti zaustavili, niti spriječili antidemokratske, unitarističke i velikosrpske političke snage koje su djelovale upravo u smislu same disolucije jugoslavenske federacije. Upravo navedeno vremensko razdoblje smatramo ključnim u djelovanju – preveniranju svega onog što se kasnije dogodilo na prostoru bivše Jugoslavije, a što međunarodna zajednica nije svojim pravnim i političkim postupcima (mehanizmima) mogla i znala riješiti u samim začetcima. Takvu činjenicu prepoznaje i bivši veleposlanik Sjedinjenih Američkih Država u Jugoslaviji, W. Zimmerman koji navodi:

Bakerova je poruka bila ispravna s obzirom na okolnosti, ali je došla prekasno. Pogreška je, ako je to uopće, bila u tome što ministar vanjskih poslova nije došao šest mjeseci ranije, prije nego što se spirala nacionalističkih prijetnji po sustavu akcija – reakcija izmakla kontroli....Bi li odlučnije djelovanje Zapada pomoglo? Što bi se bilo dogodilo da je sazvana međunarodna konferencija kako bi se ekstremistički čelnici opametili i prisilili na kompromis o konfederalnom uređenju u kojim bi jedinstvo i suverenitet bili izmiješani u prihvatljivim dozama?...Zbog pomanjkanja vjerodostojne prijetnje silom, Sjedinjenim Državama i njihovim saveznicima nedostajao je odlučni utjecaj...nije postojao konsenzus glede vojne intervencije, kako u Americi tako i u Europi. U tome leži dilema koju bi mogli nazvati „paradoksom prevencije“, a koja se može primijeniti na sve krize, rijetko je mogući dobiti potporu za preventivno djelovanje u trenutku dok još nisu nastupile okolnosti koje bi takvo djelovanje nedvojbeno opravdale.“³⁹⁴

³⁹³ Berlin Meeting of the CSCE Council 19-20 June 1991, o samom berlinskom susretu ministara CSCE-a (KES-a) vidi na službenim mrežnim stranicama OSCE-a, <http://www.osce.org/mc/40234?download=true/06.02.2017>.

³⁹⁴ Zimmerman, op. cit., str. 167.-169.

Sagledavajući same diplomatske aktivnosti i diplomaciju koju je bila od strane Europske ekonomske zajednice ili pojedinih njenih članica i Sjedinjenih Američkih Država, kao i sadržaje deklaracija, izjava, službenih posjeta, donošenja amandmana, potpisivanjem financijskih protokola (upravo vjerujući da će financijskom injekcijom unaprijediti političke i gospodarske reforme u SRF Jugoslaviji) međunarodna zajednica vjerovala je da će se implementirati sadržaja takvih sredstava strane samih političkih čelnika jugoslavenske federacije, te će se samim time i utjecati na sprječavanje političkog nasilja i na prvotne oružane sukobe. Upravo činjenica ne mogućnosti implementacije pojedinih odluka i politika međunarodne zajednice biti će prepoznato kao njezina nemoć. Upravo takva činjenica djelovati će na daljnje ponašanje lokalnih politika i na daljnji nezaustavljivi proces fragmentacije jugoslavenske federacije i prerastanje oružanih sukoba u prve ratove na prostoru Europe nakon II. svjetskog rata.

IV.5. Početak ratova na prostoru bivše Jugoslavije i aktivnija uloga međunarodne zajednice u rješavanju sukoba i postizanju mira

Ako smo kroz prethodno poglavlje ove disertacije analizirali i dokazali neaktivnu ulogu međunarodne zajednice s korištenjem neadekvatnih pravno-političkih mehanizama sa diplomacijom u smislu vjerovanja iste u mogućnost rješavanja krize i zaustavljanja prvih oružanih sukoba u nezaustavljivom disolucijskom procesu jugoslavenske federacije od 17. kolovoza 1990. godine do 25. lipnja 1991. godine, kroz ovo poglavlje nastojat ćemo analizirati pravno-političke mehanizme međunarodne zajednice, poglavito Europske ekonomske zajednice koje je ista koristila nakon proglašenja neovisnosti republika Slovenije i Hrvatske i događaja koji su uslijedili nakon takvih postupaka dviju republika. Činjenica neaktivne uloge i s krivim pravno-političkim mehanizmima (Deklaracija Europske ekonomske zajednice, Deklaracija Europskog parlamenta, Službeni posjeti predstavnika Europske ekonomske zajednice – diplomacija) Europske ekonomske zajednice i Sjedinjenih Američkih Država (Nickles – Bentley amandman američkog Kongresa – bez stvarnog učinka, diplomatske aktivnosti u vidu službenog posjeta Državnog tajnika Sjedinjenih Američkih Država James Bakera 21. lipnja 1991. godine Beogradu) u smislu rješavanja krize i sprječavanju prvih oružanih sukoba u bivšoj Jugoslaviji i to u samim začecima krize i oružanih sukoba imat će za posljedicu upravo daljnji tijek događaja koji će rezultirati prvim ratom/ratovima na prostoru Europe nakon II. svjetskog rata. Stoga navedeno vremensko razdoblje, kao i sam tijekom događanja od 25. lipnja 1991. godine do

reaktivacije politike i postupanja Sjedinjenih Američkih Država prema samoj krizi i iznalaženja konačnog rješenja u vidu Daytonskog mirovnog sporazuma nastojat će se dokazati;

- Nepostojanje formalne institucije koja će biti u stanju provoditi zajedničku vanjsku i sigurnosnu politiku EZ-a – odraz takve činjenici ili institucijske podkapacitiranosti odrazit će se na same događaje na prostoru bivše Jugoslavije
- Nepostojanje vojne moći koja bi implementirala usvojene politike i donesene pravopolitičke mehanizme Europske ekonomske zajednice/Europske unije u odnosu na prostor bivše Jugoslavije
- Da su diplomacija i pravopolitički mehanizmi kao jedini mehanizmi međunarodne zajednice koje nije mogla implementirati na samom prostoru bivše Jugoslavije (bez oružane i provedbene moći), prvenstveno Europske ekonomske zajednice/Europske unije direktno utjecali na razvoj sukoba/rata/ratova i nepostizanje željenog mira
- da međunarodna zajednica prihvaća načelo međunarodnog prava *uti possidetis* u smislu priznavanja unutarnjih granica bivših jugoslavenskih republika kao međunarodne granice, a istovremeno dokazuje vlastitu nemoć (podkapacitiranost ili provedbenu nemoć) ne da osigura zaštitu takvih granica
- nemoć Europske ekonomske zajednice/Europske unije u smislu samostalnog rješavanja krize i prebacivanje operativnih postupaka osiguranja mira na Ujedinjene narode
- da Europska unija ne može samostalno riješiti problem u svom „susjedstvu“ bez upliva i utjecaja Sjedinjenih Američkih Država

Kulminacija neiznalaženja rješenja između federalnih jedinica bivše jugoslavenske federacije o budućnosti njihovih odnosa rezultiralo je proglašenjem neovisnosti od strane Republike Hrvatske i Republike Slovenije 25. lipnja 1991. godine.³⁹⁵ Upravo navedene odluke dvaju parlamenata, kao i činjenica dotadašnje politike Europske ekonomske zajednice i Sjedinjenih Američkih Država i samog njihovog odnosa prema pojavama krize i prvih oružanih sukoba gdje su kao rješenje za izlazak iz krize i nastalih okolnosti zagovarali jedinstvenu jugoslavensku federaciju na demokratskim osnovama, a bez pružanja podrške demokratskim snagama u Republici Hrvatskoj i Republici Sloveniji na temeljima međunarodnopravnih akata (Završni helsinški akt, Povelja UN-a, Pariška povelja) potaknut će i ohrabriti velikosrpsku i

³⁹⁵ Ustavna odluka Sabora Republike Hrvatske o samostalnosti i suverenosti Republike Hrvatske od 25. lipnja 1991. godine, „Narodne novine“, broj 31./1991.
Skupština Republike Slovenije - Temeljno ustavno listino o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije, „Glasilo Uradni list Republike Slovenije“, 1./1991. od 25. lipnja 1991.

unitarističku politiku za početkom ratnog djelovanja. Navedene odluke dvaju parlamenata pokrenut će i internacionalizaciju jugoslavenske krize i kasnije njezine institucionalizacije internacionalizacije (Međunarodna mirovna konferencija – Haška konferencija).

U konkretnom slučaju navedene odluke slovenskog i hrvatskog parlamenta rezultirati će već 26. lipnja 1991. godine početkom rata u Republici Sloveniji između Jugoslavenske narodne armije i Teritorijalne obrane Republike Slovenije pod nazivom „Desetodnevni rat“.³⁹⁶ Činjenica samog rata u „dvorištu Europe“ dokazat će svu političku i vojnu nespremnost Europe da krizna žarišta na svom tlu rješava na samostalan način bez prisutnosti američke politike, a poglavito nakon što se američka diplomacija i sama politika u velikoj mjeri nakon Bakerova posjeta Beogradu povukla i jugoslavenski problem ostavila u rješavanje Europskoj ekonomskoj zajednici. Stoga, pored činjenice nepostojanja zajedničke vanjske i sigurnosne politike, kao i činjenice nepostojanja mogućnosti vojnog djelovanja u smislu zaustavljanja ratnog sukoba i mogućnosti vojnim putem nametanja mira, Europskoj ekonomskoj zajednici u odnosu na sama događanja koja su uslijedila u Republici Sloveniji i u Republici Hrvatskoj nakon proglašenja neovisnosti nije ništa preostalo osim djelovanja putem diplomacije i političkih i pravnih mehanizama, odnosno kako u svom radu navodi Glaurdić „*Deklaracije o nezavisnosti Slovenije i Hrvatske nisu označile kraj samo jugoslavenske federacije nego i kraj praktički jednodušne politike Zapada prema krizi*“³⁹⁷, odnosno aktivne politike Zapada i djelovanja putem onih mehanizama s kojima je u tom trenutku uopće mogao djelovati.

U smislu vjerovanja u vlastite vanjskopolitičke/geopolitičke mogućnosti i samostalnog rješavanja kriznih situacija na tlu Europe, odnosno kako navodi Peter Calvocoressi „članice EZ-a bile su svjesne prigode za potvrdu ili barem testiranje svoje kolektivne snage“,³⁹⁸ Europska ekonomska zajednica je da bi zaustavila rat u Republici Sloveniji, nastalu političku krizu (suspenziju izbora Stjepana Mesića za predsjednika Predsjedništva SFRJ) i sam dezintegracijski proces upotrijebila **diplomaciju kao politički mehanizam, medijaciju i pružanje „dobrih usluga“ kao pravno-političkog mehanizama proizašlog iz pravnih izvora Europske ekonomske zajednice (sekundarnog prava – mehanizama KESS-a – Povelje UN-a), a sve smislu vjerovanja njihova djelovanja na rješavanje situacije iz kojih će proistjeći Brijunski sporazum i slanje Promatračke misije Europske zajednice (European Community**

³⁹⁶ Naziv „Desetodnevni rat“ proizlazi iz činjenice da je rat između Jugoslavenske narodne armije i Teritorijalne obrane u Republici Sloveniji trajao od 27. lipnja do 6. srpnja 1991. godine, odnosno do Brijunskog sporazuma od 7. srpnja 1991. godine. Više o samom ratu vidi na službenoj mrežnoj stranici Vlade Republike Slovenije, <http://www.slovenija2001.gov.si/10let/pot/08.12.2017>.

³⁹⁷ Glaurdić, op. cit., str. 158.

³⁹⁸ Calvocoressi, op. cit. str. 336.

Monitoring Mission – ECMM). Daljnji pravni i politički mehanizmi koji će biti upotrijebljeni u smislu vjerovanja u rješavanje krize na prostoru bivše Jugoslavije od strane Europske ekonomske zajednice, odnosno u cilju da „EZ upravlja krizom“³⁹⁹, biti će pravopolitički mehanizam u vidu embarga na izvoz oružja, kao i pravni mehanizmi u vidu obustave primjene drugog i trećeg financijskog protokola koji su proizlazili iz Sporazuma o suradnji između Europske ekonomske zajednice i SFR Jugoslavije, postupak mirenja - koncilijacija - međunarodna mirovna konferencija, arbitraža (Badinterova komisija kao izvršno tijelo mirovne konferencije), te priznanje samostalnosti i neovisnosti jugoslavenskih republika u skladu s načelima međunarodnog javnog prava i europskog javnog prava.

U tom smislu na sastanku vrha Europske ekonomske zajednice u Luksemburgu 28. i 29. lipnja 1991. godine kao odgovor na nastalu situaciju donijeta je politička odluka koja će imati izvorište u odredbama međunarodnog prava, a odnosit će se u cilju davanja pravne osnove - legitimiteta djelovanja Europske ekonomske zajednice kao međunarodne organizacije u međunarodnom posredovanju, u konkretnom slučaju o pokretanju mehanizma KESS-a i slanja ministarske trojke u Jugoslaviju koju su činili ministri vanjskih poslova Luksemburga, Nizozemske i Italije (Jacques Poos, Hans van den Broek i Gianni De Michelis). Upravo angažiranje ministarske trojke od strane Europske ekonomske zajednice u smislu rješavanja problema i posredovanja moramo sagledati svjetlu pravne prirode - legitimiteta njezinog djelovanja. Razlog takvom navođenja obrazlažemo činjenicom sadržaja Osnivačkih ugovora Europske ekonomske zajednice gdje Europskoj zajednici/Europskoj ekonomskoj zajednici nije bilo samim ugovorima određena ili određiva mogućnost uključivanja u bilo kakav oblik međunarodnog posredovanja kao drugim međunarodnim organizacijama poput UN-a ili KESS-a. Temeljem samim pravnih odrednica (misleći prvenstveno Osnivačkih ugovora) legitimitet djelovanja ministarske trojke i same Europske ekonomske zajednice kako navode u svom radu Lucija Pofuk i Ivica Miškulin (ne radi se o pravnim teoretičarima, op. a.) treba „tražiti isključivo u geopolitičkim razlozima“.⁴⁰⁰ Upravo s mišljenjem navedenih autora ne možemo se u potpunosti složiti jer smatramo da pravna osnova i legitimitet djelovanja Trojke u smislu posredovanja među stranama u sukobu na prostoru bivše Jugoslavije u navedenom vremenu

³⁹⁹ Nobilo, op. cit. str. 110.

⁴⁰⁰ Pofuk, Lucija i Miškulin, Ivan: Europsko vijeće mudraca i okvir optimalne ravnoteže: korijeni, donošenje i posljedice Brijunske deklaracije, *Pilar*, časopis za društvene i humanističke studije, Vol. 9., No. 17-18 veljače 2015., str. 65., a citirano prema Bilandžić, Vladimir: Angažovanje Evropske unije i NATO-a u rešavanju jugoslovenske krize, objavljeno u *Međunarodno pravo i jugoslavenska kriza*, Beograd, Institut za međunarodnu politiku i ekonomiju, 1995. str. 170.

proizlazi iz međunarodnopravnih izvora. Također u smislu razmišljanja autora ove disertacija, valjalo bi navesti da u samoj Haškoj konvenciji o mirnom rješavanju međunarodnih sporova, od 1907., posredovanje je opisano kao djelovanje jedne ili više država, koje nisu umiješane u spor, a s pomoću kojega one nastoje pomiriti suprotstavljena stajališta i ublažiti napetosti između država⁴⁰¹, kao i činjenicu da je Europska ekonomska zajednica kao članica KESS-a legitimitet djelovanja Trojke i kasnijeg potpisivanja Brijunskog sporazuma i dovođenja promatrača upravo imala kroz navedenu međunarodnu organizaciju koja joj je dala legitimitet djelovanja u kriznim situacijama.

Da je ozbiljnost situacije shvaćena i samo sigurnosno stanje u Europi nakon II. svjetskog rata, znakovita je izjava luksemburškog ministra vanjskih poslova Jacques Poosa koji je prije samog odlaska u misiju Trojke izjavio da europske vlade imaju posebnu odgovornost za djelovanje u krizi koja prijete europskoj sigurnosti, kao i to da će „ponuditi pomoć Zajednice u doradi jugoslavenskog ustava na takav način da se sačuva jedinstvena federacija sa određenom autonomijom Hrvatskoj i Sloveniji.“⁴⁰²

Politička Izjava Europskog vijeća na navedenom zasjedanju vrha Europske zajednice gdje se raspravljalo i o problematici zajedničke vanjske i sigurnosne politike, pod dokumentom 4b/62 glasila je: „*Europsko vijeće prati tijek zbivanja u Jugoslaviji. Čuvši Izvješće od strane ministarske trojke po svom povratku iz Beograda i Zagreba, izrazilo je zadovoljstvo rezultatima misije. Međutim Europsko vijeće je i dalje zabrinuto zbog situacije u zemlji i traži odgovarajuće organe europske suradnje da i dalje prate razvoj situacije u zemlji. Uzima se na znanje i činjenica da je Luksemburg pozvao mehanizam KESS-a za hitne situacije s obzirom na ozbiljnosti i situaciju u Jugoslaviji.*“⁴⁰³ U odnosu na navedenu izjavu, o situaciji u Jugoslaviji u Biltenu Europske zajednice – Komisije navedeno je: „*Dio susreta koji se odnosio na vanjske odnose dominirala je situacija iz Jugoslavije kao posljedica proglašenja nezavisnost Slovenije i Hrvatske. Ista je odlučila pokrenuti hitne mehanizme iz KESS-a i poslati ministarsku trojku (Talijanskog, Luksemburškog i ministri vanjskih poslova Nizozemske) na hitnu misiju u*

⁴⁰¹ Andrassy et. al.: Međunarodno pravo 3, op. cit., str. 10.

⁴⁰² Upravo slanje ministarske Trojke bio ključni događaj internacionalizacije krize, stoga je u kontekstu slanja ministarske Trojke u Jugoslaviju i vjerovanja u uspješnost misije nastala povijesna izreka J. Poosa „Ovo je vrijeme Europe...“, a koju je isti izjavio novinarima prije ulaska u avion i leta prema Beogradu. O samoj izjavi luksemburškog ministra vanjskih poslova i zaključcima sastanka vrha Europske ekonomske zajednice vidi više „Sukob u Jugoslaviji – Europljani poslali najviši tim“, urednik Alan Riding, objavljeno u „The New York Times“, 29. lipnja 1991., vidi, službene mrežne stranice „The New York Times-“, a, <http://www.nytimes.com/1991/06/29/world/conflict-in-yugoslavia-europeans-send-high-level-team.html/08.12.2017>.

⁴⁰³ Document 4b/62 Statement by the European Council on the Situation in Yugoslavia, Luxembourg, 28–29 June 1991., EPC Bulletin, 1991 Vol. 7 91/126., str. 332.

Jugoslaviju. Uspjeh koji je svjedočio, odnosio se na to da se Zajednica može prikazati u takvim situacijama.⁴⁰⁴ U kontekstu navedenih izjava jasno primjećujemo upravo **pravnu osnovu – legitimitet djelovanja** Europske ekonomske zajednice kroz aktivaciju mehanizama KESS-a gdje se upravo Europskoj ekonomskoj zajednici daje legitimitet međunarodnog posredovanja u odnosu na događaje i sam prostor bivše Jugoslavije.

Diplomaciju sa medijacijom/posredovanjem i pružanjem „dobrih usluga“ kao pravopolitičkim mehanizmom proizašlim iz međunarodnog javnog prava (opisanih kao jednim od mehanizama mirnog rješavanje sporova i osiguranja mira u Povelji UN-a) Europska ekonomska zajednica upotrijebila je na način da je ministarska trojka nakon sastanaka u Beogradu i Zagrebu gdje se našla sa čelništvom Republika Slovenije i Hrvatske kao rješenje za nastalu situaciju ponudila prema riječima Davorina Rudolfa prekid sukoba u Sloveniji koje je Trojka dogovorila u Beogradu, povlačenje JNA u vojarne, te da će se od strane Miloševića, a kako navodi Hans Van Den Broek „preispitati opstrukcija izbora Stipe Mesića za predsjednika Predsjedništva SFRJ.“⁴⁰⁵ U ovom slučaju ne samo da imamo elemente komparativne politike, već i primjer diplomatske akcije s posredovanjem u nastalom sukobu (ratu u Sloveniji). Od strane Trojke upravo je u smislu vjerovanja u vlastite političke mehanizme s kojima je mislila upravljati krizom, ona je zahtijevala od strane Republika Slovenije i Hrvatske na tri mjeseca odgađanje ostvarivanje učinka odluka o samostalnosti.⁴⁰⁶ Unatoč diplomatskoj misiji⁴⁰⁷ i dobivenim pozitivnim odgovorima od strane dionika navedenih sastanaka s europskom trojkom rat u Sloveniji je i dalje trajao i odnosio nove žrtve, kao i činjenica da se sigurnosno stanje u Republici Hrvatskoj naglo pogoršavalo (2. srpnja 1991. godine pri pokušaju napuštanja iz zagrebačke vojarne jedinice JNA ubijen jedna, a ranjeno devet civila, 3. srpnja 1991 . godine u Baranju ušle jedinice JNA sa srpskim rezervistima).

S obzirom na već ranije iznesenu činjenicu geopolitičke „nezainteresiranosti“ Sjedinjenih Američkih Država u odnosu na sam prostor bivše Jugoslavije i službenog posjeta Državnog tajnika J. Bakera nekoliko dana prije proglašenja samostalnosti i suverenosti Republika Slovenije i Hrvatske kada je znakovito izjavio „We don't have a dog in this fight“⁴⁰⁸ gdje je jasno odredio smjernice politike (ne)djelovanja američke vlade prema nastaloj krizi, u

⁴⁰⁴ Bulletin of the European Communities 6/1991, str. 8.

⁴⁰⁵ Rudolf, Rat koji nismo htjeli, op. cit. str. 264

⁴⁰⁶ Ibidem

⁴⁰⁷ Ministarska Trojka je u svojoj drugoj misiji 30. lipnja 1991. u Beogradu dogovorila je deblokadu saveznog predsjedništva uz jamstva srbijanskim predstavnicima da će Slovenija i Hrvatska ispoštovati moratorij na proglašenje neovisnosti. O samom drugom posjetu vidi Mesić, op. cit. str. 57.-64.

⁴⁰⁸ Marsh, Steve i Mackeinstein, Hans: *The International Relations of the European Union*, Pearson Education Limited, Harlow, 2005., str. 166.

odnosu na događanja u Sloveniji reakcija američke administracije upravo je potvrdila navedenu nezainteresiranost prema samom jugoslavenskom prostoru i potvrdilo činjenicu prepuštanja rješavanja stvari Europskoj ekonomskoj zajednici i odmaka američke politike od prostora bivše Jugoslavije. U smislu potvrde navedenog jasno možemo vidjeti kroz službenu izjavu Bijele kuće od 2. srpnja 1991. godine gdje se navodi da je „Predsjednik ponovio američku potporu Europskoj zajednici u stalnim naporima da pomogne u rješavanju jugoslavenske krize.“⁴⁰⁹ U odnosu na samu izjavu Bijele kuće, mali odmak od same takve izjave, ali bez konkretnih političkih mehanizama kojima bi se moglo djelovati prema stanju stvari u Sloveniji i samoj jugoslavenskoj krizi je i izjava zamjenika državnog tajnika Lawrencea S. Eagleburgera koju je prenio The New York Times i u kojoj se navodi da Sjedinjene Američke Države žele takvu vrstu nestabilnosti u tom dijelu svijeta, te da imaju dovoljno primjera iz prošlosti što se dogodilo kad su bile takve nestabilnosti, kao i to da žele unaprijediti demokraciju da se izbjegne krvoproliće. U istom intervjuu pored same osude djelovanja Jugoslavenske narodne armije u Sloveniji, zamjenik državnog tajnika Sjedinjenih Američkih Država iznosi jednu novu dimenziju viđenja političke budućnosti bivše Jugoslavije na način da istu vidi kao konfederaciju.⁴¹⁰

Postupanje službene američke administracije u odnosu na situaciju u bivšoj Jugoslaviji s početka prvog rata na tlu Europe nakon završetka II. svjetskog rata, upravo će dokazati geostrategijsku/geopolitičku nezainteresiranost djelovanja Sjedinjenih Američkih Država prema prostoru bivše Jugoslavije.⁴¹¹ Također iz same izjave uočavamo jedan novi moment pristupa i viđenja američke politike prema jugoslavenskoj krizi, a to je činjenica viđenja rješenja upreuređenju države u konfederaciju, a ne na inzistiranju jedinstvene Jugoslavije ili kako stoji u samoj izjavi J. Bakera od 2. srpnja 1991. gdje kaže da se“ naša politika zasniva na tri načela: prvo, demokratizacija; drugi poštivanje ljudskih prava; i, treće, pitanje jedinstva.“⁴¹²

⁴⁰⁹ White House Press Secretary Marlin Fitzwater, Washington, DC, Jul 2, 1991/2/91, US Department of State Dispatch/<http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/briefing/dispatch/1991/html/Dispatchv2no27.html/10.12.2017>.

⁴¹⁰ Intervju Lawrencea S. Eagleburgera, zamjenika državnog tajnika Sjedinjenih Američkih Država objavljenog 1. lipnja 1991. godine u „The New York Times“, <http://www.nytimes.com/1991/07/01/world/conflict-in-yugoslavia-united-yugoslavia-is-us-policy-s-aim.html/13.12.2017>.

⁴¹¹ Politiku neaktiviranja Sjedinjenih Američkih Država u samu krizu Jugoslavije i prve sukobe zapaža i kroz svoje Izvješće i Human Right Watch koji navodi: „Za razliku od aktivizma Europske komisije, Bushova administracija je reagirala sporo i neučinkovito u krizi u Jugoslaviji. Iako su Sjedinjene Države, osobito odnosno veleposlanstvo u Beogradu, javno kritizirali kršenja ljudskih prava u Jugoslaviji, Bushova administracija posvetila je previše energije u nastojanju da sačuva jugoslavensko jedinstvo i nestabilnu Vladu premijera Ante Markovića, a ne u rješavanje kršenja ljudskih prava od strane pojedinih republičkih vlada“. Izvor: Human Rights Watch/<https://www.hrw.org/reports/1992/WR92/HSW-08.htm/14.12.2017>.

⁴¹² Vidi bilješku 394.

S obzirom na podršku Sjedinjenih Američkih Država u rješavanju europskog problema/krise u Jugoslaviji, u smislu hitnog rješavanja navedenog stanja i shvaćanja vlastite uloge u novim geopolitičkim odnosima u Europi nakon Hladnog rata, Europska ekonomska zajednica je temeljem prijedloga njemačkog ministra vanjskih poslova H.D. Genschera i samog pokušaja mirovnoga posredovanja između sukobljenih strana i davanja međunarodnopravnog legitimiteta vlastitog djelovanja uvela i još jednu međunarodnu organizaciju u samu „jugoslavensku krizu“ – Konferenciju o europskoj sigurnosti i suradnji (KESS). KESS će upravo na sastanku održanom 3. i 4. srpnja 1991. godine u Pragu predložiti jedan od svojih mehanizama u vidu slanja promatračke misije u SFR Jugoslaviju od strane Europske ekonomske zajednice koja bi pratila implementaciju dogovorenog od strane Trojke i svih strana u jugoslavenskom sukobu.⁴¹³ Upravo na temelju navedenog prijedloga KESS-a (OSCE-a), izvorišta donošenja budućih odluka Europske ekonomske zajednice će imati svoju međunarodnopravnu utemeljenost, te će stoga Europska ekonomska zajednica na zasjedanju ministara vanjskih poslova Europske političke suradnje u Hagu 5. srpnja 1991. godine donijeti četiri važne odluke u smislu pokušaja rješavanja trenutnog stanja u SFR Jugoslaviji na način da će;

- **kroz političku odluku koja će proizaći iz pravne odluke o tome da će upotrijebiti prijedlog i potporu KESS-a (OSCE-a) za slanjem Promatračke misije sa zadaćom stabilizacije prekida vatre, kao i prijedlog europskoj Trojki da se sam dogovor između iste i svih strana formalizira kroz Sporazum**
- **kroz pravno-politički mehanizam uvesti embargo na izvoz oružja⁴¹⁴ i**
- **kroz pravni mehanizam zaustaviti implementaciju II. i III. financijskog protokola koji proizlazi iz Sporazuma o suradnji između Europske ekonomske zajednice i SFR Jugoslavije (II. i III. financijski protokol uključivao je financijsku pomoć od 807 milijuna ECU).⁴¹⁵**

⁴¹³ O samim mehanizmima KESS-a (OSCE-a) vidi u: „Summary of OSCE Mechanisms and Procedures“, OSCE Secretariat, Vienna, June, 2008.

⁴¹⁴ Europska ekonomska zajednica je upravo kroz embargo na izvoz oružja u SFR Jugoslaviju u smislu vjerovanja takvog pravno-političkog mehanizma intervenirati prije samih Sjedinjenih Američkih Država koje će 8. srpnja 1991. donijeti odluku o izvozu oružja u bivšu Jugoslaviju i Ujedinjenih naroda koje će Rezolucijom 713. od 25. rujna 1991. godine uvesti embargo na izvoz oružja u bivšu Jugoslaviju.

⁴¹⁵ Document 4b/63 Declaration on the Situation in Yugoslavia, Extraordinary European Political Cooperation Ministerial Meeting, The Hague, 5 July 1991, str. 333., 334. i Hill, Christopher i Smith, E. Karen, op. cit., str. 362., 363.

Rezultat aktivizma Europske ekonomske zajednice (korištenje pravnih, pravopolitičkih i političkih mehanizama, diplomacije – medijacije i pružanja „dobrih usluga“) prema rješavanju nastale situacije u Sloveniji, donošenju odluka Hrvatske i Slovenije o proglašenju neovisnosti, kao i same činjenice blokade rada saveznog Predsjedništva, reflektirati će se kroz Zajedničku deklaraciju o mirnom rješavanju jugoslavenske krize ili Brijunsku deklaraciju s dva pripadajuća Aneksa samoj Deklaraciji.⁴¹⁶ Brijunska deklaracija kao rezultat sporazumnog rješenja u svom sadržajnom smislu nije se fokusirala na činjenicu utvrđivanja krivca jugoslavenske krize i pružanja potpore demokratskim snagama kao u ostalim zemljama Srednje i Istočne Europe, već joj je cilj isključivo bio zaustavljanje ratnog sukoba u Sloveniji čime bi mogli definitivno prikazati kao vanjskopolitički uspjeh Europske ekonomske zajednice (i KESS-a/OSCE-a) i mogućnost njenog upravljanja krizama na tlu Europe. U svom sadržajnom smislu sama Brijunska deklaracija bila je tek pisani oblik ranije već iznesenih stavova Europske ekonomske zajednice (Prijedloga EEZ-a od 30. lipnja 1991. moratorij na odluke Hrvatske i Slovenije o proglašenju samostalnosti i neovisnosti u trajanju od tri mjeseca, obustavljanje borbi u Sloveniji), Deklaracija EEZ-a od 5. srpnja 1991. i prijedloga KESS-a (Praški sastanak ministara vanjskih poslova od 3. i 4. srpnja 1991.), a koji su prihvaćeni od svih strana izravno uključenih u jugoslavensku krizu, te je istom unatoč činjenici da ima sam naziv „Deklaracija“, a na „Sporazum“⁴¹⁷ postignut sporazum između Europske ekonomske zajednice i svih strana koje su izravno uključene u jugoslavensku krizu o sljedećem;

- narodi Jugoslavije jedini mogu odlučiti o vlastitoj budućnosti
- u Jugoslaviji nastala situacija zahtijeva vanjsko nadgledanje
- pregovori o svim aspektima budućnosti Jugoslavije moraju započeti najkasnije 1. kolovoza 1991. na osnovi principa iz Završnog dokumenta iz Helsinkija i Pariške povelje o novoj Europi
- kolektivno Predsjedništvo mora preuzeti svoje pune ustavne ovlasti, osobito nad vojskom

⁴¹⁶ Joint declaration – „Uradni list“ Republike Slovenije, Mednarodne pogodbe, Številka 1, 16. srpnja 1991. O samoj Brijunskoj deklaraciji vidi i na službenoj mrežnoj stranici Ujedinjenih naroda, http://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/HR%20RS%20SI_910707_Brioni%20Declaration.pdf/18.12.2017.

⁴¹⁷ Znakovita je činjenica da Brijunska deklaracija u svom nazivlju nije dobila naziv „Sporazum“ možemo eventualno tumačiti u smislu međunarodnopravnih odrednica, odnosno u činjenici da sporazumi u svom sadržajnom smislu imaju pravno obvezujući karakter između potpisnika sporazuma i sankcije u slučaju nepoštivanja istog, odnosno mogućnost provedbe samog sporazuma, dok deklaracija u sadržajnom smislu je već deklaratorne naravi i bez pravno obvezujućih elemenata i mogućnosti uvođenja sankcije u slučaju nepoštivanja iste.

- sve strane će se suzdržati od bilo kakvih jednostranih koraka, osobito nasilnih djelovanja.⁴¹⁸

Pored Aneksa 1. same Deklaracije koji se bavi nadležnošću nad graničnim prijelazima i carinskim propisima, deblokadom svih objekata JNA u Sloveniji, možda najznačajniji dio same Deklaracije sadržan je u Aneksu 2. pod nazivom „Smjernice za promatračku misiju u Jugoslaviji.“⁴¹⁹ Upravo navedenim Aneksom politički aktivizam i vanjskopolitičko djelovanje Europske ekonomske zajednice prema krizi u bivšoj Jugoslaviji pretočiti će se u jednu novu dimenziju upravljanja krizom, a to je slanje **Promatračke misije (ECMM –EC monitoring mission) koja je trebala nazirati provedbu Brijunske deklaracije**. Samim drugim Aneksom navedeno je da će djelovanje posebne promatračke misije biti u nadležnosti Konferencije o europskoj sigurnosti i suradnji (KESS) koja će biti sa „**zadatkom da nadgleda situaciju u Jugoslaviji, osobito aktivnosti u Sloveniji i, možda, u Hrvatskoj.**“⁴²⁰ U ovoj bitnoj odrednici same Deklaracije unatoč činjenici i mišljenja Europske ekonomske zajednice da upravlja krizom uviđamo činjenicu da je ista svojim vanjskopolitičkim aktivizmom djelovala isključivo u smislu okončanja rata u Sloveniji, a da nije bila (ili nije htjela biti) upoznata sa sigurnosnim stanjem i događajima u Republici Hrvatskoj u trenutku donošenja Brijunske deklaracije. S pravnog stajalište, legitimitet djelovanja Promatračke misije je bio u potpunosti sukladan s međunarodnopravnim izvorima (Poveljom UN-a i odredbom u kojoj se regionalnim organizacijama daju ovlasti u postupcima mirovnog djelovanja).

Iz navedene/ih službenih izjava i postupanja Europske ekonomske zajednice i Sjedinjenih Američkih Država, a koja su se odnosila na prvu posredničku misiju i diplomatsku akciju Europske ekonomske zajednice u rješavanju krize, a koje su objavljene naknadno u službenim biltenima Zajednice, kao i službenim izjavama američke administracije možemo uočiti sljedeće činjenice;

- Sjedinjene Američke Države u potpunosti su prepustile rješavanje jugoslavenske krize i prvog oružanog sukoba/rata na prostoru Europe nakon II. svjetskog rata isključivo Europskoj ekonomskoj zajednici
- Sjedinjene Američke Države kao i Europska ekonomska zajednica više nisu ustrajale na politici apsurdna i ponavljanja očuvanja jedinstvene Jugoslavije, već su

⁴¹⁸ Vidi bilješku 396.

⁴¹⁹ Ibidem

⁴²⁰ Ibidem

isključivo tražili rješenja u vidu prekida oružanih sukoba i pronalaženju rješenja na demokratskim osnovama

- **Europska ekonomska zajednica u odnosu na međunarodnopravne odrednice i primjenu međunarodnopravnih izvora pozivala se na primjenu Povelje UN-a, Završnog helsinškog akta i Pariške povelje koje bi se odnosile na „slučaj Republika Slovenije i Hrvatske“, a ujedno tim Republikama ograničavala na samo pravo koje iz navedenih međunarodnopravnih izvora proizlazi**
- Europska ekonomska zajednica primijenila je pravno-političke mehanizme u smislu vjerovanja da će istima riješiti nastalu krizu, čime je prvi put djelovala izvan svojih temeljnih okvira i samih Osnivačkih ugovora kao izvorima prava
- Sjedinjene Američke Države djelovale su isključivo putem političkih izjava, te su pravno-političkim mehanizmom u vidu embarga na izvoz oružja u bivšu Jugoslaviju vjerovali da će se istim utjecati na daljnji tijek događaja
- Nepostojanje mogućnosti vojnog djelovanja Europske ekonomske zajednice u smislu okončanja sukoba u Sloveniji ili u smislu implementacije usvojene Brijunske deklaracije, osim njihovog nadziranja kroz primjenu nenaoružane promatračke misije kao prvi put stavljene u djelovanje kao mehanizam KESS-a
- **Utvrđivanje nadležnosti djelovanja promatračke misije na Sloveniju i „možda“ na Hrvatsku rezultirati će kašnjenjem Europske ekonomske zajednice u djelovanju na događanja u Republici Hrvatskoj i već otvorenim ratom na teritoriju iste. Takvu činjenicu upravo prepoznaje u svom radu Ivan Miškulin te navodi; „Objektivno gledajući, treba ustvrditi kako je položaj Misije već u vrijeme potpisivanja Memoranduma o razumijevanju o promatračkoj misiji – polovicom srpnja 1991. – zahvaljujući navedenim uzrocima bio u najmanju ruku nelogičan. Hrvatska javnost stoga je s pravom upozoravala kako je prisutnost Misije u Sloveniji zapravo poprilično promašena, jer je utemeljena na okolnostima koje su vladale u vrijeme donošenja Brijunske deklaracije. Isticalo se kako je pravo mjesto sukoba Hrvatska, gdje je na djelu agresija nadmoćnije oružane sile“.⁴²¹**

⁴²¹ Miškulin, Ivan: Sladoleđ i sunce – Promatračka misija Europske zajednice i Hrvatska, 1991.–1995., *Časopis za suvremenu povijest*, Zagreb, br. 2., 2010., str. 306., a citirano prema Ljubomir ČUČIĆ, “Nadzor – DA! i u Hrvatskoj”, *Vjesnik*, 18. srpnja 1991.

Već prvi pokušaj Europske ekonomske zajednice da „upravlja krizom“ putem pravno-političkog mehanizma u vidu Promatračke misije utjelovljene iz Brijunske deklaracije, a koja je djelovala bez vojne komponente i potpore samo civilnih promatrača, smatramo da je promašeno i neprimjereno u odnosu na sam tijek događanja koja su se odvijala u Republici Hrvatskoj nakon potpisivanja spomenute Deklaracije. S obzirom na nadležnost djelovanja Misije na Republiku Sloveniju i činjenicu da je „Desetodnevni rat“ u Sloveniji završio 7. srpnja 1991. godine, kao i da je od strane Predsjedništva SFRJ dana 18. srpnja 1991. godine donesena odluka o povlačenju Jugoslavenske narodne armije iz Slovenije⁴²², sama prisutnost i djelovanje promatrača u smislu nadziranja provedbe Brijunske deklaracije je bila stoga nelogična.⁴²³ Kako je nadležnost djelovanja Misije bilo utemeljeno na okolnostima koje su se događale u Republici Sloveniji do donošenja Brijunske deklaracije, kao i činjenica da sama Misija nije imala nikakvu operativnu mogućnost djelovanja u Republici Hrvatskoj, uz već ponovljene političke izjave Europske ekonomske zajednice poput; *„Zajednica i njezine države članice opet su spremne pružiti zainteresiranim stranama svu pomoć za pregovarački proces i mirno rješavanje sadašnjih problema“*⁴²⁴, takve činjenice i nemoć nametanja rješenja biti prepoznato od strane unitarističko-velikosrpske politike za eskalacijom ratnih djelovanja na području Republike Hrvatske (Ćelije, Mirkovci, napad na sela na Banovini i zadarskom zaleđu).⁴²⁵

Uporabljeni pravno-politički mehanizmi Europske ekonomske zajednice u vidu diplomacije i posredovanja – pružanja „dobrih usluga“ koje će iznjedrili Brijunsku deklaraciju i Promatračku misiju, odnosno diplomatske akcije u smislu djelovanja Zajednice prema događajima u Sloveniji mišljenja smo da su se već u startu pokazali i dokazali kao raskorak s realnim/činjeničnim stanjem, a samim time sagledavajući u ovom vremenu i nemogućnost

⁴²² Mesić, op. cit., str. 120., 121.

⁴²³ U smislu samog djelovanja Promatračke misije na tadašnjem prostoru bivše Jugoslavije, u Beogradu je dana 13. srpnja 1991. godine potpisan između Savezne Vlade, Europske ekonomske zajednice, Republike Slovenije i Republike Hrvatske Memorandum o razumijevanju o promatračkoj misiji, te je već samim tim činom vidljivo da je nadležnost Misije i stvarnog stanja na području bivše Jugoslavije promašena jer su se oružani sukobi dešavali na prostoru Republike Hrvatske. O Memorandumu vidi: Miškulin, op. cit., str. 306.

Znakovita je činjenica da će sam Memorandum o razumijevanju o promatračkoj misiji u bivšoj Jugoslaviji od 13. srpnja 1991. godine biti na snazi sve do 25. travnja 2001. godine, kada će Europska unija kao instrument Zajedničke vanjske i sigurnosne politike Europske unije (ZVSP), a na temelju prethodnih inicijativa, radi doprinosa učinkovitom utvrđivanju politike Europske unije prema zapadnom Balkanu sklopiti sa SR Jugoslavijom SPORAZUM između Europske unije i Savezne Republike Jugoslavije o aktivnostima Promatračke misije Europske unije (EUMM) u Saveznoj Republici Jugoslaviji - Agreement between the European Union and the Federal Republic of Yugoslavia on the activities of the European Union Monitoring Mission (EUMM) in the Federal Republic of Yugoslavia, Izvor: Official Journal L 125, 05/05/2001 P. 0002 – 0004.

⁴²⁴ Izjava o Jugoslaviji Europske ekonomske zajednice od 19. srpnja 1991. godine, EPC Bulletin, Vol 7, 1991., str. 378., 379.

⁴²⁵ Službena mrežna stranica hrvatskog memorijalno dokumentacijskog centra Domovinskog rata, <http://centardomovinskograta.hr/wp-content/uploads/2013/06/Domovinski-Rat-Kronologija.pdf>/28.12.2017.

rješavanja krize i sprječavanja sukoba od strane Europske ekonomske zajednice na prostoru bivše Jugoslavije. Kašnjenje u (re)akciji Europske ekonomske zajednice u odnosu na sama događanja, najočitiji dokaz tome vidjet ćemo na primjeru Republike Hrvatske i događanja na njenom teritoriju i odnosa Europske ekonomske zajednice prema nastalim događajima. Vjerujući sama Zajednica da je Brijunskom deklaracijom postigla prvi međunarodni uspjeh u rješavanju i postizanju mira i djelujući izvan svojih osnivačkih ugovora, odnosno dokazujući po prvi put mogućnost vanjskopolitičkog djelovanja Zajednice u rješavanju kriznih situacija na teritoriju Europe, biti će upravo pogrešno i ishitreno vjerovanje u vlastite vanjskopolitičke mogućnosti (institucionalne kapacitete) i mogućnosti samostalnog rješavanja u neposrednoj blizini Europske ekonomske zajednice.

Upravo mišljenje da je Europa kasnila sa svojim reakcijama u odnosu na događanja na prostoru bivše Jugoslavije i da je upravo stoga krive mehanizme povlačila zorno prikazuje u svom tekstu i Michael Libal, voditelj Odjela za jugoistočnu Europu u njemačkom Ministarstvu vanjskih poslova koji navodi: „*Trinaestoga srpnja predstavnici EZ-a, Hrvatske, Slovenije i središnje Vlade u Beogradu potpisali su Memorandum o razumijevanju o Promatračkoj misiji, kojim su promatrači EZ-a ovlaštteni nadzirati prekid vatre u Sloveniji. Nažalost, tim Memorandumom nije bila predviđena slična uloga EZ-a u područjima srpsko-hrvatskih sukoba u Hrvatskoj, a sama Srbija, za razliku od savezne Vlade, nje bila vezana sporazumom. Naposljetku, kad je EZ konačno-a to se dogodilo vrlo brzo-bila prisiljena pozabaviti se krizom u Hrvatskoj, ta se ograničenost pokazala velikim gubitkom vremena (otprilike šest tjedana). I tako su događaji, i u trenutku potpisivanja Memoranduma, već pretjecali sporazum.*“⁴²⁶

Politička inicijativa hrvatskog političkog vrha sa željom za internacionalizacijom jugoslavenske krize⁴²⁷ i mogućnošću proširenja djelovanja Promatračke misije na Hrvatsku s eventualnim slanjem snaga za razdvajanje,⁴²⁸ Europska ekonomska zajednica će na temelju takve inicijative, činjeničnog stanja na prostoru zahvaćenom oružanim djelovanjem i izvješća Henrya Wynaendtsa kao posebnog izaslanika političkog odbora Europske političke suradnje, nadležnost djelovanja Promatračke misije sukladno postignutom dogovoru ministara vanjskih poslova članica EEZ-a od 29. srpnja 1991. godine proširiti i na Republiku Hrvatsku.⁴²⁹ Upravo ćemo na

⁴²⁶ Sporost i birokratiziranost djelovanja sustava Europske ekonomske zajednice, bez institucije vođenja vanjske politike, kao dionik provedbe vanjskopolitičkih odluka njemačke Vlade primjećuje i sam autor teksta. O tom više, Libal, op. cit., str. 37.

⁴²⁷ Šeks, op. cit., str. 168.

⁴²⁸ Libal, op. cit., str. 41.

⁴²⁹ Both, op. cit., str. 11.

ovoj političkoj odluci Europske ekonomske zajednice u svezi početaka i nadležnosti djelovanja Promatračke misije u Republici Hrvatskoj vidjeti opetovanu nemoć Zajednice da pojedinu odluku implementira i da u skladu s trenutnim događajima na terenu gdje je već bjesnio otvoreni rat ona djeluje u smjeru eventualnog sprječavanja sukoba i postizanju mira.

U smislu točnog definiranja kako odluke Europske ekonomske zajednice, tako i samog sadržaja djelovanja – proširenja nadležnosti djelovanja Promatračke misije na Republiku Hrvatsku moramo navesti da izvornog dokumenta ili primarnog izvora nije bilo moguće pronaći budući da su se u ono vrijeme mnoge političke odluke od strane tijela Europske ekonomske zajednice donosile na pojedinim sastancima i konferencijama usmeno i bez pisanih zabilježbi, te iste nisu bile obznanjene u službenim listovima kako Europske političke suradnje, tako i same Europske ekonomske zajednice. Stoga o samoj odluci o proširenju Promatračke misije (ECMM) na Republiku Hrvatsku i njejoj nadležnosti djelovanja kao političkom mehanizmu Europske ekonomske zajednice i KESS-a možemo sagledati kroz neposredne bilješke onog vremena od strane neposrednih dionika tih zbivanja. Tako Stipe Mesić ondašnji Predsjednik Predsjedništva SFRJ navodi da su ministri vanjskih poslova EZ i država članica odlučili da prošire aktivnost Misije na ona područja Hrvatske na kojima je bilo, ili ima, neprijateljstava pod uvjetom da

- „sigurnost i zaštita pripadnika misije bude zajamčena od jugoslavenskih zainteresiranih strana;
- sve zainteresirane strane u Jugoslaviji daju suglasnost za proširivanje
- na snazi bude pouzdan prekid vatre (zadatak promatračke djelatnosti bi, u stvari, i bila pomoć u stabiliziranju prekida vatre), a za to ministri predlažu zainteresiranim stranama u Jugoslaviji uspostavljanje zajedničkih patrola snaga hrvatske republičke garde i JNA, u koje bi se mogli uključiti promatrači .“⁴³⁰

IV.5.1. Institucionalizacija i internacionalizacije jugoslavenske državne krize

Iako je međunarodne zajednica, poglavito EEZ-a kroz aktivnosti ministarske Trojke i dalje vjerovala da će daljnjim diplomatskim aktivnostima i samim proširivanjem nadležnosti djelovanja promatračke misije ECMM-a i na Republiku Hrvatsku uspjeti prekinuti oružane

O proširenju nadležnosti djelovanja Promatračke misije EEZ-a/KESS-a na prostor Republike Hrvatske vidi i u Bethlehem i Weller, op. cit., str. xxviii
⁴³⁰ Mesić, op. cit., str. 146.

sukobe i postići mir⁴³¹, zbivanja u kolovozu 1991. godine na području zahvaćenim oružanim sukobima u Republici Hrvatskoj bilo je takvo da je od strane velikosrpske politike i djelovanja srpskih pobunjenika, kao i samog djelovanja JNA dolazilo kako do daljnjih ljudskih žrtava, okupiranja teritorija i uništavanja hrvatskih gradova i sela.⁴³² Iako je Brijunska deklaracija kao početak internacionalizacije jugoslavenske krize polučila prvi vanjskopolitički uspjeh Europske ekonomske zajednice, te privremeno dokazala da je u stanju upravljati krizom, daljnji pravno-politički mehanizmi koje je ista upotrijebila u smislu vjerovanja da će spriječiti sukobe i postići mir nisu imali utjecajana velikosrpsku politiku i sam vojni vrh Jugoslavenske narodne armije u njihovom daljnjem političkom i vojnom djelovanju, te stoga možemo i navesti riječi Maria Nobila koji govori da je „*Europa nerado zagrizla u južnoslavensku kiselu jabuku, ali ju je na to silio tijekom događaja, paraliza jugoslavenske države koja je prijetila širim regionalnim poremećajima. EZ je naivno vjerovala da se samim proglašavanjem određenih pravila igre može očekivati od protagonista da ih jednostavno slijede. Hrvatska i Slovenija, poslije i Bosna i Hercegovina i Makedonija, možda su bile spremne slijediti ta pravila jer im je trebala internacionalizacija krize, međunarodno priznanje i saveznici, ali su Srbi rano uočili duboko paralizirajuće razlike i rivalstva unutar EZ, nezainteresiranost Amerike i slabost međunarodnih mehanizama.*“⁴³³

Upravo pravno-politički mehanizmi koji su proizašli iz izvora europskog javnog prava odnosno međunarodnog prava (prvenstveno Povelje UN-a) u smislu mirnog rješavanja sporova i osiguranja mira (posredovanja, pružanja dobrih usluga, mirenje), kao i ostali pravni i politički mehanizmi (razne deklaracije, izjave, uskrate financijske pomoći od Sjedinjenih Američkih Država i Europske ekonomske zajednice, embargo na izvoz oružja od strane Europske ekonomske zajednice, korištenje mehanizama KESS-a) pokazati će i dokazati: institucionalnu

⁴³¹ „The New York Times“ od 30. srpnja 1991. godine u tekstu pod naslovom „Europe Widens Yugoslav Observer force“ navodi činjenicu stalnih diplomatskih aktivnosti Europske ekonomske zajednice kroz misije Trojke u smislu postizanja kako prekida vatre, tako i u smislu proširivanja nadležnosti djelovanja ECMM promatrača u Republici Hrvatskoj. U istom tekstu se navodi izjava nizozemskog ministra vanjskih poslova Hansa van den Broeka kojim se jasno naglašava cilj koji se želi postići trenutnom diplomacijom, te sama izjava glasi: „Ono što zaslužuje najviši prioritet u ovom trenutku je postići prekid vatre...Besmisleno je govoriti o gospodarskim pitanjima ili bilo što drugo kad se nasilje događa, nasilje se nastavlja.“

⁴³² Diplomatsku aktivnost europske Trojke možemo vidjeti kroz navode kroz činjenicu da je ista 4. kolovoza 1991. godine otišla iz Beograda bez postignutog sporazuma o nadgledanju i djelovanju Promatračke misije ECMM-a, a za što je isključivi krivac bilo srpsko političko rukovodstvo. O tome više vidi: Libal, op. cit., str. 46. O samim oružanim sukobima i otvorenoj vojnoj agresiji velikosrpske politike prema Republici Hrvatskoj tijekom kolovoza 1991. godine možemo vidjeti iz vijesti u dnevnom tisku iz navedenog vremena. O tom više vidi: *Kronologija rata, Hrvatska 1989. 1998. Bosna i Hercegovina*, Hrvatski informativni centar, Zagreb, 1998 (navedeno izdanje kronologiju rata u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini nastalo je ažuriranjem tekstova iz dnevnog tiska „Večernji list“).

⁴³³ Nobilo, op. cit., str. 111.

nefunkcionalnost, disproporciju između normativnih akata i provedbenih mogućnosti Europske ekonomske zajednice, neprihvatanje pravno-političkih rješenja pojedinih republika u smislu prijedloga rješenja budućih odnosa između bivših republika na pravno-povijesnim i međunarodnim pravnim temeljima, kao i različite politike pojedinih članica Zajednice prema prostoru bivše Jugoslavije. O institucionalnoj nefunkcionalnosti i disproporciji između normativnih akata i provedbenih mogućnosti Europske ekonomske zajednice u odnosu na prve sukobe i početak rata u Republici Hrvatskoj zamjetno je kako smo ranije objasnili u ovoj disertaciji kroz nemogućnost djelovanja putem mehanizama „Zajedničke vanjske i sigurnosne politike“, tako i nemogućnost vojnog djelovanja članica Europske ekonomske zajednice i Zapadnoeuropske unije.⁴³⁴

Prijedlozi rješenja o budućim odnosima bivših jugoslavenskih republika, a koje će svoje izvorište imati na pravno-povijesnim i međunarodnoopravnim osnovama možemo sagledati kroz Prijedlog akademika Davorina Rudolfa, tadašnjeg ministra vanjskih poslova Republike Hrvatske. Upravo „njegov“ nacrt prijedloga pod nazivom *Plan o razrješenju jugoslavenske državne krize* (tzv. „plan od pet točaka“) koji će biti i službeni prijedlog hrvatske Vlade o modernom savezu samostalnih, suverenih država – bivših jugoslavenskih republika, tj. „službeni prijedlog hrvatske Vlade o načinu i putevima razrješenja jugoslavenske državne krize.“⁴³⁵ Plan je ujedno i plan koji je bio napravljen i objavljen prije nego i sama Europska ekonomska zajednica ponudila ijedno rješenje o budućnosti odnosa među bivšim jugoslavenskim republikama, čime jasno želimo naglasiti i dokazati kašnjenje u političkim reakcijama i prepoznavanju i donošenju rješenja od strane Europske ekonomske zajednice u smislu rješavanja jugoslavenske državne krize.⁴³⁶ Plan je imao pet osnovnih točaka:

1. Priznanje suverenih i samostalnih država, tj. međunarodnopravnog subjektiviteta svih jugoslavenskih republika

⁴³⁴ „The Washington Post“ u tekstu Williama Drozdiaka pod naslovom „Nedostatak oružanih opcija ograničava jugoslavensku mirovnu inicijativu Europske komisije“ upravo navodi kako „Ona (misleći na Europsku ekonomsku zajednicu, op. a.) sada ima samo oružje u vidu priznanja i ekonomske pomoći...Nedostatak vojnih opcija zajednica je stoga prijetnjom diplomatskih i ekonomskih odmazdi koristila kao primarnim oružjem iz svojeg arsenala mirotvornih sredstava.“ Za tekst vidi, William Drozdiak, "Lack of an Armed Option Limits EC's Yugoslav Peace Initiative," „The Washington Post“, 5. rujna 1991, str. 23.

⁴³⁵ Rudolf, Rat koji nismo htjeli, op. cit., str. 309.

⁴³⁶ Kako navodi akademik Davorin Rudolf iako je plan prezentiran na Predsjedništvu SFRJ 18. srpnja 1991. godine, kao i Saveznom izvršnom vijeću, Europskoj ekonomskoj zajednici i predsjednicima vlada ili ministrima vanjskih poslova „svih važnijih zemalja u svijetu“, samim Planom i pojašnjenjem istoga šira je javnost bila upoznata u dnevnom tisku Vjesniku 15. kolovoza 1991. godine., prema Rudolf, Rat koji nismo htjeli, op. cit., str. 307.-321.

2. Poštivanje u međunarodnim odnosima republika načela međunarodnog prava, posebice načela o mirnom rješavanju svih sporova i preuzimanje obveze korištenja postupaka i foruma za rješavanje sporova, uključujući sud i arbitražu
3. Otpočinjanje postupka razdruživanja među republikama te između republika i federacije SFRJ korištenjem, ako bude potrebno, međunarodne arbitraže. Dok u postupku razdruživanja ne dođe do utruća, tj. prestanka funkcioniranja pojedinih tijela, organa i institucija, osigurava se nesmetani rad tih tijela, organa i institucija.
4. Zaključenje ugovora o savezu suverenih država prema modelu Europske zajednice.
5. Striktno poštivanje ljudskih prava i prava nacionalnih manjina pod internim i međunarodnim nadzorom.⁴³⁷

Prijedlog hrvatske Vlade kao prvenstveno pravni mehanizam temeljen na pravnopovijesnim i međunarodnopravnim odrednicama nije prepoznat od strane Europske ekonomske zajednice kao sredstvo (mehanizam) kojem bi ista dala podršku, a čime bi nedvojbeno jasno djelovala prema unitarističkim i velikosrpskim snagama u smislu zagovaranja rješenja dezintegracijskog procesa jugoslavenske federacije.⁴³⁸

O samim različitim politikama pojedinih članica Zajednice i njihova viđenja daljnjeg djelovanja iste u odnosu na nastalu situaciju i sam prostor bivše Jugoslavije vidljivo je iz sadržaja ministarskog sastanka ministara vanjskih poslova zemalja članica od 6. kolovoza 1991. godine. Različitost se politika odnosila na daljnje političke postupke, a mogli bismo reći i pravne postupke s kojima se mislilo djelovati u smislu vjerovanja okončanja sukoba i postizanja mira. Konkretno, njemačka politika po navođenju Michaela Libala, a citirajući Genscherove zapise je bila ta da je ista otvorila pitanje priznanja republika kao jedan od političkopravnih mehanizama s kojim se mogla „koristiti kao sredstvo da se osigura srpsko pridržavanje zahtjeva Europske zajednice.....ali zatražio je od njih (opaska autora misleći na H.D. Genschera) da razmisle neće li internacionalizacija sukoba kroz priznanje možda ostati posljednji instrument završetka

⁴³⁷ Ibidem

⁴³⁸ Nепрепознавање од стране Еуропске економске заједнице повјесних, правноповјесних и међународнopravnih одређница и самих покушаја хрватске Владе у смислу рјешавања југославенске државне кризе, а који ће касније ипак бити уградени како кроз саме декларације хашке мировне конференције, тако и кроз сама Мишљења Арбитражне комисије најбоље можда видјети у записима академика Даворина Рудолфа након састанка са министарском Тројком 2. колотова 1991. године, гдје наводи: „.....Тјјеком већере у Банским дворима, коју је касно у ноћ приредио Предсједник, сједио сам лијево од Van Den Broeka. Питао сам га што мисли о службеном плану хрватске Владе о савезу неовисних и суверених држава, који сам му послао у Хааг. Министар Broek, који је у оно доба безнадно плутао површином сложенх југославенских проблема, погледао ме искоса, нерасположен што му такво питање уопће постављам. Сухо је одговорио - *Gospodine, imamo na stotine takvih planova.*“ О томе више, *infra*, *citat* 435., стр. 322.

krvoprolića i zaustavljanja politike progona...Neke zemlje članice pokazale su zamjetan izostanak entuzijazma za takvu ideju, posebice Velika Britanija.“⁴³⁹

Razvoj oružanih sukoba u sam rat i izostanak mirnog rješavanja dezintegracijskih procesa među jugoslavenskim republikama otvoriti će novi okvir postupanja međunarodne zajednice koji će se prvenstveno odnositi kroz još aktivniju vanjskopolitičku ulogu Europske ekonomske zajednice u smislu rješavanja jugoslavenske krize, kao i u smislu uvođenja novih mehanizama u rješavanju krize, a to je institucionalizacije rješavanja krize putem mirovne konferencije i donošenje odluka na pravnim i međunarodnopravnim odrednicama. Ministarsko zasjedanje ministara vanjskih poslova Europske političke suradnje Europske ekonomske zajednice od 6. kolovoza 1991. godine upravo će zbog činjenice ne postizanja mira i ne otpočinjanja rješavanja dezintegracijskih procesa među jugoslavenskim republikama putem donesene Deklaracije o Jugoslaviji opetovano se zalagati za načelo da svake promjene unutarnjih i međunarodnih granica nisu prihvatljive (zaštita načela uti possidetis), te će pored navedenog uputiti političku poruku s tri jasna daljnja pravopolitička mehanizma koja će upotrijebiti, a to je da će;

- najaviti mogućnost da Europska ekonomska zajednica, „zajednički sa svim uključenim stranama traže mirno i na pregovorima zasnovano rješenje postojeće krize“,
- da će o samim aktivnostima putem vlastitih članica koje su u Vijeću sigurnosti UN-a upoznati isto tijelo o svojim aktivnostima i tražiti da po prvi put Vijeće Sigurnosti poduzme mjere iz svoje nadležnosti u smislu rješavanja jugoslavenske krize,
- uvesti financijske i ekonomske sankcije prema onim stranama koje se ne budu pridržavale samih odredbi iz navedene Deklaracije.⁴⁴⁰

Iz sadržaja navedene Deklaracije od 6. kolovoza 1991. godine smatramo da je upravo navedena Deklaracija napravila iskorak u dva pravca, a to je: 1. želja Europske ekonomske zajednice da upravlja krizom – nagovještavanje institucionalizacije mirovnih pregovora, 2. internacionalizacija jugoslavenske krize putem po prvi put uključivanja UN-a u jugoslavensku krizu. Iz sadržaja donesene Deklaracije vidljivo je da je prijedlog koji je proizašao od hrvatske strane u svezi rješavanja pravnog okvira buduće asocijacije bivših jugoslavenskih republika („Plan pet točaka“) nije niti razmatran, niti prihvaćen od strane Europske ekonomske zajednice,

⁴³⁹ Libal, op. cit., str. 50.

⁴⁴⁰ Deklaracija o Jugoslaviji ministara vanjskih poslova Europske političke suradnje Europske ekonomske zajednice od 6. kolovoza 1991. godine, EPC Bulletin, Vol 7, 1991., str. 383., 384.

kao i to je istom potvrđena nepristranost, neutralnost i nedostatak mehanizama kojima bi se implementirao sadržaja same Deklaracije.

Analizirajući Deklaraciju od 6. kolovoza 1991. godine možemo zaključiti da pored želje da upravlja krizom, Europska ekonomska zajednica nije mogla upravljati jer je po prvi put tražila da Vijeće sigurnosti UN-a poduzme radnje u smislu situacije u bivšoj Jugoslaviji. Takva postupanje Europske ekonomske zajednice opetovano nam dokazuje činjenicu nemogućnosti operativnog djelovanja, odnosno nemogućnost samostalnog rješavanja kriznih situacija u svom „susjedstvu“, što će i dalje biti prepoznato od strane velikosrpske politike i same Jugoslavenske narodne armije u daljnjem oružanom djelovanju u Republici Hrvatskoj, odnosno na samu akciju Europske ekonomske zajednice putem Deklaracije, reakcija velikosrpske politike i samog vojnog vrha je bila ne samo kršenje prekida vatre, već i daljnja okupiranja hrvatskih teritorija.⁴⁴¹

Jugoslavenska državna kriza, neiznalaženje rješenja budućih odnosa bivših republika, rasplamsavanje oružanih sukoba u rat na području Republike Hrvatske, želja za upravljanje krizom i samostalnim rješavanjem iste, kao i dokazivanje na vanjskopoličkoj sceni u vremenu pripreme Maastrichtskog sporazuma bili su razlozi zbog kojih je sad već možemo reći donesena „povijesna“ Deklaracija ministara Europske političke suradnje Europske ekonomske zajednice 27. kolovoza 1991. godine.⁴⁴² Navedena Deklaracija smatramo da svoju političku, pravnu i povijesnu težinu ima upravo u činjenici da se

- **po prvi put javno osuđuje pristranost Jugoslavenske narodne armije i pružanje potpore iste srpskoj strani** („...*Ove suprotnosti su još značajnije budući se ne može više osporavati da elementi Jugoslavenske narodne armije aktivno pomažu srpsku stranu.*“)
- **eksplicitno i nedvosmisleno navodi kako se od strane iste nikada neće priznati promjene granica do kojih ne bi došlo mirnim sredstvima i sporazumno, a posebno aludirajući na srpsku stranu, čime jasno možemo zaključiti na strogoj primjeni međunarodnog načela *Uti possidetis*** („*Europska zajednica i njene Države članice su zaprepaštene naraslim nasiljem u Hrvatskoj. EZ opominje sve one*

⁴⁴¹ U vremenu od 6. kolovoza 1991. godine i donesene Deklaracije Europske ekonomske zajednice, stanje na područjima Republike Hrvatske nije se smirilo, već je naprotiv i dalje s još jačim intenzitetom nastavljena velikosrpsko djelovanje potpomognuto Jugoslavenskom narodnom armijom prema hrvatskim gradovima i selima. O tome najbolje govore primjeri napada srpskih terorista 14. kolovoza 1991. na Lovinac, 16. kolovoza 1991. na Okučane, istog dana izvršen masakr nad Hrvatima u selu Bjelovac pokraj Petrinje, 19. kolovoza 1991. granatiran Osijek. O samom ratnom djelovanju tijekom kolovoza 1991. godine više vidi, *Kronologija rata, Hrvatska 1989.- 1998. Bosna i Hercegovina*, Hrvatski informativni centar, Zagreb, 1998.

⁴⁴² Deklaracija o Jugoslaviji ministara vanjskih poslova Europske političke suradnje Europske ekonomske zajednice, EPC Bulletin, Vol 7, 1991., str. 389, 390.

koji su odgovorni za nasilje o svojoj odlučnosti da nikada neće priznati promjene granica do kojih ne bi došlo mirnim sredstvima i sporazumno. To je krajnje pogrešno vođena politika srpskih paravojskih snaga koje pokušavaju riješiti probleme sa kojima se očekuju susresti novim ustavnim poretkom pomoću vojnih sredstava....Zajednica i njene Države članice neće nikada prihvatiti politiku gotovog čina. One su odlučne da neće priznati promjene granica silom i zalagat će se da i ostale države to ne prihvate.“)

- **po prvi put pored same diplomacije, a proizašli iz političke odluke primjenjuju određeni međunarodnopravni mehanizmi za mirno rješavanje sporova i osiguranje mira kroz postupak mirenja – koncilijacija – Mirovna konferencija** (*„Zajednica i njene Države članice ne mogu ostati pasivne s obzirom na to što se krvoproliće u Hrvatskoj iz dana u dan povećava. Sporazum o izvještavanju i održavanju primirja bi omogućilo Zajednici i njenim Državama članicama da sazovu konferenciju o miru i da uspostave arbitražni postupak. Ova Konferencija o miru privest će skup: od strane Jugoslavije: Savezno predsjedništvo, Saveznu vladu i Predsjednike Republika, - Predsjednika Vijeća, predstavnike Država članica i Komisije.“)*
- **pored mirenja uvodi arbitražni postupak i sama pravila istog i imenuje Arbitražna komisija**, čime definitivno vanjskopolitičko postupanje Europske ekonomske zajednice u smislu upravljanja krizom dobiva pravno rješenje u smislu europskog iznalaženja rješenja jugoslavenske državne krize, a mogli bismo reći i samom daljnjem sprečavanju sukoba i postizanju mira (*„Sporazum o izvještavanju i održavanje primirja bi omogućilo Zajednici i njenim Državama članicama da sazovu konferenciju o miru i da uspostave arbitražni postupak....Arbitražni postupak u okviru ove Konferencije o miru biti će uspostavljen kako slijedi: Odnosna tijela vlasti će podnijeti njihova razilaženja Arbitražnoj komisiji, koja će u peteročlanom sastavu koji će biti izabrani od Predsjednika ustavnih sudova koji postoje u Državama članicama. Sastav Arbitražne komisije će biti: - dva člana imenovana jednoglasno od Saveznog predsjedništva, - tri člana imenovana od Zajednice i njenih Država članica. Ukoliko izostane suglasnost o izboru članova od strane Saveznog predsjedništva, oni će biti određeni od tri člana imenovana od strane Zajednice. Ova Arbitražna komisija će donositi svoje odluke u roku od dva mjeseca.“)*

- po prvi put postavlja rezolutivan uvjet prema svim strana jugoslavenske državne krize s mogućnošću provođenja određenih akcija prema onima koji ne budu ispoštovali isti („u slučaju do 1. rujna 1991. izostane sporazum o promatračima, i primirju i održavanju primirja, te o održavanju Konferencije o miru, Zajednica će i njene Države članice razmotriti dodatne mjere, uključujući međunarodne akcije.“)
- po prvi put institucionalizira rješavanje jugoslavenske državne krize kroz Mirovnu konferenciju i Arbitražnu komisiju kao *ad hoc* stvorenim tijelima, a u skladu s međunarodnopravnim odrednicama. Institucionalizacijom rješavanja jugoslavenske državne krize nedvojbeno jugoslavenska državna kriza i njeno rješavanje ostaje u području isključivo političkog i međunarodnopravnog djelovanja, kao i to da ista dobiva međunarodni karakter rješavanja same krize.⁴⁴³

Iz navedenog sadržaja i samih odrednica koje proizlaze iz donesene Deklaracije, kao i iz samog djelovanja ranije ustanovljene Trojke i Promatračke misije, Europska ekonomska zajednica u odnosu na jugoslavensku krizu i početak ratnog djelovanja kako na području Republike Slovenije, tako i kasnije na području Republike Hrvatske iskazivala je želju za upravljanje krizom, te je ista prema navodima Miškulina „polučivala na dva temeljna načela: s jedne strane načela neutralnosti posrednika (tj. EZ-a), te s druge, načela neuporabe sredstava prisile od strane posrednika (tj. EZ-a).“⁴⁴⁴ Upravo iz ova dva načela i same činjenice da je institucionalne-operativne (vojne) nemogućnosti djelovanja u odnosu na samu krizu i rješavanje iste putem vojnih akcija⁴⁴⁵, rješenje jugoslavenske državne krize i mogućnost nametanja mira Europska ekonomska zajednica je vidjela samo u sferi političko-pravno-diplomatskog djelovanja iz kojeg će se upotrijebiti pravni i politički mehanizmi kao što je i sama Deklaracija od 27.

⁴⁴³ Ibidem

⁴⁴⁴ Miškulin, Ivica: Republika Hrvatska i mirovna operacija Ujedinjenih naroda: kada, kako i zašto je došlo do njezine realizacije?, *Historijski zbornik*, god LXIV (2011), br. 1. str. 123.

⁴⁴⁵ Iako je samom Deklaracijom ministara vanjskih poslova Europske političke suradnje od 6. kolovoza 1991. godine navedeno da će se uzeti u obzir i mogućnost slanja snaga Zapadnoeuropske unije u smislu nadziranja prekida vatre, od strane pojedinih članica WEU-a izražena je stvarna mogućnost vojnog djelovanja iste Unije u smislu potpore i zaštite promatrača Europske ekonomske zajednice i KESS-a pri osiguravanju prekida vatre. Prijedlog Hans Van den Broeka, kao i same Njemačke i Francuske o slanju trupa WEU-a odbačen je od strane Velike Britanije, te je o takvoj ideji sam britanski ministar oružanih snaga Archi Hamilton naveo na zasjedanju članica WEU, 18. rujna 1991. godine da bi „razmještanje europskih snaga za održavanje mira značilo i uvlačenje EZ-a u živo blato močvare.“ Razloge zbog kojih su pojedine zemlje članice bile nesklone slanju vojnih snaga u Republiku Hrvatsku u smislu nadziranja prekida vatre može se tražiti i kroz unutarnjopolitičke interese i probleme pojedine zemlje članice, a o čemu upravo u svom radu i navodi Vladimir Filipović. O tome više vidi, Hodge, op. cit., str. 36. i 37. i Filipović, Vladimir: Trenutak Europe – rasprava o mogućoj intervenciji Zapadnoeuropske unije (WEU) u rat u Hrvatskoj tijekom ljeta 1991. godine, *Politička misao*, god. 47, br. 4, 2010, str. 220.

kolovoza 1991. godine. Punu podršku navedenoj Deklaraciji Europske političke suradnje Europske ekonomske zajednice od 27. kolovoza 1991. godine kao i samoj politici aktivnog djelovanja Zajednice u smislu rješavanja jugoslavenske državne krize dale su Sjedinjene Američke Države.⁴⁴⁶ Politika prepuštanja jugoslavenske krize i njezinog prepuštanja rješavanju Europskoj ekonomskoj zajednici s punom podrškom navedenoj Deklaraciji možemo vidjeti i kroz Izjavu glasnogovornika State Departmenta Richarda Bouchera od 29. kolovoza 1991. godine u kojem se upotpunosti vanjskopolitički stavovi Sjedinjenih Američkih Država podudaraju s vanjskopolitičkim stavovima Europske ekonomske zajednice. Time nedvojbeno je određeno vanjskopolitičko djelovanje Sjedinjenih Američkih Država u odnosu na jugoslavensku državnu krizu.⁴⁴⁷

Upravo stoga, a sagledavajući želju i aktivnosti Europske ekonomske zajednice da djeluje u cilju rješavanja konfliktnih i kriznih situacija na području Europe, konkretno u samoj jugoslavenskoj državnoj krizi uz punu podršku Sjedinjenih Američkih Država, a putem međunarodnopravnih mehanizama za sprječavanja sukoba i postizanja mira (usustavljivanje mirovne konferencije i institucionaliziranjem jugoslavenske krize), moramo postaviti pitanje je li Zajednica imala potrebiti međunarodnopravni legitimitet da kao regionalna organizacija postupi sukladno odredbama članka 33. i 53. Povelje UN-a. Dok je KESS (OSCE) aktivirao Berlinski mehanizam i time sa svojih zasjedanja od 19. i 20. lipnja 1991. godine u Berlinu i 3. i 4. srpnja 1991. godine u Pragu dao europskoj Trojki potrebiti legitimitet djelovanja u smislu diplomatskih akcija i postizanja Brijunske deklaracije, suglasnost OSCE u prijenosu nadležnosti i davanja legitimiteta Europskoj ekonomskoj zajednici da na temelju odredbi Povelje UN-a kao regionalna organizacija pokrene mirovnu konferenciju možemo vidjeti iz samih Genscherovih navoda gdje u svojim memoarskom zapisima navodi...*“Obratili smo se KESS-u (op. a.; misleći na Europsku ekonomsku zajednicu) s molbom da podupre najnovije inicijative EZ-a za obustavu vatre i za potporu mirnom dijalogu....Na konferenciji u Hagu trebalo je – preko njemačkoga predsjedanja – biti zastupljen KESS.....Budući da je KESS Europskoj zajednici dodijelio zadaću da se trudi oko mira, odgovornost i dalje mora biti u EZ-u,“* i/ili kao što je navedeno u samom tekstu dokumenata sa sjednice Europskog parlamenta od 9. rujna 1991. godine u kojem je ponuđeno rješenje u svezi situacije u Jugoslaviji i gdje se upravo navodi da je CSCE (KESS) podržao

⁴⁴⁶ Michael Libal pozivajući se na memoarske zapise James. A. Bakera III. napominje kako je dana 18. rujna 1991. godine državni tajnik James Baker pružio Hans van den Broeku uvjerenja o daljnjoj potpori SAD-a nastojanjima Europske ekonomske zajednice u rješavanju krize. Libal, op., cit., str. 74., a prema Baker, A. James III: *The Politics of Diplomacy*, New York, 1995., str. 637.

⁴⁴⁷ State Department Deputy Spokesman Richard Boucher: Title: Call for a Cease-fire in Yugoslavia, US Department of State Dispatch, Vol 2, No 35, September 2, 1991

mirovnu konferenciju pod okriljem Europske zajednice, i/ili u tekstu Vladimira Đure Degana gdje navodi...*Europska zajednica tako s KESS-om preuzela inicijativu da ponovno uspostavi mir i osigura dijalog u Jugoslaviji, i to, između ostalog, izvršenjem sporazuma o prekidu vatre, putem promatračkih misija i sazivanjem Konferencije o miru u Jugoslaviji.*⁴⁴⁸

IV.5.1.1. Mirovna konferencija o Jugoslaviji - korištenje mehanizama u smislu okončanja jugoslavenske državne krize

Unatoč činjenici da je Europska ekonomska zajednica putem Deklaracije od 27. kolovoza 1991. godine u kojoj je postavila ultimatum daljnjeg djelovanja putem pregovora s onom stranom koja bude poštivala uvjete iz navedene Deklaracije, sama činjenica sklopljenog sporazuma o prekidu vatre od 1. rujna 1991. godine uz nazočnost predstavnika EEZ-a nije imalo kao i sam sadržaj teksta Deklaracije svoje stvarne učinke na području Republike Hrvatske jer ratna djelovanja nisu uopće prestajala.⁴⁴⁹ S obzirom na postavljeni uvjet, a formalno potpisanom sporazumu o prekidu vatre čime je ispunjen uvjet za početak mirovne konferencije postavljen iz Deklaracije od 27. kolovoza 1991. godine, Europska ekonomska zajednica je Deklaracijom od 3. rujna 1991. godine operacionalizirala prethodnu Deklaraciju o Jugoslaviji putem ad hoc institucije – Mirovna konferencija čije će sjedište biti u Hagu, a čime će u potpunosti internacionalizirati i institucionalizirati jugoslavensku državnu krizu. Institucionaliziranjem

⁴⁴⁸ Genscher, op. cit., str. 528., 532. i

European Communities, European Parliament, Session Documents, B3-1374/91 od 9. rujna 1991., str. 2. i Degan, Vladimir Đuro: Hrvatska Država u međunarodnoj zajednici, Razvitak njezine međunarodnopravne osobnosti tijekom povijesti, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2002., str. 245. Također „Večernji list“ od 6. rujna 1991. godine, str. 12., pod naslovom „KESS treba mirovne snage“ navodi „Krizni komitet KESS-a, u osnovi, podržao je mandat EZ-a na rješavanju YU-krize, ističući u prvi plan prekid vatre kao ključni uvjet.“

U smislu dokazivanja potpore i prijenosu nadležnosti KESS-a Europskoj ekonomskoj zajednici da pokrene mirovnu konferenciju o Jugoslaviji i da postupa sukladno načelima KESS-a i u skladu s Poveljom UN-a i međunarodnopravnim načelima, uputili smo putem elektroničke pošte 4. srpnja 1991. godine službeni upit OSCE-u da nam pokaže i dostavi dokument u kojem se navodi potpora OSCE Europskoj ekonomskoj zajednici za pokretanjem mirovne konferencije o Jugoslaviji, a na koji se Hans – Dietrich Genscher poziva, Vladimir Đuro Degan, Europski parlament kao i sam Michael Libal u svom radu. U odgovoru istim putem od strane ovlaštene osobe OSCE dokaz o navedenom nismo dobili, već nas se upućuje na dokument Praškog sastanka OSCE-a od 3. i 4. srpnja 1991. godine.

⁴⁴⁹ Sporazum o prekidu vatre ili kako je službeno nazvan „Memorandum o suglasnosti o proširenju promatračkih aktivnosti promatračke misije u Jugoslaviji“ potpisali su 1. rujna 1991. godine predstavnici EEZ-a, saveznih vlasti, Republike Hrvatske, Republike Srbije i drugih tadašnjih jugoslavenskih republika čime je jasno odobrena nadležnost djelovanja Promatračke, civilne i nenaoružane misije u Republici Hrvatskoj. Unatoč potpisanom prekidu vatre ratna djelovanja od strane Jugoslavenske narodne armije i srpskih pobunjenika i dalje su bila nastavljena prema gradovima i selima u Republici Hrvatskoj čime je opetovano sam sporazum o prekidu vatre bio samo još jedan u nizu pokušaja i vjerovanja Europske ekonomske zajednice da će takvim mehanizmom uspjeti postići mir. O samom sporazumu vidi više; Nobilo, op. cit. str. 116. O nepoštivanju prekida vatre vidjeti i da su napadaji na Republiku Hrvatsku pojačani u svom memoarskom zapisu navodi i Davorin Rudolf. O tome vidi više, Rudolf, Rat koji nismo htjeli, Hrvatska 1991., op. cit., str. 335.

rješavanja jugoslavenske državne krize nedvojbeno je da je Europska ekonomska zajednica isticala u doba stvaranja Zajedničke vanjske i sigurnosne politike i mastrichtske Europe vlastitu želju i odlučnost u rješavanju jugoslavenske državne krize isključivo putem pravopolitičkih mehanizama koje proizlaze iz same Povelje UN-a i međunarodnog prava i bez mogućnosti vojnog djelovanja, a držeći se principa neutralnosti.⁴⁵⁰

Kako je iz samog teksta usvojene Deklaracije od 3. rujna 1991. godine koja bi se isto mogla nazvati povijesnom, jasno vidljivo da Europska ekonomska zajednica rješenje jugoslavenske državne krize i prekid ratnog djelovanja u Republici Hrvatskoj vidi isključivo kroz mehanizme za mirno rješavanje sporova i osiguranje mira propisane Poveljom UN-a i na temelju međunarodnog prava, Hašku mirovnu konferenciju moramo sagledavati isključivo kao pravni mehanizam koji je proizišao iz političke volje zemalja članica Europske ekonomske zajednice uz „potporu KESS-a“ i Sjedinjenih Američkih Država i na načelima Helsinškog završnog akta i Pariške povelje za novu Europu, a sve u smislu vjerovanja da se na takav način može riješiti jugoslavenska državna kriza, spriječiti daljnji rat i postići mir.⁴⁵¹ Također navedenom Deklaracijom Europska ekonomska zajednica propisala je načela kao smjernice djelovanja u smislu daljnje uporabe međunarodnopravnog mehanizma - mirovne konferencije, kao i same Zajednice u odnosu na jugoslavensku državnu krizu a koja su glasila:

„Konferencija će usvojiti aranžmane radi miroljubivog rješenja sukobljenih aspiracija jugoslavenskih naroda na temelju sljedećih načela:

- *nema jednostranih promjena granica putem sile*
- *zaštita prava svih u Jugoslaviji*
- *vođenje punog računa o legitimnim zabrinutostima i legitimnim aspiracijama.*⁴⁵²

⁴⁵⁰ Deklaracija o Jugoslaviji ministara vanjskih poslova Europske političke suradnje Europske ekonomske zajednice od 3. rujna 1991., EPC Bulletin, Vol 7, 1991., str. 390, 391.

⁴⁵¹ „The Washington post“ u svom izdanju od 5. rujna 1991. godine kroz tekst Williama Drozdika pod naslovom „Nedostatak oružane opcije ograničava jugoslavensku mirovnu inicijativu Europske komisije“ upravo konstatira činjenicu nedostatka ili nemogućnosti vojnog djelovanja Europske ekonomske zajednice u smislu takvog načina rješavanja jugoslavenske krize, već da ista isključivo rješenje vidi kroz političku odluku o početku djelovanja mirovne konferencije. Za tekst, vidi više na mrežnoj stranici https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1991/09/05/lack-of-an-armed-option-limits-ecs-yugoslav-peace-initiative/f0f00825-f29d-40cc-97d5-a617b92e92b0/?utm_term=.350b549fecb5/03.01.2018.

⁴⁵² Deklaracija o Jugoslaviji ministara vanjskih poslova Europske političke suradnje Europske ekonomske zajednice od 3. rujna 1991., EPC bulletin, Vol 7, 1991., str. 390, 391.

Također Deklaracijom o Jugoslaviji ministara vanjskih poslova Europske političke suradnje Europske ekonomske zajednice od 19. rujna 1991. ponovljena su načela usvojena u Deklaraciji Zajednice od 3. rujna 1991. godine po kojima će se voditi politika same Zajednice u odnosu na jugoslavensku državnu krizu, kao i same Haške mirovne konferencije. O tome više vidi: Deklaracija o Jugoslaviji ministara vanjskih poslova Europske političke suradnje Europske ekonomske zajednice od 19. rujna 1991., Ibidem, str. 425, 426.

Haška mirovna konferencija koja je počela sa svojim radom 7. rujna 1991. i koja je trajala do 25. kolovoza 1992. godine⁴⁵³ i čiji je predsjedatelj bio lord Peter Carrington usustavila je kao što je i bilo u navedeno u Deklaraciji Europske ekonomske zajednice od 27. kolovoza 1991. godine također kao ad hoc tijelo/specijalizirano savjetodavno i stručno tijelo - Arbitražnu komisiju čija je funkcija bila razjasniti i pomno obrazložiti sve pravne aspekte možebitnih problema s kojima bi se sama Konferencija suočavala u svom radu, odnosno prosuđivati i davati mišljenja o spornim pitanjima koja će preko predsjedavajućeg Konferencijom upućivati njezinim sudionicima.⁴⁵⁴ Upravo stoga će Arbitražna ili Badinterova komisija kroz svoj rad izdati 10 Mišljenja koja će nedvojbeno utjecati na donijete odluke (Deklaracije) Europske ekonomske zajednice u svom daljnjem djelovanju i upravljanju krizom prema prostoru bivše Jugoslavije.

U smislu samog istraživanja i dokazivanja postavljene hipoteze/a u ovoj disertaciji, Hašku mirovnu konferenciju kao mehanizam međunarodnog javnog prava moramo stoga sagledati kroz djelovanje i ciljeve koje je postavila tijekom ratnog stanja u Republici Hrvatskoj (od samog osnivanja pa do proljeća 1992. godine), te od početka rata u Bosni i Hercegovini, travnja 1992. godine do rada Konferencije 14. kolovoza 1992. godine. Upravo vremensko ili kronološko razgraničenje djelovanja Haške mirovne konferencije potrebno je iz razloga postavljenih ciljeva djelovanja mirovne konferencije kao mehanizma/sredstva međunarodnog javnog prava za mirno rješavanje sporova i osiguranje mira, jer u svom prvotnom djelovanju i razlogu aktiviranja takvog mehanizma od strane Europske ekonomske zajednice cilj mirovne konferencije, a koji je bio usuglašen Zajedničkom izjavom od 7. rujna 1991. godine svih dionika Konferencije je bio pronaći ustavnopravno rješenje budućih odnosa među federalnim jedinicama i postići mir (*„Današnje otvorenje obilježava početak pregovora o budućnosti Jugoslavije i njegovi narodi moraju uzeti u obzir interese svih onih koji tu žive“*⁴⁵⁵; *„Otvorenje današnje konferencije označava početak pregovaranja o budućnosti Jugoslavije i njenih naroda, a rezultat tog pregovaranja mora poštivati interese svih koji tu žive. Obećavamo da ćemo tražiti mirno rješenje zasnovano na načelima i obvezama dogovorenim u okviru procesa KESS-a. Odlučni smo da nikada ne priznajemo promjene bilo kojih granica, koje ne bi bile izvršene mirnim putem*

⁴⁵³ Ostavkom lorda Petera Carringtona 25. kolovoza 1992. godine na mjestu supredsjedatelja Međunarodne konferencije o miru u Jugoslaviji, te započinjanje s radom nove Konferencije - Londonske konferencije, stoga je i samim time predo značaj i uloga navedene Konferencije u Hagu. O ostavci lorda Carringtona i otpočinjanju s radom Londonske konferencije vidi, „The New York Times“, u tekstu pod naslovom „Odustanak europskog izaslanika u jugoslavenskoj krizi“, objavljeno 26. kolovoza 1992./ <http://www.nytimes.com/1992/08/26/world/europe-s-envoy-in-yugoslav-crisis-quits.html/04.01.2018>.

⁴⁵⁴ Cupek Hamill, op. cit., str. 75.

⁴⁵⁵ Zajednička Deklaracija sudionika Haške mirovne konferencije od 7. rujna 1991. godine na početku otvorenja i rada iste. EPC bulletin, Vol 7, 1991., str. 392, 393.

*i sporazumno. Ponavljamo našu vjernost Pariškoj povelji za gradnju nove Europe, učvršćenju i jačanju demokracije kao jedinog sustava, koji treba upravljati svima nama. Svečano objavljujemo svoju volju da učinimo sve što je u našoj moći da konferencija o Jugoslaviji protekne u miru, uz kontrolu prekida vatre i svih elemenata koji su za to potrebni i da se time pridonese mirnom rješenju.“).*⁴⁵⁶ S obzirom na izbijanje rata u Bosni i Hercegovini i samom međunarodnom priznanju i stjecanju međunarodnopravnog subjektiviteta bivših jugoslavenskih republika, ciljevi i djelovanje međunarodne mirovne konferencije/Haške mirovne konferencije su se znatno drukčije odredili, te su se oni dalje vodili isključivo u smislu iznalaženja ustavnopravnog rješenja za Bosnu i Hercegovinu.

Temeljem načela i ciljeva koje si je postavila Europska ekonomska zajednica u smislu vjerovanja da navedenim međunarodnopravnim mehanizmom za rješavanje sukoba i postizanje mira (**mirovnom konferencijom - koncilijacijom**) može iznaći rješenje za jugoslavensku državnu krizu i postići mir u Republici Hrvatskoj (ako sagledavamo ciljeve i načela mirovne konferencije do početka rata u Republici Bosni i Hercegovini), mehanizme koje će ista upotrijebiti u smislu implementacije usvojenih načela i ciljeva također neće imati učinka prema prostoru bivše Jugoslavije i prema okončanju ratnog djelovanja i postizanja mira.⁴⁵⁷ U dokazivanju navedenog kao i same glavne i pomoćne hipoteze (pomoćna hipoteza: *Zamjetna je disproporcija između normativnih akata i provedbenih mogućnosti Europske ekonomske zajednice/Europske unije u odnosu na sukobe/ratove na području bivše Jugoslavije*) moramo

⁴⁵⁶ Dnevni tisak, „Večernji list“ od 8. rujna 1991. godine na stranici 3. upravo objavljuje „Zajedničku izjavu svih sudjelovatelja Konferencije“ u kojoj se navode ciljevi same Konferencije, te sam tekst glasi: „U izjavi sudjelovatelji potvrđuju zajednički cilj da dovedu do mira u Jugoslaviji i da nađu trajno rješenje, koje će biti pravedno i odgovarati svim legitimnim interesima i težnjama“.

⁴⁵⁷ Da je tijekom trajanja same Konferencije o miru/ Haške mirovne konferencije pa do početka djelovanja Sarajevskog primirja (3. siječnja 1992. godine) rat u Republici Hrvatskoj i dalje trajao, dovoljno je vidjeti u svakodnevna novinska izvješća o stanju na području Republike Hrvatske. Tako ako pogledamo u dnevni tisak, npr. „Večernji list“ i same naslove koji je isti tisak objavio kao izvješća sa područja u Republici Hrvatskoj koja su bila zahvaćena ratnim djelovanjem uvidjet će se upravo činjenica da postignuti pojedini sporazumi o prekidu vatre (Sporazum od 1. rujna 1991. godine, Sporazum iz Igala od 17. rujna 1991.) ili činjenica da se odvijala Haška mirovna konferencija nije djelovalo prema velikosrpskoj politici i Jugoslavenskoj narodnoj armiji koja je svakodnevno razarala hrvatske gradove i sela i nanosile ljudske žrtve. Dokaz navedenom – izvješća o napadima na pojedine gradove i naselja od: 12. rujna 1991. godine pod naslovom: „Rakete na Belišće“, „Granatama na središte grada“, od 15. rujna 1991. „Armijski pucnji i u Varaždinu“, „Agresor razara Osijek“, od 26. rujna 1991. „Zločinački napad na pakračku bolnicu“, „Sunja glavna meta“, 6. listopada 1991. „Divljanje četničke armije u Karlovcu“, „Poginuli majka i dijete“, 8. listopada 1991. „Bombardirani banski dvori“, „Demolirano središte grada“, 17. listopada 1991. „Cavtat okupiran, grad izoliran“, 2. studenog 1991. „Okupator opet puca na grad“, „Haubicama na grad“, „Žestoki napad na središte grada“, 9. studenog 1991. „Napadi na Novu Tenju“, „Stravičan napad na Bizovac“, 14. studenog 1991. „Bombe po Stradunu“, „Bombama na grad“, 1. prosinca 1991. „Napadi ne prestaju“, „Civilni najugroženiji“, 7. prosinca 1991. „Osijek i Dubrovnik u plamenu“, 12. prosinca 1991. „Topovi ponovno po Slatini“, 16. prosinca 1991. „Topovima po bolnici“, 19. prosinca 1991. „Nova ofenziva na Sisak“, „Novi pokolj Hrvata“, 25. prosinca 1991. „Ne prestaje opća opasnost“, „Odbijeni četnički napadi“, 29. prosinca 1991. „Četnički projektili za UN“, 30. prosinca 1991. „Napad zrakoplova“.

upravo navesti koja je to rješenja ponudila Haška mirovna konferencija i zašto upravo navedena rješenja nije mogla implementirati na način da je isto moglo djelovati prema okončanju rata i postizanju mira.

Kao prvo rješenje koje je proizašlo iz djelovanja Haška mirovne konferencije, možemo nazvati *pružanje dobrih usluga ili čak posredovanje* je bilo od 17. rujna 1991. godine u obliku Sporazuma o prekidu vatre iz Igala potpisan uz posredovanje predsjedatelja Haške mirovne konferencije Lorda Carringtona između Predsjednika Republike Hrvatske, Republike Srbije i Saveznog ministra obrane.⁴⁵⁸ Kroz sam Sporazum, a kroz daljnji razvoj događaja na ratom zahvaćenim područjima zamijetit ćemo disproporciju između normativnih akata i provedbenih mogućnosti Europske ekonomske zajednice, jer kao i prethodni potpisani sporazumi i ovaj nije imao stvarnog učinka, odnosno nije postojao mogući mehanizam od strane Europske ekonomske zajednice koji bi mogao zaustaviti ratna djelovanja i sam prekid vatre. Upravo činjenica ratnog djelovanja i samih žrtava koje se svakim danom pojačavalo i povećavalo, sama internacionalizacija jugoslavenske državne krize i rad Mirovne konferencije o Jugoslaviji dobit će još jedan novi prvenstveno bismo mogli reći političku, a onda tek pravnu dimenziju u vidu prvog uključivanja UN-a u smislu upravljanja krizom na području bivše Jugoslavije.

Političko-pravna dimenzija uključivanja UN-a bila je kroz Rezoluciju br. 713. Vijeća sigurnosti od 25. rujna 1991. godine o embargu na uvoz oružja u tadašnju Jugoslaviju, a koja je jednoglasno usvojena od strane ovog tijela, a nastala na temelju zahtjeva Austrije, Kanade, Mađarske i same Jugoslavije.⁴⁵⁹ Iako je sama Rezolucija nastala na temelju političke aktivnosti, ona je imala i pravnu utemeljenost i u samim člancima 40. i 41. glave VII. Povelje UN-a, koji glasi:

„Da bi se spriječilo pogoršanje situacije, Vijeće sigurnosti, prije nego što daje preporuke ili odluči o mjerama predviđenima u Članku 39, može pozvati odnosne stranke da se pridržavaju privremenih mjera koje ono smatra potrebnima ili poželjnim. Te privremene mjere nipošto ne diraju u prava, zahtjeve ili položaj odnosnih stranaka. Vijeće sigurnosti uzima primjereno u obzir neprihvatanje tih privremenih mjera.(članka 40.)

Vijeće sigurnosti može odlučiti kakve mjere, koje ne uključuju upotrebu oružane sile, treba poduzeti da se provedu u djelo njegove odluke, i može pozvati Članove Ujedinjenih naroda da primijene te mjere. One mogu obuhvatiti potpuni ili djelomični prekid ekonomskih odnosa te

⁴⁵⁸ Bilić, Ivan: Kronologija raspada SFRJ i stvaranje Republike Hrvatske do 15. Siječnja 1992., *National security and the future*, 1-2, (6) 2005., str. 142.

⁴⁵⁹ Rezolucija VS UN-a 713 od 25. rujna 1991.

željezničkih, pomorskih, zračnih, poštanskih, telegrafskih, radio i drugih sredstava veze, kao i prekid diplomatskih odnosa“ (članak 41.).⁴⁶⁰

Značaj „privremene mjere“ iz citiranog članka Povelje kao samog međunarodnog mehanizma UN-a koji je nastao iz političke aktivnosti pojedinih zemalja bio je taj da je navedeni mehanizam/privremena mjera bila nastavak provođenja embarga na uvoz oružja u Jugoslaviju koja je već ranije Europska ekonomska zajednica donijela 5. srpnja 1991. godine. Također navedenom Rezolucijom Vijeća sigurnosti i uvođenjem embarga kao međunarodnim mehanizmom mislilo se da će se upravo zaustaviti daljnja ratna djelovanja, a ujedno je i dat onaj potrebiti legitimitet Europskoj ekonomskoj zajednici kao regionalnoj organizaciji da u skladu s Poveljom UN-a da i dalje vodi Mirovnu konferenciju.⁴⁶¹

Iako je Rezolucijom 713. postavljen cilj i uveden novi mehanizam/privremena mjera s kojim će se utjecati na sprječavanje daljnjih oružanih sukoba, sam mehanizam koji bi trebao implementirati Rezoluciju Vijeća sigurnosti biti će poduzeto mjerama putem Rezolucije 724.⁴⁶² Navedenom Rezolucijom su uvedene mjere za jačanjem usvojenog/uspostavljenog embarga na izvoz oružja na prostor tadašnje Jugoslavije, a kao glavni čimbenik u provedbi rezolucija (713 i 724) Odbor za sankcije Vijeća sigurnosti UN-a uspostavio je suradnju s NATO savezom koji će ujedno biti i nositelj provedbe rezolucija i glavni operativni mehanizam u provedbi donesenih Rezolucija. Stoga, a u smislu implementacije Rezolucija UN-a NATO će imati svoje prvo djelovanje prema prostoru bivše Jugoslavije, a nakon samog ministarskog sastanka Vijeća NATO-a u Helsinkiju 10. srpnja 1992. godine⁴⁶³ na kojem je odlučeno o pokretanju Operacije nazvane Maritime Monitor.⁴⁶⁴

Zbog daljnjih događanja razaranja hrvatskih gradova i sela i svakodnevnih civilnih žrtava, kao i činjenica potrebe hitnog iznalaženja ustavnopravnog rješenje među jugoslavenskim republikama, Europska ekonomska zajednica putem Haške mirovne konferencije na sastanku hrvatskog i srpskog predsjednika, ministra obrane tadašnje SFRJ, predsjedatelja EEZ-a i samog Lorda Carringotana održanog 4. listopada 1991. godine u Den Haagu prvi put će spomenuti (ponuditi) jedno novo rješenje ili viđenje rješenja čime smatramo da ćemo po prvi put

⁴⁶⁰ Povelja UN-a, službena mrežna stranica Ministarstva vanjskih i europskih poslova Republike Hrvatske, [/http://www.mvep.hr/CustomPages/Static/HRV/Files/ugovori/povelja_un_hr.pdf/08.01.2018](http://www.mvep.hr/CustomPages/Static/HRV/Files/ugovori/povelja_un_hr.pdf/08.01.2018).

⁴⁶¹ Vidi bilješku 457.

⁴⁶² Rezolucija VS UN-a 724 od 15. prosinca 1991.

⁴⁶³ Na sastanku ministara vanjskih poslova zemalja članica NATO-a u Helsinkiju isti su se suglasili o provedbi pomorskog nadzora i pokretanju operacije na Jadranu zajedno s snagama WEU, a u smislu provedbe nadzora primjene rezolucija UN-a 713 i 757 (embargo na uvoz oružja i embargo protiv Srbije i Crne Gore). O tome više vidi, NATO Handbook, 2001., str. 451.

⁴⁶⁴ Vidi, http://www.globalsecurity.org/military/ops/maritime_monitor.htm/10.01.2018.

vidjeti odmak od „politike apsurdna“ i očuvanja Jugoslavije pod svaku cijenu od strane Europske ekonomske zajednice. Rješenje ili cilj koji se htio postići iz samog mehanizma Mirovne konferencije se vidjelo kako navodi Nobilo „...s perspektivom međunarodnog priznanja onih republika koje to žele na kraju pregovaračkog procesa...Priznanje se trebalo postići u okviru cjelovitog rješenja na podlozi sljedećih komponenata:

- labave asocijacije ili saveza suverenih država
- adekvatnih aranžmana za zaštitu manjina, ljudskih prava i specijalnog statusa za pojedina područja
- bez unilateralne promjene granica⁴⁶⁵

Da je politika apsurdna prošlost (ako samo sagledavamo djelovanje Europske ekonomske zajednice) i da Europska ekonomska zajednica počinje donositi odluke koje će sad već možemo reći imati povijesnu težinu u odnosu na prostor i daljnje pravno-političko djelovanje međunarodne zajednice, odnosno kroz ponuđena buduća rješenja Haške mirovne konferencije razvidno je i kroz Izjavu o Jugoslaviji nakon neformalno održanog sastanka ministara vanjskih poslova Europske ekonomske zajednice od 5. i 6. listopada 1991. godine održanog u Haarzuilensu, a koja će upravo biti na tragu nedavno održanog sastanka u okviru Mirovne konferencije od 4. listopada 1991. godine. Iako neformalan, sastanak i sama Izjava ministara imati će status Deklaracije u Biltenu Europske političke suradnje, te će u istoj upravo prema našem mišljenju biti prikazana tri pravno-politička rješenja s kojima se vjerovalo (i u koje će se i dalje vjerovati u narednim godinama i tijekom rata u Bosni i Hercegovini) da će se obustaviti oružani sukobi (ratovi) i postići mir, a to su **priznanje neovisnosti republika, ne prihvaćanje nasilne promjene granica (načelo *uti possidetis*) i uvođenje sankcija onima koji se ne budu pridržavali postignutog sporazuma o prekidu vatre**, kao i to da je javno prikazana Jugoslavenska narodna armija kao čimbenik povećavanja nasilja („u perspektivi traži političko rješenje, priznanje neovisnosti onih republika koje budu to željele, a na kraju pregovora i procesa koji se bude provodio u dobroj vjeri i koji bude uključivao sve stranke.; ...Pravo na samoodređenje svih naroda Jugoslavije ne može se odvojeno odvijati od interesa i prava nacionalnih manjina unutar pojedinih republika; ...Ministri će poduzeti restriktivne mjere koje će se primjenjivati protiv onih strana koje budu i dalje prkosile drugim jugoslavenskim stranama kao i međunarodnoj zajednici za uspješan ishod Konferencije o Jugoslaviji. Tada će raskinuti sporazum o suradnji i trgovini s Jugoslavijom i obnoviti isti s onom stranom koja bude

⁴⁶⁵ Nobilo, op. cit., str. 214.

*pridonosila mirovnom procesu...Pozivaju Glavnog tajnika UN-a da ubrza izvješće u skladu s Rezolucijom 713 Vijeća sigurnosti, te u tom smislu da razmotri slanje posebnog izaslanika bez odlaganja u Jugoslaviju“).*⁴⁶⁶

O značaju sastanka u Haarzuilensu i o povijesnoj težini odluka koje su donesene na istom navodi H. D. Genscher u svojim „Sjećanjima“ u kojim piše...*“Idućeg dana dali smo izjavu o Jugoslaviji: ona je jasno potvrdila držanje što ga je Njemačka zauzimala otpočetak. Tako je konstatirano, da su ministri napose zabrinuti izvješćima prema kojima je **jugoslavenska savezna vojska posegnula za nerazmjernim i nasumičnim mjerama nasilja;....mi smo odlučni pozvati međunarodno pravo na odgovornost za besprimjerno nasilje u Jugoslaviji koje odnosi sve više ljudskih života. Time je prvi put ukazano na osobnu odgovornost za uporabu sile....Priznanje je trebalo biti na kraju pregovaračkog procesa.....Europska zajednica time se s pravom izjasnila za neovisnost republika, koje su to željele...Potvrdili smo odlučnost da nikada ne prihvatimo nasilne promjene granica....najavljene su restriktivne mjere, odnosno sankcije protiv onih koji nisu poštovali dogovor o obustavi neprijateljstava.***“⁴⁶⁷ Upravo iz navedene bilješke H. D. Genschera i samog službenog teksta objavljene Deklaracije u Biltenu Europske političke suradnje razvidno je da se Europska ekonomska zajednica odlučila na prihvaćanje donošenja političkog rješenja pri priznavanju republika koje su željele samostalnost i neovisnost. Takvo političko rješenje/odluka o priznavanju samostalnosti i neovisnosti republika od strane Europske ekonomske zajednice proizaći će iz međunarodnopravnih normi i običaja, a poglavito iz Mišljenja Arbitražne komisije koja je osnovana od strane Zajednice.

Europska ekonomska zajednica kroz zajedničku usvojenu Deklaraciju sa Sjedinjenim Američkim Državama i Sovjetskim Savezom od 8. listopada 1991. godine zaprijetila je neugodnim posljedicama onima koji nasiljem žele promijeniti unutrašnje ili vanjske granice, a za što je dobila potvrdu i osnaženje vlastitog djelovanja od strane Odbora visokih činovnika KESS-a od 10. listopada 1991. godine. O dobivenoj potvrdi djelovanja Europske ekonomske zajednice od strane KESS-a, navodi i sam Genscher u svojim „Sjećanjima“ koji potvrđuje da je 10. Listopada 1991. Odbor visokih činovnika KESS-a potvrdio zaključak iz Haarzuilensa kojim se odobrava priznanje republika koje su to željele, budući da je takvu mogućnost odobrio KESS i obje velike sile – SAD i Sovjetski Savez, čime je stvorena zajednička platforma Europske ekonomske zajednice i obje velike sile. Da je nedopustivost promjena granica bila od značaja u političkom diskursu možemo vidjeti i kroz susret u State Departmentu između zamjenika

⁴⁶⁶ EPC bulletin, Vol 7, 1991., str. 476.

⁴⁶⁷ Genscher, op. cit., str. 536.

Državnog tajnika SAD-a L. Eagleburger i srpskog predsjednika Vlade Košutića od 1. listopada 1991. godine. Tijekom toga susreta zamjenik Državnog tajnika je srpskom predsjedniku Vlade izjavio upozorenje da je promjena granica nasilnim putem nedopustiva i da Sjedinjene Američke Države zajedno s Europskom ekonomskom zajednicom neće priznati „ishod jugoslavenske krize koja bi bila se temeljila na uporabi sile i promjenom unutarnjih granica Jugoslavije.“⁴⁶⁸ Rezultat takvog djelovanja Europske ekonomske zajednice i dviju „sila“ nije imao svoje učinke na način da je uspio spriječiti daljnje sukobe, postići mir i iznaći ustavnopravno rješenje među jugoslavenskim republikama. Takvoj tvrdnji ide upravo u prilog i sama činjenica daljnjih diplomatskih aktivnosti Europske ekonomske zajednice koje su kao sredstvo mirenja među sukobljenim stranama i dalje bilo uz Međunarodnu mirovnu konferenciju jedini tada mehanizmi Zajednice s kojim je raspolagala i s kojima je vjerovala da može upravljati krizom. Jedno od takvih mehanizama koje možemo podvesti bilo pod diplomatske aktivnosti ili posredovanje u mirenju su pokušaji npr. H. V. Broeka koji je 8. listopada 1991. godine uz prisutnost svih članova Predsjedništva SFRJ, predstavnika SIV-a i predsjednika svih republika dogovorio kao i 10. listopada 1991. godine uz prisutnost predsjednika Republike Hrvatske, Republike Srbije, Saveznog ministra obrane i lorda Carringtona još jedan u nizu prekida vatre.⁴⁶⁹

Sam značaj navedenih diplomatskih aktivnosti i potpisivanja sporazuma o prekidu vatre smatramo da ne bi imalo nekog povijesnog značenja, da takvom potpisivanju sporazuma o prekidu vatre (8. listopada 1991. godine) nije prisustvovao sam izaslanik Glavnog tajnika UN-a Cyrus Vance.⁴⁷⁰ Činom prisustva izaslanika Glavnog tajnika navedenim pregovorima i sklapanju sporazuma o prekidu vatre jugoslavenska državna kriza i rješenje iste neosporno je dobilo još veću internacionalizaciju, produbljivanje šireg međunarodnog značaja same krize, kao i dokazivanje već ranije iznesenog u ovoj disertacije činjenice da Europska ekonomska zajednica nije mogla upravljati jugoslavenskom krizom. U smislu potvrde navedenog možemo u potpunosti uzeti i navode Ivana Miškulina koji u svom radu zaključuje: „Vanceovo imenovanje od 8. listopada 1991. stoga predstavlja konkretizaciju već ranije donešene odluke. Važnije od toga ona predstavlja i nastavak sve aktivnijeg uključenja UN-a u sukob. Jednako tako, ona predstavlja i daljnji doprinos sada već nešto jasnijoj spoznaji kako su unutar EZ-a postojale

⁴⁶⁸ Nobilo, op. cit., str. 117.

O Izjavi zamjenika Državnog tajnika SAD-a više vidi: US Department of State Dispatch, Vol 2, No 40, October 7, 1991., kao i Genscehr, op. cit. str. 537.

⁴⁶⁹ Nobilo, op. cit., str. 117.

⁴⁷⁰ Ibidem

interesne grupacije koje rješenje sukoba u Jugoslaviji nisu zamišljale bez intervencije UN-a, čime se posredno izražavalo i sumnju u stvarne sposobnosti EZ-a za rješenje sukoba. ⁴⁷¹

Kako je 4. listopada 1991. godine postignut u Hagu u okviru Konferencije opći okvir rješavanja jugoslavenske državne krize i oružanog sukoba, te kako je 8. listopada 1991. godine istekao tromjesečni moratorij Brijunske deklaracije i sukladno tome Hrvatski sabor istog dana donio Odluku o prekidu svih državno-pravnih sveza sa SFRJ⁴⁷², u skladu s Deklaracijom iz Haarzuilensu, dana 18. listopada 1991. godine Europska ekonomska zajednica donijet će **dva povijesna dokumenta koja će biti oprečna i s različitim viđenjem korištenja mehanizama za sprječavanje sukoba i postizanje mira, dok će cilj biti isti, a to je postići mirovno rješenje.** Navedenog dana Europska ekonomska zajednica donijet će **Deklaraciju (Zajedničku Izjavu) i putem Haške mirovne konferencije predočit će rješenje (prijedlog Sporazuma, „Nacrt opće nagodbe“ ili „Aranžmani za opću nagodbu u jugoslavenskoj krizi“)**⁴⁷³ kao sam cilj Konferencije i međunarodnopravnog mehanizma za sprječavanje sukoba i postizanja mira kao takvog. Značaj navedene Deklaracije (Zajedničke Izjave) kao rezultat političkog djelovanja – mehanizma s kojim se mislilo djelovati prema jugoslavenskoj državnoj krizi i samom upravljanju krize od strane Europske ekonomske zajednice, vidimo u sljedećim činjenicama, a koje će upravo biti različite u odnosu na istog dana predočeno rješenje lorda Carringtona i Haške konferencije, kao i unutar same Deklaracije (Zajedničke Izjave) oprečne mehanizme koje misli upotrijebiti;

- Uz samu Zajednicu naporima i izjavama o stanju na području bivše Jugoslavije uključuju se Sjedinjene Američke Države i Sovjetski Savez čime do punog izražaja dolazi internacionalizacija jugoslavenske državne krize (*„Europska zajednica i njezine države članice, SAD i SSSR, duboko su zabrinuti stalnim*

⁴⁷¹ Miškulin, Ivan: Republika Hrvatska i mirovna operacija Ujedinjenih naroda: kada, kako i zašto je došlo do njezine realizacije?, op. cit., str. 128., 129.

⁴⁷² „Narodne novine“, br. 53./1991.

⁴⁷³ Kroz samo znanstveno istraživanje u ovoj disertaciji utvrđeno je da se navedeni dokument koji je od strane lorda Carrington predočen svim dionicima Haške mirovne konferencije u mnogim izvorima i memoarskim zapisima pojedinih dionika navedene Konferencije, kao i tadašnjih istaknutih europskih političara imalo različita nazivlja, tako npr. Davorin Rudolf u svojim zapisima („Rat koji nismo htjeli, Hrvatska 1991“) navodi prijedlog lorda Carringtona pod nazivom „Nacrt opće nagodbe“, Alois Mock u „Dossier Balkan i Hrvatska“ naziva „Prijedlog rješenja“, Mario Nobilo u „Hrvatski feniks, diplomatski procesi iza zatvorenih vrata 1990.-1997.“ govori o „Haškim načelima“. Razlog isticanja različitog nazivlja predočenog dokumenta svim dionicima Haške mirovne konferencije možda možemo tražiti u činjenici same njegove tajnosti kao takvog, te upravo Paul L. Montgomery u tekstu objavljenom u „The New York Times“ 19. listopada 1991. godine pod naslovom „Srbijanski šef odbacio mirovni plan za Jugoslaviju na pregovorima u Hagu“ o tome i piše ...*„Nacrt Aranžmana za opću nagodbu predstavljeno je danas navodno u tajnosti, ali fotokopije osam stranica dokumenta cirkuliraju od trenutka nakon što je službeno predstavljen sudionicima.“*; stoga sam tekst dokumenta objavljenog kao takvog i objašnjenog u samom deskriptivnom smislu od strane gore navedenih, kao i mnogih drugih autora koji u svojim radovima su naveli sadržaj teksta uzimamo u smislu vjerovanja da se stvarno radi o istinitosti sadržaja.

nasiljem i krvoprolićem u Jugoslaviji.“). Također SAD i SSSR u potpunosti Europskoj Ekonomskoj Zajednici daju punu podršku i „legitimitet“ djelovanja, kao i korištenja pravno-političkih mehanizama u „upravljanju krizom“ („SAD i SSSR ponavljaju svoju punu potporu naporima Europske zajednice i njezinih država članica da pod mandatom KESS - a, posreduju u mirnom rješenju jugoslavenske krize, osobito putem Konferencije o Jugoslaviji i arbitražne komisije gdje će djelovati unutar svojih okvira. SAD i SSSR izražavaju svoju spremnost da podrže restriktivne mjere koje primjenjuje Europska komisija kako bi se postigao uspješan ishod konferencije u Jugoslaviji“).⁴⁷⁴

- **Također u završnom dijelu same Deklaracije (Zajedničke Izjave) uočavamo oprečnu izjavu unutar same Deklaracije u odnosu na navedeno u početnom dijelu Deklaracije, a kojim se nedvojbeno dokazuje i potvrđuje da Europska ekonomska zajednica nije u stanju upravljati krizom i postići mirovno rješenje s postojećim pravno-političkim mehanizmima, te da djelovanje i napore u tom smislu traži od Ujedinjenih naroda („Europska komisija i njezine države članice, SAD i SSSR također podupiru glavnog tajnika UN-a u nastojanjima da se pronađu izgledi za mirno rješavanje“).⁴⁷⁵**

Kao rezultat rada i samog cilja koji je postavljen ispred Haške mirovne konferencije kao međunarodnog mehanizma za sprječavanje sukoba i postizanje mira od strane Europske ekonomske zajednice izišli su „**Aranžmani za opću nagodbu u jugoslavenskoj krizi**“ koji su bili predloženi svim stranama 18. listopada 1991. godine.⁴⁷⁶ Izneseni prijedlog biti će na sjednici Konferencije 18. i 25. listopada 1991. odbijen od srpske strane⁴⁷⁷, kao i zahtjevan za korekcijom ostalih dionika Konferencije⁴⁷⁸, te će sa svim korekcijama biti definiran i predložen u konačnoj

⁴⁷⁴ EPC bulletin, Vol 7, 1991., str. 512.

⁴⁷⁵ Ibidem.

Također, a u smislu činjenice da UN svojim diplomatskim aktivnostima preuzima inicijativu u postizanju mira na prostoru bivše Jugoslavije, razvidno je i kroz samo sudjelovanje Cyrusa Vancea na sjednici Mirovne konferencije 18. listopada 1991. godine. O tome vidi više; Mesić, op. cit., str. 285.

⁴⁷⁶ Vidi bilješku 469.

⁴⁷⁷ „The New York Times“ 19. listopada 1991. godine u tekstu Paula L. Montgomerya objavljenom pod nazivom „Srbijanski šef odbacio mirovni plan za Jugoslaviju na pregovorima u Hagu“ upravo se navodi činjenica da „jugoslavenska mirovna konferencija pod pokroviteljstvom Europske zajednice predložila nacrt rješenja svim suprostavljenim stranama, ali taj dokument odmah je odbijen od strane lidera Srbije“. Infra, cit. 473.

„The New York Times“ 26. listopada 1991. godine u tekstu Paula L. Montgomerya objavljenom pod nazivom „Srbija odbila plan predstavljen od Europe“ upravo se navodi još jedno odbijanje srpske strane već revidiranog Carringtonovog plana od 18. listopada 1991. godine. Za tekst vidi, službena mrežna stranica „The New York Times“-a: <http://www.nytimes.com/1991/10/26/world/serb-rejects-plan-posed-by-europe.html?mcubz=0> 18.01.2018.

⁴⁷⁸ Nobilo, op. cit., str. 339.

verziji 4. studenog 1991. godine pod nazivom „**Odredbe sporazuma za konvenciju.**“⁴⁷⁹ Značaj navedenog prijedloga, kao samog cilja političkopravnog mehanizma (međunarodnopravnog mehanizma) s kojim se mislilo da se može riješiti jugoslavenska državna kriza i postići mir moramo gledati kako u samom sadržaju navedenog, tako i u implikacijama koje će proizvesti odbijanjem istog. Navedeni prijedlog sadržavao je četiri poglavlja; Opće odredbe, Ljudska prava i prava nacionalnih ili etničkih skupina, Ostala područja suradnje i Institucije. Najznačajnije i najvažnije odredbe iz sadržaja samog prijedloga bile su u Općim odredbama i u članku 1. koji je glasio:

„1. Novi odnosi između Republika biti će utemeljeni na

- a) Suverenim i neovisnim republikama s međunarodnom osobnošću onih koje to žele;
- b) Slobodnom udruživanju republika za one republike koje žele ostati u zajedničkoj državi;
- c) Zajedničkoj državi ravnopravnih republika za one republike koje žele ostati u zajedničkoj državi;
- d) Sveobuhvatnim aranžmanima, uključujući mehanizme nadzora glede zaštite ljudskih prava i specijalni status za pojedine skupine i područja;
- e) Europskom angažiranju ondje gdje je to prikladno;
- f) U sklopu sveobuhvatnog rješenja priznanje neovisnosti onih republika koje to žele u sadašnjim granicama, ako ne bude dogovoreno drugačije

2. Republike priznaju da je njihova međusobna suradnja, kao i stvaranje ove zajednice, dio procesa izgradnje nove Europe predviđene Pariškom poveljom iz studenoga 1990. I one će unapređivati izgleda za suradnju i čvršće odnose s Europskom zajednicom. One će surađivati u područjima reguliranim ovim aranžmanima i u drugim dogovorenim područjima, čime se ne isključuju čvršći oblici suradnje u istim područjima između onih republika koje to žele.“

Značaj citiranog članka 1. Općih odredbi vidimo upravo u činjenici što se navedenim člankom na temelju međunarodnopravnih odredbi, tako i na izvorima europskog javnog prava (prava Europske ekonomske zajednice i kasnije same Europske unije) daje mogućnost stjecanja državnopravnog subjektiviteta republikama/federalnim jedinicama. Upravo navedena odredba

⁴⁷⁹ „Nacrt Konvencije Konferencije o miru u Jugoslaviji od 4. studenog 1991. (korigirana verzija) Odredbe Sporazuma za Konvenciju“, objavljeno u Degan, Hrvatska država u međunarodnoj zajednici, razvitak njezine međunarodnopravne osobnosti tijekom povijesti, op. cit., str. 319.

biti će ključna za donošenje daljnjih pravno-političkih odluka i samih političkih postupaka Europske ekonomske zajednice s kojima se išlo u smislu postavljanja uvjeta koje republike moraju ispuniti da bi stekle neovisnost i međunarodnopravni subjektivitet. Stoga pravno-povijesno značenje navedenog dokumenta moramo tražiti u implikacijama⁴⁸⁰ koji će isti proizvesti prema međunarodnoj zajednici, kao i u činjenici daljnjeg postupanja iste nakon što su „Određbe sporazuma za konvenciju“ odbijene 5. studenog 1991. godine na 8. plenarnoj sjednici Konferencije u Hagu od srpske i crnogorske strane kao takve.⁴⁸¹ Implikacije koje je navedeni dokument proizveo prema međunarodnoj zajednici smatramo da treba gledati na „tri kolosijeka“, odnosno aktivirati će **tri nova mehanizma s kojima se mislilo upravljati krizom, a nakon što su „dobre usluge - mirenje“ kroz samu Jugoslavensku mirovnu konferenciju propale;**

- **uvodenje ekonomskih sankcija**
- **na temelju Mišljenja arbitražne komisije donijeti Odluku o međunarodnopravnom priznanju republika**
- **umjesto Europske ekonomske zajednice UN počinje upravljati krizom i počinje koristiti međunarodnopravne mehanizme u smislu sprječavanja sukoba i postizanja mira.**

IV.5.1.2. Uvodenje ekonomskih sankcija – pokušaj djelovanja putem međunarodnopravnih normi u odnosu na postavljene političke ciljeve

Odbijanjem Plana lorda Carringtona, a na temelju Deklaracija od 5. i 28. listopada 1991., kao i samog postignutog u Hagu dogovora o prekidu vatre između sukobljenih strana od 4. listopada 1991., te zaključaka ministara vanjskih poslova Europske političke suradnje iz Haarzuilensa od 6. listopada 1991. godine, Europska ekonomska zajednica 11. studenog 1991. godine donosi ekonomsku sankciju ili mehanizam u vidu odluka o „Obustavi primjene trgovinskih koncesija predviđenih Sporazumom o suradnji između Europske zajednice, njezinih

⁴⁸⁰ O samom značaju ponuđenih prijedloga Haške mirovne konferencije i o tome kakve će isti učinke na daljnji tijek događaja u Republici Hrvatskoj imati, Mario Nobile detektira sljedeće; „Prijedlog haške konferencije bio je u Hrvatskoj prihvatljiv iz nekoliko razloga: on više nije govorio o Jugoslaviji kao državi; otvorio je slobodni izbor mogućnosti udruživanja država; stvorio je mogućnost za međunarodno priznanje hrvatske države; najavio je mogućnost da se uz pomoć međunarodne zajednice zaustavi napad na Hrvatsku; kupio je vrijeme za vojno i diplomatsko jačanje Hrvatske.“ Nobile, op. cit., str. 217.

⁴⁸¹ O načinu pregovaranja i uvjeravanja lorda Carringtona da srpska strana prihvati ponuđeni Plan i o samom odbijanju istog od srpske strane detaljno opisuje Vladislav Jovanović, neposredni dionik takvih pregovora i ministar vanjskih poslova Republike Srbije. Više o tome vidi; Jovanović, Vladislav: *Rat se mogao izbjeći*, Nolit, Beograd, 2008., str. 43., 44.

država članica i Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije“, uvođenje i reguliranje „aranžmana za uvoz određenih tekstilnih proizvoda podrijetlom iz Jugoslavije“, „uvođenje režima primjenjivo na vanjsku trgovinu“, „izuzimanje Jugoslavije s popisa korisnika opće carinske tarife i preferencijalne sheme za 1991.“ Odluku o „obustavi primjene Sporazuma između Europske zajednice, njezinih država članica i Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije“ i „Odluku o izuzimanju Sporazuma s državama članicama Zajednice za ugljen i čelik i Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, isključivanje iz PHARE programa.“

Uvođenjem ekonomskih sankcija Europska ekonomska zajednica ostat će dosljedna vlastitim stavovima i zaključcima, poglavito zaključcima iz Haarzuilensa o uvođenju sankcija u slučaju neispoštivanja prekida vatre.⁴⁸² Odluka Europske ekonomske zajednice imat će svoje pravno uporište u primjeni odredbe članka 113. Ugovora o osnivanju Europske ekonomske zajednice, a na što se Vijeće i poziva u 7. stavku navedene Odluke, čime dolazimo do činjenice kao što smo ranije u ovoj disertaciji naveli o primjeni i izvorima prava Europske ekonomske zajednice u postupanju prema području bivše Jugoslavije.⁴⁸³ U skladu s politikom prepuštanja upravljanja krizom u bivšoj Jugoslaviji Europskoj ekonomskoj zajednici i podržavanja „njene“ politike i korištenih mehanizama prema navedenom području, Sjedinjene Američke Države su također dana 10. studenog 1991. godine uvele trgovinske sankcije prema SFR Jugoslaviji.⁴⁸⁴

Uvođenje ekonomskih sankcija kao pravno-političkog mehanizma s kojim se mislilo da će se utjecati na sprječavanje „prijetnji međunarodnom miru i sigurnosti“⁴⁸⁵, uočavamo ponovno „politiku apsurdna“ od strane Europske ekonomske zajednice u smislu korištenja navedenog mehanizma. „Politika apsurdna“ se ogleda u činjenici da je prijašnjim Deklaracijama Europske ekonomske zajednice detektirana Jugoslavenska narodna armija kao strana koja se priklonila srpskoj strani i koja razara hrvatske gradove.⁴⁸⁶ Također je prepoznata činjenica da je sama

⁴⁸² Na sastanku ministara Europske političke suradnje u Rimu 8. studenog 1991. godine doneseni zaključci i prijedlozi postupanja, a Vijeće Europskih zajednica i predstavnici vlada država članica Europskih zajednica koje djeluju unutar Vijeća donijelo je Odluku o obustavi primjene Sporazuma između Europske zajednice, njezinih država članica i Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije 11. studenog 1991. godine, kao i uvođenju embarga na izvoz nafte, a što se isto predlaže da se donese i od UN-a. Izvor: EPC bulletin, Vol 7, 1991., str. 585., 586., i Official Journal of the European Communities, L 315/1, 15 November 1991.

⁴⁸³ Ibidem

⁴⁸⁴ Defence Committee (Thirty-Ninth Session of the Assembly – „The Yugoslav conflict – Chronology of events from 30th May 1991 – 8th November 1993 – Information Document – WEA documents, str. 4.

⁴⁸⁵ U samom uvodu i prvom stavku „Odluke o obustavi primjene Sporazuma između Europske zajednice, njezinih država članica i Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije“, Europska ekonomska zajednica kao razlog donošenja iste vidi i u činjenici što jugoslavenska kriza predstavlja „prijetnju međunarodnom miru i sigurnosti“.

⁴⁸⁶ Europska ekonomska zajednica je službenom Izjavom o Dubrovniku od 27. listopada 1991., a koje će u Službenom biltenu Europske političke suradnje dobiti status Deklaracije, jasno je navela da „JNA napada i

srpska strana ta koja je odbila mirovno rješenje, te je donošenjem same odluke kao i u slučaju embarga na izvoz oružja nije prepoznat agresor i krivac navedenog stanja, a žrtva ostavljena bez pomoći međunarodne zajednice. Kao razloge postupanja Europske ekonomske zajednice putem navedene Odluke i za nas „Politike apsurda“ moramo, a lišenih opetovano svih subjektivnih okolnosti tražiti u činjenici da je tada još uvijek Socijalistička Federativna Jugoslavija bila subjekt međunarodnog prava s obvezama prema međunarodnoj zajednici, a poglavito da je bila jedna od strana Sporazuma o suradnji s Europskom ekonomskom zajednicom.

S obzirom na puni legitimitet Europske ekonomske zajednice da u skladu s vlastitim izvorima prava i temeljem Sporazuma sa bivšom Jugoslavijom tada još priznatim međunarodnopravnim subjektom donese Odluku o prekidu Sporazuma, uočavajući po našem mišljenju činjenicu da je ipak time nanijela štetu i onim republikama koje su se držale postignutih dogovora i sporazuma sa međunarodnom zajednicom⁴⁸⁷, ista je odlučila na prijedlog Europske političke suradnje, a u skladu također s člankom 113. Ugovora o osnivanju Europske ekonomske zajednice Regulacijom br. 3567/91. od 2. prosinca 1991. godine primjenjivati „selektivne pozitivne mjere u korist onih stranaka koje će pridonijeti napretku prema miru.“⁴⁸⁸ Budući je, kako smo naveli, SFR Jugoslavija još bila međunarodnopravni subjekt, stoga se još nisu mogli sklopiti bilateralni sporazumi o suradnji između Europske ekonomske zajednice i samih republika, stoga se i formalnopravno i išlo od strane same Zajednice na primjenu selektivnih mjera koje su se odnosile na Republiku Sloveniju, Republiku Hrvatsku, Republiku Bosnu i Hercegovinu i Republiku Makedoniju.

Uvođenjem ekonomskih sankcija kao same sankcije i mehanizma pritiska prema onima koji nisu ispoštovali ranije postignute dogovore u sklopu Mirovne konferencije o Jugoslaviji, možemo smatrati da je sam mehanizam u skladu s izvorištima prava tada Europske ekonomske zajednice, ali isti ocrtava i politiku „apsurda“ u smislu što se takvim mehanizmom nije uspjelo od same Europske ekonomske zajednice prekinuti oružane sukobe/rat na prostoru Republike Hrvatske i postići mir. Upravo stoga ako povlačimo paralelu između akcije (uvođenja

razara hrvatske gradove i da nema opravdanja za napade na Dubrovnik.“ O samoj Deklaraciji vidi, EPC bulletin, Vol 7, 1991., str. 539., 540.

⁴⁸⁷ Kao razlog postupanja Europske ekonomske zajednice u donošenju nove Regulacije i uvođenja selektivnih pozitivnih mjera prema onim republikama koje su ispoštovale sve dogovore u sklopu Mirovne konferencije o Jugoslaviji, Vlada Republike Hrvatske uputila je memorandum Europskoj ekonomskoj zajednici 22. studenog 1991. godine u kojem je zatražena financijska pomoć od zemalja EZ u iznosu od 200 milijuna dolara jer neselektivne gospodarske sankcije najviše pogađaju Hrvatsku. U istom Memorandumu se navodi da Hrvatska prihvaća sve prijedloge u sklopu Haške konferencije, te se traži izuzeće Hrvatske od mjera EZ protiv Jugoslavije. O samom memorandumu više, Nobilo, op. cit., str. 220.

⁴⁸⁸ Official Journal of the European Communities, L 342/1, 12. December 1991.

ekonomskih sankcija) i reakcije - samog stanja na području zahvaćenom ratom, vidimo da u vremenu od uvođenja ekonomskih sankcija na području Republike Hrvatske svakodnevno su od strane srpskih pobunjenika potpomognuti s JNA granatirani i okupirani hrvatski gradovi i sela sa znatnim ljudskim žrtvama (tijekom studenog mjeseca, okupacija slavonskih sela, Vukovara i sela u zadarskom zaleđu, tijekom mjeseca prosinca borbe na zapadnoslavonskom ratištu).⁴⁸⁹ Stoga kroz ovo istraživanje i samu disertaciju možemo sa sigurnošću utvrditi da navedeni političkopравни mehanizam Europske ekonomske zajednice – ekonomske sankcije - nije djelovao u smislu kako okončanja oružanih sukoba/rata, tako i samog postizanja mira.⁴⁹⁰

IV.5.1.3. Mišljenje(a) Arbitražne komisije – put prema donošenju odluke o međunarodnom priznanju republika

Zbog ne postignuća prekida neprijateljstava i mira, kao i nemogućnosti iznalaženja rješenja među jugoslavenskim republikama o njihovim budućim odnosima, te neprihvatanja ponuđenih rješenja o budućim odnosima, činjenice proglašenja neovisnosti Republike Slovenije i Republike Hrvatske, kao i činjenice ne djelovanja saveznih tijela vlasti na cjelokupnom području tadašnje Jugoslavije, Arbitražna komisija će tijekom trajanja Konferencije o miru u Jugoslaviji donijeti deset Mišljenja kojima će definitivno kao stručno i savjetodavno tijelo na temelju međunarodnog prava kreirati daljnje političke odluke Europske ekonomske zajednice i međunarodne zajednice. Donošenjem Mišljenja Europska ekonomska zajednica imat će puni legitimitet donošenja pravnih mehanizama u smislu vjerovanja upravljanja krizom – vjerovanja u postizanje rješenja među republikama u bivšoj SFRJ, kao i samo vjerovanje da će time spriječiti daljnje sukobe i postići mir. U tom smislu najznačajnije je bilo prvo Mišljenje Arbitražne komisije⁴⁹¹ od 29. studenog 1991. godine koje je nastalo kao rezultat upućenih pitanja ministra

⁴⁸⁹ Službena mrežna stranica hrvatskog memorijalnog centra Domovinskog rata, <http://centardomovinskograta.hr/wp-content/uploads/2013/06/Domovinski-Rat-Kronologija.pdf/22.01.2018>.

⁴⁹⁰ Utjecaj Rimskih zaključaka i predloženih ekonomskih sankcija Europske ekonomske zajednice od 8. studenog 1991. godine kao još jedan u nizu predloženih mjera s kojima se vjerovalo da se može zaustaviti i spriječiti daljnje ratno djelovanje na području Republike Hrvatske najbolje se ocrtava i kroz dnevni tisak. Tako „Večernji list“ 10. studenog 1991. godine pod naslovom „Rim ne zaustavlja rat“ jasno detektira „slabosti“ u postupanju Europske ekonomske zajednice prema srpskoj strani. U istom tekstu upravo tadašnji predsjednik Vlade Republike Hrvatske navodi; „Očekivali smo konkretne mjere protiv agresora, koji razara i ubija nesmanjenom žestinom. Nije skinuta ni blokada Vukovara, Dubrovnika, Slunja. To ne znači da ne prihvaćamo dokumente, ali valja reći da ne odgovara našim očekivanjima, s obzirom na napore koje smo uložili da ne izazivamo agresiju“. Izvor: dnevni tisak, „Večernji list“, 10. studenog 1991., str. 2.

⁴⁹¹ U smislu samog znanstvenog istraživanja u ovoj disertaciji, kao i iznalaženju primarnih izvora s kojima bi dokazali pojedine navode ili same odlučne činjenice, po pitanju Mišljenja br. 1. Arbitražne komisije vjerodostojnost samog sadržaja i izvora Mišljenja Arbitražne komisije nismo mogli pronaći iz primarnih izvora

vanjskih poslova Republike Srbije Vladislava Jovanovića od 4. studenog 1991. godine i samog preformuliranja takvih pitanja od strane lorda Carringtona.⁴⁹² Navedeno Mišljenje Arbitražne komisije kao savjetodavnog i stručnog tijela Mirovne konferencije o Jugoslaviji upravo će po našem mišljenju imati pravnu, političku i povijesnu težinu i samim time implikacije na buduće događaje⁴⁹³ – odluke međunarodne zajednice u odnosu na prostor bivše Jugoslavije iz razloga što se samim Mišljenjem;

- nedvojbeno daje puni pravni legitimitet djelovanju onim republikama koje su provele referendum i proglasile neovisnost (Republika Slovenija i Republika Hrvatska), kao i onim republikama koje su provele referendum o neovisnosti (Makedonija) i koje su donijele Rezoluciju o neovisnosti (Skupština Bosne i Hercegovine usvojila 14. listopada 1991. godine Rezoluciju o suverenosti), čime možemo reći da je upravo Arbitražna komisija potvrdila iste one pravne osnove na kojima se temelji donošenje odluke o slovenskom, a poglavito hrvatskom proglašenju neovisnosti (Pariška deklaracija, Haški dokumenti)
- **utvrđuje činjenica da „sastav i djelovanje bitnih organa Federacije, kao što je savezno Predsjedništvo, Savezno vijeće, Vijeće republika i pokrajina, Savezno izvršno vijeće, Ustavni sud ili Savezna armija, više ne ispunjavaju kriterije sudjelovanja i predstavljanja , inherentne za federalnu državu“,**

čime jasno određuje daljnju političku i pravnu budućnost tadašnje SFRJ i njezinih federalnih jedinica na način da na kraju samog teksta Mišljenja utvrđuje

- **„da se Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija nalazi u procesu raspada**
- **da je na republikama da riješe probleme sukcesije država koji proizlaze iz toga procesa prema načelima i pravilima međunarodnog prava, posebno uz poštovanje ljudskih prava i prava naroda i manjina**

već iz knjige Vladimira Đure Degana „Hrvatska država u međunarodnoj zajednici, Razvitak njezine međunarodnopravne osobnosti tijekom povijesti“. Istinitost i sadržaj navedenog Mišljenja br. 1. Arbitražne komisije iz navedene knjige možemo smatrati vjerodostojnim iz razloga što se sam Ustavni sud Republike Hrvatske u svom Izvješću Broj: U-X-2271/2002 od 12 studenog 2002. na str. br. 7. poziva kao izvor za citiranje Mišljenja br. 1. upravo iz navedene knjige.

⁴⁹² Vladislav Jovanović u svom memoarskom zapisu navodi da je „osetivši minu pod nogama, koja bi mogla da mu oteža realizaciju plana o brisanju SFRJ sa političke karte Evrope, lord Karington je, bez konsultovanja naše strane kao autora pitanja, samovoljno preformulisao dva ključna pitanja i prosledio ih na „mišljenje“ Arbitražnoj komisiji.“ O tome više vidi, Jovanović, op. cit., str. 64.

⁴⁹³ H. D. Genscher u svojim „Sjećanjima“ Mišljenje Arbitražne komisije naziva vještačenje. O samom značaju navedenog dokumenta govori da je to bio „dokument od krupnoga značenja za politiku EZ-a prema Jugoslaviji“. O tome više, vidi Genscher, op., cit., str. 542.

- **da one republike koje izraze takvu želju mogu zajednički ustanoviti novi savez s demokratskim institucijama po njihovu izboru.**⁴⁹⁴

Navedenim Mišljenjem jasno je uočena činjenica nefunkcioniranja saveznih tijela vlasti kao i legitimnih postupaka pojedinih republika koje su pokrenule postupak neovisnosti, a ujedno ubrzale dezintegracijski postupak i samim time se činjenično SFRJ našla u procesu disolucije. Upravo stoga uz Zaključke odnosno kako se navodi u Biltenu Europske političke suradnje Deklaraciju ministara vanjskih poslova zemalja Europske političke suradnje od 8. studenog 1991. gdje se sad već povijesno daje „*mogućnost priznavanja neovisnosti republika koje budu to željele, te se isto može predvidjeti samo u okviru cjelokupnog rješenja, koji uključuje odgovarajuća jamstava za zaštitu ljudskih prava i prava nacionalnih ili etničkih skupina,*“ s donošenjem Mišljenja br. 1. smatramo da je otvorilo put i mogućnost donošenja pravno-političkih odluka - mehanizama Europske ekonomske zajednice. Stoga uočavajući činjenicu nemogućnosti postizanja dogovornog rješenja među svim stranama u bivšoj Jugoslaviji, nemogućnosti iznalaženja rješenja u okviru Međunarodne mirovne konferencije o Jugoslaviji, kao i činjenice napuštanja koncepcije iznalaženja rješenja među republikama u okviru neke „nove“ Jugoslavije, **Europska ekonomska zajednica napuštajući za tada mehanizam međunarodnog prava u vidu „pružanja dobrih usluga“ odlučila se za uporabom novog mehanizma u smislu vjerovanja upravljanja krizom u vidu priznanja republika.** Upravo tu činjenicu navodi i H. D. Genscher u pismu koje je uputio glavnom tajniku Ujedinjenih naroda Perezu de Cuellaru, 13. prosinca 1991. godine gdje naglašava: „*da će otezanje priznanja dovesti do daljnje eskalacije sile od strane Jugoslavenske narodne armije, budući da će ona u uskraćivanju priznanja samostalnosti republika vidjeti ohrabrenje za svoju osvajačku politiku prema Hrvatskoj.*“⁴⁹⁵ Kao isti razlog zbog čega je važno ići s priznanjem republika Hans Dietrich Genscher je u svom izlaganju ministrima vanjskih poslova zemalja Europske ekonomske zajednice prije donošenja Deklaracije o Jugoslaviji naveo: „*Daljnje odgađanje djelovalo bi stoga baš kao ohrabrivanje, da nastave osvajački rat protiv Hrvatske. Primjena sile ne smije se nagraditi ni na koji način. I što bi napokon moglo okončati rat u Hrvatskoj, ako ne priznanje i time internacionaliziranje? Što bismo drugo mogli učiniti, ako dalje uskraćujemo priznanje?*“⁴⁹⁶

Stoga prva odluka/deklaracija u smjeru samog priznavanja republika od strane Europske ekonomske zajednice je bila „**Deklaracija o smjernicama za priznavanje novih država u**

⁴⁹⁴ Degan, Hrvatska država u međunarodnoj zajednici, razvitak njezine međunarodnopravne osobnosti tijekom povijesti, op., cit., str. 334. – 336.

⁴⁹⁵ Genscher, op. cit., str. 542.

⁴⁹⁶ Ibidem, str. 543., 544.

Istočnoj Europi i Sovjetskom savezu“ od 16. prosinca 1991. godine⁴⁹⁷ u kojoj su prihvaćene sljedeće smjernice u svezi priznavanja novih država;

- „Poštovanje odredaba Povelje UN-a i obveza potpisanih u Helsinškome završnom aktu i u Pariškoj povelji, napose glede vladavine prava, demokracije i ljudskih prava
- Jamstva prava etničkih i nacionalnih skupina i manjina u skladu s obvezama potpisanim u okviru KESS-a
- Poštovanje nepovredivosti svih granica, koje se mogu mijenjati samo mirnim putem i zajedničkim sporazumom
- Prihvaćanje svih odgovarajućih obveza glede razoružanja i neširenja nuklearnog oružja, kao i obveza glede sigurnosti i regionalne stabilnosti
- Preuzimanje obveze na sporazumno rješavanje, i gdje je prikladno pribjegavanjem arbitraži, svih pitanja glede sukcesije država i regionalnih sporova. Zajednica i njezine države članice neće priznati cjeline nastale kao rezultat agresije. One će također uzeti u obzir učinke priznavanja na susjedne države....“⁴⁹⁸

Iz Deklaracije i usvojenih smjernica koje moraju u smislu priznanja republike ispuniti, jasno i nedvosmisleno upravo primjećujemo da se od strane Europske ekonomske zajednice poziva na Helsinški završni akt i Parišku povelju, a na što je upravo Republika Hrvatska u svim svojim naporima i postupcima u smislu iznalaženja mirnog rješenja među bivšim republikama naglašavala kao bitan element u smislu samog djelovanja hrvatske politike prema putu neovisnosti i poštivanju svih međunarodnopravnih propisa i običaja. Dokaz navedenom možemo vidjeti i kroz **Odluku Sabora Republike Hrvatske o raskidu državno-pravne sveze s ostalim republikama i pokrajinama SFRJ od 8. listopada 1991. godine**⁴⁹⁹ gdje se u točki 5. navodi da *„Republika Hrvatska, kao suverena i samostalna država, jamčeći i osiguravajući temeljna prava čovjeka i nacionalnih manjina, zajamčenih izričito Općom deklaracijom Ujedinjenih naroda, Završnim aktom Helsinške konferencije, dokumentima KESS-a i Pariškom poveljom u sklopu europskih integracijskih tijekova, pripravna je ulaziti u međudržavne i međuregionalne asocijacije s drugim demokratskim državama.“*

⁴⁹⁷ „Deklaracija o smjernicama za priznavanje novih država u Istočnoj Europi i Sovjetskom savezu“ donesena je na temelju novonastale geopolitičke situacije na prostoru Istočne Europe i tada politički nestabilnom Sovjetskom savezu (kako se u tekstu sam Deklaracije navodi: „...ministri su razmotrili razvoj prilika u Istočnoj Europi i Sovjetskom Savezu s namjerom da definiraju pristup glede odnosa s novim državama“) gdje su mnoge republike pokrenule razdruživanje i neovisnost. Navedene procesi započeli su nakon „pada“ Berlinskog zida i nestanka blokovske podjele iste. EPC bulletin, Vol 7, 1991., str. 769., 770.

⁴⁹⁸ Ibidem

⁴⁹⁹ „Narodne novine“, br. 53./91.

Vjerujući da vlastitim odlukama/deklaracijama može upravljati krizom na prostoru bivše Jugoslavije, Europska Ekonomska Zajednica je stoga donijela još jednu odluku/deklaraciju u tom smislu. Takva druga odluka/deklaracija je bila o priznavanju republika pod nazivom **Deklaracija o Jugoslaviji**,⁵⁰⁰ koja je usvojena istog dana kao i prethodna. Upravo tom Deklaracijom završen je disolucijski proces SFR Jugoslavije i donijeto je rješenje o priznanju neovisnosti svih jugoslavenskih republika koje ispunjavaju sve uvjete iz prethodne Deklaracije, s tim da je navedeno da odluka stupa na snagu 15. siječnja 1992. godine. Značaj navedene Deklaracije vidimo u tome da pored postavljenih uvjeta koje republike moraju ispuniti da bi se samo priznanje dogodilo (republike su se pozivale da do 23. prosinca 1991. dostave izjave žele li biti priznate kao neovisne države, prihvaćaju li obveze sadržane u gore navedenim smjernicama, prihvaćaju li odredbe navedene u nacrtu Konvencije u razmatranju Konferencije o Jugoslaviji, a napose odredbe Glave II. o ljudskim pravima i pravima nacionalnih i etničkih skupina, namjeravaju li i dalje podržavati napore glavnog tajnika i Vijeća sigurnosti UN, te nastavak Konferencije o Jugoslaviji) je i to što se u istoj po našem mišljenju opetovano dokazuje sva nemoć Europske ekonomske zajednice da spriječi oružane sukobe/rat i postigne mir. Dokaz navedenom i samom našem zaključku i razmišljanju vidimo u tekstu Deklaracije gdje se navodi; „....Zajednica i države članice mole glavnog tajnika Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija da produlje sa svojim naporima za uspostavljanje učinkovitoga prekida vatre i da potaknu miran ishod sukoba putem pregovora. One i dalje pridaju najveću važnost brzom razmještanju mirovnih snaga UN-u na koje se odnosi rezolucija 724. Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija.“⁵⁰¹

Upravo kroz navedeni citirani tekst Deklaracije o Jugoslaviji gdje uviđamo nemoć Europske ekonomske zajednice da spriječi sukobe/rat i postigne mir jer traži punu pomoć UN-a u takvoj situaciji, dokazujemo i samu pomoćnu hipotezu u ovoj disertaciji – „Zamjetna je disproporcija između normativnih akata i provedbenih mogućnosti Europske ekonomske zajednice/Europske unije u odnosu na sukobe/ratove na području bivše Jugoslavije“. Disproporcija između normativnih akata i provedbenih mogućnosti Europske ekonomske zajednice stoga se najbolje ogleda u tome što ista iako donosi akte po međunarodnopravnim ususima i s kojima misli upravljati krizom, ipak i sama zamjećuje činjenicu da je za postizanje prekida neprijateljstava i postizanja mira potrebna puna podrška UN-a i njenih mirovnih snaga.

Da sam cilj međunarodnog priznanja bivših jugoslavenskih republika implementirala u vidu priznanja, mehanizmom Mišljenja Arbitražne komisije Europska ekonomska zajednica

⁵⁰⁰ EPC bulletin, Vol 7, 1991., str. 770.

⁵⁰¹ Ibidem

putem predsjedavajućeg Međunarodne mirovne konferencije u Jugoslaviji tražila je potrebni legitimitet i pravnu osnovu vlastitog djelovanja. Stoga, a pored Mišljenja br. 1, Mišljenja Arbitražne komisije 2 i 3 od 11. siječnja 1992. godine imat će odlučnog utjecaja na Europsku ekonomsku zajednicu u smislu donošenja konačne Odluke/Deklaracije o Jugoslaviji o međunarodnom priznanju bivših jugoslavenskih republika, odnosno sama Mišljenja kao prethodna pitanja dati će upravo onu dodatnu pravnu osnovu na temelju kojeg će uslijediti međunarodna priznanja republika u postojećim republičkim granicama. Na temelju upućenog pitanja Republike Srbije, a koje je uputio lord Carrington, a koje je glasilo „Uživaju li srpska stanovništva u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini, kao jedna od konstitutivnih nacija Jugoslavije, pravo na samoodređenje“, Arbitražna komisija je donijela po našem mišljenju povijesno Mišljenje br. 2. od 11. siječnja 1992. godine kojem je:

- Odbila pravo na samoodređenje „*srpskom stanovništvu u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini, kao jednom od konstitutivnih nacija Jugoslavije*“, iz razloga što je navedenom stanovništvu dana mogućnost i pravo uživanja koje se manjinama i etničkim državama daju u svim državama sukladno međunarodnom pravu i ostalim propisima („*srpska stanovništva Bosne i Hercegovine i Hrvatske imaju pravo na uživanje svih prava koje manjinama i etničkim skupinama priznaju međunarodno pravo i odredbe nacrtu Konvencije Konferencije o miru u Jugoslaviji od 4. studenog 1991, a koje su te dvije republike prihvatile provesti* (misli se na Bosnu i Hercegovinu i Hrvatsku, op.a.).⁵⁰²

Mišljenje br. 3. Arbitražne komisije uslijedilo je također putem lorda Carringtona a na temelju upita Republike Srbije, a koje je glasilo; „*Mogu li se unutarne crte razgraničenja između Hrvatske i Srbije s jedne strane, te Srbije i Bosne i Hercegovine, s druge strane, smatrati granicama u smislu međunarodnoga prava?*“ Na temelju navedenog pitanja, Mišljenje Arbitražne je glasilo:

- „Vanjske će se granice morati u svim slučajevima poštovati, a u skladu s načelom iz Povelje UN-a, Deklaracije o načelima međunarodnog prava o prijateljskim odnosima i suradnji između država s Poveljom UN-a (rezolucija 2625 (XXXV) Opće skupštine UN-a) i Helsinškoga završnog akta, a kojim se inspirira i članak 11. Bečke konvencije od 23. kolovoza 1978. o sukcesiji država glede ugovora

⁵⁰² Degan, Hrvatska država u međunarodnoj zajednici, razvitak njezine međunarodnopravne osobnosti tijekom povijesti, op. cit., str. 336., 337.

- Demarkacije između Hrvatske i Srbije ili između ove druge i Bosne i Hercegovine, ili možda između ostalih susjednih neovisnih država, mogu se mijenjati jedino slobodnim i zajedničkim sporazumom
- U nedostatku tako postignuta sporazuma, prijašnja razgraničenja dobivaju svojstvo granica zaštićenih međunarodnim pravom. To je zaključak kojemu vodi načelo poštovanja teritorijalnoga statusa Quo, a napose načela uti possidetis juris..“
- Nikakva promjena postojećih granica i crta razgraničenja postignuta silom ne može proizvesti pravne učinke...“⁵⁰³

Iz navedenih mišljenja upravo vidimo način djelovanja i postupanja Europske ekonomske zajednice i same Međunarodne mirovne konferencije, a to je primjena i postupanje sukladno međunarodnopravnim odredbama i Deklaracijom o smjernicama za priznavanje novih država u Istočnoj Europi i Sovjetskom savezu od 16. prosinca 1991. godine. Također Mišljenjima Arbitražne komisije 4, 5, 6. i 7 od 11. siječnja 1992. godine Komisija će definirati sukladno navedenim uvjetima koja republika ispunjava uvjete međunarodnog priznanja, te će stoga sukladno odredbama međunarodnog prava koje je bilo osnova i samo izvorišta donošenja uporabe mehanizma u vidu međunarodnog priznanja- uslijediti Odluke o međunarodnom priznanju jugoslavenskih republika.⁵⁰⁴ Također, sam značaj Mišljenja br. 2. je u tome što je osujetio „velikosrpsku politiku življenja svih Srba u jednoj državi“, te samim time indirektno odredio kroz položaj istih unutar republičkih granica i same granice među bivšim republikama SRF Jugoslavije. Povijesna težina Mišljenja br. 3. Arbitražne komisije smatramo da je u tome što se istim nedvojbeno utvrđuju i priznaju republičke granice kao međunarodnopriznate granice, a koje će se samo deklaratorno zaštititi budućim Deklaracijama EEZ-a/EU i Rezolucijama UN-a, ali bez stvarne moći njihove zaštite.

⁵⁰³ Ibidem, str. 338., 339.

⁵⁰⁴ Dana 15. siječnja 1992. godine Predsjedništvo Europske ekonomske zajednice putem Izjave o priznanju jugoslavenskih republika priznalo je Republiku Sloveniju i Republiku Hrvatsku, dok priznanje Republike Makedonije i Republike Bosne i Hercegovine će uslijediti nakon što ispune sve tražene uvjete. O samoj Izjavi vidi, EPC Bulletin, Vol 8, 1992., str. 71.

Međunarodno priznanje Republike Makedonije unatoč pozitivnom mišljenju Arbitražne komisije (Mišljenje br. 6) zbog grčkog protivljenja korištenja imena „Makedonija“ neće uslijediti kolektivno od strane država članica Europske ekonomske zajednice, već pojedinačno. Mišljenjem br. 4. Arbitražna komisija će postaviti dodatni uvjet Bosni i Hercegovini – održavanje referenduma o neovisnosti koji se mora provesti, a kako bi moglo doći onda i do međunarodnog priznanja. O tom više, vidi, Degan, Vladimir Đuro, Hrvatska država u međunarodnoj zajednici, razvitak njezine međunarodnopravne osobnosti tijekom povijesti op. cit., str. 251., 252.

IV.6. UN preuzima ulogu pokušaja postizanja mira

Kako je za cilj Konferencije o miru u Jugoslaviji bilo postizanje prekida vatre/mira i iznalaženje ustavnopravnog rješenja između jugoslavenskih republika, te kako ista nije uspjela ostvariti kroz mehanizam mirenja niti jedan zacrtani cilj (postići ustavnopravno rješenje budućih odnosa i postići prekid neprijateljstava), uslijed već dokazane nemogućnosti nedostatka mehanizama i operativnih mogućnosti Europske ekonomske zajednice da prekine oružane sukobe/rat, takva činjenica otvorila će mogućnost nastupanja i djelovanja UN-a.⁵⁰⁵ Ključni trenutak u kojem se otvorila mogućnost aktivnog djelovanja UN-a je bio neuspjeh Mirovne konferencije i posljednjeg prijedloga sporazuma od strane lorda Carringtona (*Odredbe sporazuma za konvenciju* od 5. studenog 1991. godine) koji je odbijen od srpske strane, kao i činjenica da uvođenje ekonomskih sankcija SFR Jugoslaviji nije promijenilo stajalište Srbije u odnosu na predloženi mirovni sporazum. Iako je već tijekom listopada 1991. godine kao posebni izaslanik glavnog tajnika UN-a Cyrus Vance bio involviran u pregovaračke procese u svezi prekida vatre koje je vodila Europska ekonomska zajednica, kao i u sami rad sjednica Mirovne konferencije (prisustvovanje sjednici Mirovne konferencije 18. listopada 1991. godine), prva prava naznaka – poziv UN-u da se uključi u iznalaženju mira među sukobljenim stranama je bila Deklaracija (Zajednička Izjava) Europske ekonomske zajednice, Sjedinjenih Američkih Država i Sovjetskog saveza od 18. listopada 1991. godine.⁵⁰⁶

Uključivanjem UN-a tijekom jeseni 1991. godine i tijekom rata u Republici Hrvatskoj kao što smo ranije naveli u ovoj disertaciji značit će punu internacionalizaciju događanja na prostoru bivše Jugoslavije, kao i rješavanja prestanka oružanog sukoba/rata i postizanja mira na teritoriju Republike Hrvatske. Postupak uvođenja UN-a u prostor tadašnje SFR Jugoslavije značit će uvođenje novog na temelju političke odluke pravnog mehanizma u smislu sprječavanja sukoba i postizanja mira u skladu s međunarodnopravnim normama. Stoga sam postupak djelovanja UN-a i angažiranje mirovnih snaga UN-a (peace-keeping forces, peace keeping-operations) isključivo se po našem mišljenju mora gledati u svjetlu primjene mehanizama proizašlim iz odredaba međunarodnog javnog prava, odnosno primjene Glave VI. i Glave VII. Povelje UN-a. Konkretno odredbama članka 39. i 43. Glave VII. pod naslovom „Djelovanje u

⁵⁰⁵ Činjenicu neuspjeha Mirovne konferencije u Hagu i da Europska ekonomska zajednica ključ uspjeha u smislu postizanja mira i iznalaženju rješenja na prostoru tadašnje Jugoslavije vidi u UN-u navodi i sam Parlament Velike Britanije na svojoj mrežnoj stranici, <https://publications.parliament.uk/pa/ld200102/ldselect/1deucom/107/10704.htm#a3./26.01.2018>.

⁵⁰⁶ EPC bulletin, Vol 7, 1991., str. 512.

slučaju prijetnje miru, narušenja mira i čina agresije“, gdje je propisano da Vijeće sigurnosti utvrđuje postojanje prijetnje miru, narušenju mira ili čina agresije, te odlučuje koje će se mjere u smislu upostavljanja međunarodnog mira poduzeti. U tom smislu sve članice UN-a u obvezi su staviti na raspolaganje Vijeću sigurnosti oružane snage, kao i svaku drugu pomoć.⁵⁰⁷ Daljnju pravnu osnovu djelovanja UN-a propisuje i odredba članka 34. Glave VI. pod naslovom „Mirno rješavanje sporova“, gdje je propisano da Vijeće sigurnosti može ispitivati svaki spor ili situaciju koja bi mogla dovesti do međunarodnog sukoba ili spora, te može utvrđivati da li bi nastavljanje takvog spora ili određene situacije ugrožavalo održavnje međunarodnog mira i sigurnosti.⁵⁰⁸

S obzirom na navedene odredbe kao i cjelokupni tekst odredbi propisanih u Glavi VI. i VII. Povelje, djelovanje/a mirovnih snaga UN-a stoga je pravno utemeljeno, te možda najbolji opis i karakter takve osnove pronalazi i opisuje u svom radu Andrea Lončar koja navodi:

„Obzirom na dobrovoljni i nepristrani karakter mirovnih operacija, može ih se i lako usporediti s mirnim rješavanjem sporova Glave VI. Povelje. One doista jesu akcije za čiju je provedbu potreban pristanak stranaka spora, te ih izvršava vojno osoblje Ujedinjenih naroda koje je na terenu u svojstvu neutralnih izaslanika. Međutim ključna razlika je u tome da mirovne operacije ne rješavaju izravno spor ili sukob zaraćenih strana, te se uslijed toga ne mogu svrstati pod odredbe Povelje Ujedinjenih naroda koje govore o mirnom rješavanju spora. Možemo zaključiti da bi mirovnim operacijama obzirom na svoje istovremene sličnosti sa pojedinim odredbama Glave VI. te nekim odredbama Glave VII. moglo pripasti „mjesto Glave ‘Šest i pol’, kako je to izrazio tadašnji glavni tajnik Ujedinjenih naroda Dag Hammarskjöld“⁵⁰⁹

Činjenica dobrovoljnog i nepristranog karaktera djelovanja mirovnih snaga i pozivanja na djelomično Glavu VI. i VII. Povelje⁵¹⁰ vidimo samim time da osnovno djelovanje takvih snage nije ni u kom slučaju u smislu posredovanja i donošenja političkih (ustavnih/ustavnopravnih) rješenja kojim bi riješila jugoslavenska državna kriza i pronašlo

⁵⁰⁷ Povelja UN-a, službena mrežna stranica Ministarstva vanjskih i europskih poslova Republike Hrvatske, http://www.mvep.hr/CustomPages/Static/HRV/Files/ugovori/povelja_un_hr.pdf/01.02.2018.

⁵⁰⁸ Ibidem

⁵⁰⁹ Lončar, Andrea: „Koncept kolektivne sigurnosti i mirovne operacije Ujedinjenih naroda“, *Pravnik*, 45, 1 (90), 2011., str. 42.

⁵¹⁰ U smislu traženja pravne osnove djelovanja mirovnih snaga UN-a na području bivše Jugoslavije postavlja se pitanje je li je djelovanje oružanih mirovnih snaga u skladu s glavom VI ili VII Povelje UN-, a zbog same nedorečenosti teksta u navedenim odredbama, a o čemu je u već ranije objašnjeno u ovom radu. Takvu činjenicu/pitanje djelovanja oružanih snaga, prepoznaju i povijesničari u svojim radovima, te tako u svom radu Ivan Miškulin navodi da u „u šestom poglavlju Povelje UN-a nije spomenuta mogućnost uporabe vojnog osoblja u mirnom rješavanju sporova dok se u sedmom navodi kako se mirovni prijedlozi, planovi ili rješenja, ako razvoj događaja to zahtijeva, ipak mogu nametati pa, onda, i vojnim prisustvom“. O tome vidi, više; Miškulin, *Republika Hrvatska i mirovna operacija Ujedinjenih naroda: kada, kako i zašto je došlo do njezine realizacije?*, op. cit., str. 148., 149.

rješenje budućih odnosa među jugoslavenskim federalnim jedinicama ili neko drugo političko rješenje kasnije tijekom već priznatih republika bivše Jugoslavije.

Također poziv na djelovanje UN-a odnosit će se upravo i isključivo zbog prirode oružanih sukoba/rata u Republici Hrvatskoj, te će sama uloga UN-a i njegovo djelovanje kroz primjenu Rezolucija UN-a koje budu usvojene tijekom kraja 1991. godine i s početka 1992. godine imati isključivo odraz na buduće stanje u svezi i na okupiranim dijelovima Republike Hrvatske. Početkom rata u Bosni i Hercegovini sva pažnja i djelovanje međunarodne zajednice, tako i samog UN-a hrvatsko pitanje i neriješen državnopravni suverenitet na cjelokupnom teritoriju Republike Hrvatske stavit će isto u drugi plan. Upravo stoga mehanizmi koje će UN upotrijebiti u smislu postizanja prekida vatre i postizanja mira proizaći će kroz diplomatske postupke i kroz dvije faze djelovanja odnosno uporabe međunarodnopravnih mehanizama pružanja dobrih usluga, mirenja, a to su postizanje prekida neprijateljstava i dolazak mirovnih snaga UN-a na ratom zahvaćena - okupirana područja Republike Hrvatske, a čime bi se onda kasnije stvorili preduvjeti za iznalaženje političkog rješenja. Također u smislu implementacije Rezolucija UN-a i djelovanja istih prema području bivše Jugoslavije, a prvenstveno u smislu vjerovanja u sprječavanje sukoba i postizanja mira, UN će koristiti i snage NATO-a. Djelovanje NATO-a prema području bivše Jugoslavije tijekom rata u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini stoga će imati pravnu utemeljenosti i puni međunarodnopravni karakter djelovanja. Diplomatske postupke prvenstveno moramo gledati kroz postupke Cyrusa Vancea kao posebnog izaslanika glavnog tajnika i Marracka Gouldinga podtajnika za mirovne operacije UN-a koji će upravo sa političkim akterima na prostoru bivše Jugoslavije tijekom mjeseca studenog i prosinca 1991. godine postići diplomatskim akcijama konsenzus u svezi djelovanja UN-a i dovođenje mirovnih snaga na navedena područja u Republici Hrvatskoj.⁵¹¹ Upravo konsenzus i sam

⁵¹¹ Pristanak djelovanja snaga UN-a, srpske strana je pretočila kroz sam upućeni poziv „krnjeg“ Predsjedništva SFRJ UN-u od 9. studenog 1991. godine za slanjem mirovnih snaga u „*Republiku Hrvatsku, uz granični pojas između teritorija koji su nastanjeni većinskim srpskim stanovništvom i teritorija čiji su stanovnici u većini hrvatske nacionalnosti.*“ O samom pozivu više vidi, Jović, Borisav, op. cit., str. 410. Također od strane Savezne Vlade putem veleposlanika SFRJ u UN-u dana 26. studenog 1991. uputio je predsjedavajućem VS-a pismo u kojemu isti u ime svoje vlade traži od UN-a da uspostavi peacekeeping operaciju. O tome više, vidi, UN archives, službena mrežna stranica Ujedinjenih naroda, WWW.archives.un.org. Od strane Republike Hrvatske sam pristanak i poziv za slanje mirovnih snaga UN-a 24. rujna 1991. godine uputio je Stjepan Mesić glavnom tajniku UN-a Perezu de Cuellaru. O tome više, vidi, Nobilo, op. cit., str. 239. Hrvatska vlada 24. listopada 1991. je Vijeću sigurnosti UN-a uputila pismo u kojem je zatražena uporaba svih sredstava „koja mu na temelju Povelje Ujedinjenih naroda stoje na raspolaganju, kako bi se zaustavio genocid nad hrvatskim narodom i drugim nesrpskim narodima koji žive u Republici hrvatskoj.“ O samom pismu vidi, više, Gregorić, Franjo: *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske 1991.-1992.*, Zagreb, 1998., Zapis od 24. listopada 1991., str. 216. i 217. Također, a nakon dramatičnih događaja u svezi okupacije Vukovara, predsjednik Republike Hrvatske Franjo Tuđman je prema Rudolfovim navodima dana 22. studenog 1991. godine uputio pismo svim državicima i

pristanak sukobljenih strana za prekidom vatre i dovođenjem mirovnih snaga, uz načelo neutralnosti biti će pretočeni u sporazume o prekidu vatre i Rezolucije UN-a odnosno sam *Vanceov plan*.

Prvi mehanizam koji će UN posredstvom Cyrusa Vancea postići biti će Mirovni sporazum iz Geneve od 23. studenog 1991. godine, gdje će hrvatski i srpski predstavnici te savezni sekretar za narodnu obranu SFRJ Veljko Kadijević u ime JNA, dogovoriti prekid neprijateljstava, deblokadu vojarni JNA od strane hrvatskih snaga, kao i samo povlačenje JNA iz Republike Hrvatske. Sklopljeni Mirovni sporazum trebao je biti preduvjet za daljnje djelovanje UN-a u smislu angažiranja mirovnih snaga.⁵¹² Navedeni Mirovni sporazum u kojem je postignut sporazum o prekidu neprijateljstava samo će biti još jedan u nizu potpisanih mirovnih sporazuma pod posredovanjem međunarodne zajednice čije značajke se neće u potpunosti implementirati na ratom zahvaćenom području Republike Hrvatske gdje će još uvijek biti vođeni oružani sukobi i samo ratno djelovanje. Dokaz navedenom možemo vidjeti i po natpisima u hrvatskom dnevnom tisku kao npr. u „Večernjem listu“ od 7. prosinca 1991. godine gdje se pod naslovom „Bijes Cyrusa Vancea“ prenosi prosvjedovanje Cyrusa Vancea generalu Veljku Kadijeviću zbog bombardiranja Dubrovnika i Osijeka ili od 17. prosinca 1991. godine gdje se pod naslovom „Nova ofenziva na Sisak“ izvještava o granatiranju Siska.⁵¹³ Možda najznakovitiji primjer navođenja nepoštivanja Ženevskog sporazuma možemo vidjeti u samoj Rezoluciji Vijeća sigurnosti br. 721 od 27. studenog 1991. godine gdje se upravo navodi da je (Vijeće sigurnosti, op.a.) „*Duboko zabrinuto borbama u Jugoslaviji i ozbiljnim kršenjima ranijih sporazuma o prekidu vatre, koji su prouzročili velike gubitke ljudskog života*“.⁵¹⁴ Takvim utvrđivanjem činjenice nepoštivanja postignutog sporazuma Vijeće sigurnosti unatoč tome tekstom Rezolucije prejudicira novi mehanizam - mirovnu operaciju i dolazak snaga UN-a uz samo postavljanje rezolutivnog uvjeta u kojem navodi; *...,ne može se predvidjeti raspoređivanje mirovne operacije Ujedinjenih naroda, bez, između ostalog, potpunog poštivanja sporazuma od svih strana koji je potpisan u Ženevi 23. studenoga 1991.*“⁵¹⁵

Iako je Vijeće sigurnosti UN-a utvrdio nepoštivanja ranije postignutog sporazuma o prekidu vatre i samog činjeničnog stanja oružanih sukoba na ratom zahvaćenom prostoru

zahtijevao dolazak mirovnih snaga u Hrvatsku. O tome više vidi, Rudolf, Rat koji nismo htjeli, Hrvatska 1991., op. cit., str. 344.

⁵¹² Tuđman, Miroslav: "48 Absurd meetings between Tuđman and MiloševićA, *National security and the future*, 2-3 (16) 2015, str. 138., 139.

⁵¹³ Dnevni tisak, „Večernji list“, 7. prosinca 1991., str. 12., 17. prosinca 1991., str. 6.

⁵¹⁴ Rezolucija VS UN-a 721 od 27. studenog 1991.

⁵¹⁵ Ibidem

Republike Hrvatske tijekom studenog i prosinca 1991. godine, u smislu operacionalizacije ranije postignutih dogovora među sukobljenim stranama, kao i u smislu „pružanja dobrih usluga“, UN će predstaviti drugi mehanizam za sprječavanje sukoba ili samo očuvanje mira u vidu prijedloga operacije UN za očuvanje mira u bivšoj Jugoslaviji koji će biti objavljen je 11. prosinca 1991. godine kao Appendix III Izvješću glavnog tajnika UN, a kojeg su sačinili **Cyrus Vance i Mark Gouling (tzv. Vance-ov plan)**.⁵¹⁶ Prema Vanceovom planu, a što je navedeno u samom Izvješću glavnog tajnika, mirovna operacija UN imala je za cilj stvoriti uvjete za mir i sigurnost kao pretpostavku za pronalaženje konačnog rješenja krize. Od mirovnih snaga UN zahtijevala se apsolutna nepristranost, uz dopuštenje uporabe oružja samo u samoobrani. Sukladno tom planu, na području Republike Hrvatske stvorila bi se tzv. „Zaštićena područja Ujedinjenih naroda“ („United Nations Protected Areas“ - UNPA) na kojima bi bile razmještene Zaštitne snage UN-a (United Nations Protection Forces – UNPROFOR). Njihova bi zadaća bila da ta područja demilitariziraju, tako da sve oružane snage, izuzimajući UNPROFOR, budu povučene i demobilizirane. Vojni promatrači bili bi ovlašteni nadzirati djelovanje lokalnih policijskih snaga, štititi pojedince bilo koje nacionalnosti od svih oblika diskriminacije, te osigurati poštivanje ljudskih prava. JNA bi se povukla iz svih područja Hrvatske. UNPROFOR bi, u suradnji s humanitarnim organizacijama UN-a, osigurao siguran i miran povratak osoba raseljenih s UNPA-područja u Hrvatskoj. UNPA-područja bila bi ona područja na kojima je, prema izjavi glavnog tajnika UN-a, potrebno poduzeti posebne mjere tijekom prijelaznog razdoblja do konačnog postizanja političkog rješenja. Ona su u Vance-ovu planu definirana kao „ona područja u Hrvatskoj u kojima Srbi čine većinu ili značajnu manjinu pučanstva, i gdje su lokalne napetosti nedavno dovele do oružanog sukoba.“⁵¹⁷

Rezolucija 724 od 15. prosinca 1991. Vijeće sigurnosti odobrilo je plan i koncept mirovne operacije UN-a, koji možemo reći da je drugi mehanizam UN-a sprječavanju sukoba i postizanja mira, a u skladu s kako smo ranije naveli odredbama Glave VI. i VII. Povelje UN-a. U rezoluciji se naglašava da je osnovni cilj mirovne operacije „omogućiti svim stranama da mirno riješe svoje sporove, što uključuje i proces Konferencije o Jugoslaviji“. Iz same Rezolucije možemo promatrati koji se cilj hoće postići od strane UN-a u jugoslavenskoj krizi, kao i kroz sam usvojen plan kojim mehanizmima se takav cilj treba ispuniti. Nadalje, kako bi se postavljeni ciljevi i plan djelovanja UN-a ispunili iz usvojenog Vanceovog plana, dana 2.

⁵¹⁶ S/23280, Annex III, od 11. prosinca 1991. O samom Izvješću glavnog tajnika UN-a u kojem je detaljno opisan Vanceov plan, vidi: Report of the Secretary-General Pursuant to Security Council Resolution 721 (1991) (S/23280, 11 December 1991), Bethlehem i Wller, op. cit., str. 473.-480.

⁵¹⁷ Izvješće Ustavnog suda u povodu inicijative Vlade Republike Hrvatske, „Narodne novine“, br. 133/2002.

siječnja 1992. godine u Sarajevu je potpisan uz nazočnost Cyrusa Vancea ponovni Sporazum o prekidu neprijateljstava između hrvatske vlasti i JNA.⁵¹⁸ Navedeni sporazum je bio samo provedba sporazuma iz Ženeve od 23. studenog 1991. godine koji je bio potpisan od strane Republike Hrvatske i Saveznog sekretara za narodnu obranu Veljka Kadijevića. Sporazumom od 2. siječnja 1992. godine UN je uspio postići prekid ratnog djelovanja u Republici Hrvatskoj kakav je do tada bio i prvu fazu ili poglavlje rata u Republici Hrvatskoj, ali ne i postići trajni mir, a što ćemo u daljnjem tekstu disertacije i dokazati. Također Sporazum o prekidu neprijateljstava omogućio je djelovanje Vanceovog plana i donošenja Rezolucija Vijeća sigurnosti koje će definitivno moći operacionalizirati Vanceov plan dovođenja mirovnih snaga u ratom zahvaćena područja Republike Hrvatske. Prava Rezolucija koja je donesena u tom smislu je bila Rezolucija 727 Vijeća sigurnost od 8. siječnja 1992. godine kojom odobrava slanje 50 časnika za vezu koji će nadgledati prekid vatre i pripremiti dolazak mirovnih snaga.⁵¹⁹

Nakon što su definitivno sve strane u sukobu, a poglavito Republika Hrvatska uz političku intervenciju međunarodne zajednice – podtajnika za mirovne operacije UN-a Marracka Gouldinga, H. D. Genschera i lorda Carringtona⁵²⁰ dale svoju suglasnost i prihvaćanje Vanceovog plana, jasno možemo zaključiti postojanje sinhroniziranosti u političko-pravnom djelovanju UN-a i Europske ekonomske zajednice postizanje mira u bivšoj Jugoslaviji. Takva politička koordinacija djelovanja i političkog pritiska definitivno će biti preteća budućeg zajedničkog djelovanja na način da će UN-ove mirovne snage biti zadužene za djelovanje na terenu, a same mirovne planove zajednički će predlagati Europska ekonomska zajednica i UN. Stoga, a na temelju pristanka Republike Hrvatske, Vijeće sigurnosti će drugom Rezolucijom 740. od 7. veljače 1992. godine konstatirati potpuno i bezuvjetno prihvaćanje predsjednika Tuđmana koncepta i plana glavnog tajnika u kojem se definiraju uvjeti i područja razmjешtanja mirovnih snaga UN-a.⁵²¹

⁵¹⁸ European Parliament, Working Papers „The crisis in the former Yugoslavia“, str. 91.

⁵¹⁹ Rezolucija VS UN-a 727 od 8. siječnja 1992.

⁵²⁰ Kada govorimo o političko-diplomatskoj intervenciji o ponovnom dobivanju suglasnosti i prihvaćanju Vanceovog plana valja napomenuti da je od strane Republike Hrvatske tijekom siječnja 1992. godine postojalo nesuglasje sa UN-om u svezi samog Plana i djelovanja mirovnih snaga, a što je na koncu od strane predsjednika Republike Hrvatske naknadno i prihvaćeno. Nakon posjeta podtajnika za mirovne operacije Marracka Gouldina predsjedniku Tuđmanu 28. siječnja 1992. godine i upućenog pisma H. D. Genschera od 3. veljače 1992. godine, predsjednik Tuđman je 4. veljače 1992. godine poslao pismo Vanceu i predsjedavajućem Europske zajednice gdje je naglasio da prihvaća Vanceov plan. Unatoč samom pismu od strane Europske ekonomske zajednice putem lorda Carringtona i njegova razgovora od 6. veljače 1992. godine s predsjednikom Tuđmanom ponovno je izvršen pritisak na Republiku Hrvatsku da prihvati sve odredbe Vanceovog plana. O tome vidi, više, Nobile, op. cit., str. 249. – 252.

⁵²¹ Rezolucija VS UN-a 740 od 7. veljače 1992.

U smislu same operacionalizacije Vanceovog plana Rezolucija Vijeća sigurnosti 743. od 21. veljače 1992. godine biti će ključna Rezolucija za upravljanje krizom od strane UN-a na području bivše Jugoslavije i upotrebe mehanizma mirovnih snaga iz razloga što se navedenom Rezolucijom osniva UNPROFOR i nalaže što brži početak mirovne operacije. U samoj Rezoluciji se ističe da je UNPROFOR privremenog karaktera s osnovnim ciljem stvaranja uvjeta za mir i sigurnost, potrebnih za pregovore o svekolikom rješenju jugoslavenske krize, te se iznova napominje da mirovni plan Ujedinjenih naroda i njegova provedba ni na koji način ne prejudiciraju politički sporazum. Također samom Rezolucijom, kao što smo i ranije napomenuli, političko rješenje jugoslavenskog problema UN vidi isključivo u okviru Konferencije o miru u Jugoslaviji.⁵²² Rezolucija koja će operacionalizirati – ubrzati Vanceov plan biti će Rezolucija Vijeća sigurnosti 749 od 7. travnja 1992. godine kojom se odobrava što je moguće raniji raspored UNPROFOR-a.⁵²³

Značaj Rezolucije 749 po našem mišljenju nije u tome što se istom ubrzava razmještaj UNPROFOR-a u Republici Hrvatskoj, već zbog činjenice izbijanja učestalih oružanih sukoba s početka ožujka i travnja mjeseca 1992. godine u Bosni i Hercegovini u tome da se po prvi put od strane UN-a spominje Bosna i Hercegovina kao novo krizno žarište na području bivše Jugoslavije. Također značaj navedene Rezolucije je u tome što se istom traži prekid vatre među sukobljenim stranama i nalaže sukobljenim stranama da surađuju s Europskom zajednicom u iznalaženju političkog rješenja.

Glede samog operativnog djelovanja mirovnih snaga UN-a u Republici Hrvatskoj (UNPROFOR) kao međunarodnog mehanizma u provedbi Vanceovog plana i same Rezolucije 724, isti nije ispunio u Republici Hrvatskoj mandatnu nadležnost utvrđenu navedenom Rezolucijom, a poglavito onaj dio iz Rezolucije koji govori o povratku raseljenih osoba u UNPA zone, procesu demilitarizacije navedenih zona, kao i efikasni nadzor nad međunarodno priznatim hrvatskim granicama. Iako je Rezolucijom 815 Vijeća sigurnosti naglašeno da se političko rješenje integracije UNPA zona pronade u okviru Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji, te istom Rezolucijom po prvi put od strane UN-a navedeno da su UNPA zone (okupirana područja u Republici Hrvatskoj, op.a.) sastavni dio teritorija Republike Hrvatske, UNPROFOR u postojećem mandatu nije ispunio utvrđene ciljeve, a poglavito u zaštiti međunarodnog načela *uti possidetis*.⁵²⁴

⁵²² Rezolucija VS UN-a 743 od 21. veljače 1992.

⁵²³ Rezolucija VS UN-a 749 od 7. travnja 1992.

⁵²⁴ Rezolucija VS UN-a 815 od 30. ožujka 1993.

Konstatirajući činjenicu međunarodno priznatih granica Republike Hrvatske od strane UN-a u primjeni same zaštite načela *uti possidetis* i same granice Republike Hrvatske UNPROFOR u svom mandatu nije zaštitio granicu Republike Hrvatske budući je sam okupirani teritorij Republike Hrvatske bio financijski i vojno-logistički povezan s SR Jugoslavijom. Dokaz navedenom možemo vidjeti i kroz „Protokol o regulisanju jedinstvene monetarne politike na području Savezne Republike Jugoslavije, Republike Srpske i Republike Srpske Krajine“ od 15. veljače 1994. godine, čime je Republika Srpska Krajina zajedno s Republikom Srpskom iz Bosne i Hercegovine uključena u monetarni sustav Savezne Republike Jugoslavije.⁵²⁵ Također dokaz o vojno-logističkoj pomoći Vojske SR Jugoslavije vojsci Republike Srpske pronalazimo u Presudi Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju u predmetu IT-04-81-A ili kolokvijalno nazvan „predmet Perišić“, gdje se u obrazloženju Presude Žalbenog vijeća od 28. veljače 2013. upravo navodi o pružanju vojne i logističke pomoći Vojske Jugoslavije vojsci „Republike Srpske Krajine“ i vojsci „Republike Srpske“.⁵²⁶ Samim uključivanjem Republike Srpske Krajine i Republike Srpske u monetarni sustav Savezne Republike Jugoslavije, kao i pružanjem logističke i vojne pomoći od strane SR Jugoslavije navedenim „vojskama“ *de facto* i *de iure* je priznata i dokazana velikosrpska osvajačka politika, kao i ne priznavanje načela *uti possidetis* od strane Beograda, a samim time i dokaz ne mogućnosti zaštite navedenog načela od strane mirovnih snaga UN-a.

Stoga, a upravo zbog navedenih činjenica neispunjavanja postavljenih ciljeva utvrđenih Vanceovim planom i usvojenim Rezolucijama, kao i činjenice otkazivanju mandata takvim snagama od strane Republike Hrvatske⁵²⁷, mandat UNPROFOR-a kao takvog Rezolucijom Vijeća sigurnost 981 zamijenilo se snagama UNCRO (United Nations Confidence Restoration Operation) u *Operaciji Ujedinjenih naroda za obnovu povjerenja u Republici Hrvatskoj*.⁵²⁸ Obnova povjerenja i sam mandat snaga UNCRO-a uključivao je obavljanje funkcija predviđenih sporazumom o prekidu vatre od 29. ožujka 1994., olakšavanje primjene gospodarskog sporazum od 2. prosinca 1994., olakšavanje provedbe svih relevantnih rezolucija Vijeća sigurnosti, pomaganje u kontroli, praćenjem i izvještavanjem, prelaska vojnog osoblja, opreme, pribora i

⁵²⁵ Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995., Dokumenti, Knjiga 12., Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj, siječanj – lipanj 1994., Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata – Zagreb, str. 135.

⁵²⁶ Predmet IT-04-81-A, službena mrežna stranica Međunarodnog suda za počinjene ratne zločine na području bivše Jugoslavije, <http://www.icty.org/x/cases/perisic/acjug/bcs/130228.pdf/26.02.2018>.

⁵²⁷ Pismom predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana upućenom glavnom tajniku UN-a od 12. siječnja 1995. godine otkazuje se mandat UNPROFOR-u u Republici Hrvatskoj od 30. ožujka 1995. godine. O samom otkazu mirovnim snagama vidi više, Nobile, op. cit., str. 450. – 459.

⁵²⁸ Rezolucija VS UN-a 981 od 31. ožujka 1995.

oružja, preko međunarodnih granica između Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine, te Hrvatske i Savezne Republike Jugoslavije, olakšavanje dostave međunarodne humanitarne pomoći Bosni i Hercegovini preko područja Republike Hrvatska, i nadzor demilitarizacije poluotoka Prevlake.⁵²⁹

Ovakav mandat mirovnih snaga u „obnovi povjerenja“ i sam mehanizam UN-a u smislu upravljanja krizom, sprječavanjem sukoba i postizanjem mira, također će pokazati sav apsurd i neučinkovitost međunarodnopravnog mehanizma mirovnih snaga, te će upravo neučinkovitost djelovanja istih (sad već i UNCRO-a, op. a.) u Republici Hrvatskoj biti jedan od ključnih razloga pokretanja vojno-redarstvene akcije hrvatske vojske i policije u vojno-redarstvenoj i oslobodilačkoj akciji „Oluja“.⁵³⁰

IV.6.1. Djelovanje mirovnih snaga UN-a u Bosni i Hercegovini i snaga NATO-a kao mehanizma u primjeni Rezolucija UN-a

Ulazak prvih vojnih promatrača – snaga UN-a zbog činjenice izbijanja oružanih sukoba i početka rata u Bosni i Hercegovini, odnosno kako se u samoj Rezoluciji 758. od 8. lipnja 1992.⁵³¹ godine navodi zbog humanitarne podrške i zone sigurnosti sarajevskog aerodroma, misija UN-a putem mirovnih snaga UNPROFOR time će dobiti novu i proširenu dimenziju djelovanja na području bivše Jugoslavije. Zbog činjenice nespemnosti/nemogućnosti djelovanja UN-a sukladno odredbi Poglavlja VII Povelje UN-a i uporabe oružja od strane mirovnih snaga UN-a u nametanju mira, a kao i u slučaju Republike Hrvatske, djelovanje mirovnih snaga u Bosni i Hercegovini biti će isključivo u funkciji humanitarne zaštite.⁵³² U odnosu na prvotnu ulogu i nadležnost djelovanja ulaskom UN-a na područje bivše Jugoslavije, izbijanjem rata u Bosni i Hercegovini karakter djelovanja UN-a dobit će jednu novu dimenziju, a to je pored angažiranja

⁵²⁹ Ibidem

⁵³⁰ Pismom ministra vanjskih poslova Republike Hrvatske Mate Granića od 4. kolovoza 1995. godine upozoren je predsjednik Vijeća sigurnosti Nugrokh Wisnumurtija o otpočinjanju vojno-redarstvene akcije za uspostavu vladavine prava, ustavnog poretka i vojne sigurnosti na okupiranim područjima Republike Hrvatske, a kao jedan od razloga se navodi i nemogućnost da UNCRO izvrši svoj mandat. O samim razlozima otpočinjanja vojno-redarstvene akcije vidi, Nobile, op. cit., str. 483., kao i Granić, Mate: *Vanjski poslovi, iza kulisa politike*, Algoritam, Zagreb, 2005., str. 117.

⁵³¹ Rezolucija VS UN-a 758 od 8. lipnja 1992.

⁵³² Da je humanitarna zaštita prioritet djelovanja snaga UNPROFOR-a u Bosni i Hercegovini možemo vidjeti i kroz prve Rezolucije UN-a o Bosni i Hercegovini gdje se govori o nadležnosti djelovanja samih snaga. Tako u Rezoluciji VS UN-a 770. od 13. kolovoza 1992. godine se govori o pružanju zaštite konvojima u pružanju humanitarne pomoći Sarajevu i gdje je god to potrebno u Bosni i Hercegovini. Rezolucijom VS UN-a 776. od 14. rujna 1992. godine opetovano se navodi da je zadaća UNPROFOR-a zaštita konvoja i konvoja oslobođenih zarobljenika.

mirovnih snaga za djelovanje na terenu i pronalaženje političkog rješenja putem posebnog izaslanika glavnog tajnika zajedno s ostalom međunarodnom zajednicom (Europskom unijom, Sjedinjenim Američkim Državama) za iznalaženje mira i iznalaženja ustavnopravnog rješenja u Bosni i Hercegovini.

Kroz sam razvoj prvih oružanih sukoba i početka rata u Bosni i Hercegovini (s početka 1992. godine) pa do početaka Daytonskih pregovora vidjet će se sva neuspješnost i nedorečenost misije mirovnih snaga UN-a (UNPROFOR-a) kao mehanizma UN-a u smislu sprječavanja sukoba i osiguranja mira. Proizlazeći iz sadržaja usvojenih Rezolucija Vijeća sigurnosti o Bosni i Hercegovini, UNPROFOR u Bosni i Hercegovini djelovat će u humanitarnim zadaćama, nadziranju ekonomskih sankcija prema SR Jugoslaviji (Rezolucija 757, 787, 820), kao i u nadziranju i zaštiti „zaštićenih zona“ (Rezolucija 836).⁵³³

Da je djelovanje mirovnih snaga u Bosni i Hercegovini bilo funkcionalno i operativno ograničeno i da iste nisu mogle u potpunosti ispuniti svoje zadaće iz donesenih Rezolucija, vidljivo je također iz činjenice da su snage NATO-a i WEU-a (Zapadnoeuropske unije) u smislu ostvarivanja ciljeva utvrđenih Rezolucijama UN-a poslužile kao provedbeni mehanizam u nadziranju primjene takvih Rezolucija, a s kojima se također vjerovalo da će spriječiti daljnje sukobe i postići mir. Govoreći o samom djelovanju NATO-a u Bosni i Hercegovini, morali bi navesti da za svako vojno djelovanje međunarodnih snaga postoji pravna i politička osnova koja daje potrebiti legitimitet, te upravo u tom smislu i samo djelovanju NATO-a u Bosni i Hercegovini. Pored rezolucija UN-a koje su se odnosile na Bosnu i Hercegovinu, kao temelj djelovanja NATO-a u Bosni i Hercegovini može se uzeti i činjenica da je „politički temelj uloge Saveza u operacijama očuvanja mira postavljen na sastanku ministara vanjskih poslova u Oslu, u lipnju 1992. godine gdje su na sastanku ministri vanjskih poslova izrazili spremnost da će podupirati aktivnosti očuvanja mira pod odgovornošću Konferencije o europskoj sigurnosti i suradnji (KESS, naknadno reorganiziranoj u Organizaciju za europsku sigurnost i suradnju ili OESS) od slučaja do slučaja i sukladno vlastitim procedurama. Ovo je značilo da resursi i ekspertize Saveza stoje na raspolaganju operacijama očuvanja mira.“⁵³⁴ Daljnje pravne i političke temelje budućem djelovanju NATO-a postavila je Bruxellska deklaracija donesena na summitu NATO-a 11. siječnja 1994. godine, gdje je istom

⁵³³ Rezolucija VS UN-a 757 od 30. svibnja 1992. godine, Rezolucija VS UN-a 787 od 16. studenog 1992. godine, Rezolucija VS UN-a 836 od 4. lipnja 1993. godine, Rezolucija VS UN-a 820 od 18. travnja 1993. godine.

⁵³⁴ NATO Priručnik 2001., op.cit. str. 147.

dopušteno članicama NATO-a, WEU-a i zemljama članica Partnerstva za mir da sudjeluju u mirovnim operacijama pod okriljem Vijeća sigurnosti UN-a ili OSCE-a.⁵³⁵

Konkretno Rezolucijama 757, 787 i 820, kao sam nastavak Rezolucije 752 u kojem se traži poštivanja integriteta Bosne i Hercegovine i gdje je od strane Vijeća sigurnosti jasno utvrđeno da se od strane SR Jugoslavije ne priznaje integritet iste (opetovano vidimo kršenje primjene načela uti possidetis od strane SR Jugoslavije, op. a). Ekonomske sankcije možemo promatrati kao cilj djelovanja prema onoj strani koja ne poštuje određene međunarodnopravne propise i načela, a također možemo promatrati kao sam mehanizam s kojim se djelovalo u smislu vjerovanja da će isto utjecati na daljnji razvoj događaja, tj. sprječavanju sukoba i postizanju mira, kao i poštivanju integriteta Bosne i Hercegovine. I kod ovih primjena Rezolucija imamo situaciju disproporcije normativnih akata i operativnih mogućnosti, te je upravo u smislu provedbe normativnih akata UN-a, operativna primjena same Rezolucije 787 i pooštavanja sankcija prema SR Jugoslaviji, značilo da je dosadašnja operacija NATO-a Maritime Monitor (nadzor embarga na uvoz oružja) završila 22. studenog 1992. godine, a započela **akcija NATO-a Maritime Guard. Operativna akcija NATO-a kao mehanizam provedbe međunarodnopravnih normi - cilja, a u smislu same provedbe Rezolucije 787. kojom su uvedene pored embarga na izvoz oružja i jače ekonomske sankcije prema SR Jugoslaviji, NATO je dobio značajniju ulogu u provedbi UN-ovih rezolucija čime mu je dopušteno presretanje brodova u Jadranu, kao i brodova koji plove Dunavom. Upravo iz takve pravne osnove Sjevernoatlantsko vijeće je na sastanku održanom 20. studenog 1992. godine donijelo odluku o pokretanju operacije naziva **Maritime Guard** kojom će se nadzirati i provoditi mjere primjene same Rezolucije. Konkretno mjere odnosile su se na zaustavljanje i kontrolu svih brodova koji ulaze ili izlaze iz teritorijalnog mora bivše Jugoslavije, te su na istima bili pregledani tereti i odredišta.⁵³⁶**

Povećanjem sukoba/rata u Bosni i Hercegovini, NATO je započeo 15. lipnja 1993. godine operaciju **Sharp Guard**.⁵³⁷ koja je zamijenila dosadašnje operacije, te je svrha bila u potpunosti provedba rezolucija UN-a 713, 757, 787, 820. Spajanjem snaga NATO-a i WEU nastale su Combined Task Force – multinacionalne namjenski organizirane snage, CTF 440⁵³⁸ koje su tijekom operacije Sharp Guard poduzimale mjere kojima se trebala omogućiti efikasna

⁵³⁵ Declaration of the Heads of State and the Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council („The Brussels Summit Declaration“), Bruxelles, 11. siječnja 1994., vidi, službena mrežna stranica NATO-a, <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c940111b.htm>

⁵³⁶ Vidi, http://www.globalsecurity.org/military/ops/maritime_guard.htm/01.03.2018.

⁵³⁷ NATO Handbook, 2001, op. cit., str. 457.

⁵³⁸ Službena mrežna stranica NATO-a, <http://www.nato.int/for/general/shrp-grd.htm/03.03.2018>.

kontrola provedbe nadzora, a što je uključivalo uz nadzor cjelokupnog pomorskog prometa u Jadranu i provođenje operacija unutar teritorijalnog mora SR Jugoslavije.

Iako je postojala od strane NATO-a i WEU-a kontrola prometa na Dunavu, od strane UNPROFOR-a nikada nije postojalo ozbiljno nadgledanje granice Bosne i Hercegovine sa SR Jugoslavijom – Srbijom, čime opetovano možemo reći da međunarodna zajednica nije bila u stanju poštivati ne samo Rezolucije UN-a, već i samo međunarodnopravno načelo *uti possideti*. Dokaz navedenoj tvrdnji vidimo kroz same radnje kako glavnog tajnika, tako i Vijeća sigurnosti;

- **Rezoluciju Vijeća sigurnosti UN-a 787 od 19. studenog 1992. godine, gdje se u točki 16 navodi:** „Smatramo radi olakšavanja provedbe relevantnih rezolucija, promatrači bi trebali biti razmješteni na granicama Republike Bosne i Hercegovine i od glavnog tajnika zatražit će se da Vijeću što prije podnesu svoje preporuke o tom pitanju.“⁵³⁹
- na temelju navedene Rezolucije glavni tajnik UN-a je svojim pismom Vijeću sigurnosti od 21. prosinca 1992. godine iznio preporuke i u „izvješću je ukazao kako bi u cilju osiguranja poštivanja odgovarajućih rezolucija Vijeća sigurnosti, potrebno je dati UNPROFOR-u mandat koji bi uključivao pravo ne samo tražiti, nego i vratiti ili zapriječiti vojnom osoblju, oružje ili sankcioniranu robu čiji bi prijelaz u Bosnu i Hercegovinu ili izvan nje bio suprotan odlukama Vijeća.“⁵⁴⁰
- dana 25. svibnja 1993. godine Srbijanska vlada je odlučila da neće prihvatiti međunarodne promatrače na granici s Bosnom i Hercegovinom⁵⁴¹
- Rezolucijom Vijeća sigurnosti UN-a 838 od 10. lipnja 1993. godine, u točki 1. Vijeće sigurnosti je pozivajući se na Izvješće glavnog tajnika od 21. prosinca 1992. godine zatražilo je od glavnog tajnika da podnese daljnje izvješće o mogućnostima raspoređivanja međunarodnih promatrača na granice Bosne i Hercegovine, pri čemu se prioritet daje njezinoj granici sa Saveznom Republikom

⁵³⁹ Rezolucija VS UN-a 787, točka 16. od 16. studenog 1992.

⁵⁴⁰ Službena mrežna stranica Ujedinjenih naroda,
http://www.un.org/Depts/DPKO/Missions/unprof_b.htm/03.03.2018.

⁵⁴¹ Bethlehem i Willer, op., cit., str. xlvi/
O odbijanju međunarodnih promatrača na granici Bosne i Hercegovine i Srbije vidi službenu mrežnu stranicu „LA Timese“-a, http://articles.latimes.com/1993-05-22/news/mn-38535_1_border-monitors/03.03.2018.

Jugoslavijom (Srbija i Crna Gora), a kako bi pratila provedba odgovarajućih rezolucija Vijeća sigurnosti.⁵⁴²

- „Predsjednik Vijeća sigurnosti 7. srpnja 1993. uputio je pismo glavnom tajniku, informirajući ga da su članovi Vijeća razmotrili njegovo izvješće i nastavili vjerovati da se međunarodni promatrači trebaju razmjestiti na granici Bosne i Hercegovine. Pozvali su glavnoga tajnika, imajući u vidu zapažanja u svom izvješću, da se obrate državama članicama kako bi utvrdili jesu li spremni, pojedinačno ili putem regionalnih organizacija ili aranžmana, omogućiti kvalificirano osoblje da djeluje kao promatrači duž granica Bosna i Hercegovina; i nastaviti istraživati sve mogućnosti za provedbu koncepta graničnih monitora.“⁵⁴³

Navedenim Rezolucijama i djelovanjem glavnog tajnika vidimo kako se kroz duže vremensko razdoblje pokušava pronaći mehanizam koji bi operativno implementirao usvojene Rezolucije i zaštitio granicu Bosne i Hercegovine poglavito prema SR Jugoslaviji. Stoga je u okviru Kontakt grupe (Sjedinjene Američke Države, Francuska, Velika Britanija, Njemačka i Rusija) dogovoreno je da će od strane navedenih zemalja biti postavljeni civilni promatrači duž granice Bosne i Hercegovine sa Srbijom, čime će navedeni promatrači biti mehanizam u ostvarivanju ciljeva usvojenih Rezolucijama UN-a, poglavito nadzora ekonomskih sankcija i nedostavljanja oružja od strane SR Jugoslavije bosanskim Srbima.⁵⁴⁴ Rezolucijom VS UN-a 943 od 23. rujna 1994. godine dat je potrebiti legitimitet i mandat promatračima da sukladno postignutom dogovoru Kontaktne grupe i SR Jugoslavije djeluju u nadzoru navedene granice.⁵⁴⁵ Temeljem navedenih Rezolucija u kojima su postavljeni ciljevi i utvrđeni mehanizmi djelovanja u smislu nadzora bosanskohercegovačke granice i same zaštite načela *uti possidetis*, ako se ponovno vratimo na predmet „Perišić“ u kojem je od strane Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslavije utvrđeno da je od strane SR Jugoslavije tijekom cijelog rata dostavljana vojna i kadrovska pomoć bosanskim Srbima, jasno stoga možemo zaključiti da je unatoč volji i želji

⁵⁴² Rezolucija VS UN-a 838 od 10. lipnja 1993. godine. Također o samoj reakciji međunarodne zajednice da se upute promatrači na granicu Bosne i Hercegovine i Srbije, vidi u tekstu na službenoj mrežnoj stranici „The New York Times“, <http://www.nytimes.com/1993/06/11/world/un-to-weigh-options-on-bosnia-border-monitors.html/04.03.2018>.

⁵⁴³ Službena mrežna stranica Ujedinjenih naroda, http://www.un.org/Depts/DPKO/Missions/unprof_b.htm/04.03.2018.

⁵⁴⁴ „Srbijanski predsjednik je rekao da prihvaća trgovinski nadzor“, tekst članka Paula Lewisa objavljen u „The New York Times“, od 9. rujna 1994., službena mrežna stranica „The New York Times“-a, <http://www.nytimes.com/1994/09/09/world/serbian-president-is-said-to-accept-trade-monitoring.html/04.03.2018>.

⁵⁴⁵ Rezolucija VS UN-a 943 od 23. rujna 1994. osim što daje legitimitet i mandat promatračima, kao „nagradu“ za pristajanje srbijanske strane na same promatrače istom rezolucijom je ublažila uvedene ekonomske sankcije prema SR Jugoslaviji. O tome više vidi, službenu mrežnu stranicu NATO-a, <http://www.nato.int/ifor/un/u940923c.htm/04.03.2018>.

stvarna mogućnost zaštite načela *uti possidetis* u bosanskohercegovačkom slučaju od strane međunarodne zajednice bila neučinkovita i porazna, odnosno primjer *zamjetne disproporcije između normativnih akata i provedbenih mogućnosti međunarodne zajednice u odnosu na sukobe/ratove na području bivše Jugoslavije*.

Također djelovanje NATO-a kao mehanizma tada u primjeni Rezolucija UN-a vidimo i kroz primjenu Rezolucije 781 od 9. listopada 1992. godine gdje je Vijeće sigurnost UN-a uspostavilo zonu zabrane leta nad Bosnom i Hercegovinom, a snage NATO-a bile su odlučne u svakom pokušaju od strane srpskih snaga djelovati kroz provedbenu operaciju **Deny flight** kako bi se provodila sama Rezolucija.⁵⁴⁶ U smislu provedbe rezolucije UN-a o zoni zabrani leta iznad Bosne i Hercegovine, zračne snage NATO-a pokazujući svoju odlučnost, dana 28. veljače 1994. godine svojim su djelovanjem oborila četiri vojna aviona snaga bosanskih Srba koja su kršila rezoluciju UN-a o zoni zabrani leta, te su upravo kao mehanizam provedbe Rezolucija i potpore snagama UNPROFOR-a na području Bosne i Hercegovine po prvi put djelovale upravo na temelju poziva zapovjednika snaga UNPROFOR-a i u zračnim udarima prema snagama bosanskih Srba na terenu 10., 11. i 16. travnja 1994. godine gdje su djelovali u području zaštićene UN zone Goražda, zatim pojedinačno 5. kolovoza 1994. godine, i u području Ilidže, 22. rujna 1994.⁵⁴⁷

Operativne mogućnosti djelovanje mirovnih snaga (UNPROFOR-a) na području Bosne i Hercegovine, a koje će proizaći iz Rezolucija UN-a i poglavlja Glave VI i VII Povelje UN, biti će ograničenog karaktera, te će stoga mandat mirovnih snaga biti u funkciji humanitarnog karaktera i nadgledanja eventualnih sklopljenih sporazuma o prekidu vatre. Formalnim utvrđivanjem nadležnosti djelovanja biti mirovnih snaga biti će isključen mandat nametanja i uspostave mira. Stoga sam mehanizam mirovnih snaga u vremenu djelovanja istih, a do donošenja konačnog političkog rješenja krize⁵⁴⁸ pokazao se neučinkovitim, te je stoga od strane svih sukobljenih strana u Bosni i Hercegovini i prepoznato kao mehanizam UN-a koji neće moći spriječiti rat i postići mir na području Bosne i Hercegovine u vremenu 1992.-1995. Također nametanjem ekonomskih sankcija, uvođenjem zone zabrana leta, kao i proglašavanjem zaštićenih zona od strane UN-a, navedeni ciljevi koji su operativno kroz mehanizam koji će to provoditi (NATO snage i snage WEU-a) nije se polučio željeni cilj – utjecao na strane u sukobu i

⁵⁴⁶ O tome više, vidi, Hodge, op. cit, str. 105.

⁵⁴⁷ O samim udarima zračnih snaga NATO-a na snage bosanskih Srba vidi u tekstu „NATO pakt protiv Srba u građanskom ratu- Republika Srpska“, www.avijacija.com/04.03.2018.

⁵⁴⁸ UN/S/PV. 3228 Deb 4. lipanj 1993., a prema Filipović, Ispod plavih šljemova, motivi država za sudjelovanjem u misiji UNPROFOR 1992.-1995., op. cit., str. 131.

samo postizanje mira, odnosno opetovano je prikazana disproporcija normativnih akata i provedbenih mogućnosti i samog rezultata postavljenog cilja. Dokaz navedenom možemo vidjeti i kroz činjenicu broja poginulih u samom vremenskom razdoblju od 1992. do okončanja sukoba 1995.⁵⁴⁹ Također daljnje djelovanje snaga NATO-a na području Bosne i Hercegovine tijekom 1994. i 1995. godine biti će rezultat aktivacije vanjske politike Sjedinjenih Američkih Država, te će upravo takvo djelovanje imati odlučnog utjecaja na razvoj događanja u Bosni i Hercegovini i postizanju prestanku ratnog djelovanja i postizanju mira, a što ćemo u nastavku ove disertacije pobliže i navesti.

IV.7. (Carrington) – Cutilierov plan – posljednji pokušaj EEZ-a/EU-a da putem Međunarodne mirovne konferencije samostalno upravlja krizom

Kako smo u prethodnom poglavlju ove disertacije neosporno utvrdili činjenicu da je s otpočinjanjem rata u Bosni i Hercegovini rezolucijama UN davao potrebiti legitimitet djelovanja mirovnih snaga i u Bosni i Hercegovini u smislu isključivo humanitarnog karaktera, dok se istim rezolucijama pravno-političko rješenje za mir tražilo putem napora Europske ekonomske zajednice, Međunarodne konferencije o miru u Jugoslaviji ili same Konferencije o bivšoj Jugoslaviji. Takvim sadržajem rezolucija također je Europska ekonomska zajednica/Europska unija dobila potrebiti međunarodnopravni legitimitet djelovanja.⁵⁵⁰ Međunarodnim priznanjem Republike Slovenije i Republike Hrvatske 15. siječnja 1992. godine, djelovanje Međunarodne mirovne konferencije o Jugoslaviji izgubilo je dosadašnji značaj u smislu iznalaženja budućeg rješenja odnosa između jugoslavenskih republika, jer je osnovni cilj zbog koje je i osnovana sam Konferencija izgubio smisao djelovanja na takvim prvotnim osnovama. Stoga, sam nastavak

⁵⁴⁹ O broju poginulih Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju na svojoj mrežnoj stranici postavio je Referat (Istraživanje) Jana Zwierzchowski i Ewe Tabeau u kojoj je navedeno da se radi o ukupno 104.732 žrtve rata u Bosni i Hercegovini. O samom Referatu vidi: Zwierzchowski, Jan i Ewa Tabeau: „Rat u Bosni i Hercegovini: Prebrojavanje žrtava čiji je rezultat manji od realnog putem procjene višestrukih sistema na osnovu popisa stanovništva“, rad objavljen na Međunarodnoj istraživačkoj radionici na temu 'Globalna cijena sukoba, objavljen na službenoj mrežnoj stranici Međunarodnog suda za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije, http://www.icty.org/x/file/About/OTP/War_Demographics/bcs/bih_referat_konf_100201.pdf/05.03.2018.

⁵⁵⁰ Uvidom u sadržaj Rezolucije VS UN-a 757 od 30 svibnja 1992. godine jasno se vidi da se političko-pravno rješenje za iznalaženja mira u Bosni i Hercegovini vidi isključivo kroz djelovanje Europske zajednice i same Konferencije o miru u Jugoslaviji; „Potvrđujući svoju podršku Konferenciji o Jugoslaviji, kao i naporima Europske zajednice u sklopu rasprave o ustavnim rješenjima za Bosnu i HercegovinuPozivajući se također i na odredbe Poglavlja VII Povelje Ujedinjenih naroda, te na kontinuiranu ulogu Europske zajednice u nastojanjima za mirnim rješenjem u Bosni i Hercegovini, kao i u drugim republikama bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.....Odlučno, u tom kontekstu, da usvoji izvjesne mjere s isključivim ciljem da se ostvari mirno rješenje i ohrabre naponi koje ulažu Europska zajednica i njezine države članice...Ponavlja poziv iz paragrafa 2 rezolucije 752 da sve strane nastave s naporima u okviru Konferencije o Jugoslaviji.“

djelovanja takvog *ad hoc* tijela Europske ekonomske zajednice - Haške konferencije kao takve bilo je usmjereno u iznalaženje pravno-političkog/ustavnog rješenja za Bosnu i Hercegovinu. Temeljem činjenice međunarodnog nepriznavanja Bosne i Hercegovine u vremenu priznavanja ostale dvije republike, dijametralno različitog viđenja tri konstitutivna naroda u Bosni i Hercegovini o njezinoj budućnosti, te nepostizanja međunacionalnog dogovora među svim stranama, takvo stanje „obrisima rata“⁵⁵¹ tražilo je hitno djelovanje Europske ekonomske zajednice i Mirovne konferencije u Jugoslaviji u Hagu.⁵⁵²

U smislu primjene sekundarnih izvora prava Europske ekonomske zajednice, ista će prije otpočinjanja rata u Bosni i Hercegovini upotrijebiti ponovno, kao i u slučaju iznalaženja rješenja za bivšu Jugoslaviju, mehanizam za mirno rješavanje sporova i osiguranje mira u vidu **medijacije ili posredovanja** između suprostavljenih strana u Bosni i Hercegovini. Prvi korak takvog posredovanja i same diplomacije, a u okviru Mirovne konferencije o miru u Jugoslaviji, uz posredovanje portugalskog **diplomata i posebnog izaslanika Europske ekonomske**

⁵⁵¹ S početka veljače 1992. godine porast međunacionalne napetosti, kao i prvih oružanih sukoba možemo vidjeti kako u Bosanskom Šamcu, Mostaru Bosanskom Novom. Izvor, dnevni tisak „Večernji list“ pod naslovom „Barikadama protiv vojnog terora“, „Ubijen načelnik milicije“, „JA štiti razbojnike“, 6. veljače 1992. godine, str. 9.

⁵⁵² Prikaz političkog stanja u Bosni i Hercegovini s početka 1992. godine i dokaz različitosti viđenja političke budućnosti i ustrojstva Bosne i Hercegovine najbolje se može vidjeti nakon održanih pregovora sve tri strane od 15. veljače 1992. godine u Sarajevu gdje su sve tri strane prema navodima u tisku ostale „gdje su i bili; razjedinjeni, razdvojeni, nepomirljivi i doslovce ukopani u rovove svojih uvjerenja“. Izvor, dnevni tisak „Večernji list“ pod naslovom „Konak straha i nesanice“ od 16. veljače 1992. godine.

Također o samom stanju i razjedinjenosti sve tri strane u Bosni i Hercegovini valja pogledati u Mišljenje br. 4. Arbitražne komisije od 11. siječnja 1992. godine u kojem se, a povodom zahtjeva Bosne i Hercegovine od 20. prosinca 1991. godine za međunarodnim priznanjem navodi: „Komisija također bilježi da je 24. listopada 1991. Skupština SR BiH usvojila platformu o budućem preustroju jugoslavenske zajednice. Prema tome dokumentu SR BiH spremna je postati članicom nove jugoslavenske zajednice pod dva uvjeta: - da nova zajednica obuhvaća makar Srbiju i Hrvatsku, - da se u isto vrijeme potpiše konvencija o priznanju suverenosti SR BiH u njezinim sadašnjim granicama. Predsjedništvo SR BiH obavijestilo bi Komisiju da to nipošto ne mijenja njegov zahtjev za priznanje njezine suverenosti i neovisnosti. Komisija ustanovljuje: - da prije navedene deklaracije i preuzimanja obveza dolaze od Predsjedništva i Vlade SR BiH, ali da se srpski članovi Predsjedništva nisu pridružili tim deklaracijama i obvezama. Izvan institucionalnih okvira SR BiH „srpski narod Bosne i Hercegovine“ izjasnio se putem plebiscita od 10. studenoga 1991. za zajedničku jugoslavensku državu. 21. prosinca 1991. Skupština srpskog naroda Bosne i Hercegovine usvojila je rezoluciju s ciljem ustanovljenja „Srpske Republike Bosne i Hercegovine“ u federalnom jugoslavenskom okviru, a u slučaju da muslimanska i hrvatska zajednica Bosne i Hercegovine odluče da „promijene svoj stav prema Jugoslaviji“. 9 siječnja 1992. Ta je Skupština proglasila neovisnost „Srpske Republike Bosne i Hercegovine.“ Na temelju navedenog iz samog Mišljenja Arbitražne komisije jasno se očitava različitost viđenja budućeg ustavnog ustrojstva Bosne i Hercegovine, te je samim Mišljenjem, a u smislu ostvarivanja preduvjeta za međunarodnim priznanjem Bosne i Hercegovine upućena preporuka o održavanju referenduma u kojem bi očitovala volja stanovništva Bosne i Hercegovine. O samom Mišljenju br. 4 vidi, Degan, Hrvatska država u međunarodnoj zajednici – Razvitak njezine međunarodnopravne osobnosti tijekom povijesti, op. cit., str. 340. - 342.

U svezi Mišljenja 1. i 4. kao preduvjeta održavanja referenduma u Bosni i Hercegovini, kao i o samom stjecanju međunarodnopravnog subjektiviteta Bosne i Hercegovine postoje stavovi pravnih pisaca (Barić-Punda, Imamović, Čaušević), a o čemu više vidi u Vukas, Budislav, ml., Fabijanić Gagro, Sandra: Pravnopovijesne i međunarodnopravne odrednice (dez)integracijskih procesa država sljednica SFRJ, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 48, 3/2011., str. 591., bilješka, 43.

zajednice Jose Cutilheira već 21. i 22. veljače 1992. godine gdje je predložen hrvatskoj, srpskoj i bošnjačkoj strani prvi prijedlog o unutarnjem ustrojstvu Bosne i Hercegovine – „Izjava o načelima novog ustrojstva Bosne i Hercegovine“ ili kolokvijalno nazvan „Lisabonski sporazum.“ Iako tekst navedene Izjave nije bio potpisan od strane predstavnika sva tri naroda u Lisabonu, isti je poslužio kao polazna točka za daljnje pregovore, te je sadržavao šest bitnih točaka-polazišta za daljnje pregovore; Nezavisnost, Opća načela, Skupština i vlada Bosne i Hercegovine, Sastavne jedinice, Definicija sastavnih jedinica i Prijelazne odredbe.⁵⁵³

Kako je „Lisabonski sporazum“ bio polazište za daljnje pregovore, nastavak diplomatskih akcija Europske ekonomske zajednice nakon održanog referenduma u Bosni i Hercegovini od 29. veljače i 1. ožujka 1992. godine i sam mehanizam posredovanja imamo u okviru Haške mirovne konferencije lorda Carringtona održanog 9. ožujka 1992. godine u Bruxellesu. Značaj samog sastanka na kojem su prisustvovali pored predstavnika sva tri naroda u Bosni i Hercegovini i predsjednici bivših jugoslavenskih republika (osim Slobodana Miloševića kojeg je mijenjao ministar vanjskih poslova Vladislav Jovanović, op. a.) je bio taj da on nije donio nikakvo rješenje, već je od srpske strane traženo daljnje savjetovanje unutar Srpske demokratske stranke.⁵⁵⁴ Diplomatsku aktivnost i htijenje iznalaženja rješenja Cutilheira i lorda Carringtona, Europska ekonomska zajednica zajedno sa Sjedinjenim Američkim Državama putem zajedničke Deklaracije o priznavanju jugoslavenskih republika od 10. ožujka 1992. godine nastojali su djelovati među stranama u Bosni i Hercegovini u smislu iznalaženja ustavnog rješenja, a koje bi značilo mirno rješavanje nastalog problema. U samoj Deklaraciji se stoga i naglašava: „...*U tom kontekstu snažno pozivaju sve stranke u Bosni i Hercegovini da usvoje bez odgode ustavne odredbe koje će osigurati miran i skladan razvoj ove republike unutar postojećih granica.*“ U pravnom kontekstu, a koji proizlazi iz sadržaja Deklaracije, Europska ekonomska zajednica i Sjedinjene Američke Države zalagale za nemogućnost promjena republičkih granica silom, za zaštitu ljudskih prava svih nacionalnih manjina i etničkih skupina u svim republikama. Također, a u okviru Konferencije o miru na čelu s lordom Carringtonom Zajednica i njezine države članice, kao i Sjedinjene Države također će koordinirati svoj pristup prema Srbiji i Crnoj Gori, a koje su izrazili želju za stvaranjem zajedničke države. Posebni naglasak u Deklaraciji i samom planu je činjenica poštivanja teritorijalne cjelovitosti ostalih republika i za prava manjina na teritoriju buduće zajedničke države Srbije i Crne Gore, kao i na

⁵⁵³ Više o sadržaju teksta „Izjave o načelima novog ustrojstva Bosne i Hercegovine“ vidi dnevni tisak „Večernji list“, pod naslovom „Kako EZ vidi Herceg – Bosnu“, od 25. veljače 1992. godine, str. 6.

⁵⁵⁴ Izvor; <https://www.upi.com/Archives/1992/03/09/Progress-at-Yugoslavia-conference-but-problems-remain/4263700117200/06.03.2018>. i dnevni tisak „Večernji list“, 10. ožujka 1992., str. 15.

njihovoj (Srbije i Crne Gore, op. a.) spremnosti da pregovarju o pitanjima jugoslavenske sukcesije na konferenciji Europske komisije na temelju uzajamnih dogovora s ostalim četiri republike.⁵⁵⁵

Vrhunac Europske političke akcije i diplomatskog djelovanja kao i samog mehanizma posredovanja kao pokušaja spašavanja Bosne i Hercegovine pred sam rat dogodit će se 18. ožujka 1992. godine u Sarajevu kad će biti usvojena *Izjava o načelima za novo ustrojstvo Bosne i Hercegovine ili kolokvijalno nazvan Carrington-Cutilheirov plan za Bosnu i Hercegovinu*.⁵⁵⁶ Sam plan iako nije nosio naziv „mirovni“ smatramo da je ipak bio vrsta mirovnog prijedloga ili sporazuma proizašlog iz mehanizma posredovanja, iz razloga što je ipak nastao u okviru Mirovne konferencije o miru u Jugoslaviji i što je isti trebao poslužiti kao sredstvo za rješavanje nastale političke situacije u Bosni i Hercegovini. Također, a možda najveći značaj samog plana ili sporazuma vidimo u tekstu „The New York Times“ gdje se navodi „medijatori (posrednici) se nadaju da će sporazum zaustaviti opasni porast etničkih napetosti u Bosni i Hercegovini.“⁵⁵⁷ Da bi upravo spriječio porast etničkih napetosti ponudio ustavna rješenja za Bosnu i Hercegovinu, Carrington-Cutilheirov plan kao odraz komparativn politike razradio je i ponudio sljedeća rješenja;

- A) **Nezavisnost** - Bosna i Hercegovina će biti država sačinjena od tri sastavne jedinice, temeljene na nacionalnim načelima i vodeći računa o gospodarskim, zemljopisnim i drugim kriterijima. 2. Bosna i Hercegovina će zadržati svoje sadašnje granice i niti vlada Bosne i Hercegovine, niti vlade sastavnih jedinica neće poticati ni podupirati težnje prema bilo kojem dijelu njezina teritorija od strane susjednih država
- B) **Opća načela**
- C) **Skupština i vlada Bosne i Hercegovine** - Skupština Bosne i Hercegovine će se sastojati od doma građana, neposredno izabranog, te doma sastavnih jedinica u kojem će svaka od sastavnih jedinica imati jednaki broj zastupnika.
Skupština Bosne i Hercegovine, djelujući kroz dom građana i dom sastavnih jedinica, i vlada bit će nadležni da donose zakone, razmatraju i usuglašavaju

⁵⁵⁵ EPC bulletin, Vol 8, 1992., str. 139., 140.

⁵⁵⁶ Tuđman, Miroslav i Bilić, Ivan: *Planovi, sporazumi, izjave o ustavnom ustrojstvu Bosne i Hercegovine 1991.-1995.*, Zagreb, srpanj 2005., str. 80., a prema dnevnom tisku „Vjesnik“ od 19. ožujka 1992. godine i dnevni tisak „Večernji list“ od 19. ožujka 1992. godine pod naslovom „BiH u tri dijela“, str. 9.

⁵⁵⁷ „The New York Times“, u tekstu Chuch Sudetica „Yugoslav groups reach an accord“, objavljeno 19. ožujka 1992. godine. Za tekst vidi više na službenoj stranici „The New York Times“-a, /<http://www.nytimes.com/1992/03/19/world/yugoslav-groups-reach-an-accord.html/07.03.2018>.

prijedloge iz sastavnih jedinica, te da upravljaju slijedećim sektorima: središnjom bankom i monetarnom politikom, vanjskim odnosima, obranom (pitanja budućih oružanih snaga Bosne i Hercegovine precizirat će se tijekom pregovora. To se ne odnosi na sadašnju armiju, o kojoj će se rješenje utvrditi odvojeno), općom ekonomskom politikom, gospodarskim odnosima, te - u slučaju da bilo koji od dalje navedenih sektora uključuje više od jedne sastavne jedinice - prometom, energetikom, naftovodima i vodoupravom, te drugim sektorima o kojima će se kasnije odlučiti. Odluke u vezi sa zastavom i grbom, višim školstvom, vjerskim pitanjima, pitanjima obrane, makroekonomskom politikom, važnim ili općim pitanjima ekonomske politike, odlukama o odnosima Bosne i Hercegovine sa susjednim državama, te druga pitanja o kojima se donesu odluke bit će donošene u domu sastavnih jedinica četvoropetinskom većinom ukupnog broja zastupnika u domu.

- D) **Sastavne jedinice** - U granicama Bosne i Hercegovine uspostaviti će se sastavne jedinice, čiji se teritorij definira u dijelu E ovog teksta.
- E) **Definicija sastavnih jedinica** - Uspostaviti će se radna skupina, koja će odrediti teritorije sastavnih jedinica na temelju nacionalnih načela i vodeći računa o gospodarskim, zemljopisnim i drugim kriterijima.⁵⁵⁸

Uz ponuđeni plan dodatkom od 30./31. ožujka 1992. godine pozivane su bile sve strane u Bosni i Hercegovini da se suzdrže od nasilja i svih drugih djelatnosti koje bi mogle ugroziti mirno rješavanje problema. Također istim Dodatkom osnovana je Radna grupa sastavljena od predstavnika triju strana koja je trebala sačiniti kartu konstitutivnih jedinica utemeljenu na nacionalnoj pripadnosti stanovništva do 15. svibnja 1992. godine.⁵⁵⁹ Iz iznesenog jasno vidimo da je Europska ekonomska zajednica putem Cutiliera i Carringtona ponudila i vidjela ustavnopravno rješenje za Bosnu i Hercegovinu-plan baziran na etničkoj podjeli teritorija Bosne i Hercegovine, čime je upravo indirektno i ohrabrila srpsku politiku budućeg etničkog čišćenja prostora u Bosni i Hercegovini.

Ako uzmemo u obzir početak oružanih sukoba u Bosni i Hercegovini s početka mjeseca ožujka 1992. godine, kao i samog početka rata u travnju 1992. godine⁵⁶⁰, prijedlog ustavnih

⁵⁵⁸ Vidi bilješku 550.

⁵⁵⁹ Cupek, op. cit., str. 121.

⁵⁶⁰ Ako samo pogledamo hrvatski dnevni tisak, početci oružanih sukoba u Bosni i Hercegovini istovremeno su zahvatili cjelokupni teritorij Bosne i Hercegovine, te tako u dnevnim izvješćima u dnevnom tisku „Večernji list“ od 19. ožujka 1992. vidimo o sukobima u Bosankom Brodu, u izvješću od 20. ožujka 1992. o sukobima u

promjena kao takvo od strane Europske ekonomske zajednice u Bosni i Hercegovini nije se moglo implementirati i pratiti predviđenu podjelu zemljovida između etničkih jedinica iz razloga svakodnevnog promjena granica između samih jedinica kao rezultat ratnog djelovanja i srpskog osvajanja i stvaranja etnički čistih prostora. Iako su vršeni daljnji pregovori svih strana u okviru Međunarodne konferencije o miru u Jugoslaviji u svezi iznalaženja ustavnog rješenja za Bosnu i Hercegovinu, a bez ikakvog mehanizma kojim bi se utjecalo na onu stranu koja ne prihvati predloženi plan/sporazum, činjenicom međunarodnog priznanja Bosne i Hercegovine od 7. travnja 1992. godine od strane Europske ekonomske zajednice i Sjedinjenih Američkih Država⁵⁶¹, kao i otvorenim ratnim sukobom sam značaj iznalaženja ustavnog rješenja kao cilja Konferencije s kojim se mislilo preventivno djelovati izgubilo je stoga svaki značaj.

Upravo takvu činjenicu otvorenog ratnog sukoba kao razlog za povlačenje iz daljnjih pregovora naznačila je i „muslimanska delegacija“ na pregovorima održanim 27. svibnja 1992. godine u Lisabonu, a kao glavni razlog naveli su bombardiranja središta Sarajeva.⁵⁶² Isti razlog, odnosno prestanak ratnog djelovanja i neprihvatanje regionalne podjele Bosne i Hercegovine od strane muslimanske delegacije bili su dovoljni razlog za nastavak neuspjeha daljnjih pregovora o ustavnom rješenju Bosne i Hercegovine koje je pokušao sam Coutilheiro za vrijeme Londonske mirovne konferencije.⁵⁶³ Konačno odbijanje Carringtonovog i Coutilheirovog plana od muslimanskog izaslanstva dogodit će se 29. srpnja 1992. godine u Londonu, čime će navedena činjenica utjecati na daljnju akciju međunarodne zajednice u smislu iznalaženja novih mehanizama za postizanje mira na prostoru Bosne i Hercegovine.⁵⁶⁴

Posljednjim samostalnim i neuspjelim mehanizmom Europske ekonomske zajednice i Međunarodne konferencije o miru u Jugoslaviji, a u smislu upravljanja krizom i pokušaja postizanja mira, ako ne već cjelovitog ili partikularnog rješenja za prostor bivše Jugoslavije, onda u smislu postizanja primirja imamo za vrijeme predsjedanja Velike Britanije u vidu Londonske konferencije. Cilj navedene Konferencije od 17. srpnja 1992. je bio taj da se između sve tri sukobljene strane u Bosni i Hercegovini postigne dogovor o „petnaestodnevnom primirju“, kao i to da se za vrijeme primirja pronađe dogovor o trajnom miru.⁵⁶⁵ Stanje na ratom zahvaćenim prostorima Bosne i Hercegovine upravo su opetovano dokazali kao još jedan

čitluškoj općini, izvješću od 23. ožujka 1992. u području Neuma, izvješću od 2. travnja 1992. o sukobima u Bijeljini, izvješću od 8. travnja 1992. na Širokom Brijegu, Čitluku i Sarajevu.

⁵⁶¹ EPC bulletin, Vol 8, 1992., str. 183.

⁵⁶² Dnevni tisak „Večernji list“, tekst pod naslovom „Prekinuti pregovori o BiH“, od 29. i 30. svibnja 1992., str. 11.

⁵⁶³ Dnevni tisak „Večernji list“, tekst pod naslovom „Coutilheiro pokušava pregovore“, od 16. srpnja 1992., str. 13.

⁵⁶⁴ Izvor: <https://www.upi.com/Archives/1992/07/29/Yugoslav-peace-talks-to-break-for-two-weeks/3176712382400/08.03.2018>.

⁵⁶⁵ Dnevni tisak „Večernji list“, pod naslovom „Tračak nade za mir“ od 18. srpnja 1992., str. 11.

neuspjeli pokušaj postizanja mira i političkog dogovora, a bez stvarnog mehanizma koji bi postavljene ciljeve implementirao među strankama na koje bi se isto i odnosilo. Najbolji opis samog mehanizma posredovanja i upravljanja sad već BH krizom od strane lorda Carringtona, a koje će imati odlučnog utjecaja na njegovu ostavku i sam prestanak rada Mirovne konferencije opisuje Mirjana Cupek Hamill koja navodi: „Takav sporazum činio se tek očajnim pokušajem Petera Carringtona da u šestomjesečnom neuspješnom upravljanju BH krizom postigne bar nekakav uspjeh koji bi opravdao njegovu ulogu u pregovaračkom procesu.“⁵⁶⁶

Kao zaključno razmišljanje o djelovanju Međunarodne mirovne konferencije u Jugoslaviji u vremenu otpočinjanja s radom u Hagu 7. rujna 1991. godine pa do same ostavke lorda Carringtona 25. kolovoza 1992. godine, djelovanje srpske politike i Jugoslavenske narodne armije upravo je bilo usmjereno na daljnja ratna djelovanja i okupacija područja u Republici Hrvatskoj i kasnije u Bosni i Hercegovini s elementima etničkog čišćenja istih. Činjenica da je Europska ekonomska zajednica zbog same operativne nemogućnosti vojnog djelovanja isključila bilo kakvu mogućnost takvog djelovanja, samim sazivanjem Mirovne konferencije kao međunarodnodopravnog mehanizma za mirno rješavanje sporova i postizanje mira išlo se u smjeru pronalaženja rješenja jugoslavenske državne krize, pronalaženju rješenja budućnosti odnosa među jugoslavenskim federalnim jedinicama i kasnije ustavnog rješenje za Bosnu i Hercegovinu. Takvim postupcima Europska ekonomska zajednica vidjela je rješenje isključivo u smislu postupanja koja su proizašla iz sekundarnih izvora Europskog prava, a to su bili mehanizmi propisani međunarodnopravnim aktima, dok predviđene sankcije ili mehanizme za onu stranu koja nije prihvatila predložena rješenja sankcionirala je na temelju postojećih pozitivnih pravnih propisa (bilo da je pravna osnova u Osnivačkim ugovorima ili samoj primjeni Rezolucija UN-a).

Činjenica nemogućnosti vojnog djelovanja upravo je usmjerilo Europsku ekonomsku zajednicu na uporabu mogućih pravno-političkih mehanizama. Takvu činjenicu prepoznao je vojni vrh Jugoslavenske narodne armije zajedno sa srpskom politikom koja je upravo iskoristila takve limitirane mehanizme Europske ekonomske zajednice u smislu vlastitog daljnjeg vođenja agresorske politike i ratnih aktivnosti.⁵⁶⁷ Dovoljno je samo naglasiti da od počinjanja s radom

⁵⁶⁶ Cupek, op. cit., str. 125.

⁵⁶⁷ Admiral Hrvatske vojske Davorin Domazet Lošo upravo u svom radu povlači paralelu između početaka i samog rada Haške mirovne konferencije i teritorijalnih osvajanja srpskih pobunjenika i Jugoslavenske narodne armije. On stoga navodi: „Ta pitijaska Carringtonova retorika bila je, naravno, ugodna Miloševiću uhu. Ova treća politička odluka međunarodne zajednice, koja je proistekla iz Haške mirovne konferencije, omogućila je Slobodanu Miloševiću i JNA daljnja teritorijalna osvajanja, prvo u Hrvatskoj, a potom u Bosni i Hercegovini, koju je zatim Milošević umješno koristio kao ulog ili jaku kartu u pogađanjima s tim istim svjetskim vođama,

Haške mirovne konferencije 7. rujna 1991. godine pa do kraja rada same Konferencije (14. kolovoz 1992.), okupacija hrvatskih gradova i sela se nastavljala (okupacija Petrinje, Drniša, Slunja, Vukovara), granatiranja i napadi bili su stalni ili učestali (unatoč i potpisanom Sarajevskom primirju 2. siječnja 1992. godine), a vrhunac neučinkovitosti djelovanja mehanizama međunarodne zajednice proizašle iz same Konferencije odrazit će se kroz početak rata u Bosni i Hercegovini s početkom 1992. godine.

Razvojem događanja i otvorenim ratnim sukobom jasno primjećujemo značajnu disproporciju između normativnih akata Europske ekonomske zajednice i same Konferencije o miru u Jugoslavije i njihove provedbe, jer uporaba različitih pravopolitičkih mehanizama koji svoje uporište imaju u međunarodnom pravu (posredovanje, pružanje dobre volje, mirovna konferencija, uvođenje embarga na uvoz oružja, uvođenje ekonomskog embarga, međunarodno priznanje republika, uključivanje mirovnih snaga) neće pridonijeti niti stabilizaciji mira i pronalaženju rješenja za okončanje sukoba i postizanje trajnog mira, kako u Republici Hrvatskoj, tako i u Bosni i Hercegovini. Temeljem takvih činjenica Međunarodna mirovna konferencija u Jugoslaviji kao ad hoc tijelo Europske ekonomske zajednice nije uspjela postići svoj cilj zbog kojeg je i osnovana, a to je konsenzus i dogovor svih strana bivše Jugoslavije u iznalaženju rješenja budućih odnosa između republika (nikada prihvaćenog Carringtonovog plana od 4. studenog 1991. godine), dok propašću, neprihvaćanjem od svih strana Cutilierovog – Carringtonovog plana za ustavno rješenje Bosne i Hercegovine, kao i neimplementacijom Londonskog sporazuma od 17. srpnja 1992. godine, sam rad Konferencije kao takve dokazat će da Europa nije u stanju postavljene ciljeve realizirati, kao i samostalno riješiti nastalu krizu na svom području.⁵⁶⁸ Stoga, ostaje i dalje neupitna činjenica neuspjeha rada i ostvarivanja ciljeva Konferencije o miru u Jugoslavije kao takve, te samim time uloga Ujedinjenih naroda u rješavanju i iznalaženju rješenja za postizanje mira putem posebnog izaslanika i same takve aktivnosti dobit će novi značaj kroz novoosnovanu Međunarodnu konferenciju o bivšoj Jugoslaviji.

koji su mu svjesno, a neki možda nesvjesno, otvorili taj manevarski prostor“. O samom povlačenju paralele između rada Haške mirovne konferencije i stanju na području Republike Hrvatske vidi više: Domazet, Davorin Lošo: *Strategija vučjeg čopora ili Tko je Hrvatsku pretvorio u veliko lovište*, Detecta, Zagreb, 2008., str. 151., 152.

⁵⁶⁸ „The New York Times“ od 25. kolovoza 1992. godine pod naslovom „Odustajanje europskog izaslanika u jugoslavenskoj krizi“ u samom tekstu navodi „... generalni tajnik Boutros Boutros-Ghali i njegov posebni izaslanik Cyrus R. Vance, čini se da signaliziraju da je Europa, nakon što se nije uspjela nositi s ovim problemom na svom pragu, donijela znatnu ovlast Ujedinjenim narodima...“ O samoj ostavci lorda Carringtona pogledaj bilješku 451.

IV.8. Zajednički mehanizmi EEZ-a i UN-a u iznalaženju rješenja za postizanje mira na prostoru bivše Jugoslavije

Propašću Carrington-Cutilierovog plana – plana ustavnog rješenja Bosne i Hercegovine bez realne mogućnosti njegova nametanja i implementiranja svim stranama, jasno se stoga nametala činjenica nemogućnosti Europske ekonomske zajednice da diplomatskim aktivnostima i dotadašnjom Međunarodnom konferencijom o miru u Jugoslaviji - mehanizmom posredovanja nametne rješenje kojim bi spriječila budući rat u Bosni i Hercegovini. Stoga sam značaj ratnih događanja u Bosni i Hercegovini u ljeto 1992. godine s velikim brojem žrtava i naznakama etničkog čišćenja, a bez ikakvih najava mogućeg vojnog djelovanja⁵⁶⁹ od strane međunarodne zajednice, tražilo je novu i širu međunarodnu diplomatsko-političku akciju u smislu pronalaženja rješenja za sprječavanje sukoba i postizanje mira. S jasnom slikom nemoći Europe da upravlja krizom i pronade rješenje za mir na prostoru bivše Jugoslavije, diplomatsko-politička akcija međunarodne zajednice tražila je rješenje putem međunarodnopravnih mehanizama za sprječavanje sukoba i postizanje mira, a to su **posredovanje i mirenje**.

Upravo činjenično stanje na ratom zahvaćenom prostoru s elementima etničkog čišćenja i masovnim egzodusom izbjeglica (muslimanskog i hrvatskog stanovništva Bosne i Hercegovine), dati će potrebiti politički legitimitet djelovanja ne samo Europskoj ekonomskoj zajednici, već i naglašavanjem aktivnom uključivanju Ujedinjenih naroda u postupku iznalaženja političkog rješenja za mir. Politički okvir takvoj široj međunarodnoj akciji dati će i sama činjenica propasti Carringtonovog mirovnog plana za bivšu Jugoslaviju i kasnije Carringtonovog-Cutilierovog plana za Bosnu i Hercegovinu, čime je Europska ekonomska zajednica pokazala i dokazala svoje geopolitičke i političke dosege upravljanja krizom u vremenu stvaranja „nove Europe“ i dokazivanja Sjedinjenim Američkim Državama da sama može rješavati probleme u svojem „susjedstvu“.

Ujedno propast djelovanja Europske ekonomske zajednice u mirovnim pokušajima definitivno će dokazati i propast djelovanja iste u skladu s Glavom VIII. Povelje UN-a kojom je upravo i dat međunarodnopravni legitimitet regionalnog djelovanja Europskoj ekonomskoj zajednici u akcijama uspostave i iznalaženju mira među sukobljenim stranama. Zbog svega navedenog i zbog već ranijeg uključivanja Ujedinjenih naroda u „jugoslavensku krizu“ i postizanja „privremenog mira u Republici Hrvatskoj“, prema navodima Michaela Libala činilo

⁵⁶⁹ O samoj nemoći vojnog djelovanja međunarodne zajednice na prostoru bivše Jugoslavije u vremenu otpočinjanja rata u Republici Hrvatskoj i kasnije u Bosni i Hercegovini vidi viši u Owen, op. cit., str. 45.- 47.

se „uputnim što više država izvan kruga EZ-a uključiti u mirovni proces, posebice Sjedinjene Američke Države, Rusiju, Tursku i zemlje islamskog svijeta.“⁵⁷⁰ Takve činjenice sa izrečenom inicijativom francuskog predsjednika Mitteranda⁵⁷¹ na Svjetskom gospodarskom samitu na vrhu održanom od 6. do 8. srpnja 1992. godine u Münchenu i same Izjave o bivšoj Jugoslaviji koja je usvojena na istom i u kojem se traži šira međunarodna konferencija⁵⁷² činili su politički okvir osnivanja nove Konferencije o Jugoslaviji.

Stoga u takvim geopolitičkim okolnostima i činjeničnim stanjem na ratu zahvaćenom prostoru, međunarodna zajednica imajući puni politički legitimitet i pravni legitimitet koji je proizlazio iz članka 33. Glave VI Povelje UN-a, putem Europske ekonomske zajednice i Ujedinjenih naroda djelovala je novim posredovanjem među svim stranama u bivšoj Jugoslaviji. Novo posredovanje kao mehanizam mirnog rješavanja sporova imao je odraz u sazivanju Međunarodne konferencije o Jugoslaviji koja se održala 26. i 27. kolovoza 1992. godine u Londonu uz nazočnost svih predsjednika bivših jugoslavenskih republika, predstavnika sva tri naroda u Bosni i Hercegovini, kao i uz nazočnost predstavnika 40 zemalja.⁵⁷³ Značaj ovog međunarodnopravnog mehanizma (posredovanja) prema navodima Andrassyja i ostalih je bilo u tome što se više nije „posredovalo između članica federacije koja se raspada, od kojih neke traže priznanje svojega međunarodnog subjektiviteta, već između četiri nove nezavisne, međunarodnopravno priznate države (Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Makedonija i Slovenija), od koji su tri već postale članicama Ujedinjenih naroda (Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Slovenija) te jedne nove države – SR Jugoslavije (sastavljene od Crne Gore i Srbije), koja nije tražila međunarodno priznanje, pretendirajući na identitet i kontinuitet s bivšom jugoslavenskom federacijom. Svrha posredovanja i dalje je ostalo sprječavanje širenja rata, ali je tomu dodano i rješavanje problema među sljednicama bivše federacije, ponajprije s obzirom na pitanja sukcesije.“⁵⁷⁴

Temeljem političkog i pravnog okvira na kojemu je osnovana Konferencija, značajke takve Konferencije prvenstveno moramo gledati kroz željeni cilj koji se istom htio postići, a u međunarodnopravnim okvirima i kroz samo diplomatsko-političko djelovanje međunarodne zajednice koje će uslijediti nakon što je na istoj usvojen *Nacrt izjave o načelima, Nacrt*

⁵⁷⁰ Libal, op. cit., str. 123.

⁵⁷¹ Ibidem, str. 123., 124.

⁵⁷² Izvor: Nacionalni diplomatski institut za politološka istraživanja (GRIPS); Institut za napredne studije Azije (IASA), Sveučilište u Tokiu, <http://worldjpn.grips.ac.jp/documents/texts/summit/19920707.D1E.html>

⁵⁷³ Izvor: <https://search.archives.un.org/international-conference-on-former-yugoslavia-icfy>

O samom otvorenju Londonske konferencije i sastavu iste pogledaj, „The New York Times“ od 25. kolovoza 1992. godine, loc. cit. bilješka 566.

⁵⁷⁴ Andrassy et. al., Međunarodno pravo 3, op., cit., str. 12. i 13.

*programa akcije i Izjava o Bosni i Hercegovini.*⁵⁷⁵ Već u uvodnom dijelu **Nacrta izjave o načelima** gdje je navedeno; „*Londonska konferencija usvojila je sljedeća načela kao osnove za iznalaženje rješenja putem pregovora za probleme u bivšoj Jugoslaviji*“, **međunarodna zajednica je jasno odredila koji će mehanizam koristiti u smislu ostvarivanja ciljeva koji će proizaći iz navedene Konferencije, a to je ostvarivanje cilja putem pregovora.** Korištenjem takvog mehanizma zaključujemo da je isključena bilo kakva mogućnost jednostranog djelovanja međunarodne zajednice i nametanja jednostranih rješenja od strane iste. Također u svom uvodnom dijelu *Nacrt izjave o načelima* sadržavala je opetovano, kao i do tada poziv međunarodne zajednice da se obustave borbe, poštuju sporazumi o prekidu vatre i da se „*spriječe oni koji ih krše ili ih provokacijama žele narušiti*“. **Iz ovog dijela Izjave vidimo stvarnu politiku apsurdna, dokaz nemoći međunarodne zajednice ili samu disproporciju između normativnih akata i mogućnosti operacionalizacije takvih akata i izjavljenih načela, jer u samom smislu geopolitičkih odnosa u to vrijeme i kada je isključena bila kakva mogućnost vojnog djelovanja prema prostoru bivše Jugoslavije (nemogućnost vojnog djelovanja Europske ekonomske zajednice i nemogućnost vojnog djelovanja snaga UN-a) možemo postaviti pitanje tko bi spriječio one koji krše sporazume o prekidu vatre, odnosno tko bi navedenu Izjavu mogao implementirati na terenu. Naše zapažanje ili činjenicu jaza ili disproporcije londonskih dokumenata i stvarnog stanja jasno je vidljiva i kroz zapažanja Michael Libala kao neposrednog dionika Londonske konferencij, a koji navodi da su „dokumenti bili dosta ambiciozni , a kad ih se sad čita, rječito pokazuju jaz između retorike politike Zapada prema Jugoslaviji 1992. godine i realiteta te politike u sljedeće tri godine.“⁵⁷⁶**

Pored toga što se zahtijeva poštivanje prava pojedinaca, osuđuje prisilno protjerivanje stanovništva i promjena etničkog sastava, ***Nacrt izjave o načelima* sadržavao je one bitne odrednice, a koje se odnose na;**

- poštivanje nepovredivosti svih granica i teritorijalnog integriteta u skladu s Poveljom UN, završnim aktom KESS-a i Pariškim dokumentom. Odbacivanje svih pokušaja za osvajanjem teritorija i nasilnom promjenom granica
- odbijanje svih pokušaja da se prednost postigne silom ili politikom svršenog čina i odbijanje da se padne pod utjecaj takvih pokušaja

⁵⁷⁵ Tuđman i Bilić, op. cit., str. 132. – 137.

⁵⁷⁶ Libal, op. cit., str. 127.

- potreba da se sve strane kojih se to tiče aktivno angažiraju izravno ili putem posrednika u pregovorima na osnovama tih načela kako bi riješile političke nesporazume koji su doveli ili mogu dovesti do oružanog sukoba.⁵⁷⁷

Usvojenim tekstom *Nacrta izjave o načelima* međunarodna zajednica (EEZ i UN) opetovano će naglašavati nepovredivost granica i pozivanje na načelo *uti possidetis iuris*, kao i naglašavanje da se neće priznati rješenja postignuta silom, a što je već do tada naglašavano kako kroz same Deklaracije EEZ-a, tako i kroz Rezolucije UN-a, dok je stvarno stanje na ratu zahvaćenom prostoru počevši od 1991. godine isto demantiralo. Sam dokaz o tome da je nepovredivost granica bilo samo normativno naznačeno, a bez stvarne mogućnosti njezine zaštite vidjeli smo u ranijem dijelu ove disertacije kad smo naveli primjer monetarnog povezivanja Republike Srbije i okupiranih područja u Republici Hrvatskoj, kao i kroz presudu u predmetu „Mrkšić“. Stoga, a vjerujući u vlastite mehanizme s kojim je mislila ostvariti cilj, Londonska konferencija će kroz ***Nacrt programa akcije propisati operacionalizaciju usvojenih načela i usustavljanje Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji čiji će supredsjedatelji biti Glavni tajnik UN-a i predsjednik Europske ekonomske zajednice. Takvim usustavljanjem Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji međunarodna zajednica u potpunosti je kroz sustav međunarodnog prava htjeti ostvariti usvojeni cilj.*** Operacionalizacija će pored uvodnog dijela gdje je navedeno da će Londonska konferencija trajati dokle god se ne postigne konačno rješenje bivše Jugoslavije obuhvaćati; uspostavljanje Upravnog komiteta kojim će predsjedavati predstavnik predsjedništva EZ-a i predstavnik glavnog tajnika UN-a, osnivanje radnih grupa za Bosnu i Hercegovinu, za humanitarna pitanja, za manjine, za nasljedstvo država (sukcesiju), za gospodarske odnose i grupu za mjere izgradnje povjerenja i sigurnosti.⁵⁷⁸

Međunarodna konferencija o bivšoj Jugoslaviji kao produkt Londonske konferencije i mehanizama međunarodnog prava u smislu sprječavanja sukoba i postizanja mira, a koji je proizašao iz članka 33. Glave VI Povelje UN-a, započela je s radom 3. rujna 1992. godine u Genevi pod supredsjedanjem lorda Davida Owena ispred Europske ekonomske zajednice i Cyrusa Vancea ispred Ujedinjenih naroda, te će svoj rad zaključiti prema službenoj objavi samog UN-a 30. siječnja 1996. godine.⁵⁷⁹ Značaj i sam politički okvir djelovanja Konferencije o bivšoj Jugoslaviji kao još jednog mehanizma međunarodne zajednice u smislu vjerovanja sprječavanja

⁵⁷⁷ Ibidem

⁵⁷⁸ UN arhiva - <https://search.archives.un.org/international-conference-on-former-yugoslavia-icfy-1992-1993>

⁵⁷⁹ Ibidem i „The New York Times“, 4. rujna 1992., <http://www.nytimes.com/1992/09/04/world/un-relief-plane-reported-downed-on-bosnia-mission.html?pagewanted=all/10.03.2018>.

sukoba i postizanja mira moramo prvenstveno gledati na način, a što je i naglašeno u samim izjavama Londonske konferencije da će se sveukupno rješenje isključivo tražiti putem pregovora i sporazuma. Razlog tome, a kao što smo i ranije naveli je isključivanje bilo kakvog vojnog djelovanja prema onoj strani koja ne bude ispoštovala ili prihvatila mirovni sporazum, čime će jasno i nedvosmisleno takvo djelovanje utjecati na ratna zbivanja i masovne žrtve u Bosni i Hercegovini. U prilog našoj tvrdnji išle bi i izjave nekih zapadnih političara, poput britanskog ministra vanjskih poslova Douglasa Hurda s početka 1993. godine koji je izjavio kako se nada da će SAD podržavati sankcije i kako se neće odlučiti za to da silom pokušaju završiti rat u BiH, te da su oštrije sankcije jedini izlaz, a vojnom intervencijom sukob u BiH bio bi produljivan godinama. Također u istoj izjavi navodi i mehanizme kojima se željelo i mislilo utjecati na ratna događanja, a to je pooštavanje od strane EZ-a embarga UN protiv tzv. SR Jugoslavije, zatvaranju cestovnih i riječnih komunikacije.⁵⁸⁰ Na tragu takve izjave bila je i izjava talijanskog ministra vanjskih poslova Emilia Colomba koji je naglasio da „Italija se nada kako se kriza u bivšoj Jugoslaviji neće rješavati vojnom intervencijom Zapada.“⁵⁸¹

Činjenica isključivanja vojne intervencije međunarodne zajednice u smislu okončanja rata na prostoru Bosne i Hercegovine, politički okvir početka djelovanja Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji i mirovnih planova koji će iz iste izaći moramo sagledavati u kontekstu neuspjelih dotadašnjih mirovnih planova Europske ekonomske zajednice, same dimenzije ratnih događanja i žrtava nastalih uslijed velikosrpske politike, nastale humanitarne krize i disproporcije između normativnih akata (usvojenih deklaracija, rezolucija) i provedbe istih na ratom zahvaćenom području, kako i neimplementacije Vanceovog plana u Republici Hrvatskoj.⁵⁸² Unatoč činjenici ranije potpisanih sporazuma o prekidima neprijateljstava u Bosni i Hercegovini i činjenice djelovanja snaga UN-a isključivo u humanitarnom smislu, uvođenja ekonomskih sankcija od strane EEZ-a i UN-a prema Srbiji i Crnoj Gori, te neprovedbe u potpunosti Vanceovog plana i nepostizanja političkog dogovora Republike Hrvatske s pobunjenim Srbima, takve okolnosti i dotadašnja politika međunarodne zajednice upravo su i dovele do okolnosti početka rada Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji. O okolnostima koje su dovele do osnivanja Međunarodne konferencije svoje viđenje ima i Carl Bild koji naglašava: „*No, rat u Bosni se nije mogao spriječiti. O tome na koji način su postupci SAD i*

⁵⁸⁰ Dnevni tisak „Večernji list“ u tekstu pod naslovom „Hurd: samo sankcije“, str. 15. od 9. veljače 1993.

⁵⁸¹ Dnevni tisak „Večernji list“ u tekstu pod naslovom „Columbo nije za vojno rješenje krize, Uzdanje u ženevski plan“, str 3., 4. veljače 1993.

⁵⁸² Lord Dawid Owen u svom memoarskom zapisu navodi: „Vance i ja posjetili smo 19. i 20. studenog četiri UNPA područja u Hrvatskoj. Postojalo je jasno da se Vanceov plan ne provodi, i morali smo ustanoviti može li se štogod učiniti kako bi se vratio izgubljeni zamah.“, Owen, op. cit. str. 106.

Evropske unije doprinijeli da se razvoji proces koji je doveo do rata, ustvari, ubrza, još će se dugo diskutovati. Ali, kad je brutalni rat etničkog čišćenja počeo bivati sve užasniji, proljeća i ljeta 1992. godine., postalo je očigledno da se nešto mora učiniti. Na jednoj velikoj konferenciji u Londonu, u kasno ljeto, donesena je odluka kako o novoj strukturi mirovnih napora tako i o slanju UN-ovih trupa u Bosnu. Ne da bi se riješio konflikt ili iznudio mir, to je trebalo učiniti političkim pregovorima, već da bi se zaštitile i osigurale humanitarne akcije, koje su postale apsolutno neophodne, kao tragedija ne bi postala još veća.⁵⁸³ Da će se isključivo kroz diplomatsku aktivnost, pregovore i politički pritisak prema stranama utjecati na rad Konferencije, odnosno dokazati upravo nemogućnost provedbe vlastitih odluka međunarodne zajednice, koje će političke dosege ista imati, jasno možemo vidjeti i kroz „Radni tekst“ Europskog parlamenta od 15. siječnja 1993. godine gdje se navodi; „.....Međunarodna zajednica željela je koristiti konferenciju kako bi se dobio novi poticaj europskoj mirovnoj konferenciji. Stoga je napravljen program djelovanja tako da se postupa u fazama po pojedinim pitanjima, a povećani pritisak od strane visokih međunarodnih tijela podržanih od velikog broja država utjecalo bi na buduće odluke koje bi se odnosile na zaraćene strane. Ipak, utjecaj konferencije ovisio je o volji stranaka kako bi se došlo do rješavanja sukoba.“⁵⁸⁴

Usljed činjenice ne uporabe mehanizama kojima bi silom implementirali sve dosadašnje odluke međunarodne zajednice koje su se odnosile na suzbijanje rata u Bosni i Hercegovini i postizanje mira, kao i dosega političke i pravne moći Konferencije i njenih odluka, a za što nam najbolje u prilog takvoj tvrdnji idu izneseni stavovi lorda Owen koji naglašava: „Zastrašujući izazov za MKBJ u studenom 1992. bilo je pitanje možemo li, oboružani samo moralnim autoritetom i slabim gospodarskim sankcijama, bez uvjerljive prijetnje selektivnom odmazdom, pomaknuti natrag srpske crte sukoba i napraviti zemljovid“⁵⁸⁵, politički okvir i puni međunarodnopravni legitimitet djelovanja Konferencije, uz diplomatsku aktivnost supredsjedatelja s kraja 1992. godine i sam izneseni radni materijal Martti Ahtisaaria s prijedlozima ustavnih mogućnosti Bosne i Hercegovine⁵⁸⁶, kao i uz iskazanu političku podršku

⁵⁸³ Carl Bildt u svojim memoarskim zapisima navodi upravo onaj politički okvir ili razloge nastavka međunarodne aktivnosti i novih mirovnih inicijativa u svezi Bosne i Hercegovini. Bildt, Carl: *Misija mir*, Zid, Sarajevo, 1998., str. 38.

⁵⁸⁴ European Parliament, Working Papers, „The crisis in the former Yugoslavia“, op. cit., str. 97.

⁵⁸⁵ U smislu dokazivanja hipoteza (glavne i pomoćnih) ove disertacije, znakoviti su iskazi lorda Davida Owena koji upravo navodi s kakvim mehanizmima i političkim okvirom se djelovalo u cilju sprječavanja sukoba i postizanja mira u Bosni i Hercegovini. Owen, op. cit., str. 103. i 104.

⁵⁸⁶ Diplomatske aktivnosti supredsjedatelja Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji možemo vidjeti i kroz same memoarske zapise Dawida Owena koji navodi da se s čelnicima bivših jugoslavenskih republika susreo 9. rujna 1992. godine posjetom Zagrebu, 10. rujna 1992., posjetom Sarajevu, 11. rujna 1992. posjetom Beogradu. U smislu iznalaženja rješenja navode se i diplomatske aktivnosti posjetom supredsjedatelja 10. listopada 1992.

„svjetskih sila“ supredsjedateljima Vanceu i Owenu da putem Konferencije pronađu mirovno rješenje⁵⁸⁷ rezultirati će novim mirovnim planom za Bosnu i Hercegovinu.

IV.8.1. Vance-Owenov mirovni plan – nedostatak mehanizama za prihvaćenjem i primjenom plana

Ako je Carrington –Coutilierov plan bio do 1993. godine posljednji pokušaj Europske ekonomske zajednice da samostalno riješi nastalu političku krizu u Bosni i Hercegovini putem pravopolitičkih mehanizama s kojim se vjerovalo da bi se moglo spriječiti početak rata u Bosni i Hercegovini na principu predloženih ustavnih rješenja i samog korištenja komparativne politike u punom smislu riječi, Vance-Owenov mirovni plan koji je rezultirao kao cilj samog međunarodnog mehanizma (posredovanja i mirnog rješavanja sporova šire međunarodne zajednice) rješenje bosanskohercegovačkog ratnog sukoba i postizanje mira prvenstveno je vidio jedino kroz pravno/normativno uređenje nastale situacije, odnosno kroz ustavno uređenje Bosne i Hercegovine i konsenzus sve tri strane tada već u sukobu/ratu. Vance-Owenov mirovni plan koji je od strane supredsjedatelja predstavljen 2. siječnja 1993. godine na plenarnoj sjednici Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji sadržavao je kako navodi Owen „paket od tri dijela koji se sastojao od deset ustavnih načela, posebno razrađena sporazuma o prekidu vatre i zemljovida“.⁵⁸⁸ Najznačajnije odrednice predloženog mirovnog plana je ustavno-pravno uređenje Bosne i Hercegovine i predloženi zemljovid kroz koji bi se implementirala određena rješenja, te je takav prijedlog od strane međunarodne zajednice bio još jedan pokušaj da kroz ustavna načela pokuša riješiti zaustaviti rat.

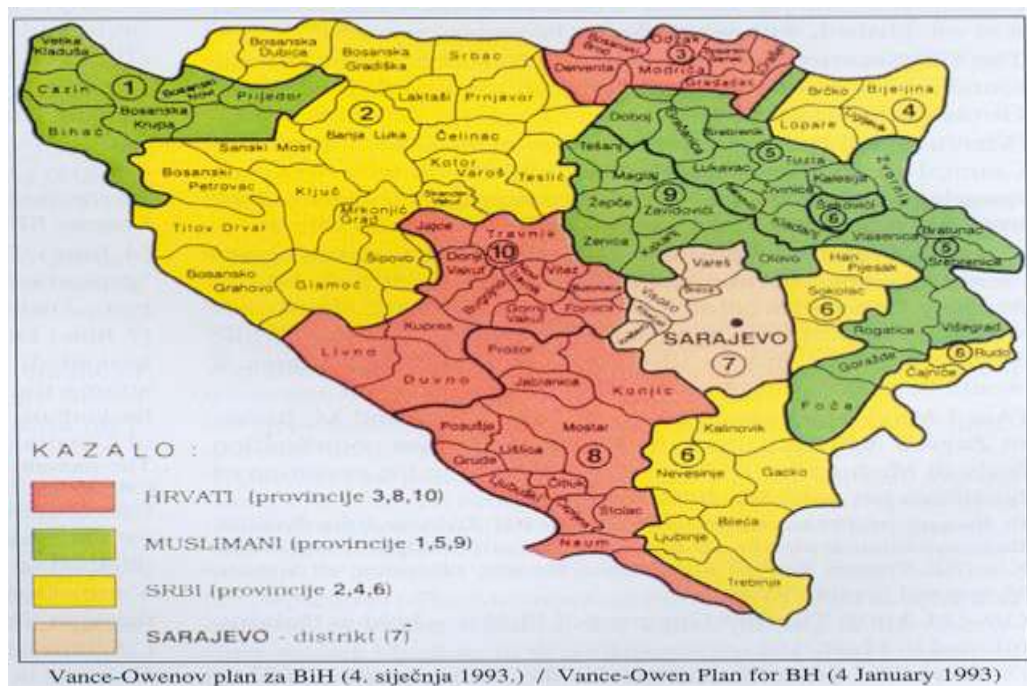
Stoga, u pravnom kontekstu i samog ustavnopravnog uređenja Bosne i Hercegovine, predloženi mirovni plan je definirao Bosnu i Hercegovinu kao decentraliziranu državu sa značajnim ovlastima pokrajina (provincijama), s time da odriče bilo kakvu njihovu međunarodno

Moskvi, 4. studenog 1992. Turskoj, 13. studenog 1992. obraćanje Vijeću sigurnosti UN-a, 19. i 20. studenog 1992. posjet UNPA-a zonama u Hrvatskoj, razgovori s predsjednikom grčke Vlade Mitsotakisom u Ženevi 23. studenog 1992., kao i intenzivni razgovori s tri sukobljene strane u Bosni i Hercegovini tijekom prosinca 1992. Predsjedatelj Radne skupine za Bosnu i Hercegovinu Martti Ahtisaarij izradio je 4. listopada 1992. godine dokument o ustavnim mogućnostima za Bosnu i Hercegovinu u kojem navodi pet mogućnosti; centralizirana država, centralizirana federalna država u kojoj značajne djelatnosti provode od četiri do deset područja, labava federalna država triju etničkih jedinica koje nisu teritorijalno jedinstvene, labava konfederacija triju etnički određenih republika sa značajnom nezavisnošću, možda čak i na polju sigurnosti, muslimanska država s tim a Srbi uđu u SRJ, a Hrvati u Hrvatsku. O tome više vidi, Ibidem, str. 79. – 126.

⁵⁸⁷ Zajedničkom Izjavom predsjednika SAD-a G. W. Busha i premijera Velike Britanije J. Majora od 20. prosinca 1992., isti su u potpunosti dali podršku radu Konferencije i supredsjedateljima u iznalaženju mirnog rješenja u bivšoj Jugoslaviji. Izvor, US Department of State Dispatch, Vol 3, No 58, December 28, 1992.

⁵⁸⁸ Owen, op. cit., str. 127.

pravnu osobnost. Grad Sarajevo je trebalo imati poseban status, te bi slovio kao glavni grad. Na čelu države nalazilo bi se tročlano Predsjedništvo koje bi činili predstavnici konstitutivnih naroda, a eventualne sporove između provincija i središnje vlasti trebalo je rješavati ustavni sud izabran od strane konstitutivnih naroda, dok bi u većini sudci bili predloženi od strane same Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji. Teritorijalno uređenje Bosne i Hercegovine je predloženo tzv. Mapom provincija, koja je predviđala stvaranje deset etničkih miješanih provincija.⁵⁸⁹

Mapa 3.

Izvor: http://www.centardomovinskograta.hr/images/slike/Vance-Owenov_plan.jpg

Upravo unutarnje teritorijalno razgraničenje na etničkim principima je bila najznačajnija predložena novina/mjera navedenog mirovnog plana u kontekstu pravnog i političkog okvira s kojim se išlo u smislu okončanja rata u Bosni i Hercegovini, te je stoga Bosna i Hercegovina po predloženom mirovnog planu međunarodne zajednice trebala biti unitarno-decentralizirana država.⁵⁹⁰

Činjenica etnički podijeljenih kantona/provincija/pokrajina koji su predloženi mirovnim planom (vidi Mapu 1. i 3.), te samo razgraničenje između njih i povlačenje s pojedinih

⁵⁸⁹ Više o predloženom Vance-Owenovom planu vidi; The International Conference on the former Yugoslavia, Official paper, volume 1, Kluwer Law International, The Hague, ur. B. G. Ramcharan, 1997., str. 249. – 265.

⁵⁹⁰ Mrduljaš, Saša: Prvi međunarodni pokušaj unitarizacije Bosne i Hercegovine: Vance-Owenov plan (2. siječnja 1993.), rad objavljen u National security and the future 2 (10) 2009., str. 131.

„osvojenih teritorija“, a kako bi uklopilo u zacrtani predloženi zemljovid, biti će ključno u smislu dokazivanja upravo nepostojanja mehanizma međunarodne zajednice koji bi mogao implementirati sam plan i predloženi zemljovid, odnosno dokazati da ne postoji disproporcija između normativnih akata i provedbe istih. Dokaz navedenom možemo vidjeti u zapisima lorda Owena koji navodi; „*Zamjetna kritika, koja je, međutim, rijetko izricana, bila je da od bosanskih Srba tražimo preveliko povlačenje, s obzirom na to da nismo imali sredstva da ih prisilimo na to, kao i da moramo dopustiti da pokrajine u kojima je vjerojatno da će oni imati većinu budu jedna uz drugu*“.⁵⁹¹ Upravo takva činjenica biti će ključna u samom neuspjehu predloženog mirovnog plana jer će opetovano dokazati svu nemogućnost implementacije vlastitih planova i odluka međunarodne zajednice odnosno prikazati **činjeničnu disproporciju između akata i provedbenih mogućnosti, a što je jedna i od hipoteza ove disertacije.**

U smislu samog utjecaja koji će proizaći iz predloženog Vance-Owenovog mirovnog plana na razvoj događanja i efekte djelovanja takvog prijedloga na stanje stvari na ratom zahvaćenom prostoru, mišljenja smo da se isti svojim sadržajem politički-vojno implicirao na četiri segmenta daljnjih djelovanja kako međunarodne zajednice, tako i samih aktera bosanskohercegovačke krize;

1. Diplomacija u svrhu međunarodne podrške Mirovnom planu i utjecaja na srpsku stranu da prihvati predloženi plan sve do konačnog njegovog odbijanja

Već tijekom prvog predstavljanja Vance-Owenovog mirovnog plana svim stranama i dionicima Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji, predloženi Mirovni plan u dijelu koji se odnosio na ustavna načela je bio odbijen od predstavnika srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, jer kako navodi Owen ista „su isključivala državu u državi.“⁵⁹² Upravo činjenica prvotnog neprihvatanja predloženog Mirovnog plana od srpske strane iz Bosne i Hercegovine, pokrenut će **diplomaciju kao politički mehanizam međunarodne zajednice u smislu postizanja rješenja odnosno cilja s kojim se vjerovalo da može utjecati na mirno sprječavanje sukoba i postizanje mira. Također se diplomacijom željelo pridobiti šira međunarodna potpora predloženom Mirovnom planu, te se istom koristilo kao političkim mehanizmom u smislu stvaranja političkog pritiska prema Srbiji i predstavnicima Srba u**

⁵⁹¹ Owen, op. cit., str. 130.

⁵⁹² Ibidem, str. 131.

Dnevni tisak „Večernji list“ u tekstu pod naslovom „Vrijeme za pritisak“ navodi srpsko odbijanje po predstavljanju ustavnih načela za Bosnu i Hercegovinu. „Večernji list“ od 7. siječnja 1993., str. 12.

Bosni i Hercegovini kako bi oni u konačnici prihvatili predloženi Vance-Owenov mirovni plan.

U prilog izrečenoj premisi ukazuje nam činjenica da su supredsjedatelji Mirovne konferencije o bivšoj Jugoslaviji odmah po završetku sjednice u Genevi uputili u Dansku kako bi razgovarali s predsjedateljem Ministarskog vijeća EEZ-a, danskim šefom diplomacije Uffeom Ellemann-Jensenom, te 6. siječnja 1993. godine posjetom Beogradu i Zagrebu s predsjednicima Slobodanom Miloševićem i Franjom Tuđmanom.⁵⁹³ Diplomatske aktivnosti i vjerovanje u utjecaj same diplomacije da ona može polučiti uspjeh u postizanje/usvajanje mirovnog dogovora vidimo i kroz diplomatske napore pojedinih zemalja EEZ-a i same posjete/razgovore supredsjedatelja; s predsjednikom Mitteranom u Parizu 14. siječnja 1993., posjet Sarajevu 20. siječnja 1993., 22. siječnja 1993. Velikoj Britaniji i premijeru Johnu Majoru, 31. siječnja 1993. posjet Bruxellesu i danskom Predsjedništvu unutar EEZ-a, 1. veljače 1993. razgovor s Warrenom Christopherom u Misiji SAD-a pri UN-u, 8. ožujka 1993. razgovor s ministrima vanjskih poslova EEZ-a, razgovor 11. ožujka 1993. u Parizu francuskog predsjednika Mitteranda sa srpskim predsjednikom Slobodanom Miloševićem i sa supredsjedateljima, 21. travnja 1993. razgovori u Beogradu s Čosićem, Jovanovićem, Miloševićem i Karadžićem, 22. travnja 1993. razgovori s grčkim premijerom Mitsotakisom, 23. travnja 1993., 26. travnja 1993. razgovori u Bonnu s njemačkim ministrom vanjskih poslova Klausom Kinkelom, 27. travnja 1993. razgovori u Parizu s francuskim premijerom Balladurum, 2. svibnja 1993. Atenski susret svih bosanskohercegovačkih strana, hrvatskog predsjednika, srpskog predsjednika s supredsjedateljima i predstavnikom Rusije.⁵⁹⁴

Unatoč navedenim mehanizmom – diplomacijom supredsjedatelja, nije se uspjelo postići željeni cilj, a to je konsenzus i prihvata predloženog Vance-Owenovog plana od svih strana u sukobu, tj. primarno prihvata navedenog od srpske strane. Predstavnicima bosanskih Srba su upravo nakon višemjesečnih diplomatskih aktivnosti supredsjedatelja i unatoč posredovanju grčke diplomacije u samim naporima da predstavnici bosanskih Srba prihvate Mirovni plan⁵⁹⁵, odlukom Skupštine Republike Srpske od 5./6. svibnja 1993. godine (uz nazočnost na samoj Skupštini srpskog predsjednika Slobodana Miloševića, predsjednika Crne Gore Momira

⁵⁹³ Ibidem

⁵⁹⁴ O samoj diplomatskoj aktivnosti u smislu utjecaja na bosanske Srbe da prihvate predloženi plan, kao i diplomatske aktivnosti u svrhu prihvaćanja istog od strane međunarodne zajednice vidi više u Owen, op. cit. str. 131. – 192.

⁵⁹⁵ Dnevni tisak „Večernji list“ u tekstu pod naslovom „Karadžić potpisao mirovni plan“ upravo navodi činjenicu da je u Ateni uz prisustvo i posredovanje grčkog premijera Constantina Mitsotakisa bosanski Srbi dali uvjetan potpis na predloženi mirovni plan. „Večernji list“, 3. svibnja 1993., str. 2. i 3.

Bulatovića i grčkog predsjednika Vlade Constantina Mitsotakisa) bosanski Srbi odbili su predloženi Mirovni plan.⁵⁹⁶ Potvrda navedenoj odluci bosanskih Srba bila je Odluka „Narodne Skupštine Republike Srpske“ od 19. svibnja 1993. godine kojom se proglašavaju rezultati referenduma i navodi da bosanski Srbi ne prihvaćaju Vance-Owenov mirovni plan.⁵⁹⁷ Samim postupcima bosanskih Srba nedvojbeno se nameće zaključak o tome da diplomacija kao sam mehanizam utjecaja/posredovanja i djelovanja međunarodne zajednice u smislu postizanja određenog cilja u bosanskohercegovačkom slučaju nije polučila željeni rezultat, a samim time nije mogla utjecati i na daljnji tijek događanja i sam nastavak rata u Bosni i Hercegovini.

2. Nedostatak pune podrške predloženom Mirovnom planu Sjedinjenih Američkih Država – „Plan od šest koraka“

Vance-Owenov mirovni plan kao prvo prezentirano rješenje i produkt Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji izašao je na političku scenu paralelno s izbornim procesom i izborom Billa Clintona kao novog predsjednika Sjedinjenih Američkih Država, te je upravo na temelju takve dvije činjenice američka vanjska politika imala svoj postepeni povratak u „jugoslavensku krizu“ određenim postupcima i planovima.⁵⁹⁸ U svojoj predizbornoj kampanji Bill Clinton kao predsjednički kandidat svojim izjavama i nagovještajem vanjske politike kritizirao je Bushovu administraciju zbog vođenja politike prema Bosni i ne pokazivanja „stvarnog vodstva na Balkanu“, te je naglašavao da je „potrebna međunarodna akcija da se predsjednika Slobodana Miloševića Srbije i druge optuži za zločine protiv čovječnosti prema međunarodnom pravu“, kao i to da bi „Sjedinjene Države trebale preuzeti vodstvo u traženju odobrenja Vijeća sigurnosti UN-a za zrakoplovne napade protiv onih koji napadaju one koji pružaju pomoć ljudima. Sjedinjene Države trebaju biti spremne pružiti odgovarajuću vojnu potporu toj operaciji.“⁵⁹⁹ Na tragu takvih predizbornih izjava jasno je bilo vidljivo da će američka politika u određenom segmentu početi ponovno djelovati u odnosu na prostor bivše Jugoslavije, te da će u odnosu na dosadašnje pružanje deklaratorne podrške naporima Europske ekonomske zajednice i planovima koji su proizlazili iz Konferencije o miru u Jugoslaviji, nova

⁵⁹⁶ Dnevni tisak „Večernji list“, tekst pod naslovom „Srbi odbili Vance-Owenov plan“, str. 33. od 7. svibnja 1993.

⁵⁹⁷ Tuđman i Bilić, a prema Službeni glasnik Republike Srpske, godina 2., broj 6, Sarajevo, 20. 5. 1993., op. cit., str. 261.

⁵⁹⁸ Bill Clinton kao 42. predsjednik Sjedinjenih Američkih Država inauguriran je 20. siječnja 1993. godine; Izvor, službene mrežne stranice „Bijele kuće“, <https://www.whitehouse.gov/about-the-white-house/presidents/william-j-clinton/12.03.2018>.

⁵⁹⁹ „The New York Times“ Izjava Billa Clintona u tekstu pod naslovom „Kampanja 1992, Republikanci; Clinton o vanjskoj politici“, od 28. srpnja 1992. Službena mrežna stranica „The New York Times“-a, <http://www.nytimes.com/1992/07/28/us/the-1992-campaign-the-republicans-clinton-attacked-on-foreign-policy.html/12.03.2018>.

vanjska politika Sjedinjenih Američkih Država s novom administracijom zauzeti za aktivniju ulogu na prostoru bivše Jugoslavije.

Stoga već prva reakcija američke administracije u odnosu na predloženi Vance-Owenov plan i samo stajalište Sjedinjenih Američkih Država bilo je vidljivo i analiziramo li dnevni tisak, te tako „The New York Times“ 31. siječnja 1993. godine u tekstu pod naslovom „Vance-Owenov plan za Bosnu je iznenađenje za Washington“, prenosi američko stajalište u kojem navode suzdržanost/rezerve na predloženi mirovni plan, odnosno nazvali su ga manjkavim.⁶⁰⁰ Možda naizvrnije mišljenje o predloženom mirovnom planu i činjenici da američka politika neposredno podržava razmišljanja bosanskih Muslimana glede samog plana možemo vidjeti i kroz javnu kritiku plana koju je predsjednik Clinton uputio zajedno s kanadskim premijerom jer bi plan mogao staviti bosanske Muslimane u nepovoljan položaj.⁶⁰¹ Na tragu takvih medijskih natpisa, službeno gledište Sjedinjenih Američkih Država na predloženi Vance-Owenov mirovni plan možemo vidjeti već 10. veljače 1993. godine kada će Državni tajnik Warren Christopher javno obznaniti američki plan za Bosnu i Hercegovinu, pod nazivom „Plan u šest koraka.“⁶⁰² Prema iznesenom Plan je sadržavao:

- „Imenovanje Reginalda Bartholomewa izaslanikom američkog predsjednika čime se Sjedinjene Države aktivno uključuju u Vance-Owenove pregovore „punom težinom američke diplomacije;

- Navođenje da su pregovori jedini put za prekid sukoba, te da se nikakvo rješenje ne može nametnuti silom, kako iz načelnih razloga, tako i zato što bi prisilno rješenje bilo mnogo teže održati nego ono koje su strane u sukobu dobrovoljno postigle

- Poduzimanje koraka da se učvrsti primjena ekonomskih sankcija, poveća politički pritisak na Srbiju i odvraći Srbiju od širenja rata

- Poduzimanje koraka kako da se smanji krvoproliće i patnje dok pregovori traju, te se od strane predsjednika pozivaju sve strane da prekinu bombardiranje i druga nasilja, kao i to da svima kojih se to tiče objavljuje da će se zona zabrane letenja provesti odlukom Ujedinjenih naroda

⁶⁰⁰ „The New York Times“, tekst pod naslovom „Vance-Owenov plan za Bosnu je iznenađenje za Washington“, 31. siječanj 1993., službena mrežna stranica „The New York Times“-a, <http://www.nytimes.com/1993/01/31/world/vance-owen-bosnia-move-is-surprise-for-washington.html>

⁶⁰¹ „The New York Times“, Gwen Ifill, Clinton and Mulrone Fault Balkan Peace Plan, 6. veljače 1993.

⁶⁰² Dnevni tisak „Večernji list“ u tekstu pod naslovom „Šest koraka za Bosnu“ upravo navodi činjenicu američkog „aktivnog i izravnog uključivanja i višestrane napore za postizanjem pravednog i djelotvornog rješenja tog vrlo opasnog sukoba“. Večernji list, 12. veljače 1993., str. 11.

- Poduzimanje od strane predsjednika što je potrebno da bi se svima jasno reklo da su SAD spremne preuzeti svoj udio u primjeni i nametanju dogovora koji bi bio prihvatljiv svim stranama. Ako se postigne održiv dogovor koji bi tražio i sredstva za nametanje, SAD su se spremne pridružiti UN, NATO i drugima u provođenju takvog dogovora, što uključuje i moguću američku vojnu akciju

- Predsjednik je proveo široke konzultacije s našim prijateljima i saveznicima o ovim postupcima. On i ja smo razgovarali s desecima svjetskih vođa o namjerama. Posebno danas, predsjednik je telefonski razgovarao s predsjednikom Jeljcinom da bi zadovoljio njegov osobni zahtjev da naše države rade u tijesnoj suradnji u ovoj potrazi za mirnim rješenjem.⁶⁰³

Već iz sadržaja samog Plana vidljivo je da američka vanjska politika osim što je imenovala svog izaslanika u navedeni proces nije u svom planu niti jednom riječju dala potporu Vance-Owenovom mirovnom planu, te stoga ni ne čudi američko postupanje u kasnijem odbacivanju plana Velike Britanije i Francuske kojim se tražila nova rezolucija Vijeća sigurnosti i potpuna podrška međunarodne zajednice Vance-Owenovom mirovnom planu. Također kao razlog samog odbijanja predloženog Vance-Owenovog mirovnog plana upravo se spominje činjenica Clintonovog kritiziranja plana još u predsjedničkoj kampanji jer on nagrađuje Srbe za agresiju.⁶⁰⁴ Činjenica ne dobivanja pune podrške od strane Sjedinjenih Američkih Država za predloženi mirovni plan i koje će implikacije takva američka politika imati na sama daljnja događanja u Bosni i Hercegovini, zaključno u ovom dijelu disertacije navodimo razmišljanja lorda Owena; „*Odbacivši VOMP (Vance-Owenov mirovni plan, op. a.), Clintonova je Administracija odustala od moralnih načela za očuvanje Bosne i Hercegovine kao jedinstvene države. Zaključili su da je cijena slanja kopnenih trupa, kako bi se poništilo etničko čišćenje previsoka. Čak nisu bili spremni suprotstaviti se vođama bosanskih Srba uz podršku SRJ, srpskog i crnogorskog predsjednika, grčkog premijera, vlada Europske zajednice i Rusije, već su radije ustuknuli i ponudili Karadžiću i Mladiću mogućnost da zadrže više teritorija nego što je bilo predviđeno na mapi VOMP-a. Posljedice ne samo za autoritet Sjedinjenih Država, već i za pravedni mir, te vladavinu međunarodnog prava bit će teške.*“⁶⁰⁵

⁶⁰³ US Department of State Dispatch, Vol 4, No 7, February 15, 1993, Description: Opening statement at a news conference, Washington, DC, Date:Feb,10 1993/10/93

⁶⁰⁴ „The New York Times“ tekst pod naslovom „SAD odbacuju britanski i francuski mirovni korak“, 31. ožujka 1993.. Za tekst vidi, službena mrežna stranica „The New York Times“-a, <http://www.nytimes.com/1993/03/31/world/us-rejects-british-french-bosnia-peace-step.html>/13.03.2018.

⁶⁰⁵ Owen, op. cit., str. 228.

3. (Ne)izravni utjecaj predloženog Vance-Owenovog plana na početak i razvoj hrvatsko-muslimanskih oružanih sukoba u Bosni i Hercegovini

U smislu utvrđivanja povezivosti predloženog Vance-Owenovog mirovnog plana na stanje na ratom zahvaćenom području Bosne i Hercegovine, on je nedvojbeno utjecao na daljnja ratna događanja, kao i na eskalaciju hrvatsko-bošnjačkog rata u Bosni i Hercegovini. Razlog takvoj tvrdnji prvenstveno moramo sagledavati kroz činjenicu da je u vremenu od prezentiranja Vance-Owenovog mirovnog plan do njegova konačnog odbijanja od strane bosanskih Srba, potpisivani sporazumi o prekidima neprijateljstava među svim stranama u bosanskohercegovačkom ratnom sukobu. Iako su postojali već prvi oružani sukobi između snaga bosanskih Hrvata (HVO-a) i Bošnjaka/muslimana od kraja 1992. godine, intenziviranje oružanih sukoba i sama eskalacija istih uslijedit će paralelno s objavom navedenog mirovnog plana i predloženog zemljovida kao sastavnog dijela takvog plana. Stoga u smislu neposrednog utjecaja predloženog mirovnog plana i činjenice neodlučnosti i nemogućnosti njegove primjene - neimanja konsenzusa cjelokupne međunarodne zajednice – Sjedinjenih Američkih Država, Europske unije i Ujedinjenih naroda, kao i nedostatnost mehanizama kojima bi se nametnulo rješenje i postigao mir, sve strane u bosanskohercegovačkom sukobu upravo su stoga i prepoznale takve okolnosti kako bi i dalje vodile oružane sukobe prema ostalim stranama u sukobu i u ovladavale što većim prostorom.

Upravo takva teza, kao i ona pojedinih autora koji kao glavni motiv početka hrvatsko-bošnjačkog sukoba uzimaju činjenicu pitanja ovladavanja provincije 10 iz predloženog zemljovida Vance-Owenovog plana sa sjedištem u Travniku (vidi Mapa 3.), a koje je trebalo pripasti Hrvatima u Bosni i Hercegovini. Upravo provincija 10 i sam početak hrvatsko-bošnjačkog sukoba je i bio u službi i želje za ovladavanjem istog prostora od strane bošnjačkih snaga i samog protjerivanja Hrvata iz gradova i općina koji potpadaju pod navedenu provinciju.⁶⁰⁶ Razlog tome leži u činjenici inferiornosti bošnjačkih snaga u odnosu na srpske na drugim dijelovima Bosne i Hercegovine, te u činjenici da je naglom promjenom strukture stanovništva u gradovima i općinama Srednje Bosne (provincije 10) uslijed priljeva bošnjačkih izbjeglica iz područja Bihaća, Jajca i Istočne Bosne i uz brojčanu vojnu nadmoć nad Hrvatima takvo stanje i dovelo do oružanih sukoba i početka hrvatsko-bošnjačkog rata u Bosni i

⁶⁰⁶ Dnevni tisak „Večernji list“ tako u tekstu pod naslovom „Muslimani nezadovoljni podjelom“ upravo prenosi sa sastanka u Genevi navode i razloge muslimanskog nezadovoljstva prihvaćenog plana i samog zemljovida, „Večernji list“, 4. siječnja 1993., str. 2. i 3.

Hercegovini.⁶⁰⁷ Prihvatimo ili ne navedene teze uzroka i početaka bošnjačko-hrvatskog sukoba u Bosni i Hercegovini, te samu povezivost takvog sukoba sa predloženim Vance-Owenovim mirovnim planom, činjenično stanje nam govori o; početku sukoba hrvatskih i bošnjačkih snaga u Gornjem Vakufu („Večernji list“ – „Tko svađa Muslimane i Hrvate“, 15. siječnja 1993., str. 10. i „Eskalirali sukobi u Gornjem Vakufu“ od 16. siječnja 1993., str. 7., „HVO prisiljen odgovoriti“, 22. siječnja 1993., str. 8.), Busovači („Večernji list“ – „Ofenziva muslimanskih snaga na HVO u Srednjoj Bosni, Spaljeno pet hrvatskih sela“, od 28. siječnja 1993., str. 7.).⁶⁰⁸

Razvoj oružanih sukoba između bosanskih Hrvata i Muslimana i poprimanje obrisa novog rata unutar Bosne i Hercegovine, unatoč Vance-Owenovom posredovanju u pokušaju postizanja prekida vatre između bosanskih Hrvata i Muslimana⁶⁰⁹, ipak sama činjenica objave mape/zemljovida Vance-Owenovog plana i neprihvatanje istoga od strane bosanskih Srba rezultirati će daljnjim ratom među svim stranama u Bosni i Hercegovini.

4. Nedostatak međunarodno-pravnih mehanizama kojima bi se utjecalo na bosanske Srbe da prihvate Vance-Owenov mirovni plan

Rješavanja bosanskohercegovačke krize od strane međunarodne zajednice, poglavito Europske ekonomske zajednice mogli smo vidjeti u dosadašnjem dijelu ratova na prostoru bivše Jugoslavije da je uvijek ista svoje rješenje za jugoslavensku krizu i postizanje mira vidjela kroz međunarodnopravnu legislativu, a u koje nedvojbeno su potpadali i pojedini politički postupci same Zajednice. Stoga i u samom procesu od objave Vance-Owenovog mirovnog plana do konačnog odbijanja od strane bosanskih Srba putem tzv. „referenduma“ i objave rezultata 19. svibnja 1993. godine, međunarodna zajednica kao mehanizme kojima je vjerovala da može utjecati na strane u sukobu da prihvate predloženi plan, poglavito bosanske Srbe da prihvate

⁶⁰⁷ Ante Nazor u online izdanju „Hrvatski vojnik“ u tekstu pod naslovom „Neke činjenice o ulozi Hrvata i Hrvatske u obrani BiH (VII. dio) od 14. lipnja 2017. godine kao jedan od uzroka početka bošnjačko-hrvatskog sukoba navodi naseljavanje hrvatskih krajeva u Srednjoj Bosni od strane velikog broja vojno sposobnih Muslimana koji su izbjegli iz svojih krajeva koje je okupirala srpska stran, te je samim time došlo do promjene demografske slike prostora Srednje Bosne. Nadalje, Charles Shrader kao vojni povjesničar i predavač na vojnim akademijama u svom radu ne povezuje u većem dijelu kao uzrok početka bošnjačko-hrvatskog sukoba sa objavljivanjem Vance-Owenovog mirovnog plana, već sa priljevom vojno sposobnog muslimanskog stanovništva s područja Jajca i Istočne Bosne u Srednju Bosnu čime je došlo do promjene strukture stanovništva i samih demografskih promjena, a što je rezultiralo borbom za prostorom. O uzrocima bošnjačko-hrvatskog sukoba vidi, Shrader, Charles: *Muslimansko-hrvatski građanski rat u Srednjoj Bosni, Vojna povijest 1992.-1994.*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2004., str. 25. – 27.

⁶⁰⁸ O početcima bošnjačko/muslimanskog-hrvatskog sukoba u Bosni i Hercegovini vidi više u Shrader, op. cit., str. 116. -159.

⁶⁰⁹ Sporazum iz Međugorja o prekidu neprijateljstva u Bosni i Hercegovini zaključen između generala Milivoja Petkovića i generala Sefera Halilovića od 12. svibnja 1993. godine, a temeljem kojeg je postignut 18. svibnja 1993. Sporazum iz Međugorja o provedbi Vance-Owenovog plana između hrvatske i bošnjačke strane. Za sporazume, vidi više, Tuđman i Bilić, Ivan, op. cit., str. 245, 246. i 256. – 258.

predloženi mirovni plan je osim samog političkog djelovanja Europske ekonomske zajednice kroz izrečene službene Zajedničke izjave – politička stajališta, bilo je i putem diplomacije supredsjedatelja i diplomatskih posredništva/pritisaka pojedinih čelnika zemalja Europske ekonomske zajednice (primjer nazočnosti grčkog predsjednika Vlade na Skupštini bosanskih Srba, kao i sazivanje 2. svibnja 1993. godine Atenskog susreta), kao i putem Rezolucija Vijeća sigurnosti UN-a.

Službene izjave Europske ekonomske zajednice bile su odraz političkog razmišljanja zemalja članica Europske ekonomske zajednice, te su u svom sadržajnom smislu upravo samo deklaratorno izražavali i postavljali određene uvjete bosanskim Srbima da prihvate predloženi Vance-Owenov plan, ali bez stvarnog mehanizma kojim bi ih prisili da prihvate takav plan i same postavljene uvjete od strane Zajednice. Tako se već u prvoj Zajedničkoj izjavi čelnika EEZ-a od 13. siječnja 1993. godine daje rok od 6 dana bosanskim Srbima da prihvate predloženi mirovni plan, a bez stvarnih izraženih mehanizama kojim bi naglasili kako će postavljeni uvjet postići, dok u Izjavama od 25. siječnja 1993., 1. veljače 1993., 3. ožujka 1993. godine uopće se više ne spominje nepoštovanje uvjeta iz postavljenog roka, već se opetovano pozivaju sve strane u bosankom sukobu na nastavak razgovora u Genevi, kao i poštivanje teritorijalnog integriteta Bosne i Hercegovine.⁶¹⁰ Prvo pravo isticanje mehanizma kojim bi se utjecalo na bosanske Srbe da prihvate Vance-Owenov mirovni plan vidimo u Zajedničkoj izjavi Europske ekonomske zajednice od 26. ožujka 1993. godine gdje se opetovano pozivaju bosanski Srbi da prihvate cjeloviti Vance-Owenov plan, te ukoliko ne prihvate isti odmah će biti izloženi ***„punom međunarodnom pritisku, te će Zajednica i njezine države članice nastaviti s jačanjem sankcija i razmotrit će daljnje mjere koje bi dovele do potpune izolacije Srbije i Crne Gore.***⁶¹¹

Iako je iznijela prvi put svoj mehanizam kojim je vjerovala da može utjecati na bosanske Srbe da prihvate predloženi mirovni plan, sva nemoć nametanja političkih stavova i nemogućnost iznalaženja rješenja kojim bi se utjecalo na bosanke Srbe da prihvate navedeni plan već se odrazilo kroz prvu sljedeću Zajedničku izjavu Europske ekonomske zajednice od 5. travnja 1993. godine kojoj također vidimo politiku apsurdna jer opetovano kroz istu se izražava zabrinutost zbog ponovljenog odbijanja čelnika bosanskih Srba da prihvate Vance-Owenov mirovni plan, te se kao mehanizam s kojim se mislilo djelovati navodi djelotvornije provođenje sankcija kroz puno ekonomsku izolaciju Srbije i Crne Gore.⁶¹²

⁶¹⁰ EPC bulletin, Vol 9, 1993., str. 54., 81., 88. i 151.

⁶¹¹ Ibidem, str. 199. i 200.

⁶¹² Ibidem, str. 201. i 202.

Stoga, a kako nije bilo nikakvog drugog mehanizma kojim bi se od strane bosanskih Srba prihvatilo mirovno rješenje kroz Vance-Owenov mirovni plan, jedini mehanizam s kojim se moglo ići i s kojim se vjerovalo da može afirmativno djelovati, bilo je postupanje sukladno odredbi članka 41. Povelje UN-a i donošenje Rezolucije 820 od 17. travnja 1993. godine od Vijeća Sigurnosti s kojom su se pooštrile sankcije prema SR Jugoslaviji.⁶¹³ U duhu same Rezolucije i putem političkog djelovanja (mehanizma) s kojim se mislilo utjecati kako na bosanske Srbe, tako i na Srbiju i Crnu Goru da se prihvati Vance-Owenov mirovni plan, Bill Clinton je donio 25. travnja 1993. godine Dekret o zamrzavanju svih američkih poslovnih interesa u Jugoslaviji i u svezi s Jugoslavijom na području Sjedinjenih Američkih Država.⁶¹⁴

IV.8.2. Posljednji zajednički mehanizam/mirovni plan EEZ-a i UN-a za postizanje mira u Bosni i Hercegovini – Owen-Stoltenbergov mirovni plan

Propašću Vance-Owenovog mirovnog plana i same činjenice nedostataka mehanizama s kojima bi se utjecalo - prisililo bosanske Srbe da prihvate ponuđeno mirovno rješenje međunarodne zajednice, međunarodna zajednica (Europska ekonomska zajednica i Ujedinjeni narodi) s obzirom na činjenicu već više od jednogodišnjeg rata između svih strana u Bosni i Hercegovini, ponovno putem međunarodnopravnog mehanizma za sprječavanja sukoba i postizanja mira - posredovanja/medijacije i putem diplomacije pokrenula postupak donošenja još jednog mehanizma koji bi iz toga izašao, a to je prijedlog novog mirovnog rješenja. U tom smislu, Europska ekonomska zajednica je na sastanku Europskog vijeća održanog 21. i 22. lipnja 1993. godine u Kopenhagenu, na temelju prezentiranja od strane lorda Owena novog plana za rješavanje bosanskohercegovačke krize, plana od tri republike – podijeljeno u pet područja (dva hrvatska, dva muslimanska i jedno nedjeljivo srpsko područje) podržala sam prijedlog, kao i teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine, te dala punu podršku lordu Owenu i novom supredsjedatelju od strane UN-a Thorvalda Stoltenberga da krenu u njegovu realizaciju.⁶¹⁵

⁶¹³ Rezolucija VS UN-a 820 od 17. travnja 1993.

⁶¹⁴ US Department of State Dispatch, Vol 4, No 18, May 5, 1993, Additional Measures Tighten Embargo Against the Federal Republic of Yugoslavia (Serbia and Montenegro)

⁶¹⁵ Sam prvotni prijedlog budućeg Owen-Stoltenbergovog plana, a koji je je predložen Europskom vijeću dolazio je kao prijedlog kako navodi lord Owen od „Srba i Hrvata“, te će upravo takva činjenica biti jedna od ključnih u kasnijem neuspjehu prihvaćanja predloženog mirovnog plana od strane bosanskih muslimana. Izvor, Owen, op. cit., str. 238. i EPC bulletin, Vol 9, 1993., str. 315., 316.

O samom prijedlogu „ustavnih načela za Bosnu i Hercegovinu“ koji je došao od hrvatske i srpske strane u Bosni i Hercegovini, vidi, Tuđman i Bilić, op. cit., str. 271.

Novi mirovni plan ili rješenje koje će proizaći kao rezultat Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji imat će svu svoju pravnu osnovu jednako kao i prethodno rješenje, odnosno Vance-Owenov mirovni plan, ali sam sadržaj i viđenje ustavnopravnih odrednica budućeg ustroja Bosne i Hercegovine biti će različiti u odnosu na prethodno ponuđeni plan. Stoga, a u smislu međunarodnopravnog postupanja međunarodne zajednice u iznalaženju rješenja za okončanje ratnih sukoba i postizanja mira u Bosni i Hercegovini, ista će prijedloge mirovnog plana - Ustavni sporazum o uniji republika Bosne i Hercegovine (kolokvijalno nazvan Owen-Stoltenbergov plan, op. a.) predočiti svim stranama na sastanku koji je započeo u Genevi 26. srpnja 1993.⁶¹⁶ i 1. rujna 1993. godine pod nazivom „Sporazum o miru i o uniji Republika BiH.“ Prvotni prijedlog mirovnog sporazuma s korigiranim zemljovidima kolokvijalno još nazivan Owen-Stoltenbergov plan s „Invinciblea“, Owen i Stoltenberg predstaviti će svim sukobljenim stranama u Bosni i Hercegovini 20. rujna 1993. godine na britanskom nosaču zrakoplova HMS Invincible koji je plovio u međunarodnim vodama Jadranskog mora.⁶¹⁷

Owen – Stoltenbergov plan s „Invinciblea“, tj. službeno nazvan „Sporazum o Bosni i Hercegovini“ u svom sadržajnom smislu uključivao je zemljovid na način da bi muslimanskoj republici pripadalo 28,29% teritorija, hrvatskoj republici 16,59% i srpskoj republici 52,08%.⁶¹⁸ kao i sljedeće odredbe proizašle iz komparativne politike medijatora, a koje su određene u dodatcima samog Sporazuma;

- Ustavni sporazum o Uniji republika BiH
- Prekid sukoba
- Suradnja u humanitarnim naporima
- Preliminarni sporazum s Republikom Hrvatskom za provedbu Konvencije o tranzitnoj trgovini zemalja bez izlaza na more iz 1965.
- Sporazum o zamjeni teritorija
- Pristup moru

⁶¹⁶ Lord Owen službenu dokumentaciju o radu Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji, tako uključujući i prve predstavljene mirovne planove na zasjedanju Konferencije u Genevi od 26. do 30. srpnja 1993. godine predao je Sveučilištu u Liverpoolu. O samim pregovorima i sadržaju predloženog mirovnog plana koji je predstavljen svim sukobljenim stranama u Bosni i Hercegovini, lord Owen je izvještavao i sve ministre vanjskih poslova zemalja članica Europske ekonomske zajednice putem šifriranih poruka/brzojava naziva COREU. Na naš upit putem elektronske pošte od 9. siječnja 2018. godine, od strane Sveučilišta u Liverpoolu dobili smo dana 10. siječnja 2018. godine pristup mrežnoj stranici i dokumentu u PDF formatu u kojem se vidi sadržaj predloženog mirovnog plana na Genevskom zasjedanju Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji, kao i sadržaj brzojava o istome upućenog ministrima vanjskih poslova zemalja članica EEZ-a. Više o sadržaju navedenog vidi: <http://sca-arch.liv.ac.uk/ead/html/gb141boda-p1.shtml#boda.01.04>

⁶¹⁷ Owen, op. cit., str. 249. – 264.

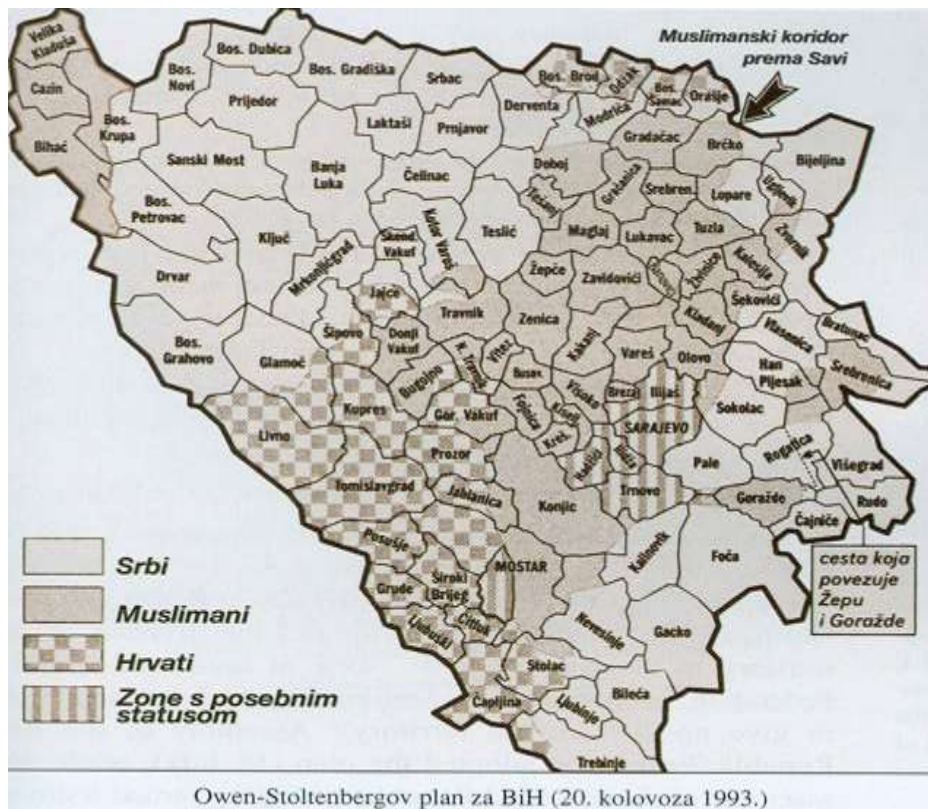
⁶¹⁸ O samom planu, Vidi na službenoj mrežnoj stranici liverpoolskog sveučilišta: <http://archives.liv.ac.uk/ead/html/gb141boda-p5.shtm/14.03.2018>.

- Politički sporazumi.⁶¹⁹

Iz navedenih odredbi koje je uključivao Owen-Stoltenbergov plan, vidimo kao i u prethodnim mirovnim prijedlozima/planovima međunarodne zajednice rješenje za okončanje rata i postizanje mira na prostoru bivše Jugoslavije u ustavnopravnom uređenju Bosne i Hercegovine i na predloženim zemljovidima. Ustavnopravno uređenje Bosne i Hercegovine nije se trebalo temeljiti na Ustavu kao najvišem pravnom aktu neke države, već na Ustavnom sporazumu Uniji Republika Bosne i Hercegovine, te bi se sukladno takvom Sporazumu Bosna i Hercegovina sastojala od tri konstitutivne republike, a čiji su državljani mogli imati državljanstvo jedne od konstitutivnih republika i same Unije Bosne i Hercegovine. Također svaka od konstitutivnih republika mogla je usvojiti vlastiti ustav, koji „će joj omogućiti demokratski oblik vladanja, uključujući demokratski izabrana zakonodavna tijela i glavne izvršitelje i neovisna sudska tijela, kao i najviše standarde ljudskih prava i temeljnih sloboda“.⁶²⁰ Osim utvrđenih zajedničkih tijela, kao što su Predsjedništvo, Parlament, Ministarsko vijeće, pitanje međunarodnih odnosa propisano je poglavljem IV. navedenog sporazuma i člankom 1., te je isti davao pravo da se svaka od konstitutivnih republika može obratiti za članstvo neke međunarodne organizacije, ako takvo članstvo ne bi bilo neskladno s interesima Saveza republika Bosne i Hercegovine ili bilo koje od ostalih konstitutivnih republika.

⁶¹⁹ Tuđman i Bilić, op. cit., str. 309. – 311. , a prema „Vjesnik“, 23. rujna 1993. i University of Liverpool/Agreement on access to the sea (20 September 1993)/ <http://sca-arch.liv.ac.uk/ead/html/gb141boda-p1.shtml#boda.01.04/12.03.2018>.

⁶²⁰ Tuđman i Bilić, op. cit., str. 318.

Mapa 4.

Izvor: <http://www.centardomovinskograta.hr/1993.html>

Pored predloženih zemljovida (vidi Mapa 4.), možda najvažnija prema našem mišljenju je odredba *Ustavni dogovor*, članak 2, koji glasi; „*Ovaj Ustavni dogovor ne može se odbaciti i ni jedna od konstitutivnih republika ne može se povući iz Saveza republika Bosne i Hercegovine bez prethodne suglasnosti svih republika. Na takvu odluku može uložiti priziv Vijeću sigurnosti svaka od konstitutivnih republika, a odluka Vijeća bit će konačna.*“⁶²¹ Upravo navedena odredba postavlja pitanje opstojnosti Bosne i Hercegovine kao međunarodno priznate države i članice UN-a, te će uz pitanje zemljovida (pristup moru i rijeci Savi od strane bosanskih Muslimana) i odredba iz poglavlja *Savez republika Bosne i Hercegovine*, članka 1. koji glasi; *Savez republika Bosne i Hercegovine bit će državom članicom Ujedinjenih naroda, i kao država članica obratit će se za članstvo u drugim organizacijama sustava Ujedinjenih naroda*“ biti ključne činjenice odbijanja predloženog mirovnog plana od strane bosanskih Muslimana.⁶²² Iako je u preambuli

⁶²¹ Ibidem, str. 322.

⁶²² Iako je Alija Izetbegović 30. srpnja 1993. u Genevi prihvatio predloženi mirovni plan od strane supredsjedatelja Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji, dana 31. srpnja 1993. isti je povukao svoje priznanje iz razloga što po njegovu shvaćanju i njegovim pravnim savjetnicima sam mirovni plan dovodi u pitanje kontinuirano članstvo BiH u UN-u. Izvor; „The New York Times“, u tekstu: „Bosnian Leaders Split on the Pact for Ethnic Partition“, 1. kolovoz 1993./<http://www.nytimes.com/1993/08/01/world/bosnian-leaders-split-on-the-pact-for-ethnic-partition.html>/12.03.2018.

konačnog prijedloga Owen-Stoltenbergovog mirovnog plana naglašeno da je on nastao na temelju Povelje UN-a, Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima i na temelju ranije donesenih Rezolucija UN-a, navedene odrednice iz predloženog mirovnog plana nisu bile odlučne da od strane bosanskih Muslimana kao takav bude prihvaćen. Temeljem toga imamo još jedan mirovni plan međunarodne zajednice koji je od jedne od strana u bosanskohercegovačkom ratnom sukobu odbijen.

Analizirajući predloženi plan razvidno je da prijedlog mirovnog plana kao takav nije u svom sadržajnom smislu naveo mehanizme na temelju kojih bi se on implementirao. U odnosu na prethodni predloženi i ne usvojeni mirovni plan od strane međunarodne zajednice (Vance-Owenov mirovni plan op. a.) koji je ipak s određenim međunarodnopravnim mehanizmom (pojačavanje ekonomskih sankcija prema Srbiji i Crnoj Gori putem Rezolucije UN-a) uvjetovao (ne)prihvatanje istog, odnosno sankcionirao političko postupanje lokalnih čelnika, Owen-Stoltenbergov mirovni plan kao produkt medijacije i samog mehanizma za mirno rješavanje sporova bio je realitet europske i međunarodne politike koja je rješenje vidjela u dogovoru svih strana, te samim time iskazivala vlastitu nemoć upravljanja krizom, a koja se protezala od početaka oružanih sukoba na prostoru bivše Jugoslavije.

Utvrđivanjem sadržaja Owen-Stoltenbergova mirovnog plana, uočavamo da navedeni mirovni sporazum kao još jedan istinski dokaz i realitet nemoći upravljanja krizom Europske ekonomske zajednice i dijelom međunarodne zajednice, svoju nemoć je iskazivala kroz;

- činjenicu da nije bilo mehanizama koji bi ne samo obustavili opsadu Sarajeva, već i primorali određene strane da se povuku s područja sukladno utvrđenom zemljovidu, čime nedvojbeno i opetovano možemo zaključiti da postoji **zamjetna disproporcija između normativnih akata i provedbenih mogućnosti Europske ekonomske zajednice i međunarodne zajednice.**

Iako su Sjedinjene Američke Države tijekom ljeta 1993. zagovarale akciju *Lift and strike* koja je uključivala podizanja embarga na uvoz oružja u Bosnu i Hercegovinu i zračne udare na bosanske Srbe u smislu zaštite UN-ovim snaga u Bosni i Hercegovini, dostave humanitarne pomoći i deblokade Sarajeva, do istih nije došlo zbog nedostatnosti potpore od strane europskih zemalja, čime se može reći da i takav način na koji se mislilo djelovati u eventualnom ne samo utjecaju na postizanje sporazume, već i na implementaciju sporazuma nije bilo realno izvedivo.⁶²³

⁶²³ „The New York Times“ od 31. srpnja 1993., tekst pod naslovom „SAD ima planove za obranu Bosne“ i Hodge, op. cit. ,str. 168.

- činjenicu opetovanog nedobivanje podrške samog mirovnog plana od strane Sjedinjenih Američkih Država, a na što ukazuje lord Owen u svojim bilješkama gdje navodi; „*Sporazum je tada naišao na isto američko okolišanje kao i Vance-Owenov plan. Njihov posebni izaslanik Redman, kojemu su bili poznati svi obrazi u pregovorima te se doimalo da je osobno pun razumijevanja, čini se da je bio sputan time da nikada ne učini pogrešan korak kako se ne bi našao na suprotnoj strani u odnosu na Vladu Bosne i Hercegovine.*“⁶²⁴

Ne pružanje potpore od strane Sjedinjenih Američkih Država predloženom mirovnom planu, utjecalo je neprihvatanje predloženog plana od strane bosanskih Muslimana, odnosno da su bosanski Muslimani odbili predloženi mirovni plan na sugestiju Sjedinjenih Američkih Država.⁶²⁵

- činjenicu prvi put iznesene kritike pojedinih zemalja članica Europske ekonomske zajednice na predloženi mirovni sporazum, a čiji je ujedno sukreator sama Europska ekonomska zajednica, čime se jasno pored nedostataka mehanizama prisile i nedostatka američke potpore utjecalo ne samo na mirovni proces, već i na činjenicu daljnjeg nastavka ratnih sukoba na području Bosne i Hercegovine.

Dokaz navedenim tvrdnjama daje nam lord Owen u svojim memoarskim zapisima, kada navodi da je susretom s njemačkim ministrom vanjskih poslova Klausom Kinkelom i nizozemskim ministrom vanjskih poslova Peterom Kooijmansom 25. kolovoza 1993. pokušao tražiti veću podršku predloženom mirovnom planu dok je sama javnost u istim zemljama bila „neprijateljski raspoložena, a jedinstvo EZ-a izlizalo se po rubovima.“⁶²⁶ Možda naznakovitiji odnos i stav same Europske ekonomske zajednice prema Owen-Stoltenbergovu planu je bila izjava povjerenika Europske ekonomske zajednice za vanjske poslove Hans van den Broeka koji je javno optužio supredsjedatelje za „strategiju predaje i ozakonjenje agresije.“⁶²⁷

Reakcija na pregovarački proces i postupak medijacije, kao i činjenica nedobivanja potpune podrške mirovnog plana od strane Sjedinjenih Američkih Država i pojedinih zemalja članica Europske ekonomske zajednice, te izostanka mehanizama kojima bi se djelovalo na sve strane u sukobu da prihvate plan i isti implementiraju, nedvojbeno je utjecalo na daljnji tijek

⁶²⁴ Owen, op. cit., str. 259.

⁶²⁵ Thorvald Stoltenberg u intervjuu danom 19. travnja 2012. godine Radiju Slobodna Europa. O samom intervjuu vidi više na službenoj mrežnoj stranici Radio Slobodna Europa, https://www.slobodnaeuropa.org/a/thorvald_stoltenberg_imali_smo_bolji_sporazum_od_dejtonskog/24552608.html/15.03.2018.

⁶²⁶ Owen, op. cit., str. 259.

⁶²⁷ Ibidem., str. 260

ratnih zbivanja. Takvo razmišljanje zasigurno možemo dobiti i iz teksta „The New York Times“ - a gdje samo dan nakon što je predloženi mirovni plan odbijen, 21. rujna 1993. godine prenosi izvještaje o daljnjim oružanim sukobima između muslimanskih i hrvatskih snaga.⁶²⁸

U smislu zaključnog razmišljanja u svezi samog međunarodnog mehanizma medijacije/posredovanja međunarodne zajednice, a poglavito Europske ekonomske zajednice nakon propasti Vance-Owenovog mirovnog plana, Europska ekonomska zajednica je kroz plan Owen-Stoltenberg potvrdila još jednom svoju nemoć upravljanja krizom i rješavanja kriznog žarišta na tlu Europe. Također plan će pokazati i dokazati da samo posredovanje i želja medijatora za postizanjem određenog rješenja među stranama u sukobu na dobrovoljnoj osnovi, a bez mehanizama uvjetovanošću ili same prisile ima reakciju na ratom zahvaćenom prostoru. Nadalje, a u samom ponuđenom rješenju kao cilju medijacije, Owen-Stoltenbergov mirovni plan u pravnom okviru definirat će Bosnu i Hercegovinu kao uniju triju nacionalnih republika čime bi Bosna i Hercegovina postala konfederativna država, bez ustava kao najvišeg pravnog akta, a umjesto ustava postojao bi „ustavni sporazum— o uniji tri konstitutivne republike. Integritet i međunarodni subjektivitet Bosne i Hercegovine prema predloženom planu nije bio zagarantiran, jer se nacionalnim republikama davala mogućnost referendumom i kasnije odlukom Vijeća sigurnosti dopusti izlazak iz same države, čime bi definitivno došlo do disolucije Bosne i Hercegovine kao države međunarodno priznate i same članice UN-a.

Upravo činjenica različitog viđenja ustavnopravnog definiranja i uređenja Bosne i Hercegovine od strane sva tri naroda u Bosni i Hercegovini, kritike na račun međunarodne zajednice da nagrađuje etničko čišćenje, kao i pitanje samog ovladavanje određenim teritorijem biti će razlog ne prihvaćanja još jednog prijedloga mirovnog plana kao takvog, kao i ne postizanja mira.⁶²⁹

⁶²⁸ „The New York Times“, u tekstu „Once Again, Bosnian Peace Talks Appear to Crumble“, 21. rujna 1993.

⁶²⁹ O samom neprihvatanju mirovnog plana i zašto isti nije prihvaćen od strane bosanskih Muslimana, kao i o samoj kritici predloženog plana, vidi više u „Independent“, od 29. kolovoza 1993. tekst pod naslovom: „Muslims demand more at Geneva: „Bosnian government refuses map rewarding gains from 'ethnic cleansing' - Peacekeepers trapped in Mostar for fourth day“, službena mrežna stranica „The Independent“, <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/muslims-demand-more-at-geneva-bosnian-government-refuses-map-rewarding-gains-from-ethnic-cleansing-1464215.html/16.03.2018>.

IV.9. Akcijski plan EU – realitet prvog djelovanja Zajedničke vanjske i sigurnosne politike u odnosu na prostor bivše Jugoslavije

Neuspjeh dotadašnjih mirovnih planova kao produkata međunarodnopravnih mehanizma medijacije/posredovanja/mirenja i diplomacije od strane Europske ekonomske zajednice, pa kasnije Europske ekonomske zajednice i UN-a u svezi sprječavanja sukoba/ratova i postizanja mira na prostoru bivše Jugoslavije, a poglavito neuspjeh Owen-Stoltenbergova mirovnog plana iz srpnja/rujna 1993. godine, utjecat će na prvu akciju maastrichtske Europske unije i njene Zajedničke vanjske i sigurnosne politike u odnosu na navedeni prostor. Realitet neprovedbe Vanceovog mirovnog plana u Republici Hrvatskoj, kao i činjenica rata i nepostizanja rješenja o budućim ustavnopravnim odnosima sva tri konstitutivna naroda u Bosni i Hercegovini, doživjet će izvjesnu vanjskopolitičku koheziju među članicama zemalja Europske unije. Kohezija među zemljama članicama Europske unije reflektirala se prvotno kroz Zaključak Vijeća Europske unije od 26. listopada 1993. godine o implementaciji Ugovora o Europskoj uniji gdje se u II. poglavlju – *Zajednička vanjska i sigurnosna politika*, u potpoglavlju „iv“ gdje se navodi da je „prioritet navedene politike definirati uvjete i zajedničke akcije, a što uključuje da se potraži pregovaračko i trajno rješenje sukoba, te da se da doprinos provedbi mirovnog plana i potpora humanitarnoj akciji.“⁶³⁰ Temeljem takve inicijative, a koja je u skladu s izvorima prava Europske unije, u ovom slučaju iz osnivačkog ugovora o osnivanju Europske unije i samog Zaključka Vijeća Europske unije, 7. studenog 1993. godine uslijedila je reakcija/inicijativa ministara vanjskih poslova Francuske i Njemačke koja je usvajanjem od strane Europske unije prerasla u Akcijski plan. Akcijski plan također će svoju pravnu osnovu imati u će europskopравnim izvorima – Pravila međunarodnog prava (običajno pravo, opća načela međunarodnog prava).⁶³¹ Ministarska inicijativa i Akcijski plan biti će test institucionalnom okviru Europske unije, odnosno njenoj Zajedničkoj vanjskoj i sigurnosnoj politici.

⁶³⁰ Službena mrežna stranica Europske unije, http://europa.eu/rapid/press-release_DOC-93-7_en.htm/16.03.2018.

⁶³¹ Akcijski plan Europske unije ili Plan Juppē-Kinkel nastao je na temelju inicijative dvaju ministara vanjskih poslova Republike Francuske i SR Njemačke, Alain Juppēa i Klause Kinkela. Navedeni ministri vanjskih poslova dana 7. studenog 1993. godine uputili su Willyu Claesu, predsjedniku Vijeća Europske unije i ministru vanjskih poslova Kraljevine Belgije pismo u kojem iznose prijedlog mirovne inicijative ili sam budući Akcijski plan. Izvor: Arhiv lorda Owena pohranjen u University of Liverpool/<http://sca-arch.liv.ac.uk/ead/html/gb141boda-p1.shtml#boda.1.05.1./15.03.2018>. Uvidom u sam sadržaj pisma koje su uputili navedeni ministri vanjskih poslova, a koje smo dobili od strane Liverpoolskog sveučilišta, utvrdili smo da je sadržaj identičan sa iznesenim od strane lorda Davida Owena u njegovu memoarskom zapisu pod nazivom Balkanska odiseja, stoga se samo citiranje istog može uzeti također kao relevantan izvor u znanstvenom istraživanju i utvrđivanju svih činjenica.

Inicijativa ministara vanjskih poslova Francuske i Njemačke, Juppéa i Kinkela ili kako oni sami u svom pismu predsjedniku Vijeća Europske unije navode „razmišljanja“, upravo se odnosila u cilju provedbe Zajedničke vanjske i sigurnosne politike gdje bi „Dvanaestorica“ trebala brzo razvijati koherentnu zajedničku politiku u cilju trajnog primirja, a i mira u bivšoj Jugoslaviji. Inicijativa ili „razmišljanja“ u smislu mirnog rješavanja sukoba u bivšoj Jugoslaviji odnosila bi se na pokretanje globalne „akcije“ u okviru Konferencije o bivšoj Jugoslaviji, a što ćemo kasnije vidjeti biti preteča osnivanju Kontaktne skupine. Rješenje za postizanje mira u Bosni i Hercegovini vidjeli su u prihvaćanju „Ženevskog paketa“ i samog plana Owen-Stoltenberg s „Invinciblea“, uz opasku da ne postoji mogućnost da se jedan ili dva entiteta povuku iz Unije Bosne i Hercegovine, jer se u potpunosti podržava cjelovitost i integritet Bosne i Hercegovine. Iz navedenog, vidimo da se rješenje prestanka rata i postizanja mira traži u ustavnopravnim rješenjima za Bosnu i Hercegovinu. Ovim činom pristupa cjelovitosti Bosne i Hercegovine i zaštite vanjskih granica smatramo da se daje od strane inicijatora puna podrška zaštiti međunarodnog načela *uti possidetis*, a što je razlika na sam Owen-Stoltenbergov mirovni plan. Glede samih zemljovida „razmišljanja“ ili plan za Bosnu i Hercegovinu odnosila bi se na činjenicu korekcija istih, a koje bi uključivalo povlačenje bosanskih Srba s određenih teritorija i dodjeljivanje 3 do 4 % teritorija bosanskim Muslimanima, čime bi se takav postupak uvjetovao postepenim ukidanjem ekonomskih sankcija SR Jugoslaviji.⁶³²

Postepeno ukidanje ekonomskih sankcija SR Jugoslaviji odnosio bi se i na činjenicu ukoliko bi Srbi prihvatili i „modus vivendi“ za Republiku Hrvatsku, a što je u samom pismu/inicijativi/razmišljanjima od strane dvojice ministara objašnjeno na sljedeći način; „Rizik rata u "krajinama" se povećava. Budući da trenutačno ne možemo brzo sačiniti konačno rješenje, prvo se trebamo usredotočiti na prekid vatre i mjere u skladu s Rezolucijom Vijeća sigurnosti 847, što predstavlja modus vivendi koji isključuje opasnost od rata i koje je ujedno i srednji korak ka konačnom rješenju.“⁶³³

Temeljem navedene inicijative/razmišljanja, Europska unija je 22. studenog 1993. godine usvojila je dio Akcijskog plana⁶³⁴, te je prvenstveno naglasak u istom dala na pokretanju humanitarne akcije i pomoći Bosni i Hercegovini. Deklaracijom Europske unije od 10./11. prosinca 1993. godine ona je u potpunosti prihvatila cjeloviti plan kao odraz inicijative dvaju ministara, te je u samoj Deklaraciji naglasak stavila na činjenici da je prihvaćanje mirovnog

⁶³² Ibidem

⁶³³ Ibidem

⁶³⁴ EPC bulletin, Vol 9, 1993., str. 551., 552.

paketa povezano s uvjetovanošću prihvaćanja mirovnog plana sa skidanjem ekonomskih sankcija prema SR Jugoslaviji.⁶³⁵ Reakcija Sjedinjenih Američkih Država na izneseni Akcijski plan prema navodima „Los Angeles Times“-a i lorda Owena biti će suzdržana, odnosno „oprezno“ će poduprijeti takvu inicijativu/mirovni plan Europska unije. Takvim postupanjem Sjedinjenih Američkih Država vidimo da problem bivše Jugoslavije ostaje i dalje europski problem.⁶³⁶ Stoga, u smislu pune podrške mirovnom planu koji je proizašao kao produkt ministara vanjskih poslova zemalja članica Europske unije i same Zajedničke vanjske i sigurnosne politike, Europska unija ponovno će 22. prosinca 1993. godine potvrditi navedenu inicijativu u obliku Akcijskog plana, i ponoviti da daje naglasak na pregovorima i uvjetovanošću istih sa ekonomskim sankcijama prema SR Jugoslaviji.⁶³⁷

Pregovori s elementima diplomacije Europske unije i samih supredsjedatelja lorda Owen i Stoltenberga sa svim stranama u sukobu u Bosni i Hercegovini, kao i sa predsjednicima Republike Hrvatske i Srbije, odvijali su se prema zapisima lorda Owena od 12. studenog 1993. godine, do konačne propasti predloženog Akcijskog plana i neposredne potvrde o istom 10. veljače 1994. godine, kada je bilo vidljivo da problem zemljovida i nedostatak potpore Sjedinjenih Američkih Država predloženom planu utječu na njegovo prihvaćanje od sukobljenih strana, poglavito bosanskih Muslimana i Srba. Samim time i plan *modus vivendi* za UNPA zone i Republiku Hrvatsku, a koji je bio sastavni dio Akcijskog plana nije implementiran u Republici Hrvatskoj.⁶³⁸

Upravo političko-diplomatsko inzistiranje i uvjetovanost da se sveukupno rješenje za prostor bivše Jugoslavije pronađe kroz predloženi Akcijski plan (ustavnopravno rješenje za Bosnu i Hercegovinu i prijedlog novog zemljovida, kao sam *modus vivendi* za Republiku Hrvatsku) putem pregovora i njegova prihvaćanja od svih strana, ali bez mehanizma kojim bi se nametnulo predloženo rješenje i samim tim spriječili daljnji oružani sukobi i postigao mir, biti će još jedan odraz neuspjeha predloženog mirovnog rješenja i samog posredovanja kao međunarodnog mehanizma koji je upotrijebljen od strane Europske unije i njene Zajedničke vanjske i sigurnosne politike. Sama uvjetovanost ekonomskih sankcija prema Srbiji s

⁶³⁵ Ibidem, str. 591., 592.

⁶³⁶ Više o reakciji američke politike na predloženi Akcijski plan Europske unije, vidi u „Los Angeles Times“ od 25. studenog 1993., u tekstu „U.S. Cautiously Backing New Bosnia Peace Plan : Balkans: The European proposal would gradually lift sanctions. Painful issue of peacekeepers is revived, http://articles.latimes.com/1993-11-25/news/mn-60696_1_peace-plan/ i Owen, op. cit., str. 278./17.03.2018.

⁶³⁷ EPC bulletin, Vol 9, 1993., str. 611.

⁶³⁸ O diplomatske aktivnostima i samoj diplomaciji Europske unije i supredsjedatelja putem Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji od trenutka inicijative dvojice ministara pa do samog zaključivanja da je Akcijski plan „mrtav“ vidi više u Owen, op. cit., str. 276. – 303.

povlačenjem bosanskih Srba s predloženih teritorija, a u smislu korigiranja zemljovida i da isti budu u skladu s predloženim od strane Europske unije, nije mehanizam koji se do tada pokazao učinkovitim u smislu bilo prihvaćanja mirovnih planova, bilo utjecaja na sam tijek rata u Bosni i Hercegovini.

Neuspjeh Akcijskog plan kao produkta međunarodnopravnog mehanizma mirenja i posredovanja kao prvog mirovnog plana Zajedničke vanjske i sigurnosne politike Europske unije od njenog osnivanja, a u smislu upravljanja krizom na području Europe odrazit će se kroz sljedeće;

- da paralelno s vođenjem pregovora i političkim akcijama Europske unije i supredsjedatelja Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji od početaka obznajivanja Akcijskog plana pa do konačnog njegovog neuspjeha u veljači 1994. oružani sukobi i ljudske žrtve nisu prestajali u Bosni i Hercegovini, a o čemu svjedoče borbe hrvatskih i muslimanskih snaga oko Gornjeg Vakufa, borbe srpskih i muslimanskih snaga oko Bihaća 25. studenog 1993., nastavljena opsada i topnički napadi Sarajeva 28. studenog, 14. prosinca 1993., borbe između hrvatskih i muslimanskih snaga oko Fojnice, borbe između muslimanskih i srpskih snaga u blizini Doboja i Tuzle 20. prosinca 1993., borbe u Srednjoj Bosni u Novom Travniku i Vitezu 26. prosinca 1993., daljnja opsada i granatiranje Sarajeva 8. siječnja 1994., 4. veljače i 5. veljače 1994. kad je na tržnici „Markale“ od strane minobacačke granate poginulo 66 ljudi, a ranjeno 200).⁶³⁹ Unatoč diplomatskoj inicijativi i prezentiranju od strane Europske unije mehanizma posredovanja i mirenja, mir nije bio postignut, a sama Europska unija nije imala mehanizme s kojima bi fizički/prisilno postigla rješenje i nametnula mir, odnosno opetovano je dolazilo do disproporcije između normativnih akata i same njihove implementacije na području bivše Jugoslavije⁶⁴⁰

⁶³⁹ O samoj kronologiji ratnih zbivanja u Bosni i Hercegovini, a na temelju novinskih i drugih izvješća vidi više u Srebrenica: a 'safe' area, Apendix XIII, Chronology of the Bosnian conflict 1990-1995, Netherlands Institute for war Documentation, str. 146. – 159. Ili na službenoj mrežnoj stranici Netherlands Institute for war Documentation, <https://niod.nl/sites/niod.nl/files/XIII%20-%20Chronology%20of%20the%20Bosnian%20conflict%201990%20-%201995.pdf>/26.02.2018.

O granatiranju Sarajeva i žrtvama na tržnici Markale, vidi više u „The New York Times“ u tekstu „66 Die as Shell Wrecks Sarajevo Market“, od 6. veljače 1994./<http://www.nytimes.com/1994/02/06/world/66-die-as-shell-wrecks-sarajevo-market.html?pagewanted=all>/26.02.2018.

⁶⁴⁰ O mogućem vojnom djelovanju Europske unije u smislu rješavanja kriznih žarišta na europskom tlu, ranije smo već naveli u ovom radu da 1993. godine nije postojala takva mogućnost, već da je u smislu implementacije Amsterdamskog ugovora i „petersberških zadaća“, kao i konačnog preuzimanja brige za sigurnost na vlastitom kontinentu od strane Europske unije, na Helsinškom summitu u prosincu 1999. godine donesena odluka kojom

- da je bez potrebite aktivne uloge Sjedinjenih Američkih Država u rješavanje krize na prostoru bivše Jugoslavije plan bio ponovno osuđen na neuspjeh, jer sama Europa bez podrške Sjedinjenih Američkih Država nije imala poluge/mehanizme s kojima bi mogla uvjetovati/postići mir, tj kako je ranije već i navedeno bila je „tigar od papira.“ Takva činjenica ne samo da je utjecala na daljnja ratna djelovanja i samim time nove žrtve.

Nedostatak američke potpore kao relevantnu činjenicu za uspjeh mirovnog plana upravo i navodi u svojim zapisima lord Owen koji jasno povezuje propast prethodna četiri mirovna plana i same uloge Sjedinjenih Američkih Država prema istima i području bivše Jugoslaviji (*„Do sada su postojale četiri propale mirovne inicijative: Carrington-Cutileirov plan prije početka rata, Vance-Owenov plan, Plan Invincible, a sada i Plan akcije EU. Većina Europljana, prosuđivao sam, držala je da je svaki daljnji napor, sve dok Sjedinjene Države i dalje stoje po strani osuđen na propast, budući da je to dopuštalo Muslimanima da izbjegnu nužnost postizanja kompromisa koji tvore bitan dio bilo kakvih pregovora.....EU je golemu važnost pridavala sudjelovanju Sjedinjenih Američkih Država, a ne samostalnom djelovanju, čega su Sjedinjene Države bile svjesne.“*).⁶⁴¹

- upravo navođenje i želje Europske unije za globalnom međunarodnom akcijom u smislu upravljanja jugoslavenskom krizom i sam neuspjeh Akcijskog plana Europske unije odrazit će se na reaktivaciju američke politike prema prostoru bivše Jugoslavije i na činjenicu osnivanja Kontaktne skupine kao nukleusa međunarodne zajednice koja će tijekom 1994. i 1995. godine predložiti nove mirovne planove za Bosnu i Hercegovinu i Republiku Hrvatsku.

se potiče razvoj vojnih snaga sposobnih za brz razmještaj, tzv. Snaga za brzo djelovanje, kroz dobrovoljne, ali koordinirane, nacionalne i multinacionalne doprinose članica Europske unije.

⁶⁴¹ Owen, op. cit., str. 305., 307.

V. REAKTIVACIJA AMERIČKE POLITIKE (VOJNO/POLITIČKI) I MIROVNI PLANOVI KONTAKTNE SKUPINE – POČETCI KRAJA RATA/RATOVA I POSTIZANJE MIRA

Kroz analizu pravno-političkih mehanizama i politiku djelovanja koje je Europska ekonomska zajednica/Europska unija bilo samostalno ili u suradnji s međunarodnom zajednicom (UN-om) koristila u smislu sprječavanja sukoba i postizanja mira na prostoru bivše Jugoslavije do početka 1994. godine i propasti Akcijskog plana Europske unije, a koju smo sustavno prikazali i dokazali u ovoj disertaciji, povijesna izjava iz ljeta 1991. godine luksemburškog ministra vanjskih poslova Jacques Poosa, a koju smo već citirali „*Ovo je vrijeme Europe, a ne vrijeme Amerikanaca. Ako ijedan problem mogu riješiti Europljani, onda je to jugoslavenski problem. To je europska država i zato ne odlučuju Amerikanci*“ prikazala je svu politiku apsurdna i nesklad između izrečenog i učinjenog. Nesklad između izrečenog i političkih planova/akcije Europske ekonomske zajednice/Europske unije odnosio se prvenstveno na institucionalnu i provedbenu nemoć, odnosno na disproporciju između normativnih akata proizašlih iz međunarodnopravnih normi i izvora europskog prava i njihove implementacije na prostoru bivše Jugoslavije.

Činjenica nemogućnosti implementacije donesenih akata i zaštite međunarodnopravnog načela *uti possidetis iuris*, kao i neimanja mehanizama s kojima bi nametnula mirovna rješenja stranama u sukobu, a vodeći politiku neutralnosti i pružajući dobre usluge/posredovanje/arbitražu/medijaciju i mirenja na principu dogovora među sukobljenim stranama, Europska ekonomska zajednica/Europska unija takvim postupanjem nije bila u mogućnosti upravljati krizom na tlu Europe. Također korištenje međunarodnopravnih mehanizama s uvjetovanošću drugim mehanizmima (posredovanje/međunarodno priznanje bivših republika, posredovanje/ekonomske sankcije prema SR Jugoslaviji) s kojima se mislilo i vjerovalo da će se postići rješenje i mir na prostoru bivše Jugoslavije, dokazalo je da isto nije utjecalo na političke čelnike jugoslavenskih republika, poglavito čelnike Srbije i Crne Gore i njihovu velikosrpsku politiku „prekrajanja“ granica i vojne agresije u smislu provedbe takve politike. Takva nemogućnost implementacije usvojenih politika i oslanjajući se na snage NATO-a⁶⁴² koje su određene politike i odluke implementirale tijekom 1994. i 1995. godine, kroz primjer

⁶⁴² Činjenica da je problem bivše Jugoslavije europski problem i da Europska unija nema mehanizme (vojne) s kojima bi mogla riješiti pitanje, te da se u tom smislu oslanja na snage NATO-a, dovoljno je vidjeti službenu Izjavu državnog tajnika SAD-a W. Christophera od 7. veljače 1994. godine u kojoj navodi: „Postoji mnogo

rata u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, Europska unija će na vlastitom primjeru i uočenim nedostacima „graditi“ svoje institucije i druge mehanizme u smislu djelovanja u kriznim situacijama.⁶⁴³

U skladu sa najavama u predsjedničkoj kampanji tijekom 1992. godine, kao i samih tada iznesenih izjava predsjedničkog kandidata Billa Clinton o nužnosti američkog djelovanja u Bosni i Hercegovini i samom njegovom zalaganju za bombardiranjem srpskih položaja⁶⁴⁴, od Clintona se po preuzimanju predsjedničke funkcije 1993. godine, kao i Sjedinjenih Američkih Država očekivalo da pokrenu novu inicijativu za zaustavljanje sukoba u BiH, što znači direktno angažiranje i liderstvo.⁶⁴⁵ Stoga, evoluciju američke vanjske politike i same reaktivacije u odnosu na prostor bivše Jugoslavije moramo prvenstveno gledati *dvotračno*, kroz prizmu diplomacije i međunarodnopravnih mehanizama za sprječavanje sukoba i postizanje mira i vojno, putem NATO-a a kojem je upravo trebalo podići kredibilitet⁶⁴⁶, a sve u službi implementacija Rezolucija UN-a i vlastitih zaključaka/odluka. Upravo NATO savez biti će produžena ruka-mehanizam za implementaciju usvojenih politika međunarodne zajednice, prvenstveno reaktivirane vanjske politike Sjedinjenih Američkih Država, te ćemo prvi primjer takve politike i aktivacije NATO-a imati uslijed minobacačkog napada u Sarajevu od 5. veljače 1994. godine i pogibije 66 ljudi na tržnici Markale. Upravo sam događaj bio je ključan za djelovanje NATO-a⁶⁴⁷, te je stoga Sjevernoatlantsko vijeće 9. veljače 1994. godine donijelo

kratkoročnih problema u europskoj sigurnosti, kao što svi znamo. Oni zahtijevaju inovativna rješenja, uključujući uporabu vojne moći. Naše aktivnosti na summitu omogućuju NATO-ov doprinos ovim rješenjima, uključujući naša vojna i političke sposobnosti.“ O smoj izjavi vidi više u tekstu „Reaction to the Sarajevo Marketplace“ Shelling Statement by Secretary Christopher released by the Office of the Spokesman, Washington, DC February 7, 1994., US Department of State Dispatch, Vol 5, No 7, February 14, 1994.

⁶⁴³ Kao što smo već ranije naveli u ovoj disertaciji, upravo na primjeru bivše Jugoslavije i nemogućnost djelovanja u kriznim situacijama ili nemogućnost fizičkog nametanja mira u smislu rješavanja krize na tlu Europe, Europskoj uniji će poslužiti kao primjer da helsinškim summitom iz prosinca 1999. godine oformi snage za brzo djelovanje.

⁶⁴⁴ Vidi bilješku 599./“The New York Times“ Izjava Billa Clintona u tekstu pod naslovom „Kampanja 1992, Republikanci; Clinton o vanjskoj politici“, od 28. srpnja 1992./ <http://www.nytimes.com/1992/07/28/us/the-1992-campaign-the-republicans-clinton-attacked-on-foreign-policy.html/29.03.2018>.

⁶⁴⁵ O uključivanju Sjedinjenih Američkih Država prema ratu u Bosni i Hercegovini i aktivnoj njenoj ulozi, vidi više u tekstu „Conflict in the Balkans; U.S. Backs Bosnian Peace Plan, Dropping Threats to Use Force“, „The New York Times“, 11. veljače 1993./<http://www.nytimes.com/1993/02/11/world/conflict-balkans-us-backs-bosnian-peace-plan-dropping-threats-use-force.html?pagewanted=all/29.03.2018>.

⁶⁴⁶ O razlozima reaktivacije američke politike i podizanju kredibiliteta NATO-u, Richard Holbrooke je rekao da će „Bosna biti ključni test za američku politiku u Europi. Stoga moramo uspjeti bilo što da pokušamo....Kontinuirano nedjelovanje nosi sa sobom dugoročne rizike koji mogu biti razorni za američko-europske odnose, oslabiti NATO, povećati napetost u Grčkoj i Turskoj i izazvati pomutnju u Moskvi.“ O samoj izjavi Richarda Hoolbrokea vidi u, Holbrooke, op., cit., str. 49.

⁶⁴⁷ Zapovjednik snaga UNPROFOR-a u Bosni i Hercegovini, general Jean Cot u svojim zapisima iznosi zaključak da je uzrok prvoj ratnoj prekretnici u ratu u Bosni i Hercegovini bio masakr na tržnici Markale u Sarajevu 5. veljače 1994. godine. O samom zaključku generala J. Cota, vidi više u Cot, op. cit., str. 153.

odluku/zaključak i postavilo ultimatum, a u skladu s Rezolucijama UN-a 824, 836 i 844 da će sve teško topništvo uništiti ukoliko ne bude izmješteno u krugu od 20 km od Sarajeva.⁶⁴⁸

Na temelju ranije navedenih uzroka, ključni moment ili povod reaktivaciji politike Sjedinjenih Američkih Država u odnosu na prostor bivše Jugoslavije biti će tragični događaj u Sarajevu i zaključak NATO-a o poduzimanju budućih akcija, a što će biti povod obraćanja Billa Clintona 9. veljače 1994. godine, a u kojem iznosi stavove američke vanjske politike; *„Imamo interes za pokazivanje da NATO, najveći vojni savez povijesti, ostaje vjerodostojna sila za održavanje mira u posthladnoratskoj Europi. Zainteresirani smo za uklanjanje destabilizirajućih dotoka izbjeglica koje stvara taj strašni sukob, ali mi očito imamo i humanitarni interes da pomognemo u sprječavanju gušenja Sarajeva i nastavka pokolja nedužnih ljudi u Bosni. Ovi interesi ne opravdavaju unilateralnu američku intervenciju u krizi, ali oni opravdavaju uključivanje Amerike i preuzimanje našeg vodstva.“* S danjašnjeg stajališta i s obzirom na daljnja politička i druga djelovanja Sjedinjenih Američkih Država tijekom 1994. i 1995. godine, navedeno obraćanje američkog predsjednika imati će povijesno značenje u odnosu na daljnji tijek događaja na prostoru bivše Jugoslavije.⁶⁴⁹

Paralelno s najavama vojnog djelovanja NATO-a po postavljenom ultimatumu bosanskim Srbima, kao i utvrđenim razlozima reaktivacije američke vanjske politike u odnosu na prostor bivše Jugoslavije, **Sjedinjene Američke Države upotrijebit će pored vojnih sredstava putem NATO-a medijaciju i mirenje kao međunarodnopravne mehanizme u smislu sprečavanja daljnjih sukoba i postizanja mira**, a koji će upravo proizaći iz političkog i diplomatskog djelovanja nove vanjske politike Sjedinjenih Američkih Država. Vojno djelovanje Sjedinjenih Američkih Država bit će isključivo kroz djelovanje NATO-a, a sam NATO Savez kao što smo ranije naveli u ovoj disertaciji pravnu osnova djelovanja dobit će kroz Bruxellsku deklaraciju donesenoj na summitu NATO-a 11. siječnja 1994. godine, gdje je istom dopušteno članicama NATO-a, WEU-a i zemljama članica Partnerstva za mir da sudjeluju u mirovnim operacijama pod okriljem Vijeća sigurnosti UN-a ili OSCE-a.⁶⁵⁰ Navedena Deklaracija i

⁶⁴⁸ O sadržaju same Odluke/Zaključaka NATO-a, vidi više na službenoj mrežnoj stranici NATO-a, <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c940209a.htm/17.03.2018>.

⁶⁴⁹ O samom obraćanju Billa Clintona nakon pogibije ljudi na sarajevskoj tržnici i zaključaka NATO-a, a u kojem je najavio američku aktivaciju u smislu upravljanja krizom, vidi u „The New York Times“, u tekstu: „Conflict in the Balkans; Clinton Outlines U.S. Interest in Bosnia Air Strikes“, 10. veljače 1994./<http://www.nytimes.com/1994/02/10/world/conflict-in-the-balkans-clinton-outlines-us-interest-in-bosnia-air-strikes.html/18.03.2018>.

⁶⁵⁰ Declaration of the Heads of State and the Government participatin in the Meeting of the North Atlantic Council („The Brusseles Summit Declaration“), Bruxelles, 11. siječnja 1994. O sadržaju Deklaracije, vidi više na službenoj mrežnoj stranici NATO-a, <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c940111b.htm/26.02.2018>.

američko prvo vojno djelovanje putem NATO-a proizlazi iz Rezolucije UN-a 781 od 9. listopada 1992. godine i Rezolucije 816 od 31. ožujka 1993. gdje je Vijeće sigurnosti UN-a uspostavilo zonu zabrane leta nad Bosnom i Hercegovinom, kao i kroz ranije usustavljenu od dana 12. travnja 1993. godine provedbenu operaciju NATO-a pod nazivom „**Deny flight**“ kako bi se provodile navedene rezolucije.⁶⁵¹ Prvi dokaz novoj politici i djelovanju Sjedinjenih Američkih Država putem NATO-a imamo već 28. veljače 1994. godine kada su američki zrakoplovi u sastavu NATO-a oborili četiri zrakoplova snaga bosanskih Srba, te je navedeno djelovanje bilo prvo vojno djelovanje NATO-a od postojanja istog saveza.⁶⁵²

Aktivizam političkog djelovanja i same diplomacije Sjedinjenih Američkih Država moramo gledati također „dvotračno“ i to;

- u smislu samostalnog vanjskopolitičkog djelovanja i uporabe međunarodnopravnih mehanizama za sprječavanje sukoba i postizanje mira („Washingtonski sporazumi“) i unutarnjeg političkog djelovanja (Odluka Senata o ukidanju embarga na uvoz oružja za Vladu Bosne i Hercegovine, Odluka o nevršenju nadzora embarga na uvoz oružja od strane američkih brodova u Jadranu)
- u smislu djelovanja u okviru međunarodne zajednice, odnosno Kontaktne skupine i izrade mirovnih rješenja za Bosnu i Hercegovinu i Republiku Hrvatsku, a u skladu također s međunarodnopravnim normama u smislu sprječavanja sukoba i postizanja mira

V.1. Washingtonski sporazumi – prvi uspjeh reaktivirane američke politike u prostoru bivše Jugoslavije

Da će aktivizam vanjskopolitičkog djelovanja i odraz nove američke vanjske politike u odnosu na prostor bivše Jugoslavije biti s početka 1994. godine u ekspanziji i s ciljem vraćanja kredibiliteta Sjedinjenim Američkim Državama kao globalnoj sili i samom NATO-u kao vojnoj sili bilo je jasno već s početka 1994. godine nakon Bruxellskog summita NATO-a i obraćanja

⁶⁵¹ O samoj operaciji NATO-a „Deny flight“ vidi na službenoj mrežnoj stranici NATO-a, <https://shape.nato.int/resources/21/nato%20operations,%201949-present.pdf/01.03.2018>.

⁶⁵² O prvom vojnom djelovanju snaga NATO-a u 44-godišnjoj povijesti vidi u „The New York Times“-u od 1. ožujka 1994. godine u tekstu pod nazivom „Conflict in the Balkans; Nato craft down 4 Serb warplanes attacking Bosnia“ na službenoj mrežnoj stranici „The New York Times“-a, [/http://www.nytimes.com/1994/03/01/world/conflict-in-the-balkans-nato-craft-down-4-serb-warplanes-attacking-bosnia.html?pagewanted=all/19.03.2018](http://www.nytimes.com/1994/03/01/world/conflict-in-the-balkans-nato-craft-down-4-serb-warplanes-attacking-bosnia.html?pagewanted=all/19.03.2018).

Billa Clintona od 9. i 29. veljače 1994. godine kad je jasno i nedvosmisleno naglasio da si Sjedinjene Američke Države ne mogu priuštiti ignoriranje sukoba u Europi, kao i njegovo eventualno širenje. U izjavi od 29. veljače 1994. godine američki predsjednik navodi da je interes Sjedinjenih Američkih Država pokazivanje svijetu da je NATO najveći vojni savez koji može osigurati mir nakon prestanka hladnog rata, te da će pomoći u deblokadi Sarajeva i sprječavanju daljnjih žrtava u Bosni i Hercegovini.⁶⁵³

Upravo s ciljem sprečavanja daljnjih žrtava u Bosni i Hercegovini možemo smatrati prvo posredovanje Sjedinjenih Američkih Država u mirovnim pregovorima između bosanskih Hrvata i Muslimana koji su se od 26. veljače 1994. godine do 2. ožujka 1994. godine uz nazočnost i hrvatske delegacije koju je predvodio ministar vanjskih poslova Republike Hrvatske Mate Granić održavali u Washingtonu. Kao rezultat i odraz posredovanja i samih pregovora, a uslijed reaktivacije američke vanjske politike (diplomacije) i korištenja međunarodnopravnih mehanizama za postizanje mira, posredovanja/medijacije i mirenja, 2. ožujka 1994. godine potpisani su Okvirni sporazum o Federaciji u Bosni i Hercegovini i Nacrtu prethodnog sporazuma o konfederaciji između Republike Hrvatske i Federacije, Sporazum Republike Hrvatske i Federacije Bosne i Hercegovine o pristupu Jadranskom moru preko područja Republike Hrvatske.⁶⁵⁴ Pun opseg i dokaz vanjskopolitičkog djelovanja i američkog aktivizma implementiranog kroz diplomaciju⁶⁵⁵ s elementima međunarodnopravnih mehanizama za postizanje mira – medijacije i mirenja, a nastavno na washingtonske preliminarne sporazume uočiti ćemo kako kroz „Bečki dogovor I“ u američkom veleposlanstvu u Beču od 4. do 14. ožujka 1994. godine u kojem su definirane odredbe Ustava Federacije BiH, kroz posredovanje

⁶⁵³ O izjavi Billa Clintona od 29. veljače 1994. godine vidi više u „Ending the Conflict in Bosnia“, President Clinton Radio address to the nation, Washington, DC, February 19, 1994, US Department of State Dispatch Volum 5, Number 9, February 28, 1994, Publisher by the Bureau of Public affairs.

⁶⁵⁴ Više o washingtonskim pregovorima vidi u; Granić, op. cit., str. 95.-98. i u „*The United States and Croatia a documentary history 1992-1997*“, Printing by USIA Regional Program Office, Vienna, 1998., str. 29. - 48. Sama knjiga je prema uvodnim riječima u istoj od strane Petera W. Galbraitha, zbirka dokumenata diplomatskih odnosa između Sjedinjenih Američkih Država i Republike Hrvatske od 1992. do 1997. godine. Također prema riječima Petera W. Galbraitha knjiga prati razvoj američke politike tijekom rata u bivšoj Jugoslaviji do traženja i izgradnje mira.

⁶⁵⁵ O djelovanju američke diplomacije prije potpisivanja washingtonskih sporazuma možemo vidjeti i kroz djelovanje Charlesa Redmana, posebnog izaslanika predsjednika Clintona pri Međunarodnoj konferenciji o bivšoj Jugoslaviji, a koji je u sklopu nove američke politike posjetio 22. veljače 1994. godine Zagreb. Izvor: <http://www.independent.co.uk/news/us-push-to-extend-sarajevo-breakthrough-across-bosnia-balkans-conference-will-try-to-extend-sarajevo-1395641.html>./20.03.2018.

Također da su mirovni sporazumi rezultat pregovora i same američke diplomacije možemo vidjeti i kroz izjavu Warrenu Christophera tijekom potpisivanja preliminarne sporazuma 2. ožujka 1994. godine kad je izjavio da su isti rezultat trodnevnih intenzivnih pregovora. O samoj izjavi vidi, više u „Los Angeles Times“ od 2. ožujka 1994. godine, u tekstu „Muslims, Croats OK Bosnia Union: Balkans: Christopher says the U.S.-brokered accord 'shows that peace is possible.' Officials hope the pact will put pressure on Serbs to reach a settlement.“

američkog generala Johna Galvina potpisani dokument između predstavnika Hrvatskog vijeća obrane i Armije Bosne i Hercegovine o prihvaćanju načela za ustrojavanje savezne vojske Bosne i Hercegovine, te kroz potpisane Washingtonske sporazume 18. ožujka 1994. godine.⁶⁵⁶

Washingtonskih sporazumi kao produkt diplomacije i međunarodnopravnih mehanizma za postizanje mira –posredovanja/medijacije i mirenja u odnosu na dosadašnje mehanizme i ponuđena mirovna rješenja od strane Europske ekonomske zajednice/Europske unije, a koja su se bazirala na činjenici da su strane bosansko-hercegovačkog ratnog sukoba mogle donijeti odluku kojom odbijaju ponuđena rješenja, američko posredovanje i sam pristup rješavanju stvari vodio se principom razgovora i pregovaranja do konačnog rješenja, tj. dok ne prihvate prijedlog rješenja sve strane uključene u pregovore. Stranama u pregovaračkom postupku bi se prijetilo sankcijama, izolacijom i nastavkom rata.⁶⁵⁷ Dokaz navedenom vidimo i kroz postignute preliminarne washingtonske sporazume i Bečki dogovor I., a iz čega su i proizašli Washingtonski sporazumi.

Washingtonski sporazumi uz činjenicu postignuća prestanka hrvatsko-muslimanskog rata u Bosni i Hercegovini, uključivali su pored teksta Ustava Federacije Bosne i Hercegovine i Preliminarni sporazum o gospodarskoj i vojnoj suradnji između Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske, Preliminarni ugovor kojim se uspostavlja konfederacija između Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske, kao i Sporazum o slobodnom prolazu područjem Neuma.⁶⁵⁸ Prema Ustavu Federacije Bosne i Hercegovine, vršenje vlasti se zasnivalo na podjeli nadležnosti između kantona i Središnje vlasti/Federacije, odnosno nadležnost djelovanja je podijeljeno na Federaciju (vanjske poslove, državljanstvo, financije, organiziranje i vođenje

⁶⁵⁶ Samom postizanju Washingtonskih sporazuma pridonio je aktivizam američke diplomacije o čemu možemo vidjeti i kroz Bečke sastanke i dogovore hrvatske i bošnjačke strane u Beču. O tome više vidi, Granić, op. cit., str. 99., 100. i Nobilo, op. cit., str. 610, kao i kroz posredovanje američke politike, gdje uz nazočnost američkih generala hrvatska strana i bošnjačka strana potpisuju u Splitu, 12. ožujka 1994. godine načela za ustrojavanje vojske Bosne i Hercegovine. O tome više, vidi, Tuđman i Bilić, op. cit., str. 390.

⁶⁵⁷ O načinu posredovanja i rada tijekom pregovora sa Charlesom Redmanom, Mario Nobilo kao član hrvatskog izaslanstva i zaposlenik Ministarstva vanjskih poslova RH u hrvatskom veleposlanstvu u Washingtonu tijekom washingtonskih pregovora, zapaža i navodi da „Na pregovorima u State Departmentu između Granića i Silajdžića i njihovih timova, od 27. veljače do 2. ožujka 1994. godine, Amerikanci su diktirali oštar tempo, ne dopuštajući ni jednoj strani da bitno mijenja temeljne odrednice Okvirnog ugovora o uspostavi FBiH kao i osnovne elemente Preliminarnog ugovora o konfederaciji između RH i Federacije, a posebno ne teritorijalni obuhvat muslimanskih, hrvatskih i mješovitih kantona. Uz te usvojene dokumente, formiran je i Prijelazni odbor za uspostavu federacije i konfederacije, koji je u nastavku pregovora u američkoj ambasadi u Beču trebao do 15. ožujka 1994. prihvatiti Ustav Federacije, Preliminarni ugovor o konfederaciji između Hrvatske i Federacije, vojne sporazume unutar Federacije i prijelazne mjere do potpune uspostave svih razina vlasti Federacije. Delegacije su bile pod visokim psihološkim pritiskom. Pregovaralo se u poluzatvorskim uvjetima, uz stalni američki pritisak. Obje delegacije uspjele su se izboriti samo za neka poboljšanja teksta u svoju korist.“ O samim pregovorima, vidi, više, Nobilo, op. cit., str. 606. i 607.

⁶⁵⁸ Nobilo, op. cit., str. 611. i Owen, op. cit., str. 323.

obrane Federacije i zaštita njezinih granica, nadzor nad vojnom proizvodnjom i zaključivanje vojnih sporazuma, utvrđivanje ekonomske politike), Federaciju i kantone (ljudskih prava, zdravstva, okoliša, socijalne politike, migracija, azila, turizma itd) i same kantone (policija, obrazovanje, kultura, javne službe, stanovanje, financiranje kantonalne uprave, socijalne službe, radio i televizija, proizvodnja energije).⁶⁵⁹ Kantoni kao dijelovi „federalne jedinice i oblik decentralizirane države“ koji se „teritorijalno organiziraju na etničkom, ekonomsko-funkcionalnom, prirodno geografskom i komunikacijskom načelu“ svoju definiciju i oblik dobili su kroz Bečke pregovore od 8. do 11. svibnja 1994. godine uz posredstvo Charlesa Redmana. Temeljem navedenih pregovora Kantoni bi obuhvaćali prostore većinskim bošnjačkim i hrvatskim stanovništvom, čime se ponovno kao rješenje sukoba i postizanja mira vidi u teritorijalnoj podjeli i usustavljanju unutarnjih granica. Takvim rješenjem unutarnje podjele Bosne i Hercegovine na dva entiteta (Federacija BiH i Republika Srpska) i same kantone unutar jednog entiteta (Federacije) dobivamo modificirane oblike Vance-Owenovog plana, Owen-Stoltenbergova plana i Akcijskog plana Europske unije. Takvim postupanjem i prijedlogom rješenja nedvosmisleno i opetovano dobivamo unutarnju podjelu zemlje po etničkim principima, odnosno kako navode neki autori određen je „pravac ka etnoteritorijalnom uređenju Bosne i Hercegovine.“⁶⁶⁰

Značaj Washingtonskih sporazuma, kao i prethodnih prijedloga mirovnih rješenja Europske ekonomske zajednice/Europske unije i same Međunarodne zajednice (prijedlozi mirovnih rješenja EEZ/EU/UN) moramo gledati u međunarodnopravnim okvirima, iz razloga što se sa uspostavom Federacije Bosne i Hercegovine i samom konfederacijom sa Republikom Hrvatskom ne bi gubio integritet i suverenitet Bosne i Hercegovine kao međunarodno priznate države, a Hrvati i Muslimani bi imali konstitutivni status. Iako je uspostavom Federacije BiH i podjelom Bosne i Hercegovine na dva entiteta na neki način legalizirana unutarnja podjela Bosne i Hercegovine, a što će biti konačno prihvaćeno i samim Daytonskim sporazumom, podjela po

⁶⁵⁹ O samoj podjeli nadležnosti između Središnje vlade/Federacije i kantona, vidi više Tuđman i Bilić, op. cit., str. 374. – 379.

⁶⁶⁰ U amerčkom veleposlanstvu u Beču, predstavnici Republike Hrvatske, bosanskih Hrvata i bošnjačka delegacija od 8. do 11. svibnja 1994. godine utvrdili su Kriterije za određivanje teritorija Federacije BiH, Načela konstituiranja kantona, Sporazum o raspodjeli najviših dužnosti. Samim tekstom Načela konstituiranja kantona, točkom 1. je propisano da su kantoni federalne jedinice, a točkom 5. Određeno po kojim će se se principima određivati granica kantona. O Bečkom sporazumu, vidi više u Tuđman i Bilić, op. cit., str. 414. . 417. Turčilo, Sead: Političko-ustavna rješenja za Bosnu i Hercegovinu, od Lisabona do Daytona, Geopolitičke naracije o mirovnim sporazumima za Bosnu i Hercegovinu 1992. – 1996.,/ http://www.media.ba/sites/default/files/geopoliticke_naracije_o_mirovnim_sporazumima_-_final.pdf/22.03.2018.

etničkim principima na neki način je bilo prihvaćanje kao što smo naveli ranijih planova Europske unije.⁶⁶¹

U samom geopolitičkom značenju, Washingtonskim sporazumima Sjedinjene Američke Države vratile su se na prostor bivše Jugoslavije i dokazale Europskoj uniji da ne mogu bez „nje“ rješavati krizu na svom području. Dokazale su da se bez slanja vlastitih vojnika mogu zaustaviti rat na prostoru Bosne i Hercegovine pomoću korištenja međunarodnopravnih mehanizama za postizanje mira. Također kroz samo vođenje pregovora, a bez mogućnosti da strane pregovora ne donesu i prihvate rješenje, dokazale su drugu vrstu načina vođenja pregovora i iznalaženja mirovnih rješenja među sukobljenim stranama. Uspostavom Federacije Bosne i Hercegovine i samog sklopljenog vojnog saveza između hrvatskih i bošnjačkih snaga uspostavile su željenu vojnu ravnotežu između sad hrvatsko/bošnjačke i srpske strane, a što će se odraziti na daljnja vojna i političko/diplomatska djelovanja u smislu postizanja mira u Bosni i Hercegovini.

V.2 Kumulacija korištenja međunarodnopravnih mehanizama

Iako je potpisivanjem Washingtonskih sporazuma započela reaktivacija i odlučnost američke vanjske politike u odnosu na prostor bivše Jugoslavije, samim takvim činom rat na prostoru Bosne i Hercegovine nije prestao, a u Republici Hrvatskoj nije došlo do provedbe Vanceovog plana, reintegracije okupiranih područja i postizanja trajnog mira. Činjenica daljnjeg vođenja rata na prostoru Bosne i Hercegovine, a poglavito sve učestaliji napadi bosanskih Srba na UN zaštićenu zonu Goražda u travnju 1994. godine, dokazati će upravo američku odlučnost u odnosu na sam ratom zahvaćen prostor kroz djelovanje NATO-a na prostoru Bosne i Hercegovine. Odlučnost američke politike ogledati će se kroz prvi put zatraženi poziv od strane UN-ovih snaga u Bosni i Hercegovini za zračnim udarima NATO-a prema vojsci bosanskih Srba, te će američki avioni unutar snaga NATO-a dana 10., 11. i 16. travnja 1994. godine dijelovati prema snagama bosanskih Srba unutar zaštićene UN zone Goražda.⁶⁶² Ovim činom

⁶⁶¹ Da su Sjedinjene Američke Države kroz Washingtonske sporazume i osnivanje Federacije BiH prihvatili načelo etničke podjele BiH i samo podjelu zemlje u dva entiteta uz legaliziranje srpskih osvajanja, ali unutar međunarodno priznatih granica BiH, te da su se samim time približili stajalištima EU, o tome vidi više u Kovačević, Živorad: *Amerika i raspad Jugoslavije*, Filip Višnjić, Beograd 2007., str. 119.

⁶⁶² O razlozima djelovanja NATO-a prema snagama bosanskih Srba unutar UN-ove zaštićene zone Goražda vidi više u „The New York Times“ od 11. travnja 1994. godine u tekstu: „Conflict in the Balkans: NATO; Modest Air Operation in Bosnia Crosses a Major Political Frontier.“ Službena mrežna stranica „The New York Times“-a, <http://www.nytimes.com/1994/04/11/world/conflict-balkans-nato-modest-air-operation-bosnia-crosses-major->

djelovanja američke vanjske politike zamjećujemo upravo prve buduće mehanizme međunarodne zajednice koje će upotrijebiti do postizanja mira, a to je pored mirenja, posredovanja/medijacije i diplomacije uključivanje vojne komponente NATO-a u ime implementacije Rezolucija UN-a. Pravnu osnovu takvom djelovanju daje i samo pismo Glavnog tajnika UN-a Boutros Boutros Ghalia upućenog Glavnom tajniku NATO-a Manfredu Wörneru od 6. veljače 1994. godine u kojem od njega traži da Vijeće NATO-a ovlasti zapovjednika južnog sektora NATO-a da na zahtjev UN-a izvrši zračne napade na srpske topničke i minobacačke položaje u okolici Sarajeva (u ovom slučaju upravo vidimo djelovanje UN-a putem NATO-a u provedbi Glave VII, članka 42., 43. i 51. Povelje UN-a, op. a.).⁶⁶³

Paralelno s uspjehom američke vanjske politike u smislu okončanja hrvatsko-muslimanskog oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini, kao i činjenica neuspjeha dosadašnjih planova Europske unije za postizanjem mira kako kroz Međunarodnu konferenciju o bivšoj Jugoslaviji, tako i samostalno, utjecat će na činjenicu, a kako je već i prije naglašeno od čelnika Europske unije za širom međunarodnom akcijom u smislu djelovanja na okončanje rata i postizanje mira na prostoru bivše Jugoslavije. Iako su Sjedinjene Američke Države s početka 1994. godine preuzele diplomatsko/političku inicijativu kako kroz posredovanje u pregovorima između zaračenih strana (bosanskih Hrvatsa i Muslimana, op. a.), tako i inicijativu u smislu korištenja vojne komponente putem NATO-a, želja za rješavanjem svekolikog stanja na prostoru bivše Jugoslavije Sjedinjene Američke Države će još i prije samih Washingtonskih sporazuma s Europskom unijom pokrenuti novu inicijativu zajedničkog djelovanja. Tako već od veljače 1994. godine Francuska i Sjedinjene Američke Države pokušavaju sazvati radnu skupinu na visokoj razini koja bi koordinirala europske i američke napore za mir na prostoru bivše Jugoslavije i poduzela sve napore u tom smjeru.⁶⁶⁴ U tom smislu i sam supredsjedatelj Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji, Lord Owen uočavajući činjenicu kapacitetnih mogućnosti djelovanja i dosadašnjih rezultata Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji, naglasio je prigodom sastanka ministara vanjskih poslova EU-a 18. travnja 1994. godine u

political.html/27.02.2018., kao i u tekstu; „NATO pakt protiv Srba u građanskom ratu- Republika Srpska“, www.avijacija.com/02.02.2018.

⁶⁶³ O samom upućenom pismu Glavnog tajnika UN-a upućenog Glavnom tajniku NATO-a, kao i u smislu utvrđivanja pravne osnove djelovanja NATO-a u odnosu na prostor Bosne i Hercegovine, vidi više u „Bosnia, the UN and the NATO Ultimatum“, Reserch Paper, 94/33, 17 February 1994, International Affairs and Defence Section House of Commons Library, str. 1./ researchbriefings.files.parliament.uk/documents/.../RP94-33.pdf/27.02.2018.

⁶⁶⁴ „The New York Times“ od 5. veljače 1994. godine u tekstu „U.S. and France to Form Bosnia Working Group.“ Za tekst vidi, više na službenoj mrežnoj stranici „The New York Times“-a, <http://www.nytimes.com/1994/02/05/world/us-and-france-to-form-bosnia-working-group.html/20.03.2018>.

Luxemburgu veliku važnost sudjelovanja vlada zemalja članica EU-a zajedno sa SAD-om, Rusijom i UN-om u postupku iznalaženja rješenja. Razlog takvom stajalištu bila je činjenica, a prema navodima samog Owena da Sjedinjenim Američkim Državama ne odgovara rad u okviru Konferencije, i pritom je sugerirao da postoji potreba za novim „koordinacijskim mehanizmima.“⁶⁶⁵

V.2.1. Plan(ovi) Kontaktne skupine – neuspjeh međunarodnih mehanizama

Zbog dosadašnjih neuspjelih mirovnih planova za okončanje rata i postizanje mira na temelju ustavotvornih rješenja Bosne i Hercegovine od strane Europske ekonomske zajednice/Europske unije i UN-a, stvorilo je potrebu međunarodnog djelovanja u svezi iznalaženja konačnog rješenja za uspostavu mira na prostoru bivše Jugoslavije. Iako povijesno već uporabljeno kao međunarodnopravni mehanizam medijacije, na prijedlog francuske diplomacije, Sjedinjenih Američkih Država i samog supredsjedatelja Konferencije o bivšoj Jugoslaviji lord Owena osnovati će se novo tijelo/mehanizam međunarodne zajednice za uspostavu mira - Kontaktna skupina.⁶⁶⁶ Kontaktnu skupinu kao međunarodnopravni mehanizam/tijelo za provedbu medijacije među sukobljenim stranama činile su Sjedinjene Američke Države, Rusija, Velika Britanija, Francuska i Njemačka, te je prvi sastanak dužnosnika bio 26. travnja 1994. godine u Londonu.⁶⁶⁷ Novoformirano mirovno tijelo (Kontaktna skupina, op. a.) svoje prvo medijatorstvo i pružanje usluga posredovanja, s diplomatskom aktivnošću imati već 26. i 27. travnja 1994. godine gdje će u Sarajevu i na Palama razgovarati o modalitetima i planovima rada s Vladom BiH i predstavnicima bosanskih Srba.⁶⁶⁸

Prvi prijedlog koji će stvoriti Kontaktna skupina biti već nakon ministarskog sastanka zemalja članica koje sačinjavaju Kontaktnu skupinu, *Trojke* Europske unije i supredsjedatelja

⁶⁶⁵ Owen, op. cit., str. 332.

⁶⁶⁶ Kontaktna skupina kao međunarodnopravno tijelo/mehanizam za provedbu medijacije među sukobljenim stranama već je u prošlosti upotrebljavano u smislu iznalaženja rješenja među – primjer Namibija i Južnoafrička republika 1977. godine. O samoj Kontaktnoj skupini vidi više u „The United Nations, Confronting the Challenges of a global society“, ur. Krasno, Jean, Lynne Rienner Publisher, Inc., 2004. godina, str. 329.

⁶⁶⁷ O samom osnivanju Kontaktne skupine vidi više u Owen, op. cit., str. 333. i na službenoj mrežnoj stranici Veleposlanstva Sjedinjenih Američkih Država u Velikoj Britaniji, <https://uk.usembassy.gov/our-relationship/visits-of-secretaries-of-state-to-the-united-kingdom/21.03.2018.>, kao i „Bosnia and Croatia: the conflict continues“, Research Paper 95/55 1 May 1995, International Affairs and Defence Section House of Commons Library, str. 1. i 2.

⁶⁶⁸ Više o posjetu Kontaktne skupine Bosni i Hercegovini, vidi u tekstu „Bosnian Serbs meet weapons deadline“ u „The Washington Post“, 27. travnja 1994./ [https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1994/04/27/bosnian-serbs-meet-weapons-deadline/203bd13a-b5f1-4a81-818a-765c949a3bd0/?utm_term=.457f548ba13c/21.03.2018.](https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1994/04/27/bosnian-serbs-meet-weapons-deadline/203bd13a-b5f1-4a81-818a-765c949a3bd0/?utm_term=.457f548ba13c/21.03.2018)

Konferencije u Genevi 13. svibnja 1994. godine. Prijedlog je sačinjavao model unutarnje podjele Bosne i Hercegovine na 51 % za Federaciju i 49 % za srpski entitet. Također u svom priopćenju ministri su iznijeli poruku o povezanosti između suspenzije sankcije i pridržavanju dogovora od strane bosanskih Srba, odnosno da će provedba mirovnog dogovora koji uključuje odredbe o povlačenju na dogovorene teritorijalne granice u dobroj vjeri voditi ka postepenoj suspenziji ekonomskih sankcija prema Srbiji, a što ih je nametnuo UN.⁶⁶⁹ Prema navodima Mate Granića, značaj sastanka u Genevi je bio taj da se vidjelo američko preuzimanje inicijative u mirovnom procesu, a poglavito nakon uspješnih Washingtonskih sporazuma.⁶⁷⁰

Paralelno s preuzimanjem vodeće uloge u mirovnoj inicijativi, na unutarnjempolitičkom polju, 12. svibnja 1994. godine Odlukom Senata (Dole-Liebermanov amandman o unilateralnom ukidanju embarga) isti je zahtijevao da se unilateralno ukine embargo na uvoz oružja za Vladu Bosne i Hercegovine, čime jasno vidimo djelovanje unutarnjeg političkog mehanizma u smislu djelovanja prema američkoj vanjskoj politici u odnosu na Bosnu i Hercegovinu.⁶⁷¹ Donošenjem senatske odluke o ukidanju embarga, možemo zaključiti da se takav politički mehanizam upotrijebljen (iako još neće doći do službenog i konačnog ukidanja embarga, op. a.) također kao odraz reaktivacije američke vanjske politike u odnosu na prostor bivše Jugoslavije zajedno s ostalim pravno političkim mehanizmima kao što su medijacija i uspostava Federacije Bosne i Hercegovine, diplomacija i vojno djelovanje. Navedeni mehanizmi biti će modusi operativnog djelovanja Sjedinjenih Američkih Država s ciljem okončanja sukoba i postizanja mirovnog sporazuma.⁶⁷²

Također, a u sjeni bosanskohercegovačkih ratnih prilika, medijatorskih usluga u pripremi Washingtonskih sporazuma, vanjskopolitička inicijativa ili reaktivacija vanjske politike Sjedinjenih Američkih Država u Republici Hrvatskoj reflektirati će se u vidu opunomoćenog veleposlanika SAD-a u Hrvatskoj Petera Galbraitha. Kako u svom radu navodi Albert Bing, prvi opunomoćeni veleposlanik SAD-a u Hrvatskoj, Peter Galbraith izrazio je odlučnu podršku nezavisnosti i teritorijanom integritetu Hrvatske, a kao okosnicu američke politike u regiji naznačio je dva osnovna cilja: mirnu reintegraciju okupiranih područja Hrvatske i okončanje

⁶⁶⁹ Communiqué of first ministerial Contact Group meeting, Communiqué of the Meeting of Foreign ministers in Geneva, 13 May, 1994., http://sca-arch.liv.ac.uk/ead/html/gb141boda-p1.shtml#boda.01.07_1/7/2/21.03.2018.

⁶⁷⁰ Granić, cit., str. 105.

⁶⁷¹ Nobilo, op. cit., str. 340.

⁶⁷² Službena mrežna stranica Senata Sjedinjenih Američkih Država, Izvor; https://www.senate.gov/legislative/LIS/roll_call_lists/roll_call_vote_cfm.cfm?congress=103&session=2&vote=00111/22.03.2018.

hrvatsko-muslimanskog sukoba.⁶⁷³ Kroz navedene izjave jasno možemo razabrati smjerove djelovanja nove američke vanjske politike u narednom razdoblju, a što će se nedugo odraziti i kroz prvi dokaz američke inicijative u vidu iniciranja pregovora između hrvatskih vlasti i pobunjenih Srba iz Knina. Pregovori pod američkom inicijativom i okriljem Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji, a u suradnji s diplomatskim predstavnicima Ruske Federacije, Europske unije i UN započeti će u Zagrebu, u ruskom veleposlanstvu 22. ožujka 1994. godine, te će navedena skupina ili kolokvijalno nazvanja *Z-4 skupina* biti Mini kontakt skupina koja će preuzeti medijatorske mehanizme među sukobljenim stranama u budućem razdoblju. Samo medijatorstvo trebalo se ostvariti u tri koraka, a što je uključivalo prvo prekid neprijateljstava, uspostava ekonomskih odnosa i postizanje konačnog političkog rješenja.⁶⁷⁴

Dvotračnost američkog vanjskopolitičkog djelovanja koja se ogledala kroz vojno djelovanje putem NATO-a i političko oformljivanjem Z-4 skupine za Republiku Hrvatsku i Kontaktne skupine za Bosnu i Hercegovinu, nastavak ratnih sukoba i djelovanja zajedničkih snaga bosanskih Hrvata i Muslimana protiv bosanskih Srba na području Bosne i Hercegovine tijekom svibnja i lipnja 1994. godine (borbe oko Tuzle i Tešnja 25. svibnja 1994.⁶⁷⁵, Gradačca, Olova, Travnika, Donjeg Vakufa, Bugojna 31. svibnja 1994., 2. lipnja 1994. oko Sarajeva, Doboja, Maglaja, 4. lipnja 1994., oko Goražda i Bugojna, 17., 18. i 19. lipnja 1994. oko Bihaća, 24. lipnja 1994. oko Zavidovića, Tuzle i Visokog)⁶⁷⁶ rezultirati će prvim predloženim mirovnim rješenjem Kontaktne skupine. Glede pitanja Republike Hrvatske, političko/medijatorska uloga Sjedinjenih Američkih Država kroz oformljenu Z-4 skupinu rezultirati će, a što ćemo kasnije i dokazati privremenim Sporazumom o prekidu neprijateljstava (Case-Fire Agreement)

⁶⁷³ Bing, Albert: Put do Erduta, Položaj Hrvatske u međunarodnoj zajednici 1994.-1995. i reintegracija hrvatskog Podunavlja, *scrinia slavonica*, 7 (2007), str. 385., a prema *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998., XIX.

Reaktivacija američke politike u odnosu na prostor Republike Hrvatske bila je uvjetovana okončanjem hrvatsko-muslimanskog rata, a što je i sam Charles Redman 17. veljače 1994. godine prenio kao poruku od strane predsjednika Clintona, predsjedniku Republike Hrvatske Franji Tuđmanu. O samom uvjetu vidi više u Galbraith, Peter: *Negotiating peace in Croatia: a personal account of the road to Erdut, War and Change in the Balkans – Nationalism, Conflict and Cooperation*, Edited by Brad K. Blitz, Cambridge University Press, 2006., str. 125.

⁶⁷⁴ Galbraith, op. cit., str. 125. i Owen, op. cit., str. 325.

⁶⁷⁵ „The New York Times“ u tekstu „Muslims and Serbs Battling in Bosnia“, 26. svibnja 1994. Za tekst vidi, više na službenoj mrežnoj stranici „The New York Times“-a, <http://www.nytimes.com/1994/05/26/world/muslims-and-serbs-battling-in-bosnia.html/24.03.2018>.

⁶⁷⁶ *Srebrenica: a 'safe' area, Apendix XIII, Chronology of the Bosnian conflict 1990-1995*, Netherlands Institute for war Documentation, op., cit., str. 186. – 189., kao i „The New York Times“ u tekstu „Muslims and Serbs battling in Bosnia od 26. svibnja 1994. godine, /<http://www.nytimes.com/1994/05/26/world/muslims-and-serbs.battling-in-bosnia.html/24.03.2018>.

sklopljenim 29. ožujka 1994. godine u Ruskom veleposlanstvu u Zagrebu između predstavnika hrvatske Vlade i predstavnika pobunjenih Srba.⁶⁷⁷

Mirovni plan Konataktne skupine ili *Prijedlog o teritorijalno-političkom ustroju Bosne i Hercegovine*, kao još jedan pokušaj mirnim putem/posredovanjem postizanja mira međunarodne zajednice biti će predstavljen 5. srpnja 1994. godine u Genevi ministrima vanjskih poslova EU, a 6. srpnja 1994. godine svim stranama sukoba u Bosni i Hercegovini.⁶⁷⁸ U konkretnom slučaju predloženi mirovni plan se temeljio na prihvaćanju karte/mape kojom se Bosna i Hercegovina dijeli na dva entiteta s formulom 51% Federacija BiH i 49% Republika Srpska, ali unutar međunarodno priznatih granica Bosne i Hercegovine. Također sam plan/karta/mapa je predviđala u najznačajnijim točkama osim povlačenja bosanskih Srba sa osvojenih teritorija to da Sarajevo bude pod posebnim statusom UN-a, kao i to da grad Mostar bude pod EU administrativnim upravljanjem, a enklave Srebrenica, Žepa i Goražde budu povezane sa Sarajevom.⁶⁷⁹

Kao i u dosadašnjim predloženim mirovnim planovima međunarodne zajednice glede okončanja ratnih sukoba i postizanja mira na prostoru bivše Jugoslavije, pored samih predloženih planova, najznačajnije su ipak odrednice o mehanizmima na koji način bi se takvi planovi prvo prihvatili od svih sukobljenih strana, a drugo kako bi se oni uopće implementirali na terenu. Tako je u ministarskoj izjavi od 5. srpnja 1994. godine navedena uvjetovanost mehanizmom „uzmi ili ostavi“ predloženi plan, kao i predloženi mehanizmi jačanja ili slabljenja ekonomskih sankcija prema Srbiji ukoliko bosanski Srbi ne prihvate ili prihvate predloženi plan/mapu/kartu, a prema Federaciji BiH ukoliko ne prihvate nastavak embarga na uvoz oružaja i gubitak međunarodne podrške. Rok za prihvaćanje ili neprihvaćanje predloženog plana bio je od dva tjedna.⁶⁸⁰

Unatoč diplomatskom pritisku Rusije, članova Kontaktne skupine, supredsjedatelja Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslavije⁶⁸¹, kao i Europske unije koja je Deklaracijom od

⁶⁷⁷ The United States and Croatia a documentary history 1992-1997, op. cit., str. 68.-69.

⁶⁷⁸ Nakon predočenja plana/mape Bosne i Hercegovine od strane veleposlanika zemalja članica Kontaktne skupine, ministri vanjskih poslova zemalja članica Kontaknte skupine u svojoj Izjavi od 5. srpnja 1994. godine predočit će osnovne smjernice mirovnog plana i načina na koji će se utjecati na strane budu li prihvatile ili ne isti. O samom sadržaju izjave ministara autor ove disertacije dobio je 26. siječnja 2018. godine elektroničkom poštom na uvid od strane liverpoolskog sveučilišta u kojem je pohranjena sva arhiva lorda Owena i Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji. O samom ministarskom tekstu vidi, više; Ministerial text on the Contact Group map (5 July 1994), <http://sca-arch.liv.ac.uk/ead/html/gb141boda-p1.shtml#boda.01.07/3./22.03.2018>.

⁶⁷⁹ Više o samom planu Kontaktne skupine vidi u materijalu britanskog parlamenta pod nazivom „Bosnia and Croatia: the conflict continues“, Research Paper 95/55 1 May 1995, International Affairs and Defence Section House of Commons Library, str. 2. i 3./ i Bilić i Tuđman, op. cit., str. 421., 422.

⁶⁸⁰ Vidi bilješku 675.

⁶⁸¹ O postojanju diplomatskog pritiska i utjecaja diplomacije Rusije, Kontaktne skupine i supredsjedatelja Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji na Republiku Srbiju i na bosanske Srbe da prihvate predloženi

18. srpnja 1994. godine⁶⁸² mislila da može utjecati na sve strane da prihvate predloženi plan Kontaktne skupine, bosanski Srbi će odbiti 19. srpnja 1994. godine predloženi plan.⁶⁸³ Odbijanje predloženog plana Kontaktne skupine od strane bosanskih Srba ponovno će dokazati unatoč političkoj inicijativi Sjedinjenih Američkih Država realitete međunarodne politike u odnosu na prostor bivše Jugoslavije, tj. realitet neuspjeha korištenih međunarodnopravnih mehanizama (medijacije s uvjetovanošću drugih mehanizama - pojačavanjem ekonomskih sankcija i skidanja embarga na uvoz oružja od strane bosanske Vlade) s kojima se mislilo utjecati na postizanje sveukupnog rješenja i postizanje mira.⁶⁸⁴

Dvotračnost djelovanja američke politike u ljeto i jesen 1994. godine nije postiglo željene rezultate u smislu postizanja konačnog rješenja u Bosni i Hercegovini, jer samo političko djelovanje unutar Kontaktne skupine je pokazalo veliku razjedinjenost u stavovima zemalja članica i nespремnost odlučnog vojnog djelovanja prema bosanskim Srbima.⁶⁸⁵ Prihvatanje predloženog plana od strane Republike Srbije rezultirati će mehanizmom djelomičnog ukidanja međunarodnih sankcija i Rezolucijom 943, a prema bosanskim Srbima aktiviranjem mehanizma sankcija Rezolucijom 942.⁶⁸⁶ Također, neefikasnost djelovanja rezultirati će daljnjim *simboličnim* korištenjem mehanizma - vojnog (zračnog) djelovanja NATO-a u smislu osiguranja zaštićenih zona, te isto zajedno s uvedenim sankcijama prema bosanskim Srbima neće utjecati na daljnju politiku ratnog djelovanja unutar Bosne i Hercegovine.⁶⁸⁷

Analizirajući Plan Kontaktne skupine s gledišta međunarodnog prava, utvrdit će se, a kao i dosadašnji planovi da će ovaj polaziti od realiteta ratnih događanja, prvenstveno od činjenice priznavanja osvajačke velikosrpske politike unutar Bosne i Hercegovine i nagrađivanja

mirovni plan/mape/kartu, svjedoči i sam Vladislav Jovanović, ministar vanjskih poslova Srbije kao neposredni dionik Genevskih sastanaka u srpnju 1994. godine. O tome više vidi, Jovanović, op. cit., str. 184., kao i „The New York Times“ u tekstu „Bosnian Serbs Reject Peace Plan for 3d Time, Defying Russia“, od 2. kolovoza 1994.

⁶⁸² European Commission, Bulletin of the European Union, 7/8 1994, str. 68.

⁶⁸³ Bilić i Tuđman, op. cit., str. 429.

⁶⁸⁴ Državni tajnik Sjedinjenih Američkih Država Warren Christopher nakon ministarskog sastanka zemalja članica Kontaktne skupine u Genevi 30. srpnja 1994. godine izjavio je da će međunarodna zajednica pooštriti sankcije prema Srbiji i Crnoj Gori, pojačati nadzor i zaštitu sigurnosnih područja u Bosni i Hercegovini i ukinuti embargo na izvoz oružja Vladi Bosne i Hercegovine. Više o samoj izjavi Državnog tajnika Sjedinjenih Američkih Država vidi u U.S. Department of State Dispatch, Vol 5, Number 33, August 15, 1994 Published by the Bureau of Public Affairs.

⁶⁸⁵ O samoj razjedinjenosti zemalja članica Kontaktne skupine, vidi više u Owen, op. cit., str. 347.

⁶⁸⁶ Rezolucije VS UN-a 942 i 943 od 23. rujna 1994.

⁶⁸⁷ „Simbolično“ djelovanje NATO-a putem zračnih udara prema snagama bosanskih Srba je bilo 5. kolovoza i 22. rujna 1994. u okolici Sarajeva, te 21. studenog 1994. godine prema zračnoj luci Udubina u Republici Hrvatskoj odakle su polijetali zrakoplovi snaga pobunjenih pripadnika srpske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj prema Bosni i Hercegovini. O zračnim udarima vidi više u tekstu; NATO's Role in Bringing Peace to the Former Yugoslavia na službenoj mrežnoj stranici NATO-a, /<https://www.nato.int/docu/comm/1997/970708/infopres/e-bpfy.htm/25.03.2018>.

stvaranja srpskog entiteta, tj. „države u državi“, ali unutar međunarodno priznatih granica Bosne i Hercegovine. Sam Plan će biti naslonjen na Akcijski plan Europske unije, a odnos međunarodne zajednice načinom djelovanja možemo ponovno nazvati politikom apsurdna, čime se legalizira realitet ratom i etničkim čišćenjem stvorene etničke podjele uz vojno djelovanje i same vojne rezultate na terenu. Politika aspurda i diplomatsko-političko djelovanje u smislu nagovaranja pojedine strane da prihvati mirovni plan odrazit će se nedvojberno i na sam nastavak rata i ratnih djelovanja u Bosni i Hercegovini. Neodlučnost međunarodne zajednice i nekorištenja mehanizama prisile i konkretnog postupanja prema strani koja nije prihvatila predloženi plan utjecat će na daljnju opsadu Sarajeva i ubijanja civila u istom gradu, kao i nastavak ratnih događanja na prostoru Bosne i Hercegovine.⁶⁸⁸ Takva činjenica upravo će značiti da će vojno djelovanje i ostvarivanje vojnih rezultata utjecati na buduće polazište međunarodnopravnog djelovanja Sjedinjenih Američkih Država u smislu postizanja konačnog rješenja i samog mira tijekom 1995. godine.

Neuspjeh mirovnih planova u odnosu na prostor bivše Jugoslavije, kao i same američke vanjske politike da djeluje unutar Kontaktne skupine u odnosu na isti prostor, utjecat će na povlačenje određenih unutarnjih političkih mehanizama od strane Sjedinjenih Američkih Država koji će nedvojberno utjecati na daljnji ishod rata u Bosni i Hercegovini i Republici Hrvatskoj. U konkretnom slučaju, a kao još jedan dokaz reaktivirane vanjske politike Sjedinjenih Američkih Država biti će postupanje u odnosu na nadzor embarga na izvoz oružaja u Republiku Hrvatsku i Republiku Bosnu i Hercegovinu, te će se stoga „prešutno“ povući određeni unutarnjopolitički mehanizmi i sama provedba Senatske odluke. Temeljem „prešutne“ odluke Sjedinjene Američke Države prestat će sa svojim ratnim brodovima nadzirati brodove u Jadranu koji vrše isporuku oružja za Republiku Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu.⁶⁸⁹ Kao druga politička odluka ili mehanizam biti će „politika bez uputa“, nereagiranje/prešutno odobravanje ili nedavanje nikakve odluke veleposlaniku Sjedinjenih Američkih Država u Republici Hrvatskoj Peteru Galbraithu u svezi pitanja hrvatskog predsjednika dr. Franje Tuđmana o tome kako će biti američko

⁶⁸⁸ O ratnim događanjima nakon neuspjeha plana Kontaktne skupine i kronološki navedenim datumima i mjestima u kojima su vođeni ratni sukobi u Bosni i Hercegovini vidi više u Srebrenica: a 'safe' area, Apendix XIII, Chronology of the Bosnian conflict 1990-1995, Netherlands Institute for war Documentation, op., cit., str. 199. – 210., kao i u Magaš, Branka i Žanić, Ivo, ur.: *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*, Jesenski i Turk, Dani, Zagreb-Sarajevo 1999., str. 396., 395.

⁶⁸⁹ Da je postojala odluka predsjednika Clintona američkoj vojsci da prestane nadzirati brodovima u Jadranu embargo UN-a na izvoz oružja u Republiku Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu piše i sam „Los Angeles Times“ u tekstu pod nazivom „U.S. to Stop Blocking Bosnia Arms Shipments“ od 11. studenog 1994. godine. O tekstu vidi više na mrežnoj stranici http://articles.latimes.com/1994-11-11/news/mn-61257_1_arms-embargo/25.03.2018.

postupanje/stajalište oko isporuke oružja iz Irana prema Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.⁶⁹⁰

U daljnjoj analizi pravno-političkih mehanizama korištenih od strane međunarodne zajednice u smislu okončanja ratnih sukoba i postizanja mira na prostoru bivše Jugoslavije, a u kontekstu reaktivirane američke politike u odnosu na krizni prostor, prije samog političkog rješenja i treće faze, Skupina Z-4 u sklopu druge faza predstaviti će Sporazum o ekonomskim odnosima i izgradnji povjerenja kojeg će 2. prosinca 1994. godine potpisati uz nazočnost lorda Owena i Torvalda Stoltenberga i članova Z-4 skupine predstavnik hrvatske Vlade i predstavnik pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj.⁶⁹¹

Temeljem postignuta dva koraka ili dvije faze Z4 procesa od strane medijatora, a uslijed samog straha od ponovnog rasplamsavanja rata u Republici Hrvatskoj i izraženih nastojanja hrvatske vojne intervencije da povrati okupirana područja, a čemu i pišu pojedini američki mediji s kraja siječnja 1995. godine⁶⁹², uslijed američkog pritisaka na hrvatsku politiku⁶⁹³, po nalogu američkog predsjednika Billa Clintona putem veleposlanika Petera Galbraitha, Z4 skupina, uključujući i francuskog veleposlanika kao predstavnika EU-a predstaviti će 30 siječnja 1995. godine predsjedniku Tuđmanu i predstavnicima pobunjenih Srba u Kninu političko rješenje u svezi okončanja rata i postizanja mira u Republici Hrvatskoj.⁶⁹⁴ Predstavljeno političko rješenje pod nazivom „*Nacrt Sporazuma o Krajini, Slavoniji, Južnoj Baranji i Zapadnom Srijemu*“ u svojim 17. Poglavlja i 6. Dodataka predviđao je reintegraciju okupiranih

⁶⁹⁰ Da nisu postojale upute, niti odluka kojom se daju veleposlaniku Sjedinjenih Američkih Država u Republici Hrvatskoj, Peteru Galbraithu o tome kako će Sjedinjene Američke Države postupati u slučaju isporuke oružja od strane Irana prema Republici Hrvatskoj i Republici Bosni i Hercegovini jasno možemo vidjeti i kroz Izvješće Odbora Senata Sjedinjenih Američkih Država za obavještajnu službu iz studenog 1996. godine. O samom Izvješću navodi se da je postojala „politika bez uputa“ od strane predsjednika Billa Clintona prema isporuci iranskog oružja prema Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, te da je američka šutnja i sama stoga šutnja veleposlanika Galbraitha značila prešutno odobravanje, a ujedno ne i kršenje embarga od strane UN-a. O samom Izvješću, vidi više u; REPORT OF THE SELECT COMMITTEE ON INTELLIGENCE UNITED STATES SENATE together with ADDITIONAL VIEWS NOVEMBER 1996/<https://www.intelligence.senate.gov/publications/united-states-actions-regarding-iranian-and-other-arms-transfers-bosnian-army-1994-1995/> 25.03.2018.

⁶⁹¹ The United States and Croatia a documentary history 1992-1997, op. cit., str. 129.-135.

⁶⁹² „The New York Times“ u tekstu pod naslovom „Plan for Croatia Give Serbs Autonomy in Some Areas“ od 30. siječnja 1995. godine, a citirajući neimenovanog zapadnog diplomatu navode da „Plan je posljednja prilika da se izbjegne još jedan rat...To će biti jednako teško za obje strane da rihvate, ali alternativa je rat u proljeće“. O samom tekstu vidi više na službenoj mrežnoj stranici „The New York Times“-a, <http://www.nytimes.com/1995/01/30/world/plan-for-croatia-would-give-serbs-autonomy-in-some-areas.html>.26./03.2018.

⁶⁹³ Holbrooke, op. cit., str. 66., 67. i Šarinić, Hrvoje: *Svi moji tajni pregovori sa Miloševićem – Između rata i diplomacije 1993-1995*, Globus internacional, 1998, Zagreb, 1999., str. 168., 169.

⁶⁹⁴ Da je postojala opasnost od ponovnog rasplamsavanja rata i da je shodno takvoj činjenici američki predsjednik Bill Clinton dao nalog za izradu političkog rješenja za „Krajinu i Hrvatsku“ možemo vidjeti i u uvodnom dijelu knjige „The United States and Croatia a documentary history 1992-1997“, op. cit., str. XV.

područja u sastav Republike Hrvatske, s tim da bi bila uspostavljena autonomna Srpska Krajina s visokim stupnjem autonomije. Autonomija je obuhvaćala da bi zadržala svoje zakonodavno tijelo, predsjednika, vladu, sudove, policiju, pitanje gospodarstva, socijalne politike, oporezivanja, kulture, turizma, energetike, stanogradnje, radio i televizija i zaštite okoliša, dok bi u nadležnosti hrvatske vlade bili vanjski poslovi, pitanja obrane, državljanstva, međunarodne trgovine, carina i financija. Također sam Nacrt Sporazuma predviđao je činjenicu da je Krajina trebala imati svoju valutu čija bi vrijednost bila istovjetna vrijednosti valute koju Središnja banka Hrvatske izdaje za ostatak Hrvatske.⁶⁹⁵

Predložena širina političkih prava i same autonomije koje će biti ponuđeno predstavnicima pobunjenih Srba u UNPA zonama u Republici Hrvatskoj kao političko rješenje za postizanje konačnog rješenja u Republici Hrvatskoj, predstavnici pobunjenih Srba će u Kninu 30. siječnja 1995. godine odbiti.⁶⁹⁶ Prema navodima samih predstavnika Z-4 skupine, a nakon dolaska iz Knina i održane tiskovne konferencije 31. siječnja 1995. godine, srpsko prihvatanje predloženog političkog rješenja bilo je uvjetovano ostankom UN-ovih snaga u UNPA zonama nakon 31. ožujka 1995. godine. Prema navodima samog veleposlanika Ahrensa na istoj tiskovnoj konferenciji takva situacija sa srpskim odbijanjem predloženog političkog rješenja naglasit će da situacija postojala opasna, te da se mogu „nadati mudrosti onih koji donose odluke.“⁶⁹⁷

U smislu još jednog predstavljenog mirovnog rješenja odnosno političkog rješenja međunarodne zajednice putem Skupine Z-4, u međunarodno pravnom kontekstu sam plan je predstavljao političko rješenje u okviru međunarodno priznatih granica Republike Hrvatske. U svom sadržajnom smislu smatramo da je isti kroz široku političku i kulturnu autonomiju u biti tvorio jednu političku i geografsku anomaliju unutar međunarodno priznatih granica Republike Hrvatske, te stoga i smatramo da je takvo političko rješenje kontradiktorno od strane Skupine Z-

⁶⁹⁵ O samom tekstu „*Nacrt Sporazuma o Krajini, Slavoniji, Južnoj Baranji i Zapadnom Srijem*“ /Arhiv lorda Owena/ Material relating to the Zagreb Four (Z4) Plan - Draft agreement on the Krajina, Slavonia, Southern Baranja and Western Sirmium (18 January 1995)
<https://web.archive.org/web/20110927133423/http://sca.lib.liv.ac.uk/collections/owen/boda/sp10a.pdf> i
<https://web.archive.org/web/20110927133450/http://sca.lib.liv.ac.uk/collections/owen/boda/sp10b.pdf/20.03.2018>.

⁶⁹⁶ Da predstavnici pobunjenih Srba u Kninu nisu čak ni uzeli na uvid predloženi plan od strane veleposlanika Z-4 skupine prilikom njihova posjeta u Kninu 30. siječnja 1995. godine može se vidjeti i u Dokumentima pobunjenih Srba, konkretno u pismu Milana Martića upućenom Patrijarhu Pavlu gdje se navode razlozi ne prihvatanja ni na uvid samog predloženog plana. O sadržaju pisma i razlozima odbijanja predloženog plana vidi više u knjizi: Republika Hrvatska i Domovinski rat, 1990.-1995., Knjiga 16., Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (siječanj-travanj 1995.), Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, Slavonski Brod, srpanj 2014., str. 51.

⁶⁹⁷ Nakon predstavljanja predloženog Z-4 plana predstavnicima pobunjenih Srba u Kninu, predstavnici Z-4 skupine će dana 31. siječnja 1995. godine na Plesu održati tiskovnu konferenciju u kojem će pobliže objasniti predloženi plan, razloge srpskog odbijanja kao i njihove stavove u svezi budućeg postupanja. O samom sadržaju tiskovne konferencije vidi više u *The United States and Croatia a documentary history 1992-1997*, op. cit., str. 173.-180.

4 jer istovremeno priznaju Republiku Hrvatsku u međunarodno priznatim granicama, a u drugom smislu stvaraju „državu u državi“. Također, takvim postupkom međunarodne zajednice smatramo da se nedvojbeno nagrađuje ne samo etničko čišćenje koje je provedeno od strane pobunjenih Srba u UNPA-zonama/okupiranom području Republike Hrvatske, već se na istovjetan način pokušava riješiti okončanje rata i postizanje mira. Nadalje, mehanizmom ponuđenog rješenja „*Nacrt Sporazuma o Krajini, Slavoniji, Južnoj Baranji i Zapadnom Srijemu*“ Republika Hrvatska preustrojila bi se u (kon)federalno državu čime bi se neposredno od strane međunarodne zajednice utjecalo na promjenu postojećeg Ustava, a samo ponuđeno rješenje *de facto* bi bilo slično ponuđenom ustroju/rješenju za Bosnu i Hercegovinu od strane Kontaktne skupine iz srpnja 1994. godine.

Analizirajući ponuđeno mirovno rješenje Plan Z-4 (Zagreb Four talks), odnosno sam mehanizma medijacije između sukobljenih strana i ponuđenog rješenja, primjećujemo da prvi put međunarodna zajednica nije uvjetovala prihvaćanje ili ne navedenog plana s korištenjem nekog drugog mehanizma koji bi sankcionirao ili nagradio određenu stranu koja ne prihvati ili prihvati sam plan. Također, a u smislu pravno-političkog značenja predstavljenog plana Z-4 skupine i njegovog odbijanja od strane pobunjenih Srba i same Srbije, sada sa povijesnog odmaka vidimo da je odbijanje plana od strane pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj kao i Srbije imao direktan utjecaj na početak događaja koji će utjecati i dovesti do kraja ratnih zbivanja i postizanja mira.

Kao prvo, prijedlog međunarodne zajednice i samo odbijanje pobunjenih Srba da prihvate navedeni plan biti će jedan od posljednjih pokušaja takve zajednice da diplomatskim putem i međunarodno pravnim mehanizmom - medijacijom iznađe rješenje za reintegraciju okupiranih područja Republike Hrvatske, a što nisu uspjele snage UNPROFOR-a i UNCRO-a u svom mandatu, a temeljem Vanceovog plana. Upravo diplomacija i medijacija, odnosno diplomatsko rješenje za reintegraciju okupiranih područja prema Bingu trebali su biti kao „alternativa vojnom raspletu.“⁶⁹⁸ Kao drugo, činjenica odbijanja plana utjecati će upravo na početak vojnog raspeta „krize“ i promjene ravnoteže stanja na terenu, a koje će u kumulaciji s diplomacijom i medijacijom dovesti do kraja rata na prostoru bivše Jugoslavije i postizanja mira. Kao treće, odbijanje pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj da prihvate političko rješenje za reintegracijom okupiranih područja u ustavnopravni poredak Republike Hrvatske biti će uzrok početka 01. svibnja 1995. godine vojno-redarstvene operacije „Bljesak“ hrvatskih snaga u

⁶⁹⁸ Bing, Albert: Balkanski i zapadni makijavelizam: Z-4 – diplomacija i/ili oružje?, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 3., Zagreb 2015., str. 485.

Zapadnoj Slavoniji (Sektor Zapad), čime će definitivno srpska osvajačka politika počevši od 1990. godine započeti sa urušavanjem.⁶⁹⁹

V.2.2. „Oružana diplomacija“ – rješenje za okončanje rata(ova) i postizanje mira

U analizi pravno-političkih mehanizama upotrebljenih od strane međunarodne zajednice, poglavito u svjetlu reaktivirane od 1994. godine politike Sjedinjenih Američkih Država u odnosu na prostor bivše Jugoslavije, osim samih Washingtonskih sporazuma, ostali mehanizmi kako same Zajednice, tako i Sjedinjenih Američkih Država (dvotračnost djelovanja-medijacija i uporaba NATO-a) nisu do ljeta 1995. godine polučili željeni rezultat - okončanje rata i postizanje mira kako u Republici Hrvatskoj, tako i u Bosni i Hercegovini. Takvo djelovanje, a kao što smo i ranije navodili u ovoj disertaciji možemo nazvati politikom apsurdna međunarodne zajednice, a što je uključivalo prvotnu reaktiviranu američku politiku, a kasnije bez jasnog cilja i mehanizama djelovanja. Stoga, politika apsurdna se u kasno proljeće i ljeto 1995. godine odražavala kroz sljedeće činjenice;

- **ne postizanje primjene Vanceovog plana u Republici Hrvatskoj (reintegracija okupiranih područja Republike Hrvatske i povratak prognanika i izbjeglica).** Upravo zbog takve činjenice je i pokrenut postupak otkazivanja od strane Republike Hrvatske snagama UNPROFOR-a u Republici Hrvatskoj u okupiranim područjima, kao i činjenica pokretanja vojno-redarstvenih operacije hrvatskih snaga (operacija „Bljesak) s ciljem reintegracije okupiranih područja u ustavnopravni poredak Republike Hrvatske

- **nastavak ratnih sukoba u Bosni i Hercegovini** –nastavljeni su ratni sukobi na području bosanske Posavine, na bihačkom području, tuzlanskom području gdje 25. svibnja 1995. godine u jednom danu poginulo od granate ispaljene sa srpskih položaja 71 osoba, nastavak blokade i napada na Sarajevo sa srpskih položaja – napadom od 7. svibnja 1995. godine poginulo 8, a 40 ranjeno osoba, napadom 25. lipnja 1995. godine poginulo 9 osoba, napadom 28. lipnja 1995. godine, poginulo 5, a ranjeno 38 osoba.⁷⁰⁰

⁶⁹⁹ Više o samoj vojno-redarstvenoj operaciji „Bljesak“ pogledati na službenoj mrežnoj stranici Ministarstva obrane Republike Hrvatske, https://www.morh.hr/hr/index.php?option=com_content&view=article&id=1531&catid=63&lang=hr/26.03.2018.

⁷⁰⁰ O borbama u bosanskoj Posavini i Zapadnoj Bosni/bihačkom području, vidi više u Srebrenica: a 'safe' area, Apendix XIII, Chronology of the Bosnian conflict 1990-1995, Netherlands Institute for war Documentation, op., cit., str. 255.-270.

U svezi masakra u Tuzli vidi više u „The New York Times-a“ od 27. svibnja 1995. godine u tekstu pod naslovom „Conflict in the Balkans: the overwiev after 2D Strike from NATO, Serbs detain UN troops“, kao i na službenoj

- **prihvatanje realiteta vojnih uspjeha na terenu kao činjeničnog stanja u samim pregovorima među sukobljenim stranama.** Dosadašnji predloženi mirovni planovi međunarodne zajednice, ako pogledamo u sam njihov sadržaj nedvojbeno su prihvaćali činjenično stanje na terenu i shodno tome utvrđivali polazišta za pregovora među sukobljenim stranama. Realitet velikosrpske osvajačke politike i samog etničkog čišćenja u Bosni i Hercegovini odrazilo se i na činjenicu da je kao odraz takve politike Republika Srpska prihvaćena kao konsitutivni element u predloženim rješenjima (kon)federalnog uređenja Bosne i Hercegovine, a i u velikoj mjeri i u Republici Hrvatskoj. Stoga da je vojna ravnoteža i vojni uspjesi ključna činjenica u kasnijim pregovorima, govore zapažanja Richarda Holbrookea nakon vojno-redarstvene operacije „Oluja“ u kojoj navodi; *„Za mene, međutim, uspjeh hrvatske (i kasnije, u sličnim okolnostima, Bosansko-Hrvatske Federacije) ofanzive bio je klasična ilustracija činjenice da oblik diplomatskog pejzaža obično odražava balans snaga na terenu. Konkretno, ovo je značilo da mi kao diplomati ne možemo očekivati od Srba da budu pomirljivi za pregovaračim stolom sve dok na bojnopolju postižu samo uspjeh.“*⁷⁰¹

Možda najznačajnije zapažanje i povezivanje činjenice da se samo vojnim uspjehom protiv Srba (misli se na pobunjene Srbe u Republici Hrvatskoj, op. a.) mogu isti dovesti za pregovarački stol, zaključuje i američki predsjednik Bill Clinton u svom memoarskom zapisu gdje navodi; „Europski i neki američki vojni i obavještajni dužnosnici bili su protiv takve akcije jer su vjerovali da će Milošević intervenirati da spasi Srbe iz Krajine, no ja sam navijao za Hrvate, kao i Helmut Kohl, koji je također znao da diplomacija neće uspjeti sve dok Srbi ne pretrpe neke značajne gubitke.“⁷⁰²

U smislu postizanja vojne ravnoteže i realiteta stanja na terenu, potpada i sam političko-diplomatska akcija kojom su izaslanstva Republike Hrvatske i izaslanstvo Bosne i Hercegovine i Federacije Bosne i Hercegovine 22. srpnja 1995. godine usvojila „Splitsku Deklaraciju – Deklaraciju o oživotvorenju Sporazuma iz Washingtona, zajedničkoj obrani od srpske agresije i

mrežnoj stranici „The New York Times“-a, /<http://www.nytimes.com/1995/05/27/world/conflict-balkans-overview-after-2d-strike-nato-serbs-detain-un-troops.html>/26.03.2018.

U svezi bombardiranja Sarajeva vidi više u „The New York Times“ od 8. svibnja 1995. godine u tekstu „Serb Shells 8 in Sarajevo Suburb“, kao i na službenoj mrežnoj stranici „The New York Times“-a, <http://www.nytimes.com/1995/05/08/world/serb-shells-kill-8-in-a-sarajevo-suburb.html>/26.03.2018., kao i u istoj dnevnoj tiskovini od 26. lipnja 1995. godine, u tekstu „9 Slain in Sarajevo; Bosnia drive Gains“, kao i na službenoj mrežnoj stranici, <http://www.nytimes.com/1995/06/26/world/9-slain-in-sarajevo-bosnian-drive-gains.html>/26.03.2018. i 29. lipnja 1995. godine, u tekstu „Bosnian Serbs Fire Rockets on Sarajevo“/26.03.2018., kao i na službenoj mrežnoj stranici, <http://www.nytimes.com/1995/06/29/world/bosnian-serbs-fire-rockets-on-sarajevo.html>/26.03.2018.

⁷⁰¹ Holbrooke, op. cit., str. 76.

⁷⁰² Clinton, Bill: *Moj život*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2004., str. 635.

postizanju političkog rješenja sukladno naporima međunarodne zajednice.“ Upravo navedena Deklaracija je shvaćanje političkog realiteta ondašnjeg međunarodno političkog odnosa međunarodne zajednice prema ratu u Republici Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini, kao i shvaćanje realiteta djelovanja kako bi se postigao konačni cilj, a to je slom velikosrpske politike i stvaranja preduvjeta za donošenje konačnog mirovnog rješenja, te stoga i sam prvi i treći stavak navedene Deklaracije svojim sadržajem to i potvrđuju; „Potvrđujući čvrsto opredjeljenje i političku volju za jačanje suradnje i savezništva hrvatskog i bošnjačkog naroda u sudbonosnim trenucima za opstojnost dvaju naroda suočenih s pojačavanjem nasilja na okupiranim područjima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, s neizvjesnošću mirovnog procesa i s nedjelotvornošću međunarodne zajednice “Utvrdjujući da nastavak agresije i nasilnih pokušaja zadržavanja okupiranih područja u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj, te nedostatni rezultati mirovnog procesa, nalažu vodstvima Hrvatske i Bosne i Hercegovine da temeljito i cjelovito razmotre stanje u regiji sa stanovišta očuvanja nacionalne opstojnosti hrvatskog i bošnjačkog naroda i teritorijalne cjelovitosti Republike Hrvatske i Republike Bosne i Hercegovine.“⁷⁰³

- **ne djelotvornost zračnih udara snaga NATO-a**⁷⁰⁴

- **pojava mogućnosti povlačenja UNPROFOR-a iz Bosne i Hercegovine.** Kako se situacija u Bosni i Hercegovini s proljeća 1995. godine pogoršala, prema Holbrookovim navodima mnoge zemlje su počele otvoreno govoriti o povlačenju snaga UN-a. Prilog samom razmišljanju o povlačenju UNPROFORA-a iz Bosne i Hercegovine može se povezati sa činjenicom uzimanja pripadnika UNPROFOR-a kao taoce od strane bosanskih Srba i njihovo sramotno vezivanje za stupove i mostove, a nakon zračnih udara NATO-a na srpska skladišta oružja.⁷⁰⁵ Shodno takvim činjenicama da se rat rasplamsao i da snage UNPROFOR-a ne samo da

⁷⁰³ „Splitska Deklaracija“ od 21. srpnja 1995. godine, više o sadržaju Splitske Deklaracije vidi, Tuđman, i Bilić, op. cit., str. 442. – 444.

⁷⁰⁴ Iako su periodični zračni udari zračnih snaga NATO-a započeli još od proljeća 1994. godine, te se isti s kraja svibnja 1995. godine aktivirali zračnim udarima po skladištima oružja bosanskih Srba u okolici Sarajeva, takvo djelovanje neće zaustaviti srpsko granatiranje Sarajeva, borbe u okolici Bihaća i oko UN-zaštićenih zona Srebrenica, Goražde, Žepa, Tuzla. O samom intenzitetu NATO bombardiranja skladišta oružja bosanskih Srba vidi u „The New York Times“ od 26. svibnja 1995. godine u tekstu „NATO Jets Bomb Arms Depot At Bosnian Serb Headquarters“, kao i na službenoj mrežnoj stranici iste tiskovine, /<http://www.nytimes.com/1995/05/26/world/nato-jets-bomb-arms-depot-at-bosnian-serb-headquarters.html>/28.03.2018., kao i u memoarskom zapisu Richarda Holbrookea gdje navodi; „Dva dana prije ceremonije, NATO je bombardovao položaje bosanskih Srba u znak odmazde za sve bezočnije srpsko granatiranje Sarajeva i drugih „sigurnih zona UN“, koje su bile sve drugo osim sigurne. Zračni udari bili su nešto snažniji od prethodnih „bockanja“, ali ni po kakvim standardima ni ozbiljni ni podržani“. Više u tekstu, Holbrooke, op. cit., str. 67.

⁷⁰⁵ „The Washington Post“ u tekstu „Bosnian Serbs seize more U.N. troops“ od 29. svibnja 1995. godine upravo navodi činjenicu da bosanski Srbi drže pripadnike UN-a kao taoce i da takvo postupanje predstavlja veliki problem za međunarodnu zajednicu u svezi daljnjeg i budućeg angažmana snaga UN-a u Bosni i Hercegovini. O samom tekstu vidi službenu mrežnu stranicu tiskovine, /<https://www.washingtonpost.com>

ne mogu izvršiti svoju primarnu zadaću, već i to da postaju iste ugroženije i postaju taoci od strane bosanskih Srba, od strane Sjedinjenih Američkih Država i NATO-a pripremljen plan pod nazivom OpPlan 40-104 o povlačenju UN-ovih snaga iz Bosne i Hercegovine i sudjelovanju 20.000 američkih vojnika u tavkom planu.⁷⁰⁶

- **zauzimanje UN-ovih zaštićenih zona Srebrenice i Žepe od strane bosanskih Srba i počinjenje genocida nad muslimanskim stanovništvom.** Zauzimanje UN-ove zaštićene zone Srebrenice od strane snaga bosanskih Srba 11. srpnja 1995. godine, kao i napadi na drugu zaštićenu zonu Žepe, a koja će isto biti zauzeta od strane snaga bosanskih Srba 25. srpnja 1995. godine⁷⁰⁷, pokazati će i dokazati svu nedjelotvornost međunarodnog mehanizma uspostave zaštićenih zona UN-a i djelovanja zračnih snaga NATO-a u svrhu implementacije usvojenih Rezolucija UN-a koje upravo uspostavljaju takve zone.⁷⁰⁸ Takve činjenice, uz činjenicu rasplamsavanja rata u Bosni i Hercegovini biti će razlog (razlozi) sazivanja Londonske konferencije. Londonska konferencija koja je sazvana na inicijativu britanskog premijera Johna Majora i na kojoj su prisustvovali ministri vanjskih poslova i ministri obrane zemalja NATO-a, zemalja koje su dale svoje postrojbe u Bosni i Hercegovini, zemlje članice Vijeća sigurnosti UN-a, Tajništvo UN-a, kao i predstavnici Europske unije u sadržajnom smislu iskazivala kao i do sada sve takve konferencije i međunarodni skupovi političku poruku da se političkim i mirnim

/archive/politics/1995/05/29/bosnian-serbs-seize-more-un-troops/991628ef-8469-436d-8759-470fe4ab11d4/?utm_term=.ed8a1713ca14/28.03.2018.

⁷⁰⁶ Holbrooke, op. cit., str. 69. i 70.

⁷⁰⁷ O samom zauzimanju zaštićene zone Srebrenica i Žepa, kao i o počinjenju vidi u Srebrenica: a 'safe' area, Apendix XIII, Chronology of the Bosnian conflict 1990-1995, Netherlands Institute for war Documentation, op., cit., str. 270. i. 274. Da su već nakon nekoliko dana od zauzimanja grada Srebrenice od strane snaga bosanskih Srba postojale određene sumnje da su počinjeni zločini nad muslimanskim stanovništvom može se vidjeti i iz tiskovine, kao npr. „The New York Times“ u tekstu od 17. srpnja 1995. godine, pod naslovom „Conflict in the Balkans, The refugees, Bosnian refugees' Accounts appear to verify atrocities“, kao i na službenoj mrežnoj stranici „The New York Times“-a, <http://www.nytimes.com/1995/07/17/world/conflict-balkans-refugees-bosnian-refugees-accounts-appear-verify-atrocities.htm/28.03.2018>. Prvi dokaz o postojanju masovnog zločina nakon srpske okupacije Srebrenice, pružanjem satelitskih snimki mjesta masovnog zločina od strane snaga bosanskih Srba, Vijeću sigurnosti 10. kolovoza 1995. godine upravo će upoznati sa takvim dokazima američka veleposlanica Madeleine K. Albright. O predočenju prvih dokaza masovnog zločina počinjenog u Srebrenici, vidi više u „The New York Times“ od 11. kolovoza 1995. godine u tekstu „U.S. Seeks to Prove Mass Killings“, kao i na službenoj mrežnoj stranici iste tiskovine, [/http://www.nytimes.com/1995/08/11/world/us-seeks-to-prove-mass-killings.html/28.03.2018](http://www.nytimes.com/1995/08/11/world/us-seeks-to-prove-mass-killings.html/28.03.2018).

⁷⁰⁸ Richard Holbrooke u intervjuu „Washington post“- u od 19. srpnja 2005. godine navodi razlog zbog čega nije došlo do značajnih zračnih udara NATO-a u prema snagama bosanskih Srba, a kako bi zaštitili zaštićenu zonu Srebrenice, te zašto je upravo pad Srebrenice bio ključan moment u djelovanju Sjedinjenih Američkih Država, te navodi da „Od 1991. do 1995. godine Sjedinjene Države nisu htjele djelovati u Bosni. Ali nakon Srebrenice, predsjednik Bill Clinton znao je da, iako američki narod ne bi to volio, Sjedinjene Države više nisu mogle izbjeći sudjelovanje.“ O razlozima nedjelovanja snaga NATO-a u slučaju pada zaštićene zone Srebrenice i da je isti događaj imao znatan utjecaj na daljnju politiku djelovanja Sjedinjenih Američkih Država, vidi „Washington post“, 19. srpnja 2005. godine, u tekstu „Was Bosnia Worth It“, kao i na službenoj mrežnoj stranici iste tiskovine, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2005/07/18/AR2005071801329.html/28.03.2018>.

putem traže rješenja među sukobljenim stranama, a poglavito da se podupire iznalaženje rješenja u okviru Kontakne skupine. Uvidom u zaključke Konferencije, također se osuđuje djelovanje bosanskih Srba, poglavito u svezi događaja oko Srebrenice, te se naglašava da snage UN-a u Bosni i Hercegovini neće voditi rat.⁷⁰⁹ S obzirom na navedene zaključke, značaj same Londonske konferencije prema navodima Billa Clintona bilo je u činjenici da su prihvaćeni američki prijedlozi upućeni od strane Warrena Christophera i njegova tima da „povuku crtu oko Goražda i uklone dvostruko donošenje odluka koje je UN-u omogućavalo ulaganje veta na NATO-ove akcije. Konferencija u Londonu bila je prekretnica – od tada je NATO - ostao nepopustljiviji.“⁷¹⁰

Realitet događanja na području Bosne i Hercegovine, poglavito napadi snaga bosanskih Srba na područje Bihaća – Zapadne Bosne u ljeto 95. tražit će odgovor/reakciju hrvatskih snaga kako isto područje nebi prošlo kao zaštićena zona Srebrenice i kako se ne bi spojili područja pod nadzorom snaga Bosanskih Srba sa okupiranim područjima u Republici Hrvatskoj, a čime bi prema Šarinićevim navodima Hrvatska došla u strateški iznimno loš položaj.⁷¹¹ Odgovor na takvo činjenično stanje je upravo bila Splitska Deklaracija - Deklaracija o oživotvorenju Sporazuma iz Washingtona od 22. srpnja 1995. godine i operacija hrvatskih snaga od 25. do 29. srpnja 1995. godine pod nazivom *Ljeto '95*. Cilj navedene operacije je bio prema Marijanovim navodima razbiti snage Vojske Republike Srpske na istočnom i sjeveroistočnom dijelu livanjskog polja, osvojiti Bosansko Grahovo i Glamoč, te tako zaustaviti srpske napade na Bihać i stvoriti uvjete za oslobođenje Knina i sjeverne Dalmacije.⁷¹²

Početak uspješnih vojnih operacija hrvatskih snaga tijekom 1995. godine, počevši od operacije *Bljesak*, te *Ljeto '95* čime se realitet snaga na samom terenu izmjenio i postavio željenu ravnotežu, odlučujući čimbenici koji će utjecati na donošenje odluke o početku vojno-redarstvene operacije „Oluja“ biti će prema navodima admirala Hrvatske vojske, Davora Domazeta - Loše sljedeći; neuspjeh četverogodišnjih pregovora, neuspjeh primjene mandata UNPROFOR-a i UNCRO-a, ugroženost strateških interesa Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine, stanje realne okupacije značajnog dijela hrvatskog ozemlja, te potpuno pogrešna

⁷⁰⁹ O samom tekstu Zaključka Londonske konferencije, vidi više u „The London Memorandum“, 21 July 1995 Subject: COYUG London Meeting, 21 July : Chairman's Statement, "Not peace, but a big step forward": Bosnia in October 1995 Research Paper 95/102 16 October 1995, International Affairs and Defence Section House of Commons Library, str. 22. i 23.

⁷¹⁰ Clinton, op. cit., str. 635.

⁷¹¹ Šarinić, op. cit., str. 261.

⁷¹² Marijan, Davor: *Oluja*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, srpanj 2009., str. 54., a prema SVA MORH, ZZPS: Zap. OG Sjever, Kl. SP 8/95-01/07, Ur.br. 1080-01-95-294 od 25. srpnja 1995., Zapovijed za napad A. Gotovina, Napadajni bojevi i operacija HV i HVO, 59-64.

usmjerenost mirovnog procesa. ⁷¹³ Na temelju takvih činjenica koje su dovele do otpočinjanja vojno-redarstvene operacije „Oluja“, istom je, a koja je vođena od 4. do 7. kolovoza 1995. godine u UNPA sektorima „Sjever“, „Jug“ i „Zapad“ biti vraćeno 10400 kvadratnih kilometara ili 18,4 posto ukupne površene Republike Hrvatske koje je bilo okupirano od strane pobunjenih Srba u ustavnopravni poredak Republike Hrvatske.⁷¹⁴

U kontekstu međunarodno pravnih normi Republika Hrvatska je upravo s navedenom operacijom zaštitila međunarodno pravno načelo *uti possidetis*, a što međunarodna zajednica putem Vanceovog plana i kroz međunarodne mirovne snage UNPROFOR i UNCRO nije uspjela. Nadalje, a u smislu samog pravnog legitimiteta ili pravne osonovanosti za donošenje odluke o pokretanju vojno-redarstvene operacije „Oluja“ moramo sagledati prvenstveno u međunarodno pravnoj legislativi, poglavito odredbi Glave VII, članka 51. Povelje UN-a koji glasi;

Članak 51.

„Ništa u ovoj Povelji ne dira prirodno pravo individualne ili kolektivne samoobrane u slučaju oružanog napada na nekoga Člana Ujedinjenih naroda sve dok Vijeće sigurnosti ne poduzme mjere potrebne za održavanje Međunarodnog mira i sigurnosti. Mjere koje Članovi poduzmu u vršenju toga prava samoobrane odmah se dojavljuju Vijeću sigurnosti i nipošto ne diraju u ovlasti i dužnosti Vijeća sigurnosti da na temelju ove Povelje djeluje svakog časa na način koji smatra potrebnim za održavanje ili uspostavljanje Međunarodnog mira i sigurnosti.“⁷¹⁵

U smislu samog utvrđivanja značaja vojno-redarstvene operacije „Oluja“ i probijanja blokade Bihaća i spajanja V. Korpusa Armije BiH s Hrvatskom vojskom, osim što će se priznati realitet stanja na terenu i prema Clintonovim navodima „promijeniti odnos snaga na području“,

⁷¹³ Domazet, Davor – Lošo, Hrvatska i veliko ratište, op. cit., str. 243.

Činjenice koje su bile odlučne za osnovanost donošenja odluke o otpočinjanju vojno-redarstvene operacije „Oluja“, također može sagledati i kroz javno izlaganje dr. sc. Miroslava Međimoreca, koji navodi sljedeće činjenice odlučne za otpočinjanje „Oluje“; Opće zaoštavanje na bojištima u Bosni i Hercegovini, nejedinstvo međunarodne zajednice da vojnim snagama zaustve srpske napade, pad Srebrenice i kršenje ratnog humanitarnog prava, pad Žepe i pritisak na Goražde, pritisak od strane vojske RSK i RS na Bihać. Više o samim činjenicama koje su utjecale na donošenje odluke o pokretanju vojno-redarstvene operacija „Oluja“ vidi, Međimorec, Miroslav, izlaganje na 8. Stručnom skupu Hrvatskog kulturnog vijeća o Haškom sudu 4. veljače 2010. godine/<https://www.hkv.hr/izdvojeno/tribine/haaski-sud/5755-izlaganje-miroslava-medjimoreca-s-osmog-strunog-skupa-hkv-a-o-haaskome-sudu.html/22.03.2018.>, kao i u Granić, op. cit., str. 114. – 116. i Šarinić, op. cit., str. 265. – 268.

⁷¹⁴ O samom vojno-redarstvenoj operaciji „Oluja“ vidi na službenoj mrežnoj stranici Ministarstva obrane Republike Hrvatske/<https://www.morh.hr/hr/22-obljetnica-vro-oluja/22-obljetnica-vro-oluja-1.html/22.03.2018.>, a usp. s Marijan, op. cit., str. 67. – 121.

⁷¹⁵ O Povelji UN-a, vidi službenu mrežnu stranicu Ministarstva vanjskih i europskih poslova Republike Hrvatske, http://www.mvep.hr/CustomPages/Static/HRV/Files/ugovori/povelja_un_hr.pdf/27.03.2018.

takav realitet služiti će kao polazište za daljnje pregovore hrvatske strane s međunarodnom zajednicom i Republikom Srbijom glede pitanja rješavanja okupiranog područja Republike Hrvatske na području Istočne Slavonije i Zapadnog Srijema.⁷¹⁶ Također značaj navedene akcije poglavito će se reflektirati na ukupnost daljnjeg vojnog djelovanja hrvatskih snaga i Armije Bosne i Hercegovine u Bosni i Hercegovini tijekom kolovoza, rujna i listopada 1995. godine, kao i na vanjskopolitičko djelovanje Sjedinjenih Američkih Država. Prema navodima Generala Wesleya Clarka, predstavnika Združenog glavnog stožera u diplomatskoj skupini koju je vodio Richard Holbrooke zbog osjećaja „da je dostignuta prava prekretnica u sukobu,⁷¹⁷ kao uz samo prešutno dopuštenje američkog političkog vrha za daljnjim vojnim akcijama hrvatskih i bošnjačkih snaga u Bosni i Hercegovini, navedene činjenice djelovat će na budući pregovarački proces.⁷¹⁸ Vojno djelovanje artikulirati će se poglavito na provođenjem zajedničkih vojnih operacija „Maestral“ i „Južni potez“ hrvatskih snaga i snaga Armije Bosne i Hercegovine, a čija će pravna osnovanost upravo proizlaziti iz citirane odredbe Povelje UN-a, kao i iz same Splitske Deklaracije iz srpnja 1995. godine.

Vanjsko političko djelovanje ili reaktivirana politika Sjedinjenih Američkih Država u odnosu na prostor Bosne i Hercegovine, a „pokušavajući iskoristiti promjenu situacije“⁷¹⁹ (promjena situacije odnosi se na hrvatsku pobjedu i povrat okupiranih područja, kao i deblokada Bihaća, op. a.), artikulirati će se kroz mirovnu inicijativu koju će 8. kolovoza 1995. godine pokrenuti Bill Clinton putem Anthony Lake zamjenika državnog tajnika Petera Tarnoffa, koji će istu predstaviti europskim saveznicima.⁷²⁰ Richard Holbrooke kao imenovani voditelj tima mirovnu će inicijativu voditi kroz *shuttle – diplomacy* (leteća diplomacija)⁷²¹ od sredine kolovoza

⁷¹⁶ Clinton, op. cit., str. 636. Također o samim pregovorima/razgovorima nakon „Oluje“ između hrvatske i srpske strane, tj. Hrvoja Šarinića i Slobodana Miloševića glede pitanja Istoka Hrvatske najbolje možemo vidjeti u zapisima Hrvoja Šarinića kao neposrednog dionika takvih tajnih pregovora između dviju strana u vremenu prije i poslije „Oluje“. O samim pregovorima vidi više u Šarinč, op. cit.

⁷¹⁷ O razlozima američkog reaktiviranja, vidi više u Clark, Wesley K.: *Waging Modern War: Bosnia, Kosovo, and the Future of Combat*, New York, Public Affairs, 2001., str. 52. i 53.

⁷¹⁸ Clinton, op. cit., str. 636.

⁷¹⁹ Tako će američki predsjednik Bill Clinton u intervjuu jednoj televizijskoj kući naglasiti da nakon „hrvatskog napredovanja, Srbi su bili prisiljeni povući se iz zapadne Bosne. Nadam se da sada imamo priliku tamo sklopiti prihvatljiv mir.“ O samom intervjuu, vidi više u „The New York Times“ u tekstu pod naslovom „Clinton Vetoes Lifting Bosnia Arms Embargo“, 12. kolovoza 1995., kao i na službenoj mrežnoj stranici iste tiskovine, <http://www.nytimes.com/1995/08/12/world/clinton-vetoes-lifting-bosnia-arms-embargo.html/> 28.03.2018.

⁷²⁰ Clinton, op. cit. str. 636.

⁷²¹ Shuttle diplomacy – leteća diplomacija prema Grubiševim navodima je metoda koju je: „Holbrooke je zapravo samo unaprijedio metodu leteće diplomacije (shuttle-diplomacy), nazvane prema svemirskoj letjelici space-shuttle. Pravi je njezin otac Henry Kissinger, koji je kao medijator ili autoritativni posrednik – za razliku od facilitatora ili posrednika koji omogućuje i olakšava pregovore, ali ne intervenira u njih jer nema ni autoritet iza kojega stoji jaka sila niti ovlasti za to – letio između Damaska, Jeruzalema i Kaira pokušavajući nagovoriti na mir strane u arapsko-izraelskom ratu 1973. Metaforu letećeg diplomata prišao mu je američki magazin Time 27.

do 31. listopada 1995. godine kao jednim segmentom „Oružane diplomacije“ u kojoj će biti inkorporirana *Shuttle* diplomacija, zračno djelovanje NATO-a kao pomoć pri američkoj diplomatskoj strategiji i hrvatsko-bošnjačka kampanja na tlu.⁷²²

Mirovna inicijativa ili kako navodi Holbrooke „Revidiranje politike i inicijativa u sedam točaka“ odnosila se na; sveobuhvatnu nagodbu o miru; trostrano priznanje između Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Savezne Republike Jugoslavije ako se postigne dogovor i program američke podrške za opremu i obuku snaga Hrvatsko-Muslimanske federacije ako dođe do nagodbe; mirni povratak istočne Slavonije Hrvatskoj; sveukupan napor da se dođe do obustave vatre ili kraja svih ofanzivnih operacija; reafirmacija podrške takozvanom planu Kontakt grupe iz lipnja 1994., koji su dogovorili ministri vanjskih poslova Sjedinjenih Država, Velike Britanije, Francuske, Njemačke i Rusije – koji Bosnu dijele na dva entiteta, 49 % zemlje ide bosanskim Srbima, a 51 % Hrvatsko-Muslimanskoj Federaciji; i sveobuhvatan program za regionalnu ekonomsku rekonstrukciju.⁷²³

Shuttle diplomacy – leteća diplomacija prvotno je uključivala upoznavanje od strane savjetnika za nacionalnu sigurnost američkog Predsjednika Antony Lakea i zamjenika državnog tajnika Petera Tarnoffa američkih europskih saveznika i Rusije sa mirovnom inicijativom predsjednika Clintona, a koju će sa svojim timom kasnije voditi Richard Holbrooke.⁷²⁴ Značaj *shuttle diplomacy* ili leteće diplomacije Richarda Holbrookea je u tome da je takvom diplomacijom prezentirao mirovnu inicijativu i samo američkog posredništvo/medijatorstvo na način da je ona biti samostalan američki „projekt“ u kojem se neće tražiti konsenzus sa europskim partnerima, niti članovima Kontaktne skupine, već će Sjedinjene Američke Države postupiti s pozicije moći. Tome u prilog ide i izjava neimenovanog američkog državnika u dnevnom tisku:

„Sat kasnije, gospodin Lake je bio na putu u Europu, vodeći misiju čiji je glas ilustrirao promijenjenu klimu. Prije dvije godine, državni tajnik Warren Christopher krenuo je na

lipnja 1974: "Jedini mogući uspjeh koji preostaje Henryju Herkulu jest da postane astronaut, jer bi onda mogao postati prvi space-shuttle diplomat". O pojmu *shuttle diplomacy* vidi više u Grubiša, Damir: Nesuđeni američki državnik, *Političke analize*, Vol. 2., No. 5., Zagreb, 2011. str. 16.

⁷²² Pojam „Oružana diplomacija“ Reneo Lukić u svom radu spominje u kontekstu uporabe sile u diplomatskoj strategiji Sjedinjenih Američkih Država i samog Richarda Holbrookea nakon početka i tijekom djelovanja NATO-vih masovnih zračnih udara po položajima bosanskih Srba u ljeto (kolovoz/rujan) 1995. godine. O tome više vidi u Lukić, Reneo: Vanjska politika Clintonove administracije prema ratovima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, *Časopis za suvremenu povijest*, 38(1), Zagreb, 2006., str. 25.

⁷²³ O mirovnoj inicijativi Billa Clintona vidi više u Clinton, op. cit., str. 636., a usp. s Holbrooke, op. cit., str. 77. i 78.

⁷²⁴ Clinton, op. cit., str. 636. i dnevni tisak „The New York Times“ u tekstu „America’s plan for Bosnian peace“, od 18. kolovoza 1995. godine. Za sami tekst vidi službenu mrežnu stranicu „The New York Times“-a, <http://www.nytimes.com/1995/08/18/opinion/america-s-plan-for-bosnian-peace.html>/29.03.2018.

sličan posjet kako bi se savjetovao sa saveznicima o prijedlogu Clintonove administracije da se naoružava bosanskom vladom i bombardira Srbe. Europljani su se pobunili, a onda mračno promrmљavali zbog neuspjeha gospodina Clintonovog vođenja.

Ovaj put gospodin Lake nije pitao - obavijestio je. Jedan dužnosnik uprave rekao je da je na svojim sastancima u Bonnu, Parizu i Londonu gospodin Lake izjavio: "Predsjednik je donio sljedeće odluke: želimo da budete s nama".⁷²⁵

Nakon prezentiranja mirovne inicijative europskim saveznicima, *shuttle* – leteću diplomaciju preuzima sa svojim timom Richard Holbrooke, te će takvu diplomaciju prvotno voditi paralelno s nepostignutim mirom u Republici Hrvatskoj (učestalim topničkim napadima po istočnoj Slavoniji s okupiranih područja), odvijanjem zajedničkih vojnih operacija hrvatsko-bošnjačkih snaga u Bosni i Hercegovini⁷²⁶ i uz američku „prešutnu potporu“ istima, ali bez odlučnog američkog vojnog djelovanja.⁷²⁷ Stoga leteća diplomaciju prema Holbrookovim zapisima možemo dijeliti prije i za vrijeme otpočinjanja zračnih udara snaga NATO-a, te je ista započela od 16. do 18. kolovoza susretom s bošnjačkim ministrom vanjskih poslova u Splitu, zatim hrvatskom predsjednikom u Zagrebu i srpskim u Beogradu, a kojima će prezentirati američku mirovnu inicijativu.

Do punog značaja ili sadržaja upotrebe pravno-političkog mehanizma „Oružana diplomacija“ doći će nakon što minobacačka granata sa srpskih položaja iznad Sarajeva 28. kolovoza 1995. godine na tržnici Markale ubije 37, a rani 86 ljudi. Upravo kao i svim povijesnim događanjima, za otpočinjanje ratova ili nekih vojnih akcija potrebni su uzroci i povodi, a samim tim i politička odluka utemeljena na međunarodno pravnoj osnovi. Stoga navedena činjenica masakra na sarajevskoj tržnici biti će povod pokretanju NATO-ve akcije *Deliberate force* koja će započeti 30. kolovoza 1995. godine i koja će trajati do 14. rujna 1995. godine. Navedenoj akciji politički legitimitet upravo će dati sam Holbrooke ispred pregovačkog tima, a koji će na upit zamjenika državnog tajnika o tome je li je bitan vojni odgovor na najnoviji izazov odgovoriti da

⁷²⁵ „The New York Times“ u tekstu „How events drew U.S. into Balkans“ od 19. kolovoza 1995. godine., kao i službena mrežna stranica iste dnevne tiskovine, <http://www.nytimes.com/1995/08/19/world/how-events-drew-us-into-balkans.html?pagewanted=all/29.03.2018>.

⁷²⁶ O napadima na hrvatske gradove i daljnjem vojnom djelovanju u Bosni i Hercegovini, vidi više u Srebrenica: a'safe'area, Appendix XIII, Chronology of the Bosnian conflict 1990-1995, Netherlands Institute for war Documentation, op., cit., str. 284. - 274.

⁷²⁷ Da je hrvatska akcija „Oluja“ bila „vrijedna za pregovarački proces“, te da se sredinom kolovoza 1995. godine nije od strane Sjedinjenih Američkih Država zahtjevala obustava vatre u Bosni i Hercegovini jer je po prvi put „situacija išla u korist Bosanaca“, možemo vidjeti iz navoda Richarda Holbrookea, a koji upravo u prešutnoj potpori daljnjem vođenju napadnih akcija hrvatskih i snaga Armije BiH govori nakon zajedničkog sastanka s predsjednikom Clintonom, A. Lakeom, i Tarnoffom. O sadržaju sastanka, vidi u Holbrooke, op. cit., str. 89.

se pregovarački tim s takvim odgovorom slaže, te navodi; „*Rekao sam mu da pokrene zračne udare NATO-a protiv bosanskih Srba – ne minorna osvetnička bockanja, nego ozbiljne udare i, ako je moguće, podržanu zračnu kampanju, koja je sada bila odobrena „londonskim pravilima“.* Bilo bi bolje reskirati neuspjeh u pregovorima nego Srbima dopustiti da učine još jedan zločinački čin. Ovo je bio najvažniji test američkog vodstva od kraja hladnog rata, rekao sam, ne samo u Bosni nego i u Europi.“⁷²⁸

O samom značaju i razlogu korištenja zračne sile-pokretanju navedene operacije NATO-a objašnjene nam daje admiral Hrvatske vojske Davorin Domazet-Lošo koji kaže da je; „*Prvi put međunarodna zajednica, u izvedbi američkih zračnih snaga, pokušala pokazati „odlučnost“ s ciljem: ne dopustiti nekažnjeno topničko djelovanje po zaštićenom području Sarajeva, onemogućiti, ili na najmanju mjeru smanjiti, daljnje napade po civilnim ciljevima i primorati vodstvo basanskih Srba na pregovore o predloženoj mirovnoj inicijativi za Bosnu i Hercegovinu. Kad postoji politička volja i odlučnost da se nešto učini, onda to vojne snage mogu provesti pa i jednostrano, kao u ovom slučaju.*“⁷²⁹

Pravna osnovanost pokretanju navedene NATO-ve operacije proizlazi iz odredbi Londonske konferencije iz srpnja 1995. godine, kao i već ranije utvrđenoj pravnoj osnovi NATO-vog djelovanja, a kad je pismom Glavnog tajnika UN-a Boutros Boutros Ghalia upućenog Glavnom tajniku NATO-a Manfredu Wörneru od 6. veljače 1994. godine zatraženo da Vijeće NATO-a ovlasti zapovjednika južnog sektora NATO-a da na zahtjev UN-a izvrši zračne napade na srpske topničke i minobacačke položaje u okolini Sarajeva. Takvim postupanjem od strane UN-a prema NATO-u potvrđuje se pravna osnova NATO-vog djelovanja u provedbama UN-ovih rezolucija, a sukladno provedbi odredbe Glave VII, članka 42., 43. i 51. Povelje UN-a .⁷³⁰

Operacija *Deliberate force* kao drugi segment „oružane diplomacije“ koji je proizašao iz pravne osnove Glave VII. članka 42., 43. i 51. Povelje UN-a i kao potpora letećoj diplomaciji Richarda Holbrooke, prema NATO-vim izvješćima kao najveća do tada NATO-va vojna akcija, uključivala je 3151 letova vojnih zrakoplova snaga NATO-a, čime se upotrijebilo 1026 bombi na 338 pojedinačna cilja bosanskih Srba.⁷³¹ U istim izvješćima navodi se činjenica da su, „*bosanski Srbi sve teže zadržali teritorij koji su održali od ranih mjeseci bosanskog rata, te da su bili*

⁷²⁸ Ibidem, str. 95. i 96.

⁷²⁹ Domazet, Davor – Lošo: „Hrvatska i veliko ratište“, op. cit., str. 248.

⁷³⁰ Vidi bišlješku 661.

⁷³¹ NATO Review u tekstu Ryana C. Hendricksona „Crossing the Rubicon“, jesen 2005. godine. O samom NATO-om izvješću vidi više na službenoj mrežnoj stranici NATO-a, <https://www.nato.int/docu/review/2005/issue3/english/history.html/29.03.2018>.

*usredotočeni na zajedničku ofenzivu s hrvatskim i bosanskim Hrvatima i bosanskim muslimanskim snagama. Kao rezultat toga, bili su spremniji pregovarati o završetku rata u razgovorima koji su 1. studenog započeli u Daytonu, Ohio, nego što su bili ranije u sukobu. U biti, Deliberate force pomogla je otvoriti put Dejtonskom mirovnom sporazumu koji je uspio uspostaviti upravljački okvir za Bosnu i Hercegovinu koji je ostao na snazi do danas.*⁷³²

Navedeno korištenje zračne sile s ciljem prisiljavanja bosanskih Srba na političko rješenje ili dovođenja za pregovarački stol⁷³³, zajedno s djelovanjem sa zemlje hrvatsko-bošnjačkih snaga, a uz medijatorstvo Richarda Holbrookea koji će svojom letećom diplomacijom 30. kolovoza posjetiti Beograd, a 31. kolovoza 1995. godine Zagreb, a u narednim danima opet Beograd, Bonn, Bruxelles, Genevu, Zagreb, Beograd, Atenu, Skopje, Ankaru i opet Beograd, pokazat će već prve rezultate takve diplomacije. Stoga prvi rezultat „oružane diplomacije“ vidjet će se već kroz sastanak ministara vanjskih poslova Hrvatske, Bosne i Hercegovine i SR Jugoslavije koji će biti održan 8. rujna 1995. godine u Genevi.⁷³⁴ Značaj navedenog susreta ministara vanjskih poslova uz nazočnost Richarda Holbrookea, članove Kontaktne skupine i izaslanika Europske unije Carla Bildta, moramo sagledavati kroz četiri činjenice koje će utjecati ne samo na navedeni susret, već i na daljnja događanja na prostoru Republike Hrvatske i Republike Bosne i Hercegovine, a to su;

- **Da su prihvaćena „Osnovna načela za rješenje u Bosni i Hercegovini“ čime su po prvi put od strane sva tri naroda u Bosni i Hercegovini prihvaćeni i definirani sljedeći ustavni aranžmani, a koji su u najvećoj mjeri proizlazili iz planova Kontaktne skupine.** U prihvaćenim „Načelima“ decidirano se navodi da Bosna i Hercegovina nastavlja svoje međunarodno pravno postojanje (subjektivitet) u svojim sadašnjim granicama i sa neprekinutim međunarodnim priznanjima; da se Bosna i Hercegovina sastoji od dva entiteta, Federacije Bosne i Hercegovine, kako je uspostavljena Vašingtonskim sporazumom, i Republike srpske (RS); da je prijedlog Kontakt grupe o teritorijalnom omjeru 51:49 je osnova za sporazum i da je ovaj prijedlog o teritoriji otvoren za izmjene na osnovu zajedničkog sporazuma; da

⁷³² Ibidem

⁷³³ Tako „The Washington Post“ u tekstu „NATO air strikes resume in Bosnia“ od 6. rujna 1995. godine upravo povlači poveznicu između zračnih udara NATO-a i prisiljavanja bosanskih Srba na prihvaćanje političkog rješenja u Bosni i Hercegovini. Također u istom tekstu francuski predsjednik naglašava da su zračni udari NATO-a u cilju dovođenja „Srba za pregovarački stol“. O sadržaju teksta vidi više na službenoj mrežnoj stranici tiskovine; https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1995/09/06/nato-airstrikes-resume-in-bosnia/faa6ac2f-0f93-4f81-bb2f-c40971514d76/?utm_term=.3d28bfca8c4e/30.03.2018.

⁷³⁴ O shuttle diplomaciji i hodogramu Richarda Holbrookea i njegova tima, kao i o pripremama Genevskog sastanka, vidi više u Holbrooke, op. cit., str. 108., 109. i 115 do 142.

svaki entitet nastavlja postojati u skladu sa svojim sadašnjim ustavom (izmijenjenim i dopunjenim, tako da je u skladu sa ovim osnovnim principima); da oba entiteta imaju pravo da uspostave paralelne posebne odnose sa susjednim zemljama, ne povrjeđujući suverenitet i teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine, da se dva entiteta recipročno obavezuju: a) provesti opće izbore pod međunarodnim nadzorom; b) usvojiti i pristupiti općeprihvaćenim međunarodnim standardima i obavezama u oblasti ljudskih prava, uključujući obavezu dozvole slobode kretanja i omogućavanja raseljenim osobama da vraćanja u posjed nekretnina ili da dobiju pravednu naknadu; c) da prihvate obavezujuću arbitražu za rješavanje međusobnih sporova.⁷³⁵

- **Da su se zračni udari NATO-a i dalje izvodili po položajima vojske bosanskih Srba u vremenu održavanja susreta ministara vanjskih poslova u Genevi⁷³⁶**
- **Da nije tijekom Genevskog sastanka zatražen prekid neprijateljstava i opoziv hrvatsko-bošnjačkih operacija od strane Sjedinjenih Američkih Država, niti članova Kontaktne skupine.⁷³⁷ Da je 8. rujna 1995. godine pokrenuta združena vojna operacija Hrvatske vojske, Hrvatskog vijeća obrane i Armije Bosne i Hercegovine u zapadnoj Bosni pod nazivom „Maestral“** Upravo navedena vojna operacija koja će trajati u vremenu od 8. do 17. rujna 1995. godine utjecat će na željenu „ravnotežu“ oslobađanjem gradova Drvara, Šipova, Jajca, Bosanskog Petrovca, Bosanske Krupe i Ključa.⁷³⁸

Značaj američke vanjskopolitičke reaktivacije u odnosu na prostor bivše Jugoslavije, osim navedene diplomatske i vojne akcije u odnosu na prostor Bosne i Hercegovine i postizanje Genevskih nacrti dogovora za ustavno-pravna rješenja, dualizam američkog vanjskopolitičko djelovanja i same reaktivacije moramo paralelno gledati i kroz diplomatske aktivnosti američkog

⁷³⁵ The United States and Croatia; A documentary history 1992-1997, op. cit., str. 211.-213.

⁷³⁶ „The New York Times“ u tekstu „Conflict in the Balkans; The Overview; 3 enemies agree to Serbian state as part of Bosnia“ od 9. rujna 1995. godine, kao i na službenoj stranici iste dnevne tiskovine, <https://www.nytimes.com/1995/09/09/world/conflict-balkans-overview-3-enemies-agree-serbian-state-part-bosnia.html/30.03.2018>.

⁷³⁷ Zašto nije tražen prekid neprijateljstava i prestanak hrvatsko-bošnjačkih napadnih operacija, odgovor leži u činjenici postavljanje ravnoteže i dosezanje postotka teritorija određene strane u svrhu daljnjih pregovora. Tako Bill Clinton u svom memoarskom zapisu navodi; „Do sredine mjeseca Dick Holbrooke uvjerio je ministre vanjskih poslova Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Jugoslavije da se dogovore oko paketa osnovnih načela rješavanja bosanskog konflikta. U međuvremenu su NATO-ove bombe i projektili s navođenjem padali na položaje bosanskih Srba, a napadi bosanske i hrvatske vojske smanjili su postotak zemlje pod srpskom kontrolom sa 70% na 50%, približno onoliko koliko bi zahtijevao postignuti dogovor.“ Više o tome, pogledaj u Clinton, op. cit., str. 640.

⁷³⁸ O samoj združenoj operaciji Hrvatske vojske, Hrvatskog vijeća obrane i Armije Bosne i Hercegovine, vidi više u Domazet, Davor-Lošo, Hrvatska i veliko ratište, op. cit., str. 250. – 252.

veleposlanika Petera W. Galbraitha koji je zajedno s posebnim izaslanikom UN-a Thorvaldom Stoltenbergom rješavao pitanje okupiranog područja istočne Slavonije. Tako je veleposlanik Galbraith koristeći međunarodno pravni mehanizam za sprječavanje sukoba i postizanje mira – medijaciju i diplomaciju kontinuirano tijekom jeseni 1995. godine (rujan i listopad 1995. godine) pregovarao sa srpskim predstavnicima iz okupiranog dijela istočne Slavonije u Erdutu, kao i sa samom hrvatskom vlašću.⁷³⁹ Prvi rezultat diplomatsko/medijatorske akcije Petera Galbraitha i dopredsjedatelja Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji Thorvalda Stoltenberga je bio 22. rujna 1995. godine kada je hrvatskoj vlasti predstavio „*Draft Agreement On Eastern Slavonia, Southern Baranja And Western Sirmium/Nacrt Rješenja za Istočnu Slavoniju, Južnu Baranju i Zapadni Srijem*“ baziran na dva dokumenta.⁷⁴⁰ Prvi, između SRJ i Republike Hrvatske o uzajamnom priznanju, normalizaciji odnosa, gospodarskoj suradnji i mirnom rješavanju pitanja Podunavlja u skladu sa sporazumom Vlade Republike Hrvatske i lokalnih Srba. Drugi, između Hrvatske i lokalnih Srba, koji je treba omogućiti dvogodišnju međunarodnu upravu i referendum o tome žele li lokalni Srbi specijalni status unutar Republike Hrvatske ili ne. Posebni status sadržavao bi ono što omogućava hrvatski Ustavni zakon i plan Z-4. Ovakav prijedlog prema Nobilu bio „krajnje neprihvatljiv i nije održavao realne odnose snage niti predratnu strukturu stanovništva.“⁷⁴¹

Daljnjom diplomatskom inicijativom američkog veleposlanika u Republici Hrvatskoj, ali i uz same tajne pregovore Hrvoja Šarinića, predstavnika hrvatske vlasti sa predsjednikom Republike Srbije Slobodanom Miloševićem⁷⁴², dana 3. listopada 1995. godine u Erdutu su po prvi put u nazočnosti predstavnika hrvatske Vlade i lokalnih Srba u istočnoj Slavoniji, a uz nazočnost/medijatorstvo američkog veleposlanika Petera Galbraitha i dopredsjedatelja Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji Thorvalda Stoltenberga, hrvatska Vlada i lokalni Srbi usuglasili „*Guiding Basic Principles For Negotiations On A Settlement of Eastern Slavonia, Baranja And Western Sirmium/Temeljna načela dogovora za rješenje Istočne Slavonije, Baranje i Zapadnog Srijema.*“ Značaj Temeljnih načela leži u činjenici da su istima dogovoreno da će za područje Istočne Slavonije biti uspostavljeno prijelazno razdoblje, da će Vijeće sigurnosti uspostaviti prijelaznu vlast koja bi održavala interese hrvatske Vlade, lokalnih Srba, progranika i

⁷³⁹ O samim pregovorima sa srpskim predstavnicima iz okupiranog dijela istočne Slavonije i predstavnicima vlasti Republike Hrvatske vidi u *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, op. cit., str. 214-218, 220-238, 250-259., kao i u Šarinić, op. cit., str. 307.

⁷⁴⁰ Ibidem, str. 220. – 238.

⁷⁴¹ Nobilo, op. cit., str. 496.

⁷⁴² O samim tajnim pregovorima između Hrvoja Šarinića i Slobodana Miloševića oko pitanja istočne Slavonije i reintegracije iste u ustavnopravni poredak Republike Hrvatske nakon vojno-redarstvene akcije „Oluja“, vidi više u Šarinić, op. cit., str. 277. – 307.

drugih manjina, da će Međunarodne snage u prijelaznom razdoblju osiguravati mir i nadgledati demilitarizaciju, da će Prijelazna uprava omogućiti povratak izbjeglica i reintegraciju hrvatskih službi, da će uspostaviti prijelazna, etnički miješana policija, da će Vlada RH poštivati najviše standarde ljudskih prava, da će se svima jamčiti pravo na povrat imovine, obeštećenje i obnova, da će Međunarodna zajednica jamčiti i motriti ljudska prava i nakon prijelaznog razdoblja, te da će se nakon prijelaznog razdoblja održati lokalni izbori.⁷⁴³

U smislu dokazivanja postavljene pomoćne hipoteze („*Reaktivacijom (vojnopolitičkom) Sjedinjenih Američkih Država spriječen je daljnji rat i postignut mir*“, op. a.) moramo uzeti činjenicu da je paralelno s diplomatskom aktivnošću američkog veleposlanika u Republici Hrvatskoj u svezi rješavanja pitanja okupiranog područja istočne Slavonije, u Bosni i Hercegovini leteća diplomacija Richarda Holbrookea u suradnji sa zračnim udarima snaga NATO-a postignuti svoj prvi uspjeh kao međunarodno pravnog mehanizma rezultirati će potpisivanjem 14. rujna 1995. godine između predstavnika bosanskih Srba i Richarda Holbrookea u Beogradu Sporazuma o obustavi napadnih operacija bosanskih Srba u području Sarajeva. Isti sporazum uključivao je micanje teškog naoružanja iz istog područja u udaljenost od 12,5 milja od Sarajeva, te najvažnije deblokadu Sarajeva otvaranjem dva kopnena puta i otvaranjem Sarajevske zračne luke, a za uzvrat NATO će suspendirati zračne udare po ciljevima vojske bosanskih Srba. Navedeni Sporazum biti će 16. rujna 1995. godine revidiran od strane Sjedinjenih Američkih Država glede teškog oružja kojeg bosanski Srbi moraju ukloniti iz područja Sarajeva.⁷⁴⁴

Daljnjoj shuttle diplomaciji/letećoj diplomaciji Richarda Holbrookea i samom medijatorstvu s ciljem postizanja dogovora oko budućih pregovora, bez obzira na činjenicu da su prestali NATO-vi zračni udari po snagama bosanskih Srba, takvoj diplomaciji, odnosno samoj „oružanoj diplomaciji“ ići će u prilog i napadne operacije Hrvatske vojske i Hrvatskog vijeća obrane u Zapadnoj Bosni i sama podrška Sjedinjenih Američkih Država istima, a što sam Holbrook u svom obraćanju predsjedniku Tuđamanu i kasnije državnom tajniku Christopheru i

⁷⁴³ The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997, op. cit., str. 251.

⁷⁴⁴ Iako je 14. rujna 1995. godine postignut Sporazum, Richard Holbrooke je 16. rujna 1995. godine u Beogradu predsjedniku Srbije S. Miloševiću naložio revidiranje spomenutog sporazuma iz razloga unošenja još jedne odredbe o vrsti oružja koja se mora iz područja Sarajeva ukloniti. O samom sporazumu vidi više u Holbrooke, Richard, op. cit., str. 155. – 157 i 161. – 162., a usp. s Srebrenica: a 'safe' area, Apendix XIII, Chronology of the Bosnian conflict 1990-1995, Netherlands Institute for war Documentation, op., cit., str. 293, kao i dnevni tisak, „The New York Times“ od 15. rujna 1995. godine u tekstu „Conflict in the Balkans; the Overview, Bosnian Serbs agree to pull back heavy artillery from Sarajevo“, na službenoj mrežnoj stranici, <https://www.nytimes.com/1995/09/15/world/conflict-balkans-overview-bosnia-serbs-agree-pull-back-heavy-artillery-sarajevo.html?pagewanted=all/01.04.2018>.

navodi; „*Rekao sam Tuđmanu da ofanziva ima veliku vrijednost za pregovore. Biće lakše za stolom zadržati ono što je zadobijeno na bojnopolju, nego natjerati Srbe da se odreknu teritorije koju su nekoliko godina kontrolisali. Ubjeđivao sam Tuđmana da uzme Sanski Most, Prijedor i Bosanski Novi – sve važne gradove koji su postali svjetski poznati simboli etničkog čišćenja. Ako budu zauzeti prije nego što otvorimo pregovore o teritoriji, ostaće pod kontrolom Federacije – inače, bilo bi teško ponovno ih dobiti u pregovorima....Nasuprot mnogim novinskim izvještajima i drugim utiscima, vojna ofanziva Federacije do sada je pomogla u mirovnom procesu. Ova činjenica možda nije nešto što sada možemo javno izreći...U stvari, pregovori o mapama, što mi se uvijek činilo obeshrabrujućim izazovom, upravo se odvijaju na bojnopolju i do sada na način koji poguđuje mapi. Za samo nekoliko sedmica, poznata podjela zemlje u omjeru 70-30 posto pala je na 50-50, očito olakšavajući nam zadaću“.⁷⁴⁵*

Uz činjenicu prestanka granatiranja i deblokade Sarajeva što je činjenično prvi uspjeh „oružane diplomacije“ i jedan od dokaza navedene pomoćne hipoteze ove disertacije, odraz leteće diplomacije Richarda Holbrookea koja se svakodnevno odvijala između Sarajeva, Beograda i Zagreba u drugoj polovici rujna 1995. godine⁷⁴⁶ i same američke reaktivacije za dominacijom u rješavanju krize na prostoru bivše Jugoslavije, rezultirati će ponovnim sastankom 26. rujna 1995. godine u New Yorku pod predsjedanjem američkog državnog tajnika Warrena Christophera s ministrima vanjskih poslova Republike Hrvatske, Bosne i Hercegovine, SR Jugoslavije i članovima Kontaktne skupine. Značaj navedenog sastanka koji je prema navodima „The New York Times“-a bio „korak bliže bosanskom miru“ je bio taj da je iz istog kao produkta medijatorstva Sjedinjenih Američkih Država izašao sporazum triju strana kojim su dogovorena daljnja Temeljna načela za Bosnu i Hercegovinu, a nastavno na dogovorena načela u Genevi 8. rujna 1995. godine, ali nije dogovoren sam prekid oružanih borbi koje su se i dalje odvijale poglavito u zapadnoj Bosni.⁷⁴⁷ Kao i u Genevi, ovim sastankom opetovano se rješenje medijatora za pretnak rata prvenstveno tražilo kroz korištenje komparativne politike i samo ustavnopravna rješenja, a koja su obuhvaćala; pitanja preuzimanja međunarodnih obveza BiH od strane entiteta, pitanje održavanja demokratskih izbora u entitetima, sastav Parlamenta i donošenje odluka u istom, sastav Predsjedništva; sastav Vlade, nadležnost Ustavnog suda.⁷⁴⁸

⁷⁴⁵ Holbrooke, op. cit., str. 165. i 172., a usp. s bilješkom 737. (Clinton, op. cit., str. 640.)

⁷⁴⁶ Ibidem 158. – 173.

⁷⁴⁷ „The New York Times“ od 27. rujna 1995. godine u tekstu „A step closer to Bosnian peace“, kao i na službenim mrežnim stranicama „The New York Times“-a, <https://www.nytimes.com/1995/09/27/opinion/a-step-closer-to-bosnian-peace.html/01.04.2018>.

⁷⁴⁸ O sadržaju New York-og sporazuma od 26. rujna 1995. godine, vidi više u The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997, op. cit., str. 239. – 242.

U smislu određivanja daljnjih uzročno-posljedičnih veza, poglavito međunarodno pravnih mehanizama za sprečavanje sukoba i postizanje mira, a što podrazumijeva medijaciju medijatora i pravo na samoobranu napadnutih, a uz stalnu prijetnju medijatora s uporabom zračne sile po položajima bosanskih Srba, takvi mehanizmi u kombinaciji s letećom diplomacijom Richarda Holbrookea i prihvaćenim od sve tri strane Temeljnih načela za Bosnu i Hercegovinu, rezultirati će;

- iskazivanjem daljnje podrške medijatora - Sjedinjenih Američkih Država činjenici da hrvatske snage izvode napadnu operacije u smislu uspostave željene vojne ravnoteže i željenog postotka ovladavanja teritorijem Federacije BiH.⁷⁴⁹ Rezultat toga biti će operacija hrvatskih snaga od 8. do 15. listopada 1995. godine pod nazivom „Južni potez“, kojom će iste snage osloboditi Mrkonjić Grad i prići na topničku udaljenost Bana Luci. Značaj navedene operacije će biti taj da će istom srpske snage u Bosni i Hercegovini pretrpjeti još jedan vojni poraz koji će ih moralno destabilizirati i natjerati na pregovore i prihvata mirovnih rješenja. Navedena operacija hrvatskih snaga biti će posljednja vojna operacija u Bosni i Hercegovini, tijekom rata od 1992. do 1995. godine.⁷⁵⁰

- nakon što Sjedinjene Američke Države budu sigurne da je došlo do željene vojne ravnoteže i željenog postotka teritorija kojim je ovladala Federacija BiH, sklopit će 5. listopada 1995. godine sporazum o prekidu vatre koji će prije samog Daytonskog mirovnog sporazuma biti „kruna“ uporabljenog mehanizma „oružane diplomacije“ i političke reaktivacije Sjedinjenih Američkih Država. Sporazum o prekidu vatre koji je stupio na snagu 10. listopada 1995. godine u svom sadržajnom smislu odnosio se na činjenicu prekida neprijateljskog vojnog djelovanja i na otvaranje puteva prema Goraždu, dok je najznačajnija činjenica ipak bila vezana da je sam prekid vatre i svako eventualno buduće opetovano djelovanje zračnih snaga NATO-a bilo vezano uz dotoka plina i energije u Sarajevo. Također kao dodatak navedenom Sporazumu, a kao dokaz američke odlučnosti u djelovanju i samoj implementaciji je bio taj da je od strane Richarda Holbrookea potpisana Izjava kojom će u slučaju da budu napadnute zaštićene UN-ove zone i ako samom gradu Sarajevu bude prekinuti dovodi struje, plina i vode, Sjedinjene Američke Države takav čin smatrati neprijateljskim djelovanjem, a što će činiti dovoljnim za buduće NATO-ove zračne udare po snagama bosanskih Srba.⁷⁵¹

⁷⁴⁹ Holbrooke, op. cit., str. 194. i 195.

⁷⁵⁰ O samoj vojnoj operaciji „Južni potez“ vidi više u Gotovina, Ante: Napadajni bojevi i operacije HV i HVO, Zapovjedništvo zbornog područja Split, Knin, 1996., str. 104-110.

⁷⁵¹ O sadržaju Sporazuma o prekidu vatre u BiH vidi u Tuđman i Bilić, op. cit, str, 452. i 453., a prema dnevnom tisku „Vjesnik“ od 6. listopada 1995. godine, a usp. s „The Washington post“ od 6. listopada 1995. godine u

Na temelju rezultata proizašlih iz „oružane diplomacije“ i na temelju činjenice da su shodno tome Milošević i bosanski Srbi dovoljno oslabjeli, te da je postignuta željena vojna ravnoteža i ovladavanje teritorijem od strane Federacije BiH, Sjedinjene Američke Države procijenile su da je sazrijelo vrijeme za pregovore među svim zaračenim stranama. Rezultat takvog činjeničnog stanja i dominacije američke vanske politike u odnosu na prostor bivše Jugoslavije, a čim je je dokazala da „ona“ upravlja krizom rezultirati će upravo pregovorima u Daytonu i Daytonskim mirovnim sporazumom.⁷⁵²

V.3. Značaj „Daytona“ u kontekstu dotadašnje uporabe pravopolitičkih mehanizama međunarodne zajednice

U kontekstu utvrđivanja značaja „Daytona“ u odnosu na ranije uporabljene pravopolitičke mehanizme međunarodne zajednice za sprječavanje sukoba i postizanja mira na prostoru bivše Jugoslavije, prvenstveno moramo sagledati u kojem vremenu se ono događalo i u kojem političkom ozračju Sjedinjenih Američkih Država, kao i samih dionika. Takva povezivost proizlazi iz činjenice da su ouči Konferencije upotrijebljeni pravopolitički mehanizmi Sjedinjenih Američkih Država, a to su; posredovanje/medijacija, upotreba oružane sile putem zračnih snaga NATO-a sukladno odredbama članka 42., 43. i 51. Glave VII Povelje UN-a koja je davala potporu diplomatskom djelovanju, tj. letećoj diplomaciji, zajedno s napadnim operacijama hrvatskih snaga i snaga Armije BiH stvorile one potrebite preduvjete (vojna ravnoteža među zaračenim stranama uz činjenicu vojnih poraza bosanskih Srba, željeni postotak kontroliranja teritorija od strane Federacije BiH i Republike Srpske, op. a.) za otpočinjanje pregovora u Daytonu. Također, a u kontekstu političkog ozračja u Sjedinjenim Američkim Državama, imperativ vanjskopolitičkog uspjeha i dokazivanja njezine globalne moći zemlje, a što je uključivalo i upravljanje krizom na tlu Europe pored same Europske unije održavalo se na volju i želju da uistinu postignu uspjeh postizanja mira na prostoru bivše Jugoslavije.⁷⁵³

tekstu „Bosnia case-fire agreement reached“, kao i na službenoj mrežnoj stranici, https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1995/10/06/bosnia-cease-fire-agreement-reached/ccd0d891-c695-40f3-8452-736ded52ee42/?utm_term=.f13674a7ecac/02.04.2018.

⁷⁵² Granić, op. cit., str. 126.

⁷⁵³ Već pri samom pružanju inicijative od strane Sjedinjenih Američkih Država, počevši od Washingtonskog sporazuma pa nadalje, na vidjelo izlazi činjenica da će upravo Sjedinjene Američke Države upravljati krizom i stremiti prema okončanju sukoba na prostoru bivše Jugoslavije. Tome u prilog ide i sama činjenica i Holbrookeovi memoraski zapisi u kojima navodi simbolično pozivanje kako članova Kontaktne skupine, tako i predstavnika Europske unije da prisustvuju pregovorima u Daytonu. O tome vidi više u, Holbrooke, op. cit., str. 238.

Pregovori u Daytonu koji su započeli 1. studenog i koji su trajali do 21. studenog 1995. godine u kontekstu međunarodno pravnih normi tipičan su primjer rješavanja sporova putem međunarodnopravnog mehanizma posredovanja, uz jednu novinu koja će imati odlučujući utjecaj na potizanje Daytonskog mirovnog sporazuma. S obzirom na već iznesene činjenice kao razloge zbog kojeg je i došlo do Daytonskih pregovora, odnosno kako je riješeno prethodno pitanje/a, prema Holbookeu značaj uspjeha Daytonskih mirovnih pregovora i samog posredovanja kao mehanizma za mirno rješavanje sporova i postizanje mira leži u činjenici da su dionicima postavljeni sljedeći uvjeti:

- **„Prvo, da svaki predsjednik dođe u Sjedinjene Američke Države sa punim ovlaštenjem da potpiše sporazum, bez naknadnih odobrenja parlamenta**
- **Drugo, da ostanu sve dotle dok ne postignu sporazum, bez prijetnje da će otići, i**
- **Treće, da ne razgovaraju s novinarima ili s drugim osobama izvan tog kruga.“⁷⁵⁴**

Upravo drugi uvjet koji je postavljen stranama glede načina vođenja pregovora u Daytonu, a to da se pregovori vode dok se ne postigne konačni sporazum, poslije Daytona je prema Holbrookeovim riječima sam izraz „Dayton“ ušao u jezik kao kratica za posebni mehanizam ili vrstu diplomacije koji se zove „*Pristup velikog udara*“.⁷⁵⁵ Također takva vrsta pregovora prema Nobilovim riječima odvijala se kao *proximity talks*.⁷⁵⁶ Značaj navedenog mehanizma/pregovora/posredovanja ili navedene diplomacije u odnosu na prethodno korištene pravno-političke mehanizme odražava se u činjenici da je medijator jasno uz postavljene uvjete na koji će se način pregovarati sa stranama postavio i ciljeve koje želi postići uz korištenje utvrđenih mehanizama. Postavljeni ciljevi od strane medijatora su bili da šezdesetodnevnu obustavu vatre pretvore u trajni mir i dobiju sporazum za multietničku državu. Da bi došli do navedenih ciljeva također su bili potrebiti sporazumi o pitanjima istočne Slavonije, Federacije, okvira ustrojstva BiH, pitanje izbora, u svezi tročlanog predsjedništva, pitanje nacionalnog parlamenta/skupštine, sloboda kretanja i prava izbjeglica na povratak u njihove domove, suradnja sa Međunarodnim sudom za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije i međunarodne policijske snage, određivanje unutarnjih granica Bosne.⁷⁵⁷

⁷⁵⁴ Ibidem, str. 202. i 203.

⁷⁵⁵ Ibidem, str. 234.

⁷⁵⁶ Nobilo, op. cit., str. 624.

⁷⁵⁷ O samim ciljevima koje su postavile Sjedinjene Američke Država, a koje žele postići u Daytonu vidi više u „The Last Best Chance for Peace in Bosnia-Herzegovina“, President Clinton, Secretary Christopher, Deputy Secretary

Prvi rezultat Daytona, a uz samo posredovanje državnog tajnika Christophera i zamjenika državnog tajnika Holbrookea vezano uz smislu rješavanja pitanja istočne Slavonije, od strane predsjednika Tuđmana i Miloševića biti će potpisana Izjava - Dogovor, kojim se potvrđuje spremnost za početak normalizacije odnosa dviju zemalja na osnovi poštivanja međunarodno priznatih ljudskih prava za sve građane, prava izbjeglica u obje zemlje na povratak te vraćanje ili kompenzaciju imovine, te se podržava mirno rješavanje problema Istočne Slavonije, Baranje i Zapadnog Srijema i što bržem na temelju pregovora postizanju dogovora između Vlade Republike Hrvatske i predstavnika lokalnih Srba.⁷⁵⁸ Na temelju navedenog, a budući da je pitanje istočne Slavonije hrvatskoj delegaciji bilo *condicio sine qua non* Daytonskih pregovora o Bosni i Hercegovini, a što je i prihvaćeno od strane medijatora⁷⁵⁹, stoga prvi pravi uspjeh Daytonskih pregovora uslijedit će 10. studenog 1995. godine. Tog dana će hrvatski predsjednik Franjo Tuđman i srpski predsjednik Slobodan Milošević, također uz osobno posredovanje Warrena Christophera i Richarda Holbrookea postići dogovor o rješavanju pitanja Istočne Slavonije, Baranje i Zapadnog Srijema ili kolokvijalno tada uporabljiv naziv Hrvatskog Podunavlja.⁷⁶⁰

Kako su sam tekst i procedura potpisivanja Erdutskog sporazuma dogovoreni u Daytonu, Peter Galbraith i Thorvald Stoltenberg kao predstavnik UN-a, dana 12. studenog 1995. godine u Erdutu će sa predstavnicima pobunjenih Srba u istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu, kao i istog dana s predstavnicima hrvatske Vlade potpisati *Temeljni Sporazum o području istočne Slavonije, Baranje, i zapadnog Srijema/Basic Agreement On The Region Of Eastern Slavonia, Baranja, And Western Sirmium, ili kolokvijalno zvan Erdutski sporazum*.⁷⁶¹ U sadržajnom smislu Erdutskim sporazumom koji je sadržavao 14 odredbi predviđao prijelazno razdoblje u trajanju od jedne do dvije godine u okviru kojega bi područje hrvatskoga Podunavlja bilo pod administrativnim nadzorom UN-a. Tijekom navedenog razdoblja UN je trebao ustrojiti višenacionalnu policiju, provesti demilitarizaciju i organizirati lokalne izbore. Sedam odredbi iz samog Sporazuma odnosilo se na pitanja zaštite ljudskih prava u samom području na koji se tekst

Talbott, *The Balkan Proximity Peace Talks: A Defining Moment*, Opening Statement by President Clinton at a press conference, Washington, DC, October 31, 1995, U.S. Department of State Dispatch, Volume 6, Number 45, November 6, 1995, Published by the Bureau of Public Affairs.

⁷⁵⁸ *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, op. cit., str. 266.

⁷⁵⁹ Na inzistiranje izaslanstva Republike Hrvatske, poglavito hrvatskog predsjednika Franje Tuđmana istočna Slavonija i pitanje preostalog okupiranog područja bilo je primarno i prethodno pitanje, a prije otpočinjanja pregovora o Bosni i Hercegovini, te je isto kao takvo i prihvaćeno od američke strane. O samom uvjetu vidi viši u Granić, op. cit., str. 128., a usp. s Holbrooke, op. cit., str. 240.

⁷⁶⁰ Holbrooke, op. cit., str. 265. i 266.

⁷⁶¹ Nobilo, op. cit., str. 497., a usp. s Šarinić, op. cit., str. 311.

Sporazuma odnosio.⁷⁶² U samom političkom smislu Erdutski sporazum značio je kraj velikosrpske ideje na području Republike Hrvatske i definitivnu reintegraciju preostalog okupiranog područja u ustavnopravni sustav Republike Hrvatske.

Također, značaj Erdutskog sporazuma kao produkta medijatorstva i političke inicijative Sjedinjenih Američkih Država u odnosu na prijašnje predložene mirovne sporazume/rješenja međunarodne zajednice leži u činjenici da je istom dana puna politička podrška od strane Sjedinjenih Američkih Država za njegovom implementacijom,⁷⁶³ kao i sam utjecaj stvarnog činjeničnog stanja u Republici Hrvatskoj nakon provedenih vojnih operacija i dotadašnjih vojnih poraza snaga pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj. U međunarodnopravnom smislu Erdutskim sporazumom i njegovom operacionalizacijom putem Rezolucije 1037 Vijeća sigurnosti od 15. siječnja 1996. godine kada je uspostavljen UNTAES, kao i Rezolucijama 1043, 1069, 1079 i 1120, te samom njegovom implementacijom biti će zaštićeno međunarodnopravno načelo *uti possidetis iuris*, a što smo u ovom radu i dokazali da ista nije uspjela tijekom četverogodišnjeg rata u Republici Hrvatskoj.⁷⁶⁴

Drugi uspjeh ili rezultat Daytonskih pregovora, odnosno načina vođenja pregovora/posredovanja/diplomacije Sjedinjenih Američkih Država, konkretno Richarda Holbrookea i njegova tima među svim stranama – *proximty talks*, nakon dvadeset i jednog dana⁷⁶⁵ je *Daytonski mirovni sporazum/Dayton Peace Agreement*. Navedni Sporazum koji je potpisan od strane predstavnika Republike Hrvatske, Savezne Republike Jugoslavije i Republike Bosne i Hercegovine, zemalja članica Kontaktne skupine i predstavnika Europske unije, a koji će svečano biti potpisan u Parisu 14. prosinca 1995. godine, moramo sagledati kao i Erdutski sporazum kroz prizmu njegova sadržaja, kao i u političkom i u međunarodnopravnom smislu. U sadržajnom smislu Daytonski mirovni sporazum s jedanaest dodataka bio je suštinski i u većoj mjeri već izrečeni plan Kontaktne skupine i nastavak usvojenih Temeljnih načela iz Geneve i New Yorka. Sporazumom je Bosna i Hercegovina ustrojena na ravnoteži dva entiteta (51%

⁷⁶² The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997, op. cit., str. 270. i 271.

⁷⁶³ U samom obraćanju javnosti 12. studenog 1995. godine, od strane američkog državnog tajnika Warren Christophera daje se bezrezervna podrška sklopljenom sporazumu, te se naglašava kako se navedeno područje smatra dijelom Republike Hrvatske, odnosno da se o istom radi „... o mirnoj reintegraciji Istočne Slavonije, Baranje, i zapadnog Srijema u Hrvatsku....Sporazum vraća hrvatski suverenitet nad područjem koje je pod prijelaznom administracijom postavljenom od strane Vijeća Sigurnosti.“ O samoj izjavi američkog državnog tajnika u svezi sklopljenog Erdutskog sporazuma, vidi više u The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997, op. cit., str. 275., a usp. s Nobile, op. cit., str. 498.

⁷⁶⁴ Rezolucija VS 1037 od 15. siječnja 1996., Rezolucija VS 1043 od 31. siječnja 1996., Rezolucija VS 1069 od 30. srpnja 1996., Rezolucija VS 1079 od 15. studenog 1996. i Rezolucija VS 1120 od 14. srpnja 1997.

⁷⁶⁵ O načinu vođenja 21. dana pregovora u Daytonu, kao i načinu vođenja diplomatskih razgovora i posredovanja tijekom pregovora u Daytonu između Richarda Holbrookea i njegova tima s hrvatskom, bošnjačkom i srpskom stranom, vidi više u Holbrooke, op. cit., str. 237. – 310.

Federacija i 49% Republika Srpska) i konstitutivnosti tri naroda s mogućnošću posebnih odnosa Federacije BiH s Republikom Hrvatskom i Republike Srpske sa Saveznom Republikom Jugoslavijom. Nadalje, Bosna i Hercegovina kao decentralizirana država istim je Sporazumom zagaraniran puni međunarodnopravni subjektivitet isključivo kao jedinstvenoj državi. Također Sporazum je sadržavao odredbe za samu njegovu implementaciju.⁷⁶⁶

U političkom smislu najvažniji rezultat Daytonskog mirovnog sporazuma bio je taj da je istim okončan rat u Bosni i Hercegovini i postignuti temelji za mir. Upravo takva činjenica bila je rezultat vrhunaca američke političke dominacije u odnosu na Europsku uniju u procesu upravljanja krizom na prostoru bivše Jugoslavije, čime je dokazano da se uz određene uporabljene pravopolitičke mehanizme može postići mirovni sporazum, a što je i sam predsjednik SAD-a Bill Clinton u svojim memoarskim zapisima i potvrdio.⁷⁶⁷ Također sagledavajući u političkom smislu sam Daytonski mirovni sporazum možemo zaključiti da je od strane međunarodne zajednice, poglavito Sjedinjenih Američkih Država priznat realitet stanja na terenu koji je nastao kao produkt vojnih rezultata, tj. neposredno je priznata podjela Bosne i Hercegovine na dva entiteta, s time da će jedan entitet biti rezultat etničkog čišćenja i velikosrpske osvajačke politike i neposredne neučinkovitosti međunarodne zajednice.

U međunarodnopravnom smislu značaj Daytonskog mirovnog sporazuma prvenstveno moramo sagledati da je isti potvrdio međunarodni status Bosne i Hercegovine i njenih granica, te samim time stao u zaštitu međunarodnopravnog načela *uti possidetis*, a što će kroz novoformljene snage IFOR (Implementation Force) koje će proizlaziti iz snaga NATO-a i 20 tisuća američkih vojnika u samom sastavu takvih snaga biti garancija za potpunu implementaciju potpisanog sporazuma i zaštite granica Bosne i Hercegovine.⁷⁶⁸ Kako je sam Daytonski mirovni sporazum sadržavao i odredbe za njegovu implementaciju i utvrdio snage koje će isti implementirati na terenu, takva zadaće će se povjeriti NATO-u koji će sa 60 tisuća vojnika dobiti ulogu nadzora implementacije mirovnog sporazuma umjesto mirovnih snaga UN-a. Upravo snage NATO-a i među njima 20 tisuća američkih vojnika, biti će ona odlučujuća snaga koja će stajati iza američke vanjske politike i američke odlučnosti za postizanjem mira na prostoru bivše Jugoslavije. Upravo NATO-ve snage za nadziranje implementacije sporazuma i sama nadležnost

⁷⁶⁶ Za sadržaj Daytonskog mirovnog sporazuma i svih dodatka, vidi više u *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, op. cit., str. 276. – 354.

⁷⁶⁷ Bill Clinton u svom memoarskom zapisu navodi; „Američko vodstvo bilo je odlučno da NATO poduzme agresivnije korake i preuzme konačnu diplomatsku inicijativu. Našim naporima beskrajno su pomogli uspjesi hrvatske i muslimanske vojske, te hrabro i tvrdoglavo odbijanje Izetbegovića i njegovih suradnika se predaju pred srpskom agresijom.“ Clinton, op., cit., str. 652.

⁷⁶⁸ Za sadržaj djelovanja snaga IFOR-a u Bosni i Hercegovini, vidi više u *NATO Handbook, 2006.*, op. cit., str. 144., 145.

djelovanja snaga IFOR-a u odnosu na mirovne snage UN-a, uz političku odlučnost Sjedinjenih Američkih Država za postizanjem mira i dokazivanje američkog *leadershipa* u svijetu, činiti će onu različitost/prevagu u samom uspjehu postignutog mirovnog sporazuma u odnosu na prijašnje mirovne sporazume i njihovu (ne)implementaciju. Na tragu toga, sam značaj i razloge američke intervencije prepoznaje i Holbrooke, koji u svom memoarskom zapisu i navodi: „*Da Sjedinjene Američke Države nisu intervenirale, rat bi se nastavio godinama i završio katastrofom...Možda bi se borbe nastavile u istočnoj Slavoniji. Europa bi se suočila sa plimom balkanskih izbjeglica. A nove desetine tisuća bili bi poubijani, osakaćeni ili raseljeni.*“⁷⁶⁹

⁷⁶⁹ O razlozima američkog djelovanja, vidi više u Holbrooke, op. cit., str. 359.

Također, a u obraćanju novinarima 1. prosinca 1995. godine, Warren Christopher kao bitnu činjenicu američkog djelovanja i same želje za postizanjem mira u Bosni i Hercegovini vidi u odlučnosti Sjedinjenih Američkih Država da budu vodeća sila – leadership u Svijetu. Za sadržaja obraćanja novinarima od strane američkog Državnog tajnika vidi u Bosnia: „An Acid Test of U.S. Leadership“, Secretary Christopher Statement before the, Senate Foreign Relations Committee, Washington, DC, December 1, 1995, U.S. Department of State Dispatch, Volume 6, Number 48, November 27, 1995, Bureau of Public Affairs.

VI. ZAKLJUČAK

Jugoslavenska državna kriza i pojava prvih oružanih sukoba na prostoru bivše Jugoslavije počela/o se događati u vremenu pada hladnoratovskog sistema i stvaranja nove „Ujedinjene Europe“, Europe željnije dokazivanja kao regionalnog i globalnog „igrača“ na svjetskoj pozornici političke moći pored tada jedinog globalnog „igrača“ Sjedinjenih Američkih Država. Rušenjem Berlinskog zida i pojavom demokratskih procesa u zemljama bivšeg Istočnog bloka, Europska ekonomska zajednica podržala je takve nove demokracije, nove vlasti izabrane demokratskim putem u takvim zemljama. Paralelno s takvim demokratskim procesima u Srednjoj i Istočnoj Europi, pojava demokratskih procesa u pojedinim federalnim republikama bivše Jugoslavije i htijenje novoizabranih demokratskih vodstava za redefiniranjem odnosa buduće Jugoslavije, međunarodna zajednica, prvenstveno misleći Europska ekonomska zajednica nije podržala takve inicijative i takve procese, već je zagovarala politiku jedinstvene Jugoslavije i stvaranje demokratskih procesa na federalnom nivou zemlje. Takvim činom nedvojbeno je podržala one snage koje su zagovarale politiku unitarizma, a iz koje će upravo proizaći politika prekrajanja republičkih granica, a instrument takve politike biti će oružani sukobi i ratovi.

Analizirajući odnos Europske ekonomske zajednice prema demokratskim procesima, a s obzirom na činjenicu dugogodišnjih i povijesnih odnosa Zajednice i bivše Jugoslavije, sama sintagma „da Europa nije poznavala povijesne okolnosti i činjenice Jugoslavenske federacije“ ne može biti održiva i povijesno utemeljena. Analizom izvora korištenih u ovoj disertaciji, a stavljajući iste u korelaciju povijesnih zbivanja na prostoru bivše Jugoslavije u vremenu od odpočinjanja prve „oružane pobune“ dijela srpske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj, jasno nam se nameće zaključak indiferentnosti politike Europske ekonomske zajednice u odnosu na zbivanja, odnosno ne uočavanja bitnih činjenica i okolnosti koje će dovesti do jačanja krize, pojave oružanih sukoba i početka ratova.

Takvoj činjenici i samom zaključivanju pridonijelo je upravo nestanak blokovske podjele i kraj hlatnog rata, čime će nastati politika geopolitičke nezainteresiranosti Sjedinjenih Američkih Država za prostor bivše Jugoslavije, a što će značiti da je takav prostor prepušten europskoj političkoj inicijativi. Europska politička inicijativa i želja za upravljanjem krizom budući je nastupilo Poosovo „*vrijeme Europe*“ (znakoviti izjava luksemburškog ministra vanjskih poslova, op. a.), u sustavnoj analizi i dokazivanju postavljnje hipoteze u ovoj disertaciji dokazali smo da već kod prvih oružanih sukoba Europska ekonomska zajednica nije imala

mehanizme za fizičkom implementacijom donesenih odluka, tj. vjerovala je da s deklaratornim odlukama i korištenjem mehanizma „dobrih usluga“ može utjecati na razvoj događaja. Upravo stavljanjem u korelaciju donesenih odluka i stvarnog stanja na prostoru zahvaćenom oružanom pobunom, oružanim sukobima jasno i nedvosmisleno dokazujemo funkcionalnu nemoć međunarodne zajednice, poglavito Europske ekonomske zajednice da spriječi daljnje sukobe i postigne mir, odnosno ne postojanje moći (power) s kojom bi fizički nametnula pojedine odluke.

Prvi dokaz nemoći vidljiv biti će već s kraja 1991. godine kad je 5. studenog 1991. godine europsko mirovno posredovanje putem Mirovne konferencije doživjelo neuspjeh, a rezultat srpskog odbijanja predloženih mirovnih planova, kao i samog međunarodno pravnog mehanizma se odrazio na još jače vojno djelovanje dijela pobunjenih Srba i JNA po civilnim i vojnim ciljevima u Republici Hrvatskoj. Takva politička, a samim i time institucijska nemoć sprječavanja sukoba ili nametanja mira uvest će Ujedinjene narode kao još jednog aktera u rješavanje jugoslavenske krize, te samim time istu u potpunosti internacionalizirati jugoslavensku krizu. Internacionalizacija jugoslavenske krize, te putem Vanceova plana i uvođenje mirovnih snaga UN-a na područje zahvaćeno ratom u Republici Hrvatskoj nastojali smo dokazat će se još jedan apsurd nemogućnosti konačnog rješavanja krize, tj. neimplementaciju rezolucija UN-a od strane mirovnih snaga iste organizacije, a što će za posljedicu imati legitimne vojno-redarstvene operacije oslobođenja okupiranih područja Republike Hrvatske.

U daljnjoj analizi i dokazivanju postavljene glavne hipoteze u ovoj disertaciji, rat u Bosni i Hercegovini bio je fundamentalan dokaz „politike apsurdna“ i političke i institucijske nemoći mastrichtske Europe, Europe i Ujedinjenih naroda, jer će se djelovanje u okvirima međunarodnog javnog prava i europskog javnog prava, prvenstveno misleći u okvirima mehanizama za mirno rješavanje sporova proizašlih iz Povelje UN-a pokazati nedostatnim i neefikasnim u odnosu na razvoj događanja, a poglavito u zaštiti međunarodnog načela *uti possidetis*. Takvu činjenicu su i prepoznale lokalne politike, koje su i djelovale s ciljem vođenja daljnjeg rata i ovladavanja što većim teritorijem i provođenjem samim time etničkog čišćenja.

Analizirajući odnos diplomacije i pravno-političkih mehanizama sa stvarnim stanjem na ratom zahvaćenom području, realitet odnosa odražavao se kroz propast svakog predloženog mirovnog plana. Razlog tome (dokaz tome) pronađen je u činjenici nepostojanja mehanizma uvjetovanošću prihvaćanja samog plana od strana u sukobu, kao i mehanizma koji bi moga prisilno nametnuti okončanje sukoba i postizanje mira. Predloženi mirovni planovi (Cutilierov plan, Vance-Owenov, Owen-Stoltenbergov, Akcijski plan EU) sadržajno su nudili/predlagali

sukobljenim stranama ustavnopravna rješenja buduće Bosne i Hercegovine, te su Bosnu i Hercegovinu vidjeli kroz različite ustavnopravne modalitete (kroz entitete, konstitutivne jedinice). Takvim rješenjima, a prvenstveno misleći rješenjima koji su nagrađivali realno stanje do kojeg se došlo vojnim putem i etničkim čišćenjem, otkrili su realitet stanja i „nagrađivanja“ aktera krize. Predloženim mirovnim planovima i njihovom „propašću“ dokazalo se kroz ovu disertaciju upravo postavljena teza i činjenica nemogućnost upravljanja krizom od strane Europske unije. Upravo takve činjenice dale su potrebitu inerciju u daljnjoj institucionalnoj izgradnji, kako Zajedničke vanjske i sigurnosne politike, tako i stvaranje potrebitih vojnih snaga za brzo djelovanje koje bi u budućnosti mogle upravo biti implementant usvojenih vanjskih i sigurnosnih politika.

Realitet stanja u Bosni i Hercegovini, te dokazana nemogućnost Europske unije da upravlja krizom, kao i želja za dokazivanjem jedinog globalnog igrača u unipolarnom svijetu, utjecat će na reaktivaciju američke vanjske politike u odnosu na prostor bivše Jugoslavije (Republiku Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu). Reaktivirana politika i želja za okončanjem rata u Bosni i Hercegovini, kao i u Republici Hrvatskoj pokazat će i dokazat jedno sasvim novo viđenje upravljanja krizom, rješavanja sukoba i postizanje mira. Prvenstveno takva politika bila je također vođena, kao i sami uporabljeni mehanizmi u skladu s odrednicama međunarodnog javnog prava, a sama uloga medijatora (Sjedinjenih Američkih Država) odražavala se željom za postizanjem vojne i političke ravnoteže u Bosni i Hercegovini, a koje je rezultat imalo u obliku Washingtonskog sporazuma. Činjenica hrvatskih vojnih uspjeha nakon provedenih vojno-redarstvenih operacija „Bljesak“ i „Oluja“ i povratak okupiranih krajeva u ustavnopravni sustav Republike Hrvatske, kao i sama činjenica pada zaštićene UN zone Srebrenica biti će motiv za jačim političkim angažmanom Sjedinjenih Američkih Država. Zračni udari NATO-a prema položajima bosanskih Srba, paralelno vođenje napadnih operacija hrvatskih i bošnjačkih snaga u Bosni i Hercegovini s ciljem ovladavanja željenog postotka teritorija, uz „shuttle diplomaciju“ Richarda Holbrookea stvorilo je jedan novi pojam i mehanizam u cilju okončanja oružanih sukoba – „oružana diplomacija.“

Upravo „oružana diplomacija“ uz realitet vojne ravnoteže na samom području zahvaćeno ratnim zbivanjima, dokazaju pomoćnu hipotezu u ovoj disertaciji da reaktivacija Sjedinjenih Američkih Država uz uporabu navedenog međunarodnopravnog mehanizma imalo za uspjeh postizanje dva mirovna sporazuma, Erdutski sporazum i Daytonski mirovni sporazum.

Stoga, u zaključnom razmišljanju, a nakon sveobuhvatne analize i ponuđenih dokaza/izvora kojima potkrijepljujemo postavljenu glavnu i pomoćne hipoteze u ovom radu,

možemo zaključiti, bez obzira na subjektivne povijesne okolnosti da su pravno-politički mehanizmi međunarodne zajednice, prvenstveno Europske ekonomske zajednice/Europske unije s realnog/objektivnog stajališta bili jedini mogući mehanizmi koje je ona i mogla upotrijebiti u okvirima međunarodnog i europskog javnog prava u vremenu koje je predmet ove disertacije. Iako je takva činjenica nedvojbeno utjecala na daljni razvoj događaja (produbljivanje krize, razvoj oružanih sukoba u ratove), djelovanje u skladu s međunarodnim i europskim pravnim odrednicama, smatram da je Europa unatoč nekim danas sličnim događanjima na njezinu tlu izvukla pouku, da bez obzira na dokaz da poštuje vladavinu prava i kod događaja kad su u pitanju ratovi, mora imati potrebitu snagu (power) da samim takvim činom zaštiti deklariranu vladavinu prava i međunarodnopravne norme.

Također, a u smislu reaktivirane američke politike u odnosu na prostor bivše Jugoslavije, bez obzira na djelovanje iste u skladu s međunarodnopravnim odrednicama koje su i dovele do okončanja rata/ova, realitet takvog postupanja ipak je bilo u isključivoj činjenici geopolitičkih interesa. Stoga, djelovanje u okvirima međunarodnopravnih mehanizama za okončanje sukoba i postizanje mira ovisi kako o samoj implementaciji takvih mehanizama, tako i o geostrateškim i strateškim odrednicama Europske unije i Sjedinjenih Američkih Država, a čiji smo i dan danas svjedoci takvog postupanja u odnosu na prostor iz predmeta ove disertacije.

POPIS LITERATURE

Monografije, udžbenici, knjige

1. Hodge, Carol: *Velika Britanija i Balkan*, Detecta, Zagreb, 2007
2. Glaurdić, Josip: *Vrijeme Europe: Zapadne sile i raspad Jugoslavije*, Mate d.o.o. Zagreb, 2011.
3. Genscher, Hans-Dietrich: *Sjećanja*, Hrvatska Sveučilišna naklada, Zagreb, 1999.
4. Vukadinović, Radovan i Čehulić, Lidija: *Politika europskih integracija*, Topical, Zagreb, 2005.
5. Ramet, P. Sabrina: *Balkanski babilon*, Alinea, Zagreb, 2005.
6. Dennison, Rusinow: Yugoslavia, u: Eric N. Baklanoff (ur.), *Mediterranean Europe and the Common Market*, studies of economic growth and integration, Alabama: University of Alabama Press, 1976, xii
7. Ginsberg, H. Roy: *The European Union in International politics*, Rowman&Littlefield Publishers, Inc, Boston, 2001.
8. Rhodes, Carolyn, ur.: *The European Union in the World Community*, Lynne Reinner Publishers, London, 1998.
9. Piening, Christophehr: *Global Europe, The European union in World Affairs*, Boulder, London, 1997.
10. Preston, Christopher: *The Enlargement and Integration of the European Union*, Issues and Strategies, Routledge, London, 1997.
11. Woodward, L. Susan: *Balkan tragedy, chaos and dissolution after the cold war*, The Brookings Institution, Washington D.C., 1995.
12. Zimmerman, Warren: *Izvori jedne katastrofe*, Znanje, Zagreb, 1997.
13. Libal, Michael: *Njemačka politika i jugoslavenska kriza 1991.-1992. godine*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2004.
14. Mock, Alois, priredio Vytiska Herbert: *Dossier Balkan i Hrvatska, Ratna agresija u bivšoj Jugoslaviji – perspektive za budućnost*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1998.
15. Melady, Thomas Patrick: *Veleposlanikova priča*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1997.

16. Jović, Dejan: *Jugoslavija država koja je odumrla, uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije (1974-1990)*, PROMETEJ, Zagreb, 2003.
17. Dizdarević, Raif: *Od smrti Tita do smrti Jugoslavije, Svjedočenja*, Oko, Sarajevo, 1999.
18. Rudolf, Davorin: *Rat koji nismo htjeli, Hrvatska 1991.*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1999.
19. Cviić, Krsto: *Jugoistočna Europa od konflikta do suradnje*, EPH LIBER, Zagreb, 2008.
20. Nobilo, Mario: *Hrvatski feniks, Diplomatski procesi iza zatvorenih vrata 1990.-1997.*, Globus, Zagreb, 2000.
21. Bilandžić, Dušan: *Propast Jugoslavije i stvaranje moderne Hrvatske*, AGM, Zagreb, 2001.
22. Bilandžić, Dušan: *Jugoslavija poslije Tita (1980-1985)*, Globus, Zagreb, 1986.
23. Hartman, Florence: *Milošević, dijagonala luđaka*, Globus, Zagreb, 2002.
24. Mamula, Branko: *Slučaj Jugoslavija*, CID, Podgorica, 2000.
25. Ramet, P. Sabrina: *Tri Jugoslavije, izgradnja države i izazov legitimacije 1918.-2005.*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2009.
26. Jean Cot i drugi: *Posljednji balkanski rat? Bivša Jugoslavija, svjedočenja, raščlambe, izgledi*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1997.
27. Marijan, Davor: *Slom Titove armije, JNA i raspad Jugoslavije, 1987.-1992.*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2008.
28. Garde, Paul: *Život i smrt Jugoslavije*, Ceres, Zagreb, 1996.
29. Sekelj, Laslo: *Jugoslavija, struktura raspadanja*, Rad, Beograd, 1990.
30. Korošić, Marijan: *Jugoslavenska kriza*, Naprijed, Zagreb, 1989.
31. Goldstein, Ivo: *Hrvatska 1918-2008*, EPH LIBER, Zagreb, 2008.
32. Ribičić, Ciril i Tomac, Zdravko: *Federalizam po mjeri budućnosti*, Globus, Zagreb, 1989.
33. Radelić, Zdenko *et al*: *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
34. Dragosavac, Dušan: *Aktualni aspekti nacionalnog pitanja u Jugoslaviji*, Globus, Zagreb, 1984.
35. Cupek Hamill, Mirjana: *Konferencija o miru u Jugoslaviji i raspad jugoslavenske federacije (1991.-1992.)*, Leykam international, Zagreb, 2008.
36. Despot, Zvonimir i Tadić, Danijel: *Ideja o Velikoj Srbiji: od Ilije Garašanina do Tomislava Nikolića*, Večernji list d.o.o, Zagreb, 2012.

37. Šetić, Nevio: *Ostvarenje suvremene hrvatske države*, Geaidea, Pula, 2013.
38. Hodge, Carole i Grbin, Mladen: *Europa i nacionalizam, Nacionalni identitet naspram nacionalnoj netrpeljivosti*, Durieux, Zagreb, 2000.
39. Milošević, Slobodan: *Godine raspleta*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1989.
40. Horvat, Branko: *Kosovsko pitanje*, Globus, Zagreb, 1988.
41. Hudelist, Darko: *Moj Beogradski dnevnik – Susreti i razgovori s Dobricom Ćosićem 2006. – 2011.*, Profil Knjiga, Zagreb, 2012.
42. Domazet, Davor Lošo: *Hrvatska i veliko ratište, Međunarodne igre na prostoru zvanom bivša Jugoslavija*, Udruga Sv. Jurja, Zagreb, 2002.
43. Kadijević, Veljko: *Protiv udar, moje viđenje raspada Jugoslavije*, Filip Višnjić, Beograd, 2010.
44. Jović, Borisav: *Poslednji dan SFRJ*, Drugo izdanje, Prizma, Kragujevac, 1996.
45. Tanner, Marcus: *Hrvatska-država stvorena u ratu*, Hrvatska sveučilišna naklada, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1999.
46. Radelić, Zdenko: *Hrvatska u Jugoslaviji. Od zajedništva do razlaza*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
47. Bilandžić, Dušan: *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, 1999.
48. Silber, Laura, Little, Allan: *Smrt Jugoslavije*, Otokar Keršovani, Opatija, 1996.
49. Čepulo, Dalibor: *Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu: od srednjeg vijeka do suvremenog doba*, Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2012.
50. Blažević, Robert: *Legitimnost političkih poredaka*, Politička kultura, Zagreb, 2010.
51. Brzezinski, Zbigniew: *Izvan kontrole, globalna previranja uoči 21. stoljeća*, Otvoreno Sveučilište Zagreb, 1994.
52. Painter S., David: *Hladni rat; Povijest međunarodnih odnosa*, Srednja Europa, Zagreb, 2002.
53. Calvocoressi, Peter: *Svjetska politika nakon 1945.*, Nakladni zavod Globu Adamić, Zagreb, 2003.
54. Vukadinović, Radovan et al: *NATO, Euroatlantska integracija*, Topical, Zagreb, 2007.
55. Vukadinović, Radovan: *Međunarodni odnosi od hladnog rata do globalnog poretka*, Agencija za komercijalnu djelatnost, Zagreb, 2001.
56. Arah, Metka: *Europska unija, vizija političkog udruživanja*, Arah consulting, Ljubljana, 1995.

57. Degan, Vladimir Đuro: *Hrvatska država u međunarodnoj zajednici; Razvitak njezine međunarodnopravne osobnosti tijekom povijesti*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2002.
58. Barić, Nikica: *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990-1995.*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2005.
59. Valentić Mirko: *Rat protiv Hrvatske 1991.-1995., Velikosrpski projekti od ideje do realizacije*, Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje – Slavonski Brod i Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata – Zagreb, 2010.
60. Lučić, (Ivo) Ivica: *Uzroci rata, Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*, Despot Ininitus, Zagreb, 2013.
61. Milardović, Anđelko: *Populizam i globalizacija*, Centar za politološka istraživanja, Zagreb, 2004.
62. Owen, David: *Balkanska odiseja*, Hrvatska sveučilišna naklada, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1998.
63. Holbrooke, Richard: *Završiti rat*, Šahinpašić, Sarajevo, 1998.
64. Vukadinović, Radovan: *Međunarodni politički odnosi*, Politička kultura, Zagreb, 2004.
65. Caramani, Daniele ur.: *Komparativna politika*, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2013.
66. Andrassy, Juraj *et al*: *Međunarodno pravo I*, Školska knjiga, Zagreb, 2010.
67. Andrassy, Juraj *et al*: *Međunarodno pravo 3*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
68. Handbook on the Peaceful Settlement of Disputes between States, United Nations • New York, 1992.
69. George, Z. Roger i Kine, D. Robert., ur.: *Intelligence and the national security stetegist with a new introduction*, Rowman & littlefield publisher, Lanham, USA, 2006.
70. Baker, James A.: *Drei Jahre, die die Welt varanderten. Erinnerungen*, Siedler, Berlin, 1996.
71. Beširević, Nataša: *Vanjska politika Europske unije i Zapadni Balkan*, Biblioteka Politička misao, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2013.
72. Šeks, Vladimir: *1991. Moja sjećanja na stvaranje Hrvatske i Domovinski rat*, Večernji edicija, Zagreb, 2015.
73. Both, Norbert: *From Indifference to Etrapment: The Netherlands and the Yugoslav Crisis 1990-1995*, Amsterdam University press, Amsterdam, 2000.

74. Meier, Viktor: *Yugoslavia: A History of its Demise*, Routledge, London, 1999.
75. Bethlehem, Daniel i Weller, Marc, ur.: *The Yugoslav crisis in international law: General issues*, Part I., Cambridge University press, 1997., str. XXVII.
76. Valentić, Mirko: *Rat protiv Hrvatske 1991. – 1995., velikosrpski projekti od ideje do realizacije*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2010.
77. Mesić, Stipe: *Kako je srušena Jugoslavija*, Mislav PRESS, Zagreb, 1994.
78. Caplan, Richard: *Europe and the recognition of new states in Yugoslavia*, New York: Cambridge University Press, 2007.
79. Marsh, Steve i Mackeinstein, Hans: *The International Relations of the European Union*, Pearson Education Limited, Harlow, 2005.
80. Baker, A. James III: *The Politics of Diplomacy*, New York, 1995.
81. Jovanović, Vladislav: *Rat se mogao izbjeći*, Nolit, Beograd, 2008.
82. Gregorić, Franjo: *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske 1991.-1992.*, Zagreb, 1998
83. Granić, Mate: *Vanjski poslovi, iza kulisa politike*, Algoritam, Zagreb, 2005.
84. Tuđman, Miroslav i Bilić, Ivan: *Planovi, sporazumi, izjave o ustavnom ustrojstvu Bosne i Hercegovine 1991.-1995.*, Zagreb, srpanj 2005.
85. Domazet, Davorin Lošo: *Strategija vučjeg čopora ili Tko je Hrvatsku pretvorio u veliko lovište*, Detecta, Zagreb, 2008.
86. Bildt, Carl: *Misija mir*, Zid, Sarajevo, 1998.
87. Shrader, Charles: *Muslimansko-hrvatski građanski rat u Srednjoj Bosni, Vojna povijest 1992.-1994.*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2004.
88. Kovačević, Živorad: *Amerika i raspad Jugoslavije*, Filip Višnjić, Beograd 2007.
89. Galbraith, Peter: *Negotiating peace in Croatia: a personal account of the road to Erdut, War and Change in the Balkans – Nationalism, Conflict and Cooperation*, Edited by Brad K. Blitz, Cambridge University Press, 2006
90. Magaš, Branka i Žanić, Ivo, ur.: *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*, Jesenski i Turk, Dani, Zagreb-Sarajevo 1999.
91. Šarinić, Hrvoje: *Svi moji tajni pregovori sa Miloševićem – Između rata i diplomacije 1993-1995*, Globus internacional, 1998, Zagreb, 1999.
92. Clinton, Bill: *Moj život*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2004.
93. Marijan, Davor: *Oluja*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, srpanj 2009.

94. Clark, Wesley K.: *Waging Modern War: Bosnia, Kosovo, and the Future of Combat*, New York, Public Affairs, 2001

Izvorni dokumenti/Izvorni dokumenti pri službenim mrežnim stranicama

1. Journal of European Integration History, Editorial Board Loth, Wilfried and all, Centre d'etudes et de recherches europeennes Robert Schuman, Luxembourg, 2004., Volume 10
2. European Parliament, Working Papers, The crisis in the former Yugoslavia, Political Series 18, Urednik, The Directorate-General for Research European Parliament, L-2929 Luxembourg, 15. siječnja 1993.
3. Bulletin of the European Communities, no 7/8, 1973., Volume 6
4. Yugoslavia and the European Community, *Europe information*, Spokesman s Group and Directorate General for information, Brussels, br. 20/79., (srpanj 1979.)
5. *Europe information, Commission of the European Communities, Directorate-General Information, Communication, Culture, The European community and Yugoslavia*, srpanj 1988
6. Bulletin of the European Communities, OJ L 41, 14. 02. 1983.
7. Zakon o ratifikaciji Sporazuma SFRJ i EEZ, „Službeni list SFRJ“, Međunarodni ugovori, br. 2/1983.
8. European Communities, European Parliament, Working Documents, 1980-1981., 19 svibanj 1980., Document 1-170/80, Motion for a resolution, with request for urgent debate pursuant to Rule 14 on Yugoslavia after Tito
9. European Communities, European Parliament, Working Documents, 1981-1982., 17. rujan 1981., Document 1-500/81, Motion for a resolution tabled by Mr Israel, Mr Remilly, Mr Habsburg, Mrs Maij-Weggen, Mr Pannella, Mrs Rabbethge, Mr Barbi, Mr Ingo Fridrich, Lord Bethell, Mr Janssen van Raay, Mr Lucker and Mr Diligent, pursuant to Rule 47 of the Rules of Procedure on the situation in Kosovo
10. *Europe information, Commission of the European Communities, Directorate-General Information, Communication, Culture, The European community and Yugoslavia*, srpanj 1988.
11. European yearbook, ur. Council of Europe, vol. XXXVII, 1989., Martinus Nijhoff Publishers

12. European Parliament debates of 13 April 1989 on human rights in East Germany and Yugoslavia, No 2, Democratic Change in Central and Eastern Europe 1989-90, The European Parliament and the end of the Cold War, Study European Parliament History Series
13. Ustav Socijalističke Federativne Jugoslavije, Službeni list SFRJ od 21. veljače 1974.
14. „Narodne novine“, br. 7./1990.
15. Izvor:http://www.izbori.hr/arhiva/pdf/1990/1990_2_3_Sabor_Statistika_Republicki_zavod_za_statistiku.pdf
16. Odluka Ustavnog suda Hrvatske od 28. kolovoza 1990. godine/http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1990_09_35_699.html
17. „Narodne novine“, br. 31./1990.
18. Službeni glasnik RSK, br. 3. od 20. travnja 1993.
19. Amandmani LIX-LXXX na Ustav SR BiH, NIO Službeni list SR BiH, Sarajevo, 1990.
20. „Službeni vesnik na Republika Makedonija“, br. 28. od 21. kolovoza 1990.
21. Zakon o udruživanju građana, „Službeni list RCG“, br. 23./90.
22. Zakon o političkim organizacijama, „Službeni glasnik SRS“, br. 37./90.
23. European Parliament, Working Papers, The crisis in the former Yugoslavia, The Directorate-General for Research European Parliament L-2929 Luxembourg, 15. January 1993.
24. Povelja UN-a
25. EPC, Office for Official Publications of the European Communities, 1988, Luxembourg
26. NATO handbook, 2006.
27. European foreign policy, Key documents, ur. Hill, Christopher, Smits, E. Karen u suradnji s Secretariat of the European Parliament, Routledge, London, 2000.
28. NATO handbook, 2001.
29. Special meeting of the European Council Reproduced from the Bulletin of the European Communities, No. 10/1990
30. Bulletin of the European Communities, No 12 1990. Vol., 23.
31. EPC bulletin, 1991., Vol. 7
32. Official Journal of the European Communities, No, C 106, 22. travanj 1991.
33. „Narodne novine“, br. 8./1991.
34. Bulletin of the European Communities 5/1991
35. US Department of State Dispatch, Vol 2, No 22, June 3, 1991.

36. „Narodne novine“, broj 31./1991.
37. „Glasilo Uradni list Republike Slovenije“, 1./1991. od 25. lipnja 1991.
38. Bulletin of the European Communities 6/1991
39. White House Press Secretary Marlin Fitzwater, Washington, DC, Jul 2, 1991/2/91, US Department of State
40. „Summary of OSCE Mechanisms and Procedures“, OSCE Secretariat, Vienna, June, 2008.
41. „Uradni list“ Republike Slovenije, Mednarodne pogodbe, Številka 1, 16. srpnja 1991.
42. Official Journal L 125, 05/05/2001 P. 0002 – 0004.
43. US Department of State Dispatch, Vol 2, No 35, September 2, 1991
44. Deklaracija o Jugoslaviji ministara vanjskih poslova Europske političke suradnje Europske ekonomske zajednice od 3. rujna 1991., EPC bulletin, Vol 7
45. Rezolucija VS UN-a 713 od 25. rujna 1991.
46. Rezolucija VS UN-a 724 od 15. prosinca 1991.
47. US Department of State Dispatch, Vol 2, No 40, October 7, 1991
48. „Narodne novine“, br. 53./1991.
49. Official Journal of the European Communities, L 315/1, 15 November 1991.
50. Defence Committee (Thirty-Ninth Session of the Assembly – „The Yugoslav conflict – Chronology of events from 30th May 1991 – 8th November 1993 – Information Document – WEA documents
51. Official Journal of the European Communities, L 342/1, 12. December 1991.
52. Izvor:<https://publications.parliament.uk/pa/ld200102/ldselect/lducom/107/10704.htm#a3>./26.01.2018.
53. Ustavni sud Republike Hrvatske, Izvješće, Broj: U-X-2271/2002 od 12 studenog 2002.
54. <https://publications.parliament.uk/pa/ld200102/ldselect/lducom/107/10704.htm#a3>./26.01.2018.
55. Rezolucija VS UN-a 721 od 27. studenog 1991.
56. Izvješće Ustavnog suda u povodu inicijative Vlade Republike Hrvatske, „Narodne novine“, br. 133/2002.
57. European Parliament, Working Papers „The crisis in the former Yugoslavia“, str. 91.
58. Rezolucija VS UN-a 727 od 8. siječnja 1992.
59. Rezolucija VS UN-a 740 od 7. veljače 1992.
60. Rezolucija VS UN-a 743 od 21. veljače 1992.
61. Rezolucija VS UN-a 749 od 7. travnja 1992.

62. Rezolucija VS UN-a 815 od 30. ožujka 1993.
63. Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995., Dokumenti, Knjiga 12., Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj, siječanj – lipanj 1994., Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata – Zagreb
64. Predmet IT-04-81-A, službena mrežna stranica Međunarodnog suda za počinjene ratne zločine na području bivše Jugoslavije, <http://www.icty.org/x/cases/perisic/acjug/bcs/130228.pdf/26.02.2018>.
65. Rezolucija VS UN-a 981 od 31. ožujka 1995.
66. Rezolucija VS UN-a 758 od 8. lipnja 1992.
67. Rezolucija VS UN-a 770. od 13. kolovoza 1992.
68. Rezolucija VS UN-a 776. od 14. rujna 1992.
69. Rezolucija VS UN-a 757 od 30. svibnja 1992.
70. Rezolucija VS UN-a 787 od 16. studenog 1992.
71. Rezolucija VS UN-a 836 od 4. lipnja 1993.
72. Rezolucija VS UN-a 820 od 18. travnja 1993.
73. Declaration of the Heads of State and the Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council („The Brussels Summit Declaration“), Bruxelles, 11. siječnja 1994., <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c940111b.htm>
74. Rezolucija VS UN-a 943 od 23. rujna 1994.
75. EPC bulletin, 1992., Vol 8
76. US Department of State Dispatch, Vol 3, No 58, December 28, 1992.
77. The International Conference on the former Yugoslavia, Official paper, volume 1, Kluwer Law International, The Hague, ur. B. G. Ramcharan, 1997., str. 249. – 265.
78. Izvor, službene mrežne stranice „Bijele kuće“, <https://www.whitehouse.gov/about-the-white-house/presidents/william-j-clinton/12.03.2018>.
79. US Department of State Dispatch, Vol 4, No 7, February 15, 1993, Description: Opening statement at a news conference, Washington, DC, Date:Feb,10 1993/10/93
80. EPC bulletin, 1993., Vol 9
81. US Department of State Dispatch, Vol 4, No 18, May 5, 1993, Additional Measures Tighten Embargo Against the Federal Republic of Yugoslavia (Serbia and Montenegro)
82. Arhiv lorda Owena/Službenena dokumentacija o radu Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji/<http://sca-arch.liv.ac.uk/ead/html/gb141boda-p1.shtml#boda.01.04/>
83. Arhiv lorda Owena/<http://archives.liv.ac.uk/ead/html/gb141boda-p5.shtm/14.03.2018>.

84. Arhiv lorda Owena/Liverpool/<http://sca-arch.liv.ac.uk/ead/html/gb141boda-p1.shtml#boda.1.05.1./15.03.2018>
85. Arhiv lorda Owena/University of Liverpool/Agreement on access to the sea (20 September 1993)/ <http://sca-arch.liv.ac.uk/ead/html/gb141boda-p1.shtml#boda.01.04/12.03.2018>.
86. „Reaction to the Sarajevo Marketplace“ Shelling Statement by Secretary Christopher released by the Office of the Spokesman, Washington, DC February 7, 1994., US Department of State Dispatch, Vol 5, No 7, February 14, 1994.
87. Zaključci NATO-a/<https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c940209a.htm/17.03.2018>.
88. Declaration of the Heads of State and the Government participatin in the Meeting of the North Atlantic Council („The Brusseles Summit Declaration“), Bruxelles, 11. siječnja 1994./<http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c940111b.htm/26.02.2018>.
89. „Ending the Conflict in Bosnia“, President Clinton Radio address to the nation, Washington, DC, February 19, 1994, US Department of State Dispatch Volum 5, Number 9, February 28, 1994, Publisher by the Bureu of Public affairs.
90. „*The United States and Croatia a documentary history 1992-1997*“, Printing by USIA Regional Program Office, Vienna, 1998.
91. Arhiva lorda Owena/ Communiquē of first ministerial Contact Group meeting, Communiquē of the Meeting of Foregin ministers in Geneva, 13 May, 1994., [http://sca-arch.liv.ac.uk/ead/html/gb141boda-p1.shtml#boda.01.07/BODA 1/7/2/21.03.2018](http://sca-arch.liv.ac.uk/ead/html/gb141boda-p1.shtml#boda.01.07/BODA%201/7/2/21.03.2018).
92. Arhiva lorda Owena/ Ministerial text on the Contact Group map (5 July 1994), <http://sca-arch.liv.ac.uk/ead/html/gb141boda-p1.shtml#boda.01.07/3./22.03.2018>.
93. European Commision, Bulletin of the European Union, 7/8 1994
94. U.S. Department of State Dispatch, Vol 5, Number 33, August 15, 1994 Published by the Bureau of Public Affair
95. Rezolucije VS UN-a 942 i 943 od 23. rujna 1994.
96. NATO's Role in Bringing Peace to the Former Yugoslavia/
[/https://www.nato.int/docu/comm/1997/970708/infopres/e-bpfy.htm/25.03.2018](https://www.nato.int/docu/comm/1997/970708/infopres/e-bpfy.htm/25.03.2018).
97. REPORT OF THE SELECT COMMITTEE ON INTELLIGENCE UNITED STATES SENATE together with ADDITIONAL VIEWS NOVEMBER 1996/<https://www.intelligence.senate.gov/publications/united-states-actions-regarding-iranian-and-other-arms-transfers-bosnian-army-1994-1995./25.03.2018>.

98. „*Nacrt Sporazuma o Krajini, Slavoniji, Južnoj Baranji i Zapadnom Srijemu*“ /Arhiv lorda Owena/ Material relating to the Zagreb Four (Z4) Plan - Draft agreement on the Krajina, Slavonia, Southern Baranja and Western Sirmium (18 January 1995)
<https://web.archive.org/web/20110927133423/http://sca.lib.liv.ac.uk/collections/owen/boda/sp10a.pdf> i <https://web.archive.org/web/20110927133450/http://sca.lib.liv.ac.uk/collections/owen/boda/sp10b.pdf>/20.03.2018.
99. Republika Hrvatska i Domovinski rat, 1990.-1995., Knjiga 16., Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (siječanj-travanj 1995.), Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, Slavonski Brod, srpanj 2014.
100. NATO Review , Ryan C. Hendrickson „Crossing the Rubicon“, 2005. godina.
<https://www.nato.int/docu/review/2005/issue3/english/history.html>/29.03.2018.
101. „The Last Best Chance for Peace in Bosnia-Herzegovina“, President Clinton, Secretary Christopher, Deputy Secretary Talbott, The Balkan Proximity Peace Talks: A Defining Moment, Opening Statement by President Clinton at a press conference, Washington, DC, October 31, 1995, U.S. Department of State Dispatch, Volume 6, Number 45, November 6, 1995, Published by the Bureau of Public Affairs.
102. Rezolucija VS 1037 od 15. siječnja 1996.
103. Rezolucija VS 1043 od 31. siječnja 1996.
104. Rezolucija VS 1069 od 30. srpnja 1996.
105. Rezolucija VS 1079 od 15. studenog 1996.
106. Rezolucija VS 1120 od 14. srpnja 1997.
107. „An Acid Test of U.S. Leadership“, Secretary Christopher Statement before the, Senate Foreign Relations Committee, Washington, DC, December 1, 1995, U.S. Department of State Dispatch, Volume 6, Number 48, November 27, 1995, Bureau of Public Affairs.

Radovi u znanstvenim, stručnim časopisima, knjigama, udžbenicima i izlaganja/objave na konferencijama/znanstvenim i stručnim skupovima

1. Pavić, Radovan: Jugoslavija u širim regionalnim i balkanskim odnosima, *Politička misao*, vol., XXV (1988.), br. 2
2. Artisien, F. R. Patrick i Stephen Holt, Stephen u: Yugoslavia and the EEC in the 1970s', *Journal of Common Market Studies*, Vol. 18, No. 4, 1980

3. Radoš, Ranko: Vanjske suvremene migracije kao čimbenik integracije Hrvatske u zapadnoeuropske asocijacije, *Društvena istraživanja*, Zagreb, 2005., 3 (77)
4. Lopandić, Duško: Razvoj bilateralnih veza Evropske unije i Srbije, *Reforma Evropske unije, Zapadni Balkan i Srbija, Zakasnela integracija*, http://www.raris.org/download/regionalizacija/reforma_eu_zapadnibalkan_srbija%20Dusko%20Lopandic.pdf
5. Sunko-Erent, Zrinka, Obadić, Ivan, Marelja, Miran u radu, The legal Basis of Trade and Cooperation Between EEC and Yugoslavia – Pre – history of Bosnia and Herzegovina Accession to the European Union, u: 2nd International Conference „Economic System of the European Union and Accession of Bosnia and Herzegovina“, Travnik: Sveučilište/Univerzitet Vitez, 2013., str. 253. Objavljeno u obliku CD-a ISBN 978-9958-641-10-7.
6. Miškulin, Ivica: „Sladoled i sunce – Promatračka misija Europske zajednice i Hrvatska, 1991. – 1995.“, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 2., Zagreb, 2010.
7. Jović Dejan: “Razlozi za raspad socijalističke Jugoslavije. Kriička analiza postojećih interpretacija“, *Reč*, Beograd, no. 62/8, lipanj 2001.
8. Goldstein, Ivo: Josip Broz Tito između skrupuloznog historičarskog istraživanja i političke manipulacije, *Dijalog povjesničara i istoričara*, Zagreb, 2003., br. 6.
9. Petak, Zdravko: Ekonomska pozadina raspada socijalističke Jugoslavije, *Dijalog povjesničara-istoričara*, Friedrich Naumann Stiftung, Zagreb, 2005.
10. Geiger, Vladimir: Krivotvoreni novac, *Hrvatska revija*, br. 3./2003.
11. Pavić, Radovan: Hitlerove geopolitička koncepcija 1922-1939-1943., *Politička misao*, Vol. XXII/1985/No. 1-2
12. Bilić, Ivan: Kronologija raspada SFRJ i stvaranje Republike Hrvatske 15. siječnja 1992., *National security and the future* 1-2(6) 2005.
13. Pauković, Davor: Posljednji kongres Saveza komunista Jugoslavije: uzroci, tijek i posljedice raspada, *Centar za politološka istraživanja, Suvremene TEME*, 2008., God. 1., br. 1.
14. Bilandžić, Dušan: Državna kriza Jugoslavije, *Politička misao*, Vol XXVIII (1991.), br. 2.
15. Klemenčić, Matjaž: Tipologija oružanih sukoba na prostoru bivše Jugoslavije devedesetih godina 20. stoljeća, *Polemos*, 5, (2002)
16. Bekić, Andrea: „London i Bonn – dva pola politike Europske zajednice prema priznanju Republike Hrvatske 1991. godine“, *Časopis za suvremenu povijest*, Zagreb, br. 2., 2010.

17. Tuđman, Miroslav: „Međunarodni poredak i mali narodi u djelu povjesničara i državnika Franje Tuđmana“, „*KOLO*“, br. 3., 2010.
18. Rudolf, Davorin ml. i Čobanov, Saša: Jugoslavija: Unitarna država ili federacija, povijesne težnje srpskoga i hrvatskog naroda – jedan od uzroka raspada Jugoslavije, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god 46., 2/2009.
19. Milosavljević, Slavko: Makedonija: stvaranje nove države Traktat o desetogodišnjim izbornim krivudanjima, *Politika, Glasilo građanskog samooslobađanja*, br. 266-267, Beograd, 1. kolovoz 2001.
20. Mišlkulin, Ivica: Republika Hrvatska i mirovna operacija Ujedinjenih naroda: kada, kako i zašto je došlo do njezine realizacije?, *Historijski zbornik*, 2011.
21. Brenner, Michael: The EC in Yugoslavia: A Debut Performance, *Security Studies*, 1992, br. 4.
22. Šegvić, Saša, Belohradsky, Frano: Sigurnosna-obrambena politika EU, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 2/2008.
23. Rudolf, Davorin, ml.: Zajednička sigurnosna i obrambena politika Europske unije prema Lisabonskom ugovoru, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 3/2014.
24. Bradford, William: The Western European Union, Yugoslavia, and the (DIS)Integration of the EU, The Sick Man of Europe, *Boston College of International and Comparative Law Review*, 24, 2000.
25. Hill, Christopher: The Capability Expectations Gap, or Conceptualizing Europe's International Role, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 31, No.3, 1993.
26. Vukas, Budislav ml.: Prijedlozi i nacrti konfederalizacije Jugoslavije 1990./91. – posljednji pokušaji spašavanja zajedničke države, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, vol. 27, br. 2., 2006.
27. Degan, Vladimir, Đuro: Konfederalizam, *Politička misao*, No. 2., 1991.
28. Bing, Albert: Hrvatska u međunarodnoj zajednici, Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat, u Radelić, Zdenko et. al. u *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
29. Knezović, Sandro: Europska politika u vrijeme disolucije jugoslavenske federacije, *Politička misao*, Vol. XLIII, (2006), br. 3
30. Rudolf, Davorin: Proklamiranje neovisnosti – trenutak koji je promijenio povijest – Feljton: Zapisi iz vremena stvaranja države Hrvatske (VII. dio), *Vijenac*, br. 544., Matica hrvatska, 8. siječnja 2015.

31. Pofuk, Lucija i Miškulin, Ivan: Europsko vijeće mudraca i okvir optimalne ravnoteže: korijeni, donošenje i posljedice Brijunske deklaracije, *Pilar*, časopis za društvene i humanističke studije, Vol. 9., No. 17-18 veljače 2015.
32. Bilandžić, Vladimir: Angažovanje Evropske unije i NATO-a u rešavanju jugoslovenske krize, objavljeno u *Međunarodno pravo i jugoslavenska kriza*, Beograd, Institut za međunarodnu politiku i ekonomiju, 1995.
33. Miškulin, Ivan: Sladoled i sunce – Promatračka misija Europske zajednice i Hrvatska, 1991.–1995., *Časopis za suvremenu povijest*, Zagreb, br. 2., 2010.
34. Miškulin, Ivica: Republika Hrvatska i mirovna operacija Ujedinjenih naroda: kada, kako i zašto je došlo do njezine realizacije?, *Historijski zbornik*, god LXIV (2011), br. 1.
35. Filipović, Vladimir: Trenutak Europe – rasprava o mogućoj intervenciji Zapadnoeuropske unije (WEU) u rat u Hrvatskoj tijekom ljeta 1991. godine, *Politička misao*, god. 47, br. 4, 2010.
36. Bilić, Ivan: Kronologija raspada SFRJ i stvaranje Republike Hrvatske do 15. Siječnja 1992., *National security and the future*, 1-2, (6) 2005.
37. Lončar, Andrea: „Koncept kolektivne sigurnosti i mirovne operacije Ujedinjenih naroda“, *Pravnik*, 45, 1 (90), 2011.
38. Tuđman, Miroslav: "48 Absurd meetings between Tuđman and Milošević, *National security and the future*, 2-3 (16) 2015.
39. Bing, Albert: Put do Erduta, Položaj Hrvatske u međunarodnoj zajednici 1994.-1995. i reintegracija hrvatskog Podunavlja, *scrinia slavonica*, 7 (2007)
40. Bing, Albert: Balkanski i zapadni makijavelizam: Z-4 – diplomacija i/ili oružje?, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 3., Zagreb 2015.
41. Međimorec, Miroslav, izlaganje na 8. Stručnom skupu Hrvatskog kulturnog vijeća o Haškom sudu 4. veljače 2010. godine/<https://www.hkv.hr/izdvojeno/tribine/haaski-sud/5755-izlaganje-miroslava-medjmorca-s-osmog-strunog-skupa-hkv-a-o-haaskome-sudu.html/22.03.2018>.
42. Grubiša, Damir: Nesuđeni američki državnik, *Političke analize*, Vol. 2., No. 5., Zagreb, 2011.
43. Lukić, Reneo: Vanjska politika Clintonove administracije prema ratovima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, *Časopis za suvremenu povijest*, 38(1), Zagreb, 2006.

44. Vukas, Budislav, ml., Fabijanić Gagro, Sandra: Pravnopovijesne i međunarodnopravne odrednice (dez)integracijskih procesa država sljednica SFRJ, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 48, 3/2011

Istraživanja, studije

1. Izvještaj Međunarodne komisije za Balkan: *Nedovršeni mir*, Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava, Zagreb, 1997
2. *Velikosrpska ideologija*, objavljeno pri Institutu za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2010.
3. Macdonald, Hugh: National separatisms and the disintegration of Yugoslavia, objavljeno pri Institut for forsvarsstudier, Norwegian Institute for Defence Studies, IFS, Info, 6/1996.
4. Goati, Vladimir: Izbori u SRJ od 1990. do 1998., volja građana ili izborna manipulacija, II. dopunjeno izdanje, Centar za slobodne izbore i demokratiju, Beograd, 2001.
5. EC Review of Situation in Yugoslavia“, 28.1.1991., Yugoslavia – General Hutchings 1991: Yugoslavia {6 of 6}, CF01412, George H. W. Bush Presidential Library
6. Klemenčić, Matjaž: The International Community and the FRY/Belligerents, a pozivajući se na *Frankfurter Allegemeine Zeitung* od 14. svibnja 1991., tekst objavljen u *Confronting the Yugoslav controversie*, urednici Ingrao, Charles i Emmert, A. Thomas, West Lafayette, IN [etc.] : Purdue University Press, 2009.
7. *Kronologija rata, Hrvatska 1989. 1998. Bosna i Hercegovina*, Hrvatski informativni centar, Zagreb
8. „Rat u Bosni i Hercegovini: Prebrojavanje žrtava čiji je rezultat manji od realnog putem procjene višestrukih sistema na osnovu popisa stanovništva“, rad objavljen na Međunarodnoj istraživačkoj radionici na temu 'Globalna cijena sukoba, objavljen na službenoj mrežnoj stranici Međunarodnog suda za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije, http://www.icty.org/x/file/About/OTP/War_Demographics/bcs/bih_referat_konf_100201.pdf/05.03.2018.
9. Netherlands Institute for war Documentation, str. 146. – 159. ili na službenoj mrežnoj stranici Netherlands Institute for war Documentation, <https://niod.nl/sites/niod.nl/files/XIII%20-%20Chronology%20of%20the%20Bosnian%20conflict%201990%20-%201995.pdf./26.02.2018>.

10. „The United Nations, Confronting the Challenges of a global society“, ur. Krasno, Jean, Lynne Rienner Publisher, Inc., 2004.
11. „Bosnia, the UN and the NATO Ultimatum“, Reserch Paper, 94/33, 17 February 1994, International Affairs and Defence Section House of Commons Library,./researchbriefings.files.parliament.uk/documents/.../RP94-33.pdf/27.02.2018.
12. „Bosnia and Croatia: the conflict continues“, Research Paper 95/55 1 May 1995, International Affairs and Defence Section House of Commons Library
13. „The London Memorandum“, 21 July 1995 Subject: COYUG London Meeting, 21 July : Chairman's Statement, "Not peace, but a big step forward": Bosnia in October 1995 Research Paper 95/102 16 October 1995, International Affairs and Defence Section House of Commons Library
14. Gotovina, Ante: Napadajni bojevi i operacije HV i HVO, Zapovjedništvo zbornog područja Split, Knin, 1996

Članci u časopisima/tiskovinama i drugim medijima

1. „Večernji list“ 10. listopada 1989., „Krivac svemu – Ustav iz 1974.“
2. „Večernji list“, 4. listopada 1989., „Križa uzrokuje nacionalizam“
3. Intervju dr. sc. Anđelka Runjića „Večernjem listu“, 05. kolovoza 1989.
4. „NIN“, a koji prenosi „Večernji list“ 12. listopada 1989., „Srbima mnogo nedostaje“
5. „Aveti nacionalizma“, „Večernji list“, 3. listopada 1989.
6. „Večernji list“, „Igre oko BiH“, 18. listopada 1989.
7. „Nema pogađanja i odstupanja“, „Večernji list“, 24. rujna 1989.
8. „Memorandum na djelu“, „Večernji list“ 4. rujna 1989.
9. „Nacionalizam kao joker“ i „Prevladati međunacionalne odnose– Svi trebamo Jugoslaviju“, „Večernji list“, 01. kolovoz 1989.
10. „Unutrašnja špijunaža“, Slobodna Dalmacija, prenio „Večernji list“, 23. listopada 1989.
11. „Širi republički Ustav“, „Večernji list“, 31. kolovoz 1989.
12. „Slovenija nije Kosovo“, „Večernji list“, 03. listopada 1989.
13. „Sukob dviju koncepcija“, „Večernji list“, 23. rujna 1989.
14. Časopis KPJ, „Komunist“, Beograd, 19. siječnja. 1990.
15. Intervju Josipa Vrhovca u „Večernji list“, 14. listopada 1989.
16. „Hrvatska na slovenskom putu“, „Delo“, prenosi „Večernji list“, 03. listopada 1989.

17. „Hrvatska za višepartijski sistem“, „Večernji list“ od 13. prosinca 1989.
18. „Narodna Armija“, a prenio „Večernji list“, 08. prosinca 1989.
19. Serijal 2, izjava Petra Gračanina u Death of Yugoslavia, BBC, London, 1995.
20. „The New York Times“ 30. srpnja 1991., „Europe Widens Yugoslav Observer force“
21. William Drozdiak, "Lack of an Armed Option Limits EC's Yugoslav Peace Initiative," „The Washington Post“, 5. rujna 1991.
22. „Večernji list“ 8. rujna 1991., „Zajednička izjava svih sudjelovatelja Konferencije“
23. „Večernji list“, 12. rujna 1991., „Rakete na Belišće“, „Granatama na središte grada“
24. „Večernji list“, 15. rujna 1991. „Armijski pucnji i u Varaždinu“, „Agresor razara Osijek“
25. „Večernji list“, 26. rujna 1991., „Zločinački napad na pakračku bolnicu“, „Sunja glavna meta“
26. „Večernji list“, 6. listopada 1991., „Divljanje četničke armije u Karlovcu“, „Poginuli majka i dijete“
27. „Večernji list“, 8. listopada 1991. „Bombardirani banski dvori“, „Demolirano središte grada“,
28. „Večernji list“, 17. listopada 1991. „Cavtat okupiran, grad izoliran“
29. „Večernji list“, 02. studenog 1991., „Okupator opet puca na grad“, „Haubicama na grad“, „Žestoki napad na središte grada“
30. „Večernji list“, 9. studenog 1991., „Napadi na Novu Tenju“, „Stravičan napad na Bizovac“
31. „Večernji list“, 14. studenog 1991., „Bombe po Stradunu“, „Bombama na grad“
32. „Večernji list“, 01. prosinca 1991., „Napadi ne prestaju“, „Civilni najugroženiji“
33. „Večernji list“, 07. prosinca 1991., „Osijek i Dubrovnik u plamenu“
34. „Večernji list“, 12. prosinca 1991., „Topovi ponovno po Slatini“
35. „Večernji list“, 16. prosinca 1991., „Topovima po bolnici“
36. „Večernji list“, 19. prosinca 1991. „Nova ofenziva na Sisak“, „Novi pokolj Hrvata“
37. „Večernji list“, 25. prosinca 1991., „Ne prestaje opća opasnost“, „Odbijeni četnički napadi“
38. „Večernji list“, 29. prosinca 1991. „Četnički projektili za UN“
39. „Večernji list“, 30. prosinca 1991. „Napad zrakoplova“
40. „The New York Times“ 19. listopada 1991., „Srbijanski šef odbacio mirovni plan za Jugoslaviju na pregovorima u Hagu“
41. „Večernji list“, 10. studenog 1991., „Rim ne zaustavlja rat“

42. „Večernji list“, 7. prosinca 1991.
43. „Večernji list“, 17. prosinca 1991.
44. „Večernji list“, 6. veljače 1992., „Barikadama protiv vojnog terora“, „Ubijen načelnik milicije“, „JA štiti razbojнике“
45. „Večernji list“, 25. veljače 1992., „Kako EZ vidi Herceg – Bosnu“
46. „Večernji list“, 10. ožujka 1992., str. 15.
47. „Večernji list“, 29. i 30. svibnja 1992., „Prekinuti pregovori o BiH“
48. „Večernji list“, 16. srpnja 1992., „Coutilheiro pokušava pregovore“
49. „Večernji list“, 18. srpnja 1992., „Tračak nade za mir“
50. „Večernji list“, 9. veljače 1993., „Hurd: samo sankcije“
51. „Večernji list“, 3. i 4. veljače 1993., „Columbo nije za vojno rješenje krize, Uzdanje u ženevski plan“
52. „Večernji list“, 7. siječnja 1993., „Vrijeme za pritisak“
53. „Večernji list“, 7. svibnja 1993., „Srbi odbili Vance-Owenow plan“
54. „Večernji list“, 12. veljače 1993., „Šest koraka za Bosnu“
55. „Večernji list“, 4. siječnja 1993., „Muslimani nezadovoljni podjelom“
56. „Hrvatski vojnik“, 14. lipnja 2017., „Neke činjenice o ulozi Hrvata i Hrvatske u obranah BiH (VII. dio)“
57. „The New York Times“, 31. srpnja 1993., „SAD ima planove za obranu Bosne“
58. „The New York Times“, 21. Rujna 1993., „Once Again, Bosnian Peace Talks Appear to Crumble“
59. „Independent“, 29. kolovoza 1993., „Muslims demand more at Geneva: Bosnian government refuses map rewarding gains from 'ethnic cleansing' - Peace-keepers trapped in Mostar for fourth day“
60. „Los Angeles Times“, 25. studenog 1993., „U.S. Cautiously Backing New Bosnia Peace Plan: Balkans: The European proposal would gradually lift sanctions. Painful issue of peacekeepers is revived“
61. „Los Angeles Times“, 2. ožujka 1994., „Muslims, Croats OK Bosnia Union : Balkans: Christopher says the U.S.-brokered accord 'shows that peace is possible.' Officials hope the pact will put pressure on Serbs to reach a settlement.“
62. „The New York Times“, 2. kolovoza 1994., „Bosnian Serbs Reject Peace Plan for 3d Time, Defying Russia“

Internetske stranice

1. http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/index_hr.htm/14. 01. 2017.
2. <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200102/ldselect/ldcom/107/10704.htm>/19. 01. 2017.
3. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76ve15p1/d62>/20. 01. 2017.
4. <http://www.eubrussels.mfa.gov.rs/lat/doktext.php?subaction=showfull&id=1379508889&ucat=206&template=MeniENG&>/02.02. 2017.
5. http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-85-92_en.htm/06. 02. 2017.
6. http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-86-92_en.htm/25.02.2017.
7. http://aei.pitt.edu/62884/1/EPWD_2pp_B14_40.pdf/03.03.2017.
8. http://aei.pitt.edu/62663/1/EPWD_2pp_B10_78.pdf/08.03.2017.
9. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-87-323_en.htm/14.03.2017.
10. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-88-776_en.htm/18.03.2017.
11. http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/proswitness/bcs/mil-wit-markovic.htm /22.03.2017.
12. <http://ec.europa.eu/avservices/photo/photoByReportage.cfm?ref=001846&sitelang=en>/02 .04.2017.
13. <https://history.state.gov/milestones/1989-1992/breakup-yugoslavia>/02.04.2017.
14. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-90-428_en.htm/06.04.2017.
15. <http://www.sijakovic.com/02/sta-je-nacionalizam>/06.05.2017.
16. <http://www.slobodnaevropa.org/content/article/1045346.html>/14.05.2017.
17. http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/prosexp/bcs/rep-srb-b.htm/01.06.2017.
18. http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1990_09_35_699.html/02.08.2017.
19. <https://www.parlament.ba/istorija/Default.aspx?id=27926&langTag=bs-BA&pril=b/>/08.08. 2017./13.08.2017.
20. <http://www.spo.org.rs/doc/program-spo-eds.pdf>/19.08.2017.
21. http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/hr/FTU_1.2.1.pdf/01.09.2017.
22. <http://www.nytimes.com/1993/12/22/world/cia-doubtful-on-serbian-sanctions.html> /22.09.2017.
23. https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/224469/evidence-stefan-wolff-rodt-bosnia-and-herzegovina-and-macedonia.pdf/01.10.2017.

24. <http://www.nytimes.com/1991/06/29/world/conflict-in-yugoslavia-europeans-send-high-level-team.html>/02.10.2017.
25. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX:11957E/TXT>/06.10.2017.
26. http://europa.eu/about-eu/institutions-bodies/european-council/index_hr.htm/07.10.2017.
27. http://www.mvep.hr/custompages/static/hrv/files/EUgovori/11957E_Ugovor_o_osnivanju_EEZ-a_hrv.pdf/07.10.2017.
28. http://www.cvce.eu/content/publication/1999/4/22/4176efc3-c734-41e5-bb90-d34c4d17bbb5/publishable_en.pdf/07.10.2017.
29. http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaties_establishing_the_european_communities_single_european_act/treaties_establishing_the_european_communities_single_european_act_en.pdf/http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/index_hr.htm/08.10.2017.
30. http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaty_on_european_union/treaty_on_european_union_hr.pdf/12.10.2017.
31. <http://www.politics.co.uk/reference/common-foreign-and-security-policy/>15.10.2017.
32. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV%3Aa19000>/18.10.2017.
33. www.nato.int/docu/handbook/2006/hb-cr-2006/part_8.pdf/18.10.2017.
34. <http://www.un.org/en/charter-united-nations/index.html>/30.10.2017.
35. <http://www.weu.int/documents/920619peten.pdf>/06.11.2017.
36. http://www.globalsecurity.org/military/ops/maritime_monitor.htm/08.11.2017.
37. http://www.globalsecurity.org/military/ops/maritime_guard.htm/08.11.2017.
38. http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24470.htm?mode=pressrelease/08.11.2017.
39. <http://www.nato.int/docu/comm/1996/9606-brl/9606-brl.htm>/08.11.2017.
40. https://europa.eu/european-union/sites/europa.eu/files/docs/body/treaty_of_amsterdam_en.pdf/10.11.2017.
41. http://www.europarl.europa.eu/summits/hel1_en.htm/10.11.2017.
42. <http://www.nytimes.com/1991/01/25/world/war-in-the-gulf-europe-gulf-fighting-shatters-europeans-fragile-unity.html>
43. <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm199293/cmhansrd/1992-09-25/Debate-1.html>
44. <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/1990-10-01.pdf>/14.11.2017.
45. <https://history.state.gov/milestones/1989-1992/breakup-yugoslavia/>16.11.2017.

46. https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/224469/evidence-stefan-wolff-rodt-bosnia-and-herzegovina-and-macedonia.pdf/18.11.2017.
47. <http://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true>/22.11.2017.
48. <http://www.osce.org/mc/39516?download=true>/22.11.2017.
49. <http://www.nytimes.com/1991/05/22/world/bush-tells-belgrade-that-us-may-consider-restoring-aid.html>/28.11.2017.
50. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-91-600_en.htm/02.12.2017.
51. <http://www.osce.org/mc/40234?download=true>/06.02.2017.
52. <http://www.slovenija2001.gov.si/10let/pot/>08.12.2017.
53. <http://www.nytimes.com/1991/06/29/world/conflict-in-yugoslavia-europeans-send-high-level-team.html>/08.12.2017.
54. Dispatch/<http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/briefing/dispatch/1991/html/Dispatchv2no27.html> /10.12.2017.
55. <http://www.nytimes.com/1991/07/01/world/conflict-in-yugoslavia-united-yugoslavia-is-us-policy-s-aim.html>/13.12.2017.
56. <https://www.hrw.org/reports/1992/WR92/HSW-08.htm>/14.12.2017.
57. http://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/HR%20RS%20SI_910707_Brioni%20Declaration.pdf/18.12.2017.
58. <http://centardomovinskograta.hr/wp-content/uploads/2013/06/Domovinski-Rat-Kronologija.pdf>/28.12.2017.
59. https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1991/09/05/lack-of-an-armed-option-limits-ecs-yugoslav-peace-initiative/f0f00825-f29d-40cc-97d5-a617b92e92b0/?utm_term=.350b549fecb5/03.01.2018.
60. <http://www.nytimes.com/1992/08/26/world/europe-s-envoy-in-yugoslav-crisis-quits.html>/04.01.2018.
61. http://www.mvvp.hr/CustomPages/Static/HRV/Files/ugovori/povelja_un_hr.pdf /08.01.2018.
62. http://www.globalsecurity.org/military/ops/maritime_monitor.htm/10.01.2018.
63. „The New York Times“-a,: <http://www.nytimes.com/1991/10/26/world/serb-rejects-plan-posed-by-europe.html?mcubz=0>/18.01.2018.
64. <http://centardomovinskograta.hr/wp-content/uploads/2013/06/Domovinski-Rat-Kronologija.pdf>/22.01.2018.
65. http://www.globalsecurity.org/military/ops/maritime_guard.htm/01.03.2018.

66. <http://www.nato.int/ifor/general/shrp-grd.htm/03.03.2018>.
67. http://www.un.org/Depts/DPKO/Missions/unprof_b.htm/03.03.2018.
68. <http://www.nytimes.com/1994/09/09/world/serbian-president-is-said-to-accept-trade-monitoring.html/04.03.2018>.
69. http://articles.latimes.com/1993-05-22/news/mn-38535_1_border-monitors/03.03.2018
70. <http://www.nytimes.com/1993/06/11/world/un-to-weigh-options-on-bosnia-border-monitors.html/04.03.2018>.
71. <http://www.nato.int/ifor/un/u940923c.htm/04.03.2018>
72. www.avijacija.com./04.03.2018.
73. <https://www.upi.com/Archives/1992/03/09/Progress-at-Yugoslavia-conference-but-problems-remain/4263700117200/06.03.2018>.
74. <http://www.nytimes.com/1992/03/19/world/yugoslav-groups-reach-an-accord.html/07.03.2018>.
75. <https://www.upi.com/Archives/1992/07/29/Yugoslav-peace-talks-to-break-for-two-weeks/3176712382400/08.03.2018>.
76. <http://worldjpn.grips.ac.jp/documents/texts/summit/19920707.D1E.html>
77. <https://search.archives.un.org/international-conference-on-former-yugoslavia-icfy>
78. <https://search.archives.un.org/international-conference-on-former-yugoslavia-icfy-1992-1993>
79. <http://www.nytimes.com/1992/09/04/world/un-relief-plane-reported-downed-on-bosnia-mission.html?pagewanted=all/10.03.2018>.
80. <http://www.nytimes.com/1992/07/28/us/the-1992-campaign-the-republicans-clinton-attacked-on-foreign-policy.html/12.03.2018>.
81. <http://www.nytimes.com/1993/01/31/world/vance-owen-bosnia-move-is-surprise-for-washington.html>
82. <http://www.nytimes.com/1993/03/31/world/us-rejects-british-french-bosnia-peace-step.html/13.03.2018>.
83. <http://www.nytimes.com/1993/08/01/world/bosnian-leaders-split-on-the-pact-for-ethnic-partition.html/12.03.2018>.
84. https://www.slobodnaevropa.org/a/thorvald_stoltenberg_imali_smo_bolji_sporazum_od_dejtonskog/24552608.html/15.03.2018.
85. http://europa.eu/rapid/press-release_DOC-93-7_en.htm/16.03.2018.

86. <http://www.nytimes.com/1992/07/28/us/the-1992-campaign-the-republicans-clinton-attacked-on-foreign-policy.html>/29.03.2018.
87. <http://www.nytimes.com/1993/02/11/world/conflict-balkans-us-backs-bosnian-peace-plan-dropping-threats-use-force.html?pagewanted=all>/29.03.2018
88. <http://www.nytimes.com/1994/02/10/world/conflict-in-the-balkans-clinton-outlines-us-interest-in-bosnia-air-strikes.html>/18.03.2018.
89. <https://shape.nato.int/resources/21/nato%20operations,%201949-present.pdf>/01.03.2018.
90. „The New York Times“-a, <http://www.nytimes.com/1994/03/01/world/conflict-in-the-balkans-nato-craft-down-4-serb-warplanes-attacking-bosnia.html?pagewanted=all/>19.03.2018.
91. <http://www.independent.co.uk/news/us-push-to-extend-sarajevo-breakthrough-across-bosnia-balkans-conference-will-try-to-extend-sarajevo-1395641.html>./20.03.2018.
92. http://www.media.ba/sites/default/files/geopoliticke_naracije_o_mirovnim_sporazumima_-_final.pdf/22.03.2018.
93. <http://www.nytimes.com/1994/04/11/world/conflict-balkans-nato-modest-air-operation-bosnia-crosses-major-political.html>/27.02.2018.
94. <http://www.nytimes.com/1994/02/05/world/us-and-france-to-form-bosnia-working-group.html>/20.03.2018.
95. <https://uk.usembassy.gov/our-relationship/visits-of-secretaries-of-state-to-the-united-kingdom/>21.03.2018.
96. https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1994/04/27/bosnian-serbs-meet-weapons-deadline/203bd13a-b5f1-4a81-818a-765c949a3bd0/?utm_term=.457f548ba13c/21.03.2018.
97. https://www.senate.gov/legislative/LIS/roll_call_lists/roll_call_vote_cfm.cfm?congress=103&session=2&vote=00111/22.03.2018.
98. <http://www.nytimes.com/1994/05/26/world/muslims-and-serbs-battling-in-bosnia.html>/24.03.2018.
99. <http://www.nytimes.com/1994/05/26/world/muslims-and-serbs.battling-in-bosnia.html/>24.03.2018.
100. http://articles.latimes.com/1994-11-11/news/mn-61257_1_arms-embargo/25.03.2018.
101. <http://www.nytimes.com/1995/01/30/world/plan-for-croatia-would-give-serbs-autonomy-in-some-areas.html>.26./03.2018.

102. https://www.morh.hr/hr/index.php?optinon=com_content&view=article&id1531&catid=63&lang=hr/26.03.2018.
103. <http://www.nytimes.com/1995/05/27/world/conflict-balkans-overview-after-2d-strike-nato-serbs-detain-un-troops.html/26.03.2018>.
104. <http://www.nytimes.com/1995/05/08/world/serb-shells-kill-8-in-a-sarajevo-suburb.html/26.03.2018>.
105. <http://www.nytimes.com/1995/06/26/world/9-slain-in-sarajevo-bosnian-drive-gains.html/26.03.2018>.
106. <http://www.nytimes.com/1995/06/29/world/bosnian-serbs-fire-rockets-on-sarajevo.html/26.03.2018>.
107. <http://www.nytimes.com/1995/05/26/world/nato-jets-bomb-arms-depot-at-bosnian-serb-headquarters.html/28.03.2018>.
108. https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1995/05/29/bosnian-serbs-seize-more-un-troops/991628ef-8469-436d-8759-470fe4ab11d4/?utm_term=.ed8a1713ca14/28.03.2018.
109. <http://www.nytimes.com/1995/07/17/world/conflict-balkans-refugees-bosnian-refugees-accounts-appear-verify-atrocities.htm/28.03.2018>.
110. <http://www.nytimes.com/1995/08/11/world/us-seeks-to-prove-mass-killings.html/28.03.2018>.
111. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2005/07/18/AR2005071801329.html/28.03.2018>.
112. <https://www.morh.hr/hr/22-obljetnica-vro-oluja/22-obljetnica-vro-oluja-1.html/22.03.2018>.
113. <http://www.nytimes.com/1995/08/12/world/clinton-vetoes-lifting-bosnia-arms-embargo.html/28.03.2018>.
114. <http://www.nytimes.com/1995/08/18/opinion/america-s-plan-for-bosnian-peace.html/29.03.2018>.
115. <http://www.nytimes.com/1995/08/19/world/how-events-drew-us-into-balkans.html?pagewanted=all/29.03.2018>.
116. https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1995/09/06/nato-airstrikes-resume-in-bosnia/faa6ac2f-0f93-4f81-bb2f-c40971514d76/?utm_term=.3d28bfca8c4e/30.03.2018.
117. <https://www.nytimes.com/1995/09/09/world/conflict-balkans-overview-3-enemies-agree-serbian-state-part-bosnia.html/30.03.2018>.

118. <https://www.nytimes.com/1995/09/15/world/conflict-balkans-overview-bosnia-serbs-agree-pull-back-heavy-artillery-sarajevo.html?pagewanted=all>/01.04.2018.
119. <https://www.nytimes.com/1995/09/27/opinion/a-step-closer-to-bosnian-peace.html/>01.04.2018.
120. https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1995/10/06/bosnia-cease-fire-agreement-reached/ccd0d891-c695-40f3-8452-736ded52ee42/?utm_term=.f13674a7ecac/02.04.2018.

Tablice, mape

1. Tablica 1. Stope godišnjega gospodarskog rasta (1981.-1988. – u postotcima), Sabrina P. Ramet: *Social Currents in Eastern Europe: The Sources and Consequences of the great Transformation*, Durham, N.C.: Duke University Press, 1995., str. 33.
2. Tablica 2. Čisti osobni dohodak po radniku, Korošić, Marijan: *Jugoslavenska kriza*, Naprijed, Zagreb, 1989., str. 133.
3. Tablica 3. Indeksi BDP-a po glavi stanovnika u odnosu na prosječni BDP po glavi stanovnika u Jugoslaviji 1952.-1989. godine (podaci prema vrijednosti američkog dolara 1972. godine), Petak, Zdravko: *Ekonomska pozadina raspada socijalističke Jugoslavije*, rad objavljen u *Dijalog povjesničara-istoričara*, Friedrich Naumann Stiftung, Zagreb, 2005., str. 67., podaci preuzeti od Vojnić, Dragomir: *Disparity and Disintegration: The Economic Dimension of Yugoslav s Demis: Payam Akhavan/Robert Howse*, ur., *Yugoslavia, the Former and Future; Reflections by Scholars from the Region: The Brookings Insistution/Ženeva; The United Nations Research Institute for Social Development*, 1995., str. 78-81.
4. Mapa 1. Etnička i nacionalna podijeljenost u bivšoj Jugoslaviji 1991.
Izvor: <http://www.historyplace.com/worldhistory/genocide/ethnic-yugo.jpg>
5. Mapa 2. Hladnoratovska podjela Europe
Izvor: <http://www.nationalarchives.gov.uk/education/focuson/film/activities/cold-war/2-behind-the-smiles-pc.htm>
6. Mapa 3. Izvor: http://www.centardomovinskograta.hr/images/slike/Vance-Owenov_plan.jpg
7. Mapa 4. Izvor: <http://www.centardomovinskograta.hr/1993.html>

ŽIVOTOPIS

Tomislav Dagen rođen je 14. studenog 1973. u Osijeku gdje je pohađao osnovnu i srednju školu. Na Pravnom fakultetu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku 2001. godine završio dodiplomski sveučilišni studij Prava, te stekao akademski naziv diplomirani pravnik. Od 2002. godine zaposlen je pri Hrvatskom zavodu za mirovinsko osiguranje. Pri Ministarstvu uprave Republike Hrvatske 2004. godine položio je Državno-stručni ispit za samostalnog upravnog referenta, a pri Ministarstvu pravosuđa Republike Hrvatske 2005. godine položio je Pravosudni ispit. Od 15. prosinca 2007. godine radi kao Tajnik Umjetničke akademije u Osijeku/Akademije za umjetnost i kulturu u sastavu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Sudjelovao je u više međunarodnih znanstvenih konferencija, te je objavio nekoliko znanstvenih radova u međunarodno kategoriziranim radovima, kao i u Zbornicima radova sa samih konferencija. Pohađao više stručnih radionica i stručnih skupova iz društvenog područja, društvenog polja pravo. 2018. godine završio Poslijediplomski interdisciplinarni sveučilišni studij Europski studiji pri Doktorskoj školi Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, te stekao akademski stupanj doktora znanosti iz znanstvenog područja Društvenih znanosti, znanstvenog polja interdisciplinarnih društvenih znanosti.